

فَسَلِّ عَلَى الْفَلَاحِ الَّذِي لَمْ يَكُنْ لَمْ يَكُنْ لَمْ يَكُنْ
وَقَدْ أَوْشَى دَهْرُهُ بِكَ الْيَتِيمَ

الْمَحْرُوفُ بِهَذَا

فَتَاوَيْ فَرِيدِي

افادات

مُحَمَّدٌ كَبِيرُ فُقَيْهٍ لَعَمْرُفِي عَظَمَانِي بِاللَّهِ وَنَامَا مُنْفَعِي مُحَمَّدِي رَحِمَهُ اللَّهُ

جَمَاعَةُ دَاوَالْحُلُومِ حَقَّانِيهِ الْكُورَةُ خُتْكَ

تَخْرِيجُ وَتَرْتِيبُ

مُنْفَعِي مُحَمَّدِي دَاوَالْحُلُومِ دَاوَالْحُلُومِ صِدِّيقِي زُرُونِي

مَكْتَبَةُ رَسِيدِي

جِي نُيْ مَرُودُ مَرْدَاوِي پَلَا زِهَا الْكُورَةُ خُتْكَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَاسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ⑥

فتاوی دیوبند پاکستان

المعروف به

فتاوی فریدیہ

دویم جلد

محدث کبیر فقیہ العصر مفتی اعظم عارف باللہ
مولانا مفتی محمد فرید رحمۃ اللہ علیہ
جامعہ دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک

افادات

مفتی محمد وہاب منگلوری
مدرس دارالعلوم صدیقیہ زروبی

تخریج
و ترتیب

دارالترجمہ و کمپوزنگ سنٹر
عبدالغنی پلازہ محلہ جنگی پشاور

ترجمہ
و کمپوزنگ

مولانا حافظ حسین احمد صدیقی نقشبندی
مہتمم دارالعلوم صدیقیہ زروبی ضلع صوابی

زیر
سرپرستی

مکتبہ رشیدیہ اکوڑہ خٹک

ناشر

فہرست مضامین

صفحہ	مضمون
	کتاب الطہارۃ
	الباب الاول فی الوضوء
۴۰	د ریل بگادی پہ بیت الخلاء کنس اودس کول صحیح دی
۴۰	د غت اودس ماتی پہ خائی باندی چینجی وتلو سرہ اودس ماتیری
۴۱	بغیر آواز نہ هوا وتلو سرہ ہم اودس ماتیری
۴۱	پہ جمات کنس د اودس کولو حکم
۴۲	کہ پہ مونخ کنس اودس مات شو نو بیا بہ اودس کوی او مونخ بہ پورہ کوی
۴۲	پہ ولاہ باندی اودس کول جائز اود ادب نہ خلاف دی
۴۲	مسواک د سرو او بنخو دیارہ یوشان سنت دی
۴۳	د اوبن غوبنی خورلو سرہ اودس نہ ماتیری
۴۴	د فالج والا د اودس حکم چہ پہ اودس او تیمم باندی قادر نہ وی
۴۵	پہ تماکو او شراب خکلو سرہ اودس ماتیری یا نہ؟
۴۵	د غت اودس ماتی پہ خائی باندی لونڈ والی موجودیدلو سرہ اودس ماتیری
۴۶	نشی والا دوا یانی اودس ماتوی کہ نہ؟
۴۶	د گرمی پہ موسم کنس د ورو ورو دانو ماتیدو سرہ د اودس مسئلہ
۴۷	د اودس متعلق د دریو مسئلو تطبیق
۴۷	ماشوم تہ پی ورکولو سرہ اودس نہ ماتیری
۴۹	مسواک چوپل
۴۹	د شونڈو نہ پہ صفا اوبو وتلو سرہ اودس نہ ماتیری
۵۰	د معذور د اودس حکم او طریقہ
۵۰	پہ خلہ کنس د نسوارو سرہ سرہ د اودس او ذکر لسانی مسئلہ
۵۱	د ناخن پالش سرہ د اودس حکم
۵۲	د اودس ماتی نہ پس سمدستی اودس کول ضروری نہ دی
۵۲	د اودس د نیت نہ بغیر پہ اوبو کنس لاس وھلو سرہ اوبہ مستعمل نہ کرخی
۵۳	د ناخن پالش پہ لری کولو کنس احتیاط دی
۵۳	

تول حقوق پہ حق د ناشر محفوظ دی

د کتاب نوم: فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف بفتاویٰ فریدیہ (دویم جلد)

افادات: محدث کبیر فقیہ العصر مفتی اعظم عارف باللہ مولانا

مفتی محمد فرید مجددی زروبوی رحمہ اللہ

شیخ الحدیث و صدر دارالافتاء جامعہ دارالعلوم حقانیہ اکوہہ خٹک

ترتیب و تخریج: مولانا مفتی محمد وہاب منگلوری نقشبندی

دارالافتاء دارالعلوم صدیقیہ

معاون: مولانا مفتی عصمت اللہ حقانی

مترجمین: مولانا محمد منظر مردانی فاضل جامعہ امداد العلوم صدر

برہان الدین صدیقی فاضل جامعہ دارالعلوم کراچی

ایم اے پشاور یونیورسٹی (فون: ۲۳۰۹۱۶۹۰-۰۳۴۴)

مصحح: مولانا لطف الرحمن صاحب مدرس و نگران قاسم العلوم شبقدر

کمپوزنگ: دارالترجمہ و کمپوزنگ سنٹر عبدالغنی پلازہ محلہ جنگی پشاور

ضفامت: ۲۱۲ صفحات

رومی چھاپ: اکتوبر ۲۰۱۱ء شوال ۱۴۳۲ھ

زیر سرپرستی: مولانا حافظ حسین احمد صدیقی نقشبندی

مہتمم دارالعلوم صدیقیہ زروبوی ضلع صوابی (پاکستان)

ناشر:

مکتبہ رشیدیہ سردار پلازہ اکوہہ خٹک نوشہرہ

رابطہ نمبر: ۹۰۸۴۶۹۳-۰۳۴۴

صفحہ	مضمون
------	-------

- ۵۴ ..... د اودس پہ وخت کنبی د پیری وینخلو مسئلہ
- ۵۵ ..... کہ ټول وخت پہ مرض ریح کنبی تیری پری نو د هروخت د پاره به اودس کوی
- ۵۵ ..... په گرمو اوبو سره اودس جائز دی خو بهتر نه دی
- ۵۶ ..... په سرباندي د مسح کولو سنت طریقه
- ۵۶ ..... د ست مسح د حدیث نه ثابت ده
- ۵۷ ..... د متیازو په ښکاره کیدلو سره اودس ماتیری
- ۵۸ ..... د اودس دعاگانې مروی دی وئیل ئې مستحب دی
- ۵۹ ..... نسوار اودس نه ماتوی
- ۵۹ ..... په پیره باندي وسمه لگولو سره اودس جائز دی
- ۶۰ ..... په مسواک سره د مونخ ثواب او یا چنده کیږی
- ۶۰ ..... که صرف بوت او وینخلې شی اوبنې نه، نو آیا اودس کیږی؟
- ۶۱ ..... په اودس کنبی مضمضه کول سنت دی
- ۶۱ ..... نسوار، چیلیم او سگریټ اودس ماتونکی نه دی

الباب الثاني في الغسل

- ۶۳ ..... د غسل په شروع کنبی اودس سنت دی
- ۶۳ ..... په برېنده غسل کول
- ۶۴ ..... په احتلام باندي غسل واجب کیږی
- ۶۵ ..... د غیر محرم په برېنده حالت کنبی لیدلو سره غسل نه واجب کیږی
- ۶۵ ..... د نارینه د بالغ کیدو کمه موده او منی وغیره د پاکولو طریقه
- ۶۶ ..... به لاس باندي مشین سره نوم لیکل د اودس او غسل نه مانع نه دی
- ۶۷ ..... خناور سره بغیر د انزال نه وطی (بدفعی) کولو سره غسل نه واجب کیږی
- ۶۷ ..... په مت باندي څه قسم مسالې سره نوم لیکل د اودس او غسل مانع نه دی
- ۶۸ ..... وسمه د اودس او غسل نه مانع نه ده
- ۶۸ ..... د غسل په وخت کنبی خبرې کول او د دعاگانو وئیلو حکم
- ۶۹ ..... زنانو د پاره په غسل کنبی دوینستو وینخلو طریقه
- ۶۹ ..... د عمر په لحاظ سره د بلوغ موده
- ۷۰ ..... د احتلام هیریدلو په صورت کنبی د قضاء مونخونو حکم

صفحہ	مضمون
------	-------

- ۷۰ ..... د مذي په وتلو سره غسل نه واجب کیږی
- ۷۱ ..... د غابن سورې په مسالې سره بندول د غسل نه مانع نه دی
- ۷۲ ..... د غسل په وخت کنبی د عورت د ښکاره کیدلو حکم
- ۷۳ ..... غابنونو ته د سرو زرو خول اچول د غسل نه مانع نه دی
- ۷۴ ..... د غابن سورې په سیسې وغیره سره د کول د غسل نه مانع نه دی
- ۷۵ ..... په غسل کنبی د پوزی د نرمی پورې وینخل فرض دی

الباب الثالث في البئر والحوض

- ۷۶ ..... په لوئی حوض کنبی ټول کال د ولاړو اوبو حکم
- ۷۶ ..... ناپاکه اوبو سره جوړې شوې خښتې وغیره په کوهی کنبی لگولو حکم
- ۷۷ ..... په مشین والا کوهی کنبی د حیوان غورځیدلو حکم
- ۷۸ ..... په لوئی حوض کنبی استنجاء او غسل کول منع نه دی
- ۷۸ ..... په حوض کنبی د بال غورځیدل
- ۷۹ ..... د کوهی او اوبو د پاکئ او پلیتی عجیبه مسئلې
- ۸۰ ..... درې کلنه ماشومه په کوهی کنبی پریوتله څومره اوبه به راویستلې شی
- ۸۰ ..... په لوئی حوض کنبی د جنابت غسل کول
- ۸۰ ..... که په کوهی کنبی د منبرک غورځیدلو وخت معلوم نه وي نوڅه به کوي؟
- ۸۱ ..... که په کوهی کنبی پلیته جامه غائبه شوه نو کوهی به څنگه پاکولې شی؟
- ۸۲ ..... د کوهی نه د چرگ هډوکی راووتل نو کوهی پاک دي که ناپاک
- ۸۲ ..... په نسوارو او افيونو غورځیدلو باندي کوهی نه ناپاک کیږی
- ۸۳ ..... د چینه د پیره نه د اوبو راویستلو په مقدار کنبی د فقهاؤ مختلف اقوال
- ۸۶ ..... د حوض په مقدار کنبی رايلا شرط مفتی به نه دي
- ۸۶ ..... د حوض په مقدار کنبی سوال
- ۸۸ ..... د شرعی گز اندازه او تحقیق

الباب الرابع في التيمم

- ۹۰ ..... فالج والا د خادم او نوکر په نه موجودگي کنبی تیمم کولې شی
- ۹۰ ..... د مرگی د مریض د پاره د غسل په ځای باندي د تیمم حکم
- ۹۱ ..... د اوبو ضرری کیدلو په وخت کنبی تیمم جائز دی

صفحہ	مضمون
------	-------

- ۹۱ ----- اودس ماتیدلو سرہ جنابت د پاره کری تیمم باندی خہ اثر نہ غور خیری
- ۹۲ ----- پہ یو لاس باندی دشل سړې اودس او تیمم
- ۹۳ ----- د خلقو په مخکښې د عورت ښکاره کیدلو په وجه د غسل په ځانې تیمم کول
- ۹۴ ----- د اوبو په یو میل کښې کم فاصله باندې تیمم صحیح نه دې

الباب الخامس في المسح على الخفين وغيرهما

- ۹۵ ----- خپو باندې د مسحې د پاره د قرانی ایت نه دروا فوضو دلیل نیول غلط دی
- ۹۶ ----- د سفر په دروان کښې په موزو باندې مسح کولو کښې
- ۹۷ ----- د صاحب هدایه په استدلال باندې د ابن الهمام کلام
- ۹۷ ----- په جرابو باندې د مسح شرطونه
- ۹۹ ----- نائلون په جرابو مسح کول جائز نه دی
- ۹۹ ----- د مسح علی الجوربین مسئله
- ۱۰۰ ----- د مسئله فرک المنی او مسح علی الجبائر په باره کښې تپوس
- ۱۰۱ ----- په کومو شرطونو سره په جرابو باندې مسح جائز ده؟
- ۱۰۲ ----- په بوټ باندې مسح جائز ده او مونځ پکښې قابل اعتراض دې
- ۱۰۲ ----- که په بوټ کښې شرطونه وی نو مسح او مونځ دواړه جائز دی
- ۱۰۳ ----- د نائلون په جرابو باندې د مسح کولو حکم
- ۱۰۴ ----- د حضرت العلامة شمس الحق افغانی رحمه الله تحقیق او وضاحت

الباب السادس في الحيض والنفس

- ۱۰۵ ----- د حیض په حالت کښې د ښځې نه د پرتوگ د پاسه د فائدې اخستلو حکم
- ۱۰۶ ----- د حائضې د لاس خوراک خوړل جائز دی
- ۱۰۷ ----- که د زنانه دروژې په حالت کښې حیض شروع شو نو امساک به کوی
- ۱۰۷ ----- د حیض په حالت کښې د استغفار، درود شریف او تسبیحاتو وئیلو حکم
- د حیض د بندیدلو او حمل نه کیدلو دوايانو استعمالولو
- ۱۰۸ ----- په صورت کښې د طهر د ورځو حکم
- ۱۰۸ ----- د حیض بندولو د پاره علاج کول جائز دی
- ۱۰۹ ----- د نفاس په موده کښې استحاض راتلل

صفحہ	مضمون
------	-------

الباب السابع في الانجاس

- ۱۱۱ ----- د جنابت، حیض او نفاس د پاره د طهارت حکمیه یعنی تیمم حکم
- ۱۱۱ ----- د مزی وتلو نه د بیج کیدلو تدبیر
- ۱۱۲ ----- په وینه گنده شوي پلستر سره د عذر په وجې مونځ کول صحیح دی
- ۱۱۲ ----- په جاری اوبو کښې د نجاست ملاویدلو حکم
- ۱۱۳ ----- د نابالغه ماشومانو په اطلاع باندې به په اوبو د نجاست حکم نشی لگولی
- ۱۱۴ ----- د ناپاکه تیلو د پاکولو طریقه
- ۱۱۴ ----- د حلال ځناورو د متیازو او سوتو اود چرگې د بولو (غلو) حکم
- ۱۱۵ ----- د سلس البول مریض د پاره چه کله گران وی نو جامې وینځل ضروری نه دی
- که په خټه کښې اوبه یا خاوره پلیته وی نو د مفتی به
- ۱۱۶ ----- قول مطابق خټه به پاکه وی
- ۱۱۷ ----- چه د خاورو تیل په جامو اولگې نود مونځ کولو حکم
- که په مرغی یا ماشوم باندې گندگې وی او په مونځ گذار
- ۱۱۷ ----- باندې کښې نو مونځ نه فاسد یږی
- د جناح کیپ د څرمنی مسئله
- ۱۱۸ ----- د جنب خوله پلیته نه ده
- ۱۱۸ ----- مصنوعي خاوره پاکه ده
- ۱۱۹ ----- په وینه گنده شوي نو تونو سره مونځ ادا کول
- ۱۱۹ ----- د جنابت په حالت کښې خوراک څکاک او گرزیدل وغیره جائز دی
- ۱۲۰ ----- غنمو وغیره ته د خنزیر لارې لگیدل
- ۱۲۱ ----- په درائی کلینر مشین کښې وینځلو سره جامی نه پاکیږی
- ۱۲۲ ----- د شرابی د خولې حکم
- ۱۲۳ ----- د دباغت نه پس د کومو کومو ځناورو څرمنې پاکیږی اود کومونه پاکیږی
- ۱۲۴ ----- د جنابت په حالت کښې نو کونه وینسته وغیره اخستل مکروه تنزیهی دی
- ۱۲۴ ----- په صحرا او آبادی دواړو کښې د متیازو په وخت قبلې ته
- مخ او شا کول نه دی پکار
- ۱۲۵ ----- د متیازو د څاڅکو پریوتلو نه د عذاب قبر ثبوت
- ۱۲۶ -----

مضمون	صفحه
-------	------

- ۱۲۶ ..... د هندو دوبي دلاس وينخلي شوو جامو حکم
- ۱۲۷ ..... د گنو په جوس کښې منږک غورځيدل او گوره ترينه جوړولو سره
- ۱۲۷ ..... د منږک حقيقت نه بدلېږي
- ۱۲۷ ..... د گنو په شريت کښې منږک غورځيدلو سره گوره پليټيږي
- ۱۲۸ ..... په ويلې شوې غوړو کښې د منږک د غورځيدلو حکم
- الباب الثامن في الاستنجاء**
- ۱۳۰ ..... د هوا په وتلو سره استنجاء نه بلکه صرف اودس (چار اندام) واجب کېږي
- ۱۳۱ ..... متيازو لگيدو د پاکولو طريقه
- ۱۳۱ ..... د متيازو کولو نه پس د استنجاء حکم
- ۱۳۲ ..... د سړي په شان زنانه هم لويه استعمالولې شي
- ۱۳۳ ..... د استنجاء په وخت کښې کشف عورت او د خرچ شوو اوبو اندازه
- ۱۳۳ ..... د حشفې گير چاپيره سوړو ته اوبه نه رسيدلو صورت کښې د اودس حکم
- ۱۳۴ ..... تشو پيپر د استنجاء د پاره استعمالول جائز دی
- ۱۳۵ ..... صرف په اوبو سره استنجاء کول

كتاب الصلوة

- ۱۳۸ ..... د مونځ نه منکر او په دې پورې توقي کونکې زندیق او کافر دي
- ۱۳۹ ..... په قصد سره مونځ پريخودونکې کافر نه دي البته فاسق او فاجر دي
- په مونځ کښې سستۍ باندې دخپل طاقت مطابق امر بالمعروف او نهی عن المنکر د ذمې فارغيدلو د پاره کافی دي
- ۱۴۰ ..... د اسلام او دين نه بالکل د بې خبره سړي د مونځ حکم
- ۱۴۱ ..... د ملازمت د وجې نه بالکل مونځ يا د جماعت مونځ پريخودل

باب المواقيت وما يتصل بها

- ۱۴۳ ..... د گهړو د مقرر شوي وخت نه مخکښې يا وروستو مونځ کول
- ۱۴۳ ..... د غرونو په مينځ کښې اوسيدلو والا د طلوع او غروب مسئله
- ۱۴۴ ..... غروب الشمس اود خيوط الاسود او الابيض صحيح مطلب
- ۱۴۵ ..... د صبح صادق او غروب الشمس د وخت متعين کولو طريقه
- ۱۴۶ ..... د ماښام او ماسخوتن په مينځ کښې وقفه

مضمون	صفحه
-------	------

- ۱۴۶ ..... د ماخوستن د مانځه وخت کله شروع کېږي؟
- ۱۴۷ ..... د مونځ مستحب وختونه
- ۱۴۸ ..... د چاشت او اشراق د مانځه وخت او د ضحوه کبري او صغري مطلب
- ۱۴۹ ..... د زوال او چاشت په باره کښې په دويم ځل تپوس
- ۱۵۰ ..... د سحر او ماسخوتن د وختونو بيان
- ۱۵۱ ..... د غيوب شفق او وختونو تعين په مشا هدي سره کول پکار دی
- ۱۵۲ ..... د ماښام او ماسخوتن د مينځني وقفې دارومدار په مشا هدي دي
- ۱۵۳ ..... په رمضان کښې د سحر مونځ په غلس کښې ادا کول
- ۱۵۴ ..... د صبح صادق نه تر طلوع افتاب پورې په گهړي باندې د وخت تعين
- ۱۵۵ ..... د گهړي په اعتبار سره د مونځ وختونه
- ۱۵۶ ..... د ماښام او ماسخوتن په مينځ کښې فاصله
- ۱۵۶ ..... د شفق ابيض د غيوب نه مخکښې د ماسخوتن مونځ کول
- ۱۵۷ ..... د مثل اول نه پس د مازيگر د اذان حکم
- ۱۵۸ ..... په مشرقي جانب کښې د شفق احمر زوال معتبر نه دي
- يو وطن کښې چه مونځ او کړي او بل وطن ته لار شي او وخت داخل شوي نه وي نو څه به کوي
- ۱۶۰ ..... په بلغاريه کښې د سحر د مونځ حکم
- ۱۶۱ ..... په قطب شمالي کښې د شپږو مياشتو په ورځ کښې د صوم و صلوة حکم
- ۱۶۲ ..... چاچه د مازيگر مونځ نه وي کړي نو د مونځ نه مخکښې نفل کول
- د اعتراض قابل نه دي دغه شان د ماسپخين سنتو او فرضو
- مينځ کښې نفل کول هم د اعتراض قابل خبره نه ده
- ۱۶۳ ..... د ماسپخين مونځ په مثل ثاني کښې کول د استحباب او احتياط نه خلاف دي
- ۱۶۴ ..... يو کس د ماسپخين مونځ او کړو بياني د هوائي جهاز په ذريعي سره سفر
- او کړو بل ځايي کښې د ماسپخين وخت داخل شو، نو د مونځ څه حکم دي؟
- ۱۶۵ ..... که فرض مونځ او د جنازې يو وخت مقرر شوي وي نو کوم يوبه مخکې کېږي؟
- ۱۶۶ ..... د غروب او ماسخوتن داخليدلو په مينځ کښې د وقفې مقدار
- ۱۶۷ ..... د غروب او ماسخوتن داخليدلو په مينځ کښې د وقفې مقدار

صفحه	مضمون
۱۶۸	په کینډا کښې د مازیگر او ماسخوتن د وخت تعیین
۱۶۸	د جمعی مونځ کوم وخت پورې صحیح دي
۱۶۸	د مازیگر یا سحر مونځ نه پس د نقل او قضاء مونځ کولو حکم
۱۶۹	د ماښام په مونځ کښې تاخیر کول مکروه دي
۱۶۹	د قضا مونځونو د پاره مکروه وختونه
۱۶۹	د ماسپڅین د وخت مونځ دارو مدار په زوال دي
باب الاذان والاقامة	
۱۷۱	د اذان په وخت کښې د خبرو کولو او وعظ کولو حکم
۱۷۲	د آذان او اقامت کلمات به هم د تجوید په قواعدو سره ادا کولې شي
۱۷۲	په دوه یا زیاتو ځایونو کښې مؤذن کیدل مکروه دي
۱۷۳	د اختر د مونځ د پاره اذان کول د سنتونه خلاف دي
۱۷۳	د تیپ ریکارډ نه د اذان کولو حکم
۱۷۴	د وخت نه مخکښې اذان کول جائز نه دي
۱۷۴	په (حی علی الفلاح) کښې آواز ډیر رانښکول نه دي پکار
۱۷۵	د اذان په آخره کښې په جواب کښې محمد رسول الله زیا تول
۱۷۵	د ماښام د اذان وخت
۱۷۶	د ډیره خړونکو اذان او اقامت
۱۷۶	د ماشوم په غوږ کښې آذان کله کول پکار دي
۱۷۷	د آذان الفاظو غلط لوستل مکروه دي
۱۷۷	د آذان نه مخکښې د تعوذ او تسمیې حکم
۱۷۸	د تهجد و د پاره اذان کول
په موجوده زمانه کښې د وختونو په نقشی باندې	
۱۷۹	د اذان حکم او د وخت نه مخکښې اذان کولو اعاده
۱۸۰	د اذان نه پس درود شریف لوستل مستحب دي
د صبح صادق او د اذان د وختونو پیژندگلو	
او د وخت نه مخکښې د مونځ او اذان حکم	
۱۸۰	
۱۸۱	د لاوه سپیکر په ذریعې سره په جمات کښې اذان کول مکروه نه دي

صفحه	مضمون
۱۸۲	د اذان په وخت کښې مټې گوتې ښکلول
۱۸۲	د اذان جواب په ژبې سره ورکول سنت دي او په قدمونو سره واجب دي
۱۸۴	د اذان نه پس د نورو کلماتو ذکر واذکار
۱۸۴	په جمات کښې د لاوه سپیکر په ذریعې اذان وغیره جائز دي
۱۸۵	د اذان نه مخکښې یا وروستو مروجه درود او سلام لوستل
۱۸۶	د اذان نه مخکښې په زوره صلاة او سلام وئیل
۱۸۶	د اذان په وخت کښې مټې گوتې ښکلول د صحیح روایاتو نه ثابت نه دي
۱۸۸	د اقامت په وخت کښې کوم وخت کښې مونځ ته اودریدل پکار دي
۱۹۰	په لاوه سپیکر باندې د اذان د جواز د پاره دلیل
۱۹۱	تثویب جائز دي او په اذان کښې ئې داخل گنول بدعت دي
۱۹۱	د جمات په زمکه باندې په لاوه سپیکر سره اذان کول بدعت نه دي
۱۹۲	تثویب د مفتی به قول په بنا جائز دي
۱۹۳	اذان د جمات نه بهر په اوچت ځای باندې وئیل بهتر دي
۱۹۳	د ماښام نه علاوه نورو وختونو کښې تثویب مستحسن دي
۱۹۴	د اذان د کلماتو په آخر کښې ها ها لحن او نا جائز دي
۱۹۵	په اذان او اقامت کښې په جاهلانه رویه باندې کلکیدل جائز نه دي
۱۹۵	د اذان نه مخکښې اغوذ بالله بسم الله په زوره وئیل
د اذان په وخت کښې د بدعتیانو د شعار	
او د التزام مالا یلزم نه اجتناب ضروري دي	
۱۹۶	بغیر اودسه اذان کول بهتر نه دي
۱۹۷	د تثویب په مختلفو روایتونو کښې تطبیق
۱۹۹	د مؤذن په اجازت سره جل کس لره اقامت کول جائز دي
۲۰۱	د سحر او ماښام د اذان او مونځ وختونه
یو کار کښې د مقدار شرعي نه زیات اهتمام کول	
یا د خپل طرف نه تخصیص کول جائز نه دي	
۲۰۲	د اذان په دعا کښې د بعضې زیاتې الفاظو حکم
۲۰۳	د بالغ کسانو په موجودگي کښې د نابالغه اذان
۲۰۴	

صفحه	مضمون
۲۱۹	د فرض مونخ او سنتو نیت به څنگه کولې شي؟
۲۲۰	د زنانو د پاره په مونخ کښې ستر د عورت
۲۲۰	د قبلې طرف کښې چه بعضې قبلې ته مخ وي نو مونخ نه فاسد يږي
۲۲۱	په باران سره لوندو جامو کښې مونخ جائز دي
۲۲۱	ځمونږ په ښارونو کښې د مونخ د پاره د قبلې طرف کافي دي خاص قبله نه
۲۲۲	زمونږ په ښارونو کښې د قبلې طرف بين المغربين دي
۲۲۳	د ډمټوب والا ځانې باندې مونخ کول
۲۲۴	په بس کښې د مونخ حکم

باب صفة الصلوة

۲۲۶	د جدت پسندی د مرض انجام خراب وي
۲۲۶	که قبر مخامخ وي نو داسې وخت کښې د مونخ کولو څه حکم دي؟
۲۲۷	د بوټانو سره مونخ کول
۲۲۷	په هوایي جهاز او موټر د مونخ حکم
۲۲۸	د مونخ وغیره متفرق مسئلې
۲۳۰	د مونخ په باره کښې د بعضې تپوسونو مختصر جوابونه
۲۳۲	به ناسته مونخ کولو کښې د رکوع طریقه
۲۳۲	حنفيان دي امين په قلاړه وائي

په رفع الیدین، امین بالجهر وغیره اختلافي مسئلو کښې

۲۳۳	د صحابه کرامو رضی الله عنہم نه اختلاف را روان دي
۲۳۴	د رفع الیدین حدیثونه زمونږ په نزد منسوخ دي
۲۳۵	د ترک رفع الیدین مسئله د مسلم شریف حدیث
۲۳۶	په مونخ کښې عدم رفع الیدین او تقلید فیصله شوې مسئلې دي

باب واجبات الصلوة

۲۳۸	په روان ریل گاډي کښې په ناسته مونخ کول
۲۳۸	په تکبیر تحریمه کښې کوم څیز فرض یا واجب دي؟
۲۳۹	د ماسخوتن په څلورو رکعتونو کښې قصداً یا سهواً جهر کول
۲۴۰	په مونخ کښې په الفاظو باندې ژبه خوزول ضروري دي

صفحه	مضمون
۲۰۴	په اذان او اقامت کښې فرق
۲۰۵	د غروب نه پس د پنځه پاوه ته مخکښې د ماسخوتن اذان کول نه دي پکار
۲۰۵	د صبح صادق نه مخکښې اذان
۲۰۶	د وخت نه مخکښې اذان کول
۲۰۶	د اذان په وخت کښې په اوچت آواز سره د ریډیو لگولو والا حکم
۲۰۷	اقامت کول سنت موکده دي
۲۰۸	په اذان کښې به په اشهدان محمداً رسول الله کښې محمداً منصوب وئیلې
۲۰۸	د اذان د پاره د ښي او گس طرف څه تخصیص نشته
۲۰۹	د صوفي جاهل په نسبت د عام فاسق اذان بهتر دي
۲۱۰	په جیل کښې د قیدیانو د پاره د اذان مسئله
۲۱۰	د خطبې اذان کوم ځانې کښې کول پکار دي
۲۱۱	په کوم جمات کښې چه امام او مؤذن مقرر نه وي نو راتلونکو
۲۱۱	د پاره اذان او اقامت افضل دي
۲۱۱	په اذان کښې د تکبیر کلمات دوه دوه یو ځانې وئیل پکار دي
۲۱۲	د ډیر څر تیلی د اذان اعاده کښې احتیاط دي
۲۱۳	د ډیر څر یونکي اذان مکروه دي
۲۱۳	بي اودسه اذان کولو سره د قوم خوار کیدل او ذلیل کیدل موضوعي دي

باب شروط الصلوة واركانها

۲۱۵	په جیب کښې نسوار یا سگریټو سره مونخ کول
۲۱۵	د مري دلامبولو د پاره په استعمال شوې پا که تخته باندې مونخ صحیح دي
۲۱۶	د دویمې سجده د هیروالي په صورت کښې د سلام نه ورستو ادا کول
۲۱۷	په کوټ پتلون او ټائی کښ مونخ کول
۲۱۷	په سجده کښې خپې اوچتول
۲۱۸	د زنانو په نړی لویټه او د مړوند نه بره لستونږو په حالت کښې مونخ
۲۱۸	د علم په اعتبار سره د مونخ گزارو قسمونه او د عالمگیری
۲۱۸	په عبارت کښې د فیه د ضمیر مرجع
۲۱۹	د گډې بیږې د څرمنې نه د جوړې شوې مصلي کینودلو طریقه

صفحه	مضمون
۲۲۰	په التحیات کښې مسواکې ګوتې سره د اشارې حکم
۲۲۱	د بسم الله په پریځودلو سره سجده سهو یا د مونځ راځړول لازم نه دي
۲۲۲	د مونځ نه پس (اللهم انت السلام) څنگه وئیل کیږي
۲۲۲	د دعا بعد السنن په مسئله کښې د افراط او تفریط نه مونځ بیزاره یو
۲۲۴	په جمعې سره دعا کول مندوب دي بدعت نه دي
۲۲۵	احناف د سنتو نه پس او بقالي د فرضو نه پس دعا افضل ګڼي
۲۲۵	دعا بعد السنن او بعد الفرض باندې التزام بدعت او همیشوالي جائز دي
۲۲۶	
۲۲۸	غنية الطالب فی الدعاء بعد المكتوبة والرواتب
۲۸۰	د فرض او سنتو په مینځ کښې کیناستل او اللهم انت السلام دواړه سنت دی
	باب آداب الصلوة
۲۸۲	د فرضو ادا کولو نه پس به امام سنت کوم ځایي کښې کوي؟
۲۸۲	د پټکي سره مونځ کول د ډیر ثواب ذریعه ده
۲۸۳	اللهم انت السلام وئیلو وخت کښې لاس او چټول
۲۸۳	د فرضو مونځ نه پس جهرأ دعا کول
۲۸۴	د پټکي شرعي حیثیت او مقدار
	د فرض د ادا کولو نه پس د اللهم انت السلام په مقدار
۲۸۵	کیناستل یا دا وئیل دواړه ثابت دي
۲۸۶	د سنتو او فرضو په مینځ کښې خواراک څښاک کول یا خبرې کول
۲۸۶	په مونځ کښې د خشوع ختمیدلو د خطرې د وجې نه سترګې پټول
۲۸۷	امام د پاره د پټکي مقدار
۲۸۷	د عمامې د دوو شملو حکم
۲۸۸	د عمامې د پاره درو مال استعمال او د عمامې مقدار
۲۸۸	سجده ته تللو وخت کښې به لاسونه په زنگونانو ږدي که زور ږند به ئې ساتي
۲۹۰	ذکر اذکار د فرضو نه پس بهتر دي یا د سنتو نه پس؟
۲۹۰	د امام د پاره (ربنا لک الحمد) وئیل اونه وئیل دواړه جائز دي
۲۹۱	د امام نه د پټکي دو هلو او مونځ ورکولو مطالبه کول صحیح نه ده

صفحه	مضمون
۲۴۱	د مونځ الفاظ په فکر سره نه بلکه په تلفظ سره ادا کول لازمي دي
۲۴۱	په بس (لاری) کښې بغير قبلي نه د ادا شوي مونځ اعاده واجب ده
۲۴۲	د مونځ متعلق د مختلفو سوالونو جوابونه
۲۴۳	د سورلي او پیاده مزل په حالت کښې د مونځ حکم
۲۴۴	د دواړو سجدو مینځ کښې جلسه نه کول د مونځ د راځړولو سبب دي
	باب سنن الصلوة
۲۴۵	د فرض مونځ نه پس اوږده دعا کول یا د اللهم انت السلام د مقدار حکم
۲۴۵	په تشهد کښې اشاره او د فقهای کرامو اقوال
۲۴۷	په تشهد کښې د اشارې حکم د خلاصه کیدانی والا د عبارت وضاحت
۲۴۸	د (اللهم انت السلام) په وخت کښې لاس او چټول
۲۴۸	د پټکي د مسنون کیدلو حکم د زمانې په بدلیدو سره نه بدلیږي
	د غیر مقلدینو رفع الیدین کول ځمونږ د تحقیق مطابق غلط دي، او
۲۴۹	هغوي د (ایها النبی) په ځایي علي النبی وئیل د احتیاط خلاف دي
۲۵۰	د فاتحې او سورت په مینځ کښې بسم الله وئیل
۲۵۰	بغير پټکي نه د مونځ کولو حکم
۲۵۱	په مونځ کښې سرباندې پټکي یا عمامه ردل مطلوب او مسنون دی
۲۵۲	په تشهد کښې د اشارې ثبوت او د مجدد الف ثاني (رح) مسلک
۲۵۳	د احکاماتو مدار په کتاب او سنت باندې دي په بخاري نه دي
۳۵۴	حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما د متن په لحاظ سره مضطرب دي
	د مونځ نه پس په زوره کلمات وئیل او په لاوډ سپیکر باندې
۲۵۴	په ښکاره ذکر کول
۳۵۶	په تشهد کښې اشاره بالسبابة د احادیثو نه ثابت ده
	د فرضو او سنتو نه پس اجتماعي دعا د قولي حدیث په بنا باندې مسنون او د
۲۵۷	فعلي حدیث په بنا باندې غیر معمول ده
۲۵۸	د مونځ نه پس په (اللهم انت السلام) کښې د بعضي الفاظو زیاتول
۲۵۹	د فرضو نه پس دعا کول
۲۶۰	د سنتو په دریم رکعت کښې به ثنا نه وئیلې کیږي

صفحہ	مضمون
------	-------

باب تسوية الصفوف

۲۹۴	آیا یو نابالغ به د بالغینو په صف کښې او درېږي؟
۲۹۴	په مخکښې ځایې قبضه کول او قرآن ته د شا کولو حکم
۲۹۵	د سختې گرمۍ د وجې نه اولنې صف پریخودل
۲۹۶	قسم کښې حاث کیدلو واله سره په صف کښې مونځ کول جائز دي
۲۹۶	د جمات په کیدلو باندې د سرک بل طرفته صفونه جوړول
۲۹۷	په صفونو کښې د بوډاگانو، ځوانانو، ماشومانو او ښځو ترتیب
	په شاتني صف کښې یواځې او دریدل او د مخکښې صف نه
۲۹۸	سړي راروستو کول
۲۹۹	امام پسې چه صف پوره شي نو دویم صف کښې یواځې او دریدل
	په جمات کښې د مونځ ادا کونکي مخې ته د جمات نه بهر یا
۳۰۰	دنده د تیریدلو حکم
	که یو کس په اولنې صف کښې سنت شروع کړل او جماعت
۳۰۰	او دریدلو نو څه به کوي
۳۰۱	په صفونو کښې د اوځو او گیتو ملاوه لونه مراد برابرول دي
۳۰۲	بغیر د ضرورت نه صفونه پریخودل او دامام نه لرې او دریدل

باب الامامة : فصل فی الجماعة

۳۰۳	تارک الجماعة فاسق او منافق دي
۳۰۴	څوک فاسق او فاجر به د جمې د مونځ نه نشي منع کولې
	د "من ام قوما وهم له کارهون" او "صلوا خلف کل بر
۳۰۵	و فاجر" حدیثونو کښې تطبیق
۳۰۶	په کومو صورتونو کښې د جمعي پریخودل جائز دي
۳۰۷	د اقتداء د صحیح والی دپاره د امام رضامندی شرط نه ده
	که ځان له ټي د مازیگر مونځ کړي وی نو په دویم ځل به ټي
۳۰۷	د جمعي سره نه کوي
۳۰۸	په مسجد حرام او مسجد نبوی کښې د حنفیانو شوافعو پسې اقتداء

صفحہ	مضمون
------	-------

د ملازمت د خطري په وجه حنفیت پریخودل او د نورو

۳۰۹	مذهبونو په طریقې سره مونځ کول
۳۰۹	د شراوفتني نه بیچ کیدلو د پاره دویم جماعت "اهون البلیتین" دي
۳۱۰	د دوباره استفسار جواب
۳۱۱	په سټیټ بینک کښې امامت کول
۳۱۱	په سرتور سر د امامت کولو حکم
۳۱۲	د زناؤ د پاره جمات ته مونځ دپاره تلل صحیح نه دي
۳۱۳	بغیر پټکۍ او بغیر ټوپۍ نه مونځ ورکول
	که امام په جمات کښې وی او بعضې مقتدیان په
۳۱۴	تهه ځانه کښې وی نو اقتداء صحیح ده
۳۱۵	د دویمې جمعي حکم
	چه کسان د څلورو نه زیات نه وی نو د جمات په
۳۱۶	یو طرف کښې دویم جمات کولې شي
۳۱۷	د بانډو په جماتونو کښې د دویم جماعت حکم
۳۱۷	په ایئرپورټ (د جهازونو میدان) کښې دویم جماعت مکروه نه دي
۳۱۸	د سود خور امام د وجې نه بل جمات ته تلل بهتر دي
۳۱۸	د فرض مونځ راځرځونکي پسې د نوی فرض والا د اقتداء حکم
۳۱۹	د محلي والو د پاره په جمات کښې دویم جماعت کول مکروه دي
۳۲۰	بدعتی پسې مونځ کول پکار دی که ځان له؟
۳۲۱	امام ته د تنخواه ورکولو د ویرې نه د جماعت پریخودونکي حکم
۳۲۱	چه د محلي والا نه وی د هغوی دویم جماعت او اذان او اقامت
۳۲۲	د محلي والا د جماعت نه مخکښې د مسافرو جماعت کول جائز دي
۳۲۲	د حنفی امام شوافعو د پاره د شوافعو په طریقه مونځ ورکول
۳۲۳	د غلا د خطري د وجې نه جماعت پریخودل جائز دي
۳۲۳	د محاذات نه موجودیدلو په صورت کښې ښځه خاوند جماعت کولې شي
۳۲۴	د امام دپاره د مقتدیانو نه ځان له د جمات د حال په
۳۲۴	دروازه کښ او دریدل مکروه دي

صفحہ	مضمون
۳۲۵	د زنانو د جماعت شرعی ثبوت شتہ دے
۳۲۶	د زنانو جماعت د بعضی فقہاءو په نزد جائز او د بعضو په نزد مکروه دے
۳۲۸	په دنیاوی معاملاتو کښې د امام او مقتدی په اختلاف سره
۳۲۸	د مقتدی په مونځ څه اثر نه پریوځی
۳۲۸	د تیوشن د پاره لرې تللو وخت کښې د جمات په ځانې
۳۲۸	حجره کښې مونځ ورکول
۳۲۹	په کوم جمات کښې چه مقتدیان وی د هغوی عارضی
۳۲۹	امام په کوم ځانې مونځ کوی
۳۲۹	د جمات امام صاحب باندې لعنت کولو والا پخپله ملعون دے
۳۳۰	د جمات امام پسې اقتداء نه کول د نافرمان کیدلو باعث نه دی
۳۳۰	د شهوانی وسوسو په وجه باندې به جماعت نه پریخودلې کیږی
۳۳۱	د دویمې جمعې حکم؟ او قصداً د دویمې جمعې
۳۳۱	د پاره د اولنی جماعت پریخودلو حکم
فصل فی الاحق بالامامة	
۳۳۳	د عالم په موجودگي کښې د غیر عالم امامت
۳۳۳	عالم او صحیح ویونکی امام جوړول پکار دی صرف بنائسته آوازوالانه
۳۳۴	فاسق امام به باقاعده طور معزول کولې شی
۳۳۵	د امام په موجودگي کښې د بل کس امامت مکروه دے
۳۳۶	امام د پاره کم نه کم د اودس او د مونځ د مسئلو علم ضروری دے
۳۳۷	د جمات امام ته کنځلې کول او د یوم ندعوا کل اناس باماهم مطلب
۳۳۸	په اجرت باندې د مونځ کولو والا امام او مقتدیانو مونځ صحیح دے
۳۳۹	چه امام موجود نه وی نوبل کس دے د امام د اجازت نه بغیر امامت او کړی
۳۴۰	چه د جماعت مشر امام مقرر شوې وی نود بل کس د امامت څه حکم دے؟
۳۴۰	په جماعة النساء کښې د تحقیق نه جواز بلاکراهیت معلومیږی
۳۴۱	چه د چاښځه تخښتولې شوې وی د داسې مظلوم اقتداء او امامت
۳۴۲	په جمات او امامت کښې د غلط قرات والا دعوی کونکی امامت
۳۴۳	په خطابت او امامت کښې میراث نه جاری کیږی

صفحہ	مضمون
۳۴۴	امام ته کنځلې کول او په سپک نظر سره د کتلو حکم
۳۴۵	په سوال کښې لیکلې شوی صفتونو والا سړی امام مقرر کول
۳۴۶	د اوقافو محکمہ دے د دیوتی نه معذورو ملازمینو ته
۳۴۶	د وخت تیروولو د پاره مراعات ورکړی
۳۴۷	د امامت په حاصلاتو کښې د حصې غوځتلو په وجه باندې
۳۴۸	د مور ځوئی لره عاق کول د امامت د پاره ضرر رسان نه دی
۳۴۸	د مفقود الزوجه امام پسې مونځ کول صحیح دی
۳۴۸	په واده کښې غیر شرعی رسمونه او عهد شکنی والا امام معزول کول
۳۴۹	د مودودی گروپ والو د امامت په لحاظ سره قسمونه
۳۵۰	د جماعت امام بغیر څه وجې نه معزول کول
۳۵۰	د تنسیخ نکاح د مسئلې نه د منکر امامت جائز دے
۳۵۱	په شریعت کښې د امام او خطیب د ریټائرمنټ یعنی د معزولۍ تعین
۳۵۲	د جمات امام ته کنځل کول فسق دے
۳۵۳	د غلط قرات کولو والا امامت مکروه دے
۳۵۴	بې ډیرې هلك پسې اقتداء کول مکروه تنزیهی دی
۳۵۵	چه پیدا شوی شل لاس د تکبیر په وخت کښې د سر نه
۳۵۵	اوچت ځی د داسې امام د امامت حکم
۳۵۵	د ډیره خړیونکی، شافعی، مالکی، حنبلی، شیعہ جعفری
۳۵۵	او غیر جعفری د امامت حکم
۳۵۶	د کوم کس پیشه چه د نفرت او د جماعت د کم والی
۳۵۶	باعث وی د هغه اقتداء مکروه ده
۳۵۷	د امام مسجد توهین وغیره مختلفې مسئلې
۳۵۸	د محتاط نابینا حافظ قران امامت جائز غیر مکروه دے
۳۵۸	د امام حقوق د امامت په اجرت سره نه ختمیږی
۳۵۹	د حرام خور او سود خور اقتداء او په مونځ کښې د شریک کیدلو حکم
۳۶۰	درې امامانو کیدلو په صورت کښې لس لس ورځې تراویح
۳۶۰	اوپه لاوه سپیکر د مونځ مسئله

صفحہ	مضمون
------	-------

۳۲۰	د پیرہ خریلی د امامت او اذان کیدلو یا نه کیدلو نه
۳۲۱	د بی علمئ په صورت کبې مونځ
۳۲۲	امامت ته ذلیلہ پیشہ وئیلو والا امامت
۳۲۲	اولنی امام د استعفی ورکولو نه بغیر دبل چا په زور قبضه کول
۳۲۳	د نابینا عالم دین حافظ او قاری امامت بغیر د کراہت نه صحیح دې
۳۲۳	د امام په ټاکلو کبې به د اکثریت رائی معتبر وی
۳۲۴	د شرعی ثبوت نه بغیر صرف د الزام په وجه د کراہت اقتداء حکم
۳۲۵	د غلط ویونکی پسې د صحیح ویونکی اقتداء صحیح نه ده

فصل فی من تصح امامته ومن لا تصح

۳۲۶	یورکعت وتر کولو والا او د مصحف نه لوستلو والا پسې مونځ
۳۲۷	د چیلیم او سیگریټ څکلو والا د اقتداء حکم
۳۲۸	د جومات دیوال نه د یتامحمد وړانونکی امامت
۳۲۹	د اغواکار، زناکار او په دروغه قسمونو خوړلو والا امامت
۳۷۰	د نکاح د پاسه د نکاح ترلو والا کس امامت
۳۷۰	د مونځ د صحت او فساد د مسئلو نه د ناخبره کس امامت او نورې مسئلې
۳۷۱	د بد کرداره او مفعول د امامت حکم
۳۷۱	په مرهونه (گانه شوي څیز) باندې فائدې اخستلو والا اقتداء
۳۷۳	د موتی نه کمه پیرہ ساتلو والا سړی امامت
۳۷۴	د لس کلنی ماشوم امامت باطل دې
۳۷۴	د پیرې خریونکی حافظ قرآن د اقتداء حکم
۳۷۵	پیرہ د موتی نه کمولو والا کس امامت مکروه تحریمی دې
	سنت پیرہ نه ساتلو والا او د عیسایانو په مشنرئ کبې
	ملازمت کولو والا امامت
۳۷۶	په جومات کبې د تصویرونو جوړولو نه د نه منع کونکی امامت
۳۷۶	د لالچ د وجې نه د غلطې فیصلې کولو والا امامت
۳۷۷	د غصب زمکه په زمیندارئ اخستلو والا کس امامت
۳۷۸	په حضرت تھانوی صاحب باندې د بهتان لگونکی دې اقتداء اونکریشی
۳۷۹	چه د کوم امام بالغې لونه په کوڅو کبې گرځی د هغه د امامت حکم
۳۸۰	

صفحہ	مضمون
------	-------

د حیات النبی (ص) نه منلو والا او د درود والا روایتونو ته

۳۸۱	ضعیف وئیلو والا امامت
۳۸۱	عاق شوې پسې مونځ کول
۳۸۲	بریلیانو پسې د اقتداء حکم
۳۸۲	د بریلوی فرقې په اقتداء کبې بل سوال
۳۸۳	د کنځلو کولو او بدو ردو وئیلو والا امامت
۳۸۴	د نشو عادت سړی اقتداء کول مکروه تحریمی ده
۳۸۴	د زوجیت حقوق نه ادا کونکی او مقتدیانو کبې د انتشار خورونکی امامت
۳۸۵	په ناسته باندې رکوع سجده کونکی امام پسې اقتداء کول جائز دی
۳۸۶	د تقلید شخصی نه د منکر امامت جائز نه دې
۳۸۷	د خیانت کونکی امام اقتداء مکروه تحریمی ده
۳۸۸	د خنثی مشکل د امامت حکم
۳۸۸	په تراویح کبې د نابالغه د امامت مسئله
۳۸۹	د بیعی مؤجل کولو والا امام صاحب امامت
۳۹۰	د بی مروتہ او بی غیرتہ سړی امامت مکروه دې
۳۹۲	د منکراتو نه ډک دعوت ولیمه کبې د شریک کیدونکی امام اقتداء
۳۹۳	د ساحر جادوگر او شرکی عقیدو ساتلو والا د امامت حکم
۳۹۴	د توبې کولو نه پس د فاسق په اقتداء کبې څه حرج نشته
۳۹۴	په دروغه قسم کولو نه توبه ویستلو نه پس امامت مکروه نه دې
۳۹۵	د مودوی جماعت سره تعلق ساتلو والا پسې د اقتداء حکم
	د درود شریف په خوش آوازی سره د وئیلو تشبیہ
۳۹۷	راگ سره دور کونکی سړی امامت
۳۹۷	د فاسق د کور نه د خوراک والا امامت
۳۹۸	د غل سړی د امامت مسئله
۳۹۹	د علماؤ خلاف چغل خوړئ کولو والا کس امامت
۳۹۹	د سوشلسټ امام د اقتداء حکم
۴۰۰	وعده خلافئ کولو والا سړی پسې د اقتداء حکم
۴۰۱	د عثمانی پارټی والو د اقتداء حکم
۴۰۱	بریلیانو پسې د اقتداء حکم
۴۰۲	د چا په قسم د اعتماد نه کونکی او هغه ته کنځلې کونکی سړی امامت
۴۰۲	د والی بال او کبھی کولو والا امامت

صفحہ	مضمون
۴۰۳	بغیر اجرت نہ مہر و نہ غسل و رکولو والا امامت
۴۰۴	نسوانی امد سبی اقتداء
۴۰۴	د حرامی امامت خلاف اولیٰ دی
۴۰۵	د ضروریات دین نہ د منکر امامت صحیح نہ دی
۴۰۶	ہفہ شافعی امام چہ د وینہ وتلو نہ اودس کوی د ہفہ پسہ
۴۰۶	د حنفی مقتدی مونخ صحیح دی
۴۰۶	د خونی بواسیر و بیماری والا د امامت حکم
	د .. سراط .. پہ خانی .. سراط .. و نیلو
۴۰۷	او د جینی پہ وادہ باندی د پیسو اختسوا امامت
۴۰۷	د قتل د امامت حکم
	د ینخبر علیہ السلام حاضر ناظر نذر لغیر اللہ او د عبدالقادر جیلانی
۴۰۸	د امداد گویانہ سری امامت
۴۰۹	سرہ د یوہی نہ د جواری د مال اختسلو والا اقتداء مکروہ دہ
۴۱۰	د دووٹ امامت مکروہ تحریمی دی
۴۱۱	د چرس شکلو والا امام اقتداء مکروہ تحریمی دہ
۴۱۲	د بد اخلاق او غیبت کولو والا امام اقتداء
۴۱۲	د .. سلس البول .. د مریض اقتداء باطل دہ
۴۱۳	د استاذ نہ د .. عاق .. امامت او مونخ
۴۱۵	د استفاض اختسونکی مالدار امامت
۴۱۶	د مودودی جماعت والو د اقتداء حکم
۴۱۶	پہ گیرہ خریلی پسہ د گیری والا مونخ
۴۱۷	د ضروریات دین نہ د منکر او بدعتی سری اقتداء
۴۱۸	د بدعتی د اقتداء حکم
۴۱۸	د مودودیت اعتراف او پرچار نہ کولو والا امامت ممنوع نہ دی
۴۱۹	د گدہ اقتداء مکروہ تنزیہی دہ
۴۱۹	د سوہ خور امام اقتداء مکروہ تحریمی دہ
۴۱۹	د کوم امام نسب چہ معلوم نہ وی د ہفہ د اقتداء حکم
۴۲۰	پہ یوہی خپی سرہ د معذور کس امامت
۴۲۱	والدین سرہ د گستاخی کونکی کس امامت مکروہ دی
۴۲۲	د خیل استاد عالم دین بی عزتی او توہین کونکی کس امامت
۴۲۳	د خیل استاد عالم دین بی عزتی او توہین کونکی کس امامت

صفحہ	مضمون
۴۲۴	د پردو خلقو کور تہ بغیر پردی نہ د تللو راتللو والا کس امامت
۴۲۴	زنا کار امام جوړول مکروہ تحریمی دی
۴۲۵	د پلار او استاذ اہانت کونکی امامت
۴۲۶	مشرک پسہ اقتداء باطل دہ
۴۲۶	د بینک د ملازم د امامت حکم
۴۲۷	د بادی بواسیر و والا امامت
۴۲۸	د کنخلو والا او خلقو سپکاوی کونکی کس امامت
	بسخہ د خرچی نہ محرومہ کونکی، پہ کوژدن کنبی ډول و ہونکی
۴۲۸	او د غیر محرم د مونکی کس امامت
	د آفیمو نشہ کونکی، مہر و تہ د پیشہ پہ طور غسل ور کونکی
۴۲۹	او د جادو گر امام اقتداء
۴۳۰	پہ ناجائزہ معاملہ کنبی د مور پلار نہ د خفہ خوئی اقتداء جائز دہ
	د حضور (ص) پہ بارہ کنبی د نازیبا کلماتو ویونکی
۴۳۱	د توبی نہ پس د امامت حکم
۴۳۲	پہ گانرہ باندی د نفع اختسونکی او د پیشہ ورامام د اقتداء حکم
۴۳۴	ریډیو، تہ وی وغیرہ مرمت کونکی مستری پسہ د اقتداء حکم
	باب القراءة فی الصلوۃ
۴۳۵	پہ لالہ باندی وقف کول مونخ فاسدونکی نہ دی
۴۳۵	د دوو (۲) سورتونو پہ مینخ کنبی ورکو تہی سورت پریخودل مکروہ دی
	پہ مونخ کنبی دوه سورتونو سرہ فصل کول جائز دی او
۴۳۶	پہ یو ورکو تہی سورت سرہ فصل کول مکروہ دی
	یولوی آیت پہ دوه رکعتونو باندی تقسیم سرہ لوستل
۴۳۶	جائز دی خود سنتونہ خلاف دی
۴۳۷	پہ العالمین او الرحمن کنبی وصل او وقف دواړہ جائز دی
۴۳۹	د اختر د مونخ پہ قرأت او ہیئت کنبی د غلطی شبہ
۴۴۰	پہ مونخ کنبی د نا مکمل آیات لوستلو حکم
	پہ اولنی رکعت کنبی د یو سورت حصہ او پہ دویم کنبی
۴۴۱	پورہ سورت لوستل افضل نہ دی
۴۴۱	کہ پہ قرأت کنبی تغیر فاحش نہ وی راغلی نو مونخ نہ فاسدیری
۴۴۲	پہ قرآن کنبی د وقف پریخودل د کفر موجب او د مونخ فسادونکی نہ دی

مضمون	صفحه
په فران کښې کتلو سره لوستل موندل فاسدوی او دعایې حفظ والا موندل ثابت دي	۴۴۴
په موندل کښې د ثنا پریځودلو، درود شریف، د فاف په ځانې کاف او د الحمد په ځانې د حمد وئیلو حکم	۴۴۵
په سورة العصر کښې و عملوا الصالحات پریځودلو سره موندل واجب الاعاده نه دي	۴۴۶
په سورة البقره کښې د من رسله، نه پس والقدر خیر و شره الخ لوستل	۴۴۷
په موندل کښې د صراط په ځانې صراط (فتحې سره) او د کذبو په ځانې کذبو او یغشاها په ځانې یغشی لوستل	۴۴۷
ضاد د ظاد او دال دواړه سره مشابه لوستل جائز دی	۴۴۸
په حرف ضاد کښې تشدد کول نه دي پکار	۴۴۸
په حرف ضاد، کښې د علماؤ اختلاف او د تطبیق تفصیل	۴۵۰
د ضاد په مسئله کښې د توسع نه کار اخستل پکار دی	۴۵۳
د مخرج او صفاتو خیال ساتلو باوجود چه هر څنگه آواز اوځي د اعتراض قابل به نه وي	۴۵۴
ضاد د ادا کولو په وخت کښې اول غ لگول یعنی "غضاد" وئیل	۴۵۵
د ضاد په باره کښې د علمائې دیوبند مسلک او فتوی	۴۵۵
د ما بنام په موندل کښې اوږد قرأت جائز دي مگر افضل نه دي	۴۵۷
د وقف لازم نه مراد موکد دي واجب نه دي	۴۵۷
د شونډو خوزولو نه بغیر په فکر سره د موندل قرأت	۴۵۸
د صراط الذین په ځانې "سراط الذین" د موندل فاسدونکې نه دی	۴۵۸
امام ته فتحه ورکولو د پاره الفاظ	۴۵۹
په ماسپڅین او مازیگر کښې فاتحه خلف الامام	۴۵۹
د لاصلاة الا بفاتحة الكتاب حکم د مقتدی په حق کښې نه دي	۴۶۰
د مقتدی د پاره فاتحه خلف الامام لوستل د صحیح حدیث نه مخالفت دي	۴۶۲
د فرض موندل په دریم او څلورم رکعت کښې قرأت نه کول ثابت دی	۴۶۳
د سورت فاتحه نه مخکښې د "بسم الله" وئیلو حکم	۴۶۴
د قرآن د بعضې آیاتو نونه پس د مستحب کلماتو په موندل کښې وئیل	۴۶۵
کښې د راء سره د واو آواز ویستل	۴۶۶
الحمد د الف لام نه بغیر حمد لله وئیل	۴۶۶

مضمون	صفحه
باب المدرک والمسبق واللاحق	
که مقتدی رکوع یا سجده د امام سره اونکړل نو هغه به څه کوي؟	۴۶۸
که امام د آخری قعدې نه پس قیام او کړی نو مسبق به څه کوي	۴۶۸
که امام د قعدو اولی نه قیام ته لاړشي او مقتدی تشهد نه وي پوره کړي نو	۴۶۹
د سحر موندل شروع شو نو مقتدی به د فجر سنت کوي	
شریک کيږي به یا سنت به پريږدي؟	۴۷۰
چه په څلور رکعتو موندل کښې یو رکعت او مومي نو	
د باقی موندل پوره کولو طریقه	۴۷۱
د مسبق د پاره د ما بنام باقی دوه رکعتونه د پوره کولو طریقه	۴۷۱
د مسبق په سهو سره سلام گرځول او د چا په یادولو سره	
د باقی موندل د پاره او دریدل	۴۷۲
د لاحق د پاره قرأت ممنوع دي لیکن د سجده سهو موجب نه دي	۴۷۲
د یو مقتدی په صورت کښې که بل مقتدی راشي نو	
امام به مخکښې ځي که مقتدی به روستو کيږي	۴۷۳
د لاسونو تړلو نه بغیر تکبیر تحریمه وئیل او امام سره رکوع ته تلل	۴۷۳
مسبق به د سجده سهوې والا امام سره سجده سهو کښې شریک وي	۴۷۴
مسبق به په خپلو اولنو دوه رکعتونو کښې سورت هم وائي	۴۷۵
د مدرک نه د موندل درکن پاتې کیدلو په صورت کښې د موندل حکم	۴۷۶
په مسبق باندې د امام سره دویم رکعت کښې تشهد وئیل واجب دی	۴۷۷
د امام سره په آخری قعدو کښې مسبق د پاره د درود شریف	
او دعا وئیلو حکم	۴۷۷
د مسبق مقتدی د پاره د ثناء او تعوذ وئیلو حکم	۴۷۸
باب مکروهات الصلوة	
د موندل ختمیدلو وخت کښې د مقتدی د امام نه په	
سلام کښې مخکښې کیدل	۴۷۹
د سجدي او تشهد نه د اوچتیدلو وخت کښې	
په زمکه لاسونه لگول مکروه تنزیهي دی	۴۸۰
د فرضو او سنتو په مینځ کښې د وظیفې وغیره ورد کول	۴۸۰
په موندل کښې د جبي او بلوزر لستونو مسئله	۴۸۱
د عربو په ډریس (رومال) کښې د موندل حکم	۴۸۲

صفحہ	مضمون
------	-------

۴۸۲	پہ تیلے گل شوی توپی کنبی مونخ کول
۴۸۳	د سحر سنت قرأت اوریدلو صورت کنبی پہ دویم صف کنبی
۴۸۳	کول او د فاستمعواله وانصتوا ایت حکم
۴۸۴	جماتونو کنبی کینودلو شوو توپو سره مونخ کول
۴۸۵	پہ گھری کنبی دانسان یا د حیوان د وړو کی تصویر په وجه د مونخ حکم
۴۸۵	پہ ملتړی کور کنبی تصویر والا بیج سره مونخ کول
۴۸۵	امام لره د ضرورت نه زیات جهر کول
۴۸۶	پہ نوټ باندې د جناح د تصویر سره مونخ کول
	د نسوارو او سگرتو د بدبویی په حالت کنبی مونخ کول،
۴۸۶	تلاوت کول او جمات ته تلل
۴۸۷	د جمات په توپو کنبی مونخ کول
۴۸۸	قیرونو ته نزدې مونخ کول مکروه دی
۴۸۸	فوجی بوتانو سره مونخ کول
	د سحر او مازیگر مونخونو نه پس تلاوت قرآن افضل
	نه دې خومکروه هم نه دي
۴۸۹	د گلونو او بوټو شوی رنگدار خادریا جامو کنبی مونخ کول
۴۹۰	د سټیلو چین والا گھری سره مونخ کول
۴۹۱	تصویر، د تیلې توپی او د ټیټرون په جامو کنبی د مونخ حکم

باب ما یفسد الصلوة

۴۹۳	اولنی قعدہ نه کول، او دریدل او واپس بیاراتللو سره مونخ نه فاسد یږی
۴۹۳	د فاتح په غلطه فتحه ورکولو سره مونخ نه فاسد یږی
۴۹۳	د دریو آیتونو لوستلو نه پس فتحه ورکول یا اخستل مفسد صلوة نه دی
۴۹۴	په مونخ کنبی بیا بیا ږیری ته د لاس لگولو حکم
۴۹۴	بعضې آیاتونو پریخودلو او نږدې آیتونو شروع کولو سره مونخ نه فاسد یږی
۴۹۵	د شرعی ضرورت نه بغیر مونخ ماتول حرام دي
۴۹۶	د مونخ په دوران کنبی زلزلې راتللو باندې به څه کوی؟
۴۹۶	د مونخ په حالت کنبی په زوره باندې "حق الله" یا "هو الله" وئیل
۴۹۷	د پنځم رکعت د پاره د امام په قیام باندې
۴۹۸	د مسبق د مونخ حکم او د زنانه دمحاذاات مسئله
۴۹۸	

صفحہ	مضمون
------	-------

	د جنگ په حالت کنبی دسائرن په اواز باندې مونخ یا
۵۰۱	خطبه پریخودل او خندق ته کوزیدل
۵۰۲	په مونخ کنبی د غاړې تازه کولو حکم
۵۰۳	په کعبه کنبی محاذات المرأة (د عالمگیری د عبارت وضاحت)
	په لاؤد سپیکر باندې مونخ او خطبه او د ایذاء په
۵۰۴	صورت کنبی د تلاوت وغیره حکم
۵۰۵	په مونخ او خطبه کنبی د لاؤد سپیکر استعمال جائز دي
	په جهادی میدان کنبی په سورلی باندې د ادا کړې
۵۰۵	شوی مونخ اعاده به نشی کولی
۵۰۶	په قالین باندې د صلیب په شکل باندې مونخ کول
۵۰۷	په مونخ کنبی بې اختیاره د ژبې نه جل جلاله او صلی الله علیه وسلم وتل
۵۰۸	په مونخ کونکی باندې ناپاکه مرغی یا ماشوم کیناستل
	د مونخ کونکی په بدن باندې د ناپاکه سپی او ناپاکه
۵۰۸	مرغی په کیناستلو سره د مونخ په فساد کنبی معمولی فرق
۵۱۰	په مونخ کنبی بې اختیاره د بعضې الفاظو د خلې نه وتل او ژړل
	په مونخ کنبی غیر عربی ژبه باندې دعا کول او
۵۱۱	د مغلوب الحال د مونخ حکم
۵۱۳	په مونخ کنبی د عمل کثیر مطلب
۵۱۴	د خارجی عوارضو په وجه لاؤد سپیکر نه استعمالول احوط دی
۵۱۴	که د مفاسدو اندیښنه نه وی نو په لاؤد سپیکر سره مونخ جائز دي
۵۱۵	که په لاؤد سپیکر کنبی اصلی آواز وی او که عکس وی مونخ صحیح دي
۵۱۶	په لاؤد سپیکر سره مونخ کول مباح دي؟
۵۱۷	هوائی او بحری دواړه جهازونه د کشتی په حکم کنبی دی
۵۱۸	په هوائی او سمندری جهاز کنبی د مونخ حکم
۵۱۹	د دویمې سجده پاتې کیدلو په صورت کنبی د مونخ اعاده ضروری ده
۵۲۰	په ناسته مونخ کنبی په سجده کنبی د زمکې نه کونایې او چتول
	باب احکام المساجد
۵۲۲	بغیر د ضرورت نه د جمات په جهت باندې جماعت کول
	په بعضې طریقو سره د قبلي سمت معلومول او
۵۲۲	د قدیم مسجد د قبلي د سمت حکم

صفحہ	مضمون
------	-------

۵۲۳	جمات سرہ نزدیکی چوتراہ کنبی مونخ کول
۵۲۴	جمات کنبی د مونخ پہ انتظار کنبی ناستو خلقو ته سلام کول
۵۲۵	د جمات پہ چہت باندي مونخ مکروہ دي
۵۲۵	کعبی مکرمي طرف ته خبي غزول مکروہ تنزيهي دي
۵۲۶	د جمات پہ محراب کنبی اود امام د جمات
۵۲۶	پہ مينخ کنبی د اودريدلو تحقيق
۵۲۷	پہ محراب کنبی مونخ اود جمات پہ صحن کنبی د محراب جوړولو حکم
۵۲۸	پہ لوئي جمات کنبی د مونخ کونکی مخي ته تيريدل
۵۲۸	د جمات د زائد خيزونو اخستل خرڅول
۵۲۹	پہ جماتونو کنبی د تراق، اوبن وغيره تصويرونه آويزان کول حرام دي
۵۳۰	پہ جماتونو کنبی د هارن والا گهرو حکم
۵۳۰	پہ جمات کنبی محراب جوړول يو ښه کار دي
۵۳۱	د اهل سنت په جماتونو کنبی د شيعه گانو مونخ کول
۵۳۲	د جمات په چہت باندي مونخ کول
۵۳۲	پہ جمات کنبی کت کنبی په ناسته تلاوت کول
۵۳۲	پہ جمات کنبی د اور لگيدلو په صورت کنبی
۵۳۳	د جنب کس په جمات کنبی داخليدل
۵۳۳	که ډير شرارتي نه وي نو يو مونخ کونکي د جمات نه منع کول جائز نه دي
۵۳۴	د جمات په حصه کنبی غسل خانه وغيره جوړول جائز نه دي
۵۳۴	پہ جمات کنبی پرائمری (مکتب) سکول جوړول او چلول جائز نه دي
۵۳۵	د فساد ختمولو په وجه دويم جمات جوړول مسجد ضرار نه دي
۵۳۶	پہ حرام مال سره د جوړ شوي جمات حکم
۵۳۷	پہ جمات کنبی غسل خاني وغيره جوړول

باب الوتر والقنوت

۵۳۸	باجمات وتر کول مباح او هميشوالي پري کول مکروہ دي
۵۳۸	پہ وټرو کنبی مقتدي نه دعائي قنوت پاتي کيدلو
۵۳۸	صورت کنبی د وټرو اعاده واجب نه ده
۵۳۹	پہ وټرو کنبی دعائي قنوت سهوا پريخودلو باندي
۵۳۹	مسجد سهو واجب ده گني اعاده به کوي
۵۴۰	د ماسخوتن د فرضو فاسد کيدلو په صورت کنبی د وټرو د قضا حکم

صفحہ	مضمون
------	-------

۵۴۱	د قنوت نازلہ طریقه او علت
۵۴۲	د قنوت نازلہ فی الفجر مسئلہ
۵۴۳	قنوت نازلہ به د سحر په دویم رکعت کنبی د رکوع نه پس وئيلي کيري
۵۴۳	د وټرو په رکعتونو کنبی د شک په صورت کنبی د وټرو د مونخ کولو طریقه
۵۴۴	د مقتدي د پاره د دعائي قنوت پوره کولو نه بغير رکوع کنبی د تللو حکم
۵۴۵	د وټرو اخري رکعت موندونکی د پاره د دعائي قنوت وئيلو حکم

باب السن والنوافل

۵۴۶	سنت غير موکده ئي د مازيگر په مونخ کنبی شريکيدلو په وجه مات کرل
۵۴۷	روستو کول ئي مکروہ تحریمی دي
۵۴۷	فرض مونخ ادا کولو نه پس په دويم خل فرض مونخ کنبی شرکت
۵۴۷	د ملازمت د وجي نه مونخ قضا کول په دويم جماعت کنبی
۵۴۷	اقامت او د تهجدو په نيت کنبی د مونخ تعين
۵۴۸	د جمعي اته (۸) رکعتونه سنت موکده او دوه رکعتونه مستحب دي
۵۴۹	د ماسپينين څلور رکعتو چہ پاتي شي دوه رکعتونه ئي پس کول راجح دي
۵۴۹	د فجر په مونخ کنبی به د امام د قرأت اوريدلو په وجه
۵۴۹	سنت نه پريخودلي کيري
۵۵۰	د مازيگر د څلور رکعتونو سنت وخت
۵۵۱	د مونخ نه پس صرف سجده کول مکروہ دي
۵۵۱	د ماسپينين د دوه (۲) سنتو سره دوه نفل يوخائي کول
۵۵۱	د سنت قبل الظهر او فرضو په مينخ کنبی نفل کول او
۵۵۲	د مونخ گزارو مخي ته تيريدل
۵۵۳	د حفظ القرن والا مونخ ثابت دي
۵۵۴	صلاة معکوس مونخ نه دي بلکه يوه مجاهده او معالجه ده
۵۵۴	د فجر د سنتو قضا افضل ده
۵۵۵	د ماسپينين مخکني سنت به د دوه رکعتو نه پس ادا کولې شي
۵۵۵	په ناسته نفل کول، سنن روايت پريخودل او د ضرورت
۵۵۶	په وخت کنبی مونخ ماتول
۵۵۷	د ډيوټي په دوران کنبی نفل ادا کول
۵۵۸	په ورځ شپه دواړو کنبی نفل ثابت دي بدعت نه دي
۵۵۹	د ماښام د سنتو سره دوه رکعتو نفل کول

صفحہ	مضمون
------	-------

فصل فی التہجد وصلاتہ التسیح

- ۵۲۰ ..... بہ تہجد کنبی طول قیام افضل دی یا د رکعتونو شمیر؟
 ۵۲۱ ..... د نفل او تہجد لغوی معنی
 ۵۲۱ ..... بہ نفل کنبی د تہجد ویر فضیلت دی
 ۵۲۲ ..... د نعمت او راحت او خوشحالی پہ حاصلیدلو باندی د شکر مونخ ادا کول
 ۵۲۳ ..... د صلوٰۃ تسیح افضل وخت

باب التراویح

- ۵۲۴ ..... پیغمبر ﷺ بہ پہ رمضان کنبی ہرہ شپہ تراویح کولی
 ۵۲۵ ..... پہ تراویح کنبی جماعت د رسول اللہ (ص) او خلفاؤ د زمانی نہ معمول دی
 ۵۲۷ ..... چہ پہ دیرشمہ شپہ د سوال احتمال وی نو تراویح بہ باقاعدہ ادا کولی شی
 ۵۲۸ ..... د جماعت پہ خائبی پہ عام چوک کنبی د تراویح جماعت کول
 ۵۲۹ ..... نفل رکعتہ تراویح بغیر تعدیل نہ او اتہ (۸) پہ تعدیل سرہ دواہ پہ غلطی دی
 ۵۲۹ ..... یو خائبی کنبی ئی تراویح او کړی نو دویم امام پسې
 ۵۲۹ ..... پہ تراویح کنبی اقتدا کول
 ۵۷۰ ..... د ټولی محلې والا پہ تراویح کنبی جماعت پریخودل او پہ کورونو کنبی د ادا کولو حکم
 ۵۷۰ ..... د فاتح مقرر کولو نہ بغیر ہم تراویح ورکول صحیح دی
 ۵۷۱ ..... پہ عربو ملکونو کنبی د احنافو دپارہ پہ تراویح کنبی د حنفی امام اہتمام کول
 ۵۷۱ ..... کہ تراویح او وترو پہ مینخ کنبی قوم تہ تکلیف وی نو ټیر کیناستل نہ دی پکار
 ۵۷۱ ..... د تراویحو او وترو پہ مینخ کنبی خانلہ نفل کول جائز دی
 ۵۷۲ ..... پہ غلطی سرہ د دوه رکعتونو پہ خائبی خلور رکعتہ تراویح د قعدہ اولی نہ بغیر د کولو حکم
 ۵۷۲ ..... د تراویحونہ علاوہ پہ نوافلو کنبی د قرآن پاک اورولو د پارہ د جماعت اہتمام کول
 ۵۷۳ ..... پہ تراویح کنبی حافظ صاحب سرہ بل قوم تہ دوبارہ ختم کول اختلافی دی لیکن د ترک سنت نہ اولی دی
 ۵۷۴ ..... د حافظ صاحب یو ټل ختم کولونہ پس پہ دویم ټل نوې قوم دپارہ ختم کول
 ۵۷۵ ..... حافظانو تہ پہ ختم تراویح کنبی پیسې ورکول ہدیہ وی اجرت نہ
 ۵۷۶ .....

صفحہ	مضمون
------	-------

حافظ تہ پہ ختم تراویح کنبی د خہ ورکولو پہ بارہ کنبی
 ۵۷۷ ..... د ورکونکی نیت معتبر دی
 ۵۷۸ ..... حافظ تہ خہ ورکول د صلی، مکافات او اکرام پہ طور معروف دی د اجرت پہ طور نہ
 ۵۷۹ ..... پہ تراویح کنبی قرات تیزول او قومہ او جلسہ پریخودل منکرات او مکروہات دی
 ۵۷۹ ..... پہ لاؤد سپیکر باندی تراویح کول او پہ اوریدونکو باندی د سجدہ تلاوت د لازم کیدلو مسئلہ
 ۵۸۰ ..... پہ لاؤد سپیکر د شبینی د ختم حکم
 ۵۸۱ ..... د رمضان نہ علاوہ پہ درې شیو کنبی د رسوماتو نہ پاک د شبینی ختم جائز دی
 ۵۸۱ ..... اتہ رکعتہ تراویح کونکی پہ غلط فہمی کنبی مبتلا دی
 ۵۸۲ ..... تراویح شل رکعتہ دی پہ خیر القرون کنبی اتہ رکعتہ د چامذہب ہم نہ دی
 ۵۸۴ ..... المنہج الصحیح فی رکعات التراویح
 ۵۹۰ ..... شبینہ بدعت نہ دی جائزہ
 ۵۹۱ ..... د دوو ترویحو پہ مینخ کنبی ذکر یا الجہر کول
 ۵۹۲ ..... د فرضو کولو نہ بغیر تراویح کول
 ۵۹۳ ..... د تراویح د مونخ نہ پس د امام اجتماعی دعا غوہستل
 ۵۹۴ ..... د مخصوص شبینی حکم
 ۵۹۴ ..... د تراویح او وترو پہ مینخ کنبی نفل کول
 ۵۹۵ ..... د نذر نفل کونکی پسې تراویح کول
 ۵۹۵ ..... د پیغمبر ﷺ نہ اتہ (۸) رکعتہ تراویح ثابت نہ دی
 ۵۹۷ ..... پہ ختم القرآن اجرت او د پنخہ خلوینیت روپونہ کم اجرت نہ اخستلو مسئلہ
 ۵۹۸ ..... د نامعلومہ پاتی شوو مونخونو د قضا کولو طریقہ
 ۵۹۹ ..... د قضا مونخونو طریقہ او چہ قوم تہ بی اودسہ مونخ او کړی نوخہ بہ کوی
 ۶۰۰ ..... د پیغمبر ﷺ نہ د قضا مونخونو ثبوت او د نامعلومہ قضا شوو مونخونو طریقہ

صفحہ	مضمون
۲۰۱	دچا پہ ذمہ باندی چہ فرض مونخونہ وی نو قضا
۲۰۲	مونخونہ راگر خول د نفلو نہ افضل دی
۲۰۳	پہ قضا مونخونو کولو او نوافلو ادا کولو کنبی خہ منافات نشته
۲۰۳	د خلور رکعتو تراویح نیت نی او کپرو پہ دریم رکعت
۲۰۳	کنبی مونخ فاسد شو نو د قضا خہ حکم دی؟
۲۰۳	د صاحب ترتیب نہ کیدلو پہ صورت کنبی د ترتیب خیال ساتل
۲۰۴	د نامعلومہ وتر د قضا پہ صورت کنبی بہ پہ خلورم
۲۰۴	رکعت کنبی قنوت نہ وئیلی کیری
۲۰۴	د مونخ فدیہ بہ بعد الموت ورکولی شی
۲۰۵	د یو کتاب نہ فتویٰ ورکول د ہرچا کار نہ دی
۲۰۶	د حیلہ اسقاط پہ دائرہ کنبی قران مجید کینودل
۲۰۷	امحاء الخباط عن مسئلہ حیلہ الاسقاط
۲۱۰	پہ حیلہ اسقاط کنبی د قران تاوہل د قرآن پہ بی عزتی کنبی نہ راحی
۲۱۱	د غریب مسکین مری د طرفنہ حیلہ اسقاط جائز دہ
۲۱۳	د مری د طرفنہ فدیہ او اسقاط باقاعدہ جائز دی
	د قبض نہ پس فقیر بال بچہ دار تہ د فدیہ واپسی او
۲۱۴	قصدا د قضا شوو مونخونو فدیہ
۲۱۴	باقاعدہ طور سرہ حیلہ اسقاط مشروع دہ بدعت نہ دہ
۲۱۵	پہ فدیو کنبی حیلہ مروجہ د مری د ذمی فارغ کیدلو د پارہ کافی نہ دہ
۲۱۶	د حیلہ اسقاط نہ پس د فدیہ د مال نہ د وارثانو خیرات کول
	د اسقاط یا حیلہ اسقاط د پارہ قبرستان تہ
۲۱۷	خیزونہ ورل نہ مطلوب دی او نہ ممنوع دی
۲۱۷	د قضائی عمری حدیث موضوعی او مردود دی
۲۱۸	د قضاء عمری د مونخ ہیخ ثبوت نشته
۲۲۰	د قضائی عمری دلائل بی اصلہ او د احنافو د اصولو خلاف دی
	د بی اودسہ ادا کری شوو مونخونو بارہ کنبی
۲۰۳	د معزول امام اطلاع او د قضا کولو حکم

باب الاستسقاء

د باران د پارہ سورت یسین وئیل اود اذان کولو
طریقہ مباح دہ مستحب نہ دہ

صفحہ	مضمون
۲۲۵	صلوۃ استسقاء باجماعت کول د صاحبینو پہ نزد سنت مؤکدہ دی
۲۲۶	پہ صلوۃ الاستسقاء کنبی مفتی بہ قول د صاحبینو دی
	د مسنون طریقہ استسقاء پہ موجود گئی کنبی
۲۲۷	د مشتبہ طریقہ نہ بیج کیدل پکار دی
۲۲۷	پہ استسقاء کنبی دوہ رکعتہ باجماعت کول مفتی بہ قول دی
۲۲۹	پہ استسقاء کنبی باجماعت مونخ کول بدعت نہ دی مشروع دی
۲۳۰	د استسقاء د پارہ یو عمل
۲۳۰	د استسقاء د مونخ د پارہ دریو ورخونہ زیات وتل ثابت نہ دی
۲۳۱	د استسقاء پہ مونخ کنبی د خادر الہ کولو حکم
۲۳۱	د استسقاء پہ مونخ کنبی اړولی لاسونو سرہ د دعا غوښتلو حکم
۲۳۲	د صلوۃ الاستسقاء د پارہ صحرا تہ وتل بہتر دی
	باب سجود السہو
	چہ د اولنی رکعت نہ پس امام پہ قعدہ کینی
۲۳۳	اوفتح اخستلو سرہ پاخی نود سجده سہو خہ حکم دی؟
	د مسبوق د پارہ د مابنام بقیہ دوہ رکعتونو پہ مینخ کنبی
۲۳۳	قعدہ نہ کولو سرہ سجده سہو ضروری دہ
	د پنجم رکعت نہ چہ تشہد د پارہ واپس شی او سجده سہو
۲۳۴	اونہ کری نو مونخ واجب الاعادہ دی
	پہ مونخ کنبی بغیر وجہ نہ قصد اسجدہ سہو
۲۳۵	کولو سرہ مونخ کنبی نقصان نہ راحی
	سجدہ سہو ہیرہ شی نو د مونخ اعادہ واجب دہ
۲۳۵	اود مونخ دوارہ سجدي فرض دی
	پہ نفل مونخ کنبی سجده سہو، آخری قعدی نہ
۲۳۶	د پاخیدللو او د نابالغہ مونخ کونکی مخی تہ د تیریدلو مسئلہ
۲۳۷	کہ سجده پاتی شی او رکوع کنبی یادہ شی نو خہ بہ کوی؟
	د سجده سہو کونکی امام د اولنی سلام سرہ
۲۳۷	د مسبوق اودریدل د واجبو پریخودل دی
	د اخترونو پہ مونخونو کنبی د کثرت جماعت پہ وجہ
۲۳۸	د سجده سہو نہ کولو حکم
۲۳۸	پہ سجده سہو کنبی بہ یو طرف تہ سلام گر خوی یا دوارو طرفونو تہ؟

صفحہ	مضمون
۲۳۹	پہ و ترو کنبی د فاتحی نہ پس د قنوت د پارہ لاسونہ اوچت کرل نو سورت وریاد شو او سورت ئی اولوستلو نو سجده سہو واجب نہ ده
۲۴۰	کہ پہ نفلو او تراویح کنبی د دوه رکعتہ نیت او کړو او څلور ئی ادا کرل نو سجده سہو واجب نہ ده
۲۴۱	چہ آخری قعدہ پریردی او دوه (۲) رکعتہ ورسره ختم کړی نو سجده سہو کول ضروری دی
۲۴۲	د مغرب او و ترو قضا احتیاطاً څلور څلور رکعتہ کولو صورت کنبی سجده سہو کول خلاف قاعدہ دی
	باب صلوة المريض
۲۴۳	د معذور د پارہ د مخکنبی اودس نہ پس قطره نہ وتلو په صورت کنبی دغی اودس سره بل مونځ کول
۲۴۳	د بلا اختیارہ قہقہہ کونکي امام اقتداء جائز نہ ده
۲۴۴	پہ لاسو خپو د شل کس د مونځ طریقہ
	باب سجود التلاوة
۲۴۶	د لونی کور په مختلفو حصو کنبی د سجدې د آیت د تلاوت کولو حکم
	چہ پہ تراویح کنبی آیت سجده اولولی او سجده اونکړی نو آیا دا د مونځ په سجدې سره ادا کیږی
۲۴۷	بغیر اودسہ سجده تلاوت جائز نہ ده
۲۴۷	ریږیو یا تیلی ویزن په ذریعې سره د سجده تلاوت آیت اوریدل
۲۴۸	پہ لاؤ سپیکر د سجدې آیت اوریدلو سره سجده کول پکار دی
۲۴۹	پہ لاؤ سپیکر باندې د سجده تلاوت آیت اوریدل
۲۵۰	سجده تلاوت آیت په قلاړه وئیل بهتر دی
۲۵۰	د عصر او فجر مونځ نہ پس سجده تلاوت جائز ده
۲۵۱	آیا په یو مجلس کنبی متعدد آیات سجده په تلاوت سره به متعدد سجعات واجب کیږی
۲۵۱	د تیپ ریکارډ نہ سجده تلاوت او د گانو بجانو اوریدلو حکم
۲۵۲	د سجده تلاوت د لازم کیدلو راز
۲۵۲	
	مسائل فقہی
۲۵۴	د مستوراتو په تبلیغی جماعت کنبی د معتبر شرطونو سره وتل مصلحت دی
۲۵۴	د تبلیغی جماعت د مصطلح گشت حکم

صفحہ	مضمون
۲۵۵	د یو نہ زیاتو ښځو په ربع یا ثمن کنبی حصې
۲۵۵	د پیر مونځ کول او د مرید ورته شاته نہ بیوزې وهل مکروه نہ دی
۲۵۶	د سجده سہونہ کیدلو په صورت کنبی د مونځ اعادہ واجب ده
۲۵۶	د ښځو علاج په خاوندانو باندې واجب شرعی نہ دی د مطلقہ مغلطہ غیر مدخول بہا بغیر د حلالی نہ په
۲۵۶	دویم ځل د نکاح کولو عجیبہ مسئلہ
۲۵۷	پہ ختم تراویح کنبی حافظ ته رقم ورکول
۲۵۷	پہ مونځ کنبی د سجده تلاوت آیت وئیل او په رکوع کنبی ئی ادا کول
۲۵۸	د مسافر وطن اقامت نہ ہرہ ہفتہ وطن اصلی ته د تللو راتللو مسئلہ
	د اختر مونځ په اولنی رکعت کنبی چہ تکبیرات
۲۵۸	ہیرشی چرتہ بہ ادا کولې شی
۲۵۸	پلار ځوئی لره عاق کول د میراث نہ مانع نہ دی
	آزاد سړي یا ښځہ د تنبیدلو په صورت کنبی
۲۵۹	د هغوی قتل کول گناہ کبیرہ ده
۲۵۹	پہ دشمن باندې د خود کش حملو حکم
	د وادہ نہ مخکنبی د خاوند په مرکیدلو باندې
۲۵۹	منکوحې ته ټول مہر ورکولې شی
۲۵۹	د قربانی خرمن یا د هغې قیمت په جوماتونو یا مدرسو باندې لگول
۲۶۰	د جماعة النساء شرعی حیثیت او د احنافو مذهب
۲۶۱	د مشتری بائع نہ په قرض څہ اخستل اویا په بائع باندې د خرڅولو مسئلہ
۲۶۱	د حدیث "اتقوا مواضع التهم" سند
۲۶۲	مسبوق لره د تشہد نہ پس د امام د سلام نہ مخکنبی قیام کول
۲۶۲	د امام دریم رکعت د پارہ او دریدلو نہ پس د مقتدی تشہد پوره کول
	د فرائضو او سنتونہ پس دعا کول
۲۶۲	د فعل رسول صلی اللہ علیہ وسلم نہ ثابت نہ دی
	د یو کس چاته د ټولو حقوقو معاف کولو سره
۲۶۲	د نامعلومہ حقوقو د معاف کولو مسئلہ
۲۶۳	د مردای چرگې اگئ (اندې) او د مردارې چیلئ پی حلال دی
۲۶۳	د ذکر په وخت کنبی د اسم ذات تکرار مشروع دی
۲۶۳	پہ طلب العلم فریضۃ علی کل مسلم حدیث کنبی د مسلمۃ لفظ ثبوت
۲۶۴	د یو شیخ نہ د بیعت په صورت کنبی د بل شیخ نہ بیعت کول

صفحہ	مضمون
۲۶۴	پہ دسترخوان باندی ٲول قسمونہ پہ یو ٲائی کینودل بہتر دی
۲۶۴	د سرنہ گیر چاپیرہ عمامہ تاوہل او د مینخ ٲالی پریخودلو حکم
۲۶۵	پہ پخوانی مقبرہ باندی د زراعت او تعمیر حکم
۲۶۵	پہ میراث کنبی د وارث مری طرفنہ پہ دوه نسبتونو سرہ کیدل
۲۶۵	د چیندخ د میتیازو حکم
۲۶۶	د دریابی او اوچی د مار د ٲائی او ناپائی حکم
۲۶۶	پہ او بو کنبی د چرمخکی پہ مرہ کیدلو سرہ د او بو حکم
۲۶۶	د اختر د مونخ نہ پس د مصافحی حکم
۲۶۷	د غائب د کولو یا ورته د گور (ٲوپی) اچولو پہ صورت کنبی د غسل حکم
۲۶۷	پہ یوہ ورخ کنبی سحر او مابنام میاشت لیدل
۲۶۸	د پاکستانیانو د پارہ د سعودی عرب پہ رؤیت ہلال باندی اعتماد کول
۲۶۸	د حافظ یو ٲل ختم کولو نہ پس دوبارہ ختم کول
	پہ سفر کنبی بہ د ویری پہ وخت کنبی سنن راتہ
۲۶۹	پریخودلی شی او د قرار پہ وخت کنبی بہ آدا کولی شی
	د مشتری د ٲمن ور کولو نہ مخکنبی پہ بائع باندی
۲۶۹	پہ کم ٲمن خر ٲول جائز نہ دی
۲۷۰	ٲسکی (ہوا بغیر آواز نہ) چہ بدبوئی پکنبی نہ وی اودس ماتونکی دہ یانہ؟
۲۷۰	د تعزیت د پارہ د مستوراتو جمع کیدل او کیناستل ممنوع دی
۲۷۰	د علاج پہ ذریعہ د حیض جاری کول یا بندول ممنوع نہ دی
۲۷۱	د استمناء بالکف حکم
۲۷۱	د نابالغہ پہ قتل عمد کنبی پہ نابالغہ باندی قصاص نشته دیت واجب دی
۲۷۱	د معتوہ یا لیونی والدینو لہ قتل کول د میراث نہ مانع نہ دی
۲۷۲	د شینل کمپنی د کاروبار شرعی حیثیت
۲۷۲	کہ مختلف محلہ او کورو نہ یو ٲائی شمارلی کیڑی نو د قریہ کیڑہ دہ
۲۷۷	پہ تحکیم باندی د اجرت ور کولو اخستلو حکم
	د مشترکہ مال نہ یو رور د پارہ ویزہ واخلی نو
	ہلتہ د کڑی شوی مزدوری د سرمایہ حکم
۲۷۷	د کاغذی نو ٲونو یوبل باندی د خر ٲولو حکم

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فتاویٰ دیوبند پاکستان المعروف بفتاویٰ فریدیه (دویم جلد)

الحمد لله وكفى وسلام على عباده الذين اصطفى اما بعد!

د اللہ تعالیٰ لاکھ لاکھ شکر دی چہ پہ خیل بی انتہار رحمت او کرم سرہ ئی د دویم جلد د تکمیل توفیق راکړو، پہ دسمبر ۲۰۰۳ء کنبی مکمل شو اود کتاب مراحل شروع شو، ددی جلد پہ ترتیب او تبویب او تخریج کنبی ہم دهنی ٲولو امور و خصوصیت سرہ خیال ساتلی شوی دی، د کوم تفصیل چہ پہ رومبی جلد کنبی راغلی دی، پہ بعضی مسئلو کنبی د عنوان پہ لحاظ سرہ پہ ظاہرہ تکرار نسکاری، لیکن پہ معنو کنبی بین فرق، د بعضی مسئلو اہمیت، د سوالاتو مختلف نوعیت او د حضرت سیدی وسندی و مولائی حضرت مفتی صاحب دامت برکاتہم د بعضی علمی تدقیقاتو د اضافو پہ وجہ حذف نہ کړی شو۔ اول ارادہ وہ چہ ٲول، کتاب الصلوٰۃ، یو جلد کنبی راشی خود زیات ضخامت پہ وجہ د کتاب الصلوٰۃ باقی ابواب بہ پہ دریم جلد کنبی ان شاء اللہ شاملیری۔ د اللہ تعالیٰ د ٲولو نہ لوئی نعمت دادی چہ حضرت مفتی صاحب دامت برکاتہم ہرباب او فصل لفظ بہ لفظ مطالعہ کولو سرہ تصحیح کړی دی، او یو لفظ ہم د حضرت صاحب د مسلک او مزاج خلاف پہ دی کنبی شامل نہ دی، او بندہ د خپلی رائی پہ ٲولہ فتاویٰ کنبی چرتہ ہم زرہ برابر اضافہ نہ دہ کړی۔ پہ بندہ باندی د اللہ تعالیٰ دا مہربانی دہ، چہ د حضرت شیخی وسندی و مولائی حضرت مفتی صاحب دامت برکاتہم سرپرستی۔ د حضرت سیدی واستاذی مولانا مفتی سیف اللہ حقانی مدظلہ العالی نگرانی اود مولانا حافظ حسین احمد صدیقی مدظلہ سعی او اہتمام راتہ حاصل دی۔ پہ آخر کنبی عرض دی چہ د بشری غلطی نہ ہی ٲوک ہم محفوظ نہ دی چرتہ کنبی خو غلطی او کوتاہی یقینی دہ، اگرچہ د بندہ نہ ٲومرہ محنت او کوشش کیدی شو پہ دهنی کنبی ئی ہی ٲ کوتاہی نہ دہ کړی۔ پہ تخریجی امور و کنبی د مولانا عصمت اللہ حقانی معاونت، د اردو گرائمر او محاورې تصحیح او پروف کنبی د جناب سلطان فریدی صاحب کوشش، او پہ کمپوزنگ کنبی د حافظ ولی الرحمن صدیقی د ٲیرزیات محنت او کوشش ٲیرزیات مشکوریم۔ اللہ تعالیٰ دی ددوی محنت او کوشش قبول کړی، اود حضرت مفتی صاحب دامت برکاتہم سوری دی پہ مونږ قائم اوساتی۔ اوددوی علم دی د سلف نہ خلف تہ منتقل کړی، اود فقیر دا خدمت دی د علماؤ پہ نظر کنبی ٲیر خوئس اود عوامو د پارہ زیات نہ زیات د استفادی لائق جوړ کړی، او زموږ استاذانو او مشائخو اود مورپلار د پارہ دی پہ دنیا او آخرت کنبی د فلاح او نجات ذریعہ ثابتہ کړی۔

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اَنْتَ السَّمِیْعُ الْعَلِیْمُ

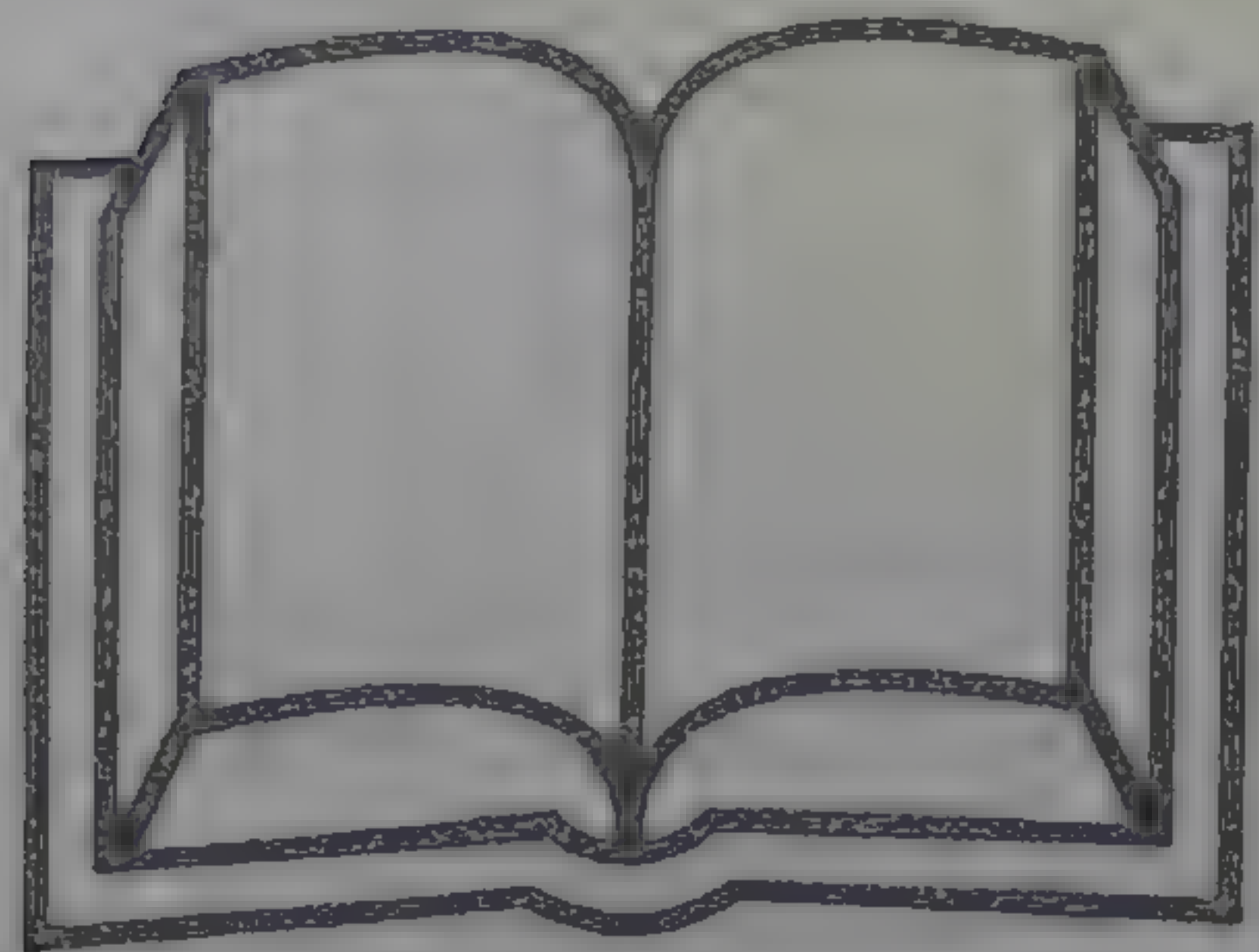
طالب دعا محمد و ہاب منگلوری عفی عنہ
دارالافتاء دارالعلوم صدیقیہ زروبی ضلع صوابی

فتاویٰ فریدیہ پاکستان المعروف

فتاویٰ فریدیہ دویم جلد

کتاب الطہارۃ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ
فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ
وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى
الكَعْبَيْنِ^ط وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا^ط
وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ
مِّنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَبَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ
تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا
بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ^ط

(سورة المائدة)

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب الطهارة

الباب الاول في الوضوء

د ریل گاڑی پہ بیت الخلاء کنس اودس کول صحیح دی

سوال: علمائی دین پہ دی مسئلہ کنس خہ فرمائی چہ د سفر پہ دوران کنس د ریل گاڑی پہ بیت الخلاء کنس اودس کول صحیح دی یا نہ؟ بینوا توجروا المستفتی: عبدالحمید مہل سکول درازندہ دی آئی خان... ۱۹۷۲ء ۵۲۸

الجواب: صحیح دی. (۱) وهو الموفق

د غت اودس ماتی پہ خائی باندی چینجی وتلوسرہ اودس ماتیری

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنس خہ فرمائی چہ یو سہری د قضائی حاجت نہ فارغ شی اود غت اودس ماتی خائی سخت خارخت شروع کری او کله کله ترینہ یو چینجی وغیرہ سر بہرہ راوباسی او کله ئی واپس دتنہ کری نو آیا ددی چینجی سر راویستل او دتنہ کول اودس ماتونکی دی؟ او دداسی سہری پسے امامت صحیح دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: نعمت اللہ صاحب دارالعلوم اسلامیہ لکی مروت

(۱) قال العلامة العسکفی: ومن آداب الوضوء الجلوس فی مکان مرتفع تحرزا عن الماء المستعمل وعبرة الکمال وحفظ ثیابه من التقاطر وهي اشمل.

الدرا المختار علی هامش ردالمختار ص ۹۴ جلد ۱ کتاب الطهارة

الجواب: کہ دا حقیقت وی او مشاہدہ وی چہ ددغہ خائی نہ چینجی سر را بہر کوی او واپس ئی دتنہ کوی نو دی سرہ اودس ماتیری او ددی سہری امامت صحیح نہ دی. فی الدرا المختار وخروج غیر نجس مثل ریح او دودہ او حصاة من دبر. (۱) وهو الموفق

بغیر آواز نہ هوا وتلوسرہ ہم اودس ماتیری

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنس خہ فرمائی چہ بغیر د آواز نہ د هوا وتلو خہ حکم دی؟ اودس ورسرہ ماتیری کہ نہ؟ بینوا توجروا

الجواب: اودس ماتیری. (۲) وهو الموفق

پہ جمات کنس د اودس کولو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنس خہ فرمائی چہ پہ جمات کنس اودس کول جائز دی کہ نہ؟ کہ نہ وی جائز نو ہمیشہ پہ جمات کنس اودس کولو والا بہ فاسق وی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ثناء اللہ..... ۱۷۲ ۷۸۲

الجواب: کہ د اول نہ د اودس دپارہ خائی نہ وی جوہری نو اودس کول بہ جائز نہ وی. لما فی الہندیہ ص ۱۱۶ جلد ۱ وتکرہ المضمضة والوضوء فی المسجد الا ان یكون ثمہ موضع اعد لذلك. (۳) وهو الموفق

(۱) الدر المختار علی هامش ردالمختار ص ۱۰۰ جلد ۱ مطلب نواقض الوضوء کتاب الطهارة

(۲) قال الشامی: (قوله مثل ریح) فانها تنقض لانها منبعثة عن محل النجاسة لا لان عینها نجسة لان الصحیح ان عینها طاهرة حتی لو لبس سراویل مبتلة او ابتل من البتية الموضع الذی تمر به الریح فخرج الریح لا ینجس وهو قول العامة.

(ردالمختار هامش الدرا المختار ص ۱۰۰ جلد ۱ مطلب نواقض الوضوء کتاب الطهارة)

(۳) (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۱۰ جلد ۱ فصل کرہ غلق باب المسجد)

کہ پہ مونخ کنس اودس مات شو نو

بیا به اودس کوی او مونخ به پوره کوی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنس خہ فرمائی چہ یوسری مونخ کوی او د مونخ پہ دوران کنس ئی اودس مات شی نودہ لره مونخ ختمول پیکاردی یا ئی دا مونخ اوشو؟

المستفتی: معتبر شاہ آف کوتکی ۱۹۷۳ء ۱۲ ۱۴

الجواب: ده دپاره ضروری دی چہ دغه وخت اودس ته روان شی او باقاعدہ مونخ پوره کری. (۱) وهوالموفق

پہ ولاره باندی اودس کول جائز اود ادب نه خلاف دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنس خہ فرمائی چہ پہ دے زماہ کنس پہ بعضی خایونو مثلاً هوتلونو وغیرہ کنس "بیسن" وغیرہ جو رکری شوی وی چہ پہ هغی کنس پہ ولاری باندی مخ لاس وینخلی کیپی نو آیا پہ هغی کنس اودس (چار اندام) کول جائز دی یا نه؟ بینوا وتوجروا

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: اودس کول جائز دی خو خلاف الادب دی:

وفي الكبيرى ومن الاداب ان يجلس المتوضى مستقبل القبلة عند غسل سائر الاعضاء ومن الاداب ان يكون جلوسه على مكان مرتفع (۲). وهوالموفق

مسواک د سرو او بنخو دپاره یوشان سنت دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنس خہ فرمائی چہ د مسواک استعمال

(۱) قال العلامة ابن نجيم: قوله من سبقه الحدث توضأ وبني واستخلف لو اماما الخ. (البحر الرائق ص ۳۸۹ جلد ۱ باب الحدث في الصلاة)

(۲) (غنية المستملی شرح منية المصلی ص ۳۰ باب اداب الوضوء)

صرف د سرو دپاره سنت دی یا د بنخو دپاره هم. د مسئلے وضاحت پہ دلیل سره او کری او اجر حاصل کری؟ بینوا توجروا

المستفتی محمد عمر امام مسجد معیار مردان ..... ۱۴ رمضان ۱۴۰۹ هـ
الجواب: دنبخو دپاره هم سنت دی دعائشه صدیقه رضی اللہ عنہا نه د مسواک استعمال کول روایت شوی دی. (۱)

د اوین غوبی خورلو سره اودس نه ماتیری

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنس خہ فرمائی چہ د اوین غوبی خورلو سره اودس ماتیری که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حضرت شیر محطه الملاح خمیس مشط سعودی عرب... ۱۹۸۲ء ۱۷ ۲۸
الجواب: په دی اودس نه ماتیری مگر اودس کول بهتردی چہ بالکل د اختلاف نه سري بیج شی. (۲) وهوالموفق

(۱) عن عائشة رضي الله عنها قالت كان النبي صلی اللہ علیہ وسلم يستاك فيعطيني السواك لا غسله فابدأ به فاستاك ثم اغسله وادفعه اليه رواه ابو داؤد.
(مشکواة المصابيح ص ۲۵ جلد ۱ باب السواك)

ويدل عليه ما في الدر المختار تقوم الخرقه الخشنه او الاصبع مقامه كما يقوم العلك مقامه للمرأة مع القدرة عليه قال ابن عابدين كما يقوم العلك مقامه ای فی الثواب اذا وجدت النيه وذلك ان المواظبة عليه تضعف اسنانها فيستحب لها فعله بحر.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۸۵ جلد ۱ مطلب في منافع السواك)

(۲) قال العلامة محمد فريد: ذهب احمد بن حنبل الى وجوب الوضوء من لحم الابل مطبوخا كان او نياوله فيما سوى اللحم من الكبد والطحال والكرش وغيره قولان وقال ای احمد في الوضوء من لحوم الابل حديثان صحيحان عن النبي صلی اللہ علیہ وسلم حديث البراء وحديث جابر بن سمره كذا في المغني. وقال الشاه ولي الله السرفی ایجاب الوضوء منها انها كانت محرمة في التوراة فلما اباحها الله لنا شرع..... باقی هاشیبه په راروازه صفحہ با ندرے

د فالح والا د اودس حکم چه په اودس او تیمم باندې قادر نه وی
سوال: یو سړې منلوج دې بالکل معذوردې نه پخپله خوراک کولې شی نه ځان
صفا کولې شی آیا هغه بغير د اودس نه مونځ کولې شی؟ پینوا توجروا
المستفتی: غیاث بیگ میرپور خاص... ۱۲۳ رمضان ۱۴۰۲ هـ
الجواب: که دا سړې پخپله هم اودس یا تیمم نه شی کولې اوبل څوک هم
اودس یا تیمم کولو والا نه وی نو بغير د طهارت (پاکي، اودس) نه مونځ
کولی شی او نورو عبادتونو کښ هم مشغول کیدې شی. (ماخوذ از ردالمحتار
و کبری) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) الوضوء لنا شکرًا لما انعم علينا وعلاجًا لما عسى ان يختلج في بعض الصدور
من ابحاثها بعد ما حرمها الانبياء وذهب الجمهور الى عدم وجوب الوضوء من لحم الابل
لحديث الوضوء مما خرج وليس مما دخل رواه الطبراني في الكبير ولان لحم الابل من
الطييات فلا يتوضأ منه الا ترى ان ابا وابطلحة انكرا على انس بن مالك رضي الله عنهم
حين اراد الوضوء من الخبز واللحم وقال اتوضأ من الطييات لم يتوضأ منه من هو خير منك
رواه احمد والجواب عن حديث توضحوا منها ان جمهور الصحابة والتابعين اعرضوا عن
الاخذ بظاهره فهي قرينة قوية على ان المراد منه الوضوء للغوى اى غسل اليد والقدم، وثبت
الوضوء للغوى في عرف الشرع ولسان الحديث كما في حديث عكر اش رواه الترمذی
بسند ضعيف وكما في حديث ابي امامة اذا كان احدكم على وضوء فاكل طعاما فلا يتوضأ
الا ان يكون لبن الابل اذا شربتموه فتمضمضوا بالماء رواه في كنز العمال وكما في حديث
معاذ بن جبل قال نسمي غسل القدم واليد وضوء وليس بواجب وكما في حديث عبد الله بن
مسعود انه غسل يديه من طعام ثم مسح وجهه وقال هذا وضوء من لم يحدث اخرجهما
الزيلعي في نصب الراية والحكمة فيه ان له دسما وزهومة ولو سلم ان المراد منه المعنى
الشرعى فيكون منسوخا لعدم قوله عليه الصلاة والسلام كان اخر الامر ينترك الوضوء
مما غيرت النار اياها وكذا الشمول الطييات اياها.

(متناج السنن شرح جامع السنن ص ۱۹۸، ۱۹۹ جلد ۱ باب الوضوء من لحوم الابل)
﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: والمحذور فاقد..... (باقی حاشیه په راروانه صفحه باندې)

په تماکو او شراب څکلو سره اودس ماتیرې یا نه؟
سوال: په سگریټ، چلم او نسوار او شراب څکلو سره اودس ماتیرې یا نه؟
دغه رنگې که په سگریټ، چلم، نسوار او شرابو کښ څه فرق وی نو هغه
واضح کړئ؟ پینوا توجروا
المستفتی: حنیف الله گرین مارکیت مردان..... ۱۱۰ فروری ۱۹۷۵ء
الجواب: (۱) تماکو نه د نشې څیز دی او نه مفتر او محذر دی لهذا ددې په
استعمال سره به اودس نه ماتیرې.

(بدل علیه مافی ردالمحتار ص ۲۰۶ جلد ۵) فانه لم یثبت اسکاره ولا تفتیره ولا
اضراره بل ثبت له منافع فهو داخل تحت الاصل فی الاشياء الاباحه ﴿۱﴾
(۲) که په شرابو څکلو سره لږه شان نشه پیدا شوې وه نو د اودس د ماتیدلو
حکم به کیږي ګڼی نو د نشې نه پیدا کیدلو په وخت کښ اودس کول ضروری
نه دی. (ماخوذ از شامی وغیره) ﴿۲﴾ وهو الموفق

د غټ اودس ماتې په ځانې باندې لوندوالې موجودیدلو سره اودس ماتیرې
سوال: علمائي کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو کس ته د دوه کالو

(بقیه حاشیه) ای الماء والتراب..... وكذا العاجز عنهما لمرض يؤخر هاعنده وقالا يشبه
بالمصلين وجوباً..... وبه يفتي واليه صح رجوعه ای الامام كما في الفيض وفيه ايضاً مقطوع
اليدين والرجلين اذا كان بوجهه جراحة يصلي بغير طهارة ولا تیمم ولا يعيد على الاصح.
(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ۱۸۵ جلد ۱ باب التيمم)

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار كتاب الاشربة ص ۲۵۹ جلد ۵)
﴿۲﴾ قال العلامة حصكفي وينقضه اغماء ومنه الغشى وجنون وسكر بان يدخل في مشيه
تمايل ولو باكل الحشيشة، قال ابن عابدين قوله وسكر وهو حالة تعرض للانسان من امتلاء
دماغه من الا بخرة المتصاعدة من الخمر ونحوه فيتعطل معه العقل المميز بين الامور
الحسنة والقيحة اسمعيل عن البرجندی.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۱۰۱ جلد ۱ بعد مطلب نوم الانبياء غير ناقض)

نہ یو تکلیف دی چہ مخکبئی ورته نه وو، هغه داچه دغت اودس ماتی په نه یو تکلیف دی چہ مخکبئی ورته نه وو، هغه داچه دغت اودس ماتی په خائي باندې، لوندوالي، محسوس کوی او دا لوندوالي بهیږی نه، لیکن په گوتې سره محسوسیږی او کله کله د ناستې په حالت کبې په جامو باندې هم ښکاری نو آیا دې سره اودس ماتیږی؟

نوت: دا لوندوالي د، لارو، په شان وی د وینې او پیپ پشان نه وی او پکښ څه قسم درد او زخم نشته، خوزیات تکلیف د مونځ د وجې نه دي؟
بینوا توجروا

المستفتی: محمد زمان کوت..... ۱۲۵ فروری ۱۹۷۵ء

الجواب: دغت اودس ماتی د خائي نه چہ کومې اوبه راوځی هغه اگرکه اونه بهیږی خو اودس پرې ماتیږی. (کما فی الدر المختار) او دغه خیزپاک هم وی نو اودس ماتیږی لکه هوا، چینجې او کانږې وغیره.

والمراد بالخروج من السبيلين مجرد الظهور وفي غيرهما عين السيلان فليراجع (۱) هذا جواب على زعم المستفتي والا فهو نجس كما لا يخفى. وهو الموفق

نشي والا دواياني اودس ماتی که نه؟

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښ څه فرمائي چہ د نشي والا دوايانو سره اودس ماتیږی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

(۱) قال العلامة حصكفي ثم المراد بالخروج من السبيلين مجرد الظهور وفي غيرهما عين السيلان ولو بالقوة لما قالوا لو مسح الدم كلما خرج ولو تركه لسال نقض والا لا كما لو سال في باطن عين او جرح او ذكر..... وخروج غير نجس مثل ریح او دودة او حصاة من دبر لا خروج ذلك من جرح ولا خروج ریح من قبل..... لان خروج الدودة والحصاة منهما ناقض اجماعاً كما في الجوهرة.

(الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۹۵، ۹۶ جلد ۱ مطلب نواقض الرضوء)

الجواب: دوائی پخپله اودس ماتونکې نه ده خوچه دنشي د وجې نه بې هوشي راشی نو اودس باقی نه پاتي کيږی او بغير نشي نه په اودس باندې څه اثر نه غورزیږی.

وفي الدر المختار وينقضه اغماء ومنه الغشى ص ۱۳۲ جلد ۱ (۱). وهو الموفق

د گرمي په موسم کبې د وړو وړو دانو ماتیږی سره د اودس مسئله

سوال: د گرمي په موسم کښ چہ دانسان په بدن باندې وړې وړې دانې راوځی هغې ته غورمکې یا گرمکې یا ننکې وائی نوددې په ماتیږی سره اودس ماتیږی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالرحمن لکی مروت..... ۱۹۷۷ء ۱۷۱، ۳۰

الجواب: که ددې دانو نه اوبه نه اوځی نو بیا دهغې ماتیږی اودس نه ماتوی (۲) وهو الموفق

د اودس متعلق د دریو مسئلو تطبیق

سوال: علمائي دين لاندينی دریو مسئلو کښ د تطبیق څه صورت ښائی چہ ځما په نزد باندې د یوبل متضاد دی؟ بینوا توجروا

(۱) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۱۰۶ جلد ۱ كتاب الطهارة)

(۲) قال الطحطاوي وعن الحسن ان ماء النفطة لا ينقض قال الحلواني وفيه توسعة لمن به جرب او جدری او مجل بالجيم وهو ما يكون بين الجلد واللحم وفي الجوهرة عن الينا بيع الماء الصافي اذا خرج من النفطة لا ينقض..... قال العارف بالله سيدى عبدالغنى النابلسي وينبغي ان يحكم برواية عدم النقض بالصافي الذي يخرج من النفطة في كى الحمصة وان ما يخرج منها لا ينقض وان تجاوز الى محل يلحقه حكم التطهير اذا كان ماء صافياً اما غير الصافي بان كان مخلوطاً بدم او قيح او صديد فانه ناقض اذا وجد السيلان بان تجاوز العصابة والا لم ينقض مادامت الورقة في موضع الكى معصبة بالعصابة الخ.

(الطحطاوي على مراقى الفلاح ص ۲۸ جلد ۱ فصل فيما ينقض الرضوء)

مسئله: (الف) کہ پہ جامو یا بدن باندی نجاست اولبری او ییاد نہ وی او غالب گمان پہ یو خائی باندی ہم نہ وی نوچہ دجامو یا بدن کوم خائی ہم اووینخی تبول بہ پاک گنرلی کیپی.

مسئله: (ب) د اودس پہ مینخ کنس یا د اودس نہ پس دیو خائی بارہ کنس د نہ وینخلو شک پیداشی او هغه اندام معلوم نہ وی نوپہ غالب گمان سرہ چہ کوم یواندام رایاد شو هغه اووینخہ گنی نوبیا اودس او کرہ.

مسئله: (ج) کہ داودس پہ دوران کنس دیواندام پہ وینخلو اونه وینخلو کنس شک پیداشی نو کہ داشک ئی پہ اول جل وی او عادت ئی نہ وی نو هغه اندام دی اووینخی دکوم بارہ کنس چہ شک شوې دی او کہ داسی ئی عادت وی نو دهغی پرواہ مه کوئی ترخو چہ غالب گمان نہ وی. (ردالمختار)

الجواب: اولئی مسئلہ پہ درمختار ص ۳۰۱ جلد اول کنس مذکورده (۱) او ددی حکم محمل دادی چہ یقین یا غالب گمان وی چہ دلته نجاست دی لیکن معین خائی معلوم نہ وی او دویمہ او دریمہ مسئلہ پہ درمختار ص ۱۱۱ جلد اول کنس لیکلی شوې ده. (۲) چہ د فتاویٰ تاتارخانیہ نہ منقول ده او ددی محمل شک او تردد دی، یقین او غالب گمان نہ دی. والفرق بین الشک والظن واضح (۳). فقط

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: (وغسل طرف ثوب) او بدن (اصابت نجاسة محلامنه ونسي) المحل (مظهر له وان) وقع الغسل (بغير تحن) وهو المختار. (ردالمختار على هامش ردالمختار ص ۲۳۰ جلد ۱ باب الانجاس)

﴿۲﴾ قال ابن عابدين رحمه الله: (قوله شك في بعض وضوئه) اي شك في ترك عضو من اعضائه (قوله والا لا) اي وان لم يكن في خلاله بل كان بعد الفراغ منه وان كان اول ماعرض له الشك او كان الشك عادة له وان كان في خلاله فلا يعيد شيئا قطعاً للوسوسة عنه كما في التاترخانية وغيرها. (ردالمختار ص ۱۱۱ جلد ۱ مطلب في ابحاث الغسل)

﴿۳﴾ قال ابن عابدين: (قوله ظنا قويا) اي غالبا قال في البحر عن اصول اللامشي ان اجد واذا عقد القلب على احدهما وترك الآخر ولم يأخذ القلب ما ترجح به ولم يطرح الآخر فهو الظن (ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۱۸۱ جلد ۱ مطلب في الفرق بين الظن وغلب الظن)

ماشوم ته پی ورکولوسره اودس نه ماتیری

سوال: ایا د موربچی ته پی ورکول اودس ماتونکی دی؟ بینوا توجروا المستفتی: نامعلوم... ۱۸ رمضان المبارک ۱۳۸۸ هـ

الجواب: بچی ته پی ورکول اودس ماتونکی نه دی. (۱) وهوالموفق

مسواک چوپل

سوال: د مسواک چوپلو خه حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: فدا محمد اچهریان مانسهره... ۱۹۷۵ ۱۸ ۲۸

الجواب: د مسواک چوپل منع دی. (۲) كما في الدرالمختار ولا يعصفه فانه يورث العمى (۳) وهوالموفق

﴿۱﴾ قال الحصكفي وينقضه خروج كل خارج نجس منه..... لا ينقض لو خرج من اذنه ونحوها كعينه ولثديه قيح ونحوه كصديد وماء سرة وعين. (الدرالمختار على هامش ردالمختار ص ۱۰۴، ۹۴ جلد ۱ مطلب نواقض الوضوء)

قال العلامة ابن عابدين وفي المحيط ان خرج اللبن فسدت (اي صلاة) لانه يكون ارضاعاً والا فلا ولم يقيد به بعد دو صححه في المعراج حليه وبحر.

(ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۲۶۲ جلد ۱ باب مايفسد الصلاة ومايكره فيها)

(وهكذا في امداد الفتاوى ص ۱۴ جلد ۱)

﴿۲﴾ پس معلومه شوه چہ مسواک چوپل دنظر قوت کموی په دی وجه فقهاؤ منع فرمائیلي ده البته دمساو نرملو اونری کولو دپاره په غائبونو کښي جوئیل جائز دی.

كما في البخاري عن عائشة رضي الله عنها..... فاخذت السواك فقضمته ونفضته وطيبته ثم دفعته النبي ﷺ.

(صحيح البخاري ص ۲۳۸ جلد ۲ باب وفات النبي ﷺ) (ازمرتب)

﴿۳﴾ (الدرالمختار على هامش ردالمختار ص ۷۸ جلد ۱)

د شونہو نہ پہ صفا اوبو وتلو سره اودس نه ماتیري

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي که چرته د شونډونه صفا اوبه اوځي چه وينه يا پيپ وغيره پکښې نه وي نوآيا دا اوبه اودس ماتونکې دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: پير محمد جندري کرک..... يکم شعبان ۱۴۰۳ هـ

الجواب: که بالکل صفا اوبه وتل يقيني وي نو دي سره اودس نه ماتيري.

کافي المراقى الفلاح (۱) . والله اعلم

د معذور د اودس حکم او طريقه

سوال: مفتيان د شرع متين په دي مسئلي کښې څه فرمائي چه بنده د گيس په بيماري کښې اخته دي چه دهغي په وجې سره په خيټه کښې گيس پيدا کيري.

(۱) کله کله دغې اودس ماتي نه فارغ شم اودس کوم خو دغه وخت کښې هم په خيټه کښې د گيس د وجې نه دهوا د وتلو خطر پيداشي ډير په مشکل سره دغه راتينگه کړم نوآيا په دويم ځل هوا وتلو سره اودس کول پکار دي؟ يا هم دغه اودس سره مونځ کول پکار دي؟ او آيا دا د معذور په حکم کښې راځي که نه؟

(۲) څه د هر مونځ په وخت کښې خپل کوشش کوم، هوا اوباسم بيا اودس او کړم او مونځ کووم. ليکن دهوا زور بيا هم نه کميري او په مونځ کښې شک راځي چه اودس مې مات شو نو دي حالاتو کښې زه د معذور په حکم کښې راځم؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد اقبال صرافه بازار ابيت آباد

(۱) قال العلامة الطحطاوى ان ماء النفطة لا ينقض ..... وفي الجوهره عن الينا بيع الماء الصافي اذا خرج من النفطة لا ينقض.

(الطحطاوى على المراقى الفلاح ص ۲۸ فصل في ما ينقض الوضوء)

الجواب: (۱) ته د بيماري د زوريه وخت کښې اودس پسې سمدستي يواځې مونځ کوو او که ته شرعي معذور ئې نو د وخت دا خليلدونه پس اودس کوو اود وخت وتلو پورې په دي اودس باندې مونځونه کوو په دي بيماري سره اودس نه ماتيري.

(۲) شرعي معذور هغه دي چه د فرخ مونځ وخت تير شي اودا سړې دومره وخت هم اونه مومي چه دي کښې مختصر اودس او مونځ او کړي. دي ته د عذر ابتداء او شروع وئيلي شي. (۱) وهو الموفق

په ځله کښې د نسوارو سره سره د اودس او ذکر لسانی مسئله

سوال: آيا په نسوارو سره اودس ماتيري؟ که اودس نه ماتيري نوآيا د مونځ دپاره په اوبو باندې ځله صفا کول پکار دي؟ دغه شان که په ځله کښې نسوار وي نو ذکر کول جائز دي که نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد حسين نيوسوات قاري ايجنسي... ۱۹۸۸ء ۱۵۱۹

الجواب: تما کونه مسکر دي. اونه مفتردي نو دي استعمال د اودس ماتونکې نه دي. (۲) او په دي کښې چونکه بدبوئي شته نو دي استعمال په وخت کښې په ژبي سره د ذکر کولو نه پر هيز کول پکار دي. (۳) وهو الموفق

(۱) قال العلامة الحصكفي: وصاحب عذر من به سلس بول لا يمكّه امساكه او... سطلاق بطن او انفلات ریح او استحاضة او بعينه ومد... ان استوعب عذره تمام وقت صلاة مفروضة بان لا يجد في جميع وقتها زماً يتوضأ ويصلي فيه خالياً عن الحدث ولو حكماً... ثم يصلي به فيه فرضاً ونفلاً فدخل الواجب بالاولى فاذا خرج الوقت بطل اي ظهر حدثه السابق.

(الدرا المختار على هامش ردالمختار ص ۲۱۲، ۲۱۳ جلد ۱ مطلب في احكام المعذور)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: فانه لم يثبت اسكاره ولا تفتيره ولا اضاراه بل ثبت له منافع الخ (ردالمختار على الدر المختار كتاب الاشرية ص ۳۵۹ جلد ۵)

(۳) قال الشيخ محمد بن عبد الله النقشبندی: وآداب الذكر... الثاني الغسل للذكر او الوضوء وكان ابويزيد قدس سره يتوضأ ويغسل فمه بماء ورد كلما اراد الذكر.

(البهجة السنية في آداب النقشبندية ص ۵۰ آداب الذكر)

د ناخن پالش سره د اودس حکم

سوال: زنانه د نوکونو رنگ ناخن پالش استعمالوی نودهغوی دپاره د اودس او غسل څه حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الرحمن تربیله ډیم..... ۱۵ جمادی الثانی ۱۳۹۷ هـ

الجواب: که د نوکونو رنگ د چاقو وغیره نه بغیر نه لري کیدلو نو بیا به د خرج د وجې نه د اودس او غسل نه مانع نه وی.

ونظيره مافی شرح التوبیر ولا یمنع ما علی ظفر صباغ ﴿۱﴾. وهو الموفق

د اودس ماتی نه پس سمدستی اودس کول ضروری نه دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د ابوهریره رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله صلی الله علیه و آله به کله اودس ماتی ته لاړلو نومابه ورته اوبه کینودې په هغې سره به ئې طهارت حاصل کړو اوبیا به ئې لاس په خاوره باندې رانیکلو، بیا به مې دویم لوبښې راوړو په هغې باندې به ئې اودس او کړو. سنن ابی داؤد، ددې مطلب دادي چه پیغمبر صلی الله علیه و آله به په لوتې سره د استنجاء کولونه پس په اوبو سره طهارت حاصلولو، په سنن ابی داؤد کښې د حضرت عائشه رضی الله عنها په روایت کښې داهم دی چه یو ځل رسول الله صلی الله علیه و آله د اودس ماتی نه فارغ شو نو حضرت عمر رضی الله عنه اوبه راخستلې وې او ولاړ وو نو پیغمبر صلی الله علیه و آله او وئیل. عمره! دا څه دی؟ اوبه دې ولې راخستې دی او ولاړ ئې؟ حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل د اودس دپاره مې اوبه راخستې دی. نو پیغمبر صلی الله علیه و آله او فرمائیل چه ماته ددې حکم نه دې شوي چه کله هم متیازې او کړم نو خامخا به اودس کووم. او که څه په داسې پابندی باندې همیشوالي او کړم نود امت دپاره به یو دستور جوړ شې. (معارف الحديث)

﴿۱﴾ قال العلامة حصکفی: ویجب ای یفرض غسل کل ما یمکن من البدن بلا حرج مرة..... ولا یمنع ما علی ظفر صباغ ولا طعام بین اسنانه او فی سنه المجوف به یفتی وقیل ان صلیا منع وهو الاصح.

(الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۱۵۲، ۱۵۳ جلد ۱ مطلب ابحاث الغسل)

نودا عبارت چه.. ماته ددې حکم نه دې شوي.. نو آیا پیغمبر صلی الله علیه و آله ته د متیازو نه پس د اودس کولو حکم نه وې شوي؟ بینوا توجروا

المستفتی: تاج محمد، عابد محمد راوالپنډی کینت ۱۱ ربیع الثانی ۱۴۰۴ هـ

الجواب: پیغمبر صلی الله علیه و آله او ټول امت ته دوجوب په طریقې سره ددې حکم نه دې شوي چه د متیازو او نورو بې اودسونه پس سمدستی چاراندام او کړی. ﴿۱﴾ وهو الموفق

د اودس د نیت نه بغیریه اوبو کښې لاس وهلو سره اوبه مستعمل نه گړځي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی که یو سړې بغیر د اودس د نیت نه چرته د اوبو په تیم کښې لاس وردننه کړی نو آیا دا اوبه به مستعمل شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: اصلاح الدین بنون..... یکم ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: دا اوبه مستعمل نه دی.

لعدم ازالة الحدث به ولعدم التقرب عنده (شامی) ﴿۲﴾. وهو الموفق

د ناخن پالش په لري کولو کښې احتیاط دې

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه کله د نوکونو رنگ لري کیږي نه. نو په دې سره د اودس او غسل جنابت د فريضې نه د انسان ذمه فارغه کیږي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: وزیر محمد چارباغ جنګل خیل کوهات

﴿۱﴾ وفي الهنديه: الاجماع علی انه لا یجب الوضوء علی المحدث والغسل علی الجنب والحائض والنفساء قبل وجوب الصلوة او ارادة ما لا یحل الا به کذا فی البحر الرائق. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۱۶ جلد ۱ قبیل الباب الثالث فی المیاء)

﴿۲﴾ قال العلامة حصکفی: او بماء استعمال لاجل قربة ای ثواب و لو مع رفع حدث او من ممیز او حائض لعادة عبادة او غسل میت او ید لا کل او منه بنية السنة او لاجل رفع حدث و لو مع قربة کوضوء محدث و لو للتبرد فلو توضأ توضی لتبرد او تعلیم او لطین بیده لم یصر مستعملاً اتفاقاً الخ. (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۱۳۸، ۱۳۹ جلد ۱ مبحث الماء المستعمل)

الجواب: پہ لری کولو کنبی احتیاط دی البتہ دباقی پاتی کیدلو پیه صورت

کنبی ہم خہ ناخہ گنجائش شتہ.

یدل علیہ مافی شرح التنبیر ولا یمنع علی ظفر صباغ هامش ردالمحتار ص ۱۲۳ جلد ۱ ﴿۱﴾ قلت وجه الدلالة واضح لانه لا يمكن ازالته الا بكلفة فيلراجع الى امداد

الفتاویٰ ص ۱۹ جلد ۱ ﴿۲﴾. وهو الموفق

د اودس پیه وخت کنبی د پیری وینخلو مسئلہ

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د اودس پیه وخت کنبی پورہ پیرہ وینخل ضروری دی کہ بعضی پیرہ؟ بینوا توجروا المستفتی نامعلوم.

الجواب: پیرہ پیه دوه قسمه ده، گنره اورنگی... کہ د وینبتونه دتنہ د مخ پوستکی بنکاریدلو نو دا رنگی پیرہ ده. اوپیه کومه پیرہ کنبی چہ دمخ پوستکی بالکل پتہ وی نو هغی ته گنره پیرہ وائی. د رنگی پیری پیه صورت کنبی پیرہ اوپیه نظر راتلونکی دمخ پوستکی د دواړو وینخل فرض دی. اوپیه گنره گیره کنبی دمخ پیه حدودو کنبی چہ کومه پیرہ وی دهغی وینخل فرض دی پیه مسترسل (رازورنده) پیرہ کنبی صرف مسح کافی ده.

وفي الدر المختار ثم لا يخاف ان المسترسل لا يجب غسله ولا مسحه بل يسن وان

﴿۱﴾ قال العلامة حصكفي ويجب اي يفرض غسل كل ما يمكن من البدن بلا حرج مرة..... ولا يمنع ما على ظفر صباغ ولا طعام بين اسنانه او في سنه المجوف به يفتى وقيل ان صلبا منع وهو الاصح. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۱۵۲، ۱۵۳ جلد ۱ مطلب ابحاث الغسل) قال الشيخ اشرف على التهانوي **پیه دی مسئلہ کنبی یوقید دی هغیه داچه که پیه آسانی سره لری کول ممکن وی نوهله او که پیه لری کولو کنبی تکلیف وی نو بغیر د لری کولونه هم صحیح دی فی الدر المختار ولا یمنع الطهارة ونیم. پیه چونه کنبی هم دغه تفصیل دی که پیه آسانی سره چونه راویستلی کیزی نو راویستل ئی واجب دی گنی معاف دی.** (امداد الفتاویٰ ص ۲۰ جلد ۱ کتاب الطهارة)

الخفيفة التي ترى بشرتها يجب غسل ما تحتها (ص ۱۰۰ جلد ۱) ﴿۱﴾. وهو الموفق
که ټول وخت پیه مرض ریح کنبی تیریزی نو د هروخت د پاره به اودس کوی
سوال: خه معذوریم هروخت می هوا اوخی نوآیا یو اودس دټولو عبادتونو
دپاره کافی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ایم اے بیگ پاک پی ډبلیو ډی بنو چهاؤنی ۲۸ ربیع الاول ۱۳۹۷ هـ
الجواب: که واقعی ستا ټول وخت پیه دی مرض ریح کنبی اوخی نوتہ دهر
وخت دپاره اودس کوه اوپیه هغی سره مونخ او تلاوت کوه. ﴿۲﴾ وهو الموفق

پیه گرمو اوبوسره اودس جائز دی خو بهتر نه دی

سوال: پیه گرمو اوبوسره اودس کول څنگه دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالحمید ایس وی جنوبی وزیرستان دی آئی خان

الجواب: پیه گرمو اوبوسره اودس کول جائز دی خو بهتر نه دی. ﴿۳﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۷۲ جلد ۱ کتاب الطهارة)

﴿۲﴾ وفي الهندية: المستحاضة ومن به سلس البول او استطلاق البطن او انفلات الريح او رعاف دائم او جرح لا يرقا يتوضؤون لوقت كل صلاة ويصلون بذلك الوضوء في الوقت ما شاؤا من الفرائض والنوافل هكذا في البحر الرائق. ۱۲

(فتاویٰ هنديه ص ۳۱ جلد ۱ الفصل الرابع في احكام الحيض والنفاس والاستحاضة)

﴿۳﴾ قال العلامة طحطاوى: ومن الادب انه لا يتوضأ بماء مشمس لا نه يورث البرص لقوله عليه السلام لعائشة حين سخت الماء: لا تفعلی یا حمیراء فانه يورث البرص.
(حاشیه الطحطاوی علی مراقی الفلاح ص ۷۸ فصل فی اداب الوضوء)

اخرجه البيهقي في السنن الكبرى كتاب الطهارة باب كراهة التطهير بالماء المشمس (ص ۶ جلد ۱) والدارقطني باب الماء المسخن (ص ۳۸ جلد ۱) والزيلعي في نصب الراية كتاب الطهارة باب ما ورد في الماء المشمس (ص ۱۰۲ جلد ۱).

پہ سرباندي د مسح کولو سنت طریقہ

سوال: سنت طریقی سرہ دمسح کولو خہ طریقہ ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد صادق مهاجر کیمپ هزاره.... ۱۲۴ جمادی الاول ۱۴۰۲ھ

الجواب: دواړه ورغوی او گوټې به په سر کیدې او شا طرفته به ئې بوځي. (۱)
وانکر ابن الهمام والزیلعی علی التجافی، وفي الشامیه ص ۱۲ جلد ۱ والاظهر ان یضع کفیه
واصابه علی مقدم رأسه ویمدھما الی القفا علی وجه یتوسعب جمیع الرأس ثم یمسح اذنیہ
باصبعه (۲). وهو الموفق

د سنت مسح د حدیث نه ثابت ده

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې خه فرمائی چه په اودس کښې دست
مسح چرته حدیث نه ثابت ده که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حبیب الحق حضرو اټک.... ۱۹۸۲ء

(۱) د سره په مسح کولو کښې فقہائی کرامو د مختلفو طریقو تصحیح کړې چه په
عینی کښې ذکر دی او علامه سدید الدین کاشغری رحمۃ اللہ علیہ چه د محیط په حوالې سره
کومه طریقه ذکر کړې چه د مسح په وخت کښې به مسواکه او غټه گوته جدا
اوساتی چه په دې سره به د غوړو نو مسح کیرې او شاته بوتلو وخت کښې به تلې
اورغوی جدا ساتي چه واپسې کښې پرې د سر دواړه طرفونه مسح شی. نو په دې
طریقه باندي ابن الهمام په فتح القدير کښې اعتراض کړې دې چه په سنت کښې
ددې هیڅ اصل نشته.

لان الاستعمال لا یثبت قبل الانفصال والاذنان من الرأس حتی یجاز اتحاد بلتھما ولان احدا
ممن حکي وضوء رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لم یؤثر عنه ذاک فلو کان من کیفیات المسنونة وهم
شارعون فی حکایتها لتركب وهي غیر متبادرة لنصوا علیها وكذا رد علیها الزیلعی.
والفصل فی منهاج السنن شرح جامع السنن فلیراجع. (وهاب)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله مستوعبة)..... وما قيل من انه يجافي المسبحتين
والابهامين ليمسح بهما الاذنين والكفين ليمسح بهما جانبي الرأس خشية الاستعمال فقال
في الفتح لا اصل له في السنة لان الاستعمال لا يثبت قبل الانفصال والاذنان معزبان

الجواب: روی ابو عبيد والديلمی وتاريخ اصفهان عن ابن عمر مرفوعاً وموقوفاً انه امان من
الغل يوم القيامة وتام الكلام في منهاج السنن ص ۲۸ جلد ۱ (۱). وهو الموفق

د متيازو په ښکاره کيدلو سره اودس ماتيری

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې خه فرمائی چه د مخصوص اندام په
سر کښې کوم سوري دې که انسان دا کولاوهی نو کلاویرې نو دا سوري داخل
دې که خارج دې. دغه شان که دې سوري ته متيازې راشی او بهرته اونه خي
نوپه دې صورت کښې اودس ماتيری او که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ابراهيم بلامبت تيمرگره ضلع دير.... ۱۲۵ شوال ۱۳۸۹ھ

الجواب: ترڅو پورې چه متيازې ښکاره شوې نه وی اودس نه ماتيری. او چه
کله په سوري کښې او کتلي شی نو اودس ماتيری اگر که نه وی بهیدلې.
(شامی ص ۱۲۵، ۱۲۴ جلد ۱، (۲) وهو الموفق

(۱) قال المفتی الاعظم محمد فرید: ان مسح العنق مستحب عندنا وعند احمد رحمه
الله وقال به الامام الشافعی رحمه الله فی رواية والحجة علی مشروعيته ما رواه ابو عبيد
والديلمی وتاريخ اصفهان عن ابن عمر مرفوعاً وموقوفاً انه امان من الغل ومن توضأ ومسح
عنقه وقى الغل يوم القيمة وكذا ما رواه ابو داود مرفوعاً یمسح رأسه حتی لمغ القذال وهو
اول القفا وجه الدلالة ان بلوغ منتهی اليد الی القذال یتلزم مسح العنق وقال مسدد مسح
رأسه من مقدمه الی مؤخره حتی اخرج يديه تحت اذنيه وهو واضح الدلالة.

(ف) واعلم انه لم يرو ان العنق من الرأس وكذا لم يثبت اخذ الماء الجديد له
فالانسب ان یمسح ببلة ظهور الكفين بعد الاذنين.

(منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ص ۲۸ جلد ۱ باب ماجاء ان الاذنين من الرأس)
(۲) قال العلامة حصکفی: ثم المراد بالخروج من السيلين مجرد الظهور وفي غيرهما
عين السيلان، قال ابن عابدين ای الظهور المجرد عن السيلان فلو نزل البول الی قصبة
الذكر لا ينقض لعدم ظهوره بخلاف القلفة فانه نزوله اليها ينقض الوضوء.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۹۹، ۱۰۰ جلد ۱ مطلب فی نواقض الوضوء)

د اودس دعاگانہی مروی دی وئیل نی مستحب دی

سوال: د اودس دعاگانہی وئیل واجب دی کہ سنت؟ دا رنگی دا چرتہ پہ حدیث کنبی راغلی دی او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق راوالپنڈی..... ۱۹۷۲ء ۲۴/۳

الجواب: د اودس دعاگانو لوستل مستحب دی حکم چہ ددی متعلق روایات راغلی دی (رواہ ابن حبان وغیرہ) (۱) او کہ بالفرض ثابت ہم نہ وی نو دا اذکار فقہائی کرامو خوش کری دی

وما رآه المؤمنون حسناً فهو عند الله حسن، رفعه الامام محمد في موطاه (۲). وهو الموفق (۱) قال العلامة حصكفي: والتسمية كما مر عند غسل كل عضو وكذا الممسوح والدعاء بالوارد عنده اي عند كل عضو وقد رواه ابن حبان وغيره عنه عليه الصلاة والسلام من طرق قال محقق الشافعية الرملي فيعمل به في فضائل الاعمال وان انكره النووي.

قال العلامة ابن عابدين: قوله (والتسمية كما) اي من الصيغة الواردة وهي بسم الله العظيم والحمد لله على دين الاسلام وزاد في المنية التشهد هنا ايضاً تبعاً للمحيط، وشرح الجامع لقاضيخان قال في الحلية ومن البراء بن عازب عن النبي ﷺ قال ما من عبد يقول حين يتوضا بسم الله ثم يقول بكل عضو اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمداً عبده ورسوله ثم يقول حين يفرغ اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين الافتحت له ثمانية ابواب الجنة يدخل من ايها شاء فان قام الخ، وقال حديث حسن. (قوله والدعاء بالوارد) فيقول بعد التسمية عند المضمضة اللهم اعني على تلاوة القرآن وذكرك وشكرك ..... كما في الامداد والدرر وغيرهما وثم روايات اخر ذكرها في الحلية وغيرها ..... لكن رأيت في الحلية عن المختارات ويدعو بالوارد وبا وفي البواقى فليراجع (الدر المختار مع رد المحتار ص ۹۴ جلد ۱ مطلب في بيان ارتقاء الحديث الضعيف الى مرتبة الحسن مندوبات الوضوء)

(۲) قال العلامة تاصر الدين الباني: حسن موقوفا اخرجه الطيالسي واحمد وغيرها بسند حسن وصححه الحاكم ووافقه الذهبي (وجعله الامام محمد مرفوعاً في بلاغاته). (شرح العقيدة الطحاوية ص ۵۳۱ نحب اصحاب رسول الله من غير افراط)

سوار اودس نہ ماتوی

سوال: بعضی خلق داودس نہ پس خُله کنبی نسوار اچوی اود مونخ پہ وخت کنبی نسوار او غورخوی او صرف خُله صفا کری نوآیا دی سرہ اودس نہ ماتیری؟ یا صرف خُله وینخل کافی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل ولی گھری کپورہ..... ۱۹۷۸ء ۲۷/۸

الجواب: چونکہ تماکو نہ مُسکر دی اونه مُقتر، لہذا پہ دی سرہ د اودس ماتیدلو حکم کول غلط دی

قال العلامة الشامي في رد المختار ص ۳۰۵ جلد ۵ فانه لم يثبت اسكاره ولا تفتيره ولا اضراره بل ثبت له منافع فهو داخل تحت قاعدة الاصل في الاشياء الاباحة، البته کہ دی سرہ اغماء حاصلہ شی نو اغما سرہ اودس ماتیری (۱) وهو الموفق

پہ پیرہ باندی وسمہ لگولوسرہ اودس جائز دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کومہ پیری تہ وسمہ ور کری شی نو هغی سرہ پہ اودس باندی اثر غورزیری یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: وسمی لگولوسرہ پہ وینستو باندی خہ پوستکی نہ جوریری نو ددی وجہ نہ ئی پہ اودس او غسل باندی خہ اثر نہ غورخیری

وفي الدر المختار: ولا يمنع ما على ظفر صباغ ولا طعام بين اسنانه او في

(۱) قال العلامة حصكفي: وينقضه اغماء ومنه الغشى وجنون وسكر بان يدخل في مشيه تمايل ولو باكل الحشيشة قال ابن عابدين قوله وسكر وهو حالة تعرض للانسان من امتلاء دماغه من الابخرة المتصاعدة من الخمر ونحوه فيتعطل معه العقل المميز بين الامور الحسنة والقبیحة اسمعیل عن البرجندي.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۱۰۱ جلد ۱ بعد مطلب نوم الانبياء غير ناقض)

سنه اخرف (ص ١٥٤ جلد ١) البته دوستكى جوړيدلو په صورت كښې چه د
اوبو رسيدل ممكن نه وي نو بيا اودس صحيح نه دي
لمافى الهنديه: والخضاب اذا تجسد ويس يمنع تمام الوضوء والغسل (ص ٢ جلد ١)
(٢) وهو الموفق

په مسواک سره د مونځ ثواب اويا چنده کيږي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كښې چه فرمائي چه مسواک اوکړي او
مونځ اوکړي نو ثواب كښې څومره زياتوالي کيږي او بغير مسواک نه څومره
نقصان کيږي؟ بينوا توجروا

المستفتي: حاجي قطب الدين منډي بهاؤالدين گجرات

الجواب: اويا (٧٠) چنده ثواب به ورکولې شي. الحديث (٣) وهو الموفق

که صرف بوت او وينځلي شي او بڼې نه. نو آيا اودس کيږي؟

سوال: علمائي دين مسئلې باره كښې چه فرمائي که فوجي يا مجاهد صرف
بوت او وينځي او بڼې اونه وينځي نو آيا په دې سره اودس صحيح کيږي؟
بينوا توجروا...

المستفتي: محمد ازرم تبوک سعودی عرب... ١٧٨٧ ١٨٠١ هـ

الجواب: که په موزو باندې د مسح کولو شرائط (٤) پکښې موجود نه وي نو د
ښو وينځل ضروري دي. وهو الموفق

(١) الدر المختار على هامش رد المختار ص ١٢٢ جلد ١ قبيل مطلب سنن الغسل

(٢) فتاوى عالمگيريہ ص ٣ جلد ١ کتاب الطهارة

(٣) وعن عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله ﷺ تفضل الصلوة التي يستاك لها
على الصلوة التي لا يستاك لها سبعين ضعفا رواه البيهقي في شعب الايمان.

(٤) مشكوة المصابيح ص ٢٥ جلد ١ باب السواک

(٥) قال العلامة حصكفي: شرط مسحه ثلاثة امور الاول كونه ساتر القدم مع الكعب او
يكون نقصانه اقل من الخرق المانع فيجوز على... (بقية به بل مخ)

په اودس كښې مضضه كول سنت دي

سوال: علمائي دين په دې مسئله كښې چه فرمائي که څه د روژې په حالت
كښې د اودس په وخت په ځله كښې اوبه وانه چوم نو په دې سره په مونځ
كښې څه فرق راځي که نه؟ ځكه چه په ځله كښې اوبه اچولو سره ماته د روژې
د ماتيدلو شك راځي؟ بينوا توجروا

المستفتي: يوسف شاه صدر بازار رسالپور كينټ نوشهره... ٢٧ رمضان ١٤١٠ هـ

الجواب: ته هيڅ فكرمه كوه، او ځله كښې اوبه اچوه. البته په اودس كښې
مضضه كول سنت دي. (١) ددې په پريخودلو سره اودس ته نقصان نه
رسی او په ثواب كښې كمې راځي. وهو الموفق

نسوار، چيلم او سگريټ اودس ماتونكي نه دي

سوال: علمائي دين شرع متين دې مسئلې باره كښې چه فرمائي چه نسوار،
حقه او سگريټ څكل حرام دي که مكروه؟ او په دې سره اودس ماتيږي او که
نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: معتبر شاه کوتکی... ١٩٨٣ ١٤١٢ هـ

(بقية حاشيه) الزبول لو مشدوداً..... والثاني كونه مشغولاً بالرجل ليمنع سراية الحدث.....
والثالث كونه مما يمكن متابعة المشي المعتاد فيه فرسخاً فاكثراً، قال ابن عابدين (قوله لو
مشدوداً) لان شدة بمنزلة الخياطة وهو مستمسك بنفسه بعد الشد كالخف المخيط ببعضه
ببعض فافهم وفي البحر عن المعراج ويجوز على الجاروق المشقوق على ظهر القدم وله
ازرار يشدها عليه تسده لانه كغير المشقوق وان ظهر من ظهر القدم شيء فهو كخروق الخف.
(الدر المختار مع رد المختار ص ١٨٢، ١٨٣ جلد ١ باب المنسح على الخفين)

(١) قال الحصكفي وغسل الفم اي استيعابه ولذا عبر بالغسل او للاختصار بمياه ثلاثه
والانف..... وهما سنتان مؤكدتان، قال ابن عابدين فلو تركهما اثم على الصحيح سراج قال
في الحلية لعله محمول على ما اذا جعل الترك عادة له من غير عذر.

(الدر المختار مع رد المختار ص ٨٢ جلد ١ سنن الوضوء)

الجواب: دنسوار، سگریٹ وغیرہ خیزونواستعمال مباح دے چہ د فضولیاتو دیارہ نہ وی او د نشی د نشتوالی پے وجہ باندی پے دی سرہ اودس نہ ماتیری. (۱) وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: فانه لم يثبت اسكاره ولا تفتيره ولا اضراره بل ثبت له منافع الخ. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۵۹ جلد ۵ كتاب الاشرية)

الباب الثاني في الغسل

د غسل پے شروع کنبی اودس سنت دی

سوال: دغسل نہ مخکنبی اودس کول سنت دی کہ مستحب؟ کہ یوسری دجنابت نہ غسل او کری او نہ پے اول کنبی اودس او کری او نہ پے آخر کنبی، نو مونخ ئی جائز دی کہ نہ؟ اوچہ کلہ ئی اودس نہ وی کری نو د غسل نہ پس اودس لازم دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد فائق باجوز ایجنسی عنایت کلی..... ۱۵ مئی ۱۹۸۲ء

الجواب: دغسل پے شروع کنبی اودس کول سنت دی. (شرح التنویر) (۱)

چہ کلہ یوسری دمضمضی او استنشاق نہ پس پے تول بدن باندی اوبہ و اچوی نوسرہ ددی نہ چہ غسل ئی خلاف سنت دی خوصحیح دی او دده مونخ ہم صحیح دی. (۲) وهوالموفق

پے بر بندہ غسل کول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بازہ کنبی خہ فرمائی چہ پے کومہ غسل خانہ باندی چت وی پے هغی کنبی پے بر بندہ غسل کول جائز دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ازرم تبوک سعودی عرب..... ۱۷۱۷، ۱۴۰۱ھ

﴿۱﴾ قال الحصكفي: وسنته..... البداءة بغسل يديه وفرجه..... وخبث بدنه ان كان عليه خبث لتلايشيع ثم يتوضأ..... ثم يفيض الماء على كل بدنه ثلاثا الخ.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ۱۱۰، ۱۱۱ جلد ۱ مطلب سنن الغسل)

﴿۲﴾ وفي الهنديه: الفرائض الغسل وهي ثلاثة المضمضة والاستنشاق وغسل جميع البدن على ما في المتن. (فتاویٰ ہندیہ ص ۱۳ جلد ۱ الباب الثاني في الغسل)

الجواب: پہ برہنہ غسل کول جائز دی البتہ لنگ و ہل بہتر دی. (۱) پہ عورت باندی نظر غور خیدلو سرہ اودس نہ ماتیبری اودس صحیح دی. (۲) وهو الموفق

پہ احتلام باندی غسل واجب کیبری

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ خہ دفالچ مریض یم یوہ بنیہ می شلہ دہ او ما وادہ ہم کپی دی تقریباً دولس کالہ می او شو، اوس مسئلہ دادہ چہ ماتہ پہ ہفتہ کنبی دودہ، درپہ خلی احتلام کیبری کلہ خوک اووینم او کلہ ہم دغہ شان احتلام کیبری، خما عمر تقریباً ۳۷ کالہ دی او تقریباً اتہ کالہ نہ می پہ پابندی سرہ مونخ کول ہم شروع کری دی نو ددی وچی نہ ہر وخت غسل کول وی نو تاسو صاحبان فتویٰ ورکری چہ پہ دی احتلامونو سرہ پہ ما باندی غسل واجب کیبری او کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: ماسٹر خان گرہی سخاکوٹ..... یکم اپریل ۱۹۷۵ء

الجواب: محترم المقام: السلام علیکم، خبرہ دادہ چہ پہ احتلام سرہ غسل واجب کیبری. (۳) تہ ہمت مہ بائیلہ. غسل کوہ اللہ کریم دی تاتہ صحت درکری فقط

﴿۱﴾ قال الحصکفی: وسنہ کسنن الرضوء سوی الترتیب وادابہ کادابہ سوی استقبال القبلة لانه یكون غالباً مع كشف عورة وقال ابن عابدين اقول او المراد الکراهة حال الکشف فقط کما افاده التعلیل السابق والظاهر من حاله علیه السلام انه لا یغتسل بلا ساتر (قوله مع كشف عورة) فلو کان متزراً فلا بأس به کما فی شرح المنیة والامداد.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۱۱۰ جلد ۱ مطلب سنن الغسل)

﴿۲﴾ وفي الهندیه: مس الرجل المرأة والمرأة الرجل لا ینقض الرضوء کذا فی المحيط مس ذکرہ او ذکر غیرہ لیس بحدث عندنا کذا فی الزاد.

(فتاویٰ ہندیہ ص ۱۳ قبیل الباب الثانی فی الغسل)

﴿۳﴾ قال العلامة مرغینانی: والمعانی الموجبة للغسل انزال المنی علی وجه الدفق والشهوة من الرجل والمرأة حالة النوم والیقظة.

(ہدایہ علی صدر فتح القدر ص ۵۳ جلد ۱ فصل فی الغسل)

د غیر محرم پہ برہنہ حالت کنبی لیدلو سرہ غسل نہ واجب کیبری

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ یوہ زنانہ یو غیر محرم پہ برہنہ حالت کنبی اووینی نو پہ دی باندی غسل واجب دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی محمد..... ۱۹۷۳ء ۲۱۴۱

الجواب: غسل نہ واجب کیبری (۱). وهو الموفق

د نارینہ د بالغ کیدو کمہ مودہ او منی وغیرہ د پاکولو طریقہ

سوال: دنارینہ دپارہ د بالغ کیدو مودہ خہ دہ؟ بندہ چہ کلہ د دولسو کالو شو نو انزال ٹی شوی وو ایاد ہغہ وخت نہ بلوغ شروع کیدی شی؟ دغہ شان دمنی ودی او مذی دپاکولو طریقہ خہ دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: منظور راو الپندی..... ۲۴ شعبان ۱۴۰۳ھ

الجواب: دنارینہ دپارہ د بلوغ کمہ مودہ دولس کالہ دی تہ چہ د دولسو کالو شوی نو بالغ شوی خکہ چہ د بلوغ علامت یعنی انزال موجود شوی دی (۲) او چہ منی پہ گرولواو مرلو سرہ صفا کیبری او کہ او چہ نہ وی نو بیاوینخلو سرہ (۳) دغہ شان مذی او ودی ہم وینخلو سرہ صفا کیبری (۴) وهو الموفق

﴿۱﴾ خکہ چہ دا دہغہ خیزونو نہ نہ دی کوم چہ غسل واجبوی (سیف اللہ حقانی)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: بلوغ الغلام بالاحتلام والاحبال والانزال والاصل هو الانزال..... فان لم یوجد فیہما شی فحتی تتم لكل منهما خمس عشرة سنة به یفتی لقصر اعمار اهل زماننا وادنی مدته لہ اثنتا عشرة سنة.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۰۷ جلد ۵ فصل بلوغ الغلام کتاب الحجر)

﴿۳﴾ وقال فی الهندیه: ومنها الفرک فی المنی اذا اصاب الثوب فان کان رطباً یجب غسله وان جف علی الثوب اجزاً فیہ الفرک استحسنانا.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۴۴ جلد ۱ الباب السابع فی النجاسة)

﴿۴﴾ قال الفقیہ طاهر بن عبد الرشید: اذا حثت النجاسة..... (بقیہ حاشیہ پہ بل من)

بہ لاس باندی مشین سرہ نوم لیکل داودس او غسل نہ مانع نہ دی

سوال: بندہ پہ ماشوموالی کنبی دمشین پہ ذریعی سرہ پہ لاس باندی نوم لیکلی دی اوس خلق وائی چہ وراں کرہ پہ دی سرہ اودس او غسل نہ کیڑی او حال دا چہ هغه نوم اوس بغیر داپریشن نہ واریڑی هم نہ نو ددی خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نارتھ وزیرستان ایجنسی میران شاہ... ۱۹۸۸ء ۱۴۸۱ء ۲۸

الجواب: داخل دخال او دک کری شوی زخم پشان یو اندام دی نہ د اودس نہ مانع دی او نہ دغسل نہ (۱) دوا عطانو دسختو او غلطو مسئلو نہ مه ویریڑی (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) لم یجز الا فی المنی الیابس فان کان رطبا لا یطهر الا بالغسل وهو نجس عندنا..... ولكن هذا اذا لم یخرج المذی قبل خروج المنی اما اذا خرج المذی ثم خرج المنی لا یطهر الثوب بالفرک.

(خلاصه الفتاویٰ ص ۲۱ جلد ۱ الفصل السادس فی غسل الثوب والدهن)

(۱) قال ابن عابدين: يستفاد مما مر حکم الوشم فی نحو الید وهو انه کالاختضاب او الصبغ بالمتنجس لانه اذا غرزت الید او الشفة مثلاً بابرۃ ثم حشی محلها بکحل او نیلة لیخضر تنجس الکحل بالدم فاذا جمد الدم والتأم الجرح بقی محله اخضر فاذا غسل طهر لانه التریشق زواله لانه لا یزول الا بسلخ الجلد او جرحه فاذا کان لا یکلف بازالة الاثر الذی یزول بماء حار او صابون فعدم التکلیف هنا اولی وقد صرح به فی القنیه فقال ولو اتخذ فی یده وشمالاً یلزمه السلخ اه.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۳۰ جلد ۱ مطلب فی حکم الوشم باب الانجاس)

(۲) قال الامام ولی الله الدهلوی: واما المذکر فلا بد..... ان یکون میسراً لا معسراً..... واما الافات التی تعتری الرعاظ فی زماننا فیها عدم تمیزهم بین الموضوعات و غیرها بل غالب کلامهم الموضوعات المحرفات و ذکرهم الصلوات والدعوات التی علیها المحدثون من الموضوعات ومنها مبالغتهم فی شیء من الترغیب والترهیب.

(القول الجمیل ص ۱۷۱، ۱۷۲ باب التذکیر والوعظ)

خناور سرہ بغیرد انزال نہ وطی (بدفعلی)

کولو سرہ غسل نہ واجب کیڑی

سوال: علمائی دین دی مسئلی بارہ کنبی خہ فرمائی کہ یو سړی د خناور سرہ وطی او کری لیکن انزال نہ وی شوی نو غسل واجب کیڑی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: صرف وردننه کول غسل نہ واجب کوی بلکه وردننه کولو (التقاء الختائین) دپاره شهوت والا محل پکار دی او خناور خو دشهوت محل نہ دی نو خکه بغیر د انزال نہ غسل نہ واجب کیڑی.

وفی الهندیہ (ص ۱۵ جلد ۱) والا یلاج فی البهیمة والمیتة والصغیرة التی لا یجامع مثلها لا یوجب الغسل بدون الانزال (۱). وهو الموفق

په مت باندی خہ قسم مسالی سرہ نوم

لیکل د اودس او غسل مانع نہ دی

سوال: یوسړی په خپل مت باندی نوم لیکي چہ دستنی په ذریعه سره ئی راکنی او یو قسم رنگداره مساله پکنبی اچوی نو دنوم نہ لاندی داوبو رسیدل مشکل کیڑی نو ایا داسی سړی غسل وغیره صحیح کیڑی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حافظ شمس الحق قمر حضر و اتک... ۱۲۷ رمضان ۱۴۰۵ هـ

الجواب: داخل دخال پشان دغسل وغیره نہ مانع نہ دی

کما فی ردالمحتار ص ۲۲۰ جلد ۱ باب الانجاس، يستفاد مما مر حکم الوشم فی نحو الید وهو انه کالاختضاب او الصبغ بالمتنجس لانه اذا غرزت الید او الشفة مثلاً بابرۃ ثم حشی محلها بکحل او نیلة لیخضر تنجس الکحل بالدم فاذا جمد الدم والتأم الجرح بقی محله اخضر فاذا غسل طهر لانه التریشق زواله لانه لا یزول الا بسلخ الجلد او جرحه فاذا کان لا یکلف بازالة الاثر الذی یزول بماء حار او صابون فعدم التکلیف هنا اولی وقد صرح به فی القنیه فقال ولو اتخذ فی یده وشمالاً یلزمه السلخ اه.

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۵ جلد ۱ الفصل الثالث فی المعانی الموجبة للغسل وهي ثلاثة)

محلہ اختر فاذا غسل طهر لانه اثر يشق زواله لانه لا يزول الا بسلخ الجلد او جرحه فاذا كان لا يكلف بازالة الاثر الذي يزول بماء حار او صابون فعدم التكليف هنا اولي. وفي الفتاوى الخيرية من كتاب الصلاة سئل في رجل على يده وشم هل تصح صلواته وامامته معه ام لا اجاب نعم ﴿١﴾. وهو الموفق

وسمه داودس او غسل نه مانع نه ده

سوال: بعضی خلق په سپیند ریره باندې توره وسمه لگوی نو په ویښتو باندې وسمې لگولو سره ممکن ده چه اوبه دویښتو اصل جسم ته اونه رسیږي لهذا په دې حالت کښې اودس یا غسل کیدې شی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: نور رحمان ناوگي بونیر سوات... ۱۱۶ اگست ۱۹۸۳ء

الجواب: په ویښتو باندې وسمې لگولو سره دا خبره ضروري نه ده چه اصل ویښتو ته به اوبه رسوي چه دویښتو په ظاهري سطح باندې اوبه واچولي شی نو د غسل جنابت دپاره کافی ده (شامي) ﴿٢﴾ وهو الموفق

د غسل په وخت کښې خبرې کول او دعاگانو ونيو حکم

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دغسل دوران کښې دخبرو کوو څه حکم دې؟ اودغه وخت کښې مسنون دعاگانې وئیل جائز دی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

﴿١﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۳۰ جلد ۱ مطلب فی حکم الوشم باب الانجاس)
﴿٢﴾ قال العلامة حصکفی: ولا یمنع الطهارة ونیم ای خړء ذباب وبرغوث لم یصل الماء تحته وحناء ولو جرمه بد یفتی... ولا یمنع ما علی ظفر صباغ ولا طعام بین اسنانه او فی سنه المجوف به یفتی وقیل ان صلبا منع وهو الاصح.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۰۹ جلد ۱ قبیل مطلب سنن الغسل)

الجواب: دغسل په وخت کښې چپ او سیدل بهتر دی په برینده باندې فقهاؤ خبرې کول مکروه لیکلې دي اود مسنون دعاگانو دپاره دا وخت مناسب نه دي فی ردالمحتار ص ۱۵۶ جلد ۱ ويستحب ان لا يتکلم بکلام مطلقه اما کلام الناس فلکراهته حال الكشف واما الدعاء فلانه فی مصب المستعمل ومحل الاقدار والا وحال ﴿١﴾. وهو الموفق

زنانو د پاره په غسل کښې دویښتو ونيولو طريقه

سوال: که زنانه غسل کوي نو د سرو پشان هغوي لږه هم په ټول بدن باندې اوبه اچول ضروري دی او که نه؟ اود زنانو دسريه ویښتو باندې اوبه اچولو طريقه څه ده؟ بعضي زنانه صرف په مسح باندې اکتفا کوي آیا داصحيح دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد امين شراوک ملائشیا... ۲۵ رمضان السارک ۱۴۰۳هـ

الجواب: په زنانه باندې هم د سرو پشان دټول بدن ویښتل فرض دی خود کونځي شوي ویښتو اصل ته اوبه رسول کافی دی دټولو ویښتل ضروري نه دی او په غسل کښې دسريه ویښتو باندې مسح کول کافی نه ده برابره خبره چه زینت ته نقصان ورکوي او که نه خو که چرته ویښته پرانستې وو نو دپوره ویښتو ویښتل ضروري دی ﴿٢﴾ هو الموفق

د عمر په لحاظ سره دبلوغ موده

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د عمر په لحاظ

﴿١﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۱۵ جلد ۱ مطلب سنن الغسل كتاب الطهارة)
﴿٢﴾ قال الحصکفی: وكفی بل اصل ضمیرتها ای شعر المرأة المصفور للخرج اما المنقوض فيفرض غسل كله اتفاقا ولو لم يتل اصلها يجب نقضها مطلقا هو الصحيح ولو ضررها غسل رأسها تركته وقيل تمسحها.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۰۸ جلد ۱ مطلب فی ابحاث الغسل)

سره دمذکر او مؤنث بلوغ پہ خومره موده کنبی پورې کیږی؟ بینوا توجروا
المستفتی نصرالله صوابی ۱۹ محرم ۱۴۰۳ هـ

الجواب: د عمر په لحاظ سره دمذکر او مؤنث د بلوغ پینځلس (۱۵) کاله دی.
کما فی شرح التنویر علی هامش ردالمحتار ص ۱۳۲ جلد ۲ فان لم يوجد فيهما شيء
فحتى تم فكل منهما خمس عشرة سنة به يفتي (۱) وهو الموفق

د احتلام هیریدلو په صورت کنبی د قضاء مونځونو حکم

سوال: علماء دین څه فرمائی دي مسئله کنبی چه یو سړی ته احتلام شوي وو
لیکن هغه نه هیر شوي وو خو ورځي پس ورته یاد شو چه احتلام شوي وو نو
چه کوم مونځونه یې بغیر غسل نه کړي دي دهغه قضاء به څنگه کوي؟

بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم .....

الجواب: که چاته خو ورځي پس د احتلام پته اولگي چه په فلانکې ورځي
باندې ماته احتلام شوي وو نو دهغې ورځي نه به د مونځونو قضاء کوي او
که د معلومې ورځي علم ورته نه وي نو داڅرې خوب نه به جنبی شمارلې
کیږي نو دهغې نه پس چه یې خومره مونځونه کړي وي دهغې قضاء به پرې
لازم وي (مجموعه الفتاوی ص ۱۲۴ جلد ۱) (۲) وهو الموفق

د مذی په وتلو سره غسل نه واجب کیږي

سوال: جناب مفتی صاحب دارالعلوم حقانیه اکوړه خټک! علمائي دین دي مسئلې

(۱) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۰۷ جلد ۵ فصل بلوغ الغلام کتاب الحجب)
(۲) قال العلامة عبدالحق لکنوی: که دا علم ورته او شو چه د فلانکې ورځي نه ماته
احتلام شوي وو نو دهغې ورځي نه به د جنابت حکم جاری شي او که د ورځي د تعیین
علم نه وي صرف دومره علم وي چه ماته احتلام شوي وو نو د احتلام حکم به هغه
آخري خوب نه ورکولې کیږي چه دهغې نه پس نه دي اوده شوي (مجموعه الفتاوی
ص ۱۲۵ جلد ۱ کتاب الطهارة)

بارد کنبی څه فرمائی که چاته شهوت راشي یعنی آله تناسل نی په آرام وی
اوبیا منتشر شي او د اندام مخصوص په سر باندې لوندوالي راشي او پته نه
وي چه دامنی ده که څه بل څه دی نو په دې سره غسل واجب کیږي یانه؟
بینوا توجروا

المستفتی رحمت نبی ضلع پشاور . یکم ذی الحجه ۱۳۸۹ هـ

الجواب: دامذی ده ددې په وتلو سره غسل نه واجب کیږي (۱) اودمنی په
وتلو سره هغه وخت غسل واجب کیږي چه کله په ټوپ او شهوت سره وي (۲)
اوپه ذکر شوي صورت کنبی دا شرط نشته دي هکذا فی جمیع کتب الفقه
وهوالموفق

د غاښ پورې په مسالي سره بندول د غسل نه مانع نه دي

سوال: شق دندان رادا کتر پر کرده ام، بعض مولوی صاحبان در باره غسل فرموده اند، که غسل می شود و بعضی
گفته اند نمیشد، اکنون محترم شما را به ایدایت دهید که صحیح خیال چیست؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبدالباقی افغانستان ..... ۲۳ شعبان ۱۴۰۳ هـ

الجواب: غسل بلا شک و شبهه جایز است زیرا نچه خالی کردن سوراخ در وقت هر غسل حرج عظیم است، که در شرع
شریف مرفوع است، نظیره مافی الهندیه ص ۳۳۶ جلد ۵ من شد السن بالذهب

(۱) قال ابن المنذر حدثنا محمد بن يحيى حدثنا ابو حنيفة رحمه الله حدثنا عكرمة عن عبد
ربه بن موسى عن امه انها سألت عائشة رضى الله عنها عن المذى فقالت ان كل فحل يمذى
وانه المذى والودى والمنى فاما المذى فالرجل يلعب امرأته فيظهر على ذكره الشيء فيفسل
ذكره وانثيه ويتوضأ ولا يفسل الخ.

(فتح القدير ص ۵۳، ۵۴ جلد ۱ فصل فى الغسل)

(۲) قال المرغينانى: والمعانى الموجبة للغسل انزال المنى على وجه الدفق والشهوة من
الرجل والمرأة حالة النوم واليقظة.

(هداياه على صلب فتح القدير ص ۵۳، ۵۴ جلد ۱ فصل فى الغسل)

والفضة ﴿۱﴾ وما فی غسل شرح التوبیر وثقب انضم، قلت فهذا اشد حرجاً منه ﴿۲﴾. فافهم
■ غسل په وخت کښې د عورت ښکاره کیدلو حکم

موږ علمي دين دې مسئله باره کښې څه فرمائي چه په اکثر نهرونو او
 نازبونو کښې خلق په اجتماعي طريقي سره غسل کوي او دنوم نه لاندې او
 د نکر نه پورته ځائي په نظر راځي او خاص اندامونه ئي پټ کړي وي نو آيا
 په داسي ځايونو کښې داسې کول جائز دي؟ او که چرته څوک نه وي نو په
 بریده غسل جائز دي که نه؟ بينوا توجروا

المستفتی: تامعلوم

الجواب: خبر شئ چه انسان په داسې ځائي کښې غسل کوي کوم ځائي کښې
 د يو ځي وي نو داسي ځائي کښې هم دعورت ښکاره کولونه احترام کول
 پکار دي د ضرورت مطابق ورته دعورت ښکاره کولو رخصت دي او که په
 داسي ځايونو کښې نور خلق هم موجود وي نو په داسي حالت کښې دسرو
 دپاره دتول عورت (يعني دنوم نه تر زنگونانو پوري) پټول فرض دي چه
 دهغي ښکاره کول حرام دي او که يو سړي په داسي طريقي سره غسل او کړو
 نو د حرامو دارتکاب سره سره دغسل فريضه ادا کيږي.

في الكبرى ص ۵۱ وان يغتسل في موضع لا يراه احد لاحتمال بدؤ العورة حال الاغتسال

﴿۱﴾ وفي الهندية: قال محمد رحمه الله في الجامع الصغير ولا يشد الاسنان بالذهب
 ويشدها بالفضة يريد به اذا تحركت الاسنان وخيف سقوطها فاراد صاحبها ان يشدها
 بالفضة ولا يشدها بالذهب وهذا قول ابي حنيفة رحمه الله وقال محمد رحمه الله يشدها
 بالذهب ايضاً ..... وذكر الحاكم في المنتقى لو تحركت سن رجل وخاف سقوطها فشدّها
 (فتاوى هندية ص ۳۳۶ جلد ۱۰ الباب العاشر في استعمال الذهب والفضة)
 ﴿۲﴾ قال العلامة احتسكفي: لا يجب غسل ما فيه حرج كعين وان اكتحل بكحل نجس
 وثقب انضم ولا داخل قلقة.

(الدر المختار على هامش رد المختار ص ۱۰۷ جلد ۱ مطلب في ابحاث الفسل)

او اللبس ولحديث يعلى بن امية ان النبي ﷺ قال ان الله حي ستر يحب الحياء والستر
 فاذا اغتسل احدكم فليستر رواه ابو داود ﴿۱﴾. وهو الموفق

ځايونو ته د سرو زرو خول اچول د غسل نه مانع نه دي

سوال: که چا خپلو ځايونو ته د سرو زرو خول دتبايست يا دڅه بيماري دوجي
 نه واچولو نو آيا اوس به دغسل نه مانع وي که نه؟ دغه شان داخول اچول
 شرعا څنگه دي؟ بينوا توجروا

المستفتی: داکتر گل فراز دندان ساز مانيري ضلع صوابي ۱۹۸۸ء ۱۹۸۸ء

الجواب: که دا جائز يا نا جائز دسرو زرو خول ﴿۲﴾ هر غسل دپاره لري کول
 او دغسل نه پس واپس اچول دحرج باعث وي نو دا دغسل نه مانع نه دي
 لان الحرج مدفوع ﴿۳﴾. ويورده في الاثار ﴿۴﴾ فليراجع الى نصب الراية
 ص ۲۳۷ جلد ۴. وهو الموفق

﴿۱﴾ (غنية المستملی شرح منية المصلي ص ۴۹ فرائض الفسل)

﴿۲﴾ قال العلامة طاهر بن عبد الرشيد البخاري رحمه الله: ويشد الاسنان بالفضة ولا
 يشدها بالذهب. (خلاصة الفتاوى كتاب الكراهية في اللبس ص ۳۷۰ جلد ۴)

﴿۳﴾ قال ابن عابدين: (قوله وثقب انضم) قال في شرح المنية وان انضم الثقب بعد نزع
 القرط وصار بحال ان امر عليه الماء يدخله وان غفل لا فلا بد من امراره ولا يتكلف لغير
 الامرار من ادخال عود ونحوه فان الحرج مدفوع.

(رد المختار هامش الدر المختار ص ۱۰۷ جلد ۱ مطلب ابحاث الفسل)

وفي الهندية: والصرام والصباغ ما في ظفرهما يمنع تمام الاغتسال وقيل كل ذلك يجزيهم
 للحرج والضرورة ومواضع الضرورة مستثناة عن قواعد الشرع كذا في الظهيرية.

(فتاوى عالمگیری الباب الثاني في الفسل ص ۱۳ جلد ۱)

﴿۴﴾ وفي المنهاج: والاثار تدل على الجواز كما في نصب الراية عن الطبراني في معجمه
 الاوسط ان النبي ﷺ امر عمرو بن العاص ان يشد ثيبه ..... (بقية حاشية په بل مخ)

د غائب سوږي په سيسي وغيره سره ډکول دغسل نه مانع نه دی

سوال: علمائې دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه دغائب سوږي په قلعي وغيره ډکول دغسل نه مانع دی که نه؟ بينوا توجروا
المستفتي: نامعلوم ..... ۱۹۸۲، ۱۹۹۱، ۲۹۱۹

الجواب: الحمد لله وسلام على عباده الذين اصطفى، اما بعد: دا خبره دې معلومه وي چه كله دغائب سوږي د قلعي نه ډك شى او اوبه ورته نه داخليږي نو د حرج وجې نه دغسل جنابت نه مانع نه دي.

كما يشير اليه مافي ردالمحتار ص ۱۲۳ جلد ۱ قوله وهو الاصح، صرح به في شرح المنية وقال لا امتناع نفوذ الماء مع عدم الضرورة والخرج، فافهم (۱)، ويدل عليه مافي اعلاء السنن جلد ۱ ص ۲۹۹ ان عثمان بن عفان رضى الله عنه ضيب اسنانه بالذهب اخرج عبد الله بن احمد بن حنبل في مسند ابيه، والتضيب مانع من الوصول، وفي ص ۲۹۸ ان انس بن مالك شدد اسنانه بالذهب اخرج الطبراني والتشديد مانع من جريان الماء تحته (۲). فافهم. وهو الموفق

(بقية حاشيه) الساقطة بالذهب، وعن معجم الصحابة ان عبد الله بن عبد الله بن ابي سلول امره النبي ﷺ ان يتخذ ثنية من ذهب، وفي مسند احمد ان عثمان بن عفان رضى الله عنه ضيب اسنانه بالذهب، وروى الطبراني ان سنان انس رضى الله عنه شدد بالذهب.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۲۲ جلد ۵ باب ماجاء في شد الاسنان بالذهب)

(۱) قال الحصكفي: ولا يمنع ما على ظفر صباع ولا طعام بين اسنانه او في سنه المجوف به يفتى وقيل ان صلبا منع وهو الاصح، وقال ابن عابدين صرح به في شرح منيه وقال لا امتناع نفوذ الماء مع عدم الضرورة والخرج.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۱۰۹ جلد ۱ باب في ابحاث الغسل)

(۲) وفي منهاج: والاثار تدل على الجواز كما في نصب..... (بقية حاشيه په بل مخ)

په غسل کښې د پوزي د نرمي پورې وينځل فرض دی

سوال: علمائې دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه په غسل کښې اوبه په پوزه کښې په گوټي سره وردننه کول پکار دی، که پوزه راښکلو سره؟ او چه په پوزه راښکلو سره په دماغو کښې د داخليدلو په وجه باندې د بيمارو پيدا کيدو خطر ه هم وي؟ بينوا توجروا

المستفتي: شمشير خان حاجي زى شبقدر... ۱۹۷۵، ۱۰، ۲۸۱۱

الجواب: په غسل کښې د دې نرمي وينځل فرض دی (۱)، تاته چه څنگه آسان وي هغه شان خپل معمول جوړ کړه. وهو الموفق.

(بقية حاشيه) الراية عن الطبراني في معجمه الاوسط ان النبي ﷺ امر عمرو بن العاص ان يشد ثنيته الساقطة بالذهب، وعن معجم الصحابة ان عبد الله بن عبد الله بن ابي سلول امره النبي ﷺ ان يتخذ ثنية من ذهب، وفي مسند احمد ان عثمان بن عفان رضى الله عنه ضيب اسنانه بالذهب، وروى الطبراني ان اسنان انس رضى الله عنه شدد بالذهب.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۲۲ جلد ۵ باب ماجاء في شد الاسنان بالذهب)

(۱) وفي الهندية: وحد المضمضة استيعاب الماء جميع القم وحد الاستنشاق ان يصل الماء الى المارن كذا في الخلاصة.

(فتاوى عالمگیریه ص ۶ جلد ۱ الفصل الثاني في سنن الوضوء)

الباب الثالث فی البئر والحوض

په لونی حوض کښې ټول کال د ولاړو اوبو حکم

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د اوبو یو لونی حوض دې او دهغې اوږدوالي او پلن والې دلس لس گزه نه زیات دې په هغې کښې د باران اوبه جمع کولې شی او بیا ټول کال په هغې کښې وی گیر چاپیره ترینه گندونه او خزلې هم وی لیکن د حفاظت د وجې نه په هغې کښې غورځیری نه، اود اوبو رنگ هم صحیح وی نو آیا په دې اوبو سره اودس کول صحیح دی؟

بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم ۳۱۴۱۷۴

الجواب: ددې حوض نه د اودس او غسل نه کیدلو هیڅ وجه نشته. وهو الموفق

نایاکه اوبو سره جوړې شوې خټې وغیره په کوهی کښې لکولو حکم

سوال: علمائی دین څه فرمائی دې مسئله کښې چې یو کوهی کښتلی کیدو او په هغه وخت کښې هغه نایاک شو بیا روستو ددې کوهی جوړول وغیره او ډکون په دغې نایاک اوبو او خاورې او بنختو سره او شو او چه کله کوهی تیار شو نو ټولې اوبه ترینه راویستلې شوې اوس سوال دادې چه دا اوبو ویستلو سره به دا ټول کوهی دسره پورې پاک گنرلې کیږي یانه؟

بینوا توجروا

المستفتی: هلال احمد طورو مردان ۱۵ نومبر ۱۹۷۴ء

الجواب: دامثله صراحة چرته ملاؤ نه شوه البته دقواعدو په رنرا کښې به دا کوهی پاک وی دغه شان په پاکو اوبو کښې دمنبرک وغیره په مړ کیدلو سره په نایاک کیدلو کښې دیوالونه وغیره هم نایاک کیږي اود کوهی پاک

کیدلو په وخت کښې به دیوالونه وغیره هم پاک شی (۱) نودلالت په وجه سره د پاکوالی په ازاده سره دمخکښی او روستنی یو حکم وی. وهو الموفق

په مشین والا کوهی کښې د حیوان غورځیدلو حکم

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی که په یو کوهی کښې مشین وی چه په هغې سره اوبه راوباسلې کیږي نو که په هغې کښې یو ځناور او غورځیری ددې څه حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمود

الجواب: که دمشین جاری کیدو په وخت کښې په دې کوهی کښې ځناور او غورځیری او مړ شی نو دا معاف دی (لکون النزع کالجریان کما فی البحر ص ۸۰ جلد ۱) (۲) گنی بیا کوهی نجس او پللیت دی. وهو الموفق

(۱) قال الشرنبلالی: وکان ذلک المنزوح طهارة للبئر والدلو والرشاء والبكرة ویدالمستقی، روی ذلک عن ابی یوسف والحسن لان نجاسة هذه الاشياء كانت بنجاسة الماء فتكون طهارتها بطهارته نفيا للخرج.

(حاشیه الطحطاوی علی مراقی الفلاح ص ۳۸ فصل فی مسائل الآبار)

(۲) قال ابن نجیم: ومنهم المصنف فی المستصفی ان المراد بنزع البئر نزع مائها اطلاقا لاسم المحل علی الحال کقولهم جرى المیزاب وسال الوادی واکل القدر والمراد ما حل فیها للمبالغة فی اخراج جمیع الماء والماء بالبئر هنا هی التي لم تكن عشرافی عشر اما اذا كانت عشرافی عشر..... وابی یوسف البئر لا تنجس كالماء الجاري البئر اذا لم تكن عریضة وکان عمق مائها عشرة اذرع فصاعدا فوقع النجاسة فیها لا یحکم بنجاستها فی اصح الاقاویل..... ای ونزع ماء البئر لکن هذا یتما یتقیم فیما اذا كنت ابئر معینا لا نزع واخرج منها المقدار المعروف اما اذا كانت غیر معین فانه لا بد من احر جها لوجوب نزع جمیع الماء..... والماء ینبع شیافشیا واما ان لا تنجس اسقاطا لحکم النجاسة حیث تعذر الاحتراز از التطهر کما نقل عن محمد انه قال اجتمع راء ورأی ابی یوسف ان ماء البئر فی حکم الجاري لانه ینبع من اسفله ویؤخذ من اعلاه فلا یتنجس كحوض الحمام الخ.

(بحر الرائق ص ۱۱۰، ۱۱۱ جلد ۱ کتاب الطهارة)

پہ لونی حوض کنبی استنجاء او غسل کول منع نہ دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو حوض دی او بدوالی او پلن والی ئی دمو جودہ زمانی پہ گزرونو (دری فته گزوالا) باندی اتلس (۱۸) اتلس گزہ دی اودا حوض صرف داودس دیارہ دی او مستعمل او بہ دی حوض تہ غور خیری دہر تللو خہ لارہ نشته اودا استنجاء او غسل دیارہ بل خائی ہم شتہ نوبغیر دخہ عذر نہ ددی حوض نہ استنجاء او غسل کول خنگہ دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: فقیر محمد معصوم سرائی نورنگ بنوں... ۲۳ شعبان ۱۳۹۷ھ
الجواب: چونکہ دا حوض غت دی لہذا پہ دی کنبی استنجاء او غسل کول منع نہ دی یعنی پہ دی سرہ اوبہ نہ پلیتیری البتہ دا کار بہتر نہ دی.
فلیراجع الی شرح حدیث لا یغسلن احدکم فی الماء الراکد ولا یبولن الحدیث ﴿۱﴾. وهو الموفق

پہ حوض کنبی د بال غور خیدل

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو حوض دشرعی مقدار مطابق دی او یو ہلک پکنبی بال او غور خوو آیا دا حوض بہ پاک گنرلی کیری؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۱۹ مئی ۱۹۸۴ء

﴿۱﴾ وفي منهاج السنن: باب كراهية البول في الماء الراكد اي الماء الذي لا يكون جاريا حقيقة ولا حكما يكره فيه البول ويتنجس بخلاف الماء الجاري حقيقة او حكما وهو الماء الكثير الراكد فانه يكره فيه البول ولاكن لا يتنجس ولعل الامام الترمذي يقصد بذكر هذا الباب ذكر دليل الحنفية.

(منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذي ص ۱۷۱ جلد ۱ باب كراهية البول في الماء الراكد)
وفي الدر المختار وكذا يجوز براكد كثير كذلك اي وقع فيه نجس لم ير اثره.
(الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۱۴۰ جلد ۱ باب المياه)

الجواب: کہ دا خبرہ یقینی معلومہ نہ وی چہ بال ناپاک وو نود حوض (نجاست) حکم ور کول دقاعدی نہ خلاف دی. وهو الموفق

د کوهی او اوبو د پاکئی او پلیتی عجیہ مسئلے

سوال: علمائی دین دے مسئلو بارہ کنبی خہ فرمائی ﴿۱﴾ پہ ہدایہ (ص ۳۲) کنبی دی چہ کوم خنار پہ اوبو کنبی اوسیری، هغه چرتہ پہ اوبو کنبی مرشی نو اوبہ نجس نہ وی او دیعیش فی المساء تعریف ئی دا کړې دی چہ مایکون معاشہ وتوالده فی الماء نو کہ معیشت ئی پہ اوبو کنبی وو او تولد ئی پہ اوبو کنبی نہ وو لکہ بطخ چہ دهغی معاش پہ اوبو کنبی دی او تولد ئی پہ اوبو کنبی نہ دی نو کہ داسی بطخ او موندلی شی چہ دهغی تولد ہم پہ اوبو کنبی شوی وی او بیا پہ اوبو کنبی مرہ شوه نو ددی خہ حکم دی ﴿۲﴾ کہ پہ شیشہ (بوتل) کنبی منبرک بند کړې شو اود کوهی پہ اوبو کنبی ئی دا بوتل کینودو او منبرک پہ کوهی کنبی دشیشی پہ بوتل کنبی مرشو او دری ورخی پس ئی دا شیشہ پہ کوهی کنبی ماتہ کرہ او پہ شیشہ کنبی منبرک پر سیدلی او رژیڈلی وو نود خو ورخو د مونخونو اعاده بہ کوی؟ بینوا توجروا
المستفتی: مولانا سید نصیب علی شاہ بنوی... ۱۱۷ دسمبر ۱۹۷۴ء

الجواب: ﴿۱﴾ کہ داسی بطخ او موندلی شوه نو هغه بہ دمہی پہ حکم کنبی وی لیکن عاده داسی بطخ ناممکن دہ.

﴿۲﴾ دداسی کوهی تولی اوبہ بہ راویستلی کیری (كما في الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۱۹۷ ج ۱ ولو تفسخه خارجها ثم وقع فيها ذكره الوالي) ﴿۱﴾ نو کہ دشیشی د ماتیدلو وخت معلوم نہ وی نو د علم دوخت نہ بہ د نجاست حکم ور کولی شی ﴿۲﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي ولو تفسخه خارجها ثم وقع فيها ذكره الوالي ينزح كل ماؤها الذي كان فيها وقت الوقوع ذكره ابن الكمال بعد اخراجه.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۱۵۵ جلد ۱ فصل في البثر)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي ومدة ثلاثة ايام بلياليها ان انتفخ او تفسخ استحسانا وقال من وقت العلم فلا يلزمهم شيء قبله قيل وبه يفتي.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۱۶۱ جلد ۱ مطلب مهم في تعريف الاستحسان)

دری کلمہ ماشومہ پہ کوشی کنی پریوتہ حوثره اوبہ به راویستلی شی
 سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنی خہ فرمائی چہ دری (۳) کلمہ ماشومہ
 پہ کوشی کنی پریوتہ دجسات امام حکم او کرو چہ او یا بوقر او ویستلو سرہ
 به کوشی پاک شی دامسلہ پہ چرگہ باندی قیاس کرے شود او دوہم امام
 صاحب دتولو اوبو دیلیتیدو حکم او کرو پہ دی کنی صحیح کوم یودی؟

بینوا توجروا

المستفتی: مولانا فضل مولا فاطمہ ضلع مردان... ۱۹۷۲ء ۱۰۱۱۴

الجواب: کد ماشومہ ژوندی راوتلی وی نو کوشی پاک دی او کہ پہ کوشی
 کنی مرہ شوی وی نو تولی اوبہ به تری نہ راویاسلی کیبری

فی الشرح الكبير وان ماتت فيها شاة او كلب او آدمی نزع جميع الماء ﴿۱﴾. وهو الموفق

پہ لونی حوض کنی د جنابت غسل کول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنی خہ فرمائی چہ دیو حوض پلن والی
 دود گزہ وی او اوپوالی ئی خلویست پنحوس گزہ وی آیا دیکنی غسل
 جنابت جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم... ۱۹۷۲ء ۱۰۱۵۳

الجواب: جائز دی ﴿۲﴾ وهو الموفق

کہ پہ کوشی کنی د منبرک نہ خندل وخت معلوم نہ وی نوٹہ به کوی؟

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنی خہ فرمائی چہ خہ عام طور سرہ پہ
 کور کنی اودس کوم اوجسات تہ خم او جمات پریوتہ دی او مقتدیان

﴿۱﴾ (غنیۃ المستملی المعروف بالکبری ص ۱۵۵، ۱۵۶ فصل فی البئر)

﴿۲﴾ قال العلامة المحقق وکذا يجوز براكه كثير كذلك ای وقع فيه نجس لم يراثره
 ولو فی موضع وقوع المرئية به یفتی بحر. (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۳۰
 جلد ۱ مطلب لردخل الماء من اعلى الحوض باب المیان)

هم مختلف وی امام خہ پخپلہ یم دکور پہ کوشی کنی یو منبرک غورخیدلی
 وو اوپتہ ئی هلہ اولگیدہ چہ کلمہ داوبو ذائقہ خرابہ شود نوماخو پخپلہ
 ددریو ورخو شیو مونخونو را اوگرخول خودمقتدیانو به خہ کبی؟ اودا
 کوشی به دکوم وخت نہ پلیت شمارلی کیبری؟ بینوا توجروا

المستفتی: حکیم غلام حسین مانیرئی صوابی... ۱۹۸۹ء ۱۰۱۵۱۱۲

الجواب: دا کوشی به دپتہ لگیدلونه پلیت شمارلی کیبری او نامعلومہ
 مقتدیانو تہ اطلاع ضروری نہ ده.

فی الدرالمختار وبحکم بنجاستها الخ، وقال من وقت العلم فلا يلزمهم شی قبله قبل
 وبه یفتی وفي الشامیه الخ قولهما هو المختار ﴿۱﴾. وهو الموفق

کہ پہ کوشی کنی پلیتہ جامہ غائبہ شود نوکوشی به ختگہ پاکولی شی؟

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنی خہ فرمائی چہ کوشی کنی به گندگی او
 میتازو وغیرہ سرہ ککرہ جامہ اود حیض پہ وینہ باندی پلیتہ شوی جامہ او غورخیری
 اودا جامہ دری کالہ مخکنی غورخیدلی وی او شوک موپہ کوشی کنی ورکوز
 کری ہم نہ وو البتہ ددی جامی دغورخیدلونه پس مونر پنخہ سوه تیمہ (غورو والا)
 راویستلی دی نوآیا دا کوشی اوس پاک دی کہ ناپاک دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: س، ر، ش زیارت کاکا صاحب... ۱۹۸۹ء ۱۰۲۳۱۸۸

الجواب: کلمہ چہ ددی کوشی نہ دومرہ بوقر ﴿۱﴾ یستلی شی پہ کومو سرہ چہ
 کوشی پاگیبری (مثلاً دود سوه ۲۰۰ بوقر) ﴿۲﴾ نو دا کوشی او پلیتہ جامہ تپول
 به پاک شمارلی کیبری.

کما فی الہندیہ ص ۲۰ جلد ۱ ولو وقعت فی البئر خشبة نجسة او قطعة ثوب نجس وتعلو اخرجها
 ﴿۱﴾ (الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۱۶۱ جلد ۱ مطلب مهم فی تعریف الاستحسان
 فصل فی البئر)

﴿۲﴾ وفي الہندیہ: واذا وجب نزع جميع الماء ولم يمكن فراغها لكونها معينا ينزع
 ما تادلو کذا فی التبيين.

(فتاویٰ ہندیہ ص ۱۹ جلد ۱ الباب الثالث فی المیاء الفمیل الاول)
 وتغیبت فیہا طهرت الخشبۃ والثوب تبعاً لطهارة البئر کذا فی الظہیر ﴿۱﴾. وهو الموفق

وتغیت فیہا طہرات الخشبۃ والرب تبعاً لطہارۃ البثر کذا فی الظہیریہ ﴿۱﴾. وهو الموفق
کوهی نہ دچرگی ہووکی راووتل نو کوهی پاک دی کہ ناپاک

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو کوهی تہ ۲۲
جواب: پہ دی کوهی کنبی دچرگی غورخیدل او مرد کیدل نہ مشاہد ی نہ
ثابت دی او نہ غالب گمان نہ لہذا دا کوهی پاک دی صرف د شک پہ وجہ
کوهی نہ ناپاکہ کیڑی.

وقد وقع هنا شك في ان هذه العظام عظام هذه الدجاجة او غيرها وفي ان هذه العظام
وقعت فيه اليوم او قبل ذلك حين كانت مخلوطة باللحم فافهم ﴿۲﴾. وهو الموفق

پہ نوارو او اونیو غورخیدلو باندي کوهی نہ ناپاک کیڑی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو کوهی کنبی نسوار

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۲۰ جلد ۱ الباب الثالث فی المیاء الفصل الاول)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن نجيم: وقال يحكم بنجاستها وقت العلم بها ولا يلزمهم إعادة شيء من
الصلوات ولا غسل ما اصابه ماء قبل العلم وهو القياس لان اليقين لا يزول بالشك
لاننا نيقن بظهارتها فيما مضى وقد شك في النجاسة لاحتمال انها ماتت في غير البثر ثم
(البحر الرائق ص ۱۲۳ جلد ۱ باب الانجاس)

او غورخیدل نو کوهی پاک دی کہ ناپاک دی؟ دغہ شان دافیونو خہ مسئلہ
دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل احد، سلام احد، و اخو محمد، بزرگوار، خیر، سلام، علیہ، السلام، ۱۴۱۰ھ
الجواب: ماسکر اہ تہ لہ پڑھی پاک دی ام المومنین ہم پاک دل سر ددی نہ
غورخیدلو سرہ کوهی نہ پلتیڑی

فی الدر المختار ص ۴۰۳ جلد ۵ ولم نرا احداً قال بنجاستها ولا بنجاسة نحو
الزعفران ﴿۱﴾. فقط

د چینہ دار کوهی نہ داوبو راویستلو پہ مقدار

کنبی دقتداؤ مختلف اقوال او مقتی بہ قول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو ماشوم دسپی ورکوتی
بچی کوهی تہ ور غورزار کرو او هغه پہ کنبی لہ ساعت پس مر شو دوه (۲) دری (۳)
گھینتی پس پتہ اولگیدلہ چہ هغه دسپی بچی ئی راویستلی دی او دجماعت دامام
نہ تیوس کولو نہ پس ئی اتیا بوقی ہم راویستلی او کوهی چینہ دار دی چہ خومرد
اوبہ تر نہ ہم راوباسی خوهغه کمیڑی نہ بیا وروستو یو بل مولوی صاحب چہ
دا واقعہ واوریدلہ هغه او وئیل چہ دقتھی دکتا بونو پہ رنرا کنبی بہ ددی کوهی
تولی اوبہ راویستلی کیڑی ہلہ بہ کوهی صفا کیڑی نو دی کنبی بحث دومرد
او چلیدلو چہ اوس بہ دکوم مولوی صاحب پہ خبرہ باندي عمل کیڑی بیا خلقو یو بل
مولوی صاحب تہ رجوع او کرہ هغوی دالیکلی ورکرل چہ دری سوہ (۳۰۰) بوقی تر
نہ راوباسی نو کوهی بہ بی شکہ پاک شی نو دری سوہ (۳۰۰) بوقی ترینہ اوویستلی
شوی اوس چہ کوم مولوی صاحب دتولو او بو راویستلو مسئلہ خودلی و هغه اوس
ہم پہ خیلہ خبرہ کلک دی چہ دا کوهی اوس ہم پلیت دی ددی نہ پہ شرعی طریقہ
سرہ تولی اوبہ راوباسی او پاک ئی کری هغه وائی چہ دکوهی او پدوالی او پلن والی
ناپ کری او د هغی ہومرد کندہ او کنی هغه ددی کوهی داوبو نہ دکہ کری نو پاک

﴿۱﴾ قال ابن عابدين: لو كان قليل البنج او الزعفران حراما عند محمد لزم كونه نجسا لانه
قال ماسكر كثيره فان قليله حرام نجس ولم يقل احد بنجاسة البنج ونحوه.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۷۲ جلد ۳ قبیل باب حد القذف)

بہ شی دویمہ خبرہ ہغہ دایان کرلہ چہ د کوهی ژوروالی تاسو ناپ کرئی او
اوبہ راویستل شروع کرئی، دہغوی وینا دہ چہ کہ د کوهی ژوروالی لس
(۱۰) لاسہ وی اوپہ یوہ گھینتہ کنبی یو لاس لاندی لارشی نو لس (۱۰)
گینتی اوبہ راویستلو سرہ بہ کوهی پاک شی اویائی داوبو ویستلو والا مشین
سرہ راوباسی بیا چہ مود فقہی کتابونہ اوکتل (تعلیم الاسلام) حصہ دوم
مرتبہ حضرت مفتی کفایت اللہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ دهلوی نوپہ ہغی کنبی دیورہ
اوبو راویستلو حکم دی دغہ دیوبندی مسلک کتاب (بہشتی زیور) کنبی
ہم دتولو اوبو راویستلو حکم دی ہغی کنبی ہم د دري سوو (۳۰۰) بوقو خہ
ذکر نشتہ پہ فتاویٰ رشیدیہ کامل مبوب مطبوعہ کراچی صفحہ ۲۴۳
باندی دی کہ خپہ ئی پلیتہ وی نو اوبہ بہ راوباسی او کہ پاکہ وی نوہیخ
نشتہ پہ ہغی کنبی ہم د دري سوو (۳۰۰) بوقو خہ ذکر نشتہ، صرف فتاویٰ
دارالعلوم دیوبند، مطبوعہ کراچی جلد ۱ صفحہ ۳۸ او جلد ۲ صفحہ ۵۷ باندی
پہ مستعمل کوهی کنبی اود چیلئی د پچو غورزیدوپہ حکم کنبی د چینہ دار
کوهی نہ دري سوو بوقو راویستلو مسئلہ دہ، دارنگی دفعہ حنفی معتبر
کتاب ہدایہ اولین مطبوعہ مطبع مجتہائی دہلی صفحہ نمبر ۲۷ کنبی دی:
وان مات فیہا شاة او آدمی او کلب نرح جمیع ما فیہا من الماء لان ابن عباس رضی اللہ عنہ
وابن زبیر رضی اللہ عنہ افتیا بنرح الماء کلہ حین مات زنجی فی بئر زمزم فان انتفخ
الحيوان فیہا او تفسخ نرح جمیع ما فیہا صغر الحيوان او کبر لا انتشار البلة فی اجزاء الماء
وان كانت البیر معینة بحیث لا یمكن نرحها اخرجوا مقدار ما کان فیہا من الماء وطریق
معرفة ان تحفر حفر مثل موضع الماء من البئر ویصب فیہا ما ینرح منها الی ان تمتلئ او
ترسل فیہا قصبہ وتجعل لمبلغ الماء علامتہ ثم ینرح منها مثلاً عشر دلاء ثم تعاد القصبہ فتنظر
کم انتقص فینرح لكل قدر منها عشر دلاء وهذان عن ابی یوسف رحمہ اللہ وعن محمد
رحمہ اللہ نرح مائتا دلوالی ثلث مائۃ وکانہ بنی قوله علی ما شاهد فی بلدہ،

پہ دی عبارت کنبی د لکیر والا عبارت کنبی (وعن محمد رحمۃ اللہ علیہ) پہ حاشیہ ئی
لیکلی دی۔ (قوله وعن محمد الی آخره والمروی عن ابی حنیفہ اذا نرح منها مائۃ
یکتفی وهو بناء علی ابار الکوفة لقلۃ الماء فیہا، دارنگی دریم (۳) نمبر عبارت

(علی ما شاهد) لاندی حاشیہ باندی دی (قوله علی ما شاهد.. الخ) من غالب
میاہ ابار بغداد لان ابار بغداد لا تزید علی ثلث مائۃ دلو، دارنگی درسالہ رکن
الدین صفحہ ۵۴ باندی دی دداسی کوهی نسبت چہ ہغہ بالکل خالی کیڑی
نہ بعضی علماؤ ددری سوو (۳۰۰) بوقو راویستلو فتویٰ ورکری دہ داوولی دی
ددی سوال پہ جواب کنبی یی لیکلی دی چہ دا فتویٰ پہ ضعیف قول باندی
دہ او ددی اصل دادی چہ امام محمد رحمۃ اللہ علیہ دافتویٰ دبغداد شریف کوهیانو
سرہ مخصوص کریدہ کلہ چہ ہغوی اولیدل چہ دبغداد پہ کویانو کنبی
۳۰۰ دري سوو بوقونہ زیاتی اوبہ نشتہ نوپہ دی قول سرہ ہم تولی اوبہ
واویستل ثابت شو اودا چرتہ کیدی شی چہ امام محمد رحمۃ اللہ علیہ دتولی دنیا پہ
کوهیانو باندی دیو مخصوص شمیرفتویٰ ورکولہ او حال داچہ دفعہ
صحابہ رضی اللہ عنہم دیلیتی پہ سبب سرہ دتولو اوبو راویستل یو جاری عمل وی
لکہ دحضرت عبداللہ بن عباس اود عبداللہ ابن الزبیر رضی اللہ عنہما ددی
مخالف منقول دی دہغہ علماؤ دیرہ غتہ غلطی دہ چہ دا قول امام محمد رحمۃ اللہ علیہ
تہ منسوب کرو اودتولی دنیا پہ تولو کوهیانو باندی فتویٰ ورکوی حال
دادی چہ امام محمد رحمۃ اللہ علیہ کوم خای کنبی دافتویٰ ورکری دہ نوپہ یو
مخصوص شمار سرہ ئی دتولو اوبو راویستلو فتویٰ ہم ورکری دہ لکہ چہ
ثابتہ شوہ (ازشامی) صحیح مسئلہ خہ دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: سید جماعت علی شاہ صاحب گیلانی مقام خاص مولیٰ پور تحصیل کیروالا ضلع ملتان
الجواب: صحیح حکم دادی چہ د موجودہ اوبو مقدار راوباسی مثلاً کہ کوهی
دری (۳) گزہ دوب وی اوپہ یو فت کنبی شپیتہ (۲۰) بوقی اوبہ وی نوچہ کلہ
د کوهی نہ (۵۴۰) پنخہ سوہ خلوینبست بوقی راوباسلی شی نوپاک بی شی
دمقدار معلومولو دیارہ چرتہ یو ماهر کس تہ رجوع او کرئی (۱) فقط

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی وان تعذر نرح کلها لکونها معینا فبقدر ما فیہا وقت ابتداء النرح
قاله الحلبي يؤخذ ذلك بقول رجلین عدلین لهما بصارة بالماء وبہ یفتی.
(الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۷ جلد ۱ فصل فی البئر)..... وهاب

پہ حوض کنبی د لس پہ لس والا شرط مفتی بہ نہ دی

سوال: زمونہ پہ علافہ کنبی دتیوب ویل پہ ذریعہ سرہ وارہ تالابونہ جوہ کپی شوی دی چہ ہغہ لس پہ لس والا مقدار نہ کم دی اوتیوب ویل ہر وخت جاری نہ وی او خلق ددی تالابونونہ اوبہ وری نو آیا ددی اوبو پہ استعمال سرہ مونخ وغیرہ کیپی نہ؟ دارنگی د لس پہ لس مقدار ماخذ دقران حدیث اوفقی نہ دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد زمان سرائی نورنگ بنوں... ۱۲۷ شعبان ۱۴۰۳ھ

الجواب: محققینو احنافو تصریح کریں کہ چہ داوبو دلہوالی اودیر والی دارومدار پخپلہ ہغی مسئلہ کنبی د اختہ سری پہ رائی بانڈی دہ. د عشر فی عشر بانڈی نہ دہ (۱) نو کہ ددی حوضونو متعلق داستعمال والو رائی داوی چہ کہ دی کنبی نجاست او غورخیپی نود اودس کولو پہ وخت کنبی سمدستی بل طرفتہ نہ رسیپی نو دایا غت حوضونہ دی او کہ داسی نہ وی نو وارہ دی وهوالموفق

د حوض پہ مقدار کنبی مفتی بہ قولونہ

سوال: محترم ومکرم عزیز القدر صاحب حضرت مفتی صاحب السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ خمونہ پہ ملک کنب دحکومت دطرفہ تالابو نہ منظور شوی دی چہ پہ ہغی کنبی بعضی

﴿۱﴾ قال العلامة الحنفی رحمہ اللہ: والمعتبر فی مقدار الراکد اکبر رأی المبتلیٰ بہ فیہ فان غلب علی ظنہ عدم خلوص ای وصول النجاسة الى الجانب الآخر جاز والا لا هذا ظاهر الرواية عن الامام والیہ رجع محمد وهو الاصح کما فی الغایة وغیرہا وحقق فی البحرانہ المذهب وبہ العمل. (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۴۱ جلد ۱ باب المیاہ) وان التقدير عشر بعشر لا يرجع الى اصل يعتمد عليه. (ایضاً)

گول دی لیکن دشرعی حدنہ کم دی چہ ہغہ عشر آفی عشر دی او اوبہ دیو طرفتہ راخی اوتالاب کنبی جمع کیپی او بل طرفتہ نہ اوخی او خلق پہ بالتیو او تیمانو سرہ دا اوبہ دتالاب نہ اوباسی نو کہ پہ دی تالاب کنبی خہ پلیتی او غورخیپی نوداتالاب بہ پاک وی کہ پلیت؟ اوددی حکم بہ (کالماء الجاری) وی کہ نہ؟ خمونہ خائی کنبی بعضی مولایان وائی چہ دا (عموم بلوی) دہ او خوک ورتہ د (کالماء الجاری) حکم ورکوی دغہ شان د(منیۃ المصلی) صفحہ ۲۴ عبارت ہم دی.

حوض صغیر یدخل الماء فیہ من جانب ویخرج من جانب آخر فتوضا فیہ الانسان فوقعت غسالہ فیہ ان کان الحوض اربعاً فی اربع یجوز وضوءہ لان الماء المستعمل لا یستقر فی مثله بل یدور حولہ ویخرج وان کان الحوض اکبر من ذلک لا یجوز لان الماء المستعمل یستقر فی مثله،

ددی عبارت تشریح ہم واضحہ کریں؟ بینوا توجروا

المستفتی: ماسٹر سید غلام سرائی نورنگ ضلع وتحصیل بنوں... ۱۹۶۹ء ۱۷۸

الجواب: (۱) کہ ددی تالاب غتوالی دومرہ وی چہ یو طرف کنبی پلیتی غورخیدلو سرہ دویم طرفتہ دیپلیتی اثر رسیپی نو داتالاب (کالماء الجاری) نہ دی او پلیتیپی او کہ دنجاست اثر بل طرفتہ نہ رسیپی نوییا (کالماء الجاری)

دی اود اوصافو د بدلون نہ بغیر نہ نجس کیپی او ہم داظاہر الروایۃ دی. فی الدرالمختار: والمعتبر فی مقدار الراکد اکبر رأی المبتلیٰ بہ فیہ فان غلب علی ظنہ عدم خلوص النجاسة الى الجانب الآخر جاز والا فلا، هذا ظاهر الرواية عن الامام والیہ رجع محمد وهو الاصح (هامش ردالمختار ص ۱۷۷ جلد ۱)

اودا عشر آفی عشر قول داعتماد لائق نہ دی.

لما فی الدرالمختار وان التقدير بعشر فی عشر لا يرجع الى اصل يعتمد عليه ﴿۱﴾ او کہ بالفرض ددی مراد ثابت شی نو بیا ترپی شرعی گزونہ مراد دی چہ

ہغہ نہہ بندہ دی نویہ دی وجہ کہ پد انگریزی گزونو سرہ طول او عرض ساتی

﴿۱﴾ (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۴۱ جلد ۱ باب المیاہ)

نو دا حوض غت دے او (کالماء الجاری) ہم دے.

(ای فی غیر ظاہر المذهب واختاره فی النهر الفائق) ﴿۱﴾

۲ بہ منیہ کنبی قاضی خان (دے عبارت نہ پس) دا عبارت نقل دے.

والاصح ان هذا التقدير غير لازم فان خرج الماء المستعمل من ساعة لكثرة الماء وقوته يجوز والا فلا ﴿۲﴾ قال العلامة الشامي ص ۷۶ جلد ۱ واقره الشارحان ..... واجاب ركن الاسلام السغدي بالجواز مطلقاً لانه ماء جار والجارى يجوز التوضأ به وعليه الفتوى ﴿۳﴾

دے عبارت نہ معلومہ شوه چه کوم حکم تاد منیہ والا نقل کرے دے (غیر صحیح) او غیر مفتی بہ دے فقط.

د شرعی گز اندازہ او تحقیق

سوال: علمائی دین دے مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چه په (منحة الخالق على البحر الرائق ص ۱۳۹) کنبی د شرعی گز اندازہ لیکلے شوی ده. والذراع اربعة وعشرون اصبعاً والاصبع ستة شعرات مرصوفة بالعرض،

دے عبارت نہ معلومیری چه داسی شکل کنبی به کیسودے شی (۱۱۱۱۱۱) بیایی لاندے لیکلے دی (فظهر شعرة منها الى بطن الاخرى توضع، چه دهغی شکل خما په ذهن کنبی داسی راخی (---) دشری گزناپ داو لنی شکل مطابق دے که ددویم شکل مطابق داو لنی شکل په وجه باندي دشرعی گز اندازہ ډیره کمه راخی او ددویم شکل په وجهی سره د انگریزی گز دو چنده جوړیری ددے جواب را کرئ؟ بینوا توجروا

المستفتی: شفیع اکبر ملک آباد علاقہ مډون.... ۱۹۸۲ء ۱۵۷۱

الجواب: په سعایه وغیره کنبی دی چه شرعی گزه یونیم فت دے (وهو مختار صاحب

﴿۱﴾ (غنية المستملی شرح منية المصلی ص ۹۹ فصل فی احکام الحياض)

﴿۲﴾ (وهكذا فی منحة الخالق هامش البحر الرائق ص ۷۳ جلد ۱ کتاب الطهارة)

﴿۳﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۴۰ جلد ۱ مطلب لو ادخل الماء من اعلى الحوض وخرج الخ)

الهدایه والا کثرین، البتہ قاضی خان وغیره ددرے نیم فتهو مقدار والا گز معتبر کریدی دے او صاحب د بزازیہ دهرے زمانے او علا قی خیل مروجہ عام گز معتبر کرے دے ﴿۱﴾ (فلیر اجمع الی ابواب المياه) وهوالموفق

﴿۱﴾ وفی منهاج السنن: واختلفوا فی تحديد الذراع على ثلاثة اقوال، الاول ان المعتبر ذراع الماسحة وهو سبع قبضات فوق كل قبضة اصبع ای الابهام قائمة (درے نیم فته ۴۲ انچه) الفتی به قاضی خان وغیره، والثانی ان المعتبر ذراع الكرباس وهو ست قبضات من دون قیام الاصبع (اتلس انچه یونیم ف) واختاره صاب الهدایه والا کثرون القول الثالث ان المعتبر ذراع كل زمان ومكان واختاره صاحب البزازیة.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۶۰ جلد ۱ باب ماجاء ان الماء لا ینجسه شی)

الباب الرابع في التيمم

فالج والاد خادم او نوکر په نه موجودگي کښي تيمم کولې شي

سوال: علماء کرام په دې مسئلې کښي څه فرمائي چه زید په لاس، غوږ او سترگو سره بالکل روغ رمت دې لیکن په خپو فالج وهلي دې چه گرزیدي نه سی داسې په وخت کښي دننه داودس کولو انتظام نشی کولې ځکه چه پخپله داوبو تلاش نشی کولې او وخت هم تیریری که دې دتیمم په ذریعه سره مونځ ادا کړی نو دا جائز دې که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم ..... ۱۳۹۷ هـ

الجواب: داسې د خادم او نوکر په عدم موجودگي کښي تيمم کولې شي.

کما فی شرح التویر اولم یجد من یوضئه فان وجد ولو باجرة مثل وله ذلک لا یتیمم فی ظاهر المذهب كما فی البحر (هامش ردالمحتار ۲۱۵ جلد ۱) ﴿۱﴾ وبمعه فی الهندیه

ص ۲۸ جلد ۱ ﴿۲﴾ وفتاویٰ دارالعلوم دیوبند ص ۲۴۳ جلد ۱ فلیراجع. وهو الموفق

د مرگی د مریض د پاره د غسل په ځای باندي د تیمم حکم

سوال: څه د مرگی مریض نیم یو ځل مې د غسل اراده او کړه نو د غسل په وخت

﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ۱۷۱ جلد ۱ باب التيمم)

﴿۲﴾ و فی الهندیه او کان لا یجد من یوضیه ولا یقدر بنفسه فان وجد خادما او مایستأجره اجیراً او عنده من لو استعان به اعانه فعلى ظاهر المذهب انه لا یتیمم لانه قادر کذا فی فتح القدیر. (عالمگیریه ص ۲۸ جلد ۱ الباب الرابع فی التيمم الفصل الاول)

کښي راباندي دوره راغله او تندي می په تیره گته باندي اولگیدو او زخمی شو او تقریباً یو میاشت پوری زخم وو نو داسې حالت کښي به ماته د غسل نه کولو اجازت وی که نه غسل کول به ضروری وی؟ یا څه بله طریقه او بنیایي؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالرحمن بنون ..... ۲۰ نومبر ۱۹۷۴ء

الجواب: که اسانه وی نود صبا راختلونه مخکښي غسل کوه اوباقی مسئله داده که په غسل کولو سره دوره راتلل یقینی وی یا غالب گمان وی نویا تیمم کولې شي.

کما فی الهندیه ص ۲۸ جلد ۱ و يعرف ذلک الخوف اما بغلبة الظن عن اماره او تجربه او اخبار طبيب حاذق مسلم غیر ظاهر الفسق کذا فی شرح منية المصلی لابیrahیم الحلبي ﴿۱﴾. وهو الموفق

د اوبو ضرری کیدلو په وخت کښي تیمم جائز دی

سوال: یو سړي مخ لاس وینځی خله کښي اوبه اچوی استنجاء هم اوبو سره کوي اوبیا استنجاء اولاس وینځلو نه پس دمونځ دپاره تیمم کوی نو آیا داتیمم کیدی شي؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد امین فرتوپه اټک ۱۹۹۱ء ۸۱۱

الجواب: که داسې بیمار وی غسل او اودس ده ته ضرر ورکوی نوده دپاره تیمم جائز دې ﴿۲﴾ وهو الموفق

اودس ماتیدلو سره جنابت د پاره کړی تیمم باندي څه اثر نه غورځیری
سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښي څه فرمائي که یو سړي د جنابت دپاره

﴿۱﴾ (فتاویٰ هندیه ص ۲۸ جلد ۱ باب التيمم الفصل الاول)

﴿۲﴾ فی الهندیه ولو کان یجد الماء الا انه مریض یخاف ان استعمل الماء اشتد مرضه او ابطأ برؤه تیمم ..... و يعرف ذلک الخوف اما بغلبة الظن عن اماره او تجربه او اخبار طبيب حاذق مسلم غیر ظاهر الفسق.

(الفتاویٰ العالمگیریه ص ۲۸ جلد ۱ باب التيمم الفصل الاول)

تیمم او کړی او په غسل باندې قادر نه وی او بیا اودس مات شی نو آیا د جنابت دپاره به په دویم ځل تیمم کوي که هغه مخکېنې کافی دي؟ بینوا توجروا المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: تر څو پورې د غسل کولو عذر اقی وی نو دهغې پورې د جنابت دپاره دایو تیمم کافی دي او چه کله د غسل اوړیدلو باعث په دویم ځل راشی نو په دویم ځل به تیمم ضروری وی البته داودس ماتیدلو په صورت کېنې به باقاعده اودس کول پکار وی.

وفی الکبری ص ۸۶ وان کان الماء یکفی للوضوء ولا یکفی للمعة يتوضأ به ولا ینتقض تیمم الجنابة لان الماء فی حق المعة کالمعدوم لعدم کفایتها لها ﴿۱﴾. وهو الموفق

په یو لاس باندې دشل سړي اودس او تیمم

سوال: علمائی دین دي مسئلې باره کېنې څه فرمائی که دچا لاس نه وی نو دي سړي دپاره داوبو په عدم موجودگي کېنې تتمم فرض دي یا نه؟ او که فرض وی نو تیمم به څنگه کوي؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد شفیع موقوف علیه دارالعلوم حقانیه... یکم صفر ۱۴۱۱ هـ
الجواب: یو لاس والا کس اودس هم کولې شی او تیمم هم کولې شي په یو (ضرب) دي مخ مسح کړی او لاس دي په خاورې وغیره پورې راکارې اودغه شان دخادم په ذریعې سره هم اودس او تیمم جائز دي.

فلیراجع الی ردالمحتار وغیره ﴿۲﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ (غنیة المستملی ص ۸۳ فصل فی تیمم)

﴿۲﴾ قال ابن عابدين رحمه الله (قوله كما في البحر) حاصل مافیه انه ان وجد خادما ای من تلزمه طاعته كعبده وولده واجيره لا يتيمم اتفاقاً وان وجد غيره ممن لو استعان به اعانه ولزوجته فظاهر المذهب انه لا يتيمم ايضاً الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۷۱ جلد ۱ باب تیمم)

وقال ايضاً وفي التاتر خانيه الرجل المريض اذا لم..... (باقی په بل مخ)

د خلقو په مخکېنې دعورت بکاره کیدلو

په وجه دغسل په ځای تیمم کول

سوال: که یو سړی داسې ځای کېنې مقیم وی چه هلته دغسل انتظام نه وی مطلب دا که غسل کوی نو دخلقو په مخکېنې دعورت بکاره کیدلو پوره یقین دي نو داسې حالت کېنې دا سړی په تیمم سره مونځ کولې شی یا نه؟ اونور خلقو ته امامت کولې شي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: علی عباس خان مدرسه قاضی حسام الدین کوهات... یکم ذی الحجه ۱۳۹۷ هـ
الجواب: که دخلقو په مخکېنې دعورت بکاره کیدلو نه بغیر غسل ممکن نه وی نو ددي سړی په تیمم کېنې اختلاف دي امام حلی جواز طرفته مائل دي کما فی شرح الکبیر ص ۵۰ وبالجملة فلا ضرورة فی كشف العورة للغسل عندمن لا يجوز نظره اليها لان له خلفا بخلاف الختان ونحوه ﴿۱﴾ او زیات احتیاط په دي کېنې دي چه امامت دي نه کوی او که امامت ئی کړې وی نو دخط په ذریعې سره دي مقتدیانو ته د مونځ راگرځولو خبر ورکړی.

کما فی شرح التنویر کما يلزم الامام اخبار القوم اذا مهم وهو محدث او جنب بالقنر الممكن بلسانه او بکتاب او رسول علی الاصح لو معينين والا لا يلزمه وفي ردالمحتار ص ۵۵۳ جلد ۱ وقال ان تعين بعضهم لزومه اخباره ﴿۲﴾. وهو الموفق

(بقیه حاشیه) تکن له امرأه ولا امة وله ابن او اخ وهو لا يقدر علی الوضوء قال یوضئه ابنه او اخوه غیر الاستنجاء فانه لا یمس فرجه ویسقط عنه والمرأة المریضة اذا لم یکن لها زوج وهي لا تقدر علی الوضوء ولها بنت او اخت توضئها ویسقط عنها الاستنجاء اه، ولا یخفی ان هذا التفصیل یجری فیمن شلت یداه لانه فی حکم المریض.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۵۰ جلد ۱ باب الاستنجاء)

﴿۱﴾ (غنیة المستملی شرح منية المصلی ص ۵۰ بحث الغسل)

﴿۲﴾ (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۳۳۸ جلد ۱ مطلب المواضع التي تفسد صلاة الامام دون المؤتم)

د اوبو په یومیل کښې کم فاصله باندې تیمم صحیح نه دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې څمونه خلق ددوه (۲) غرونو نه اوبې پریکوی او راوړی چې دکلې نه لرې دی بعضې علماؤ پخوا زمانه کښې په دې غرباندې جمات جوړکړې وو آیادغه ځای په تیمم سره مونځ صحیح دي حال داچه ددې غرنه دمیل په دریمه حصه فاصله کښې څه آبادی هم شته لیکن هغوی ته هم داوبو تکلیف دي خلق ډیر لرې نه په سرونو باندې اوبه راوړی او دلرگو والا درې څلورسوه کسان جوړیږی چې هغوی ته اوبه ورکول دي کورونو والا دپاره ډیرگران دی نوآیا په داسې ځای کښې تیمم سره مونځ کول صحیح دي؟ او حال داچه خلق خپلو خپلو کورنو ته په وخت رسیدې شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: میان گل میران شاه وزیرستان..... ۱۹۸۲ء ۸۱۱

الجواب: کوم ځای کښې چې په تیمم سره مونځ کولې شی که داځای داوبو نه یو میل لرې وی (یعنې یو میل پوری داوبو نام ونشان نه وی او یا په کورونو کښې اوبو وې لیکن دبعضې عوارضو په وجه باندې ئې کورونو واله راتلونکو ته نشی ورکولې) نو دا راتلونکی خلق په تیمم سره مونځ کولې شی (۱) اگر که دا کسان په وخت کښې دننه خپلو کورونو ته رسیدلې شی او که اوبه نژدې وی یا دا کورونو والا خلق دوی ته اوبه ورکوی نو په تیمم سره مونځ کول صحیح نه دي (ماخوذ از کبری ردالمحتار) وهو الموفق

(۱) قال العلامة حصکفی من عجز عن استعمال الماء المطلق الکافی لطهارته..... لبعده ولو مقيماً فی المصر میلاً، قال ابن عابدين (قوله ولو مقيماً) لان الشرط هو العدم فايما تحقق جاز التيمم نص عليه في الاسرار بحر.

(الدر المختار مع ردالمحتار ص ۱۷۰، ۱۷۱ باب التيمم)

(هكذا في غنية المستملی المعروف بالكبرى ص ۲۳ باب التيمم)

الباب الخامس

في المسح على الخفين وغيرهما

په ځپو باندې د مسح د پاره د قرانی ایت

نه د روافضو دلیل نیول غلط دی

سوال: علمائې دین دمفتیان شرعې متین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چې شيعه حضرات دسورة المائدة دپنځم او شپږم ایت په وجې سره په ځپو باندې دمسحې د فرض کیدو قائل دي او په صرفی او نحوی ترکیب سره هم مسحه ثابتوی او غسل رجلین یعنی دځپو وینځلو ته دقران نه خلاف وائی او اعلان کوی چې سنی علماء ترقیامت په پورې دغسل رجلین دثابت کولو نه عاجز دی نو هغه کوم نحوی او صرفی ترکیب دي چې دهغې نه مونږ اهل سنت والجماعت دځپو وینځل ثابتوؤ دغه شان په نورو دلائلو او براهینو سره هم مختصر وضاحت او کړی؟ بینوا توجروا

المستفتی: اهل سنت والجماعة مندى بهاؤ الدين ضلع گجرات ۱۹۷۲ء ۱۷۱۲

الجواب: اعلم ان ارجلكم معطوف على المفسول دون الممسوح يدل عليه القرآن والحديث والاجماع والعقل، اما الاول فهو قوله تعالى الى الكعبين ولم يقل الى الساقين والكعب غاية الغسل دون المسح واما الثانى فهي الاحاديث المتواترة الواردة في عمل الغسل وترغيب الغسل والوعيد على تركه واما الثالث فلان الصحابة رضی الله عنهم حتى عليا وابن عباس ذهبوا الى وظيفة الغسل، واما الرابع فان الرجلين اقرب الى محل الغبار والنجاسة بخلاف الرأس والعجب من اهل التشيع انهم لم يلتفتوا الى قراءة النص

مع ان العطف بالنصب على المجرور لا يصح الا في المجرور بالحرف الزائد فافهم
وتدبر (١). (وانما كتبت الجواب بالعربية لانها مسئلة معضلة لا يفهمها العوام. فقط

د سفر به دروان كنبي به هوزو باندي مسح كولو كنبي

د صاحب هدايه به استدلال باندي د ابن الهمام كلام

١٥ ربيع الاول ١٤٠٩ هـ

الجواب: ملخص استدلال صاحب الهداية ان كل مسافر يمسح ثلاثة ايام فلا بد ان
يكون مقدار السفر ثلاثة ايام والا فيصدق نقيض الكلية الاولى، اي بعض المسافرين
لا يمسحون ثلاثة ايام فيلزم خلاف الحديث.

ملخص ايراد الامام ابن الهمام انه لو حمل هذا الحديث على الاطلاق لزم
صدق نقيضه لان بعض المسافرين لا يمسحون ثلاثة ايام كما اذا بكر المسافر في

(١) قال العلامة ابراهيم الحلبي: والارجل من بين الاعضاء الثلاثة المغسولة تغسل يصب
الماء عليها فكانت مظنة للاسراف الملموم المنهى عنه فعطف على الممسوح لا التمسح
ولكن لينبه على وجوب الاقتصاد في صب الماء عليها وقيل الى الكعبين فجئ بالغاية اماطة
لظن ظان يحسبها ممسوحة لان المسح لا تضرب له غاية في الشريعة انتهى وقد ثبت في
الصحيحين من رواية عبد الله بن عمر وابي هريرة رضي الله عنهما ان رسول الله ﷺ رأى
قوماً توضؤوا واعقابهم تلوح لم يمسحوا الماء فقال ويل للاعمقاب من النار وفي رواية لابي
هريرة رضي الله عنه ويل للعواقب من النار وفي صحيح مسلم عن جابر رضي الله عنه قال
اخبرني عمر بن الخطاب رضي الله عنه ان رجلاً توضأ فترك موضع ظفر على قدمه فابصره
النبي ﷺ فقال ارجع فاحسن وضوءك وعن عائشة رضي الله عنها لان تقطعا احب الى من
ان امسح على القدمين من غير خفين وعن عطاء ما علمت ان احداً من اصحاب رسول
الله ﷺ مسح على القدمين فهذا اجماع من الصحابة على وجوب الغسل وهو يؤيد
الاحاديث الصحيحة فلا عبرة بمن جوز المسح على القدمين من الشيعة ومن شذ

(غنية المستملى المعروف بالكبرى ص ١٥، ١٦ شرائط الصلاة)

اليوم الاول الى وقت الزوال حتى بلغ المرحلة فنزل بها للاستراحة وبات فيها ثم بكر
في اليوم الثاني ومشى الى مابعد الزوال ونزل ثم بكر في الثالث ومشى الى الزوال فبلغ
المقصد، لانه مسافر عند النية كما صححه السرخسي ولا يمسح ثلاثة ايام، فلا بد من
ان يحمل هذا الحديث على التقيد اي كل مسافر كان سفره ثلاثة ايام فصاعداً يمسح
ثلاثة ايام، فلم يصح استدلال صاحب الهداية بهذا الحديث ويصح كون قدر السفر
اقل من ثلاثة ايام، وان اجابوا عن هذا الايراد بان بقية كل يوم ملحقة بالمنقضى منه فلا
يلزم كون قدر سفر هذا المسافر اقل من ثلاثة ايام، فهذا الجواب لا يدفع هذا الايراد
لان بقية اليوم الثالث لاتصح الحاقها بالمنقضى لعدم السفر فيها حقيقة ولعدم رخصة
السفر فيها، فالايراد وارد الآن كما كان اي لزوم كون بعض المسافرين لا يمسحون
ثلاثة ايام، وهذا لازم باطل لازم من كون المبكر المذكور مسافراً فالملزوم مثله،
وبالجملة ان المبكر المذكور غير مسافر فلا يمسح ثلاثة ايام ولا يقصر ايضاً فلا يقصر
مسافر يوم واحد وان قطع فيه مسيرة ايام.

ولا يبعد ان يجاب عن كلام ابن الهمام ان معنى الحديث ان كل مسافر اذا
خلى وطبعه يمسح ثلاثة ايام مادام مسافراً، فجاز ان لا يمسح ثلاثة ايام لما يعرضه
كالعجلة في السير، والمبكر المذكور لم يبق مسافراً فلذا لم يتمم اليوم الثالث فافهم
ولا تعجل في الرد والقبول. وهو الموفق

به جرابو باندي د مسح شرطونه

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبي خه فرمائي چه نن صبا كومي د
نائلون جرابي دي آياپه دي باندي دا حنافو په نزد مسح جائز ده كه نه؟ دلته

بعضی خلق په دې جرابو باندې په مسح جائز وائی چه د اهل ظواهر و په شان دې آیا داصحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: بنده رحمن الدین ضلع دیر ملاکنده وویژن

الجواب: د نائلون په جرابو باندې مسح کول جائز نه دی، ځکه چه په جرابو باندې د مسح د جواز د پاره د شرط دې چه داسې سختې او غټې به وی چه صرف دا واغوندي نو درې میله پورې په کښې تللې شی او شلیږي نه او د شرط دې چه دا و اچوی او تر لونه بغیر هم غورځیږي نه او که دانه غورځیدل د تنگۍ د وجې نه وی نو بیا هم مسح کول جائز نه دی او د شرط هم دې چه اوبه تری نه نه اوځی او څلورم شرط دادي چه دننه پکښې څه په نظر نه راځی یعنی چه سترگې پرې اولگوي نو هم څه په نظر نه راځی.

یدل علیه مافی الدر المختار او جوریبه ولو من غزل او شعر الثخینین بحیث یمشی فرسخاً و یثبت علی الساق بنفسه ولا یرى ماتحته ولا یشف آه ﴿۱﴾ و فی الشرح الکبیر ص ۱۰۸ و ینبغی ان یقید بما اذا لم یکن ضیقاً فانا نشاهد ما یكون منه فیک یستمسک علی الساق من غیر شد ولو کان من الکرباس انتهى ﴿۲﴾

او خبر شی چه دنیلون جرابې د تنگۍ د وجې نه نه غورځیږي لهذا په کښې دویم شرط موجود نه دې او اوبه ترینه هم اوځی او چه دومره راکارې څومره چه خپې ته د اچولو په وخت کښې وی نو دهغې نه بهر والاڅیز هم په نظر راځی او دریم او څلورم شرط هم په کښې نشته لهذا په دې باندې مسح کول د مذهب نه خلاف دی ﴿۳﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۶۹ جلد ۱ باب المسح علی الخفین)

﴿۲﴾ (غنیة المستملی ص ۱۰۸ فصل فی المسح علی الخفین)

﴿۳﴾ قال ابن نجیم (قوله والجورب المجلد والمنعل والثخين ای يجوز المسح علی الجورب اذا كان مجلداً او منعلاً او ثخيناً..... والثخين ان يقوم علی الساق من غیر شد ولا یسقط ولا یشف وفي التبيين ولا یرى ماتحته).

(البحر الرائق ص ۱۸۲ جلد ۱ باب المسح علی الخفین)

نائلون په جرابو مسح کول جائز نه دی

سوال: د نائلون په جرابو مسح جائز ده که نا جائز؟ بینوا توجروا

المستفتی: بهادر سید درویش چترال... ۱۳ صفر ۱۳۹۷ هـ

الجواب: نا جائز ده ﴿۱﴾ وهو الموفق

د مسح علی الجوربین مسئله

سوال: په موزو باندې خو مسح صحیح ده لیکن کومې جرابې چه د بارې (کار خانو) نه راوړلې کیږي او هغه اوبه هم راکارې نو بغیر عذر نه په دغسې جرابو باندې مسح کول صحیح دی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حضرت مولانا فضل مولی صاحب سابق شیخ الحدیث

بدارالعلوم حقانیه اکوړه خټک ۱۴ ربيع الثاني ۱۴۰۲ هـ

الجواب: دمفتی به قول په بنا باندې په جرابو مسح کول جائز دی لیکن د جواز د پاره څه شرطونه دی چه په (در مختار باب المسح علی الخفین) کښې لیکلې شوي دی (منها ما ذکره ای اشار الیه) المستفتی) او دنائلون په جرابو کښې د شرطونه نشته ﴿۲﴾ لهذا په دې باندې مسح جائز نه ده وهو الموفق

﴿۱﴾ خفین د څرمنې موزو ته وائی او د مسحې په جواز کښې اصل هم خفین دی، غیر مدرک بالقیاس په وجې سره د قیاس تقاضا داده چه په غیر څرمنې والا موزو باندې دې مسح جائز نه وی لیکن د استحسان په بنا باندې هغه غیر څرمنې والا موزې چه په هغې کښې د خفین شرائط موجود وي په هغې به هم جائز وی او په نائلون یا تار والا جرابو کښې دغه شرطونه نشته نو په هغې باندې به څنگه د خفین (څرمنې والا موزې) پشان مسح جائز شی (فافهم)

قال العلامة حصکفی او جوریبه ولو من غزل او شعر الثخینین بحیث یمشی فرسخاً و یثبت علی الساق بنفسه ولا یرى ماتحته ولا یشف الا ان ینفذ الی الخف قدر الفرض. (الدر المختار

ص ۱۹۴ جلد ۱ باب مسح الخفین)..... (از مرتب)

﴿۲﴾ قال العلامة حصکفی او جوریبه ولو من غزل او شعر..... (بقیه حاشیه په بل مخ)

په فتاویٰ عالمگیری کنبی د منیٰ فرك المنیٰ

او مسح علی الجبائر په باره کنبی تپوس

سوال: (۱) د فتاویٰ عالمگیری په تطهیر الانجاس کنبی دی ومنها الفرك فی المنیٰ، فرك الثوب، د فرك معنی ده جامه مړل او فرك عن الثوب څه څیز د جامونه مړل او لرې کول نو دلاندینې عبارت ته مراد به جامې مړل او څنډل وی یا ګرول او مړل.

ومنها الفرك فی المنیٰ، المنیٰ اذا اصاب الثوب فان كان رطباً يجب غسله وان جف علی الثوب اجزأ فی الفرك استخساناً (کذا فی العنايه) (جلد ۱ ص ۴۴)، نن صبا ددي مسئلي په حکم کنبی څه تبدیلی خونه ده راغلي؟

(۲) په جلد ۳۵ المسح علی الجبائر کنبی دی: (الف) ويكتفى بالمسح علی اکثر الخبيرة (کذا فی الهدایه) (ب) رجل باصبعه قرحة فادخل المرارة فی اصبعه او المرهم فجاوز موضع القرحة فتوضأ ومسح علیها جاز اذا استوعب المسح العصابة وكذا فی حق المفتصد وعلیه الفتوى

په دیکنبی په جبیره (پتئ) باندې د مسحې په باره کنبی په اکثره جبیره باندې مسحې ته کافی وئیلې شوې دی مګر په عصابه کنبی د استيعاب حکم دې دافرق ولې دې؟ که فرق دې دپاره وی چه جبیره دزخم نه زیاتی ځائی نیولې وی لهذا په هغې کنبی په اکثر حصه باندې مسحه کافی ده او عصابه صرف په زخم باندې وی نو په هغې کنبی استيعاب دې نو په مذکوره

صورت کنبی فادخل المرارة فی اصبعه والمرهم فجاوز... الخ) کنبی په زیاتی ځائی

باندې مراره ده په هغې کنبی هم په اکثر مراره باندې مسحه کافی کیدل

پکار دی وضاحت او کړئ چه داپریشانی ختمه شی؟ بینو اتوجروا

المستفتی: محمد صادق ناظم مجلس منتظمه اشاعت فتاویٰ عالمگیریه سهگل جهلم... ۱۷۵۰ ۱۹۷۰

الجواب: (۱) فی ردالمحتار هو الملک بالید حتی یتفتت بحر (شامی ص ۲۲۸ جلد ۱)

او مقصود منیٰ لرې کول دی هرې طریقې سره چه وي (ب) ددلائلو او روایات

(بقیه حاشیه) الشخبینین بحيث یمشی فرسحا وینبت علی الساق بنفسه ولا یرئ ماتحته ولا یشف. (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۶۹ جلد ۱ باب المسح علی الخفین)

فقهیه و په وجه باندې حکم کنبی څه فرق نشته البته په درمختار کنبی لیکلې شوې دی چه داستنجا نه کولو په صورت کنبی منیٰ په فرك سره نشی پاکیدې (۱) (هامش ردالمحتار ص ۲۸۷ جلد ۱) (۲) استيعاب والا روایت مؤول دې یا مرجوح دې، یدل علی بعض المراد مافی ردالمحتار (ص ۲۵۹ جلد ۱) (۲) وهو الموفق

په کومو شرطونو سره په جرايو باندې مسح جائز ده؟

سوال: په جرايو باندې مسح جائز ده که نه؟ که جائز وی نو په کومو شرطونو سره؟ بعضې خلق په دې کنبی جهګړه کوی او مایه جرايو باندې مسح جائز وئیلې ده آیا داصحیح ده؟ بینو اتوجروا

المستفتی: بشیر احمد حویلیان ایبټ آباد... ۱۲۲ ذی الحجه ۱۳۸۸ هـ

الجواب: که په جرايو کنبی دا یو څو شرطونه وی نو په هغې باندې مسح جائز ده ګنی نو جائز نه ده (۱) داسی سختې او غټې وی چه صرف هم هغه واچوې اودرې میلې پورې لارشي او اونه شلیږي (۲) که هغه واچوې او په پندې باندې ئی اونه تری او بیا هم نه غورځیږي (۳) چه دهغې نه اوبه نه راوځي (۴) چه دننه تری نه څه په نظر نه راځي (۵) که دپندې نه دتنګی په وجې سره نه غورځیږي هغه هم نا منظور دی دشرطونه په کبیری (۳) او په درمختار (۴)

﴿۱﴾ قال العلامة حصكفي ان طهر رأس حشفة كان كان مستنجيا بماء وفي المجتبى اولج فترع فانزل لم يطهر الا بغسله. (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۲۸ جلد ۱ باب الانجاس)

﴿۲﴾ قال ابن عابدين: ويحتمل ان يكون مراد المصنف ان المسح يجب على كل العصابة ولا يكفي على اكثرها لكن ينافيه انه سيصرح بانه لا يشترط الاستيعاب في الاصح فيتناقض كلامه وانه كان الاولى حينئذ تعريف العصابة لان الغالب في كل عند علم القرينة انها اذا دخلت على منكر افادت استغراق الافراد واذا دخلت على معرف افادت استغراق الاجزاء الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۰۵ جلد ۱ مطلب في لفظ كل اذا دخلت على منكر)

﴿۳﴾ (غنية المستملی المعروف بالكبیری ص ۱۰۸ فصل في المسح علی الخفین)

﴿۴﴾ الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۶۹ جلد ۱ باب المسح علی الخفین

وغیرہ کنبی مذکور دی او واضحہ دی وی چه داشبرطونه دنائلون په
جرابو کنبی بالکل نشته دی لهذا په هغې باندې هم مسحه جائزه نه ده.

په بوبت باندې مسح جائزده اومونځ پکنبی قابل اعتراض دی

سوال: که بوبت دگیتونه بره وی یعنی گیتې پکنبی پتې وی او ښه کلک ئی
او ترې اوڅه شلیدلې ځائی پکنبی هم نه وی نوآیا دی باندې مسح صحیح
ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: طلا محمد خان پل هنگو.... ۱۹۸۲ء ۲۴۱۷

الجواب: مسح بریں پاڼو قابل اعتراض نیست، لیکن نماز دورے قابل اعتراض است یکے از وجہ نجاست،
دوم از وجہ عدم وضع اصابع بر زمین (در حالت سجده) نه حقیقتاً کما هو واضح) و نه حکماً از جهت ارتفاع و عدم
تایخ شده پیش طرف وے که مضبوط و سخت باشد کما اشار الیه القاری (۲). وهو الموفق

که په بوبت کنبی شرطونه وی نو مسح اومونځ دواړه جائز دی

سوال: دا بوبت چه دمضبوطې څرمنې نه جوړ شوې دی او گیتو پورې رسی یعنی

(۱) وفي منهاج السنن: قال مشائخنا اليوم لا يصلی بالنعال فی المسجد لان دخول
المسجد متعللاً من سوء الادب فی العرف الحادث ولان تلویث المسجد بها واقع لا محالة
ولان علة التعلل قد انتهت لان اليهود والنصارى فی زماننا يصلون فی النعال لا يخلعونها.
(ف) اعلم ان النعال اذا لم تكن مانعة من توجيه رؤس الاصابع الى القبلة فجاز الصلوة فيها
والافلا، كما يشير اليه كلام القاری فی المراقبة، فالصلوة فی المداس الرائج اليوم لا يجوز
اذا كان مقدمه مرتفعاً واسعاً بحيث لا يمتلأ باصابع القدم فافهم.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۷۸ جلد ۱ باب ماجاء فی الصلوة فی النعال)

په هغې کنبی دننه وی او د سجدې په دوران کنبی پکنبی گوتې هم خوزی
نوآیا په دې باندې مسح اومونځ جائز دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: متعلم دارالعلوم حقانیه... ۱۹۸۷ء ۱۱۸۲

الجواب: برین پاڼو (بوتان) مسح جائز است ونماز دروے درست است.
لتحقق جميع شرائط مسح على الخفين والصلوة (۱) هان طهارت این پاڼو
ضروری است. وهو الموفق

د نائلون په جرابو باندې د مسح کولو حکم

بعضي د نوې رنړا والا خلقو د طرفنه دامسئله را اوچته
شوه چه دموزو پشان دنائلون په جرابو هم مسح جائز کيدل
پکاردی نو اکابر علماؤ د فقهي او فتاوي په رنړا کنبی ددې
مسئلي شرعی حیثیت واضح کړو د حضرت مفتی اعظم دامت
برکاتهم او علامه شمس الحق افغانی رحمته الله رائی او تحقیق فتوی
ماهنامه الحق شائع کړې ده خود خپل د اهمیت په بنیاد په دې
فتاوی کنبی هم شامل کولې شی (از مرتب)

فی الدر المختار او جوریه ولو من غزل او شعر الثخينين بحيث يمشي فرسخاً ويثبت
على الساق بنفسه ولا يبري ما تحته ولا يشف الخ، (حلبی کبير ص ۱۲۱) و حد
الجورب الثخينين ان يستمسك اي يثبت ولا ينسدل على الساق من غير ان يشد
(۱) دمونځ د جواز حکم ځکه دې چه په دې کنبی د سجدې په دوران کنبی گوتې برابر
خوځی او د بوبت او گوتو په مینځ کنبی څه داسې سختی او خلا نشته چه دمونځ نه مانع
او گرځی (از مرتب) په منهاج السنن کنبی دی.

اعلم ان النعال اذا لم تكن مانعة من توجيه رفع الاصابع الى القبلة فجاز الصلوة
فيها والافلا، كما يشير اليه كلام القاری فی المراقبة.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۷۸ جلد ۱ باب ماجاء فی الصلوة فی النعال)

بشی هکذا فسروه کلهم وینبغی ان یقید بما اذا لم یکن ضیقاً فانان شاهد ما یكون فيه

ضیق یستمسک علی الساق من غیر شد ولو کان من الکرباس. انتهى

د پورته عبارت نه معلومه شوه چه په جرابو باندې په یو خوش طونو سره

مسح کول جائز دی اول دا چه دومره غټې اوډیلې وی چه که یواځې جرابې

واغوندي نو کم از کم درې میله پکښې تلل اوشی او ترلې ئی هم نه وی اوبیا

هم دپنډی (زنګون) نه لاندې نه کوزیږی او دویم داچه سمدستی ترینه اوبه نه

اوځی کما صرح بهذا البقید فی الشرح الکبیر ص ۱۰۸، دریم داچه دننه پکښې

څه څیز په نظر نه راځی یعنی که سترګې پرې او لګولې او اوګورې نو هم څه

نه ښکاری څلورم دا دپنډی نه نه غورځیدل دتنګوالي په وجې سره نه وی.

د نائیلون جرابې چه څومره مونږ لیدلې دی په هغې کښې دا شرطونه

نشته ځکه چه په نائیلون کښې درې پشان دغونډیدلو او اوږدیدلو خاصیت

موجود دی نو داغوستلو نه پس دهغې نه غورځیدل دتینګیدلو او تنګی د

وجې نه دی او کله کله د لږ مزل نه پس هغه دپنډی نه غورځیږي، کمالاً یخفی

علی من جرب،، او کله چه دا جرابې داغوستلو په وخت کښې څومره رابښکلي

کیږی چه دهغې هومره رابښکلي شی او کتل پکښې او کړې شی نو هرڅه

پکښې ښکاری او اوبه ترینه هم سمدستی اوځی او دتپات په جرابو کښې

داسی نه وی نو په دي وجه باندې په دي مسح کول جائز نه دی او که د

نائیلون داسې جرابې وی چه په هغې کښې دا شرطونه موجود وی نو بیا به

دمفتی نه قول مطابق په هغې باندې مسح کول جائز وی هداما عندی ولعل

عند غیری احسن من هذا...

(محمد فرید عفی عنه)

د حضرت العلامة شمس الحق افغانی رحمته الله تحقیق او وضاحت

د تخننین په باره کښې د فقهي په کتابونو کښې (ردالمحتارص ۱۸۸ جلد ۱)

عبارت د تخننین) لاندې اوګورئ!

بحیث یمشی فرسخاً ویشیت علی الساق بنفسه ولا یری ما تحته ولا ینشف (الدر) وفي

الرد وفي بعض الكتب ینشف وفسر فی الخانیة الاول بان لا یشف الجورب الماء الی

نفسه کالادیم والصرم وفسر الثاني بان لا یجاوز الماء الی القدم وقال تحت بنفسه ای

من غیر شد اه.

ددې عبارت نه معلومه شوه چه د (جواز مسح علی التخننین) دپاره

سختوالي ضروری دی چه هغه په درې خبرو سره راځی (۱) چه بغیر د

خپلونه پکښې سرې شرعی درې (۳) میله یا دهغې نه زیات تللې شی (۲)

دترلو نه بغیر دپنډی پورې انختې وی (۳) او که اوبه پرې واچولې شی نو

دننه نه ځی.

دا درې واړه کارونه او خاص طور سره دریم کار د نائیلون په جرابو

کښې بالکل نشته لهذا مسح پرې صحیح نه ده او په دیکښې احتیاط ځکه

هم ضروری دی چه په قران کښې (غسل الرجلین) راغلي چه قطعی حکم دی

او د (مسح علی الخفین) حدیثونه متواتر یا مشهور دی نو ددې وجې نه

د تخصیص دپاره کافی دی صرف په (مسح علی الجوربین) کښې ځما په

نزد داسې (صحیح السند) صریح الدلالة حدیثونه د شهرت په درجه کښې

نشته او د (قیاس علی الخفین) دپاره دمضبوط مشاکلت او مشابها

ضرورت دی والله اعلم

(احقر شمس الحق افغانی بهاوالپور)

الباب السادس

في الحيض والنفاس

د حیض په حالت کښې د ښځې نه د پرتوګ د پاسه د فائدي اخستلو حکم

سوال: علمائی کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د حیض په حالت کښې د ښځې نه د پرتوګ د پاسه د فائدي اخستلو حکم څه دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالرحیم..... ۱۲ مارچ ۱۹۸۴ء

الجواب: چې کله حائل موجود وی نو ممنوع نه دی (۱) وهو الموفق

د حائضې د لاس خوراک خوړل جائز دی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د حائضې د لاسونو خوراک وغیره خوړل جائز دی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: سرفراز خان کردکالا باغ میاں والی..... ۱۹۷۵، ۱۰، ۱۱، ۱۴

الجواب: د حائضې په لاسونو سره خوراک پخول او خوړل ټول جائز دی.

لحدیث اصنعوا کل شی الا النکاح (۲) ولان نجاستها حکمیه. وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله يعنى ما بين سره وركبة) فيجوز الاستمتاع بالسرة وما فوقها والركبة وما تحتها ولو بلا حائل وكذا بما بينهما بحائل بغير الوطء.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۱۴ جلد ۱ مطلب في حكم وطء المستحاضة)

(۲) (مشكاة المصابيح ص ۵۶ جلد ۱ الفصل الاول باب الحيض)

که د زنانه دروژي په حالت کښې حیض شروع شو نو امساک به کوی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې یوې زنانه د پشمنۍ نه پس سحر یا عرمله کښې خپله بیماری (جامې، حیض) شروع شی نو دهغه وخت نه خوراک څکاک جائز دی او که نه د ماښام پورې به انتظار کوی؟

بینوا توجروا

المستفتی: فضل واحد باجوړ ایجنسی..... ۱۲ شوال ۱۴۰۴هـ

الجواب: داسی حائضه به امساک کوی (شامی) (۱) وهو الموفق

د حیض په حالت کښې د استغفار، درود شریف او تسبیحاتو ونیولو حکم

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې زنانه د حیض او نفاس په دوران کښې تلاوت خونشی کولې خو (سبحان الله، الحمد لله، استغفار، درود

شریف او نور ذکر ونه وئیلې شی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل واحد پشه سالارزی باجوړ..... ۱۱ جولائی ۱۹۸۴ء

الجواب: دا کلمات وئیل جائز دی (شرح التویر) (۲) وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله كمسافر اقام وحائض)..... والاصل في هذه المسائل ان

كل من صار في آخر النهار بصفة لو كافي اول النهار عليها للزمه الصوم فعليه الامساک..... وكذا كل من وجب عليه الصوم لوجود سبب الوجوب والاهلية ثم تعذر عليه

المضى..... فانه يحب عليه الامساک الخ. (ردالمحتار على هامش الدر المختار

ص ۱۱۶ جلد ۲ مطلب في جواز الافطار بالتحري كتاب الصوم)

(۲) قال الحصكفي (ولا بأس) لحائض وجنب (بقراءة ادعية ومسها وحملها وذكر الله

تعالى وتسبيح).

(الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۱۵ جلد ۱ باب الحيض)

د حیض د بندولو او حمل نه کیدلو دوايانو

استعمالولو په صورت کښې د طهر د ورځو حکم

سوال: زید د بچونه پیدا کیدلو په وجه سره دوائی استعمالوی آیا دا جائز دی که نه؟ او دغه شان د حیض بندولو دپاره گولی هم ورکوی نو د طهات حکم به وی که د حیض؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم... ۱۱۹ مارچ ۱۹۸۴ء

الجواب: د صحیح نیت او مقصد په بنیاد داسې کول جائز دی (۱) لکه څنگه چه عزل وغیره جائز دي (۲) او د حیض بندولو په وخت کښې به د طهر (پاکي) احکام جاری کیږي. (۳) وهوالموفق

د حیض بندولو د پاره علاج کول جائز دی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه بعضې زنانه دا غواړي چه په رمضان شریف کښې ټولې روژې اونیسې او د حج په ورځو کښې د حج په (۱) مثلاً د ښځې ئې داسې بیماری وی چه دهغې په وجه باندې د ماشومانو راوړلو قابله نه وی او که ښځه ئې صحتمنده وی بیمار نه وی نو بیا به د عارضی وقفې هم اجازت نه وی ځکه چه په دې سره د مسلمانانو افرادی قوت ته نقصان رسیږي چه دهغې اجازت هیچرې نشي ورکولې (سيف الله حقان)

(۲) قال العلامة ابن عابدين الشامي (قوله ويكره ان تسقى لاسقاط حملها و جاز لعن) كالمرضعة اذا ظهر بها الحمل وانقطع لبنها وليس لابی الصبي ما يستاجر به الظئر ويخاف هلاك الولد قالوا يباح لها ان تعالج في استئزال الدم مادام الحمل مضغة او علقه ولم يخلق له عضو وقدرت تلك المدة بمائة وعشرين يوماً و جاز لانه ليس بأدمى وفيه صيانة الأدمى خانيه. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۰۳، ۳۰۵ جلد ۶ كتاب الحظر والاباحة باب البيوع)

(۳) وفي الهنديه لا يثبت حكم كل منها الا بخروج الدم وظهوره وهذا هو ظاهر مذهب اصحابنا وعليه عامة مشايخنا وعليه الفتوى وهكذا في المحيط.

(فتاوى هندية ص ۳۸ جلد ۱ فصل في احكام الحيض والنفاس والاستحاضة)

احکاماتو طواف وغیره کښې هم کمی رانشی ددې مقصد دپاره دانگریزی علاج ټیکه (انجکشن) وهی چه دهغې په وجې سره ئې حیض دمقرر شوي وخت پورې بندشی نوزید ایم بی بی ایس ډاکټر هم دې هغه وائی چه دا علاج مکمل طور سره اثر کونکې دې او ددغې انجکشن لگولو سره حیض دڅه مودې دپاره او درېږي نو د شریعت په رنډا کښې داسې کار کول جائز دي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد مشتاق احمد صوبائی اسمبلی خیبر پوهنځی پشاور... ۱۹۹۱، ۲۱۵۱ء
الجواب: د حیض بندولو یا شروع کولو دپاره علاج کول مباح دی نه مطلوب شرعی دی او نه ممنوع شرعی دی یدل علیه (۱)

د نفاس په موده کښې استحاض راتلل

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دیوې زنانه ماشوم پیدا شو نو د ۲۸ ورځو پورې ئې وینه راغلې وه یعنی جاری وه بیا دیارلس (۱۳) ورځې بنده شوه بیا په څوارلسمه (۱۴) ورځ جاری شوه اوس به ددې زنانه نفاس څو ورځې وی او د حیض به څه حکم وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالرحمن مروت کرک... ۱۲۱ ربيع الثاني ۱۴۰۳ هـ

الجواب: خبر شه په حیض او نفاس کښې پرله پسې والې ناممکن دي لکه چه ددو (۲) حیضونو په مینځ کښې پرله پسې والې ناممکن دي په مینځ کښې بی کم نه کم پنځلس (۱۵) ورځې وقفه ضروري ده (۱) (شامي، بحر) نو که په

(۱) قال العلامة ابن عابدين: قال في السراج سئل بعض المشايخ عن المرضعة اذا لم ترحضها فعالجته حتى رءت صفرة في ايام الحمض قال هو حيض تنقضي به العدة. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۰۲ جلد ۱ باب العدة)

(۲) قال الحصكفي و اقل الطهر بين الحيضتين او النفاس والحيض خمسة عشر يوماً ولياليها اجماعاً ولا حد لاكثره.

(الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۰۹ جلد ۱ مبحث في مسائل المتحيرة باب الحيض)

دی صورت کنبی دا زنانه عادت والانه وی (۲۸+۱۲-۴۰) ورخی دهنی نفاس دی او روستو موده دطهر زمانه ده اودا وینه داستحاض ده (۲) اود عادت نه کیدلو په وجه باندی به دطهر زمانه پنخلس ورخی وی. وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين اذا وقع في المبتدأة ..... ونفاسها اربعون ثم عشرون طهرها اذ لا يتوالى نفاس وحيض ثم عشرة حيضها ..... خلافا لما في الامداد من ان طهرها خمسة عشر والمعتادة ترد الى عاداتها في الطهر ..... وهذا على قول الميداني الذي عليه الاكثر. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۰۹ جلد ۱ مبحث في مسائل المتحيرة باب الحيض)

الباب السابع في الانجاس

د جنابت، حیض او نفاس د پاره دطهارت حکمیه یعنی تیمم حکم

سوال: آیاد جنابت، حیض او نفاس دپاره هم طهارت حکمیه یعنی تیمم جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی محمد خطیب نورانی مسجد فریتیر کالونی کراچی نمبر ۱۲... صفر ۱۳۹۲ھ

الجواب: طهارت حکمیه یعنی تیمم دحدیث اصغر، حدیث اکبر، حیض او نفاس ټولو دپاره جائز دی هرکله چه ئی په طهارت حقیقیه (غسل او اودس) باندی قدرت نه وی. ﴿۱﴾

صرح به فی جميع كتب الفروع لاحاجة الى نقل عبارات الفقهاء. وهوالموفق

د مذي وتلو نه د بچ کیدلو تدبیر

سوال: کله کله بی اختیاره د فاسد خیالونو راتلو سره دمثانی نه مذي راوخی اوسره دکوشش نه هم په مونخ کنبی داسی صورت پیدا کیږی نو آیا مونخ به صحیح وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ممتاز احمد پشاور... ۱۹۸۲، ۱۱۲۱

الجواب: داسرې دی داستنجا اود اودس کولو په وخت کنبی په اله تناسل (اندام مخصوص) باندی یو پتی (یونیم انچ پلنه شپړانچ اوږده) معمولی شان اوتري چه دتکلیف نه محفوظ شی (۲) وهوالموفق

﴿۱﴾ قال الحصكفي: من عجز (مبتدا خبره) تیمم عن استعمال الماء المطلق الكافي لطهارته. (الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ۷۰ جلد ۱ باب تیمم)

﴿۲﴾ وفي الهنديه: اذا خاف الرجل خروج البول فحشا احليله بقطنه ولولا القطنه يخرج من البول فلا بأس به ولا ينتقض وضوءه حتى يظهر البول على القطنه كذا في فتاوى قاضي خان. (فتاوى هندية ص ۱۰ جلد ۱ باب الوضوء فصل نواقض الوضوء)

پہ وینہ گندہ شوی پلستر سرہ د عذر پہ وجہ مونخ کول صحیح دی

سوال: دا حق خپه دا کسیدنت په وجه باندي دگیتونه بره پوري ماته شوي وه. بیائی زه په خیبر هسپتال کښې داخل کړم لیکن وینه بالکل نه وه ښکاره شوې نو بنده به په تیمم سره په ناستې مونخ کولو بیا په خپه کښې څه فرق راغې نو ماته ئی نشه را کړه او خپه کښې ئی راته دسبیلو میخ اولگولو او پلستر ئی کړه او ښه کافی وینه هم اووتله چه پلستر سره او نختله نو بنده په وینې سره دگنده شوی پلستر دوجې نه د مونخ کولو نه معذور شو اوس عرض دادې چه دغه شان کوم مونخونه زمانه قضاء شوي وی نو هغه به جوړیدو او پلستر لري کولو نه پس قضاء راگرځوم او که نه هم دغه شان ئی ددې پلستر سره کوم؟ بینوا توجرو!

المستفتی: عبدالواسع بلی تنگ کوهاټ... ۲۱ شعبان ۱۴۰۳ هـ

الجواب: دیلستر او پتې سره چه کوم نجاست ونځلی هغه معاف دې ځکه چه دهغې وینځل ناممکن یا تکلیف والا دی باقاعده مونخ کولې شي. (۱) وهوالموفق

په جاری اوبو کښې دنجاست ملاویدلو حکم

سوال: چه فرمایند علماء دین درین مسئله که جوئے آب جاری باشد، و برائے ویں جوئے دیگر ناپاک یعنی بول خلط شده باشد، چه حکم دارند. بینوا توجرو!

المستفتی: حاجی سعد الرحمن علی زئی کوهاټ..... ۶/ صفر ۱۴۰۳ هـ

(۱) قال العلامة ابن عابدين فان ضره الحل والغسل مسح الكل تبعاً والا فلا بل يغسل ماحول الجراحة ويمسح عليها لا على الخرقه ما لم يضره مسحها فيمسح على الخرقه التي عليها ويغسل حوالها وما تحت الخرقه الزائده لان الثابت بالضرورة يتقدر بقدرها كما اوضحه في البحر عن المحيط والفتح.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۰۵ جلد ۱ قبيل باب الحيض) ..... وهاب

الجواب: اگر بعد از اختلاط و آمیزش آب جوی جاری متغیر شود یعنی درین آب رنگ یا طعم یا بوئی نجاست ظاهر شد. پس این جوئی نجس باشد ورنه نجس نباشد (۱) (هدایه، شامی، بحر، هندیه). وهوالموفق

د نابالغه ماشومانو په اطلاع باندي به په اوبو د نجاست حکم نشي کولي

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په یو کوهی کښې یو ناپاکه تپوس او غورځیدو تقریباً شل (۲۰) ورځې پس وړو هلکانو اقرار او کړو چه دا تپوس مونږ غورزولې وو نو اوس به ددې کوهی داوبو څه حکم وی او کوم څیزونه چه په دې سره وینځلې شوي دی او کوم مونخونه وغیره چه په دې سره شوي دی دهغې به څه حکم وی؟ راگرځول ئی لازمی دی که نه اودخومره ورځو اعاده به کول وی؟ بینوا توجرو!

المستفتی: احسان الله هزاروی متعلم دارالعلوم حقانيه ۱۱۸ دسمبر ۱۹۷۴ء

الجواب: دنابالغه بچو خبر ورکول نامنظور دی لهذا دا اوبه به دهغه وخت نه ناپاکه گنرلې کيږي (۲) د کوم وخت نه چه ئی پته اولگي.

كما في احكام الصغار الصبي اوالمعتوه اذا اخبر بنجاسة الماء لا تثبت النجاسة بقوله لانه لقله عقله قد يكذب فلا يترجح صدقه على كذبه (هامش جامع الفصولين ص ۱۴۳ جلد ۱) (۳). وهوالموفق.

(۱) قال العلامة حصكفي وبغير احد اوصافه من لون او طعم او ريح ينجس الكثير ولو جارياً اجماعاً. (الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ۱۳۶ جلد ۱ باب المياه)

(۲) قال العلامة حصكفي ومذ ثلاثة ايام بلياليها ان انتفخ او تفسخ استحسانا وقال من وقت العلم فلا يلز مهم شي قبله قيل وبه يفتي.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ۱۶۱ جلد ۱ مطلب في تعريف الاستحسان)

(۳) وفي الهنديه: ولو كان المخبر بنجاسة الماء صبياً او معتوهاً يعقلان ما يقولان فلا يصح ان خبرهما في هذا كخبر الذمي (اي لا يقبل) لانه ليس لهما ولاية الالزام هكذا في فتاوى قاضي خان. (فتاوى عالمگيريہ ص ۳۰۹ جلد ۵ الباب الاول في العمل بخبر الواحد)

د ناپاکہ تیلو د پاکولو طریقہ

سوال: د شمشو د تیلو تیم دې چه په هغې کښې به تقریباً لس (۱۰) سیره تیل وی په یو تیم کښې منبرک (چوها) اوموندلې شو نو آیا اوس داتیل پاک دی که ناپاک؟ او په خپله ئې استعمالولې شو که نه؟ او د پاکولو طریقہ ئې څه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مختار احمد شوگرملز چارسده... ۱۴ جمادی الثانی ۱۴۱۱ هـ
الجواب: ته داتیل یا غوړی په اته سیره گرامو اوبو کښې واچوه او هغې اوبو ته حرکت ورکړه کله چه ښه په قلاړ شی نو یو بل لوبښی ته تری نه داتیل یا غوړی واړوه چه په هغې کښې هم تقریباً اته (۸) سیره گرمې اوبه وی او چه د حرکت ورکولو نه پس په آرام شی نو په بل کښې دغه شان دری (۳) ځلې دې کولو سره په داتیل او غوړی پاک او حلال شی (شامی) (۱) وهوالموفق

د حلال خناورو د متيازو او سوتو اوده چرگې د بولو (غلو) حکم

سوال: ټول حلال خناور او د کومو چه مونږ غوښې خورو دهغې متیازې غل وغیره دچاپه جامو یا بدن باندې اولگی نو دا غلاظت خفیفه دې که غلیظه دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: غلام محمد ډهوک منجو کاجت کیملیپور... ۱۹۷۲ء ۸۱۲

الجواب: (۱) د کومو خناورو غوښه چه حلاله ده دهغوی متیازې نجاست خفیفه دې (کما فی الهدایه والدر المختار) (۲) او په سوتو کښې اختلاف دې.

(۱) قال ابن عابدين ولو تنجس... الدهن يصب عليه الماء فيغلى فيعلوا الدهن الماء فيرفع بشي هكذا ثلاث مرات، اه. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۴۵ جلد ۱ مطلب فی تطهير الدهن والعسل) (ومثله فی الطحطاوی ص ۱۶۰ باب الانجاس)

(۲) قال العلامة حصكفي من نجاسة مخففة كبول ما كول ومنه الفرس وطهره محمد. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ۲۳۵ جلد ۱ باب الانجاس)

دامام ابوحنفیه رحمہ اللہ په نزد باندې نجاست غلیظه دی لیکن د عموم بلوی دوجې نه نجاست خفیفه کیدل زیات مناسب دی (۱) او په دی هم پوهه شی چه په نجاست غلیظه کښې هم دلاس د تللی په اندازې سره معاف دی او په خفیفه کښې د څلورمې حصې نه کم معاف دی (۲)، (۲) دچرگانو غل نجاست غلیظه دی (۳) وهوالموفق

دلس البول د مريض د پاره چه کله گران وی

نو جامې وینخل یی ضروری نه دی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دلس البول مریض خوبه دهر مونځ دپاره نوې اودس کوی لیکن دجامو سره به څه کوی دهغې دبدلولو ضرورت شته که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالودود کوهاټی تیراه... ۱۹۷۲ء ۱۳۵

الجواب: که گرانه نه وی نو جامې به وینخلی او که گرانه وی مثلاً دمونځ ختمولونه مخکښې ئې جامې بیا پلیتیرې نو وینخل ئې ضروری نه دی (۴) (شامی ص ۲۸۲ جلد ۱) وهوالموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله وطهرهما محمد آخرای فی آخر امره حين دخل الری مع الخليفة ورأى بلوى الناس من امتلاء الطرق والخانات بها وقاس المشائخ على قوله هذا طين بخارى. (قوله وبه قال مالك) فيه انه يقول ما اكل لحمه فبوله ورجيعه طاهر فقط فلا يقول بطهارة روث الحمار.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۳۵ جلد ۱ باب الانجاس)

(۲) قال العلامة الحصكفي: وعفا الشارع عن قدر درهم وان كره تحريما فيجب... ونجاسة خفيفة... وعفى دون ربع جميع بدن وثوب الخ. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۳۵، ۲۳۴ جلد ۱ باب الانجاس)

(۳) قال العلامة الحصكفي: وخمر... وخرء كل طير لا يدرق في الهواء كبط اهلي ودجاج. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۳۴ جلد ۱ باب الانجاس)

(۴) قال ^{العلامة} الحصكفي: وان سال على ثوبه فوق الدرهم جازله ان لا يغسله ان كان لوغسله تنجس قبل الفراغ منها اي الصلاة والابتنجس قبل فراغه فلا يجوز ترك غسله هو المختار للفتوى. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۲۴ جلد ۱ مطلب فی احكام المعذور)

کہ پہ ختہ کنبی اوبہ یا خاورہ پلینتہ وی
نو د مفتی بہ قول مطابق ختہ بہ پاکہ وی

سوال: دقاضی خان پہ صفحہ ۱۳ کنبی دی۔

اتراب الطاهر اذا جعل طيناً بالماء النجس او على العكس الصحيح ان الطين نجس ايما كان
نجساً (نور الكشور) او پہ نایہ جلد اول ص ۲۵۷ نور الكشور کی دی: ان الماء و اتراب اذا اختلطاً و صار طيناً
واحد هما نجس فقل العبرة فيه للماء و قيل للتراب و قيل للغالب و قيل ايهما كان طاهراً فالطين
طاهر و به قال الاكثر و قيل ان كان نجسين فالطين طاهر لانه صار شيئاً آخر كالخمر الخ،
پہ دے دواړو کنبی راجح قول کوم یو دے طهارت طین کہ نجاست طین (ختہ)
صحیح جواب سره د حواله اولیکئی اود دواړو جهانو اجر حاصل کړی؟
بینوا توجروا

المستفتی: مولوی محمد یوسف واندہ سیمولکی مروت..... ۱۹۷۰ء

الجواب: دامختلف فيه مسئله ده قاضی خان او ابو الیث سمرقندی، شارح
المنیة او صاحب المحيط خودیته ترجیح ورکړې ده چه په دے دواړو څیزونو
کنبی کوم یو هم ناپاک وی نو ټول به پلینت وی (۱) او الدر المختار والا
داخبره غوره کړې ده چه کله دواړه پلینت نه وی نو مخلوط به پاک وی.

وقال الشامي هذا ما عليه الاكثر فتح وهو قول محمد والفتوى عليه بزازيه فليراجع
الى ردالمحتار (ص ۳۳۴ جلد ۱)

نو بس هم دیتہ مفتی بہ قول وئیلی شوی دے (۲) نودیتہ به ترجیح
ورکولې شی اگر چه په هغه بل کنبی احتیاط موجود دے فقط

(۱) قال ابراهيم الحلبي: الماء والتراب اذا اختلطاً و كان احدهما نجساً فالطين الحاصل
منها نجس لان اختلاط النجس بالطاهر ينجسه هذا هو الصحيح كما ذكره قاضي خان وهو
اختيار الفقيه ابي الليث و كذا روى عن ابي يوسف ذكره في الخلاصة.
(غنية المستملی ص ۱۸۶ فصل فی الأسار)

(۲) قال الحنفی: زطوبة الفرج طاهرة خلافاً لهما العبرة للطاهر من تراب او ماء اختلطاً
به يفتى، قال ابن عابدين هذا ما عليه الاكثر فتح وهو قول محمد والفتوى عليه بزازيه.
(الدر المختار مع ردالمحتار ص ۲۵۷ جلد ۱ قبيل كتاب الصلاة)

چه د خاورو تیل په جامو اولگې نومونځ کولو حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلې باره کنبی خه فرمائی چه آیا د خاورو تیل پاک
دی؟ که دایه جامو اولگې نو دغه حالت کنبی دمونځ کولو خه حکم دے؟
بینوا توجروا

المستفتی: محمد عبد الرحیم عزیر موضع مولی پور کبیروالا ملتان..... ۱۹۲۹ء ۱۹۳۱ء
الجواب: بغیر دغه اختلاف نه بالکل پاک دی لیکن بوئی دار دی نو جماعت ته
داسې جامو کنبی تلل او مونځ کول مکروه دی (۱) (کبری ص ۶۶۳) وهوالموفق

که په مرغی یا ماشوم باندې گندگې وی اوبه

مونځ گذار باندې کنبی نو مونځ نه فاسد یږي

سوال: په یو کتاب کنبی ئی د (مراقی الفلاح) په سند سره لیکلې دی چه
دمونځ گذار په غیږ یا په شا باندې ماشوم یا مرغی کنبی چه په هغه باندې
دفساد په مقدار نجاست لگیدلې وی نو مونځ ئی کیږي آیا داصحیح دی؟
بینوا توجروا

المستفتی: محمد رفیق شاه اسماعیل شهید روډه راوالپنډی..... ۱۹۲۹ء ۱۱۲۱ء

الجواب: داجزئیه صحیح ده په فتاوی کنبی لیکلې شوی ده (۱) تائید کنبی
ئی حدیث هم موجود دے (۲) وهوالموفق

(۱) قال ابن عابدين الشامي (قوله واكل نحوثوم ويمنع منه) اي كبصل ونحوه مما له
رائحة كريهة للحديث الصحيح في النهي عن قربان آكل الثوم والبصل المسجد الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۸۹ جلد ۱ مطلب في الغرس في المسجد)

وقال العلامة ابراهيم الحلبي: الاول فيما تصان عنه المساجد يجب ان تصان عن ادخال الرائحة
الكريهة لقوله عليه السلام من اكل الثوم والبصل والكراث فلا يقربن مسجدنا فان الملائكة تتأذى مما
يتأذى منه بنو آدم متفق عليه. (غنية المستملی المعروف بالكبرى ص ۲۲ فصل في احكام المسجد)

(۲) قال العلامة الشرنبلالي: وجلس صغير يستمسك في حجر المصلي وطير متنجس على
راسه لا يبطل الصلاة اذالم تنفصل منه نجاسة. (مراقی الفلاح على هامش الطحطاوی ص ۱۱۳
باب شروط الصلاة واركاتها) (وهكذا في الهنديه ص ۲۳ جلد ۱ قبيل فصل استقبال القبلة)

(۳) عن ابي قتاده الانصاري ان رسول الله ﷺ كان..... (بقية حاشية به بل من)

د جناب کیپ د خرمی مسئلہ

سوال: جناح کیپ یا قراقلی چہ دکومی خرمی نہ جوړېږي دهغې بهترینه خرمی دهغې گېډې د بچې نه جوړېږي چہ دمور په خیتہ کښې وی او دویم قسم خرمی د ذبح کولو نه پس حاصلېږي آیا د اعمل صحیح دې چہ صرف دخپل شوق دپاره مور او بچې ذبح کړی شی نو دا ظلم نه دې؟ او که داسې کس امامت کوی نو دهغه اقتداء به صحیح وی؟ دغه شان ددې نسل کشی دجواز او نه جواز حیثیت څه دی؟ بینوا توجروا

المستفتی معاویه رسول خان کیمل پور روډ پاکستان کراچی ۱۴۰۱۱۷۱۴ هـ

الجواب: خبر شه چہ دمردار ځناور خرمی داوچیدلو نه پس پاکېږي (۱) حدیث وفقه او گېډه د بچې سره ذبح کول ممنوع شرعی نه دی نو داسی کار کول د تقویٰ نه خلاف نه دی البته د زړه د سختې باعث ضرور دی چہ دا امامت ته ضرر نه رسوی. وهوالموفق

د جنب خوله پلټنه نه ده

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی که یو جنب سرې استنجاء

(بقیه حاشیه) یصلی وهو حامل امامة بنت زینب بنت رسول الله ﷺ ولا بی العاص ابن ربیعة بن عبد شمس فاذا سجد وضعها واذا قام حملها. (صحیح البخاری ص ۷۴ جلد ۱ باب اذا حمل جارية صغيرة على عنقه في الصلوة كتاب الصلوة)

(۱) عن ابن عباس رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ايما اهاب دبغ فقد طهر، (الجامع الترمذی ص ۳۰۳ جلد ۱ باب ماجاء في جلود الميتة اذا دبغت)

وقال العلامة ابراهيم الحلبي: وكل اهاب دبغ فقد طهر..... جازت الصلوة معه ملبوساً او مفروشا او محمولاً الا جلد الخنزير لنجاسة عينه.

(غنية المستملی شرح منية المصلی ص ۱۵۱ باب الانجاس)

کوی او په بدن باندې شی څه ښکاره پلټنی نه وی نو ددې سرې خوله پاکه ده. که ناپاکه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: غلام حبیب اکبر پوره نوشهره ۱۵۰۰ فروری ۱۹۸۹ هـ

الجواب: د جنبی خوله پلټنه نه ده لهذا دې سره جامې نه پلټېږي. قال فی الدر المختار فسور آدمی مطلقاً ولو جبا او کافراً وحکم عرق کسور (۱). وهوالموفق

مصنوعی خاوره پاکه ده

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چہ مصنوعی خاوره د شریعت په رنرا کښې پاکه ده که ناپاکه؟ چہ داپه زمکه واچولې شی نو هلته مونځ کیږي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد خورشید رسالپور گنډیږی نوشهره ۱۸ ربيع الثانی ۱۳۹۷ هـ

الجواب: مصنوعی خاوره پاکه ده لتبدل الذات (۲) وهوالموفق

په وینه گنده شوي نو ټونو سره مونځ ادا کول

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چہ دیو امام په جیب کښې روپي وی چہ په وینو گنده وی او خلغو ته مونځ هم ورکوی نو امام مونځ خو اونه شو نو امام به ټولو خلغو ته اطلاع ورکوی او که صرف امام به قضاء راوړي؟ بینوا توجروا

المستفتی: رحمت نبی ډاک اسما عیل خیل نوشهره یکم ذی الحجه ۱۳۸۹ هـ

(۱) الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۳ جلد ۱ مطلب فی السنور

(۲) قال العلامة ابراهيم الحلبي: واكثر المشائخ اختاروا قول محمد رحمه الله وعليه الفتوى لان الشرع رتب وصف النجاسة على تلك الحقيقة وقد زالت بالكلية، فان الملح غير العظم واللحم فاذا صارت الحقيقة ملحا ترتب عليه حكم الملح..... وعلى قول محمد فرعوا طهارة صابون صنع من دهن نجس وعليه يفرع مالو وقع انسان وكلب في قدر الصابون فصار صابوناً يكون طاهراً لتبدل الحقيقة. (غنية المستملی المعروف بالكبرى ص ۱۸۶ فصل فی الاسار)

الجواب: کہ وینہ دتلی دپلنوالی نہ زیاتہ نہ وی نو دامعاف دہ (۱) او دمونخ د راگر خولو حکم پہ چاباندی ہم نشته او کہ زیاتہ وی نو صرف پہ امام باندی اعادہ ضروری دہ کہ نور خلقو تہ معلومہ وی نو اعادہ دی او کری او کہ معلومہ نہ وی نو دامام شافعی رحمہ اللہ پہ قول باندی بہ فتویٰ ورکولی شی او اعادی اعلان بہ ضروری نہ (۲) ہکذا فی الفتاویٰ

د جنابت پہ حالت کنبی خوراک خکاک او گرزیدل وغیرہ جائز دی

سوال: علماء دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو سرے جنب شو داوبو د موجودگی باوجود نہ اودس کوی اونہ تیمم نودہغہ دپارہ اودہ کیدل، روتی خورل اوبہ خکل سلام اچول یا اخستل یا گرزیدل وغیرہ ترکوم حد پوری جائز دی حرام دی کہ مکروہ دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: فقیر محمد معصوم سرائی نورنگ بنوں.... ۱۹۷۷ء ۱۸۱۰

الجواب: دجنابت پہ حالت کنبی اودہ کیدل خوراک خکاک گرزیدل سلام اچول

(۱) وفي الهندية: (النجاسة) المغلظة وعفى منها قدر الدرهم والصحيح ان يعتبر بالوزن في النجاسة المتجسدة وهو ان يكون وزنه قدر الدرهم الكبير المثلث والمساخ في غيرها وهو قدر عرض الكف هكذا في التبيين والكافي واكثر الفتاوى. (والمراد بعرض الكف عرض مقعد الكف وهو داخل مفاصل الاصابع).

(فتاوى عالمگیریہ ص ۴۵ جلد ۱ الفصل الثاني في الاعيان النجسة)

(۲) قال الحصكفي كما يلزم الاخبار القوم اذا امهم وهو محدث..... بالقدر الممكن..... والا لا يلزمه بحر عن المعراج وصح في مجمع الفتاوى عدمه مطلقا لكونه عن خطأ معفو عنه قال ابن عابدين وصح في مجمع الفتاوى وكذا صححه الزاهد في القنيه والحاوي، واليه اشار ابو يوسف..... واما صلاتهم فانهما وان لم تصح ايضا لكن لا يلزمهم اعادتها لهم ولا يلزمه اخبارهم لعدم تعمده فافهم.

مع رد المحتار ص ۳۸ جلد ۱ باب الامامة

دسلام جواب ورکول ٲول جائز دی.

لان النبي ﷺ انكر على من امتنع عن المصافحة ولم ينكر على المشي وغيره كما لا يخفى على من راجع الى كتب الاحاديث (۱) واما علم رد السلام قبل التيمم والوضوء فمحمول على اللوام (۲). وهو الموفق

غنمو وغیرہ تہ د خنزیر لاری لکیدل

سوال: حمونر پہ علافہ ڊیر خنزیران دی چہ اکثر فصلونہ تباہ کوی نو کوم عنم یا فصل وغیرہ چہ خنزیر خراب کری نو آیا دہغی خورل جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حافظ جہاناد خطیب جامع مسجد اٲک ۱۳ رمضان ۱۴۰۵ھ

(۱) عن ابي هريرة رضي الله عنه قال لقيني رسول الله ﷺ وانا جنب فاخذ بيدي فمشيت معه حتى قعد فانسلت فأتيت الرجل فاغتسلت ثم جئت وهو قاعد فقال اين كنت يا ابا هريرة فقلت له فقال سبحان الله ان المؤمن لا ينجس، وعلى هامش المشكوة وفي شرح السنة فيه جواز مصافحة الجنب ومخالطته وهو قول عامة العلماء واتفقوا على طهارة عرق الجنب والحائض، وفيه دليل على جواز تاخير الاغتسال للجنب وان يسعى في حوائجه، مرقاة (مشكوة المصابيح ص ۴۹ جلد ۱ باب مخالطة الجنب وما يباح له الفصل الاول)

(۲) وفي منهاج السنن: قوله وهو يبول فلم يرد عليه فوراً بل رد عليه بعد الطهارة بدليل روايات اخرى، اعلم انهم صرحوا على انه لا يسلم على من يبول او يتغوط او يصلي او يتلوا او يذكر الله تعالى او يؤذن او يقيم او يدرس او ياكل وغير ذلك فمن سلم عليهم فلم يستحق الرد واما رده ﷺ على هذا المسلم فمحمول على الاستحباب او تطيب القلب واما السلام على من يستنجي من البول بالحجر او المدر قائماً او قاعداً فلم يثبت فيه من الفقهاء شيء والراجح هو الجواز اذا كان غير مكشوف العورة، لان النبي ﷺ ندب الى السلام على الاهل بلا استثناء الحائضة والنفساء ولم يقل احد من الفقهاء بكرامة السلام على الحائضة او النفساء وكذا على من به داء سلس البول.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۱۸ جلد ۱ باب كراهية رد السلام غير متوضي) فترن

الجواب: ددغہ خیزونو خوراک جائز دے لیکن دغہ سرہ چہ دخنزیر لاری لگیدلے وی دھغی خوراک جائز نہ دے خو صرف دلارو لگیدلو شک حرامونکے نہ دے (۲) فقط

پہ ہرائی کلینر مشین کنبی وینخلو سرہ جامی نہ پاکیری

سوال: علمائ دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ ہرائی کلینر مشین کنبی پہ مخلتفو پودرو اومائع خیزونو سرہ جامی صفاکوی نوآیا دے طریقے سرہ جامی دگندگی نہ صفا کیری حال داچہ صفا کیدو دیارہ درے خلی اوبو سرہ وینخل اومرل ہم ضروری دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: معین الدین ناصر شور سوات... ۱۹۷۷ء ۱۲۸۱ء

الجواب: پہ ہرائی کلینر مشین کنبی ناپاکے جامی نہ پاکیری البتہ دخیرونہ صفا کیری

لان المانع الذي يغسل به الثوب فيه ليس بجار لا حقيقة ولا حكماً فيتنجس المانع عند القاء الثوب النجس فكيف يطهر الثوب فافهم (ماخوذ از ردالمحتار) (۳) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: وسور خنزير و كلب وسباع بهائم ومنه الهرة البرية وشارب خمر فور شربها ولو شارب طويلا لا يستوعبه اللسان فتنجس.

(الدرالمختار على هامش ردالمختار ص ۱۶۳ جلد ۱ مطلب في السثور)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين ولم يحكم بنجاسته للشك.

(ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۱۶۳ جلد ۱ مطلب في السثور)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله وحكم سائر المانعات الخ) فكل ما لا يفسد الماء لا يفسد غير الماء وهو الاصح محيط وتحفة والاشبه بالفقه بدائع او بحر وفيه من موضع آخر وسائر المانعات كالماء في القلة والكثرة يعني كل مقدار لو كان ماء تنجس فاذا كان غيره ينجس، ومثله في الفتح. (ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۱۳۶ جلد ۱ مطلب حكم سائر المانعات كالماء في الاصح).

وقال العلامة ابن نجيم: (قوله يطهر البدن والثوب بالماء وبمائع مزيل كالخل وماء الورد) هذا بالاجماع اراد به الماء المطلق..... واراد بطهارة البدن..... (بقية حاشية په بل من)

د شرابی د خولے حکم

سوال: خمونہ خائی کنبی یومولوی صاحب دشرابی بارہ کنبی اووئیل چہ دکافراو جنبی خولہ پاکہ ده اود شرابی خولہ پلیتہ ده دغہ شان دغہ دبدن اجزاء هم پلیت دی هم دے وجی نہ دشرابی دیارہ صفا حکم دے چہ شرابی دی مونخ نہ کوی خکہ چہ دشرابی مونخ نہ قبلیری نو براہ مهربانی ددے مسئلے حکم خہ دے؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل اکبر جلبی صوابی... ۱۹۲۹ء ۲۰۱۲ء

الجواب: دشرابی خولہ نجس (پلیت) کیدل او اودس ماتونکے کیدل مرجوح قول دے اود شرابی دیارہ دمونخ نہ کولو حکم غلط دے (فلیراجع الی ردالمختار ص ۶۴۰ جلد ۵) (۱) فقط

(بقیه حاشیه) طهارته من الخبث لا من الحدث..... قیاسا علی ازالتها بالماء بناء علی ان الطهارة بالماء معلولة بعلة كونه قالعا لتلك النجاسة والمائع قالع فهو محصل ذلك المقصود فتحصل به الطهارة.

(البحر الرائق ص ۲۲۱ جلد ۱ باب الانجاس)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: عرق مدمن الخمر خارج نجس..... وكل خارج نجس ينقض الوضوء فينتج ان عرق مدمن الخمر ينقض الوضوء لكنه محتاج لاثبات الصغرى..... قلت قال شيخنا الرملي كيف يعول عليه وهو مع غرابته لا يشهد له رواية ولا دراية اما الاولى فظاهر اذ لم يرو عن احد ممن يعتمد عليه واما الثانية فلعدم تسليم المقدمة الاولى ويشهد لبطلانها مسئلة الجدى اذا غذى بلبن الخنزير فقد عللوا حل اكله بصيرورته مستهلكا لا يبقى له اثر فكذلك نقول في عرق مدمن الخمر ويكفي في ضعفه غرابته. وقال ابن عابدين: قال الرملي ايضا في حاشية المنح وتقدم في كتاب الاشربة عن المحقق ابن وهبان انه لا تعويل ولا التفات الى كل ما قاله صاحب القنية مخالف للقواعد ما لم يعضده نقل من غيره ولم ينقل عن احد من علمائنا المتقدمين والمتأخرين ان عرق مدمن الخمر ناقض للوضوء. (الدرالمختار مع ردالمختار ص ۵۱۶ جلد ۵ مسائل شتى قبيل كتاب الفرائض)

د دباغت نہ پس د کومو کومو خناورو

خرمنی پاکیری اود کومونه پاکیری

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی (۱) چه آیادسپی خرمن د دباغت نه پس داستعمال قابل ده یعنې په غاړه کښې اچولو سره به مونځ کیږي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی سميع الرحمن مراد آباد گړه کپوره مردان... ۲۳ شوال ۱۴۰۱ هـ

الجواب: دسپی هډوکی او اوچه خرمن د دباغت نه پس پاکه ده اود مونځ نه مانع نه ده (۱) وهو الموفق (۲) مار منږک او خنزیر هغه خناور دی چه د دباغت نه پس ئی هم خرمنی نه پاکیری

اما لعل الاحمال، اولوجه آخر فليراجع الى ردالمحتار (۲) (ص ۱۲۲ جلد ۱). وهو الموفق

د جنابت په حالت کښې نوکونه

ويسته وغيره اخستل مکروه تنزيهي دی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره څه فرمائی چه د جنابت په حالت کښې نوکونه پریکول ويسته کت کول وغيره مکروه تحریمی دی که مکروه تنزیهي دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق دی: ۵۵۲ راو الپنډی

(۱) قال العلامة الحسکفی: ليس الكلب بنجس العين عند الامام وعليه الفتوى وان رجح بعضهم النجاسة كما بسطه ابن الشحنة فيبا ع ويؤجر ويضمن ويتخذ جلده مصلى ودلوا الخ. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۱۵۳ جلد ۱ مطلب في احكام الدباغة)

(۲) قال العلامة الحسکفی: وما لا يحتملها فلا وعليه فلا يطهر جلده حية صغيرة..... وفارة..... خلا جلد خنزير فلا يطهر وقدم لان المقام للالهانة الخ. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۱۴۹ جلد ۱ مطلب في احكام الدباغة)

الجواب: عالمگیری دا کراهیت دقیقد نه بغیر ذکر کړی دی (۱) لیکن په دې کښې څه امر نهی او وعید نه دې راغلي لهذا دا کراهت تنزیهي معلومیږي (۲) وهو الموفق

په صحرا او آبادی دواړو کښې د متيازو

په وخت قبلې ته مخ او شا کول نه دی پکار

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د تشویا ډکو متيازو دپاره خو قبلې ته مخامخ کیناستل ناجائز دی لیکن که یو سړي صرف تشي متیازي کوی او داسی کینی چه قبلې ته یې شا راځی نو داسی کول به جائز وی؟ بعضی خلق وائی چه شرقاً غرباً کیناستل ناجائز دی برابره خبره ده چه قبله مخې ته وی که شاته وی او بعضی خلق دا شرط لگوی که دبیت الخلاء دروازه بنده وی نو جائز دی صحیح مسئله اولیکي ډیر مهرباني به وی والسلام

المستفتی: خليل الله تهائي ليند..... ۲۰ اپریل ۱۹۷۵ء

الجواب: په دې مسئله کښې ځمونږ مذهب ډیر احتیاط والا دې ځمونږ په نزد به په صحرا او آبادی دواړو کښې تشو متيازو ته یا ډکو متيازو ته به مخ نه کوی او نه به شاه کوی.

لحديث ما رواه ابو داؤد في اول السنن (۳) فليراجع والمسئلة طويلة الذيل والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته. وهو الموفق

(۱) وفي الهنديه: حلق الشعر حالة الجنابة مكروه وكذا قص الاظافر كذا في الفرائب. (فتاوى هندية ص ۳۵۸ جلد ۵ الباب التاسع عشر في الختان والخصاء الخ كتاب الكراهيه)

(۲) وفي الهنديه: والاصل الفاصل بينهما ان ينظر الى الاصل فان كان الاصل في حقه البات الحرمة وانما سقطت الحرمة لعارض ينظر الى العارض ان كان مما تعم به البلوى وكانت الضرورة قائمة في حق العامة فهي كراهة تنزيه، وان لم تبلغ الضرورة هذا المبلغ فهي كراهة تحریم فصار الى الاصل وعلى العكس ان كان الاصل الاباحة ينظر الى العارض فان غلب على الظن وجود المحرم فالكرهة للتحریم والا فالكرهة للتنزيه. (فتاوى عالمگیری ص ۳۰۸ جلد ۵ كتاب الكراهيه)

(۳) عن عبد الرحمن بن يزيد عن سلمان الفارسي: قال..... (بقية حاشيه په راروان مخ)

د متیازو د خاڅکو پریوتلونه د عذاب قبر ثبوت

سوال علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د متیازو خاڅکی غورځیدلو سره د عذاب قبر ثبوت شته که نه؟ داد کوم حدیث نه ثابت دی؟
بینوا توجروا

المستفتی: حاجی محمد... ۱۲ اپریل ۱۹۷۴ء

الجواب: آؤ ثابت دې (رواه ابوداود) (۱) وهو الموفق

د هندو دوی داس وینځلې شوو جامو حکم

سوال: علمائی دین دې مسئله باره کښې څه فرمائی که په هندو د هوبی باندې جامې او وینځلې شې نو آیا هغه پاکېږي حال دا چې هغه د هندوانو او مسلمانانو جامې یو ځائی وینځي؟ بینوا توجروا

المستفتی: عزیز الحق جده سعودیه... ۱۹۸۵ء ۱۰ ۳۱۱۱

الجواب: د هندو نجاست اعتقادی دې (۲) هغه د جامو د پاکولو اهلیت

(بقیه حاشیه) قیل له لقد علمکم نیکم کل شیء حتی الخراء قال اجل لقد نهانا صلی الله علیه و آله ان نستقبل القبلة بغائط او بول وان لا نستنجی بالیمین وان لا یستنجی احدنا باقل من ثلثة احجار او یستنجی برجیع او عظیم وعن ابی هريرة قال قال رسول الله صلی الله علیه و آله انما انا لکم بمنزلة الوالد اعلمکم فاذا اتی احدکم الغائط فلا یستقبل القبلة ولا یستدبرها الخ.

(سنن ابی داؤد ص ۳ جلد ۱ باب کراهیه استقبال القبلة عند الحاجة)

﴿۱﴾ عن ابن عباس قال مر النبی صلی الله علیه و آله علی قبرین فقال انهما یعذبان وما یعذبان فی کبیر اما هذا فکان لا یستنزه من البول واما هذا فکان یمشی بالنمیمه ثم دعا بعسیب رطب فشقہ باثنین ثم غرس علی هذا واحد وعلی هذا واحد وقال لعله ینخف عنهما مالم یبسا قال هناد یستر مکان یستنزه. (سنن ابی داؤد ص ۴ جلد ۱ کتاب الطهارة باب الاستبراء من البول)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: فسور آدمی مطلقا ولو جنبا او کافر..... طاهر، قال ابن عابدین: (قوله او کافر) لانه علیه الصلاة والسلام انزل بعض..... (بقیه حاشیه په راروان مخ)

لری (۱) وهو الموفق

د گنوپه جوس کښې منږک غورځیدل او گوره**ترینه جوړولو سره د منږک حقیقت نه بدلیږي**

سوال: ستاسو څه رائي ده چې یو منږک د گنوپه جوس (اوبو شربت) کښې او غورځیږي او مړشې او ددغې شربت نه توره گوره هم جوړه شي نو دا گوره به پاکه وي که نه؟ بعضې کسان وائي چې ددې خوراک جائز دې او هغوي دليل نیسي چې څه خر کله د مالګې په کان کښې او غورځیږي او مالګه شي نو هغه پاکوي. ویقیسون هذه المسئلة بمسئلة الاستحالة فی الدهن حین صارت صابوناً هل هذا استدلالهم وقیاسهم صحیح ام لا؟ بینوا رأیکم و توجروا

المستفتی: پیر غلام ډیره اسماعیل خان

الجواب: په دې صورت کښې منږک نه فنا شوي دې اونه پکښې څه انقلاب راغلي دې لهذا دا گوره به ناپاکه او حرامه وي (ونظيره الماء النجس اذا انجمد) وهو الموفق

د گنوپه شربت کښې منږک غورځیدلو سره گوره پلي تیري

سوال: د گنوپه شربت کښې منږک او غورځیدلو د تلاش کولو باوجود ملاؤ نه

(بقیه حاشیه) المشركين في المسجد على ما في الصحيحين فالمراد بقوله تعالى انما المشركون نجس النجاسة في اعتقادهم.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۶۳ جلد ۱ مطلب في السور باب المياه)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدین: (قوله ولو شك الخ) في التاثر خانيه من شك في انائه او ثوبه او بدنه اصابته نجاسة او لا فهو طاهر مالم يستيقن وكذا الآبار والحياض والحجاب الموضوعات في الطرقات ويستقي منها الصغار والكبار والمسلمون والكفار وكذا ما يتخذاه اهل الشرك او الجهلة من المسلمين كالسمن والخبز والاطعمة والثياب.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۱۱ جلد ۱ قبيل مطلب ابحاث الغسل)

شو چہ گورہ پخہ شو او پہ اترہ کنبی راواچوالی شوہ نو منبرک پہ گورہ کنبی
بنکارہ شو اوس بہ ددی گورہ سرہ خہ کیری داپاکہ دہ کہ ناپاکہ؟

بینوا توجروا

المستفتی: مولانا عبدالرؤف کورغہ سینئ... یکم صفر المظفر ۱۴۰۱ھ

الجواب: داگورہ ناپاکہ دہ پہ خاروؤ بہ خورولہ شی.

نظیرہ مافی الہدایہ قبل لا تحمل الخمر الیہا اما اذا قیدت الی الخمر فلا بأس بہ کما فی
الکلب والمیتہ ص ۳۹۹ ﴿۱﴾ وفی البحر ص ۱۵۲ جلد ۱ اختیار الاکل علی المواشی ﴿۲﴾

فلیراجع. وهوالموفق

پہ ویلی شوہ غورو کنبی د منبرک د غورخیدلو حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کلہ پہ نرمو غورو کنبی
منبرک او غورخیری او مہرشی اگر چہ دصحبیح مسلم شریف دروایت نہ
نجاست معلومیری اوبعضی فقہاؤچہ د پاکولو دپارہ کومہ طریقہ بنودلی دہ
دہغی وضاحت او کړی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی محمد شریف سورج گنج بازار کوئٹہ... ۱۹۸۵ء ۲۴/۲

الجواب: پہ کومو نرمو غورو کنبی چہ منبرک مہرشی ہغہ دپاکولو قابل نہ دے
البتہ د خوراک خکا کہ نہ علاوہ نور استعمال ئی منع نہ دے.

کما فی الخلاصہ ص ۴۱ جلد ۱ وفی المائع اذا وقعت الفارة فیہ

﴿۱﴾ قال العلامة مرغینانی: وكذا لا يسقيها الدواب وقيل لا تحمل الخمر اليها اما اذا
قيدت الى الخمر فلا بأس به كما في الكلب والميتة وعلى هامشها فلا تحمل الميتة الى
الكلب ولو قيد الكلب الى الميتة يجوز. (هدايہ ص ۳۹۶ جلد ۲ کتاب الاشربة)

﴿۲﴾ قال ابن نجيم: ذكر الاسي جابي ان ماعجن به قال بعضهم يلقي الى الكلاب وقال
بعضهم يعلف المواشي..... واختاره الاول في البدائع وجزم به بصيغة قال مشائخنا يطعم
للكلاب..... ولا بأس برش الماء النجس في الطريق ولا يسقى للبهائم وفي خزنة الفتاوى
لا بأس بان يسقى الماء النجس للبقر والابل والغنم.

(البحر الرائق ص ۱۲۵ جلد ۱ باب الانجاس)

ينتفع به سوى الاكلة كالا ستصباح ودبغ الجلد ﴿۱﴾ لاكن في البزازيه (هامش هنديہ
ص ۱۹ جلد ۳) مايشير الى تطهره ايضاً ﴿۲﴾. وهوالموفق

﴿۱﴾ خلاصۃ الفتاوى ص ۴۱ جلد ۱ فصلی فی غسل الثوب والذہن ونحوہ

﴿۲﴾ قال ابن البزاز الكردي: ان الذهن النجس يصب عليها الماء فيطفو الذهن فيرفع ثلاث
مرات فيطهر وكذا العسل والدبس يموت فيه فارة يطبخ الماء ثلاثا حتى يعود في كل مرة
الى ما كان عليه في الاول لكن يخرج من حيز الانتفاع.

(فتاوى بزازیہ علی هامش الہندیہ ص ۱۹ جلد ۳ الفصل السادس فی ازالۃ الحقیقۃ)

الباب الثامن فی الاستنجاء

دھواپہ و تلوسہ استنجاء نہ بلکہ صرف اودس (چار اندام) واجب کیڑی
سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ دھوا و تلوسہ صورت
کنبے مخصوص خائی نہ وینخلے کیڑی او نور اندامونہ وینخلے کیڑی پھ دے
شرط چہ اندامی مخصوص گندہ نہ وی نو داو لے داسی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: جهان بخت خان ملاکنڈ ایجنسی..... ۱۹۷۸ء ۱۱/۱۱/۲۷

الجواب: صرف هوانه بلکہ پھ متیازو کنبے هم دا اعتراض کیدے شی اود
جماع متعلق هم دھول بدن وینخلو پھ بارہ کنبے داسوال پیدا کیڑی د داسی
سوالونو پیژند گلو دپارہ درس نظامی وئیل ضروری دی (۱) فقط

(۱) امام شاه ولی الله الدهلوی رحمۃ اللہ علیہ سنت دا واجب گر خولی دی چہ کله شرعی حکم پھ
صحیح روایت سره ثابت شی نو پھ هغی باندے عمل کول به پھ دے وجه نشی روستو کولے
چہ ددے حکم مصلحت او حکمت معلوم نہ دے خکہ چہ ددیرو خلقو عقلونہ دا حکاماتو
دمصلحتونو معلومولونہ قاصره دی اوبله دا چہ درسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ذات زمونہ د عقلونو نہ
زیات قابل اعتماد دے نو ددے وجہ د شرعی احکاماتو د پتو رازونو او حکمتونو علم
داهلیت والو نہ علاوه دنورو خلقو نہ پت ساتلے شوے دی اود دے دپارہ هغه شرطونہ
کیخودے شوے دی کوم چہ دقران کریم دتفسیر دپارہ دی پھ دیکنبے صرف پھ رائی سره
غور او فکر کول چہ سندنی دستو او آثارونہ ملاؤ نشی حرام گر خولی شوے دی.

(ارمغان شاه ولی الله ص ۶ حسن قبح کاشرعی باعقلی هونا)

وقال الشاه اشرف علی تھانوی پھ دے کنبے ہیخ شک نشته چہ د احکام شرعیہ
اوفرعیہ د ثبوت مدارنصوص شرعیہ دی چہ دهغی نہ پس نی پھ قبلولو کنبے د خہ
مصلحت او حکمت معلومولو انتظار کول یقینی طور سره دحق سبحانہ و تعالیٰ نہ بغاوت
دے لکہ خنکہ چہ د دنیاوی حکومتونو دقانونو وجوہات او اسباب کہ چاته معلوم نہ وی
اوهغه نی ددے نہ معلومیدلو

(باقی حاشیہ پھ راروان مخ)

متیازو لکیدو د پاکولو طریقہ

سوال: بخدمت جناب حضرت مفتی صاحب دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک
خمونہ خلق پھ دے باندے اختلاف کوی چہ پھ کوم سری باندے د متیازو
گندگی اولگی نو هغه نہ صفا کیڑی نو مهربانی او کرے چہ داسی کس به کله
صفا کیڑی او پھ کوم خیز باندے به صفائی راخی شرعی مسئلہ راتہ اونبایی
الله دی درتہ دیر ثوابونہ درکری؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۲۶ شوال ۱۳۸۹ھ

الجواب: درے خلی وینخلو سره بدن او جامی صفا کیڑی (۱) فقط

د متیازو کولو نہ پس د استنجاء حکم

سوال: کہ یو سری پھ اودس کنبے وی او متیازے ورته ورشی اود متیازو کولو
نہ پس پھ لوتے سره اودس اوچ کرے او صرف چار اندام او کرے او پھ اوبو
سره استنجاء اونہ کرے نو آیا دهغه مونخ کیڑی؟ یا استنجاء هم ضروری ده؟
وضاحت او کرے دیرہ شکریہ به وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: رسول خان لیب ٹیکنیشن کمبائنڈ ملٹری ہسپتال..... ۱۹۲۹ء ۱۷/۸/۳۱

(باقی حاشیہ) سبب باندے نہ منی یا دا عذر او کرے چہ دوجی معلومیدلو نہ بغیر نی
خنکہ اومنم نو آیا یو عاقل سری ته دده پھ باغی کیدلو کنبے خہ شک شبہ شته؟ نو آیا
د شرعی احکاماتو مالک ددے دنیوی بادشاہانو نہ هم کم شو؟ غرض دا چہ پھ دے کنبے
خہ شک پاتے نہ شو چہ د شرعی او فرعی احکاماتو دثبوت دارومدار شرعی نصوص دی
لیکن دغه شان پھ دیکنبے هم خہ شبہ نشته چہ دے سره سره به پھ دے احکاماتو کنبے
داسی نورهم دیر رازونہ او مصلحتونہ وی خود دے احکاماتو دثبوت مدار به پھ دهغی
باندے نہ وی (بوادرنواد ص ۱۰۵ غریہ در شرائط نافعیت تحقیق مصالح واحکام)

(۱) قال العلامة حصکفی: يجوز رفع نجاسة حقيقة عن محلها..... بماء ولو مستعملا به یفتی
وبکل مائع طاهر..... ثلاثا. (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۲۶ جلد ۱ باب الإنجاس)

وفی الهندیہ يجوز تطهیر النجاسة بالماء وبکل مائع طاهر یمکن ازالها به کالخل
وماء الورد ونحوه مما اذا عصر العصر کذا فی الہدایہ.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۴۱ جلد ۱ الباب السابع فی النجاسة واحکامها)

الجواب: کہ د متیازو د سوری نه علاوه د غتې روپئ اندازې ته گندگی رسیدلې وی نو بیا استنجاء سنت ده او که ډیره وی نو بیا فرض ده. والغسل بالماء بعده ای الحجر سنة ويجب ان جاوز المخرج نجس مانع (الدر المختار مختصراً) او اودس بهر حال صحیح دې لیکن په دې اودس سره به مونځ هله کیږي چه کله استنجاء فرض نه وی. (۱) فقط

د سړي په شان زنانه هم لوټه استعمالولې شی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه بنځي لره په لوټه باندې استنجاء کول منع دی اود متیازو نه پس ورله په اوبو باندې استنجاء کول سنت دی لیکن که د سفر وغیره په وجه باندې داسې اوشی چه د متیازو نه پس د استنجاء دپاره اوبه ملاؤ نشی اومونځ هم کول وی نو آیا په داسې وخت کښې زنانه لره په لوټه استنجاء کول جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق نشترآباد راوالپنډی

الجواب: د سړي او زنانه په استنجاء کښې هیڅ فرق نشته، یعنی څنکه چه سړي صرف لوټه استعمالولې شی او یا د لوټې نه پس اوبه استعمالولې شی نو بالکل د زنانه دپاره هم دغه شان حکم دې، خو بیشکه په زنانه باندې استبراء نشته، یعنی په اوبو سره استنجاء کولو کښې دومره ایساریدل چه څاڅکی بند شی دا په زنانه باندې هسې بې فائدې کار دې. دا ټولې مسئلې په ردالمختار ص ۳۱۲ جلد ۱ فصل الاستنجاء کښې لیکلې دی. (۲) فقط

(۱) قال العلامة حصکفی: والغسل بالماء..... بعده ای الحجر..... سنة مطلقاً به یفتی ويجب ای یفرض غسله ان جاوز المخرج نجس مانع ويعتبر القدر المانع لصلاة فيما وراء موضع الاستنجاء لان ما على المخرج ساقط شرعاً وان كثر ولهذا لا تكره الصلاة معه. (الدر المختار مع ردالمختار ص ۲۳۸ جلد ۱ فصل الاستنجاء)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: وفيها ان المرأة كالرجل الا في الاستبراء فانه لا استبراء عليها بل كما فرغت تصبر ساعة لطيفة ثم تستنجي. (ردالمختار هامش الدر المختار ص ۲۵۳ جلد ۱ مطلب في الفرق بين الاستبراء والاستسقاء.....)

د استنجاء په وخت کښې عورت او د خرچ شوو اوبو اندازه

سوال: (۱) زمونږ په جمات کښې جنوباً شمالاً د استنجاء ځایونه جوړشوی دی یو سړي ددې باوجود همیشه مشرق طرف ته مخ کوی اومغرب ته شا کوی او استنجاء کوی او پرده هم نه کوی ټول مونځ گذار دده په دې حرکت باندې خفه دی ځکه چه زمونږ په نزد برېنډ کیدل ډیر معیوب شمارلې کیږي؟

(۲) دا سړي په استنجاء باندې دوه لوټې اوبه په غټه خوله استعمالوی نو په استنجاء باندې څومره اوبه خرچ کول پکار دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: غلام حسین سرواله کیملیپور..... ۱۱ صفر ۱۳۹۲ هـ

الجواب: (۱) کوم سړي چه د خلقو په مخکښې عورت ښکاره کوی او استنجاء کوی نو دا فاسق او فاجر دي.

في الدر المختار بلا كشف عورة عنه احد امامه فيترکه كما مر فلو كشف له صار فاسقاً (۱) (هامش ردالمختار ص ۳۱۲، ۳۱۳ جلد ۱)

(۲) د استنجاء په صورت کښې د اوبو څه خاص اندازه مقرر نه ده، دا د نجاست په لږوالی او ډیروالی پورې ده، د گندگي په لږي کیدو کښې چه دې ترڅو غالب گمان نه وی نو د اوبو استعمالول جائز دی لیکن د گذارې نه کار اخستل پکار دی. (۲) (هامش ردالمختار ص ۳۱۲، ۳۱۳ جلد ۱) وهو الموفق

د حشفي گیرچاپیره سورت په اوبه نه ریدلو صورت کښې د اودس حکم

سوال: د سنتي په وخت کښې کله کله د حشفي نه گیرچاپیره سوري پاتې شی چه په غسل کښې ورته اوبه رسول ډیر گران وی د کوشش سره هم ورته اوبه دننه نه ورځي نو د اودس او غسل به څه حکم وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل احد بت خيله ملاکنډ..... ۲۷ شعبان ۱۴۰۲ هـ

(۱) (الدر المختار على هامش ردالمختار ص ۲۳۸ جلد ۱ فصل في الاستنجاء)

(۲) قال العلامة الحصکفی والغسل بالماء الى ان يقع في قلبه انه طهر مالم يكن موسوساً فيقلر بثلاث كما مر. (الدر المختار على هامش ردالمختار ص ۲۳۸ جلد ۱ فصل في الاستنجاء)

الجواب: پہ کوم سوری کسبی چہ اوبہ ور دننه کول گران وی نوهلته د غوربونو د سورو به شان د بهرنه اوبه اچول هم کافی کیږی. (۱) وهوالموفق

تشریح د استنجاء د پاره استعمالول جائز دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کسبی څه فرمائی چہ نن صبا کوم خاص قسم کاغذ سره استنجاء کولې شی نو ددې د استعمال جواز شته که نه؟

الجواب: دا خاص قسم کاغذ نه د لیکلو قابلیت لری او د پریکولو نه پس ئې څه قیمت هم نه وی لهذا په دې سره استنجاء کول منع نه دی. (۲)

اما الاول فظاهر واما الثاني فلما فی ردالمحتار ص ۱۵ جلد ۱ وهل اذا كان متقوما ثم قطع منه قطعة لا قيمة لها بعد القطع يكره الاستنجاء بها ام لا الظاهر الثاني (۳) وهوالموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله وثقب انضم) قال في شرح المنية وان انضم الثقب بعد نزع القرط وصار بحال ان امر عليه الماء يدخله وان غفل لا فلا بد من امراره ولا يتكلف لغير الامرار من ادخال عود ونحوه فان الحرج مدفوع.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۱۱۳ جلد ۱ ابحاث الفسل)

(۲) وفي منهاج السنن شرح جامع السنن: قلت فالكاغذ المعد لذلك في عصرنا لا يكره الاستنجاء به لانه لا قيمة له بعد القطع وكذا ليس هذا للكتابة فافهم، وفي شرح النقاية وقد ضبط بعض العلماء ضبطاً جيداً فقالوا يجوز الاستنجاء بكل جامد طاهر منق قلاع للآثر غير مودليس بذي حرمة ولا شرف ولا يتعلق به حق الغير.

(منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذي ص ۹۱ جلد ۱ باب كراهية ما يستنجى به)

(۳) (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۵۰ جلد ۱ فصل في الاستنجاء)

صرف په اوبوسره استنجاء کول

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کسبی څه فرمائی چہ ځمونږ د جمات امام صاحب وئیلې دی چہ که څوک تشې متیازې یا ډکې متیازې او کړې او هغه ځې په اوبوسره اووینځی او روستو استنجاء اونه کړی صرف اودس او کړی نومونځ ئې کیږی آیا دا صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد شفیع سورجال جماعت هفتم سی هائی سکول راوالپنډی... ۱۹۶۹ء ۱۷۱۳۸

الجواب: د لوټو نه پس اوبه استعمالول بهتر دی چہ کله په اوبوسره استنجاء فرض شوې نه وی اود جمات د امام صاحب دا قول هم صحیح دې. (۱) وهوالموفق

(۱) وفي الهنديه: والاستنجاء بالماء افضل ان امكنه ذلك من غير كشف العورة وان احتاج الى كشف العورة يستنجى بالحجر ولا يستنجى بالماء كذا في فتاوى قاضى خان والافضل ان يجمع بينهما كذا في التبيين قيل هو سنة في زماننا وقيل على الاطلاق وهو الصحيح وعليه الفتوى كذا في السراج الوهاج.

(فتاوى عالمگیریه ص ۲۸ جلد ۱ الفصل الثالث في الاستنجاء)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

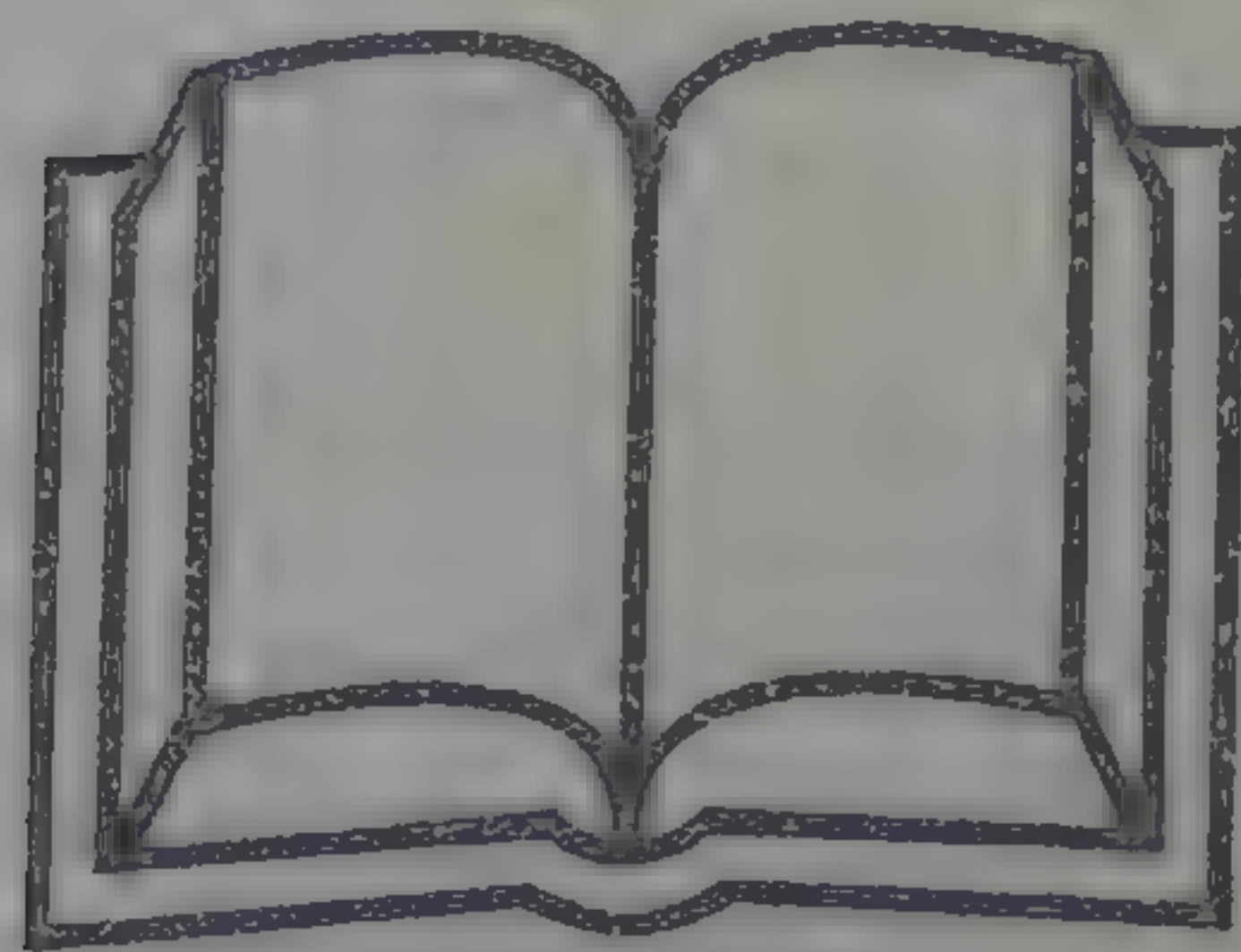
إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا
أَنَا فَأَعْبُدْنِي
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ۝

.....(سورة طه).....

فتاویٰ فریدیہ پاکستان المعروفہ

فتاویٰ فریدیہ دریم جلد

کتاب الصلوة

کتاب الصلوٰۃ

(اہمیت او فضیلتونہ)

د مونخ نہ منکر او پہ دی پوری توفی کونکے زندیق او کافر دی

سوال: علمائی دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسری مونخ نہ کوی او وائی (۱) پہ قرآن کنبی د مونخ د کولو حکم نہ دی بلکہ پہ زہ کنبی قائل مول دی (۲) پہ حدیث کنبی دی نبی کریم ﷺ او فرمائیل چہ زما زہ غواہی چہ دہغہ خلقو کورونہ او سوزوم کوم چہ اذان و اوری او مونخ کولو تہ جمات تہ نہ راخی دا حدیث چہ ئی واوریدلو، وائی چہ دا دروغ دی کہ داسی وی نو بیا اور ولې نہ لگی؟ (۳) د پیری بارہ کنبی وائی چہ پہ دی وینستو کنبی ہیخ نشته دا پیرسپک کار دی (۴) او وائی چہ دجمات امام صاحب پہ مونخ کنبی صرف دوه سورتونہ لولی، او پہ دہغی کنبی دخلقو مرگ خیری دی او دلته چہ خومره مرگونہ شوی دی دہغی سبب ہم دا دوه سورتونہ دی (۵) اخترونہ او جنازی دی امام پسې کوی او پنخہ وخت مونخ نہ کوی چہ کله ورته او وئیلی شی چہ دا ولې؟ نو وائی چہ زہ دہ پسې ولاړیم خو خمانیت د یو بل امام پسې وی، ددی سړی پہ بارہ کنبی د شریعت خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا غلام محمد ملتان شهر... ۱۵ نومبر ۱۹۷۴ء

الجواب: د رشتیاؤ او ثابتیدو پہ شرط سره دا سړی زندیق او کافر دی (۱) دده

(۱) قال العلامة المحقق: ويكفر جاحداً لثبوتها بدليل قطعي وتار كها عمداً مجاناً أي تكاسلاً فاسقاً. (الدر المختار على هامش: المختار ص ۲۵۹ جلد ۱ مطلب فيما يصير الكافر به مسلماً كتاب الصلاة)

سره هر مسلمان لره بایکات کول ضروری دی (۱) وهوالموفق

په قصد سره مونخ پریخودونکې کافرنه دی البته فاسق او فاجر دی

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خہ فرمائی چہ کوم سړی قصداً مونخ پریږدی نو هغه کافر کیږی که نه؟ په قصد سره د مونخ پریخودونکې خه حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ادريس پرائمری سکول نیو کیمپ پشاور

الجواب: قصداً مونخ پریخودونکې د حنابلہ و په نزد کافر او مرتد دی لیکن د جمهور علماؤ په نزد فاسق او فاجر دی (۲) خکه چہ د قرآن او حدیث نه د رنړا ورځ پشان واضحه ده چہ اعمال دایمان نه خارج دی. کما فصل فی موضعه لهذا

(۱) قال الحافظ ابن حجر العسقلانی: (قوله باب ما يجوز من الهجران لمن عصي) اراد بهذه الترجمة بيان الهجران الجائز لان عموم النهي مخصوص بمن لم يكن لهجرة سبب مشروع. فتبين هنا السبب المسوغ للهجرة وهو لمن صدرت منه معصية فيسوغ لمن اطلع عليها منه هجرة عليها ليكيف عنها..... قال المهلب غرض البخاري في هذا الباب ان يبين صفة الهجران الجائز، وانه يتنوع بقدر الجرم، فمن كان من اهل العصيان يستحق الهجران بترك المكالمه كما في قصة كعب وصاحبيه..... وقال الطبراني قصة كعب بن مالك اصل في هجران اهل المعاصي وقد استشكل كون هجران الفاسق او المبتدع مسروعا ولا يشرع هجران الكافر وهو اشد جرماً منهما لكونهما من اهل التوحيد في الجملة..... واجاب غيره بان الهجران على مرتبتين الهجران بالقلب والهجران باللسان، فهجران الكافر بالقلب وبترك التودد والتعاون والتناصر لا سيما اذا كان حربياً وانما لم يشرع هجرانه بالكلام لعدم ارتداعه بذلك عن كفره بخلاف العاصي المسلم فانه ينزجر بذلك غالباً الخ.

(فتح الباری شرح صحيح البخاری ص ۵۹۷ جلد ۱۳ باب ما يجوز من الهجران لمن عصي) (۲) قال العلائی: ويكفر جاحداً لثبوتها بدليل قطعي وتار كها عمداً مجاناً أي تكاسلاً فاسقاً. (الدر المختار على هامش: المختار ص ۲۵۹ جلد ۱ مطلب فيما يصير الكافر به مسلماً كتاب الصلاة)

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۲۵۹ جلد ۱ مطلب فيما يصير الكافر به مسلماً من الافعال)

مونخ پریخودونکی به کافرنه وی او د... ولا تکنونوا من المشرکین، (۱) چه عبارت، اشارت، دلالت، اقتضاء او اعتبار سره دیونه هم نه معلومیری چه، تارکی الصلوة، مشرک یا کافر دی، او که او منلی شی نودا آیت به په استحلال یا سختوالی باندی محمول وی چه د نورو آیتونو سره متعارض نشی (۲). وهو الموفق

په مونخ کنبی سستی باندی دخیل طاقت مطابق امر بالمعروف

او نهی عن المنکر د ذمی فارغیدلو د پاره کافی دی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه (۱)، "قوا انفسکم واهلیکم نارا"، آیت په بناء باندی د کور خلقو ته نصیحت کوم لیکن د نصیحت او زورنې سره بیا هم په مونخ کنبی سستی کوی نو آیا ددې نه پس به په ماڅه گناه وی؟ (۲) د کور خلق اگر چه مونخونه کوی لیکن د وختونو پابندی نه کوی نو آیا د وختونو پابندی ضروری نه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: علی اکبر پتن کلان آزاد کشمیر

﴿۱﴾ قال الله تعالى: مبين اليه واتقوه واقموا الصلوة ولا تكونوا من المشرکين. (سورة الروم پاره: ۲۱ رکوع: ۷ آیت: ۳۱)

﴿۲﴾ قال العلامة علی قاری: (ولا نکفر ای لا ننسب الی الکفر) مسلما بذنب من الذنوب ای بارتکاب معصية (وان کانت کبيرة) ای کما یکفر بالخوارج مرتکب الکبيرة (اذا لم يستحلها) ای لکن اذا لم یکن یعتقد حلها لان من استحل معصية قد ثبت حرمتها بدلیل قطعی فهو کافر (ولا نزيل عنه اسم الايمان) ای ولا نسقط عن المسلم بسبب ارتکاب کبيرة وصف الايمان، کما یقوله المعتزلة حيث ذهبوا الی ان مرتکب الکبيرة ینخرج عن الايمان ولا یدخل فی الکفر..... ومن المعلوم ان السبب دون القتل نعم لو استحل السبب او القتل فهو کافر لا محالة وعلى تقدير ثبوت الحديث فیجب ان یؤول کما اول حديث "من ترک صلاة متعمداً فقد کفر" والحاصل ان الفسق والعصيان لا یزیل الايمان فیصیر کافر اولاً واسطة.

(شرح فقه الاکبر للقاری ص ۷۱، ۷۲ الکبيرة لا تخرج المومن عن الايمان)

الجواب: (۱) لا یکلف الله نفساً الا وسعها (۱) په تا باندی د نصیحت او کوشش کولونه پس گناه نشته (۲) ضروری ده. (۲) وهو الموفق

د اسلام او دین نه بالکل د بې خبره سړی د مونخ حکم

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه یو سړی خپل ځان ته مسلمان وائی لیکن دانه پیژنی چه پیغمبر ﷺ چاته وائی؟ د حضور ﷺ نوم څه دی؟ او قرآن مجید آسمانی کتاب دی او په حضور ﷺ باندی نازل شوې دی، چه کله یو سړی ددې ټولو احکاماتو نه بې خبره وی نو آیا دهغه دپاره مونخ گول صحیح دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۴، ۳۱۴

الجواب: د داسې برائې نام مسلمانانو سره محنت او مشقت ډیر زیات ضروری دی. (۳) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة جلال الدین السیوطی: ولما نزلت الاية التي قبلها شكا المؤمنون من الوسوسة وشق عليهم المحاسبة بها فنزل لا يكلف الله نفساً الا وسعها ای ماتسعه قدرتها لها ما کسبت من الخیر ای ثوابه وعليها ما اکتسبت من الشر ای وزره ولا یؤاخذ احد بذنب احد ولا بمالم یکسبه مما وسوست به نفسه.

(تفسیر جلالین ص ۴۵ جلد ۱ سورة البقرة پاره: ۳ رکوع: ۸ آیت: ۲۸۶)

﴿۲﴾ قال العلامة سید احمد الطحطاوی: (والاوقات اسباب ظاهراً تسیراً) اعلم ان الاوقات لها جهات مختلفة بالحیثيات فمن حيث ان الصلاة لا تجوز قبلها وانما تجب بها اسباب ومن حيث ان الاداء لا یصح بعدها لاشرائط الوقت له وانما تكون قضاء الخ.

(الطحطاوی علی المراقی الفلاح ص ۹۳ کتاب الصلاة)

﴿۳﴾ قال العلامة الشامي: من فرائض الاسلام تعلم ما یحتاج الیه العبد فی اقامة دینه واخلاص عمله لله تعالى ومعاشرة عباده وفرض علی کل مکلف ومکلفة بعد تعلمه علم الدین والهدایة تعلم علم الرضوء والغسل والصلاة والصوم الخ.

(ردالمحتار مقدمه ص ۳۱ جلد ۱ قبیل مطلب فی فرض الکفاية والعین)

وقال الملا علی قاری: (قوله بلغوا عني ولو آية) ای انقلوا الی..... (بقیه حاشیه په راروان مخ)

د ملازمت د وجې نه بالکل موندنې یا د جماعت موندنې پرېځودل

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې (۱) دلته سعودی عرب کښې ځمونږ د یویتی اکثر داسې وی مثلاً کرین چلول، گاډې چلول وغیره چې افسر پکښې راسره وی. دغه وخت کښې اذان اوشی لیکن ځمونږ افسر ځمونږ موندنې ته تللو باندې خفه وی. نو آیا مونږ ملازمت او کړو یا جماعت ته لار شو، یا موندنې روستو او کړو؟ (۲) که جماعت کیږی او مونږ په داسې کار کښې لگیا یو. نو که کار پرېږدو نو کار او درېږی او افسر خفه کیږی او سزا را کولو ته تیار یږی خو که مونږ ته د جماعت ملاویدلو امید هم نه وی، نو په دې حالاتو کښې مونږ د ضروری کار په وخت کښې د جماعت موندنې پرېځودلې شو که نه؟ (۳) که مونږ موندنې ته لار شو او نوکری مو په خطر کښې وی او د نوکری نه لاس وینځلې کیږی نو داسې حالت کښې جماعت پرېځودلې شو یا موندنې قضا کړو؟ بینوا توجروا

المستفتی: اجمل خان خلیل ریاض سعودیه عربیه... ۱۲ نومبر ۱۹۸۳ء

الجواب: که د گاډې د ضائع کیدلو او هلاک کیدلو خطر په غالب گمان وی او د افسرانو د طرف نه د سزا ورکولو یا ظلم کولو خطر په نوپه تاسو باندې جماعت ته تلل ضروری نه دی، تاسو خپل ځانې کښې ځان له یا په جمع سره موندنې کوئ، البته موندنې مه قضا کوئ. (ماخوذ از مرقای الفلاح) (۲) ددې مسئلې جواب هم د مخکنی پشان دې البته که د اقامت په وخت کښې اجازت ملاویرې نو غنیمت دې (۳) که په ملازمت کښې په موندنې کولو پابندی وی او موندنې قضا کول عادت جوړ شوي وی نو د بل ملازمت کوشش ضروری دې. (۱) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) الناس وافیدوهم ما امکنکم او ما استطعتم مما سمعتموه منی وما اخذتموه عنی من قول او فعل او تقریر بواسطه او بغیر واسطه (ولو آیه) ای ولو کان المبلغ ایه. (مرقاۃ المفاتیح شرح مشکوٰۃ ص ۲۶۳ جلد ۱ کتاب العلم)

(۱) قال العلامة الطحطاوی: (و خوف ظالم) ای علی نفسه او ماله او خوف ضیاع ماله او خوف ذهاب قافلہ لو اشتغل بالصلاة جماعة.

(حاشیه الطحطاوی ص ۲۹۷ فصل یسقط حضور الجماعة)

باب المواقیت وما يتصل بها

د گهرو د مقرر شوی وخت نه مخکښې یا روستو موندنې کول

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې په جماعتونو کښې د گهرو په لحاظ سره چې کوم وخت مقرر کولې شی ددې نه مخکښې یا روستو د قوم په اجازت سره موندنې کول یا جماعت کول جائز دی که نه؟ بینوا توجروا المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: سره د اجازت نه او بغیر د اجازت نه دواړو صورتونو کښې جائز دی البته د مقرر وختونو خیال ساتل پکاردی چې د چا نه جمع اونه شی، جماعت والا چې کوم وخت مقرر کړی دا د انتظامی امورو نه دی. (۱) وهو الموفق

د غرونو په مینځ کښې اوسیدلو والا د طلوع او غروب مسئله

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې ځمونږ علاقه د غرونو په مینځ کښې واقع ده، د نمر راختل شل منته د پاسه پنځه بجې (۵:۲۰) باندې د غرنه کیږی او غروب (نمر پریوتل) شپږ منته د پاسه اووه بجې (۷:۰۲) باندې کیږی نو مونږ د سحر اذان څه وخت کوو؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا لطیف الرحمن کوتکې تختی خیل شکر الله... ۱۴۱۰ هـ

(۱) قال العلامة الحصکفی: (ويجلس بينهما) بقدر ما يحضر الملازمون مراعيًا لوقت الندب (الافى المغرب).

(الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۲۸۷ جلد ۱ باب الاذان)

الجواب: تاسو د طلوع او غروب وختونه د ریډیونه معلوم کړئ او نمر رااخلو نه پنځه پاوه (یوه گهنټه او پنځلس منټه) مخکښې د سحر اذان کوي او د غروب په وخت باندې د ماښام اذان کوي. (۱) وهوالموفق

غروب الشمس اود خپط الاسود او الابيض صحيح مطلب

پوښوال: علمائ دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې (۱) یو سړي وائی چې د ماښام وخت د نمر پریوتلو سره سم د ستی شروع کیږي دهغې علامت او نښه داده چې مشرقی طرف ته د آسمان په غاړه باندې تیاره راختل شروع شی. دویم کس وائی چې په مغربي طرف کښې د آسمان په غاړه باندې سور والي راتلل د نمر پریوتلو نښه ده. نو صحیح صورت څه دي؟ (۲) د پیشمنی د ختمیدلو وخت اود سحر د شروع کیدلو وخت علامت یعنی،،خپط الاسود،، او،،خپط الابيض،، په باره کښې یو سړي وائی چې،،خپط الاسود و الابيض،، هم په مشرقی طرف کښې د آسمان په غاړه د توروالي نه لاندې سپین والی ته وائی. او د اهم مشرق طرف ته راخیږي بل کس وائی چې خپط الابيض په ټول آسمان باندې وی ددې هم صحیح صورت څه دي؟ او کوم طرف ته کتل پکار دی؟

(۳) د ماښام وخت شروع کیدلو او ماسخوتن وخت شروع کیدلو مینځ کښې د گهری په حساب سره څومره وقفه کول پکار دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ایوب خان محله شیان گنج مردان... ۱۰ صفر ۱۳۹۲ هـ

الجواب: (۱) (۲) د فقهې او حدیث په رنرا کښې د اولنی سړی خبره صحیح ده. (۱)

(۱) **قال الحصکفی:** وقت صلاة (الفجر) ..... (من) اول (طلوع الفجر الثاني) وهو البياض المنتشر المستطير لا المستطيل (التي) قبيل (طلوع ذكاء) بالضم غير منصرف اسم الشمس. (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۲۶۳ جلد ۱ کتاب الصلاة)

(۲) **قال ابن العلامة ابن الهمام:** (اول المغرب حين تغرب الشمس وآخره حين يغيب الشفق ومارواه) من امامة جبريل عليه السلام في اليومين في وقت واحد (كان للتحرز عن الكراهة) لان تاخير المغرب الى آخر الوقت مكروه (ثم) اختلف العلماء في (الشفق) فقال ابو حنيفة رحمه الله (هو البياض في الافق بعد الحمرة) (فتح القدير ص ۱۹۵ جلد ۱ باب المواقيت)

(۳) کم نه کم یوه نیمه گهنټه وقفه کول پکار دی. (۱) وهوالموفق

د صبح صادق او غروب الشمس د وخت تعیین کولو طریقہ

پوښوال: علمائ دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې مونږ اوریدلې دي چې د نمر رااخلو نه واخله تر پریوتلو پورې وخت چې په اتو حصو تقسیم کړي شی نو اتمه حصه چې څومره راغله نو دا د صبح صادق او غروب شمس وخت وي یعنی دومره وخت د صبح صادق او طلوع الشمس او د غروب شمس او غیوب البياض په مینځ کښې وي. آیا دا صحیح دي؟ او دویمه خبره داده چې د طلوع فجر په مینځ کښې یوه نیمه گینټه وخت وي نو آیا دا تعیین صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: نا معلوم.....

الجواب: خبرشئ چې په اتمه حصه باندې دارو مدار صحیح نه دي په روایاتو کښې په دي باندې د فقهاؤ اعتماد په نظر نه دي راغلي دغه شان دا خبره دي هم واضحه وی چې د صبح صادق وخت د طلوع الشمس نه یوه نیمه گینټه مخکښې نه شروع کیږي زیات نه زیات پنځه پاوه مخکښې شروع کیږي. (۳) كما هو يعلم من المشاهدة والریاضی. وهوالموفق

(۱) **قال ابن الهمام:** واول وقتها اذا طلع الفجر الثاني ای الفجر الصادق وهو البياض المعترض في الافق واحترز به عن الفجر الكاذب وهو البياض الذي يبدو في السماء ويعقبه ظلام وتسمية العرب ذنب السرحان. (فتح القدير ص ۱۹۲ جلد ۱ باب المواقيت)

(۲) **قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغيوب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب مواقيت الصلاة)**

(۳) **قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغيوب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة.**

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب مواقيت الصلاة)

د ماہنام او ماسخوتن په مینځ کښې وقفه

سوال: د ماہنام او ماسخوتن په مینځ کښې څومره وقفه پکار دا؟ بینوا توجروا المستفتی: مولوی رسول شاد اله داد خیل... ۱۲ ربيع الاول ۱۴۰۲

الجواب: د غروب نه پنځه پاوه (۱:۱۵)، پس بیاض غائب کیږي او غالباً زمونږ په علاقو کښې هم دا فرق دي. د ریاضی په اصولو باندې $۱۵ \times ۴ = ۶۰$ منټ فرق کیدل پکار دي (۱) وهو الموفق

د ماخوستن د مانځه وخت کله شروع کیږي؟

سوال: علماء دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د ماہنام نه څومره وقفې کولو نه پس د ماسخوتن وخت شروع کیږي؟ بینوا توجروا المستفتی: فضل رحیم زړه میانه نوشهره

الجواب: د غروب نه یوه گینته پس د ماسخوتن وخت شروع کیږي (۲) احتیاطاً یوه نیمه گینته انتظار پکار دي د فن ماهرینو د فجر صادق او طلوع شمس په مینځ کښې پنځلس درجې اندازه او د غروب

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی رحمه الله: (و) وقت (المغرب منه الى) غروب (الشفق وهو الحمرة) عندهما وبه قالت الثلاثة واليه رجع الامام كما في شروح المجمع وغيرها فكان هو المذهب (و) وقت (العشاء والتر من الى الصبح).

(الدرا المختار على هامش رد المحتار ص ۲۶۵ جلد ۱ کتاب الصلاة)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: (و) وقت (المغرب منه الى) غروب (الشفق وهو الحمرة) عندهما وبه قالت الثلاثة واليه رجع الامام كما في شروح المجمع وغيرها فكان هو المذهب، قال ابن عابدين رحمه الله: تحت قوله اليه رجع الامام اي الى قولهما الذي هو رواية عنه ايضاً وصرح في المجمع بان عليه الفتوى.

(الدرا المختار مع رد المحتار ص ۲۶۵ جلد ۱ کتاب الصلاة مطلب في الصلاة الوسطی)

او غیوب بیاض په مینځ کښې هم پنځلس درجې اندازه معین کړې ده. چه د هغې نه $۱۵ \times ۴ = ۶۰$ منټ جوړیږي.

واما الاحتیاط فلاجل اعتبار غروبهم ولاجل اضطراب الساعات ﴿۱﴾. فافهم، وهو الموفق

د مونځ مستحب وختونه

سوال: بحضور جناب محترم شیخ الحدیث مفتي محمد فرید صاحب دارالعلوم حقانیه السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! بنده عارض بدین منوال است که اقوال و اختلاف مذاهب در اوقات صلوٰة خمسہ کثیر است اوقات معتبره صلوٰة که دریں وقت نماز بهتر است و دریں وقت بهتر نیست تحریر کن، و ایضاً تحریر کن که اذان صبح به کدام وقت صحیح است، نیز وقت از صبح صادق تا طلوع شمس چند وقت است و ایضاً فاصله در مابین سنت صبح و فرض چند است؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاری فرمان الله متعلم حقانیه

الجواب: د سحر آذان د طلوع شمس نه پنځه پاوه مخکښې کول پکار دي او سنت په تیاره کول بهتر دي او فرض اسفار یعنی رڼا کښې کول بهتر دي، او مونځ د طلوع نه نیمه گینته مخکښې کول بهتر دي. او ماہنام د غروب نه پس کول بهتر دي یعنی بغیر د تاخیر نه، او د غروب نه پنځه پاوه (۱:۱۵)، روستو د ماسخوتن مونځ کول جائز دي البته د ثلث الليل پورې تا خیر کول بهتر دي. ﴿۲﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ فی منهاج السنن: قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغيوب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشاهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب ماجاء في مواقيت الصلاة عن النبي ﷺ)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی رحمه الله: (والمستحب) للرجل (الابتداء) في الفجر (بأسفار والاحتيم به)..... (وتاخير ظهر الصيف) بحيث يمشي في الظل (مطلقاً)..... (و) تاخير (عصر) صيفاً وشتاءً توسعة للنوافل (مالم يتغير ذكاء) بان لا..... (بقية حاشيه په راروان مخ)

د چاشت او اشراق د مانخه وخت او د ضحوة کبریٰ او صغریٰ مطلب

سوال: علماء دین او مفتیان شرع لاندینو مسئلو باره کښې څه فرمائي؟
(۱) د اشراق او خاښت موندنې وخت کومې پورې وی بعضې خلق وائي چه د اشراق وخت دورځې تر څلورمې حصې پورې وی نو دا څلورمه حصه د صبح صادق نه شروع کیږي یا د طلوع آفتاب نه؟

(۲) د ضحوة الکبریٰ او ضحوة الصغریٰ نه څه مراد دي؟ بینوا توجروا
المستفتی: اکرام الحق ایف ۲۸۷ نشرآباد راوالپنډی... ۲۵ شوال ۱۳۸۹ء
الجواب: د چاشت او اشراق موندنې د محققینو په نزد دوه ځان ځان ته موندنونه نه دي. او د جمهورو په نزد جدا جدا موندنونه دي، او ځما جواب د جمهورو په مذهب باندې دي. هغه دادي چه د نمر د صفا کیدلو نه پس ددې وخت شروع کیږي او د استواء په وخت کښې ختمیږي. (الدرالمختار) او د بعضې فقهاؤ په نزد باندې هم دا بهتر دي چه د ورځې د څلورمې حصې نه پس او کړې شي (شامي، کبيري) او د ورځې نه مراد ظاهري طور سره نهار عرفي دي، او باوجود د تلاش نه چرته وضاحت ملاؤ نه شو ځکه چه د حدیث ترمض الفصل د وجې نه دا قول کړې شوې دي او گرمی د دغې وخت نه شروع کیږي. (۱)

(بقیه حاشیه) تحار العین فیها فی الاصح (و) تاخیر (عشاء الی ثلث اللیل) قیده فی الخانیة و غیرها بالشاء اما الصیف فیندب تعجیلها ..... (و) اخر (المغرب الی اشتباک النجوم) ای کثرتها. (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۶۹ تا ۲۷۱ جلد ۱ کتاب الصلاة)
﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی رحمه الله: فصاعد فی الضحیٰ علی الصحيح من بعد الطلوع الی الزوال و وقتها المختار بعد النهار، (تحت قوله و وقتها المختار) ای الی یختار و یرجع لفعلا و هنا عزاه فی شرح المنیة الی الحاوی و قال لحدیث زید بن ارقم ان رسول الله ﷺ قال صلاة الاوابین حین ترمض الفصل رواه مسلم و ترمض بفتح التاء و المیم ای بترک من شدة الحر فی اخفافها.

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۵۰۵ جلد ۱ کتاب الصلاة مطلب سنه الضحیٰ)

(۲) د صبح صادق د طلوع او د نمر د غروب نیمې ته (الضحوة الکبریٰ) وائي او ددې نه مخکښې ته ضحوة الصغریٰ وئیلې شي، (شرح وقایه)، (۱).
وهو الموفق

د زوال او چاشت په باره کښې په دویم ځل ټیوس

سوال: حضرت مقتدانا مفتي صاحب د امت برکاتهم دارالعلوم حقانيه علمائي دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي (۱) چه د صبح صادق او غروب آفتاب په مینځ کښې ضحوة کبریٰ نه واخلې د طلوع او غروب آفتاب په مینځ کښې نصف النهار پورې که موندنې کول مکروه دي نو دا مکروه تحریمی دي که مکروه تنزیهي؟ دغه شان جناب لیکلي وؤ چه د چاشت وخت د استواء په وخت ختمیږي؟ ددې نه خو معلومیږي چه ددې سوال په ذکر شوي وخت کښې موندنې کول مکروه نه دي. او حال دا چه بالکل د استواء په وخت کښې منع بلکه ناجائز دي نو آیا دا صحیح ده؟ (۲) د حضرت د تحریر مطابق دا معلومه شوه چه د اشراق وخت د طلوع نه تر غروب پورې چه ورځ حساب شي نو د هغې تر څلورمې حصې پورې وی او د ورځې د څلورمې حصې ختمیدلو نه پس د چاشت وخت شروع کیږي آیا دا مفهوم صحیح دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق غفرله ایف ۲۸۷ راوالپنډی

الجواب: (۱) دې وخت کښې موندنې کول مکروه تحریمی وي. صرف د خوارزم دامامانو په نزد او د نورو امامانو په نزد صرف د استواء په وخت کښې موندنې کول مکروه تحریمی دي. کذا فی الدرالمختار مع

﴿۱﴾ قال العلامة عبید الله بن مسعود: اعلم ان النهار الشرعی من الصبح الی الغروب فالمراد بالضحوة الکبریٰ منتصفه ثم لا بد ان تكون النية موجودة فی اکثر النهار فیشرط ان تكون قبل الضحوة الکبریٰ ..... فی مختصر القدوری الی الزوال والاول اصح. (شرح الرقايه ص ۳۰۶ جلد ۱ کتاب الصوم و هکذا فی ردالمحتار ص ۹۲ جلد ۲ کتاب الصوم)

رد المختار ص ۳۴۵ جلد ۱. لیکن د احادیثو روایاتو نه د دویم قول ترجیح معلومیږي او اکثر فقهاؤ هم دامختار کړي ده (فلیراجع الی کتب الفقه) (۱)
 ۲ د حدیث په ترمنځ الفضال په بنا باندې ما دې طرفته ترجیح ورکړې ځکه چې د فقهاؤ په کلام کې د مناسب تلاش نه پس ددې تعیین ملاؤ نه شو. (۲) وهوالموفق

د سحر او ماسخو تن د وختونو بیان

وال: علمائې دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائي چې (۱) د سحر د مونځ وختونه او لیکي او دغه شان دا هم او فرمائي چې د نمر ختلو پورې څومره وقفه وي؟ (۲) د ما بنام او ماسخو تن په مینځ کېنې څومره وقفه ده هغې تعیین او کړئ؟ بینوا توجروا

المستفتي: مولانا رفیع الحق صاحب خطیب مسجد صاحب زادگان نوشهره کلان

الجواب: زمونږ د مذهب په بنا باندې د سحر وخت غالباً پنځه پاوه (۱: ۱۵) وی

﴿۱﴾ قال ابن عابدين: (قوله واستواء) ..... ان الوقت المكروه هو عند انتصاف النهار الى ان تزول الشمس ولا يخفى ان زوال الشمس انما هو عقيب انتصاب النهار بلا فصل وفي هذا القدر من الزمان لا يمكن اداء صلاة فيه فلعل المراد انه لا تجوز صلاة بحيث يقع جزء منها في هذا الزمان او لمراد بالنهار هو النهار الشرعي وهو من اول طلوع صبح الى غروب الشمس وعلى هذا يكون نصف النهار قبل الزوال بزمان يعتد به ..... نهى عن صلاة نصف النهار حتى تزول الشمس ..... بان اعداد انتصاف النهار الشرعي وهو الضحوة الكبرى الى الزوال عند ائمة خوارزم. (الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۲۷۳ جلد ۱ كتاب الصلاة)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: (والمستحب) للرجل (الابتداء) في الفجر (بأسفار والختم به) هو المختار بحيث يرتل اربعين آية ثم يعيده بطهارة لو فسد وقيل يؤخر جدالان الفساد موهوم (الالحاج بمزدلفة).

(الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۲۶۹ جلد ۱ كتاب الصلاة)

او دغه شان د ما بنام وخت هم، نو د سحر د مونځ مناسب وخت دادې چې د نمر ختلو نه نیمه گینته مخکېنې ختم شي او د غروب نه ۱۵:۱۰ (پنځه پاوه پس) د ماسخو تن اذان اوشي. (۱) وهوالموفق

د غیوب شفق او وختونو تعیین په شا هدي سره کول پکار دی

وال: علمائې دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائي چې دلته په برطانیه کېنې ډیرې مودې نه دا خبره مشهوره ده چې د شفق او صبح صادق مشاهده کول مشکل دي نو ددې وجې نه چا دې ته ډیر توجه نه ده کړې د یخنی په موسم کېنې خو څه حد پورې خبره صحیح کیږي لیکن د نورو میاشتو د پاره یقیني چې داسې نه ده. بهر حال مشاهده بالکل پریخودل او خالص د (محکمه موسمیات) نه د غروب شفق او صبح صادق د راختلو په حاصل شوو وختونو باندې اکتفا کوی. اصل کېنې په انگلیند کېنې او سیدونکې مسلمانانو په اول کېنې د ماسخو تن مونځ او صبح صادق د پاره خپل ځانې کېنې د خپلو رصدگاهونو نه د وختونو د تعیین نقشي را غوښتلې وي، نور رصدگاهونو د دولس درجو مطابق وخت راویستلو سره رالیرلې وو، بیا په آرام آرام په ټول انگلیند کېنې دولس درجو والا تایم باندې عمل شروع شو بیا مو د شرع مفتیانو ته رجوع او کړه نو هغوی پنځه پاوه پس د مونځ متعلق او وئیل اوس شرعي حکم څه دي؟ چې مونږ په هغې باندې عمل او کړو؟ بینوا توجروا

المستفتي: حزب العلماء یو که انگلیند ۱۹۸۷... ۱۵۱۲۱

نوبت: دا استفتاء به ډیرو صفحاتو باندې مشتمل وه لیکن مونږ صرف په خلاصه باندې اکتفا او کړه. (مرتب)

الجواب: تاسو د کال په هره میاشت کېنې یا دوه درې ځلې د شفق احمر او شفق ابيض د غائب کیدلو د وخت مشاهده او کړې او د راتلونکې وخت د پاره ئې لائحہ عمل جوړ کړې (۲)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: (و) وقت (المغرب منه الى) غروب (الشفق وهو الحمرة) عندهما وبه قالت الثلاثة واليه رجع الامام كما في شروح المجمع وغيرها فكان هو المذهب (و) وقت (العشاء والوتر منه الى الصبح).

(الدرالمختار على ردالمحتار ص ۲۶۵ جلد ۱ كتاب الصلاة)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: وحاصله انا لا نسلم ..... (بقية حاشيه به راروان مخ)

محکمہ موسمیات او درجات وغیرہ شاتہ او غورخوی. (۱) د هغوي اندازه دلتہ هم د مشاهده نه خلاف ده او دا خبره دې هم واضحه وي چه د حرج لري کولو د پاره احتیاط پریخودل خلاف شریعت اقدام نه دي. وهو الموفق

د ماښام او ماسخوتن د مینځنۍ وقفې دارومدار په مشاهدې دي

موال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي (۱) د مونځونو په بعضې نقشو کښې ئې د ماسخوتن او ماښام په مینځ کښې وقفه یوه گینته لیکلې او دائي ورسره هم لیکلې دی چه کومو حضراتو یوه نیمه گهڼته یا ۱:۲۰ منټ لیکلې هغوي د طول بلد او عرض بلد نه پوره خبرنه دی. نو هغوي تخمیناً اندازه لگولې ده تاسو خپل تحقیق بیان کړئ. (۲) د (ذی القعدة) د میاشتې د مختلفو تاریخونو د صبح صادق که مو مطالعه او کړه نو هغه هم مهرباني او کړې اولیکئ؟ بښوا توجروا

المستفتی: بدرمنیر تبلیغی صاحب افغان ټل اټو ستوربت خيله

ملاکنډ ایجنسی... ۱۴ ذی قعدة ۱۴۰۲ هـ

(بقیه حاشیه) لزوم وجود السبب حقيقة بل یکنی تقدیره کما فی ایام الدجال ویحتمل ان المراد بالتقدير المذكور هو مقاله الشافعية من انه يكون وقت العشاء فی حقهم بقدر ما يغيب فيه الشفق فی اقرب البلاد اليهم..... فتعين ما قلنا فی معنى التقدير مالم يوجد نقل صريح بخلافه واما مذهب الشافعية فلا يقضى على مذهبن..... قال فی امداد الفتاح قلت وكذلك يقدر لجميع الآجال كالصوم والزكاة والحج والعدة وآجال البيع والسلم والاجارة وينظر ابتداء اليوم فيقدر كل فصل من الفصول الاربعة بحسب ما يكون كل يوم من الزيادة والنقص كذا فی كتب الائمة الشافعية ونحن نقول بمثله اذاصل التقدير مقول به اجماعاً فی الصلوات. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۶۶ تا ۲۶۸ جلد ۱ مطلب فی فائدوقت العشاء كاهل بلغار)

۱) قال العلامة ابن عابدين: ووجه ما قلناه ان الشارع لم يعتمد الحساب بل الغاه بالكلية بقوله نحن امة امية لانكتب ولا نحسب الشهر هكذا وهكذا وقال ابن دقيق العيد الحساب لا يجوز الاعتماد عليه فی الصلاة انتهى. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۰۰ جلد ۲ مطلب مقاله السبکی من الاعتماد على قول الحساب مردود)

الجواب: درياضي په اصولو باندې دا وخت پنځلس درجي يعني ۴×۱۵=۲۰ منټ دي ليکن د غروب نه پس د مکرر مشاهدو نه ۱:۱۵ ثابت دی. او د صبح صادق وخت هم ددې مقدار نه زیات نه دي ځمونږ په علاقه کښې د ذوالقعدة په اول اول کښې صبح صادق ۴:۲۵ نه پس راوځي (۱) وهو الموفق

په رمضان کښې د سحر مونځ په غلښ کښې ادا کول

موال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه په رمضان المبارک کښې د سحر مونځ د اذان نه پنځلس منټه پس ادا کول څنگه دي؟ حال دا چه فائده داده چه اکثر خلق په جما عت کښې شریک کيږي ایا دا جائز دي؟ المستفتی: حافظ محمد زبیر عثمانی حضرواتهک..... ۲۲ رمضان ۱۴۰۲ هـ

الجواب: د حدیث او فقهی روایاتو په بناء باندې د سحر په مونځ کښې اسفار افضل دي الا الحاج بمزدلفة (۲) او تغلیس جائز دي لیکن افضل نه دي کما صرحوا به (۳) جواز هم په هغه صورت کښې دي چه کله اذان د طلوع شمس نه ۱:۱۵ مخکښې وي.

او که ۱:۳۰ یا ۱:۴۵ مخکښې اذان شوې وي نو ددې اذان نه پنځلس منټه پس د صبح صادق هډو څه نوم او نښه هم نه وي. وهو الموفق

۱) قلت وصرح المشائخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغروب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشاهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب مواقيت الصلاة)

۲) قال الحصكفي: (والمسحوب) للرجل (الابتداء) في الفجر (بإسفار والختم به) هو المختار بحيث يوتل أربعين آية ثم يعيده بطهارة لو فسد وقيل يؤخر جداً ان الفساد موهوم (الاحاج بمزدلفة). (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۶۹ جلد ۱ كتاب الصلاة)

۳) وفي منهاج السنن: اعلم ان النبي ﷺ ثبت عنه التغليس بالفجر كما مر في الباب السابق والاسفار به كما روى الطحاوي عن ابي..... (بقیه حاشیه په بل مخ)

صبح صادق نہ تر طلوع آفتاب پوری پہ گھری باندی د وقت تعین

سوال: علماء دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د صبح صادق نہ نمر
راختلو پوری خومرہ وخت جو پیری اکابر علمائی دیو بند ۱:۳۰ بیانوی، او
مفتی رشید احمد صاحب کراچی د هغی نہ اتلس منته کم وائی او کومہ
نقشہ چہ هغوی مونہ سرگودھا والؤلرہ ورکری دہ د هغی متعلق د حکم
وضاحت او کری؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاری عبد الحمید چنات آئل ملزملت آباد سرگودھا ۱۵ جولائی ۱۹۸۲ء

الجواب: پہ اصولی طریقے سرہ د مفتی رشید رحمۃ اللہ علیہ اندازہ صحیح دہ البتہ
خمونہ پہ علاقہ کنبے د مشاہدے پہ بنیاد باندی ۱:۱۵ جو پیری (۱)
وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) طریف وکان شاهد مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم حصن الطائف فکان یصلی بنا صلوٰۃ
الفجر حتی لو ان انسانا رمی نبله ابصر مواقع نبله وروی عن جابر یقول کان النبی علیہ السلام
یؤخر الفجر کاسمها، وروی الشیخان عن ابی ہریرۃ الاسلمی عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال کان ینفث عن
صلوٰۃ الفجر حین یرف الرجل جلیسہ، قلت وهذا الحدیث یدل علی الاسفار بہ نہایۃ لا بدایۃ
وروی الشیخان عن ابن مسعود قال ما رایت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی صلوٰۃ الا لمیقاتہا
الاصولین صلوٰۃ المغرب والعشاء بجمع وصلی الفجر یومئذ قبل مقیاتہا، وفی لفظ مسلم قبل
مقیاتہا بغلس، قلت افاد هذا الحدیث ان المعتاد کان غیر التغلیس وکان علیہ السلام یفعل
الافضل وقد یفعل غیر الافضل توسعة علی الامۃ ولم یعلم من هذه الروایات ان ایہما افضل
الاسفار او التغلیس، فان قیل حدیث ابن مسعود یعلم منه ان الاسفار افضل لکونه معتاداً قلنا
یعارضہ حدیث الباب السابق فانه یدل علی کون التغلیس معتاداً فالظاهر ان تعاملہ صلی اللہ علیہ وسلم
مختلف بین الاسفار مرة و بین التغلیس مرة اخرى ولكن للحنفیۃ تشریع قولی عام فی حدیث
الباب و لیس للمخالفین تشریع قولی عام لعد م ورود غلسوا بالفجر. ومن الاصول تقدیم مثل
التشریع القولی العام علی الفعل والوقائع الجزئیۃ علی ان فی الاسفار تکثیر الجماعۃ.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۸۰، ۱ جلد ۲ باب ماجاء فی الاسفار بالفجر)

(۱) وفی منہاج السنن: قلت وصرح المشائخ بتفاوت..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ)

د گھری پہ اعتبار سرہ د مونخ وختونہ

سوال: علماء دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د فجر، ظہر، عصر،
مغرب، او عشاء وختونہ د گھری پہ اعتبار سرہ اونبائی مثلاً د سحر وخت
خومرہ وی او دمانبام نہ خومرہ وخت پس د ماسخوتن وخت شروع کیڑی؟
بینوا توجروا

المستفتی: عبد الفتاح پابینی صوابی ۱۲۴ شعبان ۱۴۰۳ھ

الجواب: خمونہ پہ علاقہ کنبے د سحر او مانبام پورہ وخت تقریباً ۱:۱۵
وی (۱) اود مازیگر وخت تقریباً د ورخی شپہ حصہ جو پیری او نور وختو
نہ معلوم او مشہور دی وهو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) الوقت بین طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بین غروب الشمس
وغيوب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشاهد فی دیارنا قد رساعة وربع ساعة.
(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب مواقیت الصلاة)
وقال العلامة ابن عابدين: ووجه ما قلناه ان الشارع لم يعتمد الحساب بل الغاء بالكلية بقوله
نحن امة امية لا نكتب ولا نحسب الشهر هكذا وهكذا وقال ابن دقيق العيد الحساب لا
يجوز الاعتماد عليه فی الصلوٰۃ انتهى.

(رد المحتار ص ۱۰۰ جلد ۲ مطلب ما قاله السبکی من الاعتماد علی قول الحساب مردود)
(۱) وفی المنہاج: قلت وصرح المشائخ بتفاوت الوقت بین طلوع الفجر الصادق
وطلوع الشمس وكذا بین غروب الشمس وغيوب البياض بتفاوت المواسم والبلاد،
والمشاهد فی دیارنا قد رساعة وربع ساعة.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب مواقیت الصلاة)

(۲) وفی المنہاج: قال بتعجيل العصر فی اول وقتها مالک والشافعی واحمد وقال
ابو حنيفة واصحابه بتاخيرها قال العلامة الشامي ان الوقت بعد العصر ای بعد دخول العصر
الی الغروب قدر سدس النهار.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۶ جلد ۲ باب ماجاء فی تعجيل العصر)

د مابنام او ماسخوتن په مینځ کښې فاصله

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې ځمونږ په علاقه کښې د ماسخوتن اذان د مابنام د اذان نه پنځوس منټه پس یا ۵۵ یا زیات نه زیات یوه گینته پس کیږي عام طور سره د مابنام اذان او ماسخوتن په مینځ کښې پنځه پاوه وقفه ساتلې کیږي دې سلسله کښې ستاسو حضراتو نه وضاحت مطلوب دې چې د مابنام او ماسخوتن په اذانونو کښې څومره فرق ساتل پکار وي؟ بینوا توجروا

المستفتی: غلام سرور لوند خور مردان ۱۹۸۷-۱۱۳۱

الجواب: چه کله نمر یقیني طریقې سره ډوب شي او د هغې نه پس ۱۵:۱۰ گینته تیره شي نو د ماسخوتن وخت داخل شي ځمونږ د مشاهدې او تجربې نه دا ثابت ده (۱) البته د ریاضي په حساب سره پنځلس درجې چه کل ۱۵×۴=۶۰ منټه وخت د مغرب دې دهغې نه پس د ماسخوتن وخت شروع کیږي. (۲) وهو الموفق

د شفق ابیض د غیوب نه مخکښې د ماسخوتن مونځ کول

سوال: مفتیان شریعت دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې ځمونږ ځائي کښې یو جماعت کښې د جولائي میاشت کښې د ماسخوتن اذان په ۸:۱۵ بجې او مونځ ۸:۴۵ بجې کیږي د مابنام او ماسخوتن په مینځ کښې د پنځه څلویښت

(۱) وفي المنهاج: قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغروب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب ماجاء في مواقيت الصلوة عن النبي ﷺ)

(۲) قال الحصكفي: (و) وقت (المغرب منه الى) غروب (الشفق وهو الحمرة) عندهما وبه قالت الثلاثة واليه رجع الامام كما في شروح المجمع وغيرها فكان هو المذهب (و) وقت (العشاء والوتر منه الى الصبح) (الدر المختار ص ۲۶۵ جلد ۱ كتاب الصلاة)

منتو وقفه پاتې کیږي سوال دادې چه د پنځه څلویښت منټه تیریدلو نه پس د ماسخوتن وخت دا خلیدې شي یا نه؟ په دې سلسله کښې د احنافو مفتی به مسلک کوم یو دې او د مابنام او ماسخوتن د اذان په مینځ کښې څومره فاصله ضروري ده دغه شان د شفق په مصداق کښې چه د ائمه مذاهب په مینځ کښې کوم اختلاف دې د هغې نه د بچ کیدلو ډیره د احتیاط طریقه څه ده؟ او شفق ابیض د غائب کیدلو نه مخکښې د جماعت کولو څه حکم دې؟ المستفتی: حبیب الله خیر آباد نو شهره ۱۹۸۶-۲۱۸۱

الجواب: د غروب او عشاء په مینځ کښې کم نه کم پنځه پاوه فاصله ساتل پکار دي د شفق ابیض د غائب کیدو په وخت کښې اذان کول پکار دي داد محققینو رائي ده او هم دا احتیاط دې بلکه د بعضي فقهاؤ په نزد د غیوب بياض نه مخکښې د جمعي مونځ کولو نه د غیوب نه پس ځان له مونځ افضل دې (۱) کما فی شرح الکبیر ص ۵۶۹ وفي فتاویٰ صاعد امام محلته یصلی العشاء قبل غیاب البياض فالافضل ان یصلیها وحده بعد البياض (۲) وهو الموفق

د مثل اول نه پس د مازیگر د اذان حکم

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې سعودی عرب کښې د مثل اول نه پس د مازیگر اذان کیږي او حال دا چه د احنافو قول د مثلینو نه پس دې نو که مونږ د هغوي په اقتداء کښې دغه وخت کښې مونځ او کړو نو د هغې به څه حکم وي؟ بینوا توجروا

المستفتی: منیر احمد شارع الشفاء طائف سعودیه عربیه... ۲۶ ۱۸ اکتوبر ۱۹۸۳ء

جواب: دغه امام پسې اقتداء کوئ که کیدلې شي درنه نو احتیاطاً یې اعاده او کړئ (۲) وهو الموفق

(۱) غنیة المستملی المعروف بالکبیری ص ۵۶۵ فصل فی احکام المسجد

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (وعليه عمل الناس اليوم) وانظر هل اذلزم من تاخيره العصر الى المثليين فوت الجماعة يكون الاولى التاخير ام لا..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

بسم الله الرحمن الرحيم الخ (في فج العميق: من تصنيف شير محمد كاكياي)

سؤال جليل ومصلح (رسالة تحقيق وقت مغرب) صنفه مولانا فقير محمد حسن صاحب زكوري اول وقت المغرب غيوبة الشمس المعلومة بذهاب الحمرة المشرقية هذا هو الاصح، وعليه عمل اكثر الاصحاب لقول قاتم اذا غابت الحمرة من هذا الجانب يعني المشرق فقد غابت الشمس من شرق الارض وغربها، وروى الكلبي عن ابن عمر رضي الله عنه عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، اول وقت المغرب سقوط القرص ووقت الافطار ان تقوم بخذاء القبلة وتفقد الحمرة التي ارتفع من المشرق اذا جاوز قمة الراس الى ناحية المغرب فقط وجب الافطار وسقط القرص، وهو صافي في ان زوال الحمرة الشرقية علامة سقوط القرص الذي يري غيوبة الشمس ومرسل ابن عمر كالمسند، وللشيخ قول بان الغروب يتحقق باستار القرص لقوله صلى الله عليه وسلم لابن اسامة رضي الله عنه وقد صعد جبل قيس والناس يصلون المغرب فرأى الشمس لم تغب وانما توارت الجبل بشئ ما صنعت انها تصلبها اذا تربها حيث غابت او غارت وانما عليك مشرقك ومغربك وليس على الناس ان يبعثوا، وجوابه انه لا دلالة فيها ان تحقيق الغروب قبل ذهاب الحمرة فبقى الاخبار الصحيحة الصريحة باعتبار زوالها بغير معارض، انتهى (نقل من كتاب قواعد الاحكام تصنيف عزيز عبد السلام الشافعي المصري ولد في سنة ١٠٠٠ هـ) والحال ان كتاب درخاها مراجع زكوري شريف بدست مولانا خان محمد صاحب سجاده نشين موجود است.

(بقية حاشية) والظاهر الاول بل يلزم لمن اعتقد رجحان قول الامام تأمل ثم رأيت في آخر شرح المنية ناقلاً عن بعض الفتاوى انه لا كان امام محلته يصلي العشاء قبل غياب الشفق الابيض فالافضل ان يصلبها وحده بعد البياض. (رد المحتار هامش در المختار ص ٢٦٣ جلد ١ قبيل مطلب لوردت الشمس بعد غروبها اوقات الصلاة)

...

بسم الله الرحمن الرحيم الخ (في فج العميق: من تصنيف شير محمد كاكياي)

في ملحق النعماني) ما مر به اول وقت المغرب وقت غروب الشمس اذا غربت عن الافق في جانب المغرب مائل فعلامة وقت المغرب التي اذا زالت الحمرة من جانب المشرق وبرفع السواد انتهى في ص ١٩٩. وايضاً صرح سيد سند في شرحه على الجفماني تحت قوله وفي الشرع من طلوع الفجر الثاني الى غروب الشمس قوله الى غروب الشمس بمعنى مجاوزته عن الافق الغربي بحيث تظهر الظلمة في جهة المشرق وتزول الحمرة الخ في القفص ص ١٣١، وايضاً قال ابو الفتح ار كن بن حسام المفتي الكناري في الفتاوى الحمادية نقل من مطلوب المسلمين اما تغريبه اول وقت صلوة المغرب اذا غربت الشمس ولم يبق اثر شعاعها يعني من جانب المشرق انتهى ص ٩. وايضاً قال علاء الدين الحصكفي في در المختار في در المنتقى شرح الملتقى تحت قول المصنف، الصوم ترك الاكل الخ من الفجر الى الغروب الى زمان غيوبة تمام حمرة الشمس بحيث تظهر الظلمة في جهة المشرق انتهى في الفتحة ص ١٣٠. بينوا وجروا المستفتي: ما معلوم..... ١٣/ جنوري ١٩٤٥ء

الجواب: اعلم ان التقييد بزوال حمرة المشرق لا توافقه الروايات الحديثية ولا الفقهية كما لا يخفى على من راجع الى كتب الحديث وكتب الفقه المتداولة بين العلماء، وما اوردوا في حديث ابن عمر لا يقبل قبل ذكر الاسناد او الاستناد الى الكتاب الذي يروي فيه الحديث مع الاسناد، او يقال ان المراد من ظهور الظلمة في جهة المشرق هو الظهور في الافق واما الحمرة فلا يكون في سائر الايام فلا تكون

حاشیہ شرح الوقایہ (۱)۔ وهو الموفق

یو وطن کنبی چه مونخ اوکری او بل وطن ته لارشی

او وخت داخل شوې نه وي نو څه به کوي.

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه خپل وخت باندي مونخ اوکري بیا روستودجیت طیارې په ذریعه سره وطن ته اورسیدلو چه هلته د دغه د مونخ وخت نه دې داخل شوې آیا داسې به دا مونخ په دویم ځل کوي؟
المستفتی: نامعلوم..... ۱۱۰ محرم ۱۳۹۲ هـ

الجواب: بعضی فقهاء کرام فرمائي چه دوخت د واپسي په صورت کنبی به مونخ دوباره کول ضروري وي (في الدر المختار فلو غربت ثم عادت هل يعود الوقت الظاهر نعم) او بعضی فقهاء فرمائي چه دې صورت کنبی به په دویم ځل نه شی کولي.
فی ردالمحتار ص ۳۳۲ جلد ۱ قلت علی ان الشیخ اسماعیل رد ما بحثه فی النهر تبعاً للشافعية بان صلوۃ العصر بغیوبة الشفق تصیر قضاء ورجوعها لا یعیلها اداء..... ومافی الحديث خصوصية لعلی كما یعطيه قوله علیه السلام انه كان فی طاعتک وطاعته رسولک وقال العلامة الشامی قلت ويلزم علی الاول بطلان صوم من افطر قبل ردها وبطلان صلوۃ المغرب لو سلمنا عود الوقت بعودها للكل والله تعالی اعلم انتهى مافی ردالمحتار (۲) قلت ظاهر حدیث لا یصلی صلوۃ مرتین یقتضی ترجیح الثاني فافهم وكذا عدم اعادة النبي ﷺ عند عود الشمس. وهو الموفق

(۱) قال العلامة عبد الحئی الکهنوی: قوله (والمغرب منه الى مغيب الشفق وهو الحمرة عندهما وبه يفتى) قوله الى ان تغيب الشمس قال شيخ الاسلام التفتازاني المعتبر في غروب الشمس سقوط قرص الشمس وهذا ظاهر في الصحراء واما في البنيان وقلل الجبال فبان لا يرى شيء من شعاعها على اطراف البنيان وقلل الجبال وان يقبل الظلام من المشرق. (هامش عمدة الرعايه على شرح الوقايه ص ۱۲۷ جلد ۱ كتاب الصلوۃ)

(۲) (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۲۶۵ جلد ۱ مطلب لو ردت الشمس بعد غروبها)

په بلغاریه کنبی د سحر د مونخ حکم

سوال: علماء کرام دې مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه فتاویٰ وودودیه صفحه ۱۰۳ او ۱۰۴ کنبی لیکلې شوې دي چه په بلغاریه کنبی کله د ماښام د مونخ نه پس د شفق غائب کیدلو نه مخکنی مخکنی په آسمان باندي نمر راخیږي د فتاویٰ مصنف جناب مولوي محمد ابراهیم مرحوم لیکلې دي که د ماسخوتن مونخ قضاء کوی او که نه لیکن چه کله نمر را اوخیږي نو د سحر مونخ هم نه کیږي نو دوي (مرحوم) د فجر متعلق نه دي لیکلې چه قضا به ئې کوي او که نه نو د فجر متعلق مسئله واضحه کړئ؟ بینوا توجروا
المستفتی: اورنگزیب پیي پشاور..... ۱۹۷۲ء ۱۸۸۱۲۴

الجواب: به بلغاریه کنبی په بعضی موسمو نو کنبی د غروب شفق سره طلوع فجر کیږي، لهذا هلته به د فجر مونخ با قانده کولې شي.

كما فی الدر المختار کبلغار فان فیها یطلع الفجر قبل غروب الشفق فی اربعینة الشتاء (هامش ردالمحتار ص ۳۲۲ جلد ۱) (۱) (۲). وهو الموفق

په قطب شمالي کنبی د شپږ و میاشتو په ورځ کنبی د صوم و صلوۃ حکم

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه کوم ځائي کنبی شپږ میاشتي یوه ورځ وي نو هلته به د مونخ او روژې څه حکم وي؟
المستفتی: عبد الظاهر افغانستان متعلم جامعہ اسلامیہ اکوړه خټک..... ۱۱۷ ذیقعدہ ۱۳۹۶

(۱) (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۲۶۶ جلد ۱ كتاب الصلاة مطلب في فاقد وقت العشاء كاهل بلغار)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: وفي شرح المنهاج ويجرى ذلك فيما لو مكثت الشمس عند قوم مدة، قال في امداد الفتاح قلت وكذلك يقدر بجميع الاجال كالصوم والزكاة والسنج والتدة و آجال الربح والسيار والاجارة وينظر ابتداء اليوم فيقبل كل فصل من الفصول الاربعة بحسب ما يكون كل يوم من الزيادة والنقص..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

الجواب: قطب شمالی نہ تلل او هلته د انسان پاتې کیدل ډیر زیات گران دي بلکه محال دي لهذا شریعت غراء د داسې ځایې د پاره د صوم او صلوة حکم نه دي جاري کړي ځکه چه شریعت شاذ او نوادر خیزونه نه بیانوي البته په شریعت کښې د داسې نادر کارونو مثالونه خامخا وي. چه علماء د ضرورت په وخت د دې نه استخراج او کړي. والاصل ههنا حدیث السدجال رواه مسلم والترمذی اقدروا له قدره. (۱) نو دا سړې به په اندازې او سوچ سره طلوع او غروب وغیره معلوموي او په هغې باندې به صوم و صلوة بنا کوي او که دا گرانه وي نو کوم نزدې ښار کښې چې پنځه وختونه موجودیږي دهغې نه دریږیو وغیره په ذریعې سره معلومات او کړئ او په هغې وختونو بنا او کړئ.

(۲) واعلم ان القمر يتحقق فيه الطلوع والغروب والاستواء كالارض

(بقیه حاشیه) کذا فی کتب الاثمة الشافعية ونحن نقول بمثله اذا صل التقدير مقول به اجماعاً فی الصلوات. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۶۸ جلد ۱ مطلب فی طلوع الشمس من مغربها)

(۱) حديث الدجال قلنا يارسول الله فذلك اليوم الذي كسنة ايكفينا فيه صلاة يوم قال لا اقدروا له قدره. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۳۷۳ جلد ۲ باب العلامات بين يدي الساعة وذكر الدجال)
(۲) قال العلامة ابن عابدين: وفي شرح المنهاج ويجرى ذلك فيما لو مكثت الشمس عند قوم مدة قال في امداد الفتاح قلت وكذلك يقدر لجميع الآجال كالصوم والزكاة والحج والعدة وآجال البيع والسلم والاجارة وينظر ابتداء اليوم فيقدر كل فصل من الفصول الاربعة بحسب ما يكون كل يوم من الزيادة والنقص كذا في كتب الاثمة الشافعية ونحن نقول بمثله اذا صل التقدير مقول به اجماعاً فی الصلوات.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۶۸ جلد ۱ مطلب فی طلوع الشمس من مغربها)
وايضاً قال فی الصفحة ۲۶۶ وحاصله انا لا نسلم لزوم وجود السبب حقيقة بل يكفي تقديره كما في ايام الدجال ويحتمل ان المراد بالتقدير المذكور هو ما قاله الشافعية من انه يكون وقت العشاء في حقهم بقدر ما يغيب فيه الشفق في اقرب البلاد اليهم ..... فتعين ما قلنا في معنى التقدير ما لم يوجد نقل صريح بخلافه وامام مذهب الشافعية فلا يقضى على مذهبنا.

(ردالمحتار ص ۲۶۶، ۲۶۷ جلد ۱ مطلب فی ما قد وقت العشاء كاهل بلغار)

وکذا تفاوت الليل والنهار فالحكم فيه كحكم الارض ﴿۱﴾. فافهم
چاچه د مازیگر مونځ نه وي کړې نو د مونځ نه مخکښې نفل کول
د اعتراض قابل نه دي دغه شان د ماسپڅین سنتو او فرضو

مینځ کښې نفل کول هم د اعتراض قابل خبره نه ده

سوال: علماء دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې په یو جمات کښې د مازیگر مونځ شوي دي یو سړي د مونځ د پاره راغې بل کس ورته او وئیل لږ صبر او کړه څه هم اودس کوم بیابه جمع او کړو. اوس داسې د دویمې جمعې نه مخکښې او اولنې جمعې نه پس نفل کولې شي که نه؟ دغه شان د ماسپڅین د سنتو او فرضو په مینځ کښې نفل کول جائز دي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبدالرحمن لکي مروت..... ۳۰۷۸۱۹۷۷

الجواب: کوم کس چه د مازیگر مونځ نه وي کړې د هغه د پاره د اصفرار نه مخکښې نفل کول صحیح دي. (کما صرح به جميع الفقهاء) (۲) یو فقیه هم د ماسپڅین د سنتو او فرضو په مینځ کښې

(۱) څنگه چه په زمکه باندې مونځ فرض دي دغه شان که څوک په سپوږمۍ، زهره، مریخ، یا نورو سیارو کښې اوسیدل شروع کړي نو هلته به هم مونځ فرض وي. البته دا خبره ده چه سجده دیته وائي چه ان تكون على الارض او على مقام مقام الارض، او په فضا کښې زورېند خیزونه خو داسې نه دي. نو د هغې جواب په منهاج النق کښې داسې ورکړي شوي دي.

قلنا كما ان الماء جسم فاصل بين السفينة والارض لا يعتد بفصله فكذلك الريح جسم فاصل بين الطائرة والارض لا يعتد بفصلها وكما ان السماء جسم ليس بارض ولا قام مقامها وتصح الصلوة فيها لقوله تعالى وارضاني بالصلوة والزكاة ما دمت حيا، ولا استقرار الجبهة عليها فكذلك الطائرة تصح الصلاة والسجدة فيها، وكذلك يقال في الصلوة في القمر والمريخ وغيرهما، البته د قبلې طرف لازمي دي او هغه په قبله نما یا بلې ذریعې سره معلومیدلې شي. کښې نو د تحري حکم هم شته چه تحري او کړي او د قبلې طرف متعین کړي الله تعالی فرمائي: اينما تولوا فثم وجه الله... (الایه) (از مرتب)

(۲) قال العلامة مرغيناني: لا تجوز الصلوة عند طلوع الشمس ولا ..... (بقیه حاشیه په راروان مخ)

د نفل کولو نه منع نه ده کړې. کما لا يخفى. وهو الموفق

د ماسپځين مونځ په مثل ثاني کښې کول د استحباب او احتياط نه خلاف دي

حوال: يوه مسئله ده او په هغې کښې ئې دا ثابت کړي دي چه سخته يخنې کښې مثل ثاني د ۲-۱۵ نه شروع کيږي او په هغې څه حوالې هم ليکلې شوې دي. دغه شان سائل په مثل ثاني کښې مونځ کول خلاف استحباب ثابت کړې دي جناب حضرت مفتي صاحب داسې جواب ليکلې دي نو تاسو هم په خپلې رائي سره تسلي را کړې؟ بينوا! توجروا

السائل: شير محمد..... ۱۹۷۸-۱۰-۱۲

الجواب: دا عبارات محوله درست دي ددې عبارتونو په بناء باندې په مثل ثاني کښې مونځ کول د استحباب او احتياط نه خلاف دي. البته ۲:۳ بجې د مثل ثاني داخلیدل د غور قابل خبره ده دغه شان د گرمۍ او يخنۍ په مو سمونو کښې په فئ الزوال کښې فرق وي په زياتي سوري کښې نه وي (۲) فافهم

(بقیه حاشیه) عند قيامها في الظهيرة ولا عند غروبها لحديث عقبة بن عامر رضى الله عنه قال لثلاثة اوقات نهان رسول الله ﷺ ان نصلی وان نقبر فيها موتانا عند طلوع الشمس حتى ترتفع وعند زوالها حتى تزول وحين تضيف للغروب حتى تغرب.

(الهداية ص ۸۰ جلد ۱ فصل في الاوقات تکره فيه الصلاة)

﴿۱﴾ قال العلامة حصكفی: ولو تكلم بين السنة والفرص لا يسقطها ولكن ينقص ثوابها وقيل تسقط وكذا كل عمل يناهى التحريم على الاصل. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۵۰۳ جلد ۱ قبيل مبحث مهم في الكلام على الضجعة بعد سنن الفجر)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن نجيم: (والظهر من الزوال الى بلوغ الظل مثليه سوى الفئ) اى وقت الظهر اما اوله فمجمع عليه لقوله تعالى اقم الصلاة للذكر الشمس اى لزوالها وقيل لغروبها واللام للتأنيث ذكره البيضاوى واما آخره ففيه روايتان عن ابى حنيفة الاولى رواهما محمد عنه ما فى الكتاب والثانية رواية الحسن اذا صار ظل كل شئ مثله سوى..... (بقیه حاشیه په راوان مخ)

یوکس د ماسپځين مونځ اوکړو بياني د هوائي جهاز په ذريعي سره سفر اوکړو بل ځانې کښې د ماسپځين وخت داخل شونو د مونځ څه حکم دي؟

حوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه يو سري د ماسپځين مونځ په يو ځانې کښې او کړو او بياد هوائي جهاز په ذريعه بل ځانې ته لارشي او هلته د دغې مونځ وخت اذان کيدو نو او هلته دغه وخت داخل شو نو آيا په دويم ځل به مونځ ادا کوي. او که نه هغه اولنې مونځ ورله کافي دي؟

المستفتي: سعيد الله آزاد کوهستان..... ۱۹۸۵-۱۰-۳۱

الجواب: که د تير شوي وخت اعاده د وخت تيريد لونه پس شوې وي. نو دغه مونځ به دوباره کوي.

ونظيره اعادة الظهر والعصر يوم تطلع الشمس من المغرب ﴿۱﴾. وهو الموفق

(بقیه حاشیه) الفئ وهو قولهما والاولى قول ابى حنيفة قال فى البدائع انها المذكورة فى الاصل وهو الصحيح وفى النهاية انها ظاهر الرواية عن ابى حنيفة وفى غاية البيان وبها اخذ ابو حنيفة وهو المشهور عنه وفى المحيط والصحيح قول ابى حنيفة وفى الينا بيع وهو الصحيح عن ابى حنيفة وفى تصحيح القدورى للعلامة قاسم ان برهان الشريعة المحبوبة اختاره وعول عليه النسفى ووافقه صدر الشريعة ورجع دليله.

(البحر الرائق ص ۲۴۵ جلد ۱ كتاب الصلاة)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: ورد فى حديث مرفوع ان الشمس اذا طلعت من مغربها تسير الى وسط السماء ثم ترجع ثم بعد ذلك تطلع من المشرق كعادتها قال الرملی الشافعى فى شرح المنهاج وبه يعلم انه يدخل وقت الظهر برجوعها لانه بمنزلة زوالها ووقت العصر اذا صار ظل كل شئ مثله والمغرب بغروبها وفى هذا الحديث ان ليلة طلوعها من مغربها تطول بقدر ثلاث ليال لكن ذاك لا يعرف الا بعد لايها مها على الناس فحينئذ قياس ما مر انه يلزم قضاء الخمس لان الزائد ليلتان فيقدر ان عن يوم وليلة وواجبها الخمس.

(ردالمحتار مع الدر المختار ص ۲۶۸ جلد ۱ كتاب الصلاة مطلب فى طلوع الشمس من مغربها)

کہ فرض مونخ اود جنازہ یو وخت مقرر شوی وی نوکوم یوبه مخکې کیږي؟
 سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د ماسپڅین اود
 جنازې د مونخ د پاره نو وخت مقرر شوی وی نو د فرضونه مخکښې کول خو
 ظاهره خبره ده خو جنازه به د سنتونه مخکښې کیږي یا روستو؟ بینوا توجروا
 المستفتي: صوبیدار حمید گل گرگره کوهات... ۱۹۹۱ء ۱۹۸۲ء

الجواب: چه کله د ماسپڅین اود جنازې مونخ په یو وخت شروع کیدلو والا
 وي یا وخت تنگ وي نود مفتی به قول په بنیاد سره به سنت په جنازې
 مخکښې کولې شي. کما فی ردالمحتار باب العیدین (۱) . وهو الموفق

د غروب او ماسخوتن داخليدلو په مینځ کښې د وقفې مقدار

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره که څه فرمائي چه دماښام د مونخ وخت
 څومره وخت پس ختمیږي او د ماسخوتن د مونخ څومره وخت پس شروع
 کیږي؟ المستفتي: غلام محمد ډوک منجو ضلع کیملیپور... ۱۹۷۲ء ۸۱۲۱۴
 الجواب: د غروب نه ترد دخول عشاء پورې تقریباً یوه نیمه ۱:۳۰ یا پاوه
 باندې گڼته ۱:۱۵ فرق وي (۳) فقط

(۱) قال الله له حصكفي: وتقدم صلاة الجنازة على الخطبة وعلى سنة المغرب وغيرها كسنة
 الظهر والجمعة والعشاء والعید على الكسوف لكن في البحر قبل الاذان عن الحلبي الفتوى
 على تاخير الجنازة عن السنة واقره المصنف كانه الحاق لها بالصلاة لكن في آخر احكام دين
 الاشباه ينبغي تقديم الجنازة والكسوف حتى على الفرض مالم يضيق وقته فتأمل. (الدر المختار
 على هامش ردالمحتار ص ۶۱۱ جلد ۱ مطلب فيما يرجع تقديمه من صلاة عيد وجنازة الخ)

(۲) وفي منهاج السنن: قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق
 وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغيوب البياض بتفاوت المواسم والبلاد
 والمشاهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲
 باب ما جاء في مواقيت الصلاة عن النبي ﷺ)

په کینډا کښې د مازیگر او ماسخوتن د وخت تعین

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه دلته کینډا کښې
 او ولس نیمې گینتې ورځ وی، د مونخ چات هم درلیږم. او دلته په مټې
 کښې گهری یوه گینته مخکښې کوي او په نومبر کښې ئې یوه گینته
 وروستو کوي. د انقشه د امام شافعی رحمه الله د مسلک مطابق ده نود حنفي
 مسلک مطابق به د مازیگر وخت څه وي؟ دغه شان دلته د غروب افتاب نه پس
 شفق احمر غائب شي لیکن شفق ابیض د شپې یو ولس بجو یا دهغې نه هم
 ناوخته پورې وي دغه وخت انتظار ډیر مشکل وی. آیا دماښام د مونخ نه پس
 فوراً مونږ د ماسخوتن مونخ کولې شو؟ بینوا توجروا

المستفتي: محمد اشفاق کینډا..... ۱۹۷۹ء ۵۸۸۱۴

الجواب: د غروب نه زیات نه زیات دوه گینتې مخکښې د مازیگر مونخ کوی
 او د غروب نه ۱۵-۱ گینته پس د ماسخوتن مونخ کوی (۱) وهو الموفق

(۱) د احبابو په معمول کښې د مازیگر وخت د ورځې د پوره مقدار (یعني د طلوع نه تر
 غروب شمس پورې تقریباً آخرنی حصه ده. لیکن په دې کښې دومره تاخیر کول چه
 زیروالي ته اوزسیږي مکروه دي.

قال الحصكفي وأخر العصر الى اصفرار ذكاء فلو شرع فيه قبل التغير فمده اليه لا يكره
 (الدر المختار ص ۳۶۸ جلد ۲)

دارنگې شفق احمر هغه دې چه د نمر غروب کیدو وخت کښې د افق کیدلو په وجه باندې وي
 اونمرپه افق کښې عموماً د شپې د اتمې حصې نه زیات نه پاتې کیږي. بهر حال چه په
 وختونو کښې داسې قسمه تغیر پیدا شو او دورځې شپې امتیاز ناممکن وي نود نزدې ملکونو
 په اعتبار سره په څلورویشتبو (۲۴) گینتو کښې د پنځه مونځونو اهتمام کول ضروري دي.

قال الحصكفي: وقاد وقتها كبلغار فان فيها يطلع الفجر قبل غروب الشفق في اربعينه
 الشتاء مكلف بهما فيقدر لهما ولا ينوي القضاء لفقد وقت الاداء. (در مختار ص ۳۶۲
 جلد ۱) وكما في حديث مسلم ص ۴۰ جلد ۲ باب ذكر الدجال: قلنا يا رسول الله فذلك
 اليوم الذي كسنة اتكفينا فيه صلوة يوم قال لا اقد رواه قدره الخ. (از مرتب)

د جمعہ مونخ کوم وخت پورے صحیح دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د جمعہ مونخ د کوم وخت نہ کوم وخت پورے صحیح دی؟

المستفتی: سید اسماعیل شاہ تحصیل و ضلع اٹک..... ۱۲۵ اکتوبر ۱۹۸۳

الجواب: د زوال نہ پس دوه نیمو گینتو نہ زیات تاخیر کول بی احتیاطی ده (۱) د جمعہ مونخ کنبے جلتی کول بهتر دی. (۲) وهوالموفق

د مازیگر یا سحر مونخ نه پس د نفل او قضاء مونخ کولو حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د مازیگر یا سحر د مونخ نه پس خوک نفل یا قضاء مونخ کولې شي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد زاهد حولدار الیکتیریش میڈیم رجمنٹ ایل اے دی... ۱۷ محرم ۱۳۹۲ هـ

الجواب: قضاء مونخ کول جائز دی او نفل کول منع دی (۳) وهوالموفق

(۱) قال العلامة ابن نجيم المصري رحمه الله: والجمعة كالظهر اصلاً واستحباً في الزمانين كما ذكره الاسيحياني. (البحر الرائق ص ۲۲۷ جلد ۱ كتاب الصلاة في المواقيت الصلاة)
(۲) وفي منهاج السنن: يدل حديث سلمة على التبرير في الجمعة وهو المختار عند العيني وقال الاسيحياني الجمعة كالظهر اصلاً واستحباً في الزمانين، ويؤيد التبرير ما قاله ابن قدامة في المغني، كان النبي ﷺ يصلّيها اذا زالت الشمس صيفاً وشتاء على ميقات واحد. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۵۵ جلد ۳ باب ما جاء في وقت الجمعة)

(۳) وفي الهنديه: تسعة اوقات يكره فيها النوافل وما في معناها لا الفرائض هكذا في النهايه والكفايه فيجوز فيها قضاء الفائتة وصلاة الجنازة وسجدة التلاوة كذا في فتاوى قاضي خان منها ما بعد طلوع الفجر قبل صلاة الفجر. (فتاوى عالمگیریه ص ۵۲ جلد ۱ الفصل الثالث في بيان الاوقات التي لا تجوز فيها الصلاة وتكره)

د مانبام په مونخ کنبې تاخیر کول مکروه دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د مانبام مونخ په داسې تاخیر سره کول چہ په ټولو جماتونو کنبې مونخ اوشي جائز دی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الخلیل محله اباخیل نوشهره..... ۱۱۰ رمضان ۱۳۹۲

الجواب: په مانبام کنبې ډیر تاخیر (د شفع په مقدار) مکروه دی (فتح القدیر) (۱) وهوالموفق

د قضا مونخونو د پاره مکروه وختونه

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبې خہ فرمائی چہ د قضا مونخونو مکروه وختونه کوم کوم دي؟ آیا د زوال نه علاوه بل هم خه ممنوع وخت شته؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ازرم (اے سي) تبوک سعودیه عربیه..... ۱۱۷۸۷ ۱۴۰ هـ

الجواب: صرف درې وختونه دي، غروب، طلوع او استواء په دې وختونو

کنبې قضاء مکروه ده. (والاصفرار في حكم الغروب) (۲) وهوالموفق

د ماسپخین د وخت مونخ دارو مدار په زوال دي

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبې خہ فرمائی چہ د گرمې او یخنۍ په موسمونو

(۱) قال المرغيناني (و اول وقت المغرب اذا غربت الشمس و آخر وقتها ما لم يغيب الشفق) وقال ابن الهمام رحمه الله: ولذا قلنا ان تاخير المغرب مطلقاً مكروه.

(هدايه مع فتح القدیر ص ۱۹۵ جلد ۱ باب المواقيت)

(۲) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: ثم ليس للقضاء وقت معين بل جميع اوقات العمر وقت له الا ثلاثة وقت طلوع الشمس و وقت الزوال و وقت الغروب فانه لا تجوز الصلاة في هذه الاوقات لما مر في محله. (البحر الرائق ص ۸۰ جلد ۲ باب قضاء الفوائت)

کنبی د ظهر وخت په شروع کیدو کنبی څه فرق شته که نه؟ ما اوریدلې دي چه زوال یعنې د ظهر دمونځ وخت د دولس نیمو بجو نه شروع کیږي نو که یو مسافر یا مقیم په ګرمې یا یخنې کنبې پاؤ کم په یوه بجه د ظهر مونځ اوکړي نو دا به صحیح وي؟

المستفتي: عبدالحمید..... ۱۹۷۴ء ۴/۲۳

الجواب: دارو مدار په زوال باندې دې پاؤ کم په یو بجه باندې په هر موسم کنبې زوال شوې وي. (۱) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: ووقت الظهر من زواله ای میل ذکاء عن کبد السماء الی بلوغ الظل مثلیه، قال ابن عابدین: من زواله الاولی من زوالها عن کبد السماء ای وسطها بحسب ما ینظر لنا. (الدرالمختار مع هامش ردالمحتار ص ۲۶۲ جلد ۱ قبیل مطلب لو ردت الشمس بعد غروبها)

باب الاذان والاقامة

د اذان په وخت کنبې د خبرو کولو او وعظ کولو حکم

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کنبې څه فرمائي چه (۱) د اذان نه مخکې څه کسان په جمات کنبې ناست وي په خبرو کنبې مشغول ووچه اذان شروع شي نو اوس به خبرې بند کړي او د اذان د الفاظو جواب ورکول به ضروري وي او که نه خبرې دې جاري ساتي؟ (۲) که په یو مجلس کنبې وعظ کیږي او اذان آواز شي نو د اذان په عزت کنبې به وعظ هم بند ولې شي او که نه وعظ به جاري ساتلې کیږي؟ بینوا توجروا

المستفتي: محمد ایوب خان محله شیان گنج مردان... ۱۰ صفر ۱۳۹۲ هـ

الجواب: (۱) خبرې جاري ساتل خلاف سنت کار دي. (۱) لان اجابة الاذان سنة (۲) که په دې وعظ کنبې د دين تعليم شروع وي نو وعظ جاري ساتل صحيح دي (۳) (ردالمحتار باب الاذان) وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدین: وينبغي للسامع ان لا يتكلم ولا يشتغل بشئ في حالة الاذان والاقامة ولا يرد السلام ايضا لان الكل يخل بالنظم. (ردالمحتار ص ۲۹۳ جلد ۱ باب الاذان)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن نجيم: ومن سمع الاذان فعليه ان يجيب وان كان جنباً لان اجابة المودن ليست باذان وفي فتاوى قاضى خان اجابة المودن فضيلة وان تركها لا ياثم واما قوله عليه الصلاة والسلام من لم يجب الاذان فلا صلاة له فمعناه الاجابة بالقدم لا باللسان فقط وفي المحيط يجب على السامع للاذان الاجابة. (البحر الرائق ص ۲۵۹ جلد ۱ باب الاذان)

﴿۳﴾ قال ابن عابدین: قوله (و تعليم علم تعلمه) اى شرعى فيما يظهر ولذا عبر فى الجوهرة بقراءة الفقه (قوله بخلاف قرآن) لانه لا يفوت جوهره ولعله لان تكرار القراءة انما هو للاجر فلا يفوت بالاجابة بخلاف التعلم فعلى هذا لو يقرأ تعليماً او تعلماً لا يقطع.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۹۲ جلد ۱ باب الاذان)

د آذان او اقامت کلمات به هم د تجوید په قواعدو سره ادا کولې شي
 سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د آذان او اقامت په کلماتو کښې به د تجوید د اصولو او قواعدو مطابق او غیر وقف احکامات جاري کیږي که نه؟ بینوا توجروا
 المستفتي: رحمن الدین تحصیل وډاکخانه خاص دیر ضلع دیر
الجواب: د تجوید او عربیت قواعد په ټولو کلماتو کښې جاري کیږي د آذان او اقامت په کلماتو کښې هم جاري کیږي. (۱)

(۱) (بدل علیه مافی ردالمحتار ص ۲۵۸، ۲۵۹ جلد ۱). وهوالموفق

په دوه یا زیاتو ځایو نو کښې مؤذن کیدل مکروه دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه یو سړې په دوه یا درې ځایو نو کښې آذان کوي ځکه چه آذان خو صرف اعلان دې نو آیا دا جائز دي؟

المستفتي: سعید الله آزاد کوهستان.... ۱۹۸۵ء ۲۱۴۱

الجواب: دوه یا دوو نه زیاتو جماعتونو کښې مؤذن مقرر کیدل مکروه دي.
 کما فی شرح التویر قبیل شروط الصلاة ویکره له ان یؤذن فی مسجدین (۲) وهوالموفق
 (۱) قال العلامة الحسکفی ولالحن فیہ ای تغنی بغير کلماته فانه لا یحل فعله وسماعه کالتغنی بالقرآن وبلا تغیر حسن، قال ابن عابدين بغير کلماته ای بزيادة حركة او حرف او مد او غیرها فی الاوائل والاواخر قهستانی.

(الدرا المختار مع ردالمختار ص ۲۸۵ جلد ۱ مطلب فی اول من بنی المنابر للآذان)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله فی مسجدین) لانه اذا صلى فی المسجد الاول یكون متنفلا بالآذان فی المسجد الثانی والتنفل بالآذان غیر مشروع ولان الآذان للمکتوبة وهو فی المسجد الثانی یصلی النافلة فلا ینبغی ان یدعو الناس الی المکتوبة وهو لا یساعدهم فیها.
 (ردالمختار هامش الدرا المختار ص ۲۹۵ جلد ۱ قبیل باب شروط الصلاة)

د اختر د مونځ د پاره آذان کول د سنتونه خلاف دي

سوال: علمائې دین دې باره کښې څه فرمائي چه د اختر د مونځ د پاره آذان کول څنگه دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: سمیع الرحمان گړهی کپوره مردان..... ۱۹۷۲ ۸۱۲

الجواب: د سنتونه خلاف دي. (۱) وهوالموفق

د ټیپ ریکارډ نه د آذان کولو حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې فرمائي چه په ټیپ ریکارډ سره د آذان کولو څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: حاجي عبد الله کلے ډاکخانه هواره چارسده..... ۱۲۴ ذی الحجه ۱۴۰۲

الجواب: په ټیپ ریکارډ سره د آواز عکس اوریدلې کیږي اصلي آذان نه نود آذان په عکس باندې اکتفاء کولو سره ستت نه ادا کیږي. (۲) لکه څنگه چه په محراب کښې په ټیپ پکار ډ کیښودلو سره جماعت نه کیږي گني نود. مؤذن او امام د خرچونه به خلاصې راشي. وهوالموفق

(۱) قال العلامة الحسکفی: لا یسن لغيرها کعید، قال ابن عابدين کعید ای ووتر وجنازة وکسوف واستسقاء وتراویح..... لکن فی التعلیل قصور لا تقتضائه سنية الآذان لمالیس تبعاً للفرائض کالعید ونحوه فالمناسب التعلیل بعدم وروده فی السنة.

(الدرا المختار مع ردالمختار ص ۲۸۲ جلد ۱ باب الآذان)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: ان آذان الصبی الذی لا یعقل لا یجزی ویعاد لان ما یصدر لاعن عقل لا یعتد به کصوت الطیور..... ان المقصود الاصلی من الآذان فی الشرع الاعلام بدخول اوقات الصلاة ثم صار من شعار الاسلام فی کل بلدة او ناحية من البلاد..... لابد من الاسلام والعقل والبلوغ والعدالة.

(ردالمختار هامش الدرا المختار ص ۲۹۱ جلد ۱ باب الآذان)

د وقت نہ مخکنی اذان کول جائز نہ دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی کہ دوخت نہ مخکنی
مثلاً د زوال نہ مخکنی اذان اوشی نو آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: اختر گل ظہران افریقہ..... ۱۹۷۵ء ۱۱/۱۱/۲۷

الجواب: دامام ابو حنیفہ رحمہ اللہ پہ نزد باندی د زوال نہ مخکنی اذان کول جائز نہ دی.
لان المقصود من الاذان اعلام الناس بالوقت وفي الاذان قبل الوقت تجهيل لهم ولم
يروفه حديث ثابت حتى يترك به القياس ﴿۱﴾. وهو الموفق

پہ (حي على الفلاح) کبی آواز ڊیر رانگل نہ دی پکار

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ پہ (حي على الفلاح)
کبھی د (الفلاح) پہ لفظ باندی د آواز رانگلو پہ مسئلہ کبھی یومولانا
صاحب او وئیل چہ دیکبھی آواز ڊیر رانگل نہ دی پکار آیا د مولانا صاحب
دا خبرہ صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مثل زاده تر لاندی ضلع صوابی..... ۱۹۶۹ء ۵/۱۲

الجواب: دلته (مد) نشته نوددی وجی ڊیر رانگل نہ دی پکار ﴿۲﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ وفي الهندية: تقديم الاذان على الوقت في غير الصبح لا يجوز اتفاقا وكذا في الصبح
عند ابي حنيفة ومحمد رحمهما الله تعالى وان قدم يعاد في الوقت هكذا في شرح مجمع
البحرين لابن الملك وعليه الفتوى هكذا في التارخانيه ناقلا عن الحجة.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۵۳ جلد ۱ باب الاذان)

﴿۲﴾ قال العلامة حصكفي: ومنها القراءة بالالحن ان غير المعنى والا لا الا في حرف مد
ولين..... فلو في اعراب او تخفيف مشدد وعكسه او بزيادة حرف فاكثر. (الدر المختار على
هامش رد المختار ص ۳۶۶ جلد ۱ باب ما يفسد الصلوة مطلب مسائل زلة القاري)

د اذان پہ آخرہ کبھی پہ جواب کبھی محمد رسول الله زیا تول

سوال: علمائے دین ومفتیان عظام دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ کله
مؤذن اذان کوی نو د اذان پہ جواب ورکولو کبھی پہ آخرہ کبھی د (لا اله الا
الله) پہ جواب کبھی (محمد رسول الله) وئیل پکار دی کہ نہ؟ بعضی وائی چہ
دا کلمہ زیاتول گناه ده او بعضی وائی چہ دا کلمہ پوره کول پکار دی نو پہ
دیکبھی کوم قول صحیح دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۹۰ء ۱۵/۱۰

الجواب: د اذان جواب ورکول سنت دی او د اذان کلمات د خیل طرفنه زیاتول
بدعت سیئہ دی. ﴿۱﴾ وهو الموفق

د ماہنام د اذان وخت

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ کله د پینور پہ
ریډیو باندی اذان کیږي نو پہ اسمان کبھی پہ بعضی ځایو نو باندی سرخی
پہ نظر راځي نو دا اذان صحیح دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: جهان بخت خان ملا کنډايجنسي..... ۱۹۷۸ء ۱۱/۲۲

الجواب: آذان د غروب الشمس ته پس واجب دی ﴿۲﴾ اگرچه سُرخي موجود
وی (عمدة الرعاية) ﴿۳﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفي: بان يقول بلسانه كمقالته ان سمع المسنون منه، قال ابن عابدين
قوله كمقالته اي مثلها في القول لافي الصفه من رفع صوت ونحوه.

(الدر المختار مع رد المختار ص ۲۹۲ جلد ۱ باب الاذان)

﴿۲﴾ قال العلامة مرغيناني واول المغرب حين تغرب الشمس و آخره حين يغيب الشفق.

(هدايه على صلوة فتح القدير ص ۱۹۵ جلد ۱ باب المواقيت)

﴿۳﴾ قال العلامة عبد الحئي الكهنوي: (قوله فيعاد) تفريع على..... (بقية حاشيه به بل مخ)

د. پیرہ خرونگو اذان اقامت

سوال: یو امام صاحب وئیلې دي چه کوم سرې پیره خړنې (شیو کوي) نو دهغه اذان او اقامت کول مکروه دي آیا دا صحیح ده؟ بینوا توجروا
المستفتي: راجه علي اصغر کياني لائلپور فيصل آباد... ۱۹۷۲ء ۱۸۲۸
الجواب: کوم سرې چه همیشه پیره خړنې نو دهغه اذان او اقامت مکروه دي لیکن دا کراحت هغه وخت وي چه کله دي باقاعدہ مؤذن جوړ کړې شي گني نو بیا کراحت نشته (۱) (فی ردالمحتار ص ۳۶۴، ۳۶۵ جلد ۱) وهوالموفق

د ماشوم په غوږ کښې اذان کله کول پکار دي

سوال: فقهای احناف او مفتیان عظام دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه کله ماشوم پیدا شي نو دهغه غوږ ونو کښې اذان او اقامت کول په کومه ورځ بهتر دي؟ آیا په اوله ورځ یا په اوومه ورځ افضل دی؟ او که اوومه په ورځ افضل دی او چا په مخکښې ورځ کړې وی نو دهغه اعاده به کولې شي، یا هم هغه کافی دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبدالرحمان... ۱۹۷۸ء ۱۳۷۸

(بقیه حاشیه) قوله فی وقتها ای فتجب إعادة الاذان ان اذن قبل الوقت وكذا لو قدم بعض كلماته على الوقت ووقع بعضها في الوقت يلزم استيناف الكل.

(عمدة الرعايه فی حل شرح الوقایه علی هامش شرح الوقایه ص ۵۲ جلد ۱ باب الاذان)

(۱) قال الحصکفی: ويكره اذان جنب واقامته..... وفاسق. قال ابن عابدين وحاصله ان يصح اذان الفاسق وان لم يحصل به الاعلام ای الاعتماد علی قبول قوله فی دخول الوقت..... ثم اعلم انه ذكر فی الحاوی القلسی من سنن المؤذن كونه رجلا عاقلا صالحا عالما بالسنن والاوقات مواظبا عليه محتسبا ثقة متطهرا مستقبلا..... الظاهر ان الاعادة انما هي فی المؤذن الراتب اما لو حضر جماعة عالمون بدخول الوقت واذن لهم فاسق او صبي يعقل لا يكره ولا يعاد اصلا لحصول المقصود، تأمل. (۱) (ردالمحتار مع الدر المختار ص ۲۸۹، ۲۹۰ جلد ۱ باب الاذان)

الجواب: د ولادت په وخت کښې د اذان د پاره څه وخت مقرر نشته دي (۱)
البته د تعامل نه جلتی معلومیږي. وهوالموفق

د اذان الفاظو غلط لوستل مکروه دي.

سوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه یو مؤذن دي د اذان الفاظ داسې وائي چه په (الله اکبر) کښې د (الله) په (ها) باندې (زور) وائي او د حي الفلاح په لفظ کښې په الفلاح لفظ کښې په فاً باندې پيښ وائي نو داسې اذان کول صحیح دي که غلط؟ بینوا توجروا

المستفتي: حاجي حکیم قلم خان لنډي کوتل... ۱۹۷۸ء ۲۸۳۸

الجواب: دي مؤذن لره د اذان صحیح کولو نه مخکښې اذان کول مکروه دي.

فی الدر المختار ولالحن فيه ای تغنی بغير كلماته فانه لا يحل. (هامش ردالمحتار ص ۳۵۹ جلد ۱) (۲) وهوالموفق

د اذان نه مخکښې د تعوذ او تسمیې حکم

سوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه ځمونږ په علاقه کښې

(۱) قال الشيخ عبد القادر الراعي: (قوله حتى قالوا لي الذي يؤذن للمولود ينبغي ان يحول)

قال السندی في رفع المولود عند الولادة على يديه مستقبل القبلة ويؤذن في اذنه اليمنى ويقيم

في اليسرى ويلتفت فيهما بالصلاة لجهة اليمين وبالفلاح لجهة اليسار وفائدة الاذان في اذنه

انه يدفع ام الصبيان عنه. (تقريرات الراعي ص ۴۵ جلد ۱ باب الاذان)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله بغير كلماته) اي بزيادة حركة او حرف او مد او غيرها

في الاوائل والاواخر قهستاني.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۸۵ جلد ۱ قبيل مطلب في اول من بنى المنائر للاذان)

یومولوی صاحب دھر اذان نہ مخکبئی پھ لاوہ سپیکر کبئی پھ زورہ سرہ
اعوذ باللہ او بسم اللہ وائی او هغه ددی د وجوب قائل دی. نو تاسو
صاحبانوتہ گذارش دی چه آیا اعوذ باللہ یا بسم اللہ پھ بنکاره باندی پھ
شرعی کتابونو کبئی ثابت ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی گلاب خان فاضل حقانیہ... ۱۵ ربیع الاول ۱۴۰۴ھ

الجواب: دیر کوشش باوجود هه واضحه جزئیہ ملاؤ نه شوه نو مناسب ده
چه ددی مولوی صاحب نه جزئیہ طلب کری شی حکه چه هغه د متعارف او
تعامل نه مخ اړولې دی... (۱) فقط

د تهجد و پاره اذان کول

سوال: د تهجد و اذان هه حکم دی؟ خمونږ په خائی کبئی په یو جمات کبئی د
تهجد و اذان کیږي او په ډیرو جماتونو کبئی خو نه کیږي؟ بینوا توجروا

المستفتی: عین العلوم صادق روډ کوټه... ۱۶ ربیع الاول ۱۴۰۲ھ

الجواب: جائز دی (۲)

کما یشر الیه کلام البدائع ص ۵۵ جلد ۱ بلال رضی الله عنه اما کان یؤذن بلیل لصلاة
الفجر بل لمعان اخری لما روی عن ابن مسعود رضی الله عنه عن النبی ﷺ انه قال
ایمنعکم من السحور اذان بلال فانه یؤذن بلیل لیوقظ نائمکم ویرد قائمکم
الحديث (۳). وهو الموفق

(۱) وفی الہندیہ: الاذان خمس عشرة کلمة و آخره عندنا لا اله الا الله کذا فی فتاویٰ
قاضی خان. (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۵۵ جلد ۱ باب الاذان)

(۲) وفی منهاج السنن: ذکر محمد فی الموطأ وغیره ان اذان بلال کان فی رمضان خاصة
لسحور الناس وفی شرعة الاسلام ان الاذان للتسحیر فی رمضان مستحب و کلام البدائع
وغیره يدل علی انه کان فی السنة کلها لصلوة التهجد.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۸۰ جلد ۲ باب ماجاء فی الاذان باللیل)

(۳) (بدائع الصنائع ص ۱۵۵ جلد ۱ فصل فی بیان وقت الاذان)

په موجوده زمانه کبئی د وختونو په نقشی باندی

د اذان حکم او د وخت نه مخکبئی اذان کولو اعاده

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کبئی هه فرمائی چه د کوم سړي ته د صبح
صادق او کاذب د پیژند کلو تجربه نه وي نو هغه د پاره نن صبا په دی چهاب
شو و نقشو باندی عمل کول جائز دي که نه؟ (۲) د وخت نه مخکبئی چه په
اذان کولو باندی اعاده واجب ده نو چه خومره مخکبئی اذان اوشي. حکه چه
دلته یو سړی لس منته مخکبئی اذان وئیلو باندی د اعادی وئیلې دی؟ نو
جواب راکړې اود دواړو جهانو اجر حاصل کړی.

المستفتی: نامعلوم... ۱۱ دسمبر ۱۹۸۳ء

الجواب: (۱) چونکه ددی نقشو دارو مدار د اغیارو په تقلید باندی دی په
مشاهداتو باندی نه دی، نو په دی باندی د اعتماد کولو په خائی په مشاهدې
باندی اعتماد کول پکار دي. اود طلوع شمس نه دی پنځه پاؤه مخکبئی او کړې
شي او ددی نه مخکبئی ادا کړې شوي مونځ دی واپس راوگرځولې شي (۱)
(۲) نیم منته او ددی نه هم کم د واپس راگرځولو موجب دی. (۲) وهو الموفق

(۱) وفی المنهاج: قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع
الشمس وكذا بين غروب الشمس وغروب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشهد في
ديارنا قدر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب ماجاء فی
مواقیت الصلاة عن النبی ﷺ)

(۲) وفی الہندیہ: تقديم الاذان على الوقت في غير الصبح لا يجوز اتفاقاً وكذا في الصبح
عند ابي حنيفة ومحمد رحمهما الله تعالى وان قدم يعاد في الوقت هكذا في شرح مجمع
البحرين لابن الملك وعليه الفتوى هكذا في التارخانية ناقلاً عن الحجة.

(فتاویٰ هنديہ ص ۵۳ جلد ۱ الفصل الاول فی صفة واحوال المؤذن)

وقال العلامة عبد الحی اللکهنوی: (قوله فی وقتها) ای فتجب اعادة الاذان ان اذن
قبل الوقت وكذا لو قدم بعض كلماته على الوقت ووقع بعضها في الوقت يلزم استئناف
الكل. (عمدة الرعاية على هامش شرح الوقایه ص ۱۵۲ جلد ۱ باب الاذان)

د اذان نہ پس درود شریف لوستل مستحب دی

سوال: د اذان پسې سمدستي په زوره باندې درود شریف لوستل په قرآن اوسنت یا دائمه اربعه په اقوالو کښې شته که نه؟ که داسې نشته نو آیا ددې بدعت بندول په علماؤ باندې فرض نه دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: محمد جان شنکياري ما نسهره.... ۹۱۱۲۱۹۷۲

الجواب: د اذان جواب ورکولو نه پس درود شریف لوستل مندوب او مستحب دي. لحدیث رواه مسلم اذا سمعت المؤذن فقلوا مثل ما يقول ثم صلوا على فانه من صلى على الحديث (مشكوة ص ۲۸) ﴿۱﴾ قلت والاجابة مثل عين الاذان فالظاهر ان حكمها واحد فيستحب للمؤذن ان يصلي واجاب لاعلى الجهر ولو جهر فلا يستحق الملام الا عند الالتزام ﴿۲﴾ فافهم وتدبر. وهو الموفق

د صبح صادق او د اذان د وختونو پيژندگلو

او د وخت نه مخکې د مونځ او اذان حکم

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه کوم سرې ته د صبح صادق او کاذب پيژندل گران وي لکه عام خلق نودوي دپاره په جماتونو کښې د زورندو نقشو پابندي ضروري ده که نه؟ او که د نقشي د حساب نه ئې پنځلس منته مخکې اذان او کړو نو آیا اذان به صحيح وي؟ او که مسافر

﴿۱﴾ عن عبد الله ابن عمرو بن العاص قال قال رسول الله ﷺ اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا على فانه من صلى على صلاة صلى الله عليه بها عشر اثم سلوا الله لي الوسيلة فانها منزلة في الجنة لا ينبغي الا لعباد من عباد الله وارجو ان اكون انا هو فمن سال لي الوسيلة حلت عليه الشفاعة، رواه مسلم. (مشكوة ص ۶۳ جلد ۱ باب فضل الاذان واجابة المؤذن)

﴿۲﴾ قال العلامة الشامي: وبان تخصيص الذكر بوقت لم يرد به الشرع غير مشروع. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۲۱۳ جلد ۱ باب العيدين)

ددې اذان په اوریدلو سره مونځ او کړو نو آیا ددې مونځ واپس راگرځول ضروري دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: رحيم الدين بام خيل صوابي.... ۱۱۲ دسمبر ۱۹۸۳

الجواب: په دې نقشو باندې پابندي کول نه مطلوب دي او نه ممنوع دي. ځمونې د مشاهدې مطابق صبح صادق د طلوع شمس نه پنځه پاوه مخکې راخيژي (۱) لهاددې نه مخکې چه کوم اذان او کړې شي هغه به واپس کولې شي اوددې نه مخکې ادا کړې شوې مونځ به هم واپس کولې شي. (۲) وهو الموفق

د لاود سپيکر په ذريعي سره په جمات کښې اذان کول مکروه نه دي

سوال: زيد او عمر په مينځ کښې د اذان په مسئلې کښې اختلاف پيدا شو چه جمات کښې دننه اذان کول صحيح نه دي. حال دا چه لاود سپيکر عام طور سره په جمات کښې دننه وي او اذان دننه نه کيږي. نو دې مسئلې کښې به څنگه تطبيق کولې شي؟ بینوا توجروا

المستفتي: قاضي محمد زمان کوهات.... ۱۲۲ دسمبر ۱۹۸۳ء

الجواب: په لاود سپيکر باندې اذان کول جائز دي او اذان د جمات نه بهر کول بهتر دي (۳)

﴿۱﴾ قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغيوب البياض بتفاوت المواسم والبلاد، والمشهد في ديارنا قدر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب ماجاء في مواقيت الصلاة عن النبي ﷺ)

﴿۲﴾ قال الشيخ عبد الحى الكهنوى: (قوله في وقتها) اى فتجب اعادة الاذان ان اذن قبل الوقت وكذا لو قدم بعض كلماته على الوقت ووقع بعضها في الوقت يلزم استئناف الكل وكذا تجب اعادة الاقامة قبل الوقت.

(عمدة الرعاية على هامش شرح الوقايه ص ۵۲ جلد ۱ باب الاذان)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله في مكان عال) في القنية ويسن الاذان في موضع عال والاقامة على الارض..... وينبغي للمؤذن ان يؤذن في..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

اود بهتر پیه پریخودلو سره کراهیت نه لازمیری. (۱) وهو الموفق

د اذان پیه وخت کښې مټې ګوتې ښکلول.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې کله مؤذن پیه اذان کښې اشهدان محمد رسول الله ته اورسیري نو بعضې خلق ګوتې ښکلولي آیا دا صحیح دي؟ د کتابونو حوالې اولیکئ د شکریه موقع راکړئ؟
بینوا توجروا

المستفتي: مولوي داؤد شاه جسر و ضلع اټک

الجواب: پیه جامع الرموز، کنز العباد، فتاویٰ صوفیه او کتاب الفردوس وغیره کښې دې ښکلولو ته جائز وئیلې شوې دي او پیه دې باب کښې څه ضعیف مرفوع حدیثونه هم روایت شوې دي (۲) او پیه بعضې وختونو کښې د احتیاط

(بقیه حاشیه) موضع يكون اسمع للجيران ويرفع صوته ولا يجهد نفسه لانه يتضرر الى ان قال، وقال ابن سعد بالسند الى ام زيد بن ثابت كان يتي اطول بيت حول المسجد فكان بلال يؤذن فوقه من اول ما اذن الى ان بنى رسول الله ﷺ مسجده فكان يؤذن بعد على ظهر المسجد وقد رفع له شئ فوق ظهره.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۸۳، ۲۸۵ جلد ۱ باب الاذان)

(۱) قال الشيخ محمد امين ابن عابدين: واما المستحب او المندوب فينبغي ان لا يكره تركه اصلا لقولهم يستحب يوم الاضحى ان لا ياكل اولا الا من اضحيته ولو اكل من غيرها لم يكره فلم يلزم من ترك المستحب ثبوت الكراهة..... في البحر في صلاة العيد عند مسئلة الاكل بانه لا يلزم من ترك المستحب ثبوت الكراهة اذ لا بد لها من دليل خاص. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۸۳ جلد ۱ مطلب في بيان السنة والمستحب والمندوب والمكروه)

(۲) قال ابن عابدين: (تتمة) يستحب ان يقال عن سماع الاولي من الشهادة صلى الله عليك يا رسول الله وعند الثانية منها قوت عيني بك يا رسول الله ثم يقول اللهم متعني بالسمع والبصر بعد وضع ظفري الابهامين على العينين فانه عليه السلام يكون قائدا الى الجنة كذا في كنز العباد، فهستاني ونحوه في الفتاوى الصوفية..... (بقیه حاشیه په بل مخ)

د پاره دا کار د اعتراض قابل نه دې خاص طور سره په هغه وخت کښې چه د بدنی صحت په وجه باندې وي البته د ثواب په نیت سره داسې کار کول دا عراض قابل دي او بیا خاصکر کله چه پکښې التزام هم وي. (۱) (والتفصيل في السعاية) وهو الموفق

داذان جواب پیه ژبې سره ورکول سنت دي او پیه قدمونو سره واجب دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د اذان جواب واجب دي که مسنون يا مستحب؟ که واجب دي نو لساناً يا عملاً (په ژبې سره يا په ورتلو سره) د مسئلې وضاحت او کړي ډیر احسان مند به یو؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبد القيوم ناظم مدرسه سراج العلوم ټيکسلا راولپنډي

الجواب: اجابت بلسان مسنون دي او بالقدم په هغه کس واجب دي چه په هغه باندې د جمې مونخ واجب وي. (شامیه) (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) وفي كتاب الفردوس من قبل ظفري ابهاميه عند سماع اشهد ان محمداً رسول الله في الاذان انا قائده ومدخله في صفوف الجنة وتماه في حواشي البحر للملي عن المقاصد الحسنة للسخاوي وذكر ذلك الجراحي واطال ثم قال ولم يصح في المرفوع من كل هذا شيء ونقل بعضهم ان القهستاني كتب على هامش نسخة ان هذا مختص بالاذان وامافي الإقامة فلم يوجد بعد الاستقصاء التام والتبع. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۹۳ جلد ۱ باب الاذان)

(۱) وفي منهاج السنن: وفي السعاية فعلى هذا لو قبل الظفر احياناً فلا بأس وان التزمه واعتقده ضروريا يشبه ان يكون مكروها فرب شئ مندوب ومباح يكون بالتخصيص والالتزام مكروها انتهى قلت وورد في بعض الروايات في فضل التقبيل انه لا يصيبه الرمدم والعمى كما في المقاصد الحسنة للسخاوي فعلى هذا لو قبل للصحة البدنية فلا بأس ولو قبل رجاء للشواب فلا خير فيه ويكون بدعة لعدم ثبوت هذه الروايات عن النبي ﷺ نعم يختص هذا بالاذان. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۸۷ جلد ۲ باب ما يقول اذا اذن المؤذن)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: ان الاجابة باللسان مستحبة وان الاجابة بالقدم واجبة ان لزم من تركها تفويت الجماعة.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۹۳ جلد ۱ باب الاذان)

د اذان نہ پس د نورو کلماتو ذکر واذکار

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د اذان نه پس د دعائي مسنون نه علاوه که یو سرې څه نور کلمات یا کلمه طیبه او ذکر اذکار کوي نو آیا دیته بدعت وئیلې شي او آیا ددې سرې ددینه منع کول جائز دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: ظهور احمد متعلم دارالعلوم حقانيه..... ۱۵ محرم ۱۴۰۳ هـ

الجواب: ذکر مسنون نه پس نور ذکر ونه مندوب دي او نه ممنوع دي. په داسې مفتیانو هم تعجب دي چې پخپله حرمت ثابتوي او حال دادي چې (الاصول فی الاشياء الاباحه) (۱) وهو الموفق

په جمات کښې د لاود سپیکر په ذریعې اذان وغیره جائز دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې په جمات کښې د لاود سپیکر په ذریعې سره اذان، نعت خواني، تلاوت، وغیره جائز دي یا نه؟ او حال داچې اذان خود جمات نه بهر مستحب دي نو بیا به څه مسئله وي؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبد المتین دولت زئي مردان..... ۲۵ ذی الحجه ۱۳۹۲

الجواب: په جمات کښې اذان کول جائز دي که په لاود سپیکر سره وي او که بغیر د لاود سپیکر نه وي البته د جمات نه بهر بهتر دي (۲) دغه شان نعت او تلاوت هم په اوچت او از سره جائز دي خو په دې شرط چې موندنې گزار ته

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله فالتعريف بناء عليه) أي على أن الأصل الإباحة أقول هذا الجواب نافع فيما سكت عنه الشارع وبقي على الإباحة الأصلية أما مانص على إباحته أو فعله عليه السلام فلا ينفع وقد نص في التحرير على أن المباح يطلق على متعلق الإباحة الأصلية كما يطلق على متعلق الإباحة الشرعية فالأحسن في الجواب أن يقال المراد بقوله في التعريف ما ثبت ثبوت طلبه لا ثبوت شرعية والمباح غير مطلوب الفعل وإنما هو مخير فيه.

المختار هاشم الدر المختار ص ۷۸ جلد ۱ مطلب المختار أن الأصل في الأشياء الإباحة

في الهندية: وينبغي أن يؤذن على المأذنة أو..... (بقية حاشية به بله صفحه)

تکلیف نه وي. (۱) وهو الموفق

د اذان نه مخکښې يا وروستو مروجہ درود او سلام لوستل

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د اذان نه مخکښې يا وروستو د مروجہ درود او سلام وئیلو شرعي حیثیت څه دي او نه لوستلو والا به ملامتہ کول څنگه وي؟

المستفتي: حافظ عبد الرشید ارشد رسالپور..... ۳۱۹۱۱۹۷۷

الجواب: درود او سلام پخپله لوستل عبادت او دثواب باعث دي لیکن مروجہ صلوٰة او سلام لوستل د التزام (۲) او تکلیف (۳) وړکولو د وجې نه نا جائز دي او بچ کیدل ترینه واجب دي. وهو الموفق

(بقیه حاشیه) خارج المسجد ولا يؤذن في المسجد، والسنة أن يؤذن في موضع عال يكون اسمع لجيرانه ويرفع صوته ولا يجهد نفسه..... ويقوم على الأرض هكذا في القنية، وفي المسجد هكذا في البحر.

(فتاویٰ عالمگیریه ص ۵۵ جلد ۱ الفصل الثاني في كلمات الاذان والاقامة وكيفيةهما)

(۱) قال الشيخ محمد امين الشهير بابن عابدين: وفي حاشية الحموي عن الامام الشعراني اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصل او قاري الخ.

(ردالمحتار هاشم الدر المختار ص ۳۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر)

(۲) قال العلامة ابن نجيم: ولأن ذكر الله تعالى إذا قصد به التخصيص بوقت دون وقت أو بشئ دون شئ لم يكن مشروعاً حيث لم يرد الشرع به لأنه خلاف المشروع.

(البحر الرائق ص ۱۵۹ جلد ۲ باب العيدين)

(۳) قال ابن عابدين: وفي حاشية الحموي عن الامام الشعراني اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم

او مصل او قاري الخ. (ردالمحتار ص ۳۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر)

د اذان نہ مخکنی پہ زورہ صلاۃ او سلام و نیل

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دا اذان نہ مخکنی پہ زور سرہ صلوۃ او سلام لو ستل څنگه دي داسنت دي که بدعت؟ بینوا توجروا المستفتی: عبد الکریم عباسی... ۱۸۱۹، ۱۹۷۷

الجواب صلوۃ او سلام بذات خود عبادت دے لیکن د خپل طرفه نه دے سره وخت خاص کول مکروه دي او خاص طور سره کله چه مونځ گزاروته تکلیف وي.

کما فی البحر ص ۱۵۹ جلد ۲ ولان ذکر الله اذا قصد به التخصيص بوقت دون وقت او بشی دون شی لم یکن مشروعاً حيث لم یرد الشرع به لانه خلاف المشروع ﴿۱﴾ وفي ردالمحتار ص ۱۲۲ جلد ۱ اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذکر الجماعة فی المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصل الخ ﴿۲﴾. وهو الموفق

د اذان په وخت کنبی متي گوتې بنکول د صحيح رواياتو نه ثابت نه دي

سوال: علمائے دین دے مسئلے باره کنبی خہ فرمائی چہ اکثر خلق په اذان کنبی د اشهدان محمد رسول الله په اوریدلو سره خپلې دواړه متي گوتې بنکلوي او په سترگو ئې لگوي دا کار بعضي خلق سنت گنړی او په استدلال کنبي خه روايات ذکر کوي چه هغه مظاهر حق والا روایت کړي دي. حال دا چه دا د سنتو نه خلاف رسم دے دا پریخودل پکار دي او دکوم حدیث چه حواله ورکولې شی د هغې باره کنبی علامه ابن طاهر په تذکره کتاب کنبی وئیلې دچه هغه صحیح نه دې.

(فوائد المجموعه فی الاحادیث الموضوعه ص ۵ مولفه علامه شوکانی)

بهر حال دا کار څنگه دې سنت دې که خلاف سنت او که بدعت دې؟ بینوا توجروا المستفتی: مولانا رحیم الله اضاخیل نو شهره... ۱۱۷ جولائي ۱۹۷۵

﴿۱﴾ (البحر الرائق ص ۱۵۹ جلد ۲ باب العیدین)

﴿۲﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۸۸ جلد ۱ مطلب فی رفع الصوت بالذکر)

الجواب: دا بمخصوص بنکلول د علاج دپاره کول جائز دې لیکن د ثواب په نیت سره کول بدعت دې او په موجوده وخت کنبی ئې عوام د ثواب په نیت کوي نو فتویٰ به د نه کولو ورکولې کیږي؟

لان حدیث الصدیق لا یصح رفعه (کما فی المصنوع فی احادیث الموضوعه ص ۲۵) (والفوائد المجموعه ص ۹) وعدم صحة الرفع لا یستلزم صحة الموقوف بل لا بد من المراجعة الى الاسناد وكذا ما نقل عن الخضر عليه السلام ليس بحجة وفي سنده مجاهيل مع الانقطاع (بواد ص ۴۰۹) ﴿۱﴾ وما فی كنز العباد وغيره من كتب الفقه فبناء على تلك الروایات دون النقل عن الائمة ﴿۲﴾. فافهم وتدبر

﴿۱﴾ قال الشيخ اشرف على التهانوی: قلت اور د صاحب المقاصد فی الباب عدة اقسام من الروایات المرفوعة من حدیث ابی بکر الصدیق عن الدیلمی ثم قال لا یصح وقال ایضا ولا یصح فی المرفوع من كل هذا الشیء والمنقول عن الخضر علیه السلام عن كتاب موجبات الرحمة وعزائم المغفرة لابی العباس احمد بن ابی بکر الرداد الیمانی المتصوف بسنده مجاهيل مع انقطاعه (فلم یصح) والموقوف على الحسن عن الفقيه محمد بن سعید الخولانی بسنده والمنقول عن المشائخ كمحمد بن البابا والمجد احد القدماء من المصريين وبعض شیوخ العراق او العجم وابن صالح ومحمد بن ابی نصر البخاری اقوالهم وورد فی فضله فی الاول فقد حلت علیه شفاعتی وفي سائرهما حفظ العین عن الرمد والعمی ودم الالم عنها هذا ملخص ما فی المقاصد اما حکم هذا العمل فظاهر وهو انه ان فعل باعتقاد الثواب الذي لم یثبت دلیله كان بدعة و زیادة فی الدین و اکثر من یفعله فی زماننا اعتقادهم كذلك فلا شک فی کونه بدعة وان فعل بنية الصالحة البدنية فهو نوع من الطب فیجوز فی نفسه لكن لو اقصی الى ایهام القربة كما هو المظنون من العوام فی هذا الزمان یمنع منه مطلقاً.

(بوادر النواذر ص ۴۰۸، ۴۰۹ چونتیسو ان نادره در مسح عینین بالانامل عند الاذان)

﴿۲﴾ وفي منهاج السنن: واما تقبيل ظفر الابهامين فقد ذکر فی جامع الرموز وكنز العباد والفتاوى الصوفیه ان یقول عند السماع الاول من شهادتی الرساله صلی الله علیه و آله یا رسول الله وعند الثانية منها قرية عینی بک یا رسول الله ویقول اللهم متعنی بالسمع والبصر بعد وضع ظفري الابهامين على العینین فمن فعله کان رسول الله صلی الله علیه و آله قائده الى الجنة وفي كتاب الفردوس من قبل ظفري ابهامیه عند سماع اشهد ان محمد رسول الله فی الاذان اناقائده ومدخله فی الجنة انتهى، قالوا لم یصح فی المرفوع فی هذا شیء نعم ورد ذلك..... (بقیه حاشیه په بله صفحه)

۱۸۸ اقامت پہ وقت کنبی کوم وقت کنبی مونخ ته اودریدل پکار دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ مونخ کوم خائی کنبی ہم مونخ کرے دی نو د اقامت شروع کیدلو سرہ امام پسے اودریرو لیکن دلتہ یو جمات کنبی چہ کلہ اقامت شروع شی نو امام او مقتدیان ٲول کنبی تردے چہ د (حي علي الصلوة) وئیلو پہ وقت کنبی امام او ٲول مقتدیان اودریرو او ددی حدیث نہ ئے ثابتوی (عن ابی قتادة الحارث بن ربعی اذا اقيمت الصلوة فلا تقوموا حتى تروني) ددی حدیث مطلب واضح کرے چہ ٲتہ اولگی چہ پہ دے دوارو ٲلو کنبی کومہ یوہ صحیح دہ؟ بینوا توجروا

المستفتي: فضل الديان ٲاک اسماعیل خیل نوشهرہ ٲشاور

الجواب: د حی علی الصلوة لوستلو وقت نہ اودریدل ادب او بهتر دے اودمخکنبی نہ اودریدلو کنبی نہ گناه شتہ او نہ عتاب (۱) (الدرالمختار) او کومو فقهاؤ چہ دمخکنبی نہ اودریدلو تہ مکروه وئیلی دی نو د هغوي

(بقیہ حاشیہ) فی احادیث مرفوعة ضعيفة، فان قيل الحديث الضعيف يكفي في الفضائل قلنا انهم اشترطوا في العمل بالضعيف شروطا منها ما ذكره السيوطي والرملي ان لا يعتقد سنية ذلك الفعل الثابت بالحديث الضعيف بل يعتقد الاحتياط، وفي السعاه فاعلى هذا لو قبل الظفر احتياطاً احياناً فلا بأس وان التزمه واعتدله ضروريا يشبه ان يكون مكروهاً فرب شئ مندوب ومباح يكون بالتخصيص والا لزام مكروها انتهى قلت وورد في بعض الروايات في فضل التقبل انه لا يصيبه الرمد والعمى كما في المقاصد الحسنة للسخاوي، فعلى هذا لو قبل للصحة البدنية فلا بأس ولو قبل رجاء للشواب فلا خير فيه ويكون بدعة لعدم ثبوت هذه الروايات عن النبي ﷺ نعم يختص هذا بالاذان.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۸۷ جلد ۲ باب مايقول اذا اذن المؤذن)

۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: ويكره له الانتظار قائماً ولكن يقعد ثم يقوم اذا بلغ المؤذن حي على الفلاح انتهى هندیہ عن المضمورات.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۹۵ جلد ۱ باب الاذان)

مراد کراہت تنزیہی دے چہ دھغی پہ کولو کنبے د سزا او رتہی خہ خطرہ نشتہ (۱) دغہ شان د حدیثی (۲) او فقہی (۳) روایتونونہ د صفونو د برابر والی ضروری کیدل اولوئی شان والا کیدل ثابت دی نو افضل اگرچہ حی علی الصلوة دوخت نہ قیام دے، لیکن دعادت او تجربی نہ معلومہ دہ چہ پہ دے طرز سرہ عمل کولو کنبی خامخا صفونو تہ نقصان رسی نو ددی عرض د وجہ نہ افضل دادہ چہ د مخکنبی نہ قیام اوشی (۴) او باقی ٲاتے شو حدیث نو ددغہ حدیث ددی مسئلے سرہ خہ خاص مناسب نشتہ بلکہ ددی مراد دادے چہ دامام دانظار پہ ولاړے سرہ کول مکروه وي. او دا اتفاقی مسئلہ دہ باقی نور توجیہات د تکلفاتو نہ خالی نہ دي. وهوالموفق

۱) قال الشيخ محمد امين ابن عابدين: والظاهر ان خلاف الاولى اعم فكل مكروه تنزيها خلاف الاولى ولا عكس لان خلاف الاولى قد لا يكون مكروها حيث لا دليل خاص كترك صلاة الضحى.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۸۳ جلد ۱ مطلب في بيان السنة والمستحب والمندوب الخ)

۲) عن النعمان بن بشير قال قال رسول الله ﷺ يسوي صفوفنا حتى كأنما يسوي بها القداح حتى رأى انا قد عقلنا عنه ثم خرج يوماً فقام حتى كاد ان يكبر فرأى رجلاً بادياً صدره من الصف فقال عباد الله لتسون صفوفكم او ليخالفن الله بين وجوهكم رواه مسلم.

(مشكوة المصابيح ص ۹۷ جلد ۱ باب تسوية الصف الفصل الاول)

۳) وفي الهنديه: وينبغي للقوم اذا قاموا الى الصلوة ان يتراصوا ويسدوا الخلل ويسووا بين منابهم في الصفوف ولا بأس ان يامرهم الامام بذلك.

(فتاوى عالمگیری ص ۸۹ جلد ۱ الفصل الخامس في بيان مقام الامام والمأموم)

۴) وفي منهاج السنن: وقال ابو حنيفة ومحمد يقومون عند حي على الصلوة يشرعون عند قد قامت الصلوة، وبالجملة انه لا يجب القيام على المقعدى الجالس المنتظر قبل ذلك على اختلاف بينهم في تعيين ذلك الحد لا ان القيام قبل ذلك غير جائز كما في الطحطاوى على الدرالمختار في شرح قوله والقيام حين قيل حي على الفلاح والظاهر انه احتراز عن التأخير دون التقديم حتى لو قام اول الاقامة لا بأس انتهى.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۸ جلد ۲ باب ما جاء ان الامام احق بالاقامة)

پہ لاوہ سپیکر باندی داذان د جواز دیارہ دلیل

سوال: چه میفرمایند علماء دین درین مسئلہ کہ اذان در لاوہ سپیکر درست است یا نہ؟ اگر درست است بہ کدام دلیل معتدین یا متأخرین درین مسئلہ حجت قوی است یا نہ، و اگر درست نیست بچه وجه معتبر فی زمانہ است۔ بینواتوجروا

المستفتی محمد غلام خطیب جامع مسجد چمدیری ضلع مردان

الجواب: چونکہ در اذان رفع صوت مطلوب و محمود است ﴿۱﴾ لہذا در الہ مکمل الصوت اذان کردن مشروع بود، والدلیل علی حسن رفع الصوت ما ورد انه علیہ السلام قال قم مع بلال فالتق علیہ مارئیت فلیؤذن بہ فانه اندی صوتا منک، رواہ الترمذی وروی ابن ماجہ انه علیہ السلام امر بلالا ان یجعل اصبعیہ فی اذنیہ قال انه ارفع لصوتک ﴿۲﴾ وقال العلامة الشامی ناقلا عن النہایۃ واذ اذن المؤذنون الاذان الاول ترک الناس البیع ذکر المؤذنین بلفظ الجمع اخراجا للکلام فخرج العادۃ فان المتوارث فیہ اجتماعہم التبلیغ اصواتہم الی اطراف المصر الجامع انتہی! (ص ۳۶۲ جلد ۱ ردالمحتار) ﴿۳﴾

نو چونکہ پہ اصل کنبی خو داذان کلمات وئیلی شوی دی نو سنت خو ادا شو او د هغی نہ علاوه د لاوہ سپیکر پہ ذریعی سرہ د آواز او چتولو مقصد پہ دیرہ بنکلی طریقی سرہ حاصلیری لہذا ددی پہ جواز کنبی ہیخ شک نشته فقط

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: وفي السراج وينبغي للمؤذن في موضع يكون اسمع للجيران ويرفع صوته ولا يجهد نفسه لانه يتضرر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۸۳ جلد ۱ قبیل مطلب فی المواضع التي یندب لها الاذان)

﴿۲﴾ (مشکوٰۃ المصابیح ص ۶۴ جلد ۱ باب الاذان الفصل الثالث)

﴿۳﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۸۷ جلد ۱ باب الاذان مطلب فی اذان الجوق)

تثویب جائز دی او پہ اذان کنبی فی داخل کنرل بدعت دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چه تثویب جائز دی کہ بدعت؟ بینواتوجروا المستفتی: گل فروز خان وزیر

الجواب: تثویب جائز دی او پہ دی کنبی تعاون علی البر موجود دی ﴿۱﴾ البتہ دا پہ اذان کنبی داخل بدعت دی.

یدل علیہ مافی الشرح التویر واثوب بین الاذان والاقامة فی الكل للكل بما تعارفوه (هامش ردالمحتار ص ۳۶۱، ۳۶۲ جلد ۱) ﴿۲﴾. وهو الموفق

د جمات پہ زو کہ باندی پہ لاوہ سپیکر سرہ اذان کول بدعت نہ دی

سوال: محترم القیام حضرت مولانا مفتی محمد فرید صاحب مفتی اعظم دارالعلوم حقانیہ السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته!

دسلام نہ پس ددی مسئلہ وضاحت او کرئی او احسان را باندی او کرئی چه خمونہ پہ علاقہ کنبی یو مولانا صاحب د جمات پہ زمکہ باندی پہ لاوہ سپیکر سرہ اذان کول بدعت سیئہ او مکروہ تحریمی گر خولی دی آیا دهغه دا مسئلہ صحیح ده؟ د کتابونو پہ حوالو سرہ ئی اولیکی او مونہ مطمن کری؟ بینواتوجروا

المستفتی: مولانہ سید شاہ جهان صادق گوندا شبقدر فوریت چار سده

﴿۱﴾ وفي منهاج السنن: وجوزة المتأخرون في الكل للكل بما تعارفوه واستثنا من الصلوات صلاة المغرب لعدم افادة الثوب فيها كما في النہایہ وغيرها وهذا الثوب وان لم یعہد فی الصدر الاول لكن له اصلا فی الشرع ووجہا وجہا فی الاصول روی ابو داؤد عن ابی بکرۃ قال خرجت مع رسول الله ﷺ لصلوة الصبح فكان لا يمر برجل الاناداه بالصلوة او حرکه بالرجل، وفيه تعاون علی البر وتکثیر للجماعة ونظيره فی ترک ما عہد فی عصرہ ﷺ منع النساء عن المساجد.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۵ جلد ۲ باب ماجاء فی الثوب فی الفجر)

﴿۲﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۸۶، ۲۸۷ جلد ۱ باب الاذان)

جواب افضل داده چه اذان د جماعت نہ بهر خائی باندی او کړې شي.
کما فی الہندیہ ص ۵۷ جلد ۱ وینبغی ان يؤذن علی المأذنة او خارج المسجد ولا يؤذن فی المسجد کذا فی فتاویٰ قاضی خان (۱)
باقی پاتې شوپہ لاؤد سپیکر کنبې اذان کول، نو دا نه ممنوع دی اونه مطلوب دی (۲) وهو الموفق

تثویب د مفتی به قول په بنا جائز دي

سوال: محترم المقام حضرت مفتي صاحب دارالعلوم حقانيه اکوړه خټک السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! د سلام نه پس عرض دادې چه ځمونږ شیخ صاحب د اذان نه پس اواز کوي ایماندارو مونږ ته راشئ صرف دا الفاظ وائي بل طرفته یو مولانا او دهغه شیخ صاحب دا حکم کوي چه په کوم جمات کنبې دا آواز اوشي نو په هغه جمات د هیچا مونږ نه کیږي نو ددې آواز د جواز او عدم جواز او په دغه جمات کنبې د مونږ ادا کیدلو او نه ادا کیدلو مسئله واضحه کړي مهرباني به وي؟ بینوا توجروا
المستفتی: سید سلیمان شاه بهلوله پایان چار سده

الجواب: دا تثویب دي او د مفتی به قول مطابق جائز دي.

لمافی الدر المختار فی باب الاذان واثوب بین الاذان والاقامة فی الكل للكل بما تعارفوه قال العلامة الشامي (ص ۱۶۲ جلد ۱) کتنخنج او قامت قامت او الصلوة الصلوة ولو احدثوا اعلاما مخالفا

(۱) (فتاویٰ عالمگیریه ص ۵۵ جلد ۱ الفصل الثاني فی کلمات الاذان والاقامة وکیفیتها)
(۲) قال العلامة ابن عابدين الشامي: ان الاصل الاباحة اقول هذا الجواب نافع فيما سكت عنه الشارع وبقي على الاباحة الاصلية اماما نص على اباحتها او فعله عليه السلام فلا ينفع وقد نص في التحرير على ان المباح يطلق على متعلق الاباحة الاصلية كما يطلق على متعلق لاباحة الشرعية فالاحسن في الجواب ان يقال المراد بقوله في التعريف ما ثبت ثبوت طلبه لا ثبوت شرعيته والمباح غير مطلوب الفعل وانما هو مخير فيه.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۸ جلد ۱ مطلب المختار ان الاصل في الاشياء الاباحة)

لذلك جاز هر عن المجتبى (۱) او دا خبره چه په دې کنبې د چا مونږ نه کیږي نو معلومیږي داسې چه دا سرې (ویونکې) یا جاهل دي او یا متجاهل دي. وهو الموفق

آذان د جمات نه بهر په اوچت خائي باندې ونیل بهتر دي

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کنبې څه فرمائي چه یو ورکوتې کلي دي چه دهغي دجمات بهر دروازي باندې دزمکې نه خوفته اوچت ممبردي او موذن په هغي باندې اذان کوي بعضي زنانه منع کوي چه ددې خائي نه کورونه ښکاري نو اذان لاندې په زمکه کوئ نو شرعاً ددې څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: غلام صادق مسجد چک نمبر ۵۳ بهکر میان والی

الجواب: بهتر داده چه اذان دجمات نه بهر په اوچت خائي او وئيلي شي.

لان بلالا رضى الله عنه كان يؤذن على بيت امرأة من بنى النجار وكان اطول بيت حول المسجد كما فى ابى داؤد ص ۷۷ (۲) وفى الہندیہ ص ۵۷ جلد ۱ وینبغی ان يؤذن على المأذنة او خارج المسجد ولا يؤذن فی المسجد کذا فی فتاویٰ قاضی خان (۳)
نوبت: البتہ د پردې انتظام ضروری دي. وهو الموفق

د ماښام نه علاوه نورو وختونو کنبې تثویب مستحسن دي

سوال: علمائي دين دي باره کنبې څه فرمائي چه د تثویب متعلق کافی اختلاف موجود دي او دیکنبې مختلف اقوال دي نو صحیح او فیصله شوي

(۱) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۸۷، ۲۸۸ جلد ۱ باب الاذان)
(۲) عن عروة بن الزبير عن امرأة من بنى النجار قالت كان بيتي من اطول بيت كان حول المسجد فكان بلال يؤذن عليه الفجر فياتي بسحر فيجلس على البيت ينظر الى الفجر الخ. (سنن ابى داؤد ص ۸۴ جلد ۱ باب الاذان فوق المنارة)

(۳) (فتاویٰ عالمگیریه ص ۵۵ جلد ۱ الفصل الثاني فی کلمات الاذان والاقامة وکیفیتها)

کود یو قول معتبر دی؟ بینوا توجروا
المستفتی بسم الله شاه متعلم حقانیہ ۱۵ دسمبر ۱۹۸۳ء

الجواب: فقهاء کرامو د ماہنام نہ علاوہ نورو وختونو کنبی تثویب مستحسن
گرځولی (۱) ددی مآخذ موجود دی او نظیر ئی هم شته (۲) وهو الموفق

ه اذان ه کلماتو په آخر کنبی ها ها لحن او نا جائز دي

وال: علمائې دين دي باره کنبی څه فرمائي چه ځمونږ په علاقہ کنبی کله
مورښين اذان کوي نو چه اشهد ان لا اله الا الله، ته اورسی نو په آخره کنبی ها
ها ها وغيره لولي ددی شرعي څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتی یوسف نمبر دار واه کینت راولپنډي ۱۸۱۸۱۸۰۱۴۰هـ

الجواب: په آخره کنبی د ها ها وئیل لحن دي او ناجائز دي.

لما في الدر المختار ص ۳۵۹ جلد ۱ ولا لحن فيه ای تغنی بغير کلماته فانه لا يحل فعله
ولا سماعه كالغنى بالقرآن وفي ردالمحتار تحت قوله بغير کلماته ای بزيادة حركة او
حرف او مد او غيرها

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله في الكل) ای كل الصلوات لظهور التواني في
الامور الدينية قال في العناية احداث المتأخرون التثويب بين الاذان والاقامة على حسب
متعارفوه في جميع الصلوات سوى المغرب مع ابقاء الاول يعنى الاصل هو تثويب الفجر وما رآه
المسلمون حسنا فهو عند الله حسن.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۸۶ جلد ۱ باب الاذان قبيل مطلب في اذان الجوق)

(۲) وفي منهاج السنن: وهذا التثويب وان لم يعهد في الصدر الاول لكن له اصلا في
الشرع ووجهها وجهها في الاصول روى ابو داود عن ابي بكرة قال خرجت مع رسول الله ﷺ
لصلوة الصبح فكان لا يمر برجل الا ناداه بالصلوة او حركه بالرجل ، وفيه تعاون على البر
وتكثير للجماعة ونظيره في ترك ما عهد في عصره ﷺ منع النساء عن المساجد (منهاج
السنن شرح جامع السنن ص ۷۶ جلد ۲ باب التثويب في الفجر)

في الاوائل والاواخر (۱) معلومه شوه چه زيادت دحرکت يا زيادت د حرف يا
مدیه اول يا آخر کنبی لحن دي. وهو لا يجوز وهو الموفق

په اذان او اقامت کنبی په جاهلانہ رویه باندي کلکیدل جائز نه دي

وال: علمائې دين دي مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه ځمونږ د محلي جمات
په دوه خاندانونو کنبی مشترک دي د اذان او اقامت د پاره نمبر شوي دي
يوه هفته به ديو خاندان سرې اذان او اقامت کوي او بله هفته به بل خاندان
يو سرې اذان کوي. اوس هغه سرې بالکل امي (جاهل) دي نو که بل څوک
اذان کوي هغه راغورځوي او پخپله باندي په دويم ځل اذان کوي او دغه شان
اقامت هم په دويم ځل کوي نو دداسې سرې څه حکم دي؟ بینوا توجروا
المستفتی: مرحم الله بونیر ۱۹ شوال ۱۴۰۱هـ

الجواب: که خبره رشتيا وي نو دا سرې جاهل مرکب دي ده له پکار دي چه د
کتاب او سنت اتباع او کړي او په دي ناجائز کارونو باندي دي سختي نه کوي.

ه اذان نه مخکني اعوذ بالله بسم الله په زوره وئیل

وال: علمائې دين دي مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه دا اذان نه مخکني د
اعوذ بالله بسم الله وئیلو څه حکم دي؟ او دا په زور وئیل پکار دي که په
پټه؟ بینوا توجروا

المستفتی: ډاکټر سعيد قذافي مارکيت باجور ۱۰ ذی القعدة ۱۴۰۲

الجواب: دا اذان نه مخکني اعوذ بالله بسم الله وئیل بذات خود نه مطلوب دي
او نه ممنوع (۲) البته په ټکاره وئیل او خاص کرد اذان پشان وئیل ممنوع

(۱) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۸۵ جلد ۱ باب الاذان)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله وشرعا اعلام مخصوص) ای اعلام بالصلاة
قال في الدرر ويطلق على الالفاظ المخصوصه ای التي يحصل ..... (بقيه حاشيه په راروانه صفحه)

دی حکم چہ عوام بہ نی د اذان کلمات او گنری (۱) دغہ شان د سلفو او خلفو (مٹاخرینو) د تعامل نہ ہم خلاف دی. وهو الموفق

د اذان پہ وخت کنبی د بدعتیانو د شعار او

د التزام مالا یلزم نہ اجتناب ضروری دی

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چہ د شریعت محمدی په رنړا کنبی د اذان نہ مخکې یا روستو په ښکاره یا پټه باندې درود شریف وئیل څنگه دي؟ لکه بعضی خلق منع کوي. او حال دا چہ د درود شریف ډیر زیات فضیلتونه دي نو بیایې بعضی خلق ولې منع کوي، د قرآن او سنت په رنړا کنبی مو نږ د جواب نہ مستفیض کړې؟ بینوا توجروا،

المستفتي: حضرت بلال چورنگي ضلع کوهاټ..... ۱۳۰ اکتوبر ۱۹۸۴ء

الجواب: درود شریف بذات خود یو ډیر لوڼې عبادت دی او ددې عبادت خه مقرر وخت نشته البته کوم درود شریف چہ د بدعتیانو شعار وي او یا پکنبی د التزام مالا یلزم عقیده وي نو د هغې نه اجتناب ضروری دی (۲)

قال رسول الله ﷺ اتقوا مواضع التهم (۳). وهو الموفق

(بقیه حاشیه) بها الاعلام من اطلاق اسم المسبب على السبب اسمعيل واثما لم يعرفه بالالفاظ المخصوصه لان المراد الاذان للصلاة ولو عرف بها الدخل الاذان للمولود ونحوه على مايتى..... (قوله على وجه مخصوص) اى من الترسل والاستدارة والالفاظ وعدم الترجيع واللحن ونحو ذلك من احكامه الآتية. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۸۲ جلد ۱ باب الاذان)

(۱) قال العلامة حلبى: كل مباح يؤدى اليه اى (الى اعتقاد الجهلة سنيها) فمكروه.

(غنية المستملى المعروف بالكبرى ص ۵۶۹ فصل فى مسائل شتى)

(۲) قال ابن نجيم رحمه الله: ولان ذكر الله تعالى اذا قصد به التخصيص بوقت دون وقت او بشئ دون شئ لم يكن مشروعاً حيث لم يرد الشرع به لانه خلاف المشروع. (البحر الرائق ص ۱۵۹ جلد ۲ باب العيلين)

(۳) حديث اتقوا مواضع التهم رواه البخارى فى الادب..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

بغیر اودسه اذان کول بهتر نه دي

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چې بغیر اودسه اذان کول صحیح دي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتي: شمشاد خان طور و مردان..... ۱۳ صفر ۱۴۰۵هـ

الجواب: بغیر اودسه اذان کول افضل نه دي. (۱) وهو الموفق

د تشویب په مختلفو روایتونو کنبی تطبیق

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چہ ځمونږ په علاقه کنبی مؤذن یا بل څوک سرې نورو خلقو ته اواز کوي چہ مونږ ته راشي په دي مسئله کنبی د علمائی کرامو اختلاف دي. بعضی وائی دا بدعت دې او په ابوداؤد شریف باندې حواله ورکوي او د حضرت عمر او حضرت علی رضی الله عنهما قولونه پیش کوي. او بعضی علماء وائی چہ دا اعلان جائز دي او په هدایه او شرح وقایه باندې حوالې ورکوي اوس عوام حیران دي د نورو

(بقیه حاشیه) المفرد، وقال الملا على قارى حديث اتقوا مواضع التهم هو معنى قول عمر، من سلك مسالك التهم اتهم، رواه الخرائطى فى مكارم الاخلاق عن عمر موقوفاً بلفظ من اقام نفسه مقام التهم فلا تلومن من اساء الظن به.

(الموضوعات الكبرى لملا على قارى ص ۴۹ رقم حديث ۱۵۱)

(۱) قال فى الهندية: ولا يكره اذان المحدث فى ظاهر الرواية هكذا فى الكافى.

(فتاوى عالمگیریه ص ۵۴ جلد ۱ باب الاذان)

وفى منهاج السنن: مذهب ابى حنيفة انه يكره الاقامة بغیر وضوء ويجوز الاذان وروى عنه انه يكره الاذان ايضاً ويؤيده حديث لا يؤذن احدكم الا وهو طاهر اخرجه ابو الشيخ مرفوعاً وفى سننه عبد الله بن هارون وهو ضعيف واخرجه البيهقى موقوفاً على وائل وفى سننه القطاع لم يسمع الجبار عن ابيه وائل شيئاً.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۷ جلد ۲ باب كراهية الاذان بغیر وضوء)

خایونو نہ ہم مونږ جواب طلب کرو لیکن چاهم تسلي بخش جواب رانکړو.
ستاسو په خدمت کښې عرض دې چه مونږ ته تسلي والا جواب راکړئ؟
بینوا توجروا

المستفتي: منظور احمد مسجون دارالعلوم تعلیم القرآن راجه بازار راولپنډي.
الجواب: خفي فقهاؤ دا تثویب جائز گرځولي دي. (۱)

بدليل ان فيه تعاوناً على البر وبدليل ان النبي ﷺ كان يحرک رجل النائم او ناداه،
رواه ابو داؤد ولان بلالاً رضى الله عنه كان ينادى رسول الله ﷺ للصلاة وانكار
بعض الصحابة عليه بناء على بعض العوارض مثل التثويب بالصلاة خير من النوم في
غير الفجر ومثل الالتزام (۲). وهو الموفق

(۱) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: (ويثوب) بين الاذان والاقامة في الكل للكل بما
تعارفوه. قال ابن عابدين رحمه الله: (قوله في الكل) اي كل الصلوات لظهور التواني في
الامور الدينية قال في العناية احدث المتأخرون التثويب بين الاذان والاقامة على حسب
ماتعارفوه في جميع الصلوات سوى المغرب مع ابقاء الاول يعنى الاصل وهو تثويب الفجر
وماراه المسلمون حسناً فهو عند الله حسن.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۲۸۶، ۲۸۷ جلد ۱ باب الاذان)

(۲) وفي منهاج السنن: التثويب اعلام بعد اعلام واصله ان تجي الرجل مستهزاً فيلوح
بشوبه ليري ويشتهر، ويطلق على الاقامة وزيادة الصلوة خير من النوم في اذان الفجر والمراد
في ترجمة الباب الثالث وهي سنة عندنا في الفجر وهو مذهب ائمتنا الثلاثة وخطا الامام
النووي فيما نسبته الى ابي حنيفة من انه لا يقول به، وقول حى على الصلوة بين الاذان والاقامة
حسنه الامام محمد في الجامع الصغير وجوزه ابو يوسف للامراء وكل من كان مشغولاً
بمصالح المسلمين ويؤيد قوله ماروي في الصحاح ان بلالا كان يؤذن ثم ياتي رسول
الله ﷺ على باب الحجرة فيؤذنه بصلوة الصبح فيخرج، وروي ابو داؤد عن المغيرة بن شعبه
قال ضفت النبي ﷺ ذات ليلة وفيه فجاء بلال فأذنه بالصلوة وجوزه المتأخرون في الكل
للكل بما تعارفوه واستثنوا من الصلوات صلوة..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه باندې)

د مؤذن په اجازت سره بل کس لږه اقامت کول جائز دي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه زيږد د بکر سره جگړه
کوله چه څوک اذان کوي اقامت به هم هغه کوي بکر وائي چه دا غلطه خبره ده د
مؤذن هيڅ حق نيشته چه دې هم اذان کوي اقامت به هم کوي د مولوي صاحب
نه تپوس او کړې شو نو هغه بکر ته او وئيل چه دا د مؤذن حق دي او د مؤذن د
اجازت نه بغير دې بل کس تکبير (اقامت) نه وائي. نو بکر سمدستي او وئيل چه
بيا تا ته هم د غله دانو اخستلو هيڅ حق نشته، مولوي صاحب ورته او وئيل چه
څه د خپل طرفه نه وایم د پیغمبر ﷺ حديث درته بنائم نو بکر او وئيل چه څه
حديث د سره نه منم. او په کلي کښې د تبليغ والو گشت کيږي نو په خبرو خبرو
کښې بکر او وئيل چه اوس به تبليغ والا هم ځما کور ته نه راځي که راغلل نو بې
عزتي به ئې او کړم نو په دې باندې ورته يو کس او وئيل چه وروره! تبليغ واله
خود اسلام د کلمې دعوت ورکوي نو هغه او وئيل چه د داسې اسلام ضرورت
نشته. نو بيا څه کسان په دريمه ورځ باندې د بکر خوا ته ورغلل چه هغه پوهه
کړي او توبه او باسي او دنکاح تجديد او کړي نو هغه او وئيل چه څه به اسلام
پريږدم خودا کار به اونکړم، نو آيا بکر په دې خبرو سره کافر شوې دي يا نه؟ که
نه وي نو د نکاح تجديد ضروري دي او که نه؟ او که نه کوي نو داسې سړي
سره په خوراک څښاک، ديني او دنياوي کارونو کښې شريک کيدل جائز دي
که نا جائز؟ د مسئلې وضاحت او کړې؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبد العزيز مدرسه رحمانيه جيمس آباد تهر پارکر سنډه

(بقية حاشيه) المغرب لعدم افادة التثويب فيها كما في النهاية وغيرها، وهذا التثويب وان لم
يعهد في الصدر الاول لكن له اصلاً في الشرع ووجهها وجهها في الاصول روى ابو داؤد عن
ابي بكرة قال خرجت مع رسول الله ﷺ لصلوة الصبح فكان لا يمر برجل الاناداه بالصلوة
او حرکه بالرجل، وفيه تعاون على البر وتكثير للجماعة ونظيره في ترك ما عهد في
عصره ﷺ منع النساء عن المساجد.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۵ جلد ۲ باب في التثويب في الفجر)

الجواب: (الف) کوم سري چه اذان او کري نو هغه لره اقامت کول مستحب دي، او که مؤذن نه وي يا موجود وي خو د بل سري په اقامت وئيلو سره بد نه گنري نو د بل سري اقامت کول به بغير د کراهت جائز وي.

قال في الدر المختار اقام غير من اذن بغيبته ای المؤذن لا يكره مطلقاً وان بحضوره كره ان لحقه وحشة (هامش ردالمحتار ص ۳۶۷ جلد ۱) ﴿۱﴾ وقلت مارواه الترمذی من اذن فهو يقيم ففي مسنده عبد الرحمن بن زياد الافريقي وهو ضعيف وعلى تقدير الثبوت يحتمل على الاستحباب ﴿۲﴾

لهذا بکر او مولوي صاحب په حقه باندې دي.

(ب) او د زید دا خبره چه خه حدیث نه منم کفر دي ﴿۳﴾ خو په دې شرط چه دائې مراد نه وي چه خه جاهل مقلد یم، د فقهې پابند او تا بعدار یم براه راست په حدیث باندې عمل نشم کولې خکه چه دا د مجتهد کار دي او د هغه سره بڼه ښکاري. (ج) د اسلام په پریځودلو باندې راضي کیدل کفر دي. نظیره مافی شرح الفقه الاکبر ومن دعی الی الصلح فقال انا اسجد للصنم ولا ادخل فی هذا الصلح قيل لا یکفر ..... وقال برهان الدین صاحب المحيط وفيه نظر

﴿۱﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۹۱ جلد ۱ باب الاذان)

﴿۲﴾ وفي منهاج السنن: قال فقهاؤنا ومالك الاولي ان يقيم من اذن وان قام غيره فجاز ان لم يتأذ بذلك المؤذن فان كان يتأذى بذلك يكره لان اكتساب اذى المسلم مكروه وقال الشافعي يكره تأذى اولم يتأذى واحتج بحديث الباب، واحتج علمائنا بما رواه ابو داود وسكت عليه من حديث عبد الله بن زيد وفيه اذان بلال واقامة عبد الله بن زيد قال ابن عبد البر اسناده حسن، والجواب عن حديث الباب انه ضعيف او محمول على الاولوية.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۶ جلد ۲ باب ماجاء من اذن فهو يقيم)

﴿۳﴾ وفي الهنديه: قال رضى الله عنه سألت صدر الاسلام جمال الدين عمن قرء حديثاً من احاديث النبي ﷺ فقال رجل همه روز خلشها خواند قال ان اضاف ذلك الى القارى لا الى النبي ﷺ ينظر ان كان حديثاً يتعلق بالدين واحكام الشرع يكفر وان كان حديثاً لا يتعلق به لا يكفر. (فتاوى عالمگیریه ص ۲۶۶ جلد ۱۲ احكام المرتدين منها ما يتعلق بالانبياء)

وعندی انه يكفر (ص ۱۵۰) ﴿۱﴾ په دې شرط چه دده مراد د اسلام نه دين اسلام وي او که دده مراد د يو خاص جماعت (تبليغي جماعت) طريقه کار وي نو د هغې نه بې پرواهي کول مؤجب ذکفر نه دي، بهر حال ددغې سري د پاره ضروري ده چه په پرده کښې د نکاح تجديد او کري. ﴿۲﴾ يعني ښځه او خاوند دي د دؤو ځامنو وغيره په مخکښې ايجاب او قبول او کري. (د) که دا سري په خپل جهل باندې کلک او دريږي نو د مصلحت په بنياد ورسره تعلقات پريځودل جائز دي. ﴿۳﴾ وهو الموفق

د سحر او ما ښام د اذان او مونځ وختونه

سوال: د سحر او ما ښام د اذان او مونځ دپاره به صحيح او مستحب وختونه څه وي؟ واضحه فتوى راو ليږئ؟ بينوا تو جروا

المستفتي: نامعلوم: ..... ۱۹۷۸، ۱۰، ۲۵

الجواب: د سحر اذان د طلوع شمس نه پنځه پاؤه مخکښې کول او نيمه گيڼته پس مونځ کول پکار دی. ﴿۴﴾

﴿۱﴾ (شرح فقه الاکبر للقاری ص ۱۸۳ فصل فی الکفر صریحا وکنایه)

﴿۲﴾ قال ابن عابدين: واقره فی نور العین ومفهومه انه لا يحکم بفسخ النکاح وفيه البحث الذي قلناه واما امره بتجديد النکاح فهو لا شک فيه احتياطاً خصوصاً فی حق الهمج الارذال الذين يشتمون بهذه الكلمة فانهم لا يخطر على بالهم هذا المعنى اصلاً.

(ردالمحتار ص ۳۱۶ جلد ۳ قبيل مطلب توبة الياس مقبولة دون ايمان الياس)

﴿۳﴾ عن ابي سعيد الخدري عن رسول الله ﷺ قال من رأى منكم منكراً فليغيره بيده فان لم يستطع فبلسانه فان لم يستطع فبقلبه وذلك اضعف الايمان رواه مسلم.

(مشكواه المصابيح ص ۳۳۶ جلد ۲ باب الامر بالمعروف)

﴿۴﴾ قلت وصرح المشايخ بتفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغروب البياض بتفاوت المواسم والبلاد والمشاهد في ديارنا قدر ساعة ورربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب مواقيت الصلاة)

اود ما بنام اذان د غروب نه پس کول او فوراً ورپسې مونځ کول پکار دی (۱)
او پنځه پاوه پس د ماسخوتن مونځ ادا کول پکار دي. وهوالموفق

یو کار کښې د مقدار شرعي نه زیات اهتمام کول

یا د خپل طرف نه تخصیص کول جائز نه دي

سوال: علمائي کرام دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه دا اذان نه مخکښې يا
روستو د مروجہ صلوٰۃ سلام څه حکم دي؟ څوک چه ئې نه وائي هغوي ته
وهابي او گستاخ رسول وئيلې شي، آيا دا ضروري دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد ايوب مرکزي مسجد ټيکسلا..... ۱۹۷۲ء ۱۱۸۰۲

الجواب: صلوٰۃ او سلام پخپله عبادت دي ليکن د يو کار د شرعي مقدار نه
زيات اهتمام کول يا د خپل طرف نه تخصیص کول منکر او ناجائز دي.

كما انكر الله تعالى على من عامل معاملة الحرام بالطيبات حيث قال يا ايها الذين آمنوا
ادخلوا في السلم كافة ولا تتبعوا خطوات الشيطان الخ (۲) وكذا انكر الله على من
التزم الدخول من ظهور البيوت فعلاً وتركاً (۳) وانكر عبد الله بن مسعود رضي الله
عنه من التزم الانصراف عن اليمين

(۱) قال العلامة المروغيناني: اول وقت المغرب حين تغرب الشمس و آخر وقتها حين
يغيب الشفق. (هدايه على صدر فتح القدير ص ۱۹۵ جلد ۱ باب المواقيت)

(۲) قال العلامة حافظ عماد الدين ابن كثير: يقول الله تعالى امرأ عباده المؤمنين به
المصلقين برسوله ان يأخذوا بجميع عرى الاسلام وشرائعه والعمل بجميع اوامره وترك
جميع زواجره ما استطاعوا من ذلك..... وزعم عكرمه انها نزلت في نفر ممن اسلم من
اليهود وغيرهم كعبد الله بن سلام واسد بن عبيد و ثعلبه وطائفة استأذنوا رسول الله ﷺ في
ان يسبوا وان يقوموا بالتوراة ليلا فامرهم الله باقامة شرائع الاسلام والاشتغال بها عما عداها.
(تفسير ابن كثير ص ۳۲۳ جلد ۱ سورة البقرة آيت: ۲۰۸)

(۳) قال العلامة شبير احمد عثمانی: د جاهليت د زمانې يو دستور دا (بقية حاشیه په راروان مخ)

رواه البخاری (۱) وقال صاحب البحر ص ۱۵۹ جلد ۳ ولان ذكر الله تعالى اذا قصد
به التخصيص بوقت دون وقت او بشي دون شي لم يكن مشروعاً حيث لم يرد به
الشرع لانه خلاف المشروع (۲) وهوالموفق

د اذان په دعا کښې د بعضي زياتي الفاظو حکم

سوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه دا اذان په دعا کښې د
(والدرجة الرفيعة وارزقنا الشفاعة) وغيره بعضي الفاظود زياتولو څه حکم
دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: عبدالله توردهير صوابي

الجواب: دا زيادت په موفوع احاديثو کښې نشته البته فقهاء کرامو ذکر کړي
دي نو په ما ثور باندي اکتفاء کول او په زيادت باندي اعتراض نه کول
اعتدال (ميانه روی) دي. (۳) وهوالموفق

(دتيرمخ باقى حاشينه) هم وو چه کله به د کور نه اووتلو نو د حج د احرام به ئې او
تړلو بيا به کور ته د راتللو څه ضرورت پيښ شو نو په دروازه باندي به نه تلل يا به
په چت باندي راختل او يا د کور په شا طرفنه غار کولو سره راتلل او دا به ئې نيکي
گنړله الله تعالى دي ته غلط او فرمائيل.... د دي نه د اهم معلومه شوه چه دخپل طرفه
يو جائزا او مباح کار نيکي جوړول او په دين کښې داخلول نه مذموم او ممنوع
دي چه د دينه د ډيرو کارونو بدعت او مذموم کيدل معلوم شو. (فوائد تفسير
عثمانی ص ۳۷ ج ۱ سورة البقرة آيت ۱۸۹)

(۱) عن الاسود قال قال عبد الله بن مسعود لا يجعل احدكم للشيطان شيئاً من صلاته يرى
ان حقاً عليه ان لا ينصرف الا عن يمينه لقد رأيت النبي ﷺ كثيراً ينصرف عن يساره.
(صحيح البخاری ص ۱۱۸ جلد ۱ باب الانفتال والانصراف عن اليمين والشمال)

(۲) (البحر الرائق ص ۱۵۹ جلد ۱ باب العيدين)

(۳) وفي منهاج السنن: ثبت اذكار بعد التأذين منها الصلوٰۃ على النبي ﷺ كما في حديث
عبد الله بن عمرو عند مسلم و قال ابن القيم الافضل صلوٰۃ التشهد، ومنها دعاء الوسيلة وهو
اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلوٰۃ القائمة آت محمداً الوسيلة وابعثه مقاماً محموداً الذي
وعده رواه البخاری، قال الحافظ وزيادة والدرجة الرفيعة..... (بقية حاشیه په راروانه صفحه)

د بالغ کسانو پہ موجود گئی کنبی د نابالغہ اذان

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د بالغ کسانو پہ موجود گئی کنبی د نابالغہ اذان خنگہ دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: علی اکبر پتن ازاد کشمیر

الجواب: بہتر نہ دی. (۱) وهو الموفق

پہ اذان او اقامت کنبی فرق

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د قد قامت الصلوة نہ علاوہ پہ اذان او اقامت کنبی خہ فرق شتہ کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محد ازرم تبوک سعودی عرب..... ۱۷۸۷ ۱۴۰ھ

الجواب: غورہ دادہ چہ اذان پنخلس کلمات وی پہ اوچت آواز وی تیز نہ وی او پہ اقامت کنبی غورہ اولس کلمات دی پہ قلا رہ او زر زروی. (۲) وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) لیس لها اصل، وقال السخاوی لا اصل لها وفي معارف السنن وردت هذه الزيادة عند ابن السني في عمل اليوم والليلة وذكرها الشاه ولي الله في حجة الله البالغة وزيادة قوله انك لا تخلف الميعاد ثابتة في السنن الكبرى للبيهقي بسند قوي واما زيادة وارزقنا شفاعته فلا اصل لها ايضا وكذا لم يثبت في شيء من طرقه زيادة يا ارحم الراحمين كما في التلخيص. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۸۶ جلد ۲ باب ما يقول اذا اذن المؤذن) (۱) قال في الهنديه: اذان الصبي العاقل صحيح من غير كراهة في ظاهر الرواية ولكن اذان البالغ الفضل واذان الصبي الذي لا يعقل لا يجوز ويعد وكذا المجنون هكذا في النهاية. (فتاوى عالمگیریه ص ۵۴ جلد ۱ باب الاذان)

(۲) وفي الهنديه: الاذان خمس عشرة كلمة وآخر عندنا لا اله الا الله كذا في فتاوى قاضي خان..... والاقامة سبع عشرة كلمة خمس عشر منها كلمات..... (بقیہ حاشیہ پہ رارونہ صفحہ)

د غروب نہ پس د پنخہ پاوہ نہ مخکبی

د ماسخوتن اذان کول نہ دی پکار

سوال: خمونز پہ کلی کنبی شپز جماتونہ دی پہ هرجمات کنبی ۸:۳۰ بجی اذان کیڑی او پہ یو جمات کنبی اتہ بجی کیڑی او پہ ۸:۳۰ باندی تراویح کیڑی نودی وختونو کنبی مونخ جائز دی کہ نہ؟ دامام اعظم رحمہ اللہ د مسلک مطابق د تراویح او مونخ صحیح وخت کوم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حکیم مولوی عبدالغفور دواخانہ دیری کلپانی مردان..... ۱۷۸۲ ۱۴۰ھ

الجواب: د تجربی او مشاہدی نہ ثابتہ دہ چہ د غروب تہ پنخہ پاوہ پس د ماسخوستن وخت داخلیڑی او سپین والی غائبیڑی د جماتونو امامانو لہرہ پکار دی چہ د پنخہ پاوہ تیریدلونہ مخکبی دی اذانونہ کوی. (۱) وهو الموفق

د صبح صادق نہ مخکبی اذان

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ رمضان کنبی پہ جماتونو کنبی اکثر د پیشمئی پہ ختمیدلو باندی اذان کولی شی او د پیشمئی وخت د صبح صادق نہ مخکبی ختمیڑی نو دی صورت کنبی بہ د صبح صادق نہ مخکبی اذان اوشی حکہ چہ خلق دا اذان پہ اوریدلو سرہ پیشمئی ختموی نو دا اذان د وخت نہ مخکبی کیڑی؟ یا د اعلان خہ بلہ طریقہ اختیار کری شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی نفیس احمد میر پور خاص سندھ..... ۱۴۰۵ ۱۴۰ھ

(بقیہ حاشیہ) الاذان وکلماتان قوله قد قامت الصلاة مرتین کذا فی فتاویٰ قاضی خان..... ویرسل فی الاذان ویخدر فی الاقامة وهذا بیان الاستجاب کذا فی الهدایہ. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۵۵، ۵۶ جلد ۱ الفصل الثانی فی کلمات الاذان والاقامة)

(۱) وفي المنهاج: قلت وصرح المشائخ بفاوت الوقت بين طلوع الفجر الصادق وطلوع الشمس وكذا بين غروب الشمس وغروب البياض بفاوت المواسم والبلاد والمجاهد في ديارنا قنر ساعة وربع ساعة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰ جلد ۲ باب مواقيت الصلاة)

الجواب: مستحب داده چه د صبا ختلونه مخکبني خوراک خبناک بند کړي بلکه د مشکوک کیدلو نه هم مخکبني (۱) او که د بندولو اعلان او کړي نو هم څه منع نه دي (۲) وهو الموفق

د وخت نه مخکبني اذان کول

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کبني څه فرمائي که د وخت نه مخکبني اذان اوشي نو دوباره کول ئې څنگه دي؟ بينوا توجروا
المستفتي: رضا ءالله شگي ضلع صوابي..... ۱۷ شعبان ۱۴۱۰ هـ
الجواب: ددې اذان اعاده به کولې شي (شامي وغيره) (۳) وهو الموفق

د اذان په وخت کبني په اوچت آواز سره د ريډيو لگولو والا حکم

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کبني څه فرمائي چه يو سړي بالکل صحيح دي خو کله چه اذان شروع شي نو هغه ريډيو په اوچت آواز سره اولگوي او چه ورته د ريډيو بندولو او وئيلي شي نو انکار کوي او چه مونځ ته ئې راغواړي نو هم انکار کوي ددې سړي څه حکم دي؟ بينوا توجروا
المستفتي: سيد غلام حيدر شاه..... ۱۱۰ ۱۱ ۱۹۸۹ هـ

﴿۱﴾ قال الشيخ محمد امين ابن عابدين: (قوله وتأخير) لان معنى الاستعانة فيه ابلغ بدائع ومحل الاستحباب ما اذا لم يشك في بقاء الليل فان شك كره الاكل في الصحيح كما في البدائع. (رد المحتار ص ۲۴ جلد ۲ قبل فصل في العوارض)

﴿۲﴾ لما رواه ابو داود فما احل فهو حلال وما حرم فهو حرام وما سكت عنه فهو عفو. (سنن ابى داود ص ۸۳ جلد ۲ باب ما لم يذكر تحريمه)

﴿۳﴾ قال الحصكفي: (فيعاد اذان وقع) بعضه (قبله) كالاقامة خلافا لثاني في الفجر. (الدر مختار ص ۲۸۴ جلد ۱ باب الاذان). وفي الهنديه: تقديم الاذان على الوقت في غير الصبح لايحوز اتفاقا وكذا في الصبح عند ابى حنيفة..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

الجواب: دداسې کس سره تعلقات پريخودل پکار دي (۱) ځکه چه شرعي حکم (همیشه جيل) زمونږ د طاقت خبره نه ده. وهو الموفق

اقامت کول سنت موکده دي

سوال: علمائي دين څه فرمائي چه د مونځ نه مخکبني اقامت وئيل څه درجه لري فرض دي که سنت يا واجب يا مستحب؟ بينوا توجروا
المستفتي: عبدالرقيب پشاور يو نيورستي..... ۲۴ اپريل ۱۹۷۵ هـ

الجواب: اقامت سنت مؤکده دي اوبدائع والا په واجباتو کبني شمار کړي. (۲) في مراقى الفلاح سن الاذان فليس بواجب على الاصح وكذا الاقامة سنة مؤكدة في قوة الواجب لقول النبي ﷺ الخ (هامش الطحطاوى ص ۱۱۵) (۳) وهو الموفق
(بقية حاشيه) ومحمد رحمهما الله تعالى وان قدم يعاد في الوقت هكذا في شرح مجمع البحرين لابن ملك وعليه الفتوى هكذا في التارخانيه ناقلا عن الحجة.
(فتاوى هندية ص ۵۳ جلد ۱ الفصل الاول في صفته واحوال المؤذن)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن حجر العسقلاني: فتبين هنا السبب المسوغ للهجر وهو لمن صدرت منه معصية فيسوغ لمن اطلع عليها منه هجره عليها ليكف عنها..... قال المهلب غرض البخاري في هذا الباب ان يبين صفة الهجران الجائز وانه يتنوع بقدر الجرم، فمن كان من اهل العصيان يستحق الهجران بترك المكالمه كما في قصة كعب وصاحبيه..... وقال الطبري: قصة كعب بن مالك اصل في هجران اهل المعاصي.

(فتح الباري شرح صحيح البخاري ص ۵۹۸ جلد ۱۳ باب ما يجوز من الهجران لمن عصي)

﴿۲﴾ قال العلامة الكاساني: واما واجباتها فانواع بعضها قبل الصلاة وبعضها في الصلاة..... اما الذي قبل الصلاة فالثان احدهما الاذان والاقامة.

(بدائع الصنائع ص ۳۶۳ جلد ۱ واجبات الصلاة)

﴿۳﴾ (حاشية الطحطاوى على المراقى ص ۱۹۴ باب الاذان)

پہ اذان کنبی بہ پہ اشہدان محمداً رسول اللہ

کنبی محمداً منصوب وئیلی کیری

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ اذان کنبی محمداً رسول اللہ یعنی زیر سرہ، یا محمد رسول اللہ پہ پینس سرہ وئیلی کیری خکہ چہ کلمہ طیبہ کنبی پینس سرہ وئیلی کیری نو پہ اذان کنبی پینس وئی نشته؟ بینوا توجروا المستفتی: محمد سلیم صدیقی عمان مسقط..... ۱۹۷۴ ۱۱۱ ۵
الجواب: پہ اذان کنبی بہ د آن (عامل ناصبہ) دوجی نہ محمداً پہ زیر سرہ وئیلی کیری (۱) وهو الموفق

ہ اذان د پارہ د بنی او گس طرف خہ تخصیص نشته

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ حضور ﷺ ارشاد دے چہ د «ان الله يحب التيامن» (الحديث) نو پہ لباس، جمات تہ نتوتل، گمنخ کول، بنپی وینخل وغیرہ کنب د بنی طرف حکم دے نو بیا خہ وجہ دہ چہ اذان د اسلام پہ شعائر و کنبی دے او هغه گس طرفته کیری د جمات بنی طرفته اذان وئی نہ کیری لکہ خنگہ چہ اقامت بنی طرفته کیری؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاری عبد الحمید باجور ایجنسی..... ۱۳ مئی ۱۹۷۵

الجواب: گس طرفته اذان کول کتابی حکم نہ دے دپیغمبر ﷺ پہ زمانہ کنبی بہ دجمات نہ بہر اذان کولی شو، دبنی او گس طرف خہ لحاظ نہ وو. (کما لا یخفی) (۲) وهو الموفق

(۱) قال العلامة جمال الدين عثمان بن الحاجب: المنصوبات فمنه اسم ان واخواتها هو المسند اليه بعد دخولها مثل ان زيدا قائم. (كافيه ابن حاجب ص ۲۹ المنصوبات)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: ان اول من رقى منارة مصر للاذان شر حبل بن عامر المرادی وبنی سلمة المنابر للاذان بامر معاوية..... (بقیه حاشیہ پہ راروالہ صفحہ)

د صوفی جاہل پہ نسبت د عام فاسق اذان بہتر دے

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو سرے د ایم ای پورے تعلیم یافتہ دے پابندی سرہ دیرہ مزیدار تلاوت د قرآن مجید کوی حروف ہم پہ بنہ طریقے سرہ ادا کوی لیکن دیرہ ئی نشته بلکہ دیرہ خری، نو آیا دہ اذان کول جائز دی؟ بل سرے دے چہ بالکل بی تعلیمہ دے او د قرآن مجید تلاوت ہم نہ شی کولی او د اذان حروف ہم پہ بنہ طریقے سرہ نشی ادا کولی البتہ دیرہ ئی شتہ دے دوارو کنبی کوم یو د اذان کولو دپارہ بہتر دے؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل ربی کنڈی تازہ دین پی نو شہرہ..... ۲۵ مئی ۱۹۷۵ء

الجواب: خبر شی چہ مخلوق اللہ فاسق دے (کما صرح به فی شہادات تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ) (۱) اود عالم باعملہ پہ موجودگی کنبی د هغه اذان مکروہ تحریمی دے البتہ د صوفی جاہل پہ نسبت اولی او افضل دے

کما فی الدر المختار وفاسق ولو عالماً لا کنه اولی بامامة واذان من جاہل تقی (۲)
(هامش ردالمحتار ص ۲۶۳ جلد ۱). وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) ولم تکن قبل ذلك وقال ابن سعد بالسند الى ام زيد بن ثابت كان بيتي اطول بيت حول المسجد فكان بلال يؤذن فوقه من اول ما اذن الى ان بنى رسول الله ﷺ مسجده فكان يؤذن بعد على ظهر المسجد وقد رفع له شيء فوق ظهره.

(ردالمختار هامش الدر المختار ص ۲۸۵ جلد ۱ مطلب من بنی المنابر للاذان باب الاذان)
(۱) قال العلامة ابن عابدين في تنقيح الفتاوى: ان الاخذ من اللحية وهي دون القبضة كما يفعل بعض المغاربة ومخنة الرجال لم يبحه احد واخذ كلها فعل يهود الهند ومجوس الاعاجم فحيث اذن على فعل هذا المحرم يفسق.

(تنقيح الفتاوى الحامدية ص ۳۵۱ جلد ۱ لا يباح الاخذ من اللحية وهي دون القبضة)

(۲) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۸۹ جلد ۱ مطلب في المؤذن اذا كان غير محتسب في اذانه باب الاذان)

پہ جیل کنبی د قیدیانو د پارہ د اذان مسئلہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د نوبار پہ حوالات کنبی د پخوانہ دا طریقہ وه چہ دلته به قیدیانو مونخ جماعت سره هم کولو، او اذان به ئې هم کولو، اوس یو مولوی صاحب قیدیان ددې نه منع کړی دی چہ تاسو اذان هم مه کوئ او جماعت هم مه کوئ دا په شریعت کنبی منع دي. ځکه چہ اذان په هغه ځای کنبی کول پکار وي چہ هلته دروازي آزادي وي عام خلق بغیر د څه بندیز نه تللي راتللي شي. مولوي صاحب دا هم او وئیل چہ مونږ مجرمان یو او د مجرم اقتداء صحیح نه ده، لهذا درخواست دادې چہ د شریعت محمدی ﷺ په رنرا کنبی ددې مسئلې جواب د معتبرو کتابونو په حوالو سره مدلل اولیکئ؟ بینوا توجروا

المستفتي: محمد سيف الله... ۱۳ جولائي ۱۹۷۳

الجواب: د جمعی مونخ په حوالات (جیل) کنبی کول جدا څیز دي او د جمعی مونخ جدا څیز دي او په دې دویم صورت کنبی اذان کول بې قاعدې حکم دي (۱) او که دې مولوي صاحب ته څه جزئیہ معلومه وي نو مونږ ته دې را اولیري. وهوالموفق

د خطبي اذان کوم ځای کنبی کول پکار دي

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کنبی خہ فرمائي چہ د جمعی د مونخ نه مخکې چہ کوم اذان کولې شي د هغې دپاره د ځای څه قید شته یا نه؟ یا هر ځای کنبی چہ او کړې شي؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبد الوهاب زره میانه نو شهره

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله للفرائض الخمس الخ) دخلت الجمعة بحر وشمل حالة السفر والحضر والانفراد والجماعة قال في مواهب الرحمن ونور الايضاح ولو منفرداً أداء او قضاء سفراً او حضراً.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۸۳ جلد ۱ باب الاذان)

الجواب: دا اذان په جمات کنبی دننه کول پکار دي دغه شان د ممبر مخې ته او ممبر ته نزدې کول پکار دي. (والتفصيل في امداد الفتاوى ص ۴۴۹ جلد ۱) (۱) وهوالموفق

په کوم جمات کنبی چہ امام او مؤذن مقرره وي

نو راتلونکو د پارہ اذان او اقامت افضل دي.

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کنبی خہ فرمائي چہ د سفر په حالت کنبی چہ په اکثر و جماتونو دویم جماعت کیري نو دغې حالت کنبی اقامت کول بهتر دي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتي: مفتي بدر منير مهتم دارالعلوم مدنيہ بد خيله ملاکنډ ايجنسۍ ۱۱۰ ذی قعدہ ۱۴۰۹ھ

الجواب: د کوم جمات د پارہ چہ امام او مؤذن مقرر نه وي نو راتلونکو دپاره افضل دا ده چہ اذان او اقامت او کړي.

کما فی الهندیه ص ۵۶ جلد ۱ مسجد لیس له مؤذن و امام معلوم یصلی فیہ الناس فوجاً فوجاً بجماعة فالافضل ان یصلی کل فریق باذان واقامة علی حدة کذا فی فتاویٰ قاضی خان (۲). وهوالموفق

په اذان کنبی د تکبیر کلمات دوه دوه یوځای وئیل پکار دي

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کنبی خہ فرمائي چہ د اذان ټول کلمات به (۱) شیخ اشرف علی تھانوي رحمۃ اللہ علیہ فرمائي! دا کثرو کتابو نو عبارت د دوو وجهو احتمال لري لیکن د جامع الرموز عبارت دې چہ متبادر نزدیوالې او مخامخ دې

وهو هله بین یدیه ای بین الجهتين المسامتين اليمين المنبر او الامام ويساره قريبا منه و وسطهما بالسكون فيشمل ما اذا اذن في زاوية قائمة او حادة او منفرجة حادثة من خطين خارجين من هاتين الجهتين، قلت تحدث القائمة اذا كان المؤذن حذاء وسط المنبر بالحركة والمنفرجة والحادة اذا كان في غير حذائه. (امداد الفتاوى ص ۴۷۴ جلد ۱ باب صلوة الجمعة والعیدین)

(۲) (فتاویٰ عالمگیریه ص ۵۵ جلد ۱ الفصل الاول فی صفته واحوال المؤذن)

خان خان لہ ساء سرہ وئیل ضروری وی یاد الله اکبر الله اکبر دوه دوه کلماتو
پہ یوہ ساء سرہ وئیلو خہ استثناء موجود ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالحق ابوہا سوات... ۹۱۴۱۹۸۹

الجواب: د دوو الله اکبر نہ پس بہ ساء اخستلی کیری (۱) وهو الموفق

دیرہ خریونکی د اذان اعادہ کنبی احتیاط دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ دیرہ خریونکی چرتہ اذان
او کیری نو دھغی اعادہ نہ کولی شی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: صدر رحمان گل قریب نیو حاجی کیمپ کراچی نمرا... ۵۷۸۱۴۰۱

الجواب: دیرہ خریونکی فاسق دی او مردود الشہادت دی کما فی تنقیح
الفتاویٰ (۲) او د هغه اذان مکروه دی او دیر احتیاط دادی چہ غیر فاسق د
ددی اعادہ او کیری.

کمانی ردالمحتار ص ۳۹۳ جلد ۱ قوله وبعاد اذان جنب الخ، زاد الفہستانی والفاجر والراکب
والقاعد (۳) وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن نجيم (قوله ویرسل فیہ ویحذر فیہا) ای یتمهل فی الاذان ویسرع فی
الاقامة وحده ان یفصل بین کلماتی الاذان بسکة بخلاف الاقامة للتوارث..... ولو جعل
الاذان اقامة یعید الاذان ولو جعل الاقامة اذانا لا یعید لان تکرار الاذان مشروع دون الاقامة.
(بحر الرائق ص ۲۵۷ جلد ۱ باب الاذان)

(۲) قال العلامة ابن عابدین فی تنقیح الفتاوی: ان الاخذ من اللحية وهی دون القبضة کما
یفعله بعض المفاربة ومنخنة الرجال لم یحبه احدو اخذ کلها فعل یهود الهند ومجوس
الاعاجم فحيث اذمن علی فعل هذا المحرم یفسق وان لم یکن ممن یرتفعونه ولا یعدونه
قادحاً للعدالة والمروءة فکلام المؤلف غیر محرر، فتدبر.

(تنقیح الفتاوی الحامدیہ ص ۳۵۱ جلد ۱ لایباح الاخذ من اللحية وهی دون القبضة)

(۳) (ردالمحتار ص ۲۸۹ جلد ۱ مطلب فی المؤذن اذا کان غیر محتسب فی اذانه باب الاذان)

دیرہ خریونکی اذان مکروه دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیرہ خریونکی
مستقل طریقہ سرہ د جمات مؤذن جوړولی شی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی علی محمد دفتر عالمی مجلس تجفط ختم نبوت

نادر شاه بازار بهار ولنگر... ۱۰۱۵۱۹۸۸

الجواب: عادة دیرہ خریونکی فاسق دی (۱) او فتاؤ والا لیکي چہ د فاسق
اذان او امامت مکروه دی (۲) نو دی مستقل طریقہ سرہ امام او مؤذن
جوړول د دین نہ بی پرواھی او سستی کول دی. وهو الموفق

بی اودسه اذان کولو سرہ د قوم خوار کیدل

او ذلیلہ کیدل موضوعی وعید دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ بعضی خلق وائی چہ
بغیر اودسه اذان کولو سرہ په قوم باندی خواری او ذلت راخی آیا دا صحیح
ده؟ بینوا توجروا المستفتی: قیس نعمانی مرهتی نو شهره

الجواب: بی اودسه اذان کول خلاف استحباب دی (۳) او ددی د وجہ نہ په
قوم باندی خواری او پستی منصوصی خبرہ نہ ده بلکه موضوعی او
خود ساخته وعید دی. وهو الموفق

(۱) (تنقیح الفتاوی الحامدیہ ص ۳۵۱ جلد ۱ لایباح الاخذ من اللحية وهی دون القبضة)

(۲) قال العلامة المحصفي: ويكره اذان جنب واقامته واقامة محدث لا اذانه واذان امرأة
وخنثى وفاسق ولو عالما لكنه اولى بامامة واذان من جاهل تقى.

(الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۸۹ جلد ۱ باب الاذان)

(۳) قال الشرنبلالی: ويستحب ان يكون المؤذن ..... على وضوء لقوله ﷺ لا يؤذن الا متوضئاً.

(امداد الفتاح شرح نور الايضاح ص ۲۱۱ ما يستحب للمؤذن)..... (بقیه حاشیہ په بله صفحه)

(بقیہ حاشیہ) وفي المنهاج: مذهب ابی حنیفہ انہ یکرہ الاقامۃ بغير وضوء ویجوز الاذان، وروی عنہ انہ یکرہ الاذان ایضاً ویؤیدہ حلیث لا یؤذن احدکم الا وهو طاهر، اخرجہ ابوالشیخ مرفوعاً وفي سندہ عبد اللہ بن ہارون وهو ضعیف و اخرجہ البیہقی موقوفاً علی وائل وفي سندہ انقطاع لم یسمع الجبار عن ابيه وائل شیاً، ومذهب الشافعی انہ یکرہ الاذان بغير طهور، ومذهب احمد ان التطهر مستحب فی الاذان والامامة، وقال مالک یصح الاذان بغير طهور ولا یقیم الامتوضی.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۷ جلد ۲ باب کراهیۃ الاذان بغير وضوء)

باب شروط الصلوة وارکائھا

پہ جیب کنبی نسوار یا سگریٹو سرہ مونخ کول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د نسوار و دبی یا تھیلے یا سگریٹو پہ جیب کنبی وی نو مونخ کول جا تزدی؟ یا دی لرہ لرہ کول لازمی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: لطیف اللہ چارسدہ

الجواب: پہ نسوار و کنبی غا لباً پاکي اوبہ اچولے کیری لہذا دی سرہ مونخ کول ممنوع نہ دی او کہ د سگریٹو تھیلے یا دبی پاک وی نو پہ ہغی سرہ مونخ تہ خہ نقصان نہ رسیری (۱) البتہ بدبویہ او ضرری خیزونہ جمات تہ وپل منع دی. (۲) وهو الموفق

د مری د لامبولو د پارہ پہ استعمال تھوی پاکہ تختہ باندي مونخ صحیح دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د مونخ پہ تختہ باندي ئی دیو ماشوم لاش تہ غسل ورکرو او نو اوس دی تختہ باندي مونخ صحیح دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: منشی محمود مانسہرہ

(۱) وفي الهندية: تطهير النجاسة من بدن المصلي وثوبه والمكان الذي يصلي عليه واجب هكذا في الزاھدي فی باب الانجاس.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۵۸ جلد ۱ الفصل الاول فی الطهارة)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله واكل نحو ثوم) ای كبصل ونحوه مما له رائحة كريهة للحديث الصحيح فی النهی عن قربان آكل الثوم والبصل المسجد قال الامام العینی فی شرحه علی صحيح البخاری قلت علة النهی اذی..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ....)

الجواب: خبر شئی چه د مونخ د صحیح والی د پاره د مکان پاکوالی شرط دی نو که دا تخته پاکه وی نو دی باندې مونخ کول صحیح وی. (۱)

والظاهر هی الطهارة والا فلم یصح صلوٰۃ الجنابة ایضا. فالهم وتدبر. وهو الموفق

د دویمې سجدې د هیروالی په صورت کښې د سلام نه ورستو ادا کول

سوال: علمائ دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه یو سړي نه په اخري رکعت کښې دویمه سجده هیره شوه او سلام نه هم فارغ شو نو بیا ورته رایا د شواو تر اوسه ئې د مونخ مخالف څه کار نه دي کړې نو اوس به څه صورت اختیار وی؟ او که د مونخ مخالف څه کار ئې کړې وي نو بیا به څه صورت وي؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبدالرحمان

الجواب: د داسې کس نه که د مونخ مخالف څه کار شوي وي نو د مونخ اعاده به کوي او که څه منافي کار ترینه نه وي شوي نو دویمه سجده به او کړي او التحیات به او وائي سجده سهوه به او کړي بیا به التحیات او وائي او سلام به او کړي ځوي. (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) الملائكة واذی المسلمین ولا یختص بمسجده علیه الصلاة والسلام بل الکل سواء لروایة مساجدنا بالجمع خلافا لمن شد ویلحق بما نص علیه فی الحدیث کل ماله رائحة کرهة ما کولا او غیره الخ.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۸۹ جلد ۱ مطلب فی الفرس فی المسجد)

(۱) وفی الهندیة: تطهیر النجاسة من بدن المصلی وثوبه والمکان الذی یصلی علیه واجب مکذا فی الزاهدی فی باب الانجاس. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۵۸ جلد ۱ الفصل الاول فی الطهارة)

(۲) قال الشیخ طاهر بن عبد الرشید البخاری: وان سلم وهو غیر ذاکر لهما (ای سجدة صلیبة وسجدة التلاوة) فان سلامه لا یكون قطعاً وعلیه ان یسجد للتلاوة ویسجد للصلوة الاول فالاول ثم یتشهد ثم یسلم ثم یسجد سجدة السهو ثم یتشهد ثم یسلم.

(خلاصة الفتاویٰ ص ۱۸۰ جلد ۱ باب سجود السهو)

په کوټ پتلون او ټانی کښې مونخ کول

سوال: علمائ دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه انگریزي جامه یعني کوټ پتلون او ټانی اچول یو عام رسم جوړ شوي دي او خاص کرد افسر تیپ خلقو دا طریقه ده د دیو ټي په وخت کښې چه کله د مونخ وخت شي او د جامو د بدلولو موقع ملاؤ نشي نو آیا په دې لباس کښې مونخ کول جائز دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: داکتر خالد حسین میډیکل افسر میرعلي شمالي وزیرستان... ۱۹۷۲ء ۲۸۱۵۱۰
الجواب: د مونخ قضاء کیدلو نه دا بهتر ده چه په دې غیر شرعي لباس کښې او کړې شی او خاصکر چه کله عذر هم وي. (۱) فقط

په سجده کښې خپې اوچتول

سوال: علمائ کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه په سجده کښې د خپو اوچتولو سره مونخ فاسد کیږي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتي: شفیق الرحمان پشاور..... ۱۵ اگست ۱۹۷۹ء

الجواب: چه کله په ټوله سجده کښې خپې د زمکې نه اوچتې کړي نو د مونخ راگر ځول واجب کیږي لیکن داسې کیدل مونږ چرته نه دي اوریدلی (بحر شامي) (۲) وهو الموفق

(۱) قال الشیخ محمد امین ابن عابدین: (قوله والرابع ستر عورتہ) ای ولو بما لا یحل لبسه کتوب حریر وان اثم بلا عذر كالصلوة فی الارض المغصوبة.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۹۷ جلد ۱ مطلب فی ستر العورة)

(۲) قال فی شرح التنویر: ومنها السجود بجهته وقدمیه ووضع اصبع واحدة منهما شرط، قال ابن عابدین: واذا انه لو لم یضع شیاً من القدمین لم یصح السجود وهو مقتضى ما قدمناه آنفا عن البحر وفيه خلاف سند كره فی الفصل الآتی (ص ۳۳۰ جلد ۱) وقال الحصکفی:

وفیه یفترض وضع اصابع القدم ولو واحدة نحو القبلة والا لم تجز والناس عنه غافلون.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۳۳۰، ۳۶۹ جلد ۱ بحث الركوع والسجود)

د زنانو په نړۍ لویته او د مروند نه بره استونږو په حالت کښې مونځ
وال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه (۱) داسې نړۍ لویته
چه ویښته پکښې ښکاري په دې کښې مونځ کول څنگه دي؟ (۲) او چه کله
لستونږی د مروند ونو نه بره وي نو د مونځ څه حکم دي؟ بینوا توجروا
المستفتي: نامعلوم

الجواب: (۱) د زنانه دپاره په دې نړۍ لویته کښې مونځ کول صحیح نه دي او
په دویم ځل ئې پرې باقاعده طریقې سره راگرځول واجب دي. دا حدیثو او
فقهې روایاتو نه دا ثابت ده (۱) (۲) د سړي د پاره مکروه دي او ښځې دپاره
مفسد دي.

والدلیل علی الاول کراهة الصلوة علی وجه الولاية، والدلیل علی الثاني کون الیدین
عورة الا الکفین (۲). فقط

د علم په اعتبار سره د مونځ گزارو قسمونه او

د عالمگیری په عبارت کښې د نیه د ضمیر مرجع

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د فتاویٰ عالمگیری
د لاندیني عبارت متعلق یو تپوس دي.

المصلون ستة من علم الفرائض منها والسنن وعلم معنى الفرائض انه ما يستحق الثواب
بفعله والعقاب بتركه والسنة ما يستحق الثواب بفعلها ولا يعاقب بتركها فنوی الظهر
والفجر اجزائه واغنت نية الظهر عن نية الفرض والثاني من يعلم

(۱) قال فی الهندیه: بدن الحرة عورة الا وجهها وکفها وقدميها کذا فی المتون، وشعر المرأة ما
علی رأسها عورة واما المسترسل ففيه روايتان الاصح انه عورة کذا فی الخلاصة وهو الصحيح
وبه اخذ الفقيه ابو الليث وعليه الفتوى..... والثوب الرقيق الذي يصف ما تحته لا تجوز الصلاة فيه
کذا فی التبيين. (فتاویٰ هنديه ص ۵۸ جلد ۱ الفصل الاول فی الطهارة وستر العورة)

(۲) قال ابن عابدين رحمه الله: وقيد الكراهة فی الخلاصة والمنية بان يكون رافعاً كميته
الى المرفقين. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۷۳ جلد ۱ مطلب مکروهات الصلاة)

ذلك وينوى الفرض فرضاً ولكن لا يعلم ما فيه من الفرائض والسنن يجزيه كذا في القنية
په دې عبارت کښې د مافیه د (ه) ضمیر مرجع څه دي، ما في الوقت دي که ما
في الفرض؟ بینوا توجروا

المستفتي: محمد صادق ناظم مجلس منتظمه اشاعت فتاوي عالمگیری سهگل جهلم ۱۹۷۰-۱۷۵۵
الجواب: په (مافیه) کښې ضمیر مونځ ته راجع دي يعني چه دومره پوهیږي چه
دا مونځ فرض دي لیکن په دې مونځ کښې چه څومره فرائض او واجبات
وغيره دي د هغې نه بې خبره وی. وهو الموفق

د گډې بیږې د څرمنې نه د جوړې شوې مصلې کښودلو طریقه

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د گډې بیږې په
مصلې باندې دلته په علماؤ کښې اختلاف پیدا شوې دي د بعضو په نزد
باندې به د سر او ستو والا حصه مخکښې کولې شي او د بعضو په نزد باندې
به شاتنۍ حصه مخکښې کولې شي. لهذا د مستندو کتابونو په حوالو سره
ددې مسئلې وضاحت او کړۍ چه د مصلې کوم طرف به مخکښې او کوم
طرف شاته کولې شي؟ بینوا توجروا

المستفتي: مولوي سعيد اصفهاني چائي دپو کوهاله مري

الجواب: دواړه طرفونه جائز دي ځکه چه دواړو متعلق نه حکم راغلي او نه
منع. نو د حدیث (وما سکت عنه فهو عفو) (۱) په بنیاد دواړه جائز او مباح دي
البته تکلف او سختي منع ده. فقط

د فرض مونځ او ستونیت به څنگه کولې شي؟

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه (۱) د مونځ نیت به
څنگه کولې شي صرف په زړه سره یا په زړه او ژبې دواړو سره؟ په سنت مونځ
کښې د سنت رسول الله وئیل څه حکم لري؟ بینوا توجروا

المستفتي: صفدر حسین ایندې برادرز سعوادي عرب..... ۱۹۸۶-۳۰۱۱

(۱) (سنن ابی داؤد ص ۱۸۳ جلد ۲ باب ما لم يذكر تحريمه)

الجواب: (۱) نیت د زہد د ارادې نوم دې برابرہ خبرہ ده چه په ژبې سره ئې او وائي يا نه البته په ژبې سره وينا کول مستحب دي په دې سره د زہد د ارادې تائيد او تقويت کيږي او د سنت ثابتہ سره ئې څه ټکراؤ هم نشته (۱) (۲) سنت يا سنت رسول الله وئيل يو حکم لري يو مجمل دې او دویم مفصل (۲) وهو الموفق

د زنانو د پاره په مونځ کښې ستر دعوت

سوال: چه فرمايند علماء کرام دریں مسئلہ کہ یک زن مسلمان واصل که در یک لباس نماز ادا میکند، و در آن لباس ساق زن و صدرش از جهت کشادگی گریوان ظاهر میشود، این نماز زن در آن لباس درست است یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: باز محمد افغانی..... ۱۹۸۷/۱/۲۳

الجواب: ما سوائے وجه قدسین و کفین ہر اندام مکمل یا ریح وے کہ برہنہ شود، نمازش فاسد شود، کما فی الہندیہ ص ۶۰ جلد ۱ الربع وما فوقہ کثیر وما دون الربع قليل وهو الصحيح مکذا فی المحيط (۳) وهو الموفق

د قبلي طرف کښې چه بعضې قبلي ته مخ وي نو مونځ نه فاسديږي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه يو سړې ته پته نه وه چه د قبلي نه په سيني اړولو سره مونځ فاسديږي په بې علمي سره اوس

﴿۱﴾ قال العلامة ابراهيم الحلبي: والمستحب في النية ان ينوي يقصد بالقلب ويتكلم باللسان بان يقول اُصلي صلوة..... ولو نوى بالقلب ولم يتكلم باللسان جاز بلا خلاف بين الاثمة لان النية عمل القلب لا عمل اللسان واستحباب ضمه لما ذكرنا.

(غنية المستملی شرح منية المصلی ص ۲۵۱، ۲۵۲)

﴿۲﴾ فی رد المحتار: ان كان مما واظب عليه الرسول ﷺ او الخلفاء الراشدون من بعده فسنة. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۷۶ جلد ۱ مطلب في السنة وتعريفها)

﴿۳﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۵۸ جلد ۱ الفصل الاول في الطهارة وستر العورة)

سینه د قبلي نه و اوږیدله نیمه يا د نیمې نه زیاته یعنی کم نه کم څومره سینه چه د قبلي نه و اړوی نو هغې سره مونځ فاسديږي؟ بینوا توجروا
المستفتی: اکرام الحق نشتر آباد راوالپنډي..... ۱۲ ذی الحجه ۱۳۸۹ء
الجواب: که بعضې مواجھت باقی وي نو مونځ نه فاسديږي او چه کله مواجھت بالکل ختم شي نو بیا مونځ فاسديږي (یدل علیه مافی رد المختار ص ۳۹۸ جلد ۱) (۱) فقط

په باران سره لوندو جامو کښې مونځ جائز دي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د یو سړي بدن هم پاک دي او جامې ئې هم پاکې دي لیکن د باران په وجه لوندې شوې او بدن پورې اونختلې او نورې جامې هم نشته نو آیا په دې جامو کښې به مونځ ادا کوی که قضابه راوړي؟ بینوا توجروا

المستفتی: میر احمد بن جمال الدین کوهاله راوالپنډي..... ۱۹۷۰ء ۴/۴
الجواب: مونځ به پکښې کوي ځکه چه جامې په لوندیدلو سره نه پلیتیري. وهو الموفق

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: وسيأتى في المتن في مفسدات الصلاة انها تفسد بتحويل صدره عن القبلة بغير عذر فعلم ان الانحراف اليسير لا يضر وهو الذي يبقى معه الوجه او شيء من جوانبه مسامتا لعين الكعبة او لهوائها بان يخرج الخط من الوجه او من بعض جوانبه ويمر على الكعبة او هوائها مستقيما ولا يلزم ان يكون الخط الخارج على استقامة خارجا من جبهة المصلي بل منها او من جوانبها كما دل عليه قول الدرر من جبين المصلي فان الجبين طرف الجبهة وهما جبينان وعلى ما قررناه يحمل ما في الفتح والبحر عن الفتاوى من ان الانحراف المفسد ان يجاوز المشارق الى المغارب. فهذا غاية ما ظهر لي في هذا المحل والله تعالى اعلم.

(رد المحتار ص ۳۱۶، ۳۱۷ جلد ۱ مبحث في استقبال القبلة)

خونیزہ، بارونو کنبی د مونخ د پارہ قبلی طرف کافی دی خاص قبلہ نہ
سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ د پارہ د قبلی
صحیح طرف خہ دی؟ آیا د ژمی او گرمی په موسم کنبی دنمر پریوتلو منخ
خانی کنبی به قبلہ وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: جهان بخت خان ملاکنډ ایجنسی ۱۹۷۸، ۱۱، ۲۷

الجواب: خبر شی چہ د ریاضی والو په نزد زمونږ د بنارونو په نسبت سره کعبه
شریفه جنوب (سویل) طرفته مائله ده لیکن د ټولو فقهاؤ وینا ده چہ مونخ د
قبلی ټول طرف ته کول جائز دی (۱) وهوالموفق

زمونږ په بنارونو کنبی د قبلی طرف بین المغربین دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ هندوستان پاکستان
کنبی قبلہ مغرب طرفته ده نوددی وجی نه د جماتونو مخ هم خاص قبلی
طرفته دی لیکن نن صبا چہ د سعودی عرب نه کومه قبلہ نما ملاویږي د
هغې په ذریعہ سره زمونږ د گجرات په بنار کنبی قبلہ د مغرب نه اتلس
درجې جنوب راځي نو اوس هغه جمات کنبی چہ صحیح مغرب طرفته جوړ
شوی وی مونخ کول صحیح دی یا نه؟ بینوا توجروا

الجواب: زمونږ په بنارونو کنبی د قبلی طرف بین المغربین دی او د کعبې

(۱) قال العلامة حسن بن عمار الشرنبلالی: (قوله اصابة جهتها) فالمغرب قبله لاهل المشرق
وبالعکس والجنوب قبله لاهل الشمال وبالعکس فالجهة قبله کالین توسعه علی الناس کما فی
القہستانی حتی لو ازیل المانع لا یشرط ان یقع استقباله علی عین القبلة کما فی الحلبي وهو قول
العامه وهو الصحیح لان التکلیف بحسب الوسع. (مراقی الفلاح ص ۱۵ باب شروط الصلاة)

(۲) قال ابن عابدين رحمه الله: وقال فی شرح زاد الفقیر وفي بعض الكتب المعتمدة فی
استقبال القبلة الى الجهة اقاريل كثيرة واقربها الى الصواب قولان الاول ان ينظر فی مغرب
الصيف فی اطول ايامه ومغرب الشتاء فی اقصر ايامه..... (بقیه حاشیہ په راروان مخ...)

شریفی استقبال دواړو طرفونو ته (۳۲) درجاتو پورې کافی دی او په دې نوو
آلاتو باندې اعتماد کول نه مطلوب دی او نه ممنوع، البته ددې په وجې سره
په پخوانو جماتونو کنبی شبهات پیدا کول جائز نه دي... (۱) وهوالموفق.

د ډمټوب والا خانی باندې مونخ کول

سوال: علمائی دی دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دا سې یو مخصوص
خانی چہ هلته گډیدل او سندرې وئیلې کیږي په هغه خانی کنبی د جنازي
مونخ کول جائز دی که نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: منصف دار مقام بولیا توال ضلع اټک..... ۲۳، رمضان ۱۴۰۸

(بقیه حاشیہ) فليدع الثلثین فی الجانب الايمن والثلث فی الايسر والقبلة عند ذلك ولولم
يفعل مكذا وصلى فيما بين المغربین يجوز واذا وقع خارجا منها لا يجوز بالاتفاق، ملخصا
وفى منية المصلی عن امالى الفتاوى حد القبلة فی بلادنا یعنی سمر قند بین المغربین مغرب
الشتاء ومغرب الصيف فان صلى الى جهة خرجت من المغربین فسدت صلاته.
(ردالمحتار ص ۳۱۴ جلد ۱ مبحث استقبال القبلة)

(۱) قال العلائی: فتبصر وتعرف بالدلیل وهو فی القرئ والامصار محاريب الصحابة
والتابعين وفي المفاز والبحار النجوم كالقطب، قال صاحب ردالمحتار تحت (قوله محاريب
الصحابة والتابعين) فلا يجوز التحرى معها زيلعى بل علينا اتباعهم خانيه ولا يعتمد على قول
الفلكى العالم البصير الثقة ان فيها انحرافا خلافا للشافعية فى جميع ذلك كما بسطه فى
الفتاوى الخيرية فايّاك ان تنظر الى ما يقال ان قبله اموى دمشق واكثر مساجدها المبنية
على سمت قبلته فيها بعض انحراف وان اصح قبله فيها قبله جامع الحنابلة الذى فى سفح
الجبل اذ لا شك ان قبله الاموى من حين فتح الصحابة ومن صلى منهم اليها وكذا من
بعدهم اعلم واوثق وادرى من فلكى لا ندرى هل اصاب ام اخطا بل ذلك يرجح خطاه وكل
خير فى اتباع من سلف..... قال القهستاني ومنهم من بناء على بعض العلوم الحكمية الا ان
العلامة البخارى قال فى الكشف ان اصحابنا لم يعتبروه..... اقول لم ارفى المتون ما يدل على
عدم اعتبارها (اي دلائل النجوم) ولنا نعلم ما نهتدى به على القبلة من النجوم وقال تعالى
والنجوم لتتهدوا بها على ان محاريب الدنيا كلها نصبت..... (بقیه حاشیہ په راروان مخ...)

الجواب: حديث په بنا باندې په ټوله زمكه مونځ كول جائز دي (١) سيوا د بعضي خاصو ځايونو نه چه هغه حديث مستثنى كړيدي (٢) او دا تپوس والا ځاني په هغې كښې نشته دي. وهو المفق

په بس كښې د مونځ حكم

وال: علماني دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائي چه كه په بس كښې د مونځ د قضا كيدلو خطره وي نومونځ كول جائز دي كه نه؟ او قبلې ته مخ كول ضروري دي كه نه؟ بينوا توجروا

المستفتي: ملك امان الله جامع عثمانيه برهان اټك..... ٩١٢١٤١٩٨٩

الجواب: د بس او ريل گاډي حكم يو شان دې په دي كښې مونځ كول جائز دي او قبلې ته مخ كول ضروري دي (٣) دغه شان چه كله بس ولاړ وي نو په ناسته منځ كول صحيح نه دي (٤) وهو الموفق

(بقية حاشيه) بالتحري حتى منى كما نقله في البحر ولا يخفى ان اقوى الادلة النجوم والظاهر ان الخلاف في عدم اعتبارها انما هو عند وجود المحارِب القديمة اذ لا يجوز التحري معها كما قدمناه لنلا يلزم تخطئة السلف الصالح وجماعير المسلمين.

(ردالمحتار مع الدر المختار ص ٣١٤ جلد ١ قبيل كرامات الاولياء ثابتة)

(١) عن حذيفة قال قال رسول الله ﷺ فضلنا على الناس بثلاث جعلت صفوفنا كصفوف الملائكة وجعلت لنا الارض كلها مسجدا وجعلت تربتنا لنا طهورا اذا لم نجد الماء رواه مسلم. (مشكوة المصابيح ص ٥٣ جلد ١ باب التيمم الفصل الاول)

(٢) عن ابن عمر قال نهى رسول الله ﷺ ان يصلى في سبعة مواطن في المزابلة والمجزرة والمقبرة وقارة الطريق وفي الحمام وفي معادن الابل وفوق ظهر بيت الله رواه الترمذي وابن ماجه. (مشكوة المصابيح ص ١٤٠ جلد ١ باب المساجد ومواضع الصلوة)

(٣) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: (والمربوطة بلجة البحر ان كان الريح يحركها شليدا لكالسائره والا فكالواقفة) ويلزم استقبال القبلة عند الافتتاح

وقال ابن عابدين رحمه الله: (قوله والا فكالواقفة) اي ان لم تحركها الريح شليدا بل يسيرا فحكمها كالواقفة فلا تجوز الصلوة فيها قاعدا مع القدرة..... (بقية ديبچه صفحه پا نذ ٥)

(د تير مخ باقى حاشيه) على القيام كما في الامداد (قوله ويلزم استقبال القبلة) اي في قولهم جميعا بحر وان عجز عنه يمسك عن الصلوة امداد عن مجمع الروايات ولعله يمسك مالم يخف خروج الوقت لما تقرر من ان قبلة العاجز جهة قدرته وهذا كذلك والا فاما (الدر المختار مع ردالمحتار ص ٥٢٣ جلد ١ باب صلاة المريض)

(٣) وفي منهاج السنن: واما الصلوة في السفينة اذا كانت سائرة فجائزة بلا كراهة اذا لم يمكن الخروج الى الشط، ومع الكراهة اذا امكن الخروج اليه نعم الصلوة قاعدا بركوع وسجود عند العجز عن القيام وعن الخروج الى الشط تجزئ بالاتفاق، وعند القدرة على القيام وعلى الخروج الى الشط تجزئ عند ابي حنيفة مع الاساءة وعند ابي يوسف ومحمد لا تجزئ ويلزم التوجه الى الكعبة اتفاقا، وتام الكلام في البدائع، واما الصلوة في السيارات البرية من القطارات وغيرها فعند الوقوف حكمها كحكم الصلوة على الارض وعند السير حكمها كحكم الصلوة في السفينة السائره فمن صلى فيها قاعدا بركوع وسجود اجزاء، ومن صلى فيها بالايماء للرحمة وضيق المنحل فالظاهر من النظائر ان يعيد الصلوة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ٢٣٣ جلد ٢ باب ماجاء في الصلوة على الدابة حيث توجهت به)

باب صفة الصلوة

د جدت پسندی د مرض انجام خراب وی

سوال: السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! خه حنفي او مقلد یم لیکن د رفع الیدین حدیثو نه هم موجود دي اوس خه با قاعده رفع الیدین کووم نو آیا ددی ثواب یا عذاب شته دي؟ براه کرم د جواب نه مو مستفید کړئ؟
بینوا توجروا

المستفتي: فمجل عالم بده بیره پشاور..... ۱۹۷۲ء ۱۲۱۵

الجواب: محترم وعلیکم السلام نه پس خبره دا ده چه که ته د شاه ولی الله صاحب پشان محقق او مدقق عالم نه ئی نو بیا ته د جدت پسندی (نوی رنر) په مرض کښې اخته ئی. او په داسې مریض باندې په قلاړه قلاړه په الحاد او زندیقۍ کښې د اخته کیدلو سخته خطره وي علماء احناف خو حدیث د حدیث د وجې نه پریرې دي او افسوس دي چه ته حنفیت په خپلې رائې سره پریرې دي الله کریم دي تا ته د استقامت نعمت درکړي. فقط

که قبر مخامخ وي نو داسې وخت کښې د مونځ کولو خه حکم دي؟

سوال: چه میفرمایند علماء دین درین مسئله که زمین مقبره که پیش در زمین قبور باشد بلا ضرورت نماز در آن جا جائز است یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتي: تا معلوم..... ۱۹۷۹ء ۱۱/۲۳

الجواب: اگر قبور زیر نظر نه باشد کراهیت نیست، کما فی الهندیه ص ۱۱۳ جلد ۱ (مصری) وفي الحواي وان كانت القبور ما وراء المصلي لا يكره فانه ان كان بينه وبين القبر مقدار ما لو كان في الصلوة ويمر انسان لا يكره فلهنا ايضا لا يكره كذا في التارخانيه،

انتهی (۱) قلت وانه قدر ما يقع بصره على المار لو صلى بخشوع اي راميا بصره الى موضع سجوده، ردالمحتار ص ۵۹۳ جلد ۱ (۲) وهو الموفق

د بوتانو سره مونځ کول

سوال: علمائي کرام دي مسئلي باره کښې خه فرمائي چه آيا فوجيان د بوتانو سره مونځ کولې شي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتي: حوالدار محمد زاهد سي او ايس بي بي او نمبر ۱۷۰۳ محرم ۱۳۹۲ هـ

الجواب: په بوتانو کښې مونځ کول منع نه دي لیکن د بوتانو د پاک او ناپاک پیژندل ډیر گران دي لهذا مونږ دیکښې د مونځ کولو فتویٰ نه شو ورکولې. (۳) فقط

په هوایي جهاز او موټر د مونځ حکم

سوال: علمائي دین دي مسئلي باره کښې خه فرمائي چه په هوایي جهاز کښې مونځ کول جائز دي که نه؟ او موټر کښې په اشارې سره د مونځ کولو خه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: مولوي گل محمد گلي چشمه کوټه..... ۱۲۰ شوال ۱۴۰۴

(۱) (هنديه ص ۱۰۷ جلد ۱ الفصل الثاني فيما يكره في الصلاة وما لا يكره)
(۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۶۹ جلد ۱ مطلب اذا قرأ تعالى جده باب ما يفسد الصلاة)
(۳) وفي المنهاج: قال مشائخنا اليوم لا يصلي بالنعال في المسجد لان دخول المساجد متعلا من سوء الادب في العرف الحادث ولان تلويث المسجد بها واقع لا محالة ولان علة التنعل قد انتهت لان اليهود والنصارى في زماننا يصلون في النعال لا يخلعونها، واعلم ان النعال اذا لم تكن مانعة من توجيه رءوس الاصابع الى القبلة فجاز الصلوة فيها والا فلا كما يشير اليه كلام القاري في المرقاة، فالصلوة في المداس الرائج اليوم لا يجوز اذا كان مقدمه مرتفعا واسعا بحيث لا يمتأ باصابع القدم فافهم. منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۷۸ جلد ۲ باب الصلاة في النعال

الجواب: (۱) یہ ہوائی جہاز کبھی دتندی لگیدل ممکن دی لہذا یہ ہغی کبھی د کشتی سپورمئی او آسمان پشان مونخ کول جائز دی (۲) یہ موٹر کبھی یہ اشاری سرہ مونخ کول کافی نہ دی او واجب الاعادہ دی (۱) وهو الموفق

دویم الجواب: یہ ہوائی جہاز کبھی تول ارکان باقاعدہ ادا کیدی شی لہذا یہ دی صورت کبھی دیکبھی د کشتی پشان مونخ کول صحیح دی

فی البدائع ص ۱۰۹ جلد ۱ وان كانت سائرة فان امكنه الخروج الى الشط يستحب له الخروج اليه لانه يخاف دوران الرأس في السفينة فيحتاج الى القعود وهو آمن عن الدوران في الشط فان لم يخرج وصلى فيها قائماً بر كوع وسجود اجزاه لما روى الخ (۲)، ويؤيد صحة الصلوة في السماء قال الله تعالى اوصاني بالصلاة والزكاة ما دمت حياً (۳) فافهم. وهو الموفق

د مونخ وغيره متفرق مسئلي

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کبھی جہ فرمائي چہ (۱) یو جمات کبھی یو امام صاحب د قرآن شریف د ختم د پارہ ولاړ دي او بل طرفته بغیر ختم والا تراویح کیری لیکن فرض یو خائي کوی نو آیا دا صورت جائز دي (۲) چہ دیوې دوائی تاریخ ختم شوي وي لیکن د فائدي امید پکبھی وي نو آیا دهغی خرخول صحیح دي؟ (۳) کہ امام د الحمد نہ مخکبھی یو آیات یا زیات اولولي نو

(۱) وفي المنهاج: واما الصلاة في السيارات البرية من القطارات وغيرها فعند الوقوف حكمها كحكم الصلاة على الارض وعند السير حكمها كحكم الصلاة في السفينة السائرة فمن صلى فيها قاعداً بر كوع وسجود اجزاء، ومن صلى فيها بالايماء للزحمة وضيق المحل فالظاهر من النظر ان يعيد الصلوة. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۲۳ جلد ۲ باب الصلاة على الدابة الخ)

(۲) (بدائع الصنائع ص ۱۰۹ جلد ۱ فصل في اركان الصلاة)

(۳) (سورة مريم پاره: ۱۶ ركوع: ۵ آيت: ۳۲)

مونخ کبھی فرق راخي کہ نہ (۴) د حافظ قرآن شاته کہ فاتح د قرآن نہ گوري او فتحه ورکوي نو دا جائز دي؟ (۵) کہ حافظ قرآن یو خائي ختم او کري بیا په بل ختم شروع کري نو آیا د مقتديانو سنت به ختم شي؟ (۶) د سحر دوه رکعتہ سنت داسې خائي کول چہ د امام قرأت اوریدلي کیری صحیح دي کہ نہ؟ (۷) کوم سړي چہ مړ شوي وي د هغه شناختي کار د په کور کبھی ساتل جائز دي کہ نہ؟ (۸) په تبلیغ کبھی چہ لاړ شي نو د بریلیانو امامانو پسې مونخ کول صحیح دي کہ نہ؟ (۹) د مونخ گزارو مخي ته تیریدلو د پارہ خومره فاصله شرط ده؟ (۱۰) محمد نواز او محمد عیاض نوم کیښودل جائز دي کہ نہ؟ (۱۱) کہ په جمات کبھی چا ته احتلام اوشي نو دا محتلم نر آذان پوري په جمات کبھی پاتي کیدلي شي؟ او د جمات په دیوال باندې تیمم جائز دي کہ نہ؟ بینوا توجروا المستفتي: طاهريو ناني دوا خانہ اقبال مارکیت مینگوره سوات ۱۷۱۲۱۰۱۹۹۰

الجواب: (۱) جائز دي (۱) (۲) دا صرف قانوني جرم دي (۳) سجده سهوه واجب ده (۲) (کبری ص ۱۲۶) (۴) کہ دا فاتح د فتح ورکولو په وخت کبھی په مونخ کبھی شامل نه وو نو دده فتحه اخستل مونخ فاسدوي (۳) (۵) بغیر د شک اوشي نه ادا کیری (۴) (۶) د فاصل (جدا کونکي خیز) په

(۱) قال العلامة ابن عابدين: من صلى العشاء والتراويح والوتر في منزله ثم ام قوما آخرين في التراويح ونوى الامامة كره له ذلك ولا يكره للمامومين ولو لم ينو الامامة وشرع في الصلاة فاقتدى الناس به لم يكره لواحد منهما.

(رد المحتار ص ۵۲۴ جلد ۱ مطلب في كراهة الاقتداء في النقل على سبيل التداعي)

(۲) قال الحلبي: وقد يقال انه بقرائه قبل الفاتحة آخر الفاتحة فقد آخر الواجب.

(غنية المستملی شرح منية المصلی ص ۲۳۱ فصل في سجود السهو)

(۳) وفي الهنديه: وان فتح غير المصلی على المصلی فاخذ بفتحه تفسد كذا في منية المصلی.

(فتاویٰ عالمگیریه ص ۹۹ جلد ۱ الفصل الاول فيما يفسد)

(۴) قال العلامة عبد الحسی: قد روى بعض اهل العلم عن كنز الفتاوى رجل ام قوما في

التراويح وختم فيها ثم ام قوما آخرين له ثواب الفضيلة ولهم ثواب الختم.

(مجموعة الفتاوى ص ۲۲۳ جلد ۱ كتاب الصلاة)

موجود گئی کنبی سنت کول د پریخودلو نہ بنہ کار دی (۱) (۷) نہ ممنوع دی
نہ مطلوب دی (۸) بعضی وختونو کنبی اعادہ ضروری وی (۹) درې خلور
گزہ (۲) (۱۰) جائز دی (۱۱) پہ جمات کنبی د جنبی اوسیدل جائز نہ دی
(۳) او د جمات دیوال باندې تیمم نا جائز نہ دی. وهو الموفق.

د مونخ په باره کنبی د بعضی ټپوسونو مختصر جوابونه

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائي (۱) د مابنام او ماسخوتن
په مونخ کنبی که امام درې ایتونو نه پس غلط شو او مقتدی ورته فتحه
ورکړه او امام فتحه واخستله نو دې صورت کنبی به د چا مونخ فاسد وي؟
(۲) که د سحر سنت پریخودلې شول نو روستو به ئې کوی که نه؟ (۳) که د
سحر مونخ نه یو سړې او ده وي نو د اشراق نه پس په د قضاء نیت کوي که د
ادا؟ (۴) د مازیگر مونخ به د غروب افتاب نه پس د قضاء نیت کوي که د ادا
نیت سره؟ (۵) که امام په سري مونخ کنبی الحمد پورې په ښکاره او وئیل نو
سجده سهوه واجب ده که نه؟ (۶) د امام د پاره پتکې (عمامه) ترل صرف په
مونخ کنبی سنت دي یا هر وخت سنت دي؟ (۷) د سنتو نه پس اجتماعي
دعا بدعت دي که جائز ده؟ (۸) د بریلی امام پسي د دیوبندي عقیدې والا
مونخ کول څنگه دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: عمر خطاب، محمد حکیم، هاتیان مردان..... ۵ رمضان ۱۴۱۰

(۱) قال ابن الهمام: ومن انتهى الى الامام في صلاة الفجر وهو لم يصل ركعتي الفجر ان
خشى ان تفوته ركعة ويترك الاخرى يصلي ركعتي الفجر عند باب المسجد ثم يدخل لانه
امكنه الجمع بين الفضيلتين وان خشى فوتهما دخل مع الامام لان ثواب الجماعة اعظم
والوعيد بالترك الزم بخلاف سنة الظهر. (فتح القدير ص ۴۱۳ جلد ۱ باب ادراك الفريضة)
(۲) قال العلامة ابن عابدين: انه قلر ما يقع بصره على المار لو صلى بخشوع اي راميا ببصره الى
موضع سجود. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۶۹ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)
(۳) قال العلامة الحبيكي: ويحرم الحدث الاكبر دخول المسجد لا مصلي عيد وجنازة
ولو للعبور خلافا للشافعي الا لضرورة حيث لا يمكنه غيره ولو احتمل فيه ان خرج مسرعا تیمم
ندبا. (الدر المختار ص ۱۲۶ جلد ۱ مطلب يوم عرفة افضل من يوم الجمعة كتاب الطهارة)

الجواب: (۱) د امام او فاتح دواړو مونخونه صحيح دي (۱) (شامي کييري)
(۲) د نمر ختلو نه پس به ئې کوی د طلوع نه مخکښې مکروه دي. (۲)
(شامي) (۳) د نمر په ختلو سره فجر قضا کييري البته د زوال نه مخکښې
قضا کولو په صورت کنبی به سنت هم کولې شی (۳) (۴) د غروب نه پس به
د قضاء نیت کوي. (۵) دومره لږ مقدار معاف دي (۴) (۶) پتکې ترل د ثواب
کار دي او بغير پتکې نه مونخ کول مکروه تحريمي نه دي. (۵) (۷)
مستحب ده او د فرضونه روستو جائز ده. (۲) (۸) چه د چا عقیده شرکی وي
هغه پسي اقتداء کول باطل ده. وهو الموفق

(۱) قال العلامة الحبيكي رحمه الله: بخلاف فتحه على امامه فانه لا يفسد مطلقا لفتح
واخذ بكل حال (قوله بكل حال) اي سواء قرأ الامام قدر ما تجوز به الصلاة أم لا انتقل الى
آية اخرى أم لا تكرر الفتح أم لا هو الاصح.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۶۰ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۲) (۳) قال العلامة ابن عابدين: (قوله ولا يقضيها الا بطريق التبعية) اي لا يقضى سنة الفجر
وفاته الفجر الا اذا فاتت مع الفجر فيقضيهما تبعا لقضائه لو قبل الزوال واما اذا فاتت وحدها فلا
تقضى قبل الطلوع الشمس بالاجماع لكرهه النفل بعد الصبح واما بعد طلوع الشمس
فكل ذلك عندهما وقال محمد احب الى ان يقضيها الى الزوال كما في الدرر قيل هذا قريب من
الاتفاق لان قوله احب الى دليل على انه لو لم يفعل لالوم عليه وقال لا يقضى وان قضى فلا بأس
به. (ردالمحتار على هامش الدر المختار ص ۵۳۰ جلد ۱ باب ادراك الفريضة)

(۴) قال ابن عابدين: لان القليل من الجهر في موضع المخافة عفو.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۴۹ جلد ۱ باب سجود السهو)

(۵) قال الحلبي: المستحب ان يصلي الرجل في ثلثة اواب ازار وقميص وعمامة ولو
صلى في ثوب واحد متوشحا به جميع بدنه كما يفعله القصار في القصرة جاز من غير كراهة
مع تيسر وجود الطاهر الزائد ولكن فيه ترك الاستحباب.

(غنية المستمل المعروف بالكبرى ص ۳۳۷ فصل في بيان ما الذي يكره فعله في الصلوة)

(۶) قال العلامة ابن عابدين: واما ما ورد من الاحاديث في..... (بقية حاشيه په راروان مخ ...)

بہ ناستہ مونخ کولو کنبی د رکوع طریقہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی لکہ خنگہ چہ پہ ولارہ باندی رکوع داسی کوی چہ ملا دومرہ نیغہ وی کہ د او بو دکہ پیالی پری کیردے نو اوبہ نہ غور خیبری نو آیا دغہ شان رکوع د ناستی مونخ کنبی ہم دہ. حال دادی چہ داخوبہ د سجدی سرہ مشابہ شی صحیح طریقہ خہ دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق غفرلہ

الجواب: صرف انحاء (تہیدل) کافی دی د حقیقی او اصل رکوع پشان ملا نیغول نا ممکن دی. (فلیراجع الی ردالمختار ص ۷۱۱ جلد ۱) (۱) فقط

حنفیان دی امین پہ قلارہ وائی

سوال: علمائے دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی مونخ پہ (ابوظہبی) کنبی فرض مونخ پہ جماعت سرہ کوو. نو عربیان د امام پسے امین پہ زورہ وائی نو آیا مونخ بہ ہم پہ زورہ وایو؟ او مونخ پہ قلارہ ولے وایو؟ بینوا توجروا. المستفتی: لتہ باز خان ابو ظبی..... ۱۹۷۴ء ۱۰۱۱۰

(بقیہ حاشیہ) الاذکار عقب الصلاة فلا دلالة فيه على الاتيان بها قبل السنة بل يحمل على الاتيان بها بعدها لان السنة من لواحق الفريضة وتوابعها ومكملاتها فلم تكن اجنبية عنها فما يفعل بعدها يطلق عليه انه عقب الفريضة.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۱ جلد ۱ اداب الصلاة)

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله ويجعل سجوده اخفض) اشار الى انه يكفيه ادنى الانحناء عن الركوع وانه لا يلزمه تقرب جبهة من الارض بالقصى ما يمكنه كما بسطه في البحر عن الزاهدی. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۶۱ جلد ۱ باب صلاة المريض)

الجواب: تاسو پہ قلارہ امین وائی (۱) او پہ عربیانو باندی اعتراض مدہ کوئی. د هغوي مسلک خمونر نہ جدا دی (۲) وهواموفق

پہ رفع الیدین، امین بالجهر وغیرہ اختلافی مسئلو

کنبی د صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم اختلاف را روان دی

سوال: محترم جناب مفتی صاحب خہ ددین د محقق پہ طور دا عرض کووم چہ د قیامت پہ ورخ د الله (ج) مخی تہ د پیش کیدلو منظر مخی تہ کیردہ او پہ صحیح ترین سند سرہ جواب را کرہ چہ د رکوع کولو پہ وخت کنبی رفع الیدین او امین بالجهر وئیلو کنبی د کولو د لیلونہ زیات قوی دی کہ د نہ کولو والا زیات مضبوط دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: امان الله حلیم میڈیکوز یونیورسٹی ہاؤس پشاور..... ۱۹۷۵ء جون ۱۲
الجواب: محترم المقام د امت برکاتکم! وعلیکم السلام نہ پس دی دا خبرہ واضحہ وی چہ دی مسئلو کنبی د صحابہ کرامو د زمانی نہ اختلاف را روان دی لہذا پہ دی کنبی د الله پہ نزد د حق تعین کول مشکل بلکہ نا ممکن دی. پہ دیکنبی ہر مذهب د خیل مذهب والو پہ نزد حق دی باقی چہ کوم سرے د علم تفسیر او علم حدیث نہ باقاعدہ خبر دار نہ وی او دیو امام مقلد نہ وی ہغہ د شیطان بنکار کیری. وهوالموفق

(۱) وفي الهندية: اذا فرغ من الفاتحة قال: آمين. السنة فيه الاخفاء كذا في المحيط. (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۷۴ جلد ۱ الفصل الثالث في من الصلاة وآدابها وكيفيتها)
(۲) وفي المنهاج: اختلفوا في انه اهل يجهر بها من يؤمن ام يخفيها الثاني مذهب ابي حنيفة واحد قولي مالك، والاول قول الشافعي في القديم وقول احمد وقال الشافعي في الجديد يجهر بها الامام ويخفيها المأموم، والمختار قوله القديم وقال الحافظ ابن حجر وعليه الفتوى وروى عن عمرو بن علي وابن مسعود بل الخلفاء الراشدين الاخفاء..... فاستدل الحنفية برواية شعبه فقال آمين وخفض بها صوته ويؤيدها قوله تعالى ادعوا ربكم تضرعا وخفية. لان آمين دعاء وكذا يؤيدها حديث حفص بن غوث عن رسول الله ﷺ السكتين لان المراد من السكنة الاخفاء دون عدم القراءة وكذا يؤيدها آثار الصحابة كما مرت وكذا القياس على سائر الاذكار.
(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۲۵، ۱۲۷ جلد ۲ باب ماجاء في التامين)

رفع الیدین حدیثونہ زموثر پہ نزد منسوخ دی

سوال: محترم مولانا صاحب د رفع الیدین پہ بارہ کنبی ستاسو فتویٰ خہ ڊیر پہ هیرانتیا کنبی و اچولم ما د ثبوت د پاره د بخاری او مسلم د حدیثونو د پیش کولو وئیلې وو. لیکن تا د تعمیل دپاره شرطونه پیش کړل چه ترڅو پورې د قرآن او حدیث لوئی عالم نه وي یا دیو امام مقلد نه وي او عمل کوي نو د شیطان بنکار کیري. نو مشرانو! خه نه عالم دین یم او نه تقلید پیژنم اوس خه خه او کړم د بخاری او مسلم د احادیثونه صفا انکار او کړم.

المستفتي امان الله حليم ميديكوز يونيورستي تاون پشاور..... ۱۷ جون ۱۹۷۵
الجواب: محترم المقام د امت برکاتکم، السلام علیکم نه پس خبره داده که ته با قاعده عالم نه ئې نو دې مسئلو کنبی خپل عذر ظاهر کړه او دا چرته مقامي یا غیر مقامي عالم ته اولیره چه ستا نسلي اوشي. محترم د بخاری او مسلم دا حدیثونه منسوخ دي، (۱) هغې کنب صرف دا ثابت دي چه پیغبر ﷺ رفع الیدین کړې دي دا پکنبی نه دي ثابت چه تر مرگه پورې ئې کړې دي لکه څنگه چه په مونځ کنبی گرځیدل او خبرې کول معمول وو. وهو الموفق

(۱) په احادیثو کنبی د رفع الیدین او ترک رفع الیدین دواړو متعلق روایتونه موجود دي لیکن د ترک رفع الیدین روایتونه ناسخ دي، په منهاج السنن کنبی دي. اعلم ان ترک الرفع متواتر عملاً کالرفع، والبلاد قاطبة فيها الرافعون وفيها التاركون ما عدا الكوفة فانهم باجمعهم تعاملوا بالترك وكذا بالترك كان تعامل اهل المدينة في عهد مالک كما ينقله المالکيه..... فيحمل حديث ابن عمر على النسخ ويؤيده ترك الراوى العمل به كما في رواية الطحاوى، وكذا يؤيد النسخ كونه غير المعمول به في المدينة المنورة في عهد مالک وكذا ترك اكابر الصحابة وفقهاءهم مثل عمر وعلي وابن مسعود العمل به (منهاج السنن ص ۱۳۲ جلد ۲) ددی نه علاوه دا روایتونه هم د ترک رفع الیدین دپاره صریح دلیلونه دي: (۱) عن عقلمة قال قال لنا ابن مسعود الا..... (باقی حاشیه په بل مخ)

د ترک رفع الیدین مسئله د مسلم شریف حدیث

سوال: محترم و مکرم تاسو حضراتو وئیلې وو چه رفع الیدین منسوخ دي لیکن رفع الیدین کولو والا وائی که چائی منسوخ کیدل ثابت کړل نو مونږ به ورته د انعام په طور پنځه سوه روپې ورکړو. ما ورته هغه مسلم شریف والا حدیث پیش کړو هغوي مسلم شریف راوړو چه دا منع خود سلام په وخت کنبی ده، او بیائی هم دي مسلم شریف کنبی د رکوع په وخت کنبی د رفع الیدین څو حدیثونه په اثبات کنبی پیش کړل. براه مهرباني د منسوخ کیدلو مضبوط دلیل په خوالې سره اولیکئ چه مونږ د اهل حدیث جواب او کړو؟

بینوا توجروا

المستفتي: امان الله پشاور يونيورستي..... ۱۹ جولائي ۱۹۷۵ء

الجواب: الحديث المسئول رواه جابر بن سمره رضى الله عنه مرفوعاً ص ۱۸۱ جلد ۱ (۱) وفيه انكار على رفع الیدین لقوله ﷺ اسكنوا في الصلوة وهو

(بقیه حاشیه) اصلی بکم صلاة رسول الله ﷺ فصلی ولم يرفع يديه الامرة واحدة مع تكبير الافتتاح رواه الترمذی وابوداؤد والنسائی وهو حديث صحيح (اثر السنن باب ترک رفع الیدین فی غیر الافتتاح ص ۱۰۳) وفي التعليق قلت صححه ابن حزم وقال الترمذی حديث ابن مسعود حديث حسن (باب رفع الیدین عند الركوع ص ۵۹ جلد ۱). (۲) عن براء بن عازب قال ان رسول الله ﷺ كان اذا افتتح الصلوة رفع يديه الى قريب من اذنيه ثم لا يعود (ابوداؤد ص ۱۰۹ جلد ۱). (۳) عن عبد الله بن عمر قال: رأيت رسول الله ﷺ اذا افتتح الصلوة رفع يديه حذو منكبيه واذا اراد ان يركع وبعد ما يرفع رأسه من الركوع فلا يرفع ولا بين السجدين (مسند حمیدی ص ۲۷۷ جلد ۲ احادیث عبد الله بن عمر رقم: ۶۱۳)

(۱) عن جابر بن سمره قال خرج علينا رسول الله ﷺ فقال مالي اراكم رافعي ايديكم كأنها اذناب خيل شمس اسكنوا في الصلوة قال ثم خرج علينا فرانا حلقا فقال مالي اراكم عزيزين قال ثم خرج علينا فقال الا تصفون كما تصف الملائكة عند ربها فقلنا يا رسول الله وكيف تصف الملائكة عند ربها قال يتمنون الصفوف الاول ويتراصون في الصف. (الصحيح المسلم ص ۱۸۱ جلد ۱ باب الامر بسكون في الصلاة)

لا یصدق علی وقت السلام لان السلام محلل ومخرج عن الصلوة ﴿۱﴾. وهو الموفق
 ۱. ہونج کنبی عدم رفع الیدین او تقلید فیصلہ شوی مسئلہ دینی

سوال: د رفع الیدین متعلق بحاری شریف ص ۴۲۸ کنبی د ابن عمر رضی اللہ عنہما
 روایت مسلم شریف کنبی ابو قلابہ او جابر بن سمرہ، او پہ بیہقی کنبی د
 چہ خلفائی راشدینو بہ رفع الیدین کول. دغہ شان فاتحہ خلف الامام ہم ثابت
 دہ بخاری شریف ص ۴۸۰ ترمذی ص ۱۰۵. ددی بہ خہ جواب ورکوو دغہ
 شان د تقلید شخصی وضاحت ہم او کړی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حکیم اللہ، محمد یوسف مسکین پور شریف مظفر گڑھ. ۱۸۱۲، ۱۹۷۵

الجواب: محترم المقام! دا فیصلہ شوی مسئلہ ددی ددی پہ ہر پهلواندی
 علماؤ بحث کړی دے. تہ عینی او معارف السنن تہ رجوع او کړہ او تسلي
 حاصلہ کړہ. البتہ د تقلید شخصی متعلق ددی دا خبرہ واضحہ وی چہ اللہ ج
 پہ قرآن کنبی د هغہ تقلید انکار کړی چہ د امام او مقلد سرہ ہدایت او عقل
 نہ وی یعنی نہ ورسرہ عقلي دلیل وی او نہ ورسرہ نقلي دلیل وی. (حيث قال
 اولو کان آباءہم لا یعقلون شیئاً ولا یہتدون) ﴿۲﴾

خالص پہ تقلید شخصی باندی ئی انکار نہ ددی کړی لہذا هغہ تقلید شخصی
 بہ منکر نہ وی چہ د امام سرہ ئی عقلي یا نقلي دلیل موجود وی. دغہ شان
 (فاسئلوا اهل الذکر ان کتہم لاتعلمون) ﴿۳﴾ ایت ہم ددی او قرآن مطلق ددی یعنی
 پہ ہرہ حادثہ کنبی یو اہل ذکر تہ رجوع کوئ او جدا جدا اہل ذکر تہ رجوع کول

﴿۱﴾ وفي المنہاج: ومنها ما رواه مسلم وغيره عن جابر بن سمرة قال خرج علينا رسول
 اللہ ﷺ ونحن راغبوا یدینا فی الصلوة فقال مالی اراکم رافعی ایدیکم کانتھا اذ ناب خیل شمس
 واللفظ للنسائی وسیاق ہذا الحدیث مغایر عن سیاق الحدیث الذی انکر فیہ علی من رفع ایدیہم
 عند السلام کما لا ینفی علی من راجع الی نصب الراية وتعلیقاتہ.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۴۰ جلد ۲ باب رفع الیدین عند الركوع)

﴿۲﴾ (سورة البقرة پاره: ۲ رکوع ۵ آیت: ۱۷۰)

﴿۳﴾ (سورة النحل پاره: ۱۴ رکوع: ۱۲ آیت: ۴۳)

د دواړو جائز کول دي. (والاول هو التقليد الشخصي) دغہ شان تقلید شخصی
 پہ خیر القرون کنبی بغیر د خہ انکار نہ موجود شوی ددی نو دا بہ سنت وی بد
 عت بہ نہ وی. (لان الائمة الاربعة كانوا ائمة في حياتهم فافهم ولا تعجل) دغہ شان
 حدیث (علیکم بالسواد الاعظم) ﴿۱﴾ ہم د تقلید شخصی د افضلیت مؤید ددی
 حکم چہ پہ ہرہ زمانہ کنبی د خواصو سواد اعظم تقلید کړی شوی ددی.

کما لا ینفی علی من راجع الی تاریخ المحدثین والشارحین للحدیث والفقہاء
 واصحاب الطريقة من الشيوخ، واما غیر المقلدین فانہم یقلدون (فی الحقیقة) الائمة
 شر القرون ویذرون ائمة خیر القرون تلک اذا قسمة ضیضی. وهو الموفق

﴿۱﴾ عن ابن عمر قال قال رسول اللہ ﷺ اتبعوا لسواد الاعظم فانه من شد شد فی النار
 رواہ ابن ماجہ من حدیث انس.

(مشکوٰۃ المصابیح ص ۳۰ جلد ۱ باب الاعتصام بالکتاب والسنة کتاب الایمان)

باب واجبات الصلوة

پہ روان ریل گاڑی کبھی پہ ناستہ مونخ کول

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ یو سرے پہ ریل گاڑی کبھی سفر کوی او د مونخ وخت شو نو اوس دا سرے پہ ناستہ مونخ کولی شی؟ یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی گل محمد بلوچستان ۲۱۱۷۱۹۸۶

الجواب: پہ ریل گاڑی کبھی پہ ناستہ مونخ کول جائز دی اگر کہ روان وی او سرے د ولاری نہ معذو وی البتہ قبلے تہ مخ کول ضروری دی (ہندیہ ص ۱۵۲ جلد ۲) (۱) وهو الموفق

پہ تکبیر تحریمہ کبھی کوم خیز فرض یا واجب دی؟

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ پہ تکبیر تحریمہ کبھی کوم خیز فرض او خہ واجب او سنت دی د فتاویٰ عالمگیری د اشاعت (۱) قال فی الہندیہ: ومن اراد ان یصلی فی سفینۃ تطوعا او فریضۃ فعلیہ ان یتقبل القبلة ولا یجوز لہ ان یصلی حیثما کان وجہہ کذا فی الخلاصۃ.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۶۳، ۶۴ جلد ۱ الفصل الثالث فی استقبال القبلة)

وفی منهاج السنن: واما الصلوة فی السیارات البریۃ من القطارات وغیرہا فعند الوقوف حکمہا کحکم الصلوة علی الارض وعند السیر حکمہا کحکم الصلوة فی السفینۃ السائرة فمن صلی فیہا قاعداً برکوع وسجود اجزأت، ومن صلی فیہا بالایماء للرحمة وضیق المحل فالظاهر من التطائر ان یعید الصلوة، واما الصلوة فی الطیارات فلعل حکمہا کحکم الصلوة فی السفینۃ السائرة.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۳۴ جلد ۲ باب الصلوة علی الدابة حیث ما توجہت بہ)

د پارہ د با حوالہ د جواب ضرورت دی. حکمہ چہ عالمگیری کبھی د مونخ پہ واجباتو کبھی د تکبیر تحریمہ پہ بارہ کبھی ہیخ خیز نہ دی ذکر شوی بینوا توجروا

المستفتی: محمد صادق ناظم مجلس منتظمہ اشاعت فتاویٰ ہندیہ سہگل جہلم
الجواب: تکبیر تحریمہ شرط او فرض دی (درمختار باب صفة الصلوة) (۱)
او خاص طور سرہ اللہ اکبر وئیل واجب یا سنت دی (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۴۴۷ جلد ۱) (۲) فقط

د ماسخو تن پہ خلور و رکعتونو کبھی قصدا یا سہوا جہر کول

سوال: علمائے کرام دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ یو امام د ماسخو تن پہ خلور وارو رکعتونو کبھی قرأت بالجہر او کزو او سجدہ سہوہ ئی او نہ کرہ. ددی مونخ خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نا معلوم.....

الجواب: د ماسخو تن پہ اخرنی دوه رکعتونو کبھی پہ پتہ قرأت کول واجب دی. لهذا ددی واجب پہ پریخودلو سرہ بہ سجدہ سہوہ واجب وی خودا ہلہ چہ داسی پریخودل سہوا وی گنی بیا اعادہ واجب دہ.

قال فی شرح التنویر والجہر فیما یخافت فیہ الامام ہامش ردالمحتار ص ۶۹۴ جلد ۱ (۳) والاسرار یجب علی الامام والمنفرد مما یسر فیہ وهو صلوة الظهر والعصر والثالثة من المغرب والاخریان من العشاء ردالمحتار ص ۴۳۷ جلد ۱ (۴) وهو الموفق

(۱) قال العلامة الحصکفی: من فرائضہا التحریمة وهي شرط.

(الدر المختار علی ہامش ردالمحتار ص ۳۲۶ جلد ۱ باب صفة الصلوة)

(۲) قال العلامة الحصکفی: واذا اراد الشروع فی الصلاة کبر لو قادرا للافتتاح ای قال وجوباً للہ اکبر قال ابن عابدین واجیب بانہ یفید السنیۃ او الوجوب. (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۳۵۳ جلد ۱ فصل فی بیان تألیف الصلوة الی انتہائہا باب صفة الصلوة)

(۳) (الدر المختار علی ہامش ردالمحتار ص ۵۴۸ جلد ۱ باب سجود السہو)

(۴) (ردالمحتار ہامش الدر المختار ص ۳۲۶ جلد ۱ باب صفة الصلاة)

پہ مونخ کنبی پہ الفاظو باندی ژبہ خوزول ضروری دی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی (۱) کہ یو مونخ گزار الحمد شریف، تشہد، درود شریف، او دُعا پہ سوچ سرہ اود معنی پہ پوہیدلو سرہ پہ بندو شونہو سرہ زہ کنبی الفاظ ادا کوی. نوآیا قرات وغیرہ پہ زہ کنبی کولو سرہ مونخ کیری؟ (۲) کہ پہ زہ کنبی لوستلو سرہ مونخ نہ ادا کیرل نو هغه کومه طریقہ ده چه پہ بندو شونہو سرہ پہ ژبی باندی الفاظ ادا کری. نن صبا ۹۹% فیصدہ مونخ گزار دا سی معلومیری چه د هغوی شونہی نہ خوزیری کہ چر ته داسی خہ طریقہ وی نو د قرآن او سنت مطابق اولیکی راولیری چه خہ هم پہ اسائی سرہ مونخ ادا کریم؟ بینوا توجروا

المستفتی: نور محمد بوهر بازار راولپنڈی..... یکم جون ۱۹۷۰ء

الجواب: دا تدبر او تفکر دی پہ دی سرہ ذمہ نہ فار غیری د ذمہ واری نہ اوزگاریدلو د پارہ پہ ژبہ وئیل ضروری دی.

وفی الهدایة ص ۹۸ ثم المخافة ان يسمع نفسه والجهر ان يسمع غيره وهذا عند الفقيه ابي جعفر الهندواني، وقال الكرخي ادنى الجهر ان يسمع نفسه وادنى المخافة تصحيح الحروف لان القراءة فعل اللسان وعلى هذا الاصل كل ما يتعلق بالنطق (۱). (۲) دگونگی نہ علاوہ بل چا دیارہ دا گنجائش نشته دی. ته تکلیف بر داشت کرہ او تلفظ او کرہ اللہ (ج) به تا ته دوه چنده اجر درکری (لحدیث ورد بذالک) (۲) او ته چه خنگه خبری کوی او تکلیف برداشت کوی نو دغه شان پہ مونخ کنبی هم تکلیف بر داشت کوه. فقط

(۱) (هدایه ص ۱۰۶، ۱۰۷ جلد ۱ کتاب النسخة فصل فی القراءة)

(۲) عن عائشة قالت قال رسول الله ﷺ الماهر بالقرآن مع السفارة الكرام البررة والذي يقرأ القرآن ويتنعم فيه وهو عليه شاق له اجران متفق عليه. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۱۸۴ جلد ۱ باب فضائل القرآن)

د مونخ الفاظ پہ فکر سرہ نہ بلکه پہ تلفظ سرہ ادا کول لازمی دی

سوال: علمائے گرام دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چه پہ جماعت سرہ مونخ کولو وخت کنبی کله تشہد درود شریف او دعا کول وی نو پہ ژبی سرہ خما د ژبی نہ پہ صحیح طریقے سرہ الفاظ نہ ادا کیری بلکه پہ زہ کنبی بنہ سوچ سرہ پہ معنی باندی پوہیدو سرہ وائ نو آیا پہ دی سرہ مونخ کیری؟ کہ نہ کیری نو (باقی خہ آواز بیا او خي چه د هغی پہ وجی سرہ د نزدی مونخ گزارو پہ مونخ کنبی خلل راخی او کہ آواز نہ او باسم نو آواز پہ ژبہ راخی لیکن پته نہ لگی چه پہ ژبی سرہ ادا شول کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: نور محمد بوهر بازار راولپنڈی... می ۱۹۷۰ء

الجواب: د تشہد وئیل واجب دی لهذا ستاد پارہ ضروری ده چه ته به په تفکر او تدبر (سوچ) کولو باندی اکتفا نہ کوی بلکه دخیل وس اوطاقت موافق به تلفظ کوی کہ ته خیل الفاظ نہ اوری لیکن دا یقین حاصل وی چی مایہ ژبی سرہ خروف صحیح ادا کری نو دا هم کافی ده. (۱) فقط

پہ بس (لاری) کنبی بغیر قبلی نہ د ادا توی مونخ اعاده واجب ده

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چه کله د سفر دوران کنبی درائیور د مونخ د پارہ گا دی نہ اودروی نو بغیر د قبلی د مخ کولو نہ پہ اشاری سرہ مونخ جائز دی کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی عبداللہ مدرس عربی هائی سکول لتمبر ضلع کرک ۱۹۷۲ء ۱۱/۱۱/۲۲

(۱) قال العلامة الحصكفي: (و) ادنى الجهر اسماع غيره وادنى المخافة اسماع نفسه، قال ابن عابدين: اعلم انهم اختلفوا في حد وجود القراءة على ثلاثة اقوال فشرط الهندواني والفضلي لوجودها خروج صوت يصل الى اذنه وبه قال الشافعي وشرط بشر المريسي واحمد خروج الصوت من الفم وان لم يصل الى اذنه لكن بشرط كونه مسموعا في الجملة حتى لو ادنى احد صماخه الى فيه يسمع ولم يشترط الكرخي وابوبكر البلخي السماع واكتفيا بتصحيح الحروف. (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۳۹۳ جلد ۱ فصل فی القراءة)

الجواب: پہ غیر جاندار سورئی کنبی قبلے تہ مخ کول ضروری دی، (فی الدار المختار علی هامش ردالمختار ص ۷۱۴ جلد ۱) (۱) او کہ د وخت د تنگی پہ وجہ بغیر د قبلے نہ مونخ ادا کرے شو نوروستو بہ واجب الاعادہ وی (بالاصل المذكور فی البحر ص ۱۴۹ جلد ۱) وهو الموفق

د مونخ متعلق د مختلفو سوالونو جوابونہ

سوال: علمائی دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ (۱) د ناستی پہ مونخ کنبی بہ د رکوع پہ وخت کنبی لاس چرتہ کیسودے کیسری؟ (۲) آیا منفرد بہ پہ سجده سهوہ کنبی دواړو طرفونو تہ سلام گرځوي؟ (۳) د مابنام پہ دریم یا د ماسخو تن مازیگر پہ څلورم رکعت کنبی چہ سرې شریک شی نو اوس به د امام د فراغت نہ پس دیو رکعت نہ پس قاعدہ کوي کہ دوه رکعتو نہ پس؟ (۴) د طلاق مغلظ ورکولونه پس چہ کوم سرې دغه نسخہ د ځان سره ساتي دی سرې تہ به د مونخ کولو اجازت ورکولې کیسری یا منع کولې به شی؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبد الرحمن واندہ شهاب خیل لکی مروت... ۲۵۱۲ء ۱۹۷۲

الجواب: (۱) کہ گرانه نہ وي نو په زنگو نانو باندې به لاس کیسودل افضل وي (ما خود از شامی) (۲) (۲) سلام به یو طرف تہ (بني طرفته) گرځوي په

۱ قال العلامة الحصکفی: والمربوطة بلجة البحر ان كان الريح يحركها شديدا فكالسائرة والافكالواقفة ويلزم استقبال القبلة عند الافتتاح وكلما دارت (قوله ويلزم استقبال القبلة) ای فی قولهم جميعا بحر وان عجز عنه يمسك عن الصلاة امداد عن مجمع الروايات ولعله يمسك مالم يخف خروج الوقت لما تقرر من ان قبلة العاجز جهة قدرته وهذا كذلك والا فما الفرق فليتأمل وانما لزمه الاستقبال لانها فی حقه كالييت حتى لا يتطوع فيها مومثامع القدرة على الركوع والسجود بخلاف راكب الدابة. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۵۶۳ جلد ۱ مطلب فی الصلاة فی السفينة باب صلاة المريض)

۲ قال ابن عابدين: (قوله ان يبلغ الركوع) ای يبلغ اقل الركوع بحيث تنال يده ركبتيه وعبارته فی الخزانة عن القنية الى ان يصير اقرب الى الركوع:

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۲۸ جلد ۱ قبيل مبحث القراءة)

د یکنبی دامام او منفرد خہ فرق نشته البتہ دواړه طرفته سلام گرځول مونخ نه فاسدوي. خلافا للبعض (شامی) (۱) (۳) د مفتی به قول مطابق به دیو رکعت نه پس قعدہ کوي. (شامی) (۲) (۴) داسې گناه کار سرې د جمع د مونخ یا جمات نه منع کول حرام دي. (القرآن) (۳) وهو الموفق

د سورلئ او پیاده هزل په حالت کنبی د مونخ حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خہ فرمائی چہ په سورلئ یا پیدل تلوپه حالت کنبی د مونخ خہ حکم دی؟ اود دی آیت به خہ مطلب وي (وان خفتم فرجالاً او رکباناً... الايه) بینوا توجروا

المستفتي: محمد امين..... ۲۱۴۱ء ۱۹۷۴

۱ قال ابن عابدين: (يجب بعد سلام واحد عن يمينه فقط) لانه المعهود وبه يحصل التحليل وهو الاصح بحر عن المجتبى وعليه لو اتى بتسليمتين سقط عنه السجود.

(الدرالمختار علی هامش ردالمختار ص ۵۴۶، ۵۴۵ جلد ۱ باب سجود السهر)

۲ قال العلامة الحصکفی: ويقضى اول صلاته فی حق قراءة وآخرها فی حق تشهد فمدرک رکعة من غير فجر ياتی برکعتين بفتاحه وسورة وتشهد بينهما وبرابعة الرباعي بفتاحه فقط ولا يقعد قبلها. قال ابن عابدين: (قوله ويقضى اول صلاته فی حق قراءة) هذا قول محمد كما فی مبسوط السرخسی وعليه اقتصر فی الخلاصة وصرح الطحاوی

والاسبجابی والفتح والدرر والبحر وغيرهم وذكر الخلاف كذلك فی السراج لكن فی صلاة الجلابی ان هذا قولهما وتماه فی شرح الشيخ اسمعيل وفي الفيض عن المستصفی لو ادرکه فی رکعة الرباعي يقضى ركعتين بفتاحه وسورة ثم يتشهد ثم ياتی بالثالثة بفتاحه خاصة عند ابی حنيفة وقالارکعة وسورة وتشهد ثم ركعتين اولاهما بفتاحه وسورة وثانيتها بفتاحه خاصة. وظاهر كلامهم اعتماد قول محمد (قوله وتشهد بينهما) قال فی شرح المنية ولولم يقعد جاز استحسانا لا قیاسا ولا يلزمه سجود السهو لكون الركعة اولی من وجه.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۴۴۱ جلد ۱ قبيل باب الاستخلاف)

۳ قال الله وتعالى: ومن اظلم ممن منع مساجد الله ان يذكر فيها اسمه وسعى فی خرابها.

(سورة البقرة پاره: ۱ ركوع: ۱۳ آیت: ۱۱۳)

الجواب: اعلم ان الراجل هو القائم على الرجلين سواء كان ماشياً أو لا كما ان الراكب هو الواقف على المركب سواء كان ذاهباً أو لا. لكن الفقهاء الكرام اتفقوا على كون العمل الكثير مفسداً كما صرحوا به والمشى المتتابع عمل كثير فيكون مفسداً وهو مقتضى الاحتياط، فانهم نعم لو ورد مشاة اور كبانا لقدم النص على الاصل فتقديم المحتمل على الاصل خلاف الاحتياط، وكذا الراكب هو الساكن وانما الماشى هو المركب فالتقابل ايضا يقتضى الاحتياط (۱). وهو الموفق

د دوار و سجدو مينخ كنبی جلسہ نہ كول

د مونخ د راگر خولو سبب دي

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبی خه فرمائي كه خوك سړې د دوو سجدو په مينخ كنب جلسہ نه كوي يعني صرف اشاره كوي نو آيا دا مونخ كيږي؟ بينوا توجروا

المستفتي: مسعود صديقي محله موچي پوره كابلې گيت پشاور... ۱۹۹۱

الجواب: كله چه جلسہ د (سبحان الله) وئيلو مقدار نه كمه وي نو مونخ واجب الاعاده دي. (۲) وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين: فلا يجوز على الدابة بلا عذر لعدم الحرج كما في البحر (قوله راكبا) فلا تجوز صلاة الماشي بالاجماع بحر عن المجتبى.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۱۶ جلد ۱ مطلب في الصلاة على الدابة)

(۲) قال العلامة الحصكفي: وتعديل الاركان اي تسكين الجوارح قدر تسبيحة في الركوع والسجود وكذا في الرفع منهما على ما اختاره الكمال. قال ابن عابدين: لو تركها او شيئاً منها ساهياً يلزمه السهو ولو عمداً يكره اشد الكراهة ويلزمه ان يعيد الصلاة.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۴۲ جلد ۱ باب صفة الصلاة)

باب سنن الصلوة

د فرض مونخ نه پس اوږده دعا كول يا د اللهم انت السلام د مقدار حكم
سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبی خه فرمائي چه د مونخ نه پس د اتمام يا مقتدي په ناسته باندې د اوږدې دعا خه حكم دي؟ او حال دا چه په روايتونو كنبی خو صرف د اللهم انت السلام مقدار راغلي دي آيا ددې نه زياته ناسته جائز نه ده؟ بينوا توجروا

المستفتي: نامعلوم... ۱۹۷۴، ۱۶۱۴

الجواب: د فرض مونخ نه پس د ذكر مقدار د فقهائي كرامو د تصريح مطابق د اللهم انت السلام په مقدار يا خه كم وزيات دي.

كما في ردالمحتار ص ۴۹۵ جلد ۱ وقول عائشة رضي الله عنها بمقدار لا يفيد انه كان يقول ذلك بعينه بل كان يقعد بقدر ما يسعه ونحوه من القول تقريباً فلا ينافي ما في الصحيحين من انه ﷺ كان يقول في دبر كل صلوة مكتوبة لا اله الا الله الخ (۱). وهو الموفق

په تشهد كنبی اشاره او د فقهائي كرامو اقوال

سوال: علمائي كرامو دي مسئلي باره كنبی خه فرمائي چه په تشهد كنبی اشاره سنت ده كه نه؟ دغه رنگي مجدد الف ثاني ﷺ په خپلو مكتوباتو كنبی د احرام ليكلي او دغه شان په جامع الرموز، خلاصة الفتاوى، فتاوى ظهيريه، فتاوى هنديه كنبی هم دي چه (والمختار انه لا يشير والاكترون لا يرون الاشارة) تحقيقي جواب اوليكي او تسلي او كړي؟ بينوا توجروا

المستفتي: عبد الرحمان مدرسة الحسينيه شهداد پور سانگهړ... ۱۹۷۵، ۹۱۶۱

(۱) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۱ جلد ۱ قبيل فصل في القراءة)

الجواب: متاخرین علمائے کرام د اشاری د حلال والی او حرام والی پہ بارہ کنبی مختلف دی. دیر علماء ورته جائز او سنت وائی او دیر ورته ناجائز او مکروه وائی دهغې نه مجدد الف ثانی رحمۃ اللہ علیہ هم شمار کړې شويدي البتہ راجح جواز او سنت کیدل معلومیري ځکه چه دفعلي او قولی مرفوع حدیثونو نه فعل معلومیري انکار نه معلومیري نو نسخ به څنگه صحیح شي.

واما حدیث اسکتوا فی الصلوة فیه انکار علی رفع الیدین فی الصلوة او عند السلام کما لا یخفی علی من راجع الی مسلم و لیس فیه انکار علی الاشارة، والنسخ لا یثبت بالرأی والقیاس وما قیل ان احادیث الاشارة مضطربة فیقال بالمنع ثم بالتوسع کما فی الرفع عند التحریمة علی ان الضعیف یثبت به الاستحباب وما قیل ان البخاری لم یروها فیقال الحجة هو الحدیث دون البخاری فقط کما یقال فی مسئله رفع الیدین، وقد صرحوا ان عدم کون الحدیث علی شرط البخاری لا یقتضی عدم الصحة فلیراجع، دغه رنگې څمونې متقدمین امامانونه په ظاهر الروایت کنبی د اشاری متعلق نه نفی شته او نه اثبات او په نادر الروایة کنبی اثبات موجود دي.

کما فی الموطأ للإمام محمد و اما لی ابی یوسف رحمهما الله تعالی، وفی البحران المصیر الی نادر الروایة واجب عند عدم الظاهر، فما قالوا ان ظاهر الروایة هی عدم الاشارة فقد ضلوا و اضلوا افهم، لم یفرقوا بین عدم الروایة وروایة العلم، او دغه رنگې چه په متاخرین علماء کنبی چا اشاری ته ترجیح ورکړې هغه علماء کرام په جامع بین الفقه و الحدیث کنبی محققین دي.

بخلاف ما قال بعد مها هی ان قولهم مخالف عن الروایة و الدراية کما فی فتح القدير و اما ما نسب الی الامام الربانی فقال شیخنا و مرشدنا مولانا محمد عبد المالك الصديقي المجددی قدس سره ان هذا المكتوب موضوع نسبة الی شیخه، فقال البعض انه لم يبلغه الاحادیث و فیه ما فیه، وقيل تحقیقه مخالف عن تحقیق اهل الفن، وما قالوا انها ما ذكرت فی ظاهر الروایة فلم یميزوا بین عدم الروایة وروایة العلم، وما قالوا انها لم يذكرها صاحب الهدایة قلنا قد ذكرها فی مختارات النوازل ولم يذكرها فی الهدایة لعدم ذكرها فی القدوری و جامع الصغير و غیره، وما قالوا ان المسنون هو

اشرار الاصابع الی القبلة، قلنا نعم ذلك مسنون فی اول الرضع خلافا للشوافع فانهم یحلون الکف من اول الرضع فانهم وتدبر. وهو الموفق

په تشهد کنبی د اشاری حکم د

خلاصه کیدانی والا د عبارت وضاحت

سوال: علمائے دین دي مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه د تشهد په حالت کنبی د شهادت گوته او چتول ددي اثبات د احنافو په بعضي کتابونو کنبی شته او بعضي د نفی قول کوي. په فتاوی و دودیه (پښتو) کنبی ئې دا دمونځ د سنتونه گرځولي او د خلاصه کیدانی په پنځم باب کنبی ئې اشاره بالسبابة کاهل الحدیث، د محرماتو په بیان کنبی ذکر کړې، نو ددي په باره کنبی راجح قول څه دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: هدايت الله نعيم کندي اکازی تهکال پشاور... ۱۹۷۴ء ۹۱۹

الجواب: محترم المقام دامت برکاتکم: د اسلام علیکم نه پس دي دا خبره واضحه وی چه راجح او محقق قول دادي چه اشاره سنت او محکم ده.

لانه ثبت فی الاحادیث المرفوعة فعلها وترغيبها وتقريبها وكذا ثبت فی الآثار فعل الصحابة بعد وفاته صلی اللہ علیہ وسلم ولم يرو عن ابی حنيفة رحمه الله فی الظاهر الروایة شی من النفی او الاثبات وهي ساکنة، نعم فی غیر الظاهر ثبت اثباتها کما فی الموطأ و اما لی ابی یوسف وقال صاحب البحر اذا لم یثبت الحکم فی الظاهر فوجب المصیر الی غیر الظاهر، نعم اختلف المتأخرون یعنی علمائنا فقال البعض بانها منسوخة فیكون العمل بها حراما وقال بعض الحنفية وكذا الشوافع والمواک والحنابلة واهل الحلبيث بعدم النسخ وهو الراجح کما حقق فی مقامه،

خلاصہ داچہ د تحقیق موافق اشارہ سنت او محکم دہ او خلاصی والا
وغیرہ پہ نزد حرام او منسوخ دہ او دہ او پہ خلاصہ کنبی د اہل حدیث
ذکر د مثال پہ طور باندی دی خاکہ چہ زمونہ محققین احناف علماء ہم د
اہل حدیثو سرہ شریک دی. وهو الموفق

د (اللهم انت السلام) پہ وخت کنبی لاس اوچتول

سوال: د فرض مونخ نہ پس د اللهم انت السلام... الخ وئیلو پہ وخت کنبی
بہ لاسونہ اوچتو کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: گل فراز نوشہرہ..... محرم الحرام ۱۳۹۵

الجواب: برفع الایدی عند زیادة الکلمات الدعائیة وعند عدم الزیادة لم یثبت الرفع وکذا لا
یفتنیہ الاصل (۱) الا ان یقال ان الشاء علی الکریم دعاء (۲). وهو الموفق

د پتکی د منون کیدلو حکم د زمانی پہ بدلیدو سرہ نہ بدلیری

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کوم خائی د
پتکی استعمال نہ وی نو هغه خائی کنبی پہ پتکی سرہ مونخ کول جائز

(۱) وفي المنهاج: اعلم انه لم یثبت مواظبة النبی ﷺ علی ذکر خاص وکذا لم یثبت عند
رفع الایدی عند مثل هذه الاذکار، واما رفع الایدی عند الدعوات خارج الصلوة فقد ثبت
باحادیث كثيرة قولیة وفعلیة فی الامهات الست و غیرها منها ما اخرجہ ابن ابی حاتم و ذکرہ
الحافظ ابن کثیر فی تفسیرہ ص ۱۷۲ جلد ۳ عن ابی ہریرہ ان رسول اللہ ﷺ رفع یدیه بعد
ما سلم وهو مستقبل القبلة فقال اللهم اخلص الولید بن الولید الی آخر الدعاء الخ.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۷۱ جلد ۲ باب ما یقول اذا سلم)

(۲) قال العلامة سید احمد الطحطاوی: قوله والدعاء هذا لا ینا فی الاتیان باللہم انت
السلام الخ لانه لیس دعاء بل ثناء الا ان یراد بالدعاء ما یعم الذکر او هو بالنظر الی قوله
فحینا الخ دعاء علی ما فیہ. (الطحطاوی شرح مراقی الفلاح ص ۳۱۳ فصل فی صفة الاذکار)

دی کہ نہ؟ او دا خبرہ پہ کوم کتاب کنبی لیکلی شویدہ چہ کوم خائی
کنبی د پتکی استعمال نہ وی هلته پہ پتکی سرہ مونخ کول مکروہ
تحریمی دی. د کتاب حوالہ اولیکی دیرہ مننہ بہ وی؟ بینوا توجروا
المستفتی: محمد نثار برطانیہ... ۱۹ محرم ۱۹۹۵

الجواب: مسنون عمل بہ ترقیامتہ پوری مسنون وی د معاشری پہ
انقلاباتو سرہ پہ سنتو کنبی انقلاب نہ راخی. (کافی تنقیح الفتاوی ص ۳
جلد ۱) (۱) وهو الموفق

د غیر مقلدینو رفع الیدین کول خمونہ د تحقیق مطابق غلط دی. او

هغوی د (ایہا النبی) پہ خائی علی النبی وئیل د احتیاط خلاف دی
سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ (۱) چہ خمونہ یو
ملگری (رفع الیدین) کوی او نور کسانو تہ ہم ددی ترغیب کوی نو آیا دہ
دیارہ داسی کول او نورو تہ ترغیب کول جائز دی؟ (۲) او دغہ شان خمونہ
دا ملگری پہ تشهد کنبی ذ السلام علیک ایہا النبی پہ خائی باندی علی النبی
وائی او دیتہ ہم ترغیب ورکوی نو آیا داسی کول جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ایم نثار محمد کوثر پرانگ چارسدہ..... ۱۹۲۹ء ۵۱۵

الجواب: (۱) داسری خہ غیر مقلد شان معلومیری لہذا دی خمونہ د
تحقیق پہ بنا باندی پہ غلطی دی. (۲)

(۱) قال العلامة محمد امین ابن عابدین: وفي التنبیه لیس للمفتی ولا للقاضی ان یحکما علی
ظاهر المذهب ویترکا العرف..... واصلاها قوله علیه الصلاة والسلام ما رآه المسلمون حسناً فهو
عند الله حسن (اقول) لكن صرحوا بان العرف المخالف للنص لا یعتبر بانه لا یصح بیع الشرب
مقصودا وان تعورف. (تنقیح الفتاوی الحامدیہ ص ۳ جلد ۱ قبیل کتاب الطہارة (مقدمہ))

(۲) قال العلامة ابن عابدین: الدلیل الشرعی اقتضی العمل بقول المجتہد وتقلیدہ فیہ فیما احتاج
الیہ وهو فاسئلوا اهل الذکر والسؤال انما یتحقق عند طلب..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ....)

(۲) دہدہ احتیاط د احتیاط خلاف دی (۱) وهو الموفق

د فاتحی او سورت پہ مینخ کنبی بسم الله وئیل

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه دسورت نه مخکنې دامام دپاره هم په قلاړه باندي بسم الله وئیل مستحب دي که نه؟ بینوا توجروا

المستفتي اكرام الحق راوالبندي ۱۳۱۱ ۱۹۷۲

الجواب: د فاتحی او سورت په مینخ کنبی بسم الله وئیل جائز غیر مکروه (حسن) دي. (الدرالمختار ص ۴۵۸ جلد ۱) (۲) وهو الموفق

بغير پټکي نه د مونخ کولو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه بغير د پټکي نه د مونخ کولو څه حکم دي؟ بینوا توجروا

المستفتي: شفيق الرحمان مندنې چارسده ۱۲۱۱۰ ۱۹۸۲

(بقیه حاشیه) حکم الحادثة المعينة فاذا ثبت عنده قول المجتهد وجب عمله به واما التزامه فلم يثبت من السمع اعتباره ملزما الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۰۹ جلد ۳ مطلب فيما اذا رتحل الى غير مذهبه باب التعزير)

(۱) قال العلامة المصنف: ويقصد بالفاظ الشاهد معانيها مرادة له على وجه الانشاء كانه يحى الله تعالى ويسلم على نبيه وعلى نفسه واوليائه لا الاخبار عن ذلك قال ابن عابدين: اى لا يقصد الاخبار والحكاية عما وقع في المعراج ^{صلى الله عليه وسلم} ومن ربه سبحانه ومن الملائكة عليهم السلام.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۳۷۷ جلد ۱ قبيل مطلب في جواز الترحم على النبي ابتداء)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله ولا تكره اتفاقا) ولهذا صرح في الذخيرة والمجتبى بانه ان سمى بين الفاتحة والسورة المقروءة سرا او جهرا كان حسنا عند ابى حنيفة ورجحه المحقق ابن الهمام وتلميذه الحلبي لشبهة الاختلاف في كونها اية من كل سورة بحر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۶۲ جلد ۱ مطلب قراءة البسملة بين الفاتحة والسورة)

الجواب: بغير د پټکي نه مونخ کول خلاف اولی دي په دي کنبي دامام او غير امام هيڅ فرق نشته. (۱) وهو الموفق

په مونخ کنبي سر باندي پټکي يا عمامه بدل مطلوب اوسنون دي

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائي چه بعضې خلق وائي چه جناب پیغمبر ^{صلى الله عليه وسلم} د خارجي عوارضو نه بغير سر عاری عن العمامه او القلنسوة پریځي دي او وائي چه په سر باندي پټکي يا توپي نه کینودل هم سنت دي آیا دا صحیح ده؟ دغه شان دمونخ او غیرمونخ دحالت حکم هم بیان کړئ؟ بینوا توجروا بالدلائل الواضحة المتقرره فی الدین النبوی ^{صلى الله عليه وسلم}.

المستفتي: عبد الرحيم جليبي صوابی ۱۲۱۱ ۱۹۷۳

الجواب: په مونخ کنبي د سر پیتول مطلوب او مسنون دي (کما صرحوا به) (۲) لیکن دمونخ نه بهر ئي پیتول او دهغي اهتمام کول یو مباح کار او جائز دي، خو په دي شرط چه دا خالي سر ساتل دکافرانو او فاسقانو سره د مشابهت کولو د وجې نه وي.

والا فيكون حراما قال الله تعالى ولا تتركوا الى الذين ظلموا (۳) وقال رسول الله ^{صلى الله عليه وسلم} من تشبه بقوم فهو منهم (۴) وصرح به الفقهاء في مواضع كثيرة. فقط

(۱) قال الشيخ طاهر بن عبد الرشيد: وفي الاصل لا بأس بان يصلى الرجل في ثوب واحد متوشحا يؤم كذلك والمستحب ان يصلى الرجل في ثلاثة اثواب قميص وازار وعمامة اما لو صلى في ثوب واحد متوشحا به جميع بدنه كازار الميت يجوز صلوته من غير كراهة. (خلاصة الفتاوى ص ۷۳ جلد ۱ الفصل السادس في ستر العورة)

(۲) وفي الهنديه: وتكره الصلاة حاسرا رأسه اذا كان يجد العمامه وقد فعل ذلك تكاسلا او تهاونا بالصلاة ولا بأس به اذا فعله تذلا وخشوعا بل هو حسن كذا في الذخيرة.

(فتاوى عالمگیریه ص ۱۰۶ جلد ۱ الفصل الثاني فيما يكره في الصلاة وما لا يكره)

(۳) (سورة هود: آيت: ۱۱۳ پاره: ۱۲ ركوع: ۱۰)

(۴) قال الطيبي: (قوله من تشبه بقوم فهو منهم) هذا عام في الخلق والخلق والشعار واذا كان الشعار

اظهر في التشبيه ذكر في هذا الباب. (شرح طيبي ص ۲۱۹ جلد ۸ كتاب اللباس الفصل الثاني)

پہ تشدد کینی و اتاری ثبوت او و مجدد الف ثانی علیہ السلام

سوال: چہ فرمایند علماء دین و مفتیان کرام دریں مسئلہ کہ اشارہ در حالت قنود بوقت شہادتین چہ حکم دارد، سنت است یا فرض، و جواب از قول امام ربانی مجدد الف ثانی رحمہ اللہ در باب منع از اشارہ چیست؟ بینوا باللائل الواضحة توجروا، عند اللہ الحکیم العلیم

المستفتی: بقیع اللہ تعالیٰ عنہ دارالعلوم حقانیہ..... ۱۹۸۳ء/۸/۷

الجواب: اشارہ در وقت شہادت زائد و مستحب است در قول رائج، لثبوتہا بالاحادیث من غیر نسخ و لثبوتہا فی نادر الروایۃ عن ابی حنیفۃ رحمہ اللہ و ظاہر الروایۃ ساکتۃ عنہا، و قال صاحب البحر فی مثله یصار الی نادر الروایۃ و مشائخنا المتأخرون اختلفوا فیہا فذهب الامام الربانی و غیرہ الی منعہا و ذهب الاکثرون و من جمعوا بین علم الفقہ و الحدیث و کذا متبعوا المجدد الی ثبوتہا و تمام الکلام فی منہاج السنن شرح جامع السنن للامام الترمذی ص ۱۶۶ جلد ۲ فلیراجع (۱) و هو الموفق

(۱) وفی المنہاج: اعلم ان الاشارة بالسبابة من سنن الصلوة عن الائمة الثلاثة واما الامام ابو حنیفۃ فلم یرو عنه فی ظاہر الروایۃ شی من النفی او الاثبات کما لا ینحی علی من راجع الی کتب ظاہر الروایۃ و من جعل نفی الاشارة ظاہر الروایۃ فقد اخطا فی جعل عدم الذکر ذکر العدم نعم روى عنه فی غیر ظاہر الروایۃ الاثبات کما فی موطأ محمد واما لی ابی یوسف و کذا صرح فی الکفاية و المحيط انه قال بسنيتها ابو حنیفۃ، و قال صاحب البحر فی باب قضاء الفوائت من البحر المسئلة اذا لم تذكر فی ظاہر الروایۃ و ثبتت فی روایۃ اخرى تعین المصیر الیہا، و اختلف مشائخنا المتأخرون فی الاشارة قال بعضهم یشیر و قال بعضهم لا یشیر، و الراجع الاشارة لان الاحادیث القولية و الفعلية و التقريرية و ردت فی فعلہا دون منعہا فكيف یصح دعوى النسخ، علی ان ادعاء النسخ لا بد فیہ من النقل الصریح من اهل الفن كالطحاوی و غیرہ فان قيل احادیث الاشارة مضطربة، قلنا لم یقل احد من اهل الفن باضطرابہ کما لم یقولوا باضطراب حدیث رفع الیلین عند التحریمة و حدیث..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ....)

و احکاماتو مدار پہ کتاب او سنت باندي دي په بخاري نه دي

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خدہ فرمائی چہ یو مقلد حنفی سہری رفع الیلین شرع کړي دی او وائي چہ ماتہ پہ عدم رفع الیلین باندي دليل را کړئ او هغه هم صرف د بخاري سرف نه بل کتاب نه منہ ددي وضاحت او کړئ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حافظ افتخار علی شاہ خطیب جامع مسجد تقویٰ نوشہرہ... ۱۹۸۴ء/۱۲/۷

الجواب: ددي سہري نه تپوس او کړه چہ ستاسو په نزد بخاري حجت دي که حدیث؟ او دا تپوس ترینہ او کړه چہ کله په بخاري شریف کنبی متضاد حدیثونه وي لکه د جلسہ استراحت حدیثونہ نو په هغې کنبی ستا طریقہ

(بقیہ حاشیہ) وضع الیلین تحت الصدر او تحت السرة، نعم قالوا ان اختلاف کیفیات الواردة محمول علی اختلاف الاوقات و التوسع صرح به العینی و النوی و لان اثار الصحابة وردت فی فعلہا دون منعہا مثل اثر ابن عمر رواہ احمد و اثر معاذ بن جبل رواہ الطبرانی و اثر ابی ہریرہ رواہ عبد الرزاق و اثر عقبہ بن عامر رواہ الحاکم فی تاریخہ و اثار الصحابة تکفی لاثبات الاستحباب و کذا هی دالة علی عدم النسخ و لان ظاہر الروایۃ ساکتۃ عنہا و غیرہا لاطقة بها فتعین المصیر الیہا، و لان من رجح الاشارة من مشائخنا فہم الذین جمعوا بین الفقہ و الحدیث بخلاف من رجح نفیہا، فان قيل لم یرو البخاری حدیث الاشارة، قلنا لیس ہو علی شرط البخاری و الحجة عندنا و عند الامام البخاری هو الحدیث الثابت دون ما هو علی شرط البخاری، فان قيل لم یذكر صاحب الهدایۃ الاشارة قلنا لم یعرض لہا صاحب الہدایۃ فی الہدایۃ لا نفیاً ولا اثباتاً لعدم ذکرہا فی ظاہر الروایۃ نعم ذکرہا فی مختارات النوازل فان قيل ذکر فی ظاہر الروایۃ بسط الاصابع عند القعدة قلنا بسط عند اول القعود لا ینافی القبض عند الشہادة، فان قيل ورد فیہ لفظ "و علیہ الفتوی" قلنا من قال ان لفظ "و علیہ الفتوی" الآکد خالف عن قوله و افتی بخلافہ، فعلم ان الاعتبار لقوة المدرك و الدلیل عند الاختلاف بین الخواص و بہ یحصل قطع النزاع و بہ وقع عمل السلف و الخلف.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۶۶، ۱۶۷ جلد ۱ باب ماجاء فی الاشارة)

خداوند او دده نه تیوس او کړه چه په بخاري شریف کښې دا کوم خائي کښې دي چه
پیغیر ﷺ تر مرگه پورې رفع الیدین کړي او پریخودلې ئې نه دي (۱)

حدیث د ابن عمر رضی الله عنهما د متن په لحاظ سره مضطرب دي

سوال: محترم جناب مولانا مفتي محمد فرید صاحب دارالعلوم حقانیہ تیرو
ورځو کښې ستاسو خواته یو غیر مقلد مولوي د گکهر منډې نه راغلي وو
ست سره ئې د یو حدیث ترجمه کوله هغه چه دلته راغې د مفتیانو خلاف او
خاص کړ د حضرت مولانا سرفراز خان صفدر صاحب خلاف ئې پروپیگنده
شروع کړه چه هغوي غلطه ترجمه کوي او هغه حدیث د رفع الیدین په باره کښې
دي وغيره وغيره خبریاهم دي حدیث کښې درکوع نه پس چه کوم لفظ لا
یر د هماغه دي ددي تعلق د مخکښې سره دي او که د روستو سره دي؟ بینوا توجروا
المستفتي: قاري محمد یوسف گکهری منډې گجرانو اله ۱۵ جمادي الثاني ۱۴۰۲

الجواب: د ابن عمر رضی الله عنهما حدیث د متن په لحاظ سره مضطرب دي معارف
السنن او مشکل الآثار وغيره کتابونو ته په رجوع کولو سره تر دد شک
شبه نه پاتې کیږي. په دې سوال والا روایت کښې په «ان یرکع»، باندې
جمله ختمه شویده، او «بعد ما یرفع راسه»، ظرف مقدم دي په خپل عامل
لا یرفعهما باندې که په قلمي یا پخواني نسخو کښې د دینه مخالف عبارت
وي نو په هغې باندې اعتماد کول پکار دي، وهو الموفق

د مونځ نه پس په زوره کلمات وئیل او

په لاوه سپیکر باندې په بکاره ذکر کول

سوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه (۱) د جمع مونځ نه

(۱) عن براء بن عازب قال ان رسول الله ﷺ كان اذا افتتح الصلوة رفع يديه الى قريب
من اذنيه ثم لا يعود. (ابوداؤد شريف ص ۱۱۶ جلد ۱ باب من لم يذكر الرفع عند الركوع)
عن علقمة قال قال لنا ابن مسعود الا صلى بكم صلوة رسول الله ﷺ فصلى ولم يرفع يديه
الامرة واحدة مع تكبير الافتتاح رواه الترمذی و ابوداؤد والنسائي.

(مشکوة المصابيح ص ۷۷ جلد ۱ باب صفة الصلوة)

پس سمدستي د امام او مقتديانو په زوره زوره سره د لا اله الا انت.. الخ..
وئیل څنگه دي؟ چه د مسبوقينو په مونځ کښې خلل هم راځي بلکه اکثر
پکښې غلط هم شي. (۲) د ماسخو تن د مونځ نه پس امام او پنځه شپږ
مقتديانو په لاوه سپیکر باندې په زوره زوره باندې، لا اله الا الله، وئیل
څنگه دي؟ او چه کله په جوش کښې راشي نو د خلې نه څه نور څه الفاظ هم
اوباسي چه هغې ته وجد وغيره وائي او حال دا چه دا عمل د ټولې محلي والا
او نورو مونځ گذارو په مونځ او آرام کښې خلل اچوي نو آیا دا جائز دي؟
بینوا توجروا

المستفتي: محمد نادر خان ضلع نوشهره... ۱۲۵ شوال ۱۴۱۰ هـ

الجواب: (۱) ذکر بالجهر جائز دي خو چه کله د مسبوق د پاره د ضرر (تکلیف)
باعث وي نو بیا مکروه دي. (شامي) (۲) دا هم مکروه دي چه کله مونځ گزارو
وغيره ته تکلیف وي (شامي) (۱) البته چه کومو خلقو ته په لاوه سپیکر
باندې ذکر کولو سره جذبه حاصلیږي او بغیر د لاوه سپیکر نه ورته مزه نه
ورکوي نو دا ذکر کونکې ناجوړه دي (۲) کوم اوریدونکی ته چه ضرر رسوي
او سندري اوریدل ورته ضرر نه رسوي نو هغه هم ناجوړه دي. وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين عن الامام الشعراني: اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب
ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصل او قارئ.
(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر)

(۲) قال العلامة آلوسی: عن ابن عمر وقد رأى ساقطاً من سماع القرآن فقال انا نخشى الله
تعالى ومانسقط هؤلاء يدخل الشيطان في جوف احدهم..... هذا نعت اولياء الله تعالى قال
تقشعر جلودهم تبكى اعينهم وتطمئن قلوبهم الى ذكر الله تعالى ولم ينعتهم الله سبحانه
بذهاب عقولهم والغشيان عليهم انما هذا في اهل البدع وانما هو من الشيطان، واخرج ابن
ابى شبيه عن ابن جبير قال الصعقة من الشيطان وقال ابن سيرين بيننا وبين هؤلاء الذين
يصرعون عند قراءة القرآن ان يجعل احدهم على حائط باسطا رجليه ثم يقرأ عليهم القرآن
كله فان رمى بنفسه فهو صادق.

(تفسير روح المعاني ص ۲۸۳ جلد ۱۳ سورة الزمر آيت: ۲۳)

پہ تشدد کنبی اشارہ بالسبابہ د احادیثو نہ ثابت ده

سوال: یہ سب سے پہلے درجہ میں ہے کہ اشارہ بالسبابہ لفظاً از شفاستد عاٹیم، زیرا کہ فہم چیز است در
در بیان مکتب است، و اگر یک قوم میگردند و این دہائی شده است و پیش مایان عاجزان نہ یک
کتاب و نہ این قدر رعیت کہ برائے شان قناعت بدہم و نہ بخودشان لہتقد حفظ از علم احادیث است، اگر
این مسئلہ اشارت واضح موافق با کمال علمیت و وقوف خود نوشته شود، در ہر کتاب کہ نفی اشارت میشود و میکند نام
این کتاب و مرجعیت قول این ہم لطفاً واضح شود؟ بینوا تو جروا

المستفتی: عبدالغفار افغانستان

الجواب: دریں باب بسیار احادیث مرفوعہ وارد شدہ اند (فلیراجع الی مشکوٰۃ باب التہجد)
و بعد از وفات پیغمبر علیہ السلام از صحابہ اشارہ کردن ثابت شدہ است (فلیراجع الی الموطا للامام
محمد) و ائمہ ماتفقہ بین در کتب ظاہر الروایہ یحییٰ نہ گفتہ اند، بے شک در غیر ظاہر الروایت بہ جواز
تصریح کردہ اند، شیخ ابی یوسف رحمہ اللہ در امالی و امام محمد در موطا و صاحب بحر در باب قضاء الفوائت گفتہ
است، کہ در وقت عدم ظاہر الروایت واجب است مصر بہ نادر الروایہ و علماء متاخرین در اشارہ مختلف
اند جمع عظیم بر جواز قائل است، و جمع عظیم بر عدم جواز، لکن رائج جواز است زیرا کہ آن متاخرین کہ جامع
بین لفقہ و الحدیث اند، مثل صاحب الفتح و البحر و الشرح الکبیر و رد المحتار قائل بر جواز اند
و صاحب الہدایہ نیز بر جواز تصریح کردہ است در مختار النوازل و سکوت کردہ است در ہدایہ و بحث دریں مسئلہ
بسیار است و فرصت نوشتن کم است لہذا بریں اشارات اکتفاء باید کرد (۱)۔ و هو الموفق

(۱) (مر التفصیل فی الحاشیۃ المحولة بمنہاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۶۶ جلد ۱)
باب ماجاء فی الاشارة

د فرضو او سنتو نہ پس اجتماعي دعا د قولی حدیث پہ بنا
باندې مسنون او د فعلی حدیث پہ بنا باندې غیر معمول ده

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کنبې څه فرمائي چه د فرض موند نه پس
یاد سنتو نه پس د پیغمبر ﷺ نه دعا غوښتل ثابت دي که دعا که د فرض
موند نه پس پیغمبر ﷺ په هیئت اجتماعي سره دعا غوښتلې وی
وضاحت او کړئ و اجرکم علی الله

المستفتی: محمد لقمان شمس آباد اټک ..... ۱۴ صفر ۱۴۰۵

الجواب: پیغمبر ﷺ په هیئت اجتماعي سره د دعا کولو ترغیب ورکړې کما
فی الدارمی و الفتح و غیره، (۱) او پخپله ئې نه د فرضو نه پس په هیئت
اجتماعي سره دعا غوښتلې ده او نه د سنتو نه پس. اونه ئې (اللهم انت
السلام) په هیئت اجتماعي سره لوستلې نو په هیئت اجتماعي سره دعا
غوښتلو کنبې د فرضو او سنتو نه پس کنبې هیڅ فرق نشته، د قولی حدیث
په وجه د واره مسنون دي او د فعلی حدیث په وجه باندې د واره غیر معمول
دي. فافهم (۲) و هو الموفق

(۱) قال الحافظ ابن حجر: و اخرج الحاكم عن حبيب بن مسلمة الفهري سمعت رسول
الله ﷺ يقول: لا يجتمع ملا فيدعو بعضهم ويؤمن بعضهم الا اجابهم الله تعالى. (فتح
الباري شرح صحيح البخاري ص ۳۰۸ جلد ۱۲ باب التامين)

(۲) وفي المنهاج: والجواب عن الامر الاول انه معارض بالقرآن والاحاديث الصريحة في
مشروعية الدعاء والذكر على وجه الاجتماع قال الله تبارك وتعالى قد اجيب دعوتكما،
وروي القرطبي عن ابي العالیه ان موسى عليه السلام كان يدعو وهارون عليه السلام يؤمن،
وقال النبي ﷺ لا يجتمع ملا فيدعو بعضهم ويؤمن بعضهم الا اجابهم الله تعالى رواه
الحاكم وذكره في كنز العمال، وقال النبي ﷺ ما اجتمع ثلاثة قط بدعوة الا كان حقا على
الله ان لا يرد ايديهم رواه الدارمي وذكره الحافظ في الفتح ..... ما بين من الجواب الاول انه
ثبت باحاديث قولية مندوبية الدعاء على وجه الاجتماع ولم يثبت ما يعارضها لانه لم يثبت
عن النبي ﷺ في رواية ما انه لم يدع على وجه الاجتماع... (بقية حاشية په رار وانه صفحه)

د مونخ نہ پس یہ (اللهم انت السلام) کنبی د بعضی الفاظو زیاتول

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د فرض مونخ نہ پس بہ (اللهم انت السلام ومنک السلام) بارہ کنبی د حینا ربنا با لسلام وادخلنا دارالسلام، زیاتوالی کول شرعاً خہ حکم لری؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الله تور دھیرہ صوابی

الجواب: چونکہ دا زیاتوالی پہ مرفوع احادیثو او د صحابہ کرامو پہ آثارو کنبی موجود نہ دے (۱) البتہ فقہائی کرامو دا ذکر کرے دے (۲) لہذا پہ ما ثور باندے اکتفا کول او پہ زیات باندے اعتراض نہ کول اعتدال دے. وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) بخلاف اذان العید فانہ ثبت فیہ روایۃ العدم فی سنن ابی داؤد وغیرہ فالعجب من ہذا القائل فی انہ لم یفرق بین عدم الروایۃ و بین روایۃ العدم، ولو سلم ان النبی ﷺ لم یدع بعد الصلوۃ علی وجه الاجتماع والالقل عنہ البتہ وهو التحقیق ایضاً فیقال ان القول هو الا قرئ من غیرہ الخ. (منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۴ جلد ۱ جلد ۲ مبحث الدعاء علی ہیئۃ الاجتماعیہ)

(۱) عن عائشۃ رضی اللہ عنہا: قالت کان رسول اللہ ﷺ اذا سلم لم یقعد الا مقدار ما یقول اللهم انت السلام ومنک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام رواہ مسلم، وعن ثوبان رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ ﷺ اذا انصرف من صلوٰتہ استغفر ثلاثا وقال اللهم انت السلام ومنک السلام تبارک یا ذا الجلال والاکرام رواہ مسلم.

(مشکوٰۃ المصابیح ص ۸۸ جلد ۱ باب الذکر بعد الصلوۃ الفصل الاول)

(۲) قال العلامة شرنبلالی: بعد الفرض القیام الی اداء السنۃ التی تلی الفرض متصلاً بالفرض مسنون غیر انہ یتحب الفصل بینہما کما کان علیہ السلام اذا سلم یمکث قدر ما یقول اللهم انت السلام ومنک السلام الیک یعود السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام وقال الطحطاوی تحت (قوله والیک یعود السلام) قال فی شرح المشکاة عن الجزری واما ما یزاد بعد قوله ومنک السلام من نحو والیک یرجع السلام فحینا ربنا وادخلنا دارالسلام فلا اصل له بل مختلق بعض القصاص.

(مراقی الفلاح مع الطحطاوی ص ۷۰ فصل فی صفۃ الاذکار بعد الصلوۃ)

د فرضو نہ پس دعا کول

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ بعضی خلق د فرض مونخ نہ پس ماثور دعا گانی وئیل مکروہ گنری او پہ استدلال کنبی د (عقا ئد السنیہ) عبارت پیش کوی، (والمختار عند الحنفیۃ ان یشغل بعد اداء المكتوبة بالسنۃ ویکرہ ان یشغل بالدعاء والتسبیح قبل اداء السنۃ) او حال داچہ پہ احادیثو کنبی د فرض مونخ نہ پس مختلف ذکر ونہ راغلی دے. لہذا کہ د احنافو د تیر شوی قول خہ تاویل وی نو اولیکے؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی محمد یعقوب تحت نصرتی بنوں..... ۲۸۴۱۱۹۲۹

الجواب: د جمهور احناف مثلاً د ابن الہمام، ابن عابدین، ابن نجیم، او حلبی وغیرہ ہم دا رائے دے. او د بعضی احنافو رائے دا دہ چہ د فرضو نہ پس دے متصل دعا او کرے شی مثلاً امام بقالی (بحوالہ شرح شرعۃ الاسلام) لہذا بہتر دادہ چہ د سنتو نہ پس دے دعا او کرے شی (۱) او د فرضو نہ پس متصل دعا کول ہم د حنفیت سرہ متعارض نہ دے. اگر چہ د جمهورو پہ نزد مکروہ تنزیہی دے. رواہ مسلم (۲) وهو الموفق

(۱) قال الحلبي: واما ما روى من الاحاديث في الاذكار عقب الصلوۃ فلا دلالة فيها على الاتيان بها عقب الفرض قبل السنۃ بل یحمل علی الاتیان بها بعد السنۃ ولا یخرجها تخیل السنۃ بینہا و بین الفریضۃ عن كونها بعدها وعقبها لان السنۃ من لواحق الفریضۃ وتوابعها ومكملاتها فلم تكن اجنبیۃ منہما فما یفعل بعدها یطلق علیہ انہ فعل بعد الفریضۃ وعقبها. (غنیۃ المستملی شرح منیۃ المصلی ص ۳۳۱ قبل فصل فی المکروہات)

(۲) عن عائشۃ رضی اللہ عنہا قالت کان رسول اللہ ﷺ اذا سلم لم یقعد الا مقدار ما یقول اللهم انت السلام ومنک السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام الحدیث، وعلى هامشہ: قوله لم یقعد الا الخ..... وعلى هذا فلا وجه للاستدلال به على ان ما ثبت من الادعية بعد الصلوۃ كان يأتي بها ﷺ بعد السنۃ جمعاً بینہ وبين هذا الحدیث واللہ اعلم.

(صحیح المسلم ص ۲۱۸ جلد ۱ باب استحباب الذکر بعد الصلوۃ و بیان صفتہ)

وقال الحصكفي رحمه الله: ويكره تاخير السنۃ ال..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ..)

دستویہ دریم رکعت کنبی بہ ثنائہ وئیلی کیری

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د سنت موکده دریم رکعت بہ د سبحانک اللهم نہ شروع کوی کہ د بسم الله نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالرشید جہلم

الجواب: د بسم الله نہ بہ ئی شروع کوی. (۱) وهو الموفق

پہ التحیات کنبی مساکن گوتی سرہ د اشاری حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ خمونہ خائی کنبی د دوه علمائی کرامو اختلاف دی یو عالم پہ مساوا کی گوتی سرہ اشاری تہ

سنت وائی او دویم د اشاری پریخو دلو تہ مستحب وائی نو دی دواړو بارہ کنبی فیصلی والا خبرہ اولیکئی او خمونہ راہنمائی او کړی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی عبدالرحیم قلعه سیف الله بلوچستان ۱۰۱۱۱۹۹۰

الجواب: خمونہ (د احنافو فقہ) ظاہر الروایت د اشاری د جائز او ناجائز کیدلو نہ چپ دہ البتہ پہ (نادر الروایت) کنبی جواز لیکلې شوې دي.

کما فی الموطأ والامالی وهی الراجعة لتأیدها بالاحادیث المرفوعة وآثار الصحابة

ولان المتأخرین الذین اختاروها جامعون بین

(بقیه حاشیہ) بقدر اللهم انت السلام الخ، قال الحلواني لا بأس بالفصل بالاوراد واختاره الكمال قال الحلبي ان اريد بالكرهية التزيهية ارتفع الخلاف. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۳۹۱ جلد ۱ مطلب فيما لو زاد على العدد الوارد في التسبيح)

(۱) وفي الهنديه: واذا قام يفعل في الشفع الثاني ما فعل في الشفع الاول من القيام والركوع والسجود كذا في المحيط وقرأ الفاتحة فقط هكذا في الكافي وتكره الزيادة على ذلك كذا في السراج الوهاج.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۷۶ جلد ۱ سنن الصلاة وآدابها وكيفيةها)

الفقه والحديث (۱) (والتفصيل في منهاج السنن) (۲). وهو الموفق

د بسم الله په پریخو دلو سرہ سجده سهو یا د مونخ راگرخول لازم نه دي

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ (۱) په هر رکعت کنبی بسم الله لوستل سنت دي که واجب؟ (۲) او نه لوستلو سرہ پری سجده سهو لازمیري که نه؟ (۳) او نه وئیلو سرہ به مونخ صحیح وي که راگر خول به ئی واجب وي؟ بینوا توجروا

المستفتی: عالم خان لنډیواہ لکي مروت ۱۲۲ محرم ۱۴۰۱

الجواب: په هر رکعت کنبی بسم الله وئیل سنت دي د سنتو په پریخو دلو سرہ قضاء او راگر خول نه لازمیري. (۳)

لما في شرح التنوير وسمى غير الموتم بلفظ البسملة سرأ في اول كل ركعة ولو جهرية بحذف يسير هامش ردالمحتار ص ۲۵۷ جلد ۱ (۴). وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين: وفي المحيط انها سنة يرفعها عند النفي ويضعها عند الاثبات وهو قول ابي حنيفة ومحمد وكثرت به الآثار والايثار فالعمل به اولى..... وقال في الشرح الكبير قبض الاصابع عند الاشارة هو المروي عن محمد في كيفية الاشارة وكذا عن ابي يوسف في الامالي وهذا فرع تصحيح الاشارة وعن كثير من المشايخ لا يشير اصلا وهو خلاف الدراية والرواية فعن محمد ان ما ذكره في كيفية الاشارة قول ابي حنيفة..... وهذا اما اعتمده المتأخرون لثبوته عن النبي ﷺ بالاحاديث الصحيحة ولصحة نقله عن ائمتنا الثلاثة فلذا قال في الفتح ان الاول خلاف الدراية والرواية..... واستضى بمصباح الحقيق في هذا المقام فانه من منح الملك العلامة. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۷۶ جلد ۱ مطلب مهم في عقد الاصابع عند التشهد)

(۲) (مر التفصيل في ذيل هذا الباب فليراجع)

(۳) قال الحصكفي: (وسننها) ترك السنة لا يوجب فساداً ولا سهواً بل اساءة لو عامداً غير مستخف، قال ابن عابدين، اي بخلاف ترك الفرض فانه يوجب الفساد وترك الواجب فانه يوجب سجود السهو. (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۳۵۰ جلد ۱ مطلب سنن الصلاة)

(۴) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۳۶۲ جلد ۱ قبيل مطلب لفظة الفتوى أكد من لفظة المختار)

د مونخ نه پس (اللهم انت السلام) څنگه ونیل کيږي

سوال: علمائي کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه کله امام د مونخ نه پس اللهم انت السلام وائي نو کوم طرفته به مخ کوي، دارنگې دا دُعا ده که نه؟ بعضي خلق ديتته دُعا نه وائي جواب را کړئ مهرباني به وي؟ بينوا توجروا المستفتي: شاد محمد کوهات..... ۱۲۸ محرم ۱۴۰۱ هـ

الجواب: اللهم انت السلام الخ يو ذکر دې دُعا نه ده، ددې ذکر کولو په وخت کښې لاس او چتول ثابت نه دي. پيغمبر ﷺ او صحابه کرام رضی الله عنه په هيئت اجتماعي سره دا ذکر (اللهم انت السلام) نه دي کړي بلکه ځان ځان له ئې کړې دي. لهذا هر سړې دې قبلي ته مخ کړي او کوي دې، (۱) وهو الموفق

د دعا بعد السنن په منځه کښې د افراط او تفريط نه مونږ بيزاره يو

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه دعا بعد السنن علي هيئت الاجتماعيه جاز ده يا نه؟ ستاسو حضراتو د فتوي نه خو جواب ښکاره دې خو د خير المدارس ملتان مفتي صاحب د عدم جواز قائل دي. څمونږ په علاقه کښې خلق د دارالعلوم حقانيه په فتوي باندې عمل کوي ليکن بعضي ترينه انکاريان دي. او دا پوستر هم ستاسو په خدمت کښې حاضر دې دواړو طرفته پکښ دلائل او دهغي رد موجود دي اوس مونږ څه اوکړو دچا خبره اومنو؟ مدلل جواب را وليکئ مهرباني به وي؟ بينوا توجروا

المستفتي: ملک جهانزيب افريدي دره بازار دره آدم خيل..... ۱۲ محرم ۱۴۰۵

الجواب: پيغمبر ﷺ په هيئت اجتماعي سره نه د فرضونه پس دعا کړې ده او

(۱) وعن ثوبان رضي الله عنه: قال كان رسول الله ﷺ اذا انصرف من صلوته استغفر ثلاثا وقال اللهم انت السلام ومنك السلام تباركت يا ذا الجلال والاكرام رواه مسلم. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۸۸ جلد ۱ باب الذكر بعد الصلوة الفصل الاول)

نه د سنتونه پس او نه ئې اللهم انت السلام الخ په هيئت اجتماعي سره وئيلي، البته پيغمبر ﷺ په جمعي سره ددعا تر غيب ورکړې کما في كنز العمال وغيره، نو په هيئت اجتماعي سره د مونخ نه پس دعا منع نه ده نه د فرضونه پس اونه د سنتونه پس ممنوع صرف التزام (لازم گرځول) دي. والمختار هو بعد الرواتب عند الجمهور وبعد الفرائض عند البقالي وتمام الكلام في المقالات.

د انتشار الجواب: څمونږ مسلک او د صوبه سرحد د علماؤ مسلک ديو بندي مسلک دي. ددې پوستر په مضمون کښې افراط او تفريط موجود دي مونږ د بريلويت او سلفيت دواړو نه بيزاره يو، دعا بعد السنن بهيئة الاجتماعيه پيغمبر ﷺ نه د فرضونه پس کړې اونه د سنتونه پس، ومن ادعى فعليه البيان، البته پيغمبر ﷺ په جمعي سره ددعا تر غيب ورکړې او د فقهاء اکثريت دعا بعد السنن افضل او بهتر گرځولي، اختلاف په فضيلت کښې دې په جواز او عدم جواز کښې نه دي، البته التزام د هغه څه چه لازم نه وي په دواړو صورتو نو کښې مکروه دي، کومو علماؤ چه بعد السنن، دعا ته بدعت وئيلي مونږ دهغوي سره متفق نه يو اکثر فقهاء دُعا د سنتونه پس افضل گرځولي، البته امام بقالي رحمه الله بعد الفرائض بهتر گنځلي، وهو مختار اکثر الاكابر، کوم خلق چه دا وائي چه پيغمبر ﷺ بعد السنن دعا نه ده کړې لهذا دا بالاجماع بدعت دي نو د هغوي نه تپوس کول پکار دي چه د حديثو په کوم کتاب کښې دي چه کړې ئې نه دي، ځکه چه په عدم ذکر او ذکر العدم کښې فرق موجود دي او که دا اومنلې شي چه پيغمبر ﷺ دا دعا نه دي کړې. والانسقل عنه البته وهو التحقيق ايضا فيقال ان القول هو الاقوى من غيره انه ثبت باحاديث قولية منسوبة للدعاء على وجه الاجتماع ولم يثبت ما يعارضها لانه لم يثبت عن النبي ﷺ في رواية ما انه لم يدع على وجه الاجتماع بخلاف اذان العيد فانه ثبت فيه رواية العدم في سنن ابي داؤد وغيره. وهو الموفق

پہ جمعی سرہ دعا کول مندوب دی بدعت نہ دی.

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د پینخ وختہ مونخونونہ پس کہ د فرضونہ پس متصل وی او کہ د سنتونہ پس وی اجتماعے دعا صحیح دہ کہ نہ؟ بعضی خلق چہ د حجاز پہ زمکہ او مکہ مکرمہ کنبی ئی سبق وئیلی وی هغوی د مونخونونہ پس اجتماعے دعا تہ یعنی د فرضونہ پس او خصوصاً دستونہ پس تہ ناجائز او بدعت وائی او مسلمانان د مونخونونہ پس د دعا گانہ نہ منع کوی، د شریعت او علمائے احناف د مسلک پہ رنرا کنب ددی خہ حل دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد اقبال دندل تیکشن تربت مکران بلوچستان ۱۷ رمضان ۱۴۰۵

الجواب: پیغمبر ﷺ د فرضونہ پس د دعا ترغیب ورکری.

كما فی حدیث الترمذی قیل یا رسول اللہ ﷺ ای الدعاء اسمع قال جوف الليل الاخر ودبر الصلوات المكتوبات ﴿۱﴾

اود دبر المكتوبات پہ مراد کنبی اختلاف دی بعضی محدثین سمدستی او روستو مراد اخلی او بعضی غیر متصل مراد اخلی او د (دبر) اطلاق پہ دواړو باندی کیږي، خکه چہ دی دواړو کنبی یو هنم پہ فرائضو باندی مقدم نہ دہ، (۲) اودا خبره دی واضحه وی چہ ددی د پاره ډیر اداب دی چہ پہ دی حدیث

کنبی نشته او په نورو حدیثونو کنبی مذکور دی (مثل رفع الیدین، التلیث، التحمید، الصلاة، التامین) بعضی ددی ادابونه هیئت اجتماعے دی.

لحدیث الحاکم وکنز العمال لا یجتمع ملا فیدعوا بعضهم ویؤمن بعضهم الا اجابهم الله، ولحدیث الدارمی وابی نعیم ما یجتمع ثلاثة قط بدعوة

﴿۱﴾ (سنن الترمذی ص ۱۸۸ جلد ۲ باب ماجاء فی جامع الدعوات)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: واما ما ورد من الاحاديث في الاذكار عقيب الصلاة فلا دلالة فيه على الاتيان بها قبل السنة بل يحمل على الاتيان بها بعلمها لان السنة من لواحق الفريضة وتوابعها ومكملاتها فلم تكن اجنبية عنها فما يفعل بعلمها يطلق عليه انه عقيب الفريضة. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۱ جلد ۱ قیل مطلب فی مالو زاد الخ)

الاكان حقا على الله ان لا يرد ايديهم (ذكره الحافظ في فتح الباري) ﴿۱﴾ پس پہ جمعی سرہ دعا کول مندوب دی ناجائز او بدعت نہ دی، البتہ لغوی بدعت دی خکه چہ پیغمبر ﷺ هیئت اجتماعے سرہ نہ د فرضونہ پس دعا غوښتلې او نہ د سنتونہ پس ونظيره الازار والسر او ويل. وهو الموفق

احناف د سنتونہ پس او بقالی د فرضونہ پس دعا افضل گنري

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ بعضی علماء فرمائی چہ د سنتونہ پس پہ جمعی سرہ دعا کول حرام او بدعت سیئته دی او بعضی وائی چہ مستحب او بدعت حسنه دی قول فیصل ذکر کری مهر بانی به وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوي سيف الرحمان برول بانده ضلع دیر..... ۱۷۱۹۷۰ ۲۵

الجواب: دا خبره دی واضحه وی چہ د دعا بعد السنن پہ هیئت اجتماعے سرہ په خير القرون کنبی معمول نہ وو. نه د فرضونہ پس او نه د سنتونہ پس (۲) (ومن ادعى فعله البيان والدليل ولن ياتوا به ولو كان بعضهم لبعض ظهيرا) البتہ دقولي حدیث نہ دعا کول ثابت دی، وهو حدیث د بر الصلوات المكتوبات (۳) او دا حدیث په دواړو باندی صادق دی.

لان الدعاء بعد الرواتب يصدق عليه انه دبر المكتوبات لا انه قبل المكتوبات، وايضاً صرح العلامة الشامي وابن الهمام ان ما يفعل بعد الرواتب يطلق عليه انه دبر المكتوبات فليراجع وصرح في البحر والخلاصه

﴿۱﴾ (فتح الباري شرح صحيح البخاري ص ۳۰۸ جلد ۱۳ باب التامین)

﴿۲﴾ وليعلم ان الدعاء المعمول في زماننا من الدعاء بعد الفريضة رافعين ايديهم على الهيئة الكذائية لم تكن المواظبة عليه في عهده عليه الصلاة والسلام الخ. (العرف الشدي على الترمذی ص ۸۶ جلد ۱ باب ماجاء فی كراهية ان يخص الامام نفسه بالدعاء)

﴿۳﴾ عن ابي امامة قال قيل يا رسول الله اي الدعاء اسمع قال جوف الليل الاخر ودبر الصلوات المكتوبات رواه الترمذی. (مشکواة المصابيح ص ۸۹ جلد ۱ باب الذكر بعد الصلاة الفصل الثاني)

وإن شاء الله تعالى وغيره أن الدعاء عند الحنفية بعد الرواتب نعم قال البقالی المعتزلي أنه بعد الفرائض (۱) فعلم أن في الأمر توسعاً والأولى هو الاتيان بعد الرواتب وأما الهيئة الاجتماعية فهي من آداب الدعاء كالحمد والصلوة وغيره لحديث ذكر في معارف السنن وغير واحد من كتب الأحاديث (۲). وهو الموفق

دعا بعد السنن او بعد الفرض باندي التزام بدعت او هميشوالي جائز دي
سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنيي خه فرمائي چه بعضي اهل علم وائي بجه دفع فرض مونغ نه پس په هيئت اجتماعي سره دعا كول بهترين او افضل دي، او د سنتو نه پس په هيئت اجتماعي سره دعا كول هيخ ثبوت نشته، بعضي اهل علم د سنتو نه پس دعا لازم گنري. مهرباني او كړئ فيصلې والا خبره او كړي ډيره ښه به وي؟ بينوا توجروا،

المستفتي: ناصر شاه محله سيدان جلبی صوابي ۱۹۷۲/۱۲/۵

(۱) وفي شرح شرعة الاسلام ويفتنم الدعاء بعد المكتوبة قبل السنة على ماروي عن البقالی (المعتزلي في الاصول، الحنفی في الفروع مثل صاحب الكشف) من انه قال الافضل ان يشتغل بالدعاء ثم بالسنة وبعد السنن والاوراد على ماروي عن غيره وهو المشهور المعمول في زماننا فانه مستجاب بالحديث.

(تعلق الكوكب النري ص ۲۹۱ جلد ۲) (وهكذا في السعاه ص ۲۶۱ جلد ۲ باب صفة الصلاة)

(۲) قال الله تبارك وتعالى: قد اجيبت دعوتكما، وروى القرطبي عن ابي العالية ان موسى عليه السلام كان يدعو وهارون عليه السلام يؤمن، وقال النبي عليه السلام لا يجتمع ملاً يدعو بعضهم ويؤمن بعضهم الا اجابهم الله تعالى رواه الحاكم وذكره في كنز العمال وقال النبي ﷺ ما اجتمع ثلاثة قط بدعوة الا كان حقاً على الله ان لا يرد ايديهم رواه الدارمي وذكره الحافظ في الفتح..... ثبت باحاديث قولية مندوبة الدعاء على وجه الاجتماع.

عنهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۷۲ جلد ۲ مبحث الدعاء على الهيئة الاجتماعية)

الجواب: واضحة دوي چه دعا په التزام سره بدعت دي برابر خبره ده كه د فرضو نه پس وي او كه د سنتو نه پس وي، ليكن د التزام په مطلب ډير خلق نه پوهيږي د التزام مطلب او معنی ده يو خيز لا زم او واجب گنرل يا د يو خيز په كونكي يا پريخودونكي باندي د واجب پشان انكار كول او بد گنرل او صرف هميشوالي او پابندئ ته التزام نه وائي گيني نو تهجد، اوابين، چاشت وغيره نور مستحبات به ټول بدعات شي. (والامر ليس كذلك لانهم لا يعتقدونها واجبات ولا ينكرون على تاركها مثل الانكار على تارك الواجب) او په فقه حنفي كنيي دا ذكر دي چه د جمهور و احنافو په نزد د سنتو نه پس دعا كول بهتر ده او دامام بقالی رحمه الله په نزد د فرضو نه پس بهتر ده او هم دي لره د ديو بند اكثر اكابرينو مختار (غوره) گر خولي. (۱) لهذا ديكني سختي كول نه دي پكار او په دي ښارونو ښه داده چه د سنتو نه پس دعا او كړيشي چه د عامو فقهاؤ نه مخالفت رانشي او فتنه جوړه نه شي گني نو د امام بقالی رحمه الله په قول باندي هم عمل كول جائز دي چه دي په فروعاتو كنيي حنفي دي او په اصولو كنيي معتزلي دي. دهغوی په قول باندي عمل كول هم جائز دی.

وان شئت الاطلاع على دلائل الطرفين فراجع الى المقالات (۲). وهو الموفق

(۱) مفتی اعظم حضرت مولانا مفتي كفايت الله صاحب فرمائي. د دعا بعد السنن والنوافل حكم دادي چه كه خوك ئي خه قسم التزام نه كوي او بهتر او افضل ئي نه گنري او په پريخودونكي باندي ملامتيا نه كوي او د جمعي اهتمام نه كوي او امام ددي پابند نه كړي شي نو كه د سنتو نه پس كوم خلق اتفاقي طور باندي موجود وي كه هغوی دعا او غواړي نو جائز ده. (كفايت المفتی ص ۳۴۰ جلد ۳ سنن او نوافلو نه روستو د اجتماعي ثبوت شته كه نه. فصل اول، (۲) د مقالاتو نه دا د دعامقاله د فائدي عام كولو دپاره په مخكيني صفحاتو كنيي دا نقل كولې شي. (از مرتب)

غنیۃ الطالب

فی الدعاء بعد المكتوبة والرواتب

د دعا فضیلت: دعا کول عبادت دې پیغمبر ﷺ فرمائی (الدعاء هو العبادة) رواه الترمذی (۱) او الله (ج) دعا عبادت گرځولې دې. (وقال ربکم ادعونی استجب لکم ان الذین ینستکبرون عن عبادتی سیدخلون جهنم داخرین) (سورة المومن) (۲) دعا دعادت مغز دې پیغمبر ﷺ فرمائی الدعاء مخ العبادة (رواه الترمذی) (۳) دعا د عبادت اصل دې یعنی کامل عبادت دې ځکه چه عبادت هغه تنظیم او عا جزئ ته وائی چه د یو ذات په غیبي تسلط باندي دلالت کوي او په دعا کښې دا دلالت په واضحه طریقہ موجود دې.

دعا او تقدیر: بعضې خلق وائی چه تقدیر نه بدلیږي نو په دې وجه دعا کول بې فائدي دي، لیکن دا یو فاسد خیال دې. (۴) ځکه چه هر کله یو څیز عبادت وي او د الله (ج) د طرفه مطلوب وي او د پیغمبرانو علیهم السلام معمول وي هغه عبث (بې فائدي) نشي کیدلې، او په عالم اسباب (دنیا) کښې چه څنگه د نورو اسبابو او ذریعو استعمال د تقدیر سره متصادم نه دي دغه شان دعا هم یو سبب او ذریعه ده نو د تقدیر سره به متصادم نه وي.

(۱) (جامع الترمذی ص ۱۷۳ جلد ۲ ابواب الدعاء باب ماجاء فی فضل الدعاء)

(۲) (سورة المومن آیت، ۶۰ رکوع، ۱۱ پارہ: ۲۴)

(۳) (جامع الترمذی ص ۱۷۳ جلد ۲ باب ماجاء فی فضل الدعاء ابواب الدعوات)

(۴) عن سلمان الفارسی قال قال رسول الله ﷺ لا یرد القضاء الا الدعاء ولا یزید فی العمر الا البر رواه الترمذی. (مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۹۵ جلد ۱ کتاب الدعوات الفصل الثانی)

د دعا آداب

د دعا کولو ډیر آداب دي چه د هغې خپله درجه کښې لحاظ کول ډیر اهم دي. (الف) دواړه لاسونه اوچتول، کما فی البیهقی یرفع یدیه فی الدعاء (۱) لیکن په مونځ کښې به عام طور سره نه شی اوچتولې.

کما فی مصنف ابن ابی شیبہ ان رسول الله ﷺ لم یکن یرفع یدیه حتی یفرغ من صلاته (ب) د دعا نه مخکښې حمد او ثنا او درود وئیل.

لحدیث ابی داؤد اذا صلیت فحمدت فاحمد الله بما هو اهله وصل علی ثم ادعه (۲)

(ج) ناجائز سوال نه کول... لحدیث مسلم یرستجاب لعبد ما لم یدع باثم او قطیعة رحم (۳)

(د) په توجه سره غوښتل او د قبلیدلو یقین کول. لحدیث الترمذی ادعوا الله

وانتم موقنون بالاجابة واعلموا ان الله لا یرستجب دعاء من قلب غافل لاه (۴)

(ه) په عزم او اصرار سره دعا کول. لحدیث البخاری اذا دعا احدکم فلیعزم المسئلة

(۱) عن انس قال کان رسول الله ﷺ یرفع یدیه فی الدعاء حتی یری بياض ابطیه.

(مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۹۶ جلد ۱ ابواب الدعوات الفصل الثالث)

(۲) عن فضالة بن عیید قال بینما رسول الله ﷺ قاعد اذ دخل رجل فصلى فقال اللهم

اغفر لی وارحمنی فقال رسول الله ﷺ عجلت ایها المصلی اذا صلیت فحمدت فاحمد الله

بما هو اهله وصل علی ثم ادعه قال ثم صلی رجل آخر بعد ذلك فحمد الله وصلی علی

النبي ﷺ فقال له النبي ﷺ ایها المصلی ادع تعجب رواه الترمذی وروی ابو داؤد والنسائی

نحوه. (سنن الترمذی ص ۱۸۶ جلد ۲ باب ماجاء فی جامع الدعوات)

(۳) عن ابی هريرة قال قال رسول الله ﷺ یرستجاب للعبد ما لم یدع باثم او قطیعه رحم الخ

رواه مسلم. (مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۹۴ جلد ۱ کتاب الدعوات الفصل الاول)

(۴) سنن الترمذی ص ۱۸۶ جلد ۲ باب ماجاء فی جامع الدعوات

وعن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ ﷺ لا یقولن احدکم اللہم اغفر لی ان شئت اللہم ارحمنی ان شئت لیعزم المسئلة فانه لا مکروه له ﴿۱﴾.

و دعا الفاظ درې ځلې وئیل.

لحديث مسلم وابی داؤد ان رسول اللہ ﷺ کان یعجبه ان یدعو ثلاثا ﴿۲﴾.

ر د قبلیدلو جلتي نه کول حوصله او همت او چت ساتل.

لحديث البخاری يستجاب للعبد ما لم یعجل ﴿۳﴾.

(ج) په آخره کښې آمین وئیل لحدیث ابی داؤد ختم بآمین فقد اوجب ﴿۴﴾.

(ط) آخره کښې په مخ لاسونه راښکل.

لحديث ابی داؤد قال علیه الصلاة والسلام فاذا فرغتم فامسحوا بها جوهمکم ﴿۵﴾.

(ی) د حرامو نه بچ کیدل. لحدیث مسلم مطعمه حرام و مشربه

حرام و ملبسه حرام و غدی بالحرام فانی يستجاب لذلك رواه مسلم ﴿۶﴾.

(ک) په جمعی سره دعا کول حضرت موسی علیه السلام او هارون علیه السلام په هیئت

اجتماعی سره دعا کړې وه الله (ج) فرمائی:

قد اجبت دعوتكما، وفي تفسیر القرطبی ص ۳۷۵ جلد ۸ عن ابی العالیه کان موسی

عليه السلام یدعو و هارون علیه السلام يؤمن ﴿۷﴾.

﴿۱﴾ (صحیح البخاری ص ۹۳۸ جلد ۲ باب لیعزم المسئلة فانه لا مکروه له کتاب الدعوات)

﴿۲﴾ (سنن ابی داؤد ص ۲۲۰ جلد ۱ باب فی الاستغفار کتاب الصلاة)

﴿۳﴾ (صحیح البخاری ص ۹۳۸ جلد ۲ باب يستجاب للعبد ما لم یعجل کتاب الدعوات)

﴿۴﴾ (سنن ابی داؤد ص ۱۲۲ جلد ۱ باب التأمین وراء الامام)

﴿۵﴾ (سنن ابی داؤد ص ۲۱۶ جلد ۱ باب الدعاء کتاب الصلاة)

﴿۶﴾ (مشکوٰۃ المصابیح ص ۲۴۱ جلد ۱ باب الکسب و طلب الحلال الفصل الاول)

﴿۷﴾ (تفسیر قرطبی ص ۳۷۵ جلد ۸ سورة یونس آیت ۸۹ رکوع: ۱۲)

او پیغمبر ﷺ په جمعی سره د دعا ترغیب ورکړې دي: کما رواه الحاكم و ذکر فی کنز العمال قال النبی ﷺ لا یجتمع ملأ فیدعو بعضهم ویؤمن بعضهم الا اجابهم الله تعالیٰ و کما رواه الدارمی و ذکره الحافظ فی الفتح ما اجتمع ثلاثة

قط بدعوة الا کان حقا علی الله ان لا یرد ایدیهم ﴿۱﴾.

او علامه مرغینانی په هدایه کتاب الحج کښې لیکلې دي: والاجابة فی الجمع

ارجی ﴿۲﴾.

(ل) د قبلیدلو په وختو نو کښې دعا کول. دغه وختونه ډیر دي خو دلته

پنځه ذکر کيږي: (۱) داذان وخت (۲) د صحیح جنگ په وخت کښې (۳) د باران

په وخت کښې، کما فی حدیث ابی داؤد ثنتان لا تردان الدعاء عند النداء وعند

البأس حين یلحم بعضهم بعضا وفي رواية وتحت المطر ﴿۳﴾.

(۴) د شپې په آخري حصه کښې (۵) د فرض مونځ نه پس،

کما فی حدیث الترمذی قیل یا رسول الله ای الدعاء اسمع قال جوف الليل الاخر و دبر

الصلوات المكتوبات ﴿۴﴾.

د ذکر و غیره د پاره ټولګي جوړول: عبد الله بن مسعود رضی الله عنه په هیئت

اجتماعی سره ذکر کولو باندې انکار کړې دي. کما رواه الحاكم باسنادہ (۵)

نو ددې روایت دا معلومیږي چه ټولګي جوړول ناجائز دي ددې جواب دادې

چه پیغمبر ﷺ په هیئت اجتماعی سره د دعا کولو ترغیب ورکړې او دغه

شان ئې په هیئت اجتماعی سره د ذکر کولو ترغیب هم ورکړې. کما فی حدیث

الترمذی اذا مررتم برياض الجنة فارتعوا، قالوا وما رياض الجنة قال حلق الذکر ﴿۶﴾.

﴿۱﴾ (فتح الباری شرح صحیح البخاری ص ۳۰۸ جلد ۱۲ باب التأمین)

﴿۲﴾ (هدایه علی صدر فتح القدير ص ۳۶۹ جلد ۲ باب الاحرام کتاب الحج)

﴿۳﴾ وفي رواية تحت المطر رواه ابو داؤد والدارمی الا انه لم يذكر تحت المطر.

(مشکوٰۃ المصابیح ص ۲۶۱ جلد ۱ باب فضل الاذان واجابة المودن الفصل الثاني)

﴿۴﴾ (سنن ترمذی ص ۱۸۸ جلد ۲ باب ماجاء فی جامع الدعوات)

﴿۵﴾ (مسند دارمی ص ۲۸ جلد ۱ باب فی کراهه اخذ الرائي)

﴿۶﴾ (سنن ترمذی ص ۱۸۹ جلد ۱ باب ماجاء فی تهد التسييح باليد)

و کما فی حدیث مسلم، ان رسول اللہ ﷺ خرج علی حلقة من اصحابه فقال ما اجلسکم ههنا قالوا ذکر الله فی آخره اتانی جبرائیل علیه السلام فاخبرنی ان الله تعالی یشقی بکم الملائكة (۱) و کما فی حدیث ملائكة سیاحین هم ای الذاکرون قوم لا یشقی بهم جلیسهم (۲).

حدیث د عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ موقوف دی او حدیث موقوف د حدیث مرفوع پیه مقابلہ کنبی مرجوح او متروک وی (۳) او یا داچه عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ د نیکو پیه شمارلو او د گناہونو شمارلو پیه پریخودلو باندی انکار کرې دی نه د ټولگو پیه جوړولو باندی،

کما فی سنن الدارمی ص ۶۱ جلد ۱ فقال عبد الله بن مسعود ما هذا الذي اراکم تصنعون قالوا يا عبد الرحمن حصی نعدبه التكبير والتهليل والتسبيح قال فعدوا سيأتکم فاناضامن ان لا یضیع من حسناتکم اودا ممکنه ده چه عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ ددی فعل نه دخیل حیثیت نه پیه زیات اهتمام کولو باندی انکار کرې وی.

(۱) (رواه مسلم، مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۹۸ جلد ۱ باب ذکر الله والتقرب اليه الفصل الثالث)
(۲) عن ابی هريرة قال قال رسول الله ﷺ ان لله ملائكة يطوفون فی الطرق یلتمسون اهل الذکر فاذا وجدوا قوما یذکرون الله تنادوا ..... قال هم الجلساء لا یشقی جلیسهم رواه البخاری وفی رواية مسلم قال ان لله ملائكة سیارة فضلا یتغون مجالس الذکر فاذا وجدوا مجلساً فیہ ذکر قعدوا معهم ..... فیقول وله غفرت هم القوم لا یشقی بهم جلیسهم. (مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۹۷ جلد ۱ باب ذکر الله والتقرب اليه)

وعن ابی هريرة او عن ابی سعید الخدری قال قال رسول الله ﷺ ان لله ملائكة سیاحین والارض فضلا عن کتاب الناس ..... فیقول هم القوم لا یشقی لهم جلیس هذا حدیث حسن صحیح وقدری عن ابی هريرة من غیر هذا الوجه. (سنن الترمذی ص ۱۹۹ جلد ۲ باب ای الکلام احب الی الله)

(۳) قال العلامة السید شریف علی الجرجانی: المرفوع هو ما اضیف الی النبی ﷺ خاصة من قول او فعل او تقرير سواء کان متصلاً او منقطعاً ..... والموقوف وهو مطلقاً ما روى عن الصحابی من قول او فعل متصلاً کان او منقطعاً وهو ليس بحجة علی الاصح الخ. (الرسالة فی فن اصول الحدیث للسید شریف علی الجرجانی ص ۳، ۲ الملحقه بالترمذی)

لفظ دبر تشریح: د دبر الصلوة پیه دوه مطلوبونو باندی اطلاق کیږي یو د سلام نه مخکنی باندی، اودا مطلب واضح دی، ځکه چه دبر شی د یو شیخ روسته جز ته وئیلې شی، او دویم اطلاق روستو او د مونځ نه بهر باندی هم کیږي لکه چه د مسلم شریف پیه حدیث کنبی راغلی دی. معقبات لا یخیب قائلین دبر کل صلاة ثلاث وثلثون تحمیدة واربع وثلثون تکبیرة. (۱).

او دغه شان دا حدیث په ترمذی شریف کنبی هم راغلی دی.

فائدة: دبر المكتوبات د فرضونه پس ته وائی که متصل وی او که منفصل وی د متصل پورې خاص نه دی ځکه چه پیغمبر ﷺ د دعا او تسبیحاتو دواړو ترغیب پیه لفظ د (دبر) سره ورکړې او دا ناممکن ده چه دواړه عملونه پیه یو وخت کنبی فرضونو پسې متصل او کرې شي. که مخکنی شی دعا او کرې نو تسبیحات به دبر الفرائض نه شي، او جمع بین التسبیحات والدعاء به دستو خلاف شي. او حال دا چه دا دهیچا قول هم نه دی، چه دعا مخکنی او کرې شی او روسته به تسبیحات او کرې شي یا ددی په عکس سره، په دیکنې یو هم د سنتو نه خلاف نه دی، نو معلومه شوه چه د فرضو او دعا فصل (جد او الې) په تسبیحاتو سره جائز دی، او دغه شان د فرضو او تسبیحاتو فصل په دعا سره جائز دی نو لازمه شوه دا خبره چه لفظ دبر دا اتصال تقاضا نه کوي. نو چه کله د فرضو او دعا فصل په تسبیحاتو سره د دعا بعد المكتوبات د پاره مضر نه دی ځکه چه تسبیحات سنن مرغوبه دی نو دغه شان به د فرضو او دعا فصل په سنت مونځ سره هم ضرر والا نه وی بلکه بالکل به هیڅ ضرر نه ورکوي. ځکه چه د سنت مونځ اتصال د فرضو سره دبر

(۱) عن كعب بن عجرة قال قال رسول الله ﷺ معقبات لا یخیب قائلین او فاعلین دبر کل صلوة مكتوبة ثلاث وثلثون تسبیحة وثلث وثلثون تحمیدة واربع وثلثون تکبیرة رواه مسلم. (مشکوٰۃ المصابیح ص ۸۹ جلد ۱ باب الذکر بعد الصلوات)

زیت دی پہ نسبت سرہ اتصال د تسبیحاتو فرضونو پوری او د قیامت پہ ورخ بہ سنت مونخ د فرضو قائم مقام جوہیری نہ تسبیحات، فقہائی کرامو تصریح کری دہ چہ کوم ذکر وغیرہ د مؤکد سنتو نہ وروستو اوشی ہغی تہ بہ دبر المکتوبات ویلی کیری علامہ شامی پہ رد المحتار کسبی فرمائی: واما ما ورد من الاحادیث فی الاذکار عقیب الصلاة فلا دلالة فیہ علی الاتیان بها قبل السنة بل یحمل علی الاتیان بها بعلمها لان السنة من لواحق الفریضة وتوابعها ومکملاتها فلم تکن اجنبیة عنها، فما یفعل بعدها یطلق علیہ انه عقیب الفرائض، انتهى (ص ۳۹۳ جلد ۱) ﴿۱﴾

او محقق ابن الہمام فتح القدر کسبی فرمائی ﴿۲﴾ وما ورد انه صلی اللہ علیہ وسلم کان یقول دبر کل صلاة لا اله الا الله وحده... الى ان قال... لا یقتضی وصل هذه الاذکار بل کونها عقیب السنة من غیر اشتغال بما لیس هو من توابع الصلاة یصح کونه دبرها، انتهى (ص ۳۱۳ جلد ۱) ﴿۲﴾

پہ ہیئت اجتماعی سرہ دعا کول: پہ اہل علمو باندی دا خبرہ خہ پتہ نہ دہ چہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم پہ بعضی وختونو کسبی پہ ہیئت اجتماعی سرہ د جمعہ مبارکی پہ خطبہ کسبی دعا کری پہ بخاری شریف ص ۱۴۰ جلد ۱ کسبی روایت دی: فرفع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یدیه یدعو ورفع الناس ایدیہم مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یدعون ﴿۳﴾ او بعضی وختونو کسبی ٹی انفرادی طور سرہ د سحر نہ پس دعا کری دہ، یا ئی مخ قبلی طرف تہ کری،

کماروی الحاکم وابن ابی شیبہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رفع یدیه بعد ما سلم وهو مستقبل القبلة فقال، اللهم اخلص الولید الی آخرہ (وذكر الحافظ ابن کثیر فی تفسیرہ ص ۱۷۲ جلد ۳) او یابہ مخ قوم طرف تہ وو، کما روی ابن ابی شیبہ فی مصنفہ قال ابو الاسود صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فلما سلم انحرف ورفع یدیه ودعا ﴿۴﴾

﴿۱﴾ (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۱ جلد ۱ قبیل مطلب فی ما لو زاد علی العدد الوارد عقب الصلاة)

﴿۲﴾ (فتح القدر ص ۳۸۳، ۳۸۴ جلد ۱ باب النوافل)

﴿۳﴾ (صحیح البخاری ص ۱۴۰ جلد ۱ باب رفع الناس ایدیہم مع الامام فی الاستسقاء)

﴿۴﴾ وفی منهاج السنن: واما رفع الایدی عند الدعوات خارج الصلوٰۃ فقد ثبت باحادیث کثیرة قولیة وفعلیة فی الامہات الست وغیرها منها ما اخرجه ابن ابی حاتم وذكرہ الحافظ ابن کثیر فی تفسیرہ ص ۱۷۲ جلد ۳ عن ابی ہریرۃ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رفع یدیه..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ ۰)

د فرضو یا سنتو نہ پس پہ ہیئت اجتماعی سرہ د دعا کولو متعلق دا حادثو ذخیرہ چپ دہ د دعا کولو متعلق ہم روایت نشتہ او نہ کولو متعلق ہم نشتہ دیتہ عدم ذکر او عدم روایت وائی او کہ خوک دا دعویٰ او کری چہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم دا دعا نہ دہ کری نو ہغہ پہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم باندی افتراء او کرہ او دغہ شان کہ خوک دا دعویٰ او کری چہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم دا دعا کری دہ نو ہغہ ہم افتراء او کرہ

او کہ خوک دا وائی چہ کہ دا دعا ئی کری وی نو روایت شوی بہ وی نو دہغہ مخالف بہ دا او وائی کہ دا دعا ئی نہ وی کری نو دا نہ کول بہ روایت شوی وو لکہ چہ د اختر د مونخ د پارہ اذان او اقامت نہ دی شوی او دا نہ کیدل روایت شوی دی (کما فی روایۃ ابی داؤد ص ۱۶۹ وغیرہ) ﴿۱﴾ بہر حال پہ جمعی سرہ د دعا متعلق او دغہ شان د اللهم انت السلام متعلق دعا گانونہ دا حادثو ذخیرہ چپ دہ او د عدم ذکر او ذکر د عدم پہ مینخ کسبی فرق نہ کول غباوت یا غوایت دی ﴿۲﴾

(بقیہ حاشیہ) بعد ما سلم وهو مستقبل القبلة فقال اللهم اخلص الولید بن الولید الی آخر الدعاء وفی سندہ علی بن زید بن جدعان وهو متکلم فیہ والراجح انه لا ینزل عن درجۃ الحسن کیف وقال یعقوب هذا حدیث صحیح وقال العجلی وابن عدی یکتب حدیثہ وقال ابن دقیق العید، علی بن زید وان ضعف فقد ذکر بالصدق..... واما اخرجه ابن ابی شیبہ فی مصنفہ من حدیث الاسود العامری عن ابیہ هو عبد الله بن حاجب بن عامر قال صلیت مع رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم الفجر فلما سلم انصرف ورفع یدیه. (منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۷۲ جلد ۲ باب ما یقول اذا سلم) (تفسیر ابن کثیر ص ۱۰۷ جلد ۱ سورة النساء آیت: ۹۸)

﴿۱﴾ عن ابن عباس ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم صلی العید بلا اذان ولا اقامة واباکر وعمر او عثمان شک یحی. (سنن ابی داؤد ص ۱۷۰ جلد ۱ باب ترک الاذان فی العید)

﴿۲﴾ حضرت لعلامہ مفتی اعظم کفایت اللہ دہلوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ کہ د شیخ (عبد الحق محدث دہلوی) مراد داوی لاس او چتول او آمین آمین ویل ویل ثابت نہ دی نو دہغی جواب دادی چہ پہ احادیثو کسبی ددی خبری نہ ذکر کیدل چہ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم بہ دعا کسبی لاس او چتول ددی خبری دلیل نہ دی چہ لاس ئی نہ او چتول، دیو خیز پہ نہ ذکر کولو سرہ دہغی عدم (نیشتوالی) نہ لازمیری، فان عدم الثبوت لا یستلزم ثبوت العدم وهذا ظاهر جدا، لکہ چہ د روایتونو نہ دا نہ دی ثابت شوی چہ لاسونہ ئی او چتول نو دغہ شان دا ہم پہ یو روایت کسبی نشتہ چہ لاسونہ ئی نہ او چتول (کفایت المفتی ص ۳۴۸ جلد ۳ فصل سوم فرائض کے بعد دعا کی مقدار کیا ہے)

د پیغمبر ﷺ په قول فعل او تقریر سره ثابت کار بدعت نه دي

د پیغمبر ﷺ په قول او تقریر ته حدیث وائي (۱) نو یو کار به هله د سنتونه خلاف او بدعت وي چه نه د پیغمبر ﷺ د قول نه ثابت وي او نه د فعل یا تقریر نه نو دا دعوی کول چه دا کار بدعت دي خکه چه پیغمبر علیه سلام نه دي کړي غاوت یا غوايت دي

د مونځ نه پس په دینت اجتماعي سره دعا کول: د مونځ نه پس په هیئت اجتماعي سره دعا کولو نه د پیغمبر علیه السلام فعل چپ دي البته د پیغمبر ﷺ قول ثابت دي هغه حدیث د برالمکتوبات دي رواه الترمذي (۲) او په دي حدیث کښي نه د رفع الیدین ذکر شته او نه د حمد و صلوة او نه د آمین او په مخ لاس رابښکل شته، او نه پکښي د انفراد او اجتماع ذکر شته لیکن قاعده دا ده چه ، اذا ثبت الشيء ثبت بادابه ولوازمه، بهر حال په دي دعا کښي به د دي د آدابو لحاظ اوساتلي شي برابره خبره ده که دا دعا د فرطو نه پس وي او که د سنتو نه پس وي.

د دعا بعد السنه باره کښي د فقهاؤ اقوال:

په شرح شرعة الاسلام کښي ئي ليکلي دي:

وبغتم بعد المكتوبة قبل السنة على ما روى عن البقالي (المعتزلي في الاصول، الحنفی فی القروع مثل صاحب الكشف) من انه قال الافضل ان يشتغل بالدعاء ثم بالسنة، وبعد السنن والاوراد على ما روى عن غيره وهو المشهور المعمول في زماننا فانه مستجاب بالحديث (تعليق الكوكب الدرر ص ۲۹۱ جلد ۲) قلت ومثل قول البقالي مروي عن الامام

(۱) قال الشيخ عبد الحق الدهلوي: اعلم ان الحديث في اصطلاح جمهور المحدثين يطلق على قول النبي ﷺ وفعله وتقريره ومعنى التقرير انه فعل احد او قال شياً في حضرته ﷺ ولم ينكر ولم ينه عن ذلك بل منكت وقرر.

(مصطلحات علم الحديث الملحقه بالمشكوة المصابيح ص ۳ للشيخ عبد الحق الدهلوي)

(۲) قيل يا رسول الله ﷺ اي الدعاء اسمع قال جوف الليل الاخر ودبر الصلوات المكتوبات. (سنن ترمذي ص ۱۸۸ جلد ۲ باب ماجاء في جامع الدعوات)

جعفر الصادق في الطبراني (۱) پس د امام بقالي ﷺ په نزد باندي د فرضونه پس دعا کول افضل دي او دیته د اکثر اکابرینو میلان دي او د جمهورو په نزد بعد السنن افضل ده، او فقها ئي کرامودا قول غوره کړي، د علامه ابن الهمام او ابن عابدين رائي مخکښي ذکر شوي ابن نجيم صاحب د بحر الرائق فرمائي:

لكن عندنا السنة مقدمة على الدعاء الذي هو عقب الفراغ (ص ۳۰۴ جلد ۸).

او صاحب د مراقي الفلاح علامه حسن شرنبلالي فرمائي:

ويستحب للامام بعد سلامه ان يتحول الى جهة يساره لتطوع بعد الفرض ويستحب ان يستقبل بعده اي بعد التطوع وعقب الفرض ان لم يكن بعده نافلة، يستقبل الناس ..... ثم يدعون لانفسهم وللمسلمين رافعي ايديهم ثم يمسحون بها وجوههم انتهى بحذف (الطحاوي ص ۲۵۳ تا ۲۵۷)

او په (الا شباه والنظائر کښي ابن نجيم او په شرحه اشهاه کښي حموي فرمائي: (الاشتغال بالسنة عقب الفرض افضل من الدعاء، ص ۱۲۷، ۱۲۸)

صاحب د خلاصه الفتاوى علامه طاهر بن عبدالرشيد البخاري

فرمائي (بعد الفريضة الاشتغال بالسنة اولى من الاشتغال بالدعاء ص ۹۵ جلد ۱)

او علامه قسطلاني په ارشاد الساري شرح د بخاري کښي فرمائي:

وعند الحنفية يكره له المكث قاعداً ليشغل بالدعاء لان القيام الى السنة بعد اداء الفريضة افضل من الدعاء والتسبيح والصلاة (ص ۱۴۴ جلد ۲).

په التزام او دوام کښي فرق: التزام د مالا يلزم او د يو خيز د هغي د حيثيت نه زيات اهتمام کول بدعات دي، الله تعالي نه هغي انصارو باندي انکار کړيدي چا چه د احرام پر حالت کښي خپلو کورونوته د شا طرفنه د راتللو اهتمام کړي وو، الله تعالي فرمائي: وليس البر بان تاتوا البيوت من

(۱) وفي السعاية نقلاً عن المواهب للقسطلاني نقلاً عن الحافظ بن حجر اخرج

الطبراني من رواية جعفر بن محمد الصادق قال الدعاء بعد المكتوبة افضل من الدعاء

بعد النافلة كفضل المكتوبة على النافلة.

(سعايه شرح هدايه ص ۲۵۸ جلد ۲ باب صفة الصلاة)

ظہورها ولكن البر من اتقى، واتوا البيوت من ابوابها (سورة البقرة) ﴿١﴾
او عبد الله بن مسعود رضي الله عنه پي هغه خلقو باندې انكار كړې وو كومو

چه د مونځ نه پس بني طرفته گر خيدل لازم كنړل،
قال لا يجعل احدكم للشيطان شياً من صلاته يرى ان حقاً عليه ان لا ينصرف الا عن يمينه

(بخاری ص ۱۱۸ جلد ۱) ﴿۲﴾

او ملا علي قاري رحمته الله فرمائي:

من اصر على امر مندوب وجعله عزماً ولم يعمل بالرخصة فقد اصاب منه الشيطان من
الاضلال (مرقاۃ ص ۳۵۳ جلد ۲) ﴿۳﴾

التزام په دوه قسمه دي يو حقيقي دي چه يو خيز واجب نه وي او د
لزوم او وجوب عقیده ئې اولري. اودا د نذريه صورت كښې جائز دي اود
نذر نه علاوه مكروه او بدعت دي، دويم التزام حكمي دي. چه يو خيز واجب
او لازم نه گنري ليكن د خپل حيثيت نه ئې زيات اهتمام كوي لكه په عبد الله بن
سلام رضي الله عنه باندې چه ازمائش راغلي وو او الله (ج) د هغې نه انكار او كړو او دا
آيت نازل شو.

يا ايها الذين آمنوا ادخلوا في السلم كافة ولا تتبعوا خطوات الشيطان (بقرة) ﴿۲﴾

﴿۱﴾ (سورة البقرة پاره: ۲ ركوع: ۷ آيت: ۱۸۹)

﴿۲﴾ (صحيح البخاری ص ۱۱۸ جلد ۱ باب الانقتال والانصراف عن اليمين والشمال)

﴿۳﴾ (مرقاۃ المفاتيح شرح مشكوة المصابيح ص ۳۵۳ جلد ۲ باب الدعاء في التشهد)

﴿۴﴾ قال العلامة حافظ عماد الدين ابن كثير: يقول الله تعالى امرأ عباده المؤمنين به

المصلقين برسوله ان ياخذوا بجميع عرى الاسلام وشرائعه والعمل بجميع او امره وترك

جميع زواجره ما استطاعوا من ذلك..... وزعم عكرمه انها نزلت في نفر ممن اسلم من

اليهود وغيرهم كعبد الله بن سلام واسد بن عبيد وثعلبة وطائفة استأذنوا رسول الله صلی الله علیه و آله في

ان يسبوا وان يقوموا بالتوراة ليلاً فامرهم الله باقامة شعائر الاسلام والاشتغال بها عما عداها،

وفي ذكر عبد الله بن سلام مع هؤلاء نظر، اذ يبعد ان يستأذن في اقامة السبت وهو مع تمام

ايمانه يتحقق نسخه ورفعه وبطلانه والتعويض عنه باعياد الاسلام.

(تفسير ابن كثير ص ۳۲۲ جلد ۱ سورة البقرة آيت: ۲۰۸)

او دغه شان د انصارو آزمائش چه د ليس البر ان تاتوا البيوت من ظهورها، ﴿١﴾
سره ئې انكار نازل شو. البته په التزام او دوام كښې فرق كول ضروري دي،

التزام بالمستحب ممنوع دي او دوام بالمستحب مطلوب دي.

قال رسول الله صلی الله علیه و آله خير العمل ما ديم عليه وقال رسول الله صلی الله علیه و آله احب الاعمال الى الله

ادومها وان قل، رواه البخاری ومسلم عن عائشة رضی الله عنها ﴿۲﴾

د التزام او دوام په مینځ كښې د عموم او خصوص من وجه نسبت دي

كوم خلق په د فرضو يا سنتو نه پس هميشه دعا كوي او التزام ئې كوي نو

هغوي د دوام او التزام دواړو مرتكب شو. او كوم كس چه د فرض يا سنتو نه

پس كله كله دعا كوي او التزام كوي نو هغه التزام او كړو او دوام نه، او كوم

كس چه د فرضو يا سنتو نه پس هميشه دعا كوي ليكن نه ورته لازم وائي او

په پريخو دونكي باندې انكار هم نه كوي نو هغه دوام او كړو او التزام نه او

د بدعت نه بچ شو البته د عوامو د اصلاح د پاره كله كله د فرضو او سنتو نه

پس دعا نه كول مناسب دي چه په التزام كښې مبتلا نه شي.

د سنتو نه روستو درې ځلي دعا كول مباح ده:

حضور صلی الله علیه و آله د زيارت القبور په وخت كښې درې ځلي دعا كړې.

كما في مسلم (ص ۳۱۲ جلد ۱) جاء النبي صلی الله علیه و آله البقيع فقام فاطال القيام ثم رفع يديه

ثلاث مرات ثم انحرف ﴿۳﴾

او د فرضو يا سنتو نه پس درې ځلي دعا كول نه مطلوب دي اونه

ممنوع دي بلكه مباح كار دي او هر هغه مباح چه په هغې باندې د عوامو

عقیده سنت جوړه شي هغه مكروه جوړيږي.

كما في شرح الكبير كل مباح يودي اليه الى اعتقاد الجهلة سنيها فمكروه (۵۷۳) ﴿۴﴾

﴿۱﴾ (سورة البقرة پاره: ۲ ركوع: ۷ آيت: ۱۸۹)

﴿۲﴾ (مشكوة المصابيح ص ۱۱۰ جلد ۱ باب القصد في العمل الفصل الاول)

﴿۳﴾ (صحيح مسلم شريف ص ۳۱۳ جلد ۱ فصل في التسليم على اهل القبور والدعاء لهم)

﴿۴﴾ (غينة المستملی المعروف بالكبرى ص ۵۶۹ فصل في مسائل شتى)

د مونخ نہ پس د خو معمولاتو باره کښې فقهي مسئلې

د کوم مونخ نه پس چه سنت نه وي نو دامام خو ښه ده چه په خپل ځاني کښي او که پاسي ليکن قبلي طرفته به د. اللهم انت السلام (الخ) د مقدار نه زيات نه کښي. (بدائع) او د ترمذي شريف د حديث په بنا باندې د سحر اود ماښام د مونخ د فرضو نه پس د اشهد ان لا اله الا الله... الخ.. لس ځلي وئيلو په مقدار باندې ناسته پکښي داخل نه ده. (مراقي الفلاح وطحاولي ص ۲۵۲، ۲۵۳) او چه کله کښي نو د هغه خو ښه ده چه ښې طرفته مخ اړوي او که گس طرفته او يا خلقو ته مخ کوي ليکن دا هله چه مخا مخ څوک مونخ کونکې نه وي. (بدائع) او د کوم مونخ نه پس چه سنت وي نو امام دې د اللهم انت السلام... الخ په مقدار کښي بيا دې سنت او کړي. (مراقي الفلاح وطحاولي ص ۲۵۲) سنت دې هغه ځاني کښې نه کوي کوم ځاني کښې چه ئې فرض کړي وي (بدائع ص ۱۶۱ جلد ۱) البته که څوک مقتدي ئې د فصل (جدوالي) او انتظار نه پس دغه ځاني کښې سنت او کړي نو دا جائز دي (حديث ابوداؤد) (۱) (تمت المقالة في الدعاء)

د فرض او سنتوپه مينځ کښې کيناستل او اللهم انت السلام دواړه سنت دي

موال: علمائي کرام دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د فرضو او سنتوپه مينځ کښې صرف دا کيناستل سنت دي او که نه د اللهم انت السلام لوستل هم په سنتو کښې شامل دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: لعل مرجان هنگو..... ۱۹۷۲، ۱۸۱، ۲۴

(۱) عن الازرق بن قيس..... فقال الرجل الذي ادرك معه التكبير الاول من الصلاة يشفع فوثبت اليه عمر فاخذ بمنكبيه فهزه ثم قال اجلس فانه لم يهلك اهل الكتاب الا انهم لم يكن بين صلواتهم فصل فرجع النبي ﷺ بصره فقال اصاب الله بك يا ابن الخطاب. (سنن ابى داؤد ص ۱۵۱ جلد ۱ باب في الرجل يتطوع في مكانه الذي صلى فيه المكتوبة)

الجواب: دواړه سنت دي (۱) وهو الموفق

(۱) قال ابن عابدين رحمه الله: (قوله الا بقدر اللهم) لما رواه مسلم والترمذي عن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله ﷺ لا يقعد الا بمقدار ما يقول اللهم انت السلام ومنك السلام تباركت يا ذا الجلال والاكرام واماما ورد من الاحاديث في الاذكار عقيب الصلاة فلا دلالة فيه على الاتيان بها قبل السنة بل يحمل على الاتيان بها بعلمها لان السنة من لواحق الفريضة وتوابعها ومكملاتها فلم تكن اجنبية عنها فما يفعل بعلمها يطلق عليه ان عقيب الفريضة وقول عائشة بمقدار لا يفيد انه كان يقول ذلك بعينه بل كان يقعد بقدر ما يسعه ونحوه من القول تقريبا فلا ينافي ما في الصحيحين من انه ﷺ كان يقول في دبر كل صلاة مكتوبة لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير اللهم لا مانع لما اعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجند من الجند وتمامه في شرح المنية.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۱ جلد ۱ مطلب هل يفارقة الملك اداب الصلاة)

باب آداب الصلوة

د فرضو ادا کولو نه پس به امام سنت کوم ځاني کښې کوي؟

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې بعضې خلق وائي د ماسپينين، ماسنام او ماسخوتن مونځونو نه پس د امام د پاره په محراب کښې سنت کول مکروه دي، آيا دا خبره صحيح ده؟ بينوا توجروا،
المستفتي: ملک جهانزيب آفريدي دره آدم خيل کوهاټ..... ۳۰ اگست ۱۹۸۹ء
الجواب: د کومو فرضونو نه پس چې سنت وي نو د فرض کولو والا امام د پاره مستحب دي چې مخکښې شي يا وروستو شي يا بني طرفته شي يا گس طرفته شي او يا کور ته لاړ شي (۱) فقط

د پټکي سره مونځ کول د ډير ثواب ذريعه ده

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د امام د پاره پټکي ضروري دي که نه؟ او دا هم واضحه کړئ چې د پټکي ترلو ثواب او يا درجي زيات دي ايا دا صحيح ده؟ بينوا توجروا،

المستفتي: فضل كريم صوابي..... ۲۷ ذی قعدة ۱۳۹۵ هـ

الجواب: پټکي وهل د هر مسلمان د پاره د خير کار دي او مستحب دي، خصوصاً د مونځ په وخت کښې د ډير ثواب ذريعه ده.

كما في الفردوس الدليمي عن جابر ر كعتان بعمامة خير من سبعين ركعة بلا عمامة

(۱) قال الحصكفي: يستحب للامام التحول ليمين القبلة الخ وقال العلامة ابن عابدين رحمه الله: وان كان بعدها تطوع وقام يصليه يتقدم او يتأخر او ينحرف يمينا او شمالاً او يذهب الى بيته فيتطوع ثمة. (ردالمحتار ص ۳۹۲ جلد ۱ مطلب فيما لو زاد على العدد الوارد في التسبيح عقب الصلاة آداب الصلاة)

وفيه ايضاً الصلوة في العمامة عشر الاف حسنة كما في كشف الحقائق ص ۷۷ (۱) او د امام سره ددې خاص کول جهالت دي..... وهو الموفق

اللهم انت السلام وتيلو وخت کښې لاس اوچتول

سوال: علمائي دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د اللهم انت السلام وتيلو وخت کښې لاسونه اوچتول بدعت دي که نه؟ بينوا توجروا
المستفتي: حبيب الله خان ايبټ آباد..... ۲۲/۳/۱۹۸۵

الجواب: فعل در رسول ﷺ د اللهم انت السلام وتيلو وخت کښې د لاس اوچتولو نه خاموش دي ددې متعلق نه اثبات روايت شوې او نه نفي او دسکوت (چپوالي) نه نفي جوړول کم فهمي يا بد فهمي ده. وهو الموفق

د فرضو مونځ نه پس جهرأ دعا کول

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چې د فرض مونځ نه پس جهرأ دعا کول پکار دي که په پټه، او مستحب کومه طريقه ده؟ بينوا توجروا
المستفتي: محمد سليمان كراچي..... ۱۱۶ جمادي الاول ۱۴۰۲ هـ

الجواب: د مونځ نه پس د امام په جهر سره دعا کول غوښتل او د مقتديانو آمين وئيل جائز دي. (لحديث ورد بذلك كما في فتح الباري) (۲) ليکن مسبق وغيره ته د تکليف په وجه باندې ناجائز دي (حموي) (۱) وهو الموفق

(۱) قال القاري: وكذا ما أورده الديلمي من حديث ابن عمر مرفوعاً: صلاة بعمامة تعدل خمسا وعشرين..... ومن حديث انس مرفوعاً الصلاة في العمامة بعشرة آلاف حسنة قلت: مروى ابن عمر نقله السيوطي عن ابن عساكر في جامعه الصغير مع التزامه بانه لم يذكر فيه الموضوع. (الموضوعات الكبرى للقاري ص ۱۲۷ رقم حديث: ۵۶۳)

(۲) قال الحافظ ابن حجر العسقلاني: قوله (باب التامين) يعني قول آمين عقب الدعاء ذكر فيه حديث ابي هريرة اذا امن القاري فأمنوا، والمراد بالقاري..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د پټکي شرعي حیثیت او مقدار

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه پټکې به صرف د مونځ د پاره وهلې کيږي او که په نورو وختونو کښې به هم سنت وی؟ ددې شرعي حیثیت څه دي؟ بینوا توجروا المستفتي روح الامین فائل شعبه نفسیات پشاور یونیورسټي

الجواب: پټکې د مونځ او بغیر د مونځ نه دواړو حالتونو کښې سنت دي (۱) د پټکي څه شرعي اندازه نشته البته پیغمبر ﷺ درې نیم گزه او شپږ گزه دوه قسمه (مختلف رنگونو والا) استعمال کړي دي (سعايه و زرقانی) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) هنا الامام اذا قرأ فی الصلاة ويحتمل ان يكون المراد بالقارى اعم من ذلك ..... واخرج الحاكم عن حبيب بن مسلمة الفهري سمعت رسول الله ﷺ يقول: لا يجتمع ملا فيدعو بعضهم ويؤمن بعضهم الا اجابهم الله تعالى. (فتح الباری شرح صحيح البخاری ص ۸۰۳ جلد ۱۳ باب التامين)

(۱) قال العلامة ابن عابدين: وفي حاشية الحموي عن الامام الشعراني اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على قائم او مصل او قارى. (ردالمحار ص ۴۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۲) پټکي ترل د رسول الله ﷺ په سنتو کښې یو سنت دي د پیغمبرانو او نیکانو خلقو د لباس حصه ده علامه قسطلاني لیکي: در رسول الله ﷺ یو پټکې وو چه هغې ته به ئې سحاب وئیلې او ددې پټکي لا ندې به ئې په سر باندې تاؤ شوي تویې کښودله. (المواهب مع زرقانی ص ۹ جلد ۵) او په شرح د مواهب کښې دي چه د پیغمبر ﷺ یو پټکې شپږ گزه او یو دولس گزه وو او په سعايه کښې دي چه ملا علی قاری رحمه الله په خپله رساله عمامه کښې ذکر کړې چه ځمونږ بعضې حنفي علماؤ ذکر کړې چه پیغمبر ﷺ به هیمشته کوم پټکې استعمالولو د هغې اوږد والې د اوو گزه او په جمعه او اخترونو کښې به ئې دولس گزه پټکې وهلو. او ددې تائید د علامه جزري د قول نه هم کيږي چه هغه په تصحيح المصابيح کښې ذکر کړې دي.

حتى اخبرني من الثقب انه وقف على شئ من كلام الشيخ محي الدين النووي ذكر فيه انه عليه السلام كان له عمامة قصيرة وعمامة طويلة وان القصيرة كانت سبعة ازرع والطويلة اثني عشر، (باقی حاشیه په راروانه صفحه)

د فرض د ادا کولو نه پس د اللهم انت السلام په مقدار کیناستل یا دا وئیل دواړه ثابت دي.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د فرضو او سنتو په مینځ کښې د اللهم انت السلام په مقدار کیناستل سنت دي یا هم دا دعا وئیل سنت دي؟ بینوا توجروا المستفتي لعل مرجان کوهات ..... ۱۲۲ رجب ۱۳۹۳ هـ

(بقیه حاشیه) حافظ ابن القيم په زاد المعاد (ص ۷۲ جلد ۱) او ملا علی قاري په مرقاة کښې او مجد الشيرازي وغيره سير والو ذکر کړي دي چه پیغمبر ﷺ به څنگه تویې استعمالوله دغه شان به ئې عمامه هم استعمالوله نو پیغمبر ﷺ پټکې اکثر د تویې د پاسه وهلو، او کله به ئې بغیر د پټکي نه صرف تویې هم پسر کوله، او بغیر د تویې نه به ئې پټکې هم وهلو او که دا اعتراض او کریشي چه په ترمذي کښې مرفوع روایت دي (ان فرق ما بیننا وبين المشرکین العمام علی القلائس) نو دهغې یو جواب محدثینو دا ذکر کړې دي چه امام ترمذي وئیلې دي اسناده لیس بالقائم. او په منهاج السنن کښې دي چه دي حدیث کښې د پیغمبر ﷺ په اعتجار باندې انکار مراد دي.

رسول الله ﷺ نه صرف په احرام کښې سرتور سر کیدل ثابت دي عام طور سره به د هغوي ﷺ په سر باندې پټکې یا تویې پرته وه. او دا د فرشتو سنت دي په (تفسير ابن كثير ص ۵۲۳ جلد ۱) کښ خوروايتونه ددې متعلق راغلې دي صحابه کرامو به هم خپل سرونه په تویې یا عمامه سره پټول د عبد الله بن عتيك او عبد الله بن عدي نه د هريو د عمامې ذکر په بخاري شريف کښې راغلې دي، دغه شان د حديثو په کتابونو کښې د انس بن مالک عمار بن ياسر او حضرت ابو الدرداء رضي الله عنهما پشان صحابه کرامو د عمامې ذکر راغلې دي دغه شان دنورو صحابو د عمامې او شملي پريخودلو د کیفیت تذکره هم د حديثو په کتابونو کښې موجود دي. د تابعينو او تبع تابعينو متعلق د عمامې استعمال روایت شوي دي ابن بطال مالکي رحمه الله فرمائي چه امام مالک بیان کړي دي چه هغوي يحيى بن سعيد، ربيعة او ابن هرمند رحمه الله کښې هريو پټکې وهونکې موندلې دي او زه د ربيعة په مجلس کښ ووم. په هغې کښې یو دیرش شرکاء وو هريو پټکې وهونکې وو. حضرت حسن بصري رحمه الله فرمائي چه قوم به په عمامه او تویې باندې سجده کوله. (بخاري ص ۵۶ جلد ۱) از مرتب.

الجواب: دومرہ اندازہ باندی فصل کول ہم سنت دی او اللہم انت السلام یا نور مآثور ذکر و نہ وئیل ہم سنت دی (ثبوت کلیهما بالحديث) (۱) وهو الموفق

د سنتو او فرضو پہ مینخ کنبی خوراک خنباک کول یا خبری کول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د سحر پہ مونخ کنبی د فرضو او سنتو پہ مینخ کنبی د ماسپینین د مونخ د سنتو او فرضو پہ مینخ کنبی خوراک خنباک او خبری کول جائز دی کہ نہ؟ پہ دی سر د سنتو راگر خول لازم دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی نصیب خان حسن خیل شمالی وزیرستان ۱۰ نومبر ۱۹۸۹
الجواب: د فرضو او سنتو پہ مینخ کنبی دا کار و نہ د ثواب کمونکی دی لیکن راگر خولو باعث نہ دی (شرح التویر علی هامش ردالمحتار ص ۴۵۷ جلد ۱) (۲) وهو الموفق

پہ مونخ کنبی د خشوع ختمیدلو د خطری د وجی نہ سترگی پتول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کہ د توجه او خشوع ساتلو دپارہ پہ مونخ کنبی سترگی پتہ کر ی شی نو پہ دی کنبی بہ خہ قباح و ی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الحلیم بقلم خود ۱۷۱۱۱۴۱۹۷۳

(۱) وعن عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله ﷺ اذا سلم لم يقعد الا مقدار ما يقول اللهم انت السلام ومنك السلام تباركت يا ذا الجلال والاكرام رواه مسلم.
وعن ثوبان رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ اذا انصرف من صلوته استغفر ثلثا وقال اللهم انت السلام ومنك السلام تباركت يا ذا الجلال والاكرام رواه مسلم.

(مشکوٰۃ المصابيح ص ۸۸ جلد ۱ باب الذكر بعد الصلوة الفصل الاول)

(۲) قال العلامة الحصكفي: ولو تكلم بين السنة والفرص لا يسقطها ولكن ينقض ثوابها، وقيل تسقط. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۵۰۳ جلد ۱ مبحث مهم في الكلام على الضجعة بعد سنن الفجر باب الوتر والنوافل)

الجواب: کہ دسترگو کہلاؤ ساتلو وخت کنبی د خشوع ختمیدو خطرہ و ی نو بندول یی جائز دی بلکہ بہتر دی (شامی ص ۲۰۴ جلد ۱) (۱) وهو الموفق

امام د پارہ د پتکی مقدار

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د جمات د امام د پارہ د پتکی مقدار کم نہ کم خومرہ پکار دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مثل زاده ترلان دی صوابی: ۱۲۱۵۱۴۱۹۲۹

الجواب: د پیغمبر ﷺ پتکی مختلف قسمونہ کنبی و ولیکن سنت پہ ہریو پتکی سرہ ادا کیڑی لکہ چہ قمیص، خادر اولنگ ہر خومرہ چہ و ی سنت پری ادا کیڑی دا ضروری نہ دہ چہ د منقول پہ اندازہ باندی و ی (۲) وهو الموفق

(۱) قال العلامة الحصكفي: وتغميض عينيه للنهي الا لكمال الخشوع. (قوله الا لكمال الخشوع) بان خاف فوت الخشوع بسبب رؤية ما يفرق الخاطر فلا يكره بل قال بعض العلماء انه الاولى وليس ببعيد حلية وبحر. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۷۷ جلد ۱ مطلب اذا تردد الحكم بين سنة وبدعة كان ترك السنة اولی، باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۲) العمامة ما اعتم بالراس ولا حذلها شرعا نعم ذكر في شرح المواهب كانت لعمامة ﷺ قصيرة ستة اذرع وعمامة طويلة اثنا عشر ذراعا وكما في الطبراني ولكن قال ابن حجر لا اصل له (مواهب ص ۹۹) وفي السعاية ذكر على القاري في رسالته في العمامة ذكر بعض علماءنا الحنفية ان العمامة التي كان يلبس دائما طولها سبعة اذرع والتي تلبس في الجمعة والعیدین طولها اثنا عشرة ذراعا وبؤيده ما ذكره الجزري في تصحيح المصابيح قد تبعت الكتب وتطلبت من كتب السير والتواريخ لا قف على قلبر عمامته ﷺ فلم اقف على شيء حتى اخبرني من اتق به انه وقف على شيء من كلام الشيخ محي الدين النووي ذكر فيه انه عليه السلام كان له عمامة قصيرة وعمامة طويلة وان القصيرة كانت سبعة اذرع والطويلة اثني عشر (مواهب) وقال الشيخ احمد عبد الجواد الدومي عن ابن القيم: لم تكن عمامته ﷺ كبيرة يوفى الرأس حملها ولا صغيرة لا تقى الرأس من حر ولا برد بل كانت وسطا بين ذلك وخير الامور الوسط (اتحافات ص ۱۵۵) ..... (از مرتب)

د عمامہ د دوؤ شملو حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د عمامہ می دوه شملی پریحودل جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: حامد انور..... ۱۹۷۵ء ۳۱۱۲۱

الجواب: بین الکتفین دوه عذبه (عذبه شمله عمامه) جائز دی (۱) (اشعة اللغات شرح مشکوة) وهو الموفق

د عمامہ د پاره درومال استعمال او د عمامہ مقدار

سوال: سائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ نن صبا د رومال کوم رواج دے آیا ددی په سر باندی په ترلو سره د عمامہ سنت ادا کیږي؟ او دغه شان د احادیثو په رتړا کنبی د عمامہ کم مقدار او زیات مقدار خومره گزه پورې ثابت دی؟ او آیا عمامه صرف د امام د پاره سنت ده یا د مقتدی او منفرد د پاره هم؟ بینوا توجروا

المستفتی: حبیب گل..... ۱۹۷۴ء

الجواب: دا خبره دې واضحه وي چہ عمامه پسرول د هر مسلمان د پاره سنت دي (لثبوتها بالاحادیث القولية) او فقهای کرامو دا د مونخ په مستحباتو

(۱) وفي المنهاج: وکما ثبت ارسال العذبة بين الكتفين كذلك ثبت ارسالها من الجانب الايمن نحو الاذن في حديث امامة، اخرج الطبرانی في الكبير..... وكذلك ثبت ارجاءها بين يدي المعتم ومن خلفه في حديث عبد الرحمن بن عوف رواه ابو داؤد وفي اسناده شيخ مجهول وفي حديث ثوبان اخرج الطبرانی في الاوسط..... اعلم ان سدل الطرف الاسفل يسمى عذبة في الاصطلاح واما غرز الطرف الاعلى وارساله من خلفه فيسمى عذبة لغة وهو ثابت في رواية ابي الشيخ من رواية ابن عمر، كان رسول الله ﷺ يدير كور العمامة على راسه ويغرزها من وراءه ويرخي لها ذوابة بين كتفيه.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۱۲ جلد ۵ باب سدل العمامة بين الكتفين)

کنبی شمار کړې دې (کما في شرح الكبير ص ۳۲۴) په دې کنبی د امام او غیر امام حکم یو شان دی صرف د امام پورې خاص کیدل په خه دلیل سره نه دي ثابت (۲) او دا خبره هم ده چہ عمامه هر هغې کپړې ته وائی چہ د سر نه تاو کړې شی. کما في التعليق الممجد. او دا معنی به رومال کنبی هم شته دی، لهذا د عربي لغت په رتړا کنبی به دا عمامه وي، اگر چہ ځمونږ په لغت کنبی دیته عمامه نه وئیلې کیږي. او د عمامې د پاره خه شرعاً مقدار نه دی مقرر نو د رومال په وړو کوالي باندې خه نقصان نه لازمیږي البته ملا علي قاری په مرقاة کنبی لیکلې دي. چہ د پیغمبر ﷺ وړد عمامه او وه شرعي گزه وه، او لویه عمامه دولس شرعي گزه وه لیکن په دې سره دا نه لازمیږي چہ ددې خاص مقدار نه کمه زیاته عمامه به مسنون نه وي. کما في السرداء و الازار. (۳) وهو الموفق.

(۱) قال العلامة حلی: المستحب ان یصلی الرجل فی ثلثة اثواب ازار و قميص و عمامة ولو صلی فی ثوب واحد متوشحاً به جميع بدنه کما یفعله القصار فی المقصورة جاز من غیر کراهة..... ولكن فيه ترک الاستحباب.

(غنية المستملی ص ۳۳۷ فصل فيما یکره فی الصلاة)

(۲) قال العلامة عبد الحئی الکهنوی: وقد ذکرنا ان المستحب ان یصلی فی قميص و ازار و عمامة ولا یکره الاکفاء بالقلنسوة ولا عبرة لما اشتهر بین العوام من کراهة ذلك.

(عمدة الرعاية علی هامش شرح الوقایه ص ۱۹۸ جلد ۱ قبیل باب الوتر والنوافل)

وفي منهاج السنن: ان العمامة سنة ولها فضيلة مثل سائر السنن الزائدة واما روايات فضيلة الصلوة فيها خمس وعشرين صلاة او سبعين صلاة وعشرة الاف حسنة فباطلة وموضوعة صرح به القاری وغيره.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۱۲ جلد ۵ باب سدل العمامة بين الكتفين)

(۳) وفي منهاج السنن: والعمامة هي ما اعتم بالراس ولاحد لها شرعا نعم ذکر فی شرح المواهب كانت له عمامة قصيرة ستة اذرع عمامة طويلة انا عشر ذراعا وفي السعاية ذکر علی القاری فی رسالته فی العمامة ذکر بعض علماءنا الحنفية ان العمامة التي كان یلبس دائما طولها سبعة اذرع والتي تلبس فی الجمعة والعیدین..... (بقیه حاشیه په راوانه صفحه)

سجدی ته تلو وخت کنبی به لاسونه په

زنگونانو ږدې که زورند به ئې ساتي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کنبې څه فرمائي چې پيغمبر ﷺ به کله د قومي نه سجدې ته تلو نو لاسونه به ئې په زنگونانو کيښودل يا زورند به وو؟ ځمونږ دپاره بهتره طريقه کومه ده چې په زنگونانو باندې لاس کيښودلې شي يا زورند لاسونه وي؟ بينوا توجروا المستفتي: نامعلوم..... ۱۹۷۳، ۱۸، ۲۳

الجواب: د سجدې نه اوچتيدلو وخت کنبې په پتونانو يا زنگونانو باندې ځان ټينګول د حديث او فقهي نه ثابت دي. (۱) ليکن سجدې ته تلو وخت کنبې اعتماد کول ثابت نه دي لهذا د عذر نه بغير داسې نه کول بهتر دي وهو الموفق

ذکر اذکار د فرضو نه پس بهتر دي يا دستو نه پس ؟

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کنبې څه فرمائي چې د ماښام دمونځ نه پس (بقیه حاشیه) طولها اثنا عشرة ذراعا ويویده ما ذکر الجزری فی تصحيح المصابيح قد تبعت الكتب وتطلبت من كتب السير والتواريخ لا قف على قدر عمامته ﷺ فلم اقف على شيء حتى اخبرني من اتق به انه وقف على شيء من كلام الشيخ محي الدين النووي ذكر فيه انه عليه السلام كان له عمامة قصيرة وعمامة طويلة وان القصيرة كانت سبعة اذرع والطويلة اثني عشر انتهى. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۳۷ جلد ۱ باب مافي المسح على الجوربين والعمامة)

(۱) قال العلامة الحصكفي: ويكره للنهوض على صدور قدميه بلا اعتماد وقعوده استراحة، قال ابن عابدين: (قوله بلا اعتماد) اي على الارض قال في الكفاية اشار به الى خلاف الشافعي في موضعين احدهما يعتمد بيديه على ركبتيه عندنا وعنده على الارض والثاني الجلسة الخفيفة قال شمس الائمة الحلواني بالخلاف في الافضل حتى لو فعل كما هو منلهنا لا بأس به عند الشافعي ولو فعل كما هو مذهبه لا بأس به عندنا كذا في المحيط. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۳۷۴ جلد ۱ باب آداب الصلاة)

درې څلور ځلې کلمه شریفه او لوستله او آية الكرسي وغیره بیا دهغې نه پس دعا او غوښتنه او دهغې نه پس مې سنت ادا کړل نو آیا دا صحیح ده که د فرضو نه پس سمدستي سنت کول ضروري دي؟ بينوا توجه و!

المستفتي: علي شاه..... ۱۹ مارچ ۱۹۷۵

الجواب: د سنتو نه پس افضل دي (۱) البته فرضو پسې سمدستي لوستل هم جائز دي، وهو الموفق

د امام د پاره (ربنا لك الحمد) وئيل اونه وئيل دواړه جائز دي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کنبې څه فرمائي چې امام به د سمع الله لمن حمده نه پس (ربنا لك الحمد) وائي که نه؟ که او وائي نو په هونځ کنبې ورسره فرق راځي که نه؟ بينوا توجروا، المستفتي: عزيز الحق پوست بکس. نمبر ۱۴۲۱ جده سعودي عرب

الجواب: امام د سمع الله لمن حمده نه پس ربنا لك الحمد وئيلي شي ځمونږ مذهب کنبې دې مسئلې کنبې اختلاف دي دې کنبې توسع ده ډيرو فقهاؤ وئيلو ته ترجيح ورکړې ده. (۲) وهو الموفق

د امام نه د پټکي دو ځلو او مونځ ورکولو مطالبه کول صحیح نه ده

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کنبې څه فرمائي چې يو سړي د خلقو په مخکښې دا او وائي چې په سر باندې پټکي کيښودل د رسول الله ﷺ سنت دي او کوم علماء چې په سر باندې پټکي نه ږدي هغه لعنتيان او خبيثان دي،

(۱) قال العلامة حسن بن عمار الشرنبلالي: قال الكمال عن شمس الائمة الحلواني انه قال لا بأس بقراءة الاوراد بين الفريضة والسنة فالاولى تاخير الاوراد عن السنة، فهذا ينفي الكراهة. (مراقى الفلاح شرح نور الايضاح ص ۳۱۲ فصل في صفة الاذكار)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله لغيره) اي لمؤتم ومنفرد لكن سيأتي ان المعتمد ان المنفرد يجمع بين التسميع والتحميد وكذا الامام عندهما وهو رواية عن الامام جزم بها الشرنبلالي في مقلته. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۵۳ جلد ۱ باب صفة الصلاة)

ددى ويونكى خه حكم دى؛ خكه جه خمونز په معاشره كنبى اكثر علماء
پنكى نه وهي بلكه اكثر تويى يا قراقلي اچوي؟ بينوا توجروا
المستفتي: عبدالرازاق پى او ايف واه كينت... ١٩٩١ء ٩١١

الجواب: عمامه ترل سنت رسول ﷺ او سنت ملائكة دي. «٢» اوددى ترل
هر مسلمان د پاره سنت زائده او مستحب دي «٣» د علمائى كرامو يا ائمه
كرامو پورې ددى خاص كول غلطى ده «٤» البته د كيږي او خرمني تويى

«١» فى منهاج السنن: ان العمامة سنة ولها فضيلة مثل سائر السنن الزائدة واما روايات
فضيلة الصلوة فيها خمسا وعشرين صلاة او سبعين صلاة وعشرة آلاف حسنة فباطلة
وموضوعة صرح به القارى وغيره، وتام هذه المسائل فى التحفة الاحوذى.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ٢١٢ جلد ٥ باب سدل العمامة بين الكتفين)

«٢» قال العلامة حافظ ابن كثير: (قوله من الملائكة مسومين) قال معلمين وكان سيما
الملائكة يوم بدر عمائم سود ويوم حنين عمائم حمرة وروى من حديث حصين بن مخارق عن
سعيد عن الحكم عن مقسم عن ابن عباس قال لم تقاتل الملائكة الا يوم بدر..... عن ابن
عباس قال كان سيما الملائكة يوم بدر عمائم بيض قد ارسلوها فى ظهورهم ويوم حنين عمائم
حمرة..... حدثنا هشام بن عروة عن يحيى بن عباد ان الزبير رضى الله عنه كان عليه يوم بدر
عمامة صفراء مقجرا بها فنزلت الملائكة عليهم عمائم صفراء.

(تفسير ابن كثير ص ٥٢٣ جلد ١ سورة آل عمران آيت ١٢٥)

«٣» قال فى شرح الوقايه: السنة ما واظب النبي عليه السلام عليه مع الترك احيانا فان
كانت المواظبة المذكورة على سبيل العبادة فسنن الهدى وان كانت على سبيل العادة فسنن
الزوائد كلبس الثياب والاكل باليمين وتقديم الرجل اليمنى فى الدخول ونحو ذلك.
(شرح الوقايه ص ٢٩ جلد ١ الولاء والقيام فى الرضوء كتاب الطهارة)

«٤» قال العلامة حسن بن عمار بن على: والمستحب ان يصلى فى ثلاثة اواب ازار وقميص
وعمامة وقال الزيلعى والافضل ان يصلى فى ثوبين لقوله عليه السلام اذا كان لاحدكم ثوبان
فليصل فيهما يعنى مع العمامة لانه يكره مكشوف الرأس.

(امداد الفتاح شرح نور الايضاح ص ٢٢٩ باب شروط الصلوة واركانها)

باندې كفايت كول جائز دي. «١» او كوم سړې چه ئې بالكل پريږدي يا د
سپكوالي او بې پرواهي او ناراستي په وجه ئې بالكلية پريږدي نو هغه د
بيهقي د حديث: لعنتهم ولعنتهم الله وكل نبى يحاب والتارك لسنى، په وجه
باندې ملعون دي «٢»

نوبت د ماحول او معاشرې په وجه باندې سنت رسول پريخودل د ضعيف
ترين ايمان علامت دي. فقط

«١» وقال فى منهاج السنن: فى الغرائب رجل صلى مع قلنسوة وليس فوقها عمامة او
شئ آخر يكره وما ذكره الفردوس الديلمى عن جابر ركعتان بعمامة خير من سبعين
ركعة بلا عمامة، وبالجمله ان ترك العمامة ترك الاولى نعم جاز ترك ما لا يكون
مطلوبا شرعا عند مصلحة العوام.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ٢٢٥ جلد ٢ باب ماجاء فى الصلوة فى الثوب الواحد)

«٢» وقال فى منهاج السنن: ذكر العلى القارى ايضا والمجد الشيرازى وغيرهما من ارباب
السير ان النبى ﷺ كان يلبس القلائس تحت العمائم وغير العمائم بغير
القلانس انتهى، فان قيل قد روى الترمذى مرفوعا ان فرق ما بينا وبين المشركين العمائم على
القلانس قلنا قال الترمذى اسناده ليس بالقائم وقيل قصده ﷺ الانكار على الاعتجار. (منهاج

السنن شرح جامع السنن ص ٢٣٤ جلد ١ باب ماجاء فى الممسح على الجوربين والعمامة)

قال العلامة عبد الحى الكهنوى: وقد ذكروا ان المستحب ان يصلى فى قميص وازار
وعمامة ولا يكره الاكتفاء بالقلنسوة ولا عبرة لما اشتهر بين العوام من كراهته ذلك. (عمدة
الرعايه على هامش شرح الوقايه ص ١٩٨ جلد ١ قبيل باب الوتر النوافل)

باب تسوية الصفوف

آیا یو نابالغ به د بالغینو په صف کښې اودریدي؟

وال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه کله د بالغینو په صف کښې ځني وي او نابالغ یواځې وي نو د بالغینو په صف کښې او دریدلې شي؟ بینوا توجروا

المستفتي: کرک استاد بهرت بنو..... ۱۹۷۵ء ۱۱۱۸۰۲

الجواب: دا نابالغه د بالغینو په صف کښې اودریدلې شي. (کما في الدر المختار) (۱) وهو الموفق

په مخکښې ځای قبضه کول او قرآن ته د ښکولو حکم

وال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه (۱) چه یو کس دپاره د جمات په اولني صف کښې رومال یا ټوپي کښودل د ځای قبضه کولو د پاره څنگه دي. (۲) په مخکښې صف کښې مونځ گزارناست دي او زید روستو صف کښې ناست دي په قرآن مجید کښې تلاوت کوي چه د هغې په وجه د خلقو

شاگانې قرآن مجید طرفته کيږي نو آیا د زید دا طریقه جائز ده؟ بینوا توجروا

المستفتي: عبد الرحمان، حمید علي پارک اچره لاهور..... ۱۹۸۷ء ۱۱۹۸۱

جواب (۱) دا منع نه دي البته څوک د خپل ځای نه پاڅول مکروه دي. (۲)

(۱) قال الحصكفي ثم الصبيان ظاهره تعددهم فلو واحداً دخل الصف. (الدر المختار على

هامش ردالمحتار ص ۳۲۲ جلد ۱ مطلب في الكلام على الصف الاول)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله وليس له) قال في القنية له في المسجد موضع معين

يواظب عليه وقد شغله غيره قال الا وزاعى له ان يزعهه وليس له ذلك عندنا، اي لان

المسجد ليس ملكاً لاحد بحر عن النهاية قلت ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

(۲) قرآن مجید او دینی کتابو نو طرفته ښيې خورول مکروه دي شا کول ورته مکروه نه دي. (۱) وهو الموفق

د سختې گرمۍ دوجې نه اولني صف پریخودل

وال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د یو جمات په یو حصه باندې چت دي او جنوبي حصه بغیر د چت نه ده اوس یو مشر عالم دین خلق په زور باندې په گرمۍ کښې په اولني صف کښې په اودریدو باندې مجبور کوي چه د اولني صف فضیلت زیات دي او حال دا چه گرمي هم سخته ده نو دې صورت کښې به مقتدیان څه کوي؟ بینوا توجرو

المستفتي: فضل حلیم بو نیر..... ۱۹۷۸ء ۱۱۷۸۲۹

الجواب: د سختې گرمۍ د وجې نه د جماعت پریخو دل هم جائز دي (۲) نو اولني صف پریخودل به ولې جائز نه وي؟ البته چه کله گرمي د برداشت قابله وي نو د اولني صف فضیلت حاصلول پکار دي. (لان من ابتلى بليتين فليختر اهونهما). فافهم

(بقية حاشيه) وينبغي تقييده بما اذا لم يقم عنه على نية العود بلا مهلة كما لو قام للوضوء مثلاً ولا سيما اذا وضع فيه ثوب لتحقيق سبق يده تأمل.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۰ جلد اقبال باب الوتر والنوافل)

(۱) وفي الهندية: مد الرجلين الى جانب المصحف ان لم يكن بحذاءه لا يكره وكذا لو كان المصحف معلقاً في التذو هو قد مد الرجل الى ذلك الجانب لا يكره كذا في الغرائب. (فتاوى عالمگیریه ص ۳۲۲ جلد ۵ الباب الخامس في آداب المسجد والقبلة والمصحف الخ)

(۲) قال الحصكفي: ولا (يجب الجماعة) على من حال بينه وبينها مطر وطين وبرد شديد قال

العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله وبرد شديد) لم يذكر الحر الشديد ايضاً ولم ار من ذكره من

علمائنا ولعل وجهه ان الحر الشديد انما يحصل غالباً في صلاة الظهر وقد كفينا موته بسنية

الابرار نعم قد يقال لو ترك الامام هذه السنة وصلى في اول الوقت كان الحر الشديد عنراً تأمل.

(ردالمحتار ص ۳۱۱ جلد ۱ باب الامامة)

قسم کنبی حانت کیدلو والہ سرہ پہ صف کنبی مونخ کول جائز دی

سوال: علمائے کرام دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو سرے د جمعے د مونخ نہ پس یہ جمات کنبی قسم او خورولو چہ فلانکی کار بہ کووم اوس هغه د قسم نہ خلاف کوی او هغه کار نہ کوی نو آیا ده سرہ پہ یو صف کنبی د جمعے مونخ کول جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: زردار خان حویلیان هزاره..... ۱۴۱۸۱۱۹۷۲

الجواب: داهل سنت والجماعت دا مسلک دی چہ دگناه پہ وجہ باندی نیکی تہ نقصان نہ رسیری (۱). او دگناه پہ وجہ باندی خوک د نیک کار نہ بندول گناه ده. لهذا ددی وعدی خلاف کونکی سرے مونخ صحیح دی او دی د جمات نہ ویستل او صف نہ ویستل لویه گناه ده ددی نہ بیج کیدل ضروری دی. البتہ د فاسقانو سرہ تعلقات ختمول پکار دی چہ هغوی د خپلو کارونو نه واپس شی او توبه اوباسی فقط

د جمات پہ کیدلو باندی د سرک بل طرفته صفونه جوړول

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کہ جمات د خلقو نه

(۱) قال الامام نعمان بن ثابت: نقول المسئلة مبينة مفصلة: من عمل حسنة بشرائطها خالية عن العيوب المفسدة والمعاني المبطله ولم يطلها حتى خرج من الدنيا فان الله تعالى لا يضعها بل يقبلها منه ويشبه عليها وما كان من السيئات دون الشرك والكفر ولم يتب عنها حتى مات مؤمنا فانه في مشيئة الله تعالى ان شاء عذبه وان شاء عفا عنه ولم يعذبه بالنار ابداً، قال الملا علي قاري في شرحه: وفي اقتصار حكم الامام الاعظم رحمه الله على الرياء والعجب دون سائر الآثام اشعار بان باقى السيئات لا تبطل الحسنات بل قال الله تعالى: ان الحسنات يذهبن السيئات وذلك للحديث القدسي سبقت رحمتي غضبي.

(شرح القاري على الفقه الاكبر ص ۷۷، ۷۸ الطاعات بشروطها مقبولة الخ)

دک شی او د جمات مشرقی طرفته پہ خوارلس فته کنبی متصل سرک دی خلق دومره فاصله پریردی او بل طرفته صفونه جوړوی نوددی خلقود اقتداء خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی محمد وزیر بتهگرام هزاره..... ۱۲۳ صفر ۱۴۰۱ هـ

الجواب: دی خلقو باندی ضروری ده چہ دا فاصله دکه کړی او مونخ او کړی گنی نو اقتداء به ئی صحیح نه وی

لما فی الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۵۲۷ جلد ۱ ویمنع من الاقتداء طریق

تجرى فيه عجلة او نهر..... یسع صفین فاكثر الا اذا اتصلت الصفوف فیصح مطلقاً (۱) او که په عیدگاه کنبی داسی فاصله وی نو ادا کیری لما فی الهندیه ص ۸۷ جلد ۱ (۲) وهو الموفق

په صفونو کنبی د بوداگانو. حواصو. ماشومانو اونخو ترتیب

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ په مونخ کنبی به په اولنی صف کنبی بوداگان بیا خوانان بیا ماشومان او په آخري صف کنبی به بنخې او دریرې ددی شرعی خہ ثبوت دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: ولي الله تبوک سعودی عرب. ۱۴۰۲

الجواب: دا مسئله صحیح ده په حدیث شریف کنبی راغلی دی (لینی منکم اولوا الاحلام والنهی ثم الذین یلوئهم ثم الذین یلوئهم، رواه مسلم) (۳) نواهل

(۱) الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۳۳ جلد ۱ باب الامامة مطلب الکافی للحاکم جمع کلام محمد فی کتبه التی هی ظاهر الراویة

(۲) وفي الهندیه: وفي مصلى العيد الفاصل لا يمنع الاقتداء وان كان يسع فيه الصفين او اكثر. (فتاویٰ هندیه ص ۸۷ جلد ۱ الفصل الرابع فی بیان ما یمنع صحة الاقتداء وما لا یمنع)

(۳) (مشکواة المصابیح ص ۹۸ جلد ۱ باب تسوية الصف الفصل الاول)

علم او اهل عقل به درجه به درجه صفونه جوړوي مثلاً اول سړي بالغان بيا نابالغه وغيره (۱)

په شاتني صف کښي يواځي اودريدل اود

مخکښي صف نه سړي راروستو کول

په شاتني دين دې مسئلې باره کښي څه فرمائي چې کله اولني صف ډک شي اوروستو يو مونځ گذار راشي د دويم دراتللو اميد نه وي نو دې صورت کښي د اولني صف نه مونځ کونکي شاته رانېکل ضروري دي که نه؟ او که دغه شان اونه کړي نو ځان له اودريدل مکروه تحريمي دي يا تنزيهي؟ بينوا توجروا المستفتي اکرام الحق نشتر آباد راولپنډي ۱۲ ذی الحجه ۱۳۸۹ هـ

الجواب: په دې زمانه کښي بهتر داده څه يواځي اودريږي. (فليراجع الى الشرح الكبير ص ۳۱۷) (۲) وردالمختار ص ۶۰۵ جلد ۱، ناقلاً عن القنیه) اوبعضي فقهاؤ فرمائي دي چې که په صف کښي څوک پوهه سړي ووهغه دې راروستو کړي کښي يواځي دې اودريږي. (ردالمختار ص ۵۰۶) (۳) اوداصل حکم متعلق تصريح ملاؤ نه شوه. ليکن ظاهري طور سره کراهت تنزيهي معلو ميري ځکه چې د خالي والي موجود کيدلو سره سره هم پيغمبر عليه السلام د مونځ راگرځولو حکم نه دي کړي نو د فرجي (خالي والي) نه موجوديدلو وخت کښي به حکم اسان وي. فقط

(۱) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: الرجال ثم الصبيان ثم الخنثى ثم النساء.

(الدرالمختار على هامش ردالمختار ص ۴۲۲ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) قال العلامة الحلبي رحمه الله: والقيام وحده اولی في زماننا لغلبة الجهل على العوام فاذا جره يفسد صلواته انتهى. (الشرح الكبير ص ۳۳۹ فصل في بيان ما الذي يكره فعله في الصلاة)

(۳) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: وقد منا كراهة القيام في صف فيه فرجة بل يجذب احد من الصف ذكره ابن الكمال لكن قالوا في زماننا تركه اولی فلذا قال في البحر يكره وحده الا اذا لم يجد فرجة (قوله وقد منا) اي في باب الامامة عند قوله ويصف الرجال حيث قال ولو صلى على رفوف المسجدين وجد في صحنه مكانا كرهه كقيامه في صف خلف صف فيه فرجة، ولعله يشير بذلك الى انه لو لا العذر المذكور كان انفراد المأموم مکروها (قوله لكن قالوا) القائل صاحب القنیه فانه..... (بقیه حاشیه په راورانه صفحه)

امام پسي چه صف پوره شي نو دويم صف کښي يواځي اودريدل

په شاتني دين دې مسئلې باره کښي څه فرمائي چې که د پيش امام شاته يو صف پوره شي نو مقتدي په دويم صف کښي يواځي اودريدلې شي که نه؟ بينوا توجروا

المستفتي محمد سليم صديقي پوست نمبر ۶۳۰ مسقط عمان ۵۱۱۱۱۹۷۴
الجواب: په صف کښي يواځي اودريدل مکروه دي (۱) ليکن مونځ صحيح دي.

لحديث زادک الله حرصاً ولا تعد (۲) ولم يامر به بالاعادة ههنا (۳). فافهم. وهو الموفق (بقیه حاشیه) عزاً الى بعض الكتب اتى جماعة ولم يجد في الصف فرجة قيل يقوم وحده ويعذر وقيل يجذب واحداً من الصف الى نفسه فيقف بجنبه والاصح ما روى هشام عن محمد انه ينتظر الى الركوع فان جاء رجل والاجذب اليه رجلا او دخل في الصف ثم قال في القنیه والقيام وحده اولی في زماننا لغلبة الجهل على العوام فاذا جره تفسد صلاته. (ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۴۷۸ جلد ۱ باب من يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۱) قال العلامة حصکفی: وقد منا كراهة القيام في صف خلف صف فيه فرجة للنهي وكذا القيام منفرداً وان لم يجد فرجة بل يجذب احداً من الصف ذكره ابن الكمال لكن قالوا في زماننا تركه اولی. (الدرالمختار على هامش ردالمختار ص ۴۷۸ جلد ۱ باب مکروهات الصلاة)

(۲) وعن ابی بکر انه انتهى الى النبي ﷺ وهو راكع فركع قبل ان يصل الى الصف ثم مشى الى الصف فذكر ذلك للنبي ﷺ فقال زادک الله حرصاً ولا تعد رواه البخاری. (مشکواة المصابيح ص ۹۹ جلد ۱ الفصل الاول باب الموقف)

(۳) قال العلامة علي بن سلطان محمد: ذهب الجمهور الى ان الانفراد خلف الصف مکروه غير مبطل وقال النخعي وحماد وابن ابی ليلى ووكيع واحمد مبطل والحديث حجة عليهم فانه عليه السلام لم يأمره بالاعادة ولو كان الانفراد مفسداً لم تكن صلاته منعقدة لاقتران المفسد بتحريماتها.

(مرقاة المفاتيح شرح مشکواة ص ۱۸۵ جلد ۳ قيل الفصل الثاني باب الموقف)

پہ جماعت کنبی د مونخ ادا کونکی مٹی تہ

د جماعت نہ بھر یا دننہ د تیریدلو حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فر مائی چہ یو سرے پہ جماعت کنبے دننہ یا پہ صحن (غولی، انگری) کنبی مونخ کوی او دویم سرے د جماعت نہ بھر لری مخامخ تیریری آیا هغه به گناه کاروی او دغه شان د جماعت او غیر جماعت خہ فرق شته دے؟ بینوا توجروا

المستفتی: حبیب اللہ... ۳۰۱۳۱۷۴

الجواب: محقق ابن ہمام دا غورہ کرے چہ پہ جماعت او غیر جماعت کنبی فرق نشته یعنی پہ جماعت کنبی ہم لڑ لری تیریدل جائز دی ای ما لایقع علیہ بصر المصلی الخاشع) (کافی فتح القدیر ص ۲۸۸ جلد ۱) (۱) وهو الموفق

کہ یو کس پہ اولنی صف کنبی سنت شروع کرل

او جماعت اودریدلو نو خہ به کوی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فر مائی چہ یو سرے پہ اولنی صف کنبی سنت شروع کرے او لڑ ساعت پس جماعت اودریری او س صف خو یودی نو داسرے به سنت پورہ کرے او جماعت کنبی به شریک شی یا سنت پریری شاته لڑ شی سنت او کرے بیا پہ فرض جماعت کنبی شریک شی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالغنی... ۳ جون ۱۹۷۵

۱) قال العلامة ابن الهمام: وفي النهاية الاصح انه ان كان بحال لو صلى صلاة الخاشعين نحو ان يكون بصره في قيامه في موضع سجوده وفي موضع قدميه في ركوعه والى اربعة ائنه في سجوده في حجره في قعوده والى منكبه في سلامه لا يقع بصره على المار لا يكره ومختار المسرخصي مافى الهداية وما صحح في النهاية مختار فخر الاسلام رجحه في النهاية. (فتح قدیر ص ۳۵۳ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

الجواب: سنت دے او کرے او امام سرہ دے شریک شی (ردالمحتار) (۱) وهو الموفق

پہ صفونو کنبی د اوکو او گیتو ملاوولونہ مراد برابرول دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فر مائی چہ پہ مونخ کنبی گیتی او اوگے ملاوول پکار دی یا بغیر د ملاوولونہ اودریدل پکار دی؟ او حال دا چہ دا دواړه په یو وخت کنبی ملاوول گران دی؟ بینوا توجروا المستفتی: غلام حیدر چارسده...

الجواب: صفونہ نیغ ساتل مطلوب دی او کومو روایتو نو کنبی چہ کعب د کعب سرہ اوگه د اوگے سرہ او رکبة د رکبة سرہ د ملاوولو حکم راغلی دی د هغې نه مراد بربرول دی دا نه چہ حقیقی معنی ئی مراد ده.

لأنها متعذر في آن واحد، فافهم (۲) وفي البحر ص ۳۵۳ جلد ۱ وينبغي للقوم اذا قاموا الى الصلوة ان يترصوا ويسدوا الخلل ويسووا بين مناكبهم في الصفوف (۳). وهو الموفق

۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: قال في شرح المنية والا وجه ان يتمها لانها ان كانت صلاة واحدة فظاهر الخ. (ردالمحتار هامش الدر المنثور ص ۵۲۸ جلد ۱ قبيل مطلب في كراهة الخروج من المسجد بعد الاذان باب ادراك الفريضة) ۲) وفي المنهاج: واما الزايق المنكب بالمنكب والركبة بالركبة والكعب بالكعب فالمراد منه المحاذاة دون المعنى الظاهر بدليل ما رواه ابو داود وحاذوا بين المناكب وحاذوا بالاعناق..... واما ما يفعله اهل الظاهر من حمل الا لزايق على الحقيقة فلا سلف لهم فيه على ان الزايق الكعب بالكعب والركبة بالركبة والمنكب بالمنكب حقيقة في وقت واحد عسير جداً بل محال.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۰۳ جلد ۲ باب ما جاء في اقامة الصفوف)

(۳) (البحر الرائق ص ۳۵۳ جلد ۱ باب الامامة)

بغیر ضرورت نہ صفونہ پریخودل او دامام نہ ٹری اودریدل

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ یو سرے جمات تہ
رہی و دامام پہ اقتداء کنبے نیت اوتری خو صف پریزیدی او خان لہ
ودریڈی نو ددی کس د مونخ خہ حکم دے؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبدالرحیم پیننور بنار

الجواب: کہ ذا سرے صفونہ پریزیدی او یواخی د امام اقتداء کوی نو ددہ مونخ
جائز خو خلاف اولی دے

کما فی الہندیہ ص ۸۸ جلد ۱ ولو اقتدی بالامام فی أقصى المسجد والامام فی
المحراب فانه يجوز کذا فی شرح الطحاوی وان قام علی سطح داره المتصل
بالمسجد لا یصح اقتداء به (۱)۔ وهو الموفق

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۸۸ جلد ۱ الفصل الرابع فی بیان ما یمنع صحۃ الاقتداء وما لا یمنع)

باب الامامة

فصل فی الجماعة

تارک الجماعة فاسق او منافق دے

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ پہ جمات کنبے روزانہ
اذان کیڑی اود کلی خلق اذان اوری اوجمات تہ حاضری نہ کوی اود اذان د
مطلب او مقصد نہ ہم خبر دی۔ دداسی خلقو دیارہ شرعی حکم خہ دے؟

بینوا توجروا

المستفتی: محمد نذیر عباسی ساکن دھیر آزاد کشمیر..... ۲۰/ محرم ۱۳۹۲ھ

الجواب: تارک الجماعة فاسق (۱)۔ او منافق دے (۲)۔ وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن نجيم: وذكر في غاية البيان معزيا الى الاجناس ان تارك الجماعة
يستوجب اساءة ولا تقبل شهادته اذا تركها استخفافا بذلك ومجانة اما اذا تركها سهوا او
تركها بتاويل بان يكون الامام من اهل الاهواء او مخالفا لمذهب المقتدى لا يراعى مذهبه فلا
يستوجب الاساءة وتقبل شهادته.

(البحر الرائق ص ۳۴۵ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) عن عبد الله بن مسعود قال لقد رأيتنا وما يتخلف عن الصلاة الا منافق قد علم نفاقه او
مريض ان كان المريض ليمشي بين رجلين حتى يأتي الصلاة وقال ان رسول الله ﷺ علمنا
سنن الهدى وان من سنن الهدى الصلاة في المسجد الذي يؤذن فيه.

(مشکوٰۃ المصابيح ص ۹۶ جلد ۱ باب الجماعة الفصل الثالث)

خوک فاسق او فاجر بہ دجہی دمنوخ نہ نشی منع کولی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو سری خیلے بنی خہ تہ بدعی طلاق یعنی درے طلاقہ ور کرل چہ دہغی متعلق د علاقہ کشمیر تولو علمائی کرامو د بنی خہ او خاوند پہ مینخ کنبی د جندائی حکم کرے دے لیکن ہغہ دوارہ پینور تہ لارل او ہلتہ کنبی دوارہ اوسیری او پہ زنا کنبی اختہ دی ددے تولو خبرو اقرار ددغی سری پلار ہم کرے دے او د ماسپخین د منوخ نہ پس ئی د امام صاحب د تپوس پہ جواب کنبی او وئیل چہ ورسرہ پہ ہم بنادی کنبی شریک یم او تعلق ورسرہ ساتم او ہغوی سرہ تگ راتگ ہم کیڑی نو د جماعت امام صاحب منوخ واپس راوگرخولو او دہغہ پلار تہ ئی او وئیل چہ ترخو پورے تادخیل خوی سرہ تعلق پریخودی نہ وی نو د جمعی منوخ تہ مہ راخہ دغی سری بل جمات تہ دمنوخ دپارہ تلل شروع کرل دہغہ دویم جمات امام ور تہ او وئیل چہ ستا منوخ جائز دے صرف پہ پلار والی بانڈی کافر کیڑی نہ نواوس ددے مسئلے حقیقت خہ دے؟ بینوا توجروا۔

المستفتی صاحب حق کانگرہ شبدر فورٹ پینور ۲۰/جمادی الثانی ۱۳۸۹ھ
الجواب: ددے طلاق دور کونکی پلار د جمعی دمنوخ یا جمات نہ منع کول حرام دی اللہ تعالیٰ فرمائی۔

ومن اظلم ممن منع مساجد الله ان يذكر فيها اسمه ﴿١﴾ وقال اراءيت الذي ينهى عبداً اذا صلى ﴿٢﴾ وايضاً ما منع النبي ﷺ الثلاثة الذين خلفوا عن المسجد والجماعة ﴿٣﴾ دغہ شان ددے کار اعادہ بالکل دناپوہی نتیجہ دہ او دداسی تعزیر پورہ کول دیر زیات گران دی خکہ چہ فسق او فجور صرف زنانه دہ بلکہ جوارے کول شراب خکل، سودی کار کول، دیرہ خرئیل او منوخ باقاعدہ نہ کول دا تلو

﴿١﴾ (سورة البقرة بارہ: ۱ آیت: ۱۱۳ رکوع: ۱۴)

﴿٢﴾ (سورة العلق بارہ: ۳۰ آیت: ۱۰، ۹ رکوع: ۲۱)

﴿٣﴾ (الصحيح البخاری ص ۶۳۵ جلد ۲ باب حديث كعب بن مالك كتاب المغازی)

کارونہ موجب د فسق دی نو دوی د جمات او منوخ نہ ولی نہ منع کوی مختصر داچہ دویم امام پہ حقہ دے او پہ دے سری (یعنی پلار) او نور و مسلمانانو بانڈی ضروری دی چہ ددے زنا کار سرہ تعلق ختم کرے ﴿١﴾ وهو الموفق

د " من ام قوما وهم له کارهون " او " صلوا

خلف کل برو فاجر " حدیثونو کنبی تطبیق

سوال: ما يقول العلماء الراسخون في هذه المسئلة ان الامام اذا صار فاسقا بعد ما تقلدوه عادلاً هل يستحق العزل، وهل يجوز لاهل الحل والعقد من اهل المحلة ان يعزلوه استدلالاً بقوله عليه السلام لا يقبل صلوة من ام قوما وهم له کارهون؟ وبعضهم يقولون يجوز الصلوة خلفه ولا يستحق العزل استدلالاً بقوله عليه السلام صلوا خلف كل برو فاجر، فما التطبيق بين الحديثين؟ بينوا توجروا

المستفتی: سید حبیب شاہ معرفت شیخ الحدیث مولانا محمد احمد صاحب شیر گڑھ..... ۱۹/۳/۱۹۷۳

جواب: اعلم ان الصلوة جائزة خلف الفاسق لقوله عليه السلام صلوا خلف كل برو فاجر (الحديث) ﴿٢﴾ لكنها مكروهة تحريماً كما في منحة الخالق على ﴿١﴾ قال القاری علی بن سلطان محمد: رخص للمسلم ان يغضب على اخيه ثلاث ليال لقلته ولا يجوز فوقها الا اذا كان الهجر ان في حق من حقوق الله تعالى فيجوز فوق ذلك..... واجمع العلماء على ان من خاف من مكالمه احد وصلته ما يفسد عليه دينه او يدخل مضرة في دينه يجوز له مجانته وبعده ورب صرم جميل خير من مخالطة تؤذيه..... فان هجرة اهل الاهواء والبدع واجبة على مر الاوقات ما لم يظهر منه التوبة والرجوع الى الحق، فانه ﷺ لفأخاف على كعب بن مالك واصحابه النفاق حين تخلفوا عن غزوة تبوك امر بهجر انهم خمسين يوماً. (مرقاة المفاتيح شرح مشكوة ص ۷۵۹ جلد ۸ باب ماينهى عنه من التهاجر والشقاق واتباع العورات)

﴿٢﴾ (اخرجه البيهقي كتاب الجنائز باب الصلوة على من قتل نفسه غير مستحل لقتلها (ص ۱۹ جلد ۴) والدر القطنی باب صفة من تجوز الصلاة..... (بقيه حاشیه پہ بلہ صفحہ)

ہامش البحر ص ۳۴۹ جلد ۱، قال الرملى ذكر الحلبى ف شرح منية المصلى ان كراهة تقديم الفاسق والمبتدع كراهة التحريم انتهى ﴿۱﴾ قلت وهذا عند وجود غير الفاسق لما فى البحر ص ۳۴۹ جلد ۱ وينبغى ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة كما لا يخفى ﴿۲﴾ وجاز عزله عند عدم الفتنة كما يدل عليه ما فى ردالمحتار ص ۵۰۲ جلد ۱ اذا قلد عدلا ثم جار وفسق لا يعزل ولكن يستحب العزل ان لم يستلزم فتنة انتهى ﴿۳﴾ قلت وجه الدلالة واضحة لان امام الحى ادون حالا من الامام الكبير وقلت ايضا هذا عند تحقق الامام الغير الفاسق والا فلا ضير فيه فافهم. وهو الموفق

پہ کومو صورتونو کنبی د جمعہ پریخودل جائز دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ لاندینی صورتونو کنبی سہی جمات تہ لاریشی د جمعہ سرہ مونخ او کری یا پہ کور کنبی پاتی شی او خان لہ مونخ او کری (۱). چہ بنخہ تہ د خاوند پہ غیر موجود گئی کنبی د تکلیف رسیدلو غالب گمان وی (۲). بنخہ تہ د خاوند پہ غیر موجود گئی کنبی د تکلیف رسیدلو شک وی (۳). بنخہ تہ د خاوند پہ غیر موجود گئی کنبی صرف د طبیعت د خرابیدلو خطرہ وی (۴). چا سرہ دوعدی پورہ کولو وخت وی.

(بقیہ حاشیہ) معہ والصلاة علیه ص ۵۷ جلد ۲ وبنحوہ اخرجه الطبرانی فی الکبیر رقم: ۱۳۶۲۲ (حاشیہ امداد الفتاح ص ۲۴۲ بیان من تکرہ امامتہم) وعن ابی ہریرۃ قال قال رسول اللہ ﷺ الجہاد واجب علیکم مع کل امیر برا کان او فاجرا وان عمل الکبائر والصلاة واجبة علیکم خلف کل مسلم برا کان او فاجرا وان عمل الکبائر ..... رواہ ابو داؤد. (مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۰۰ جلد ۱ باب الامامة)

﴿۱﴾ (منحة الخالق علی ہامش البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)
 ﴿۲﴾ (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)
 ﴿۳﴾ (ردالمحتار ہامش الدر المختار ص ۴۰۵ جلد ۱ باب الامامة)

﴿۵﴾ سخت معذورہ دی پہ جمات کنبی ستر وغیرہ بنکارہ کیری تفصیلی جواب راو لیگی، دیرہ مہربانی بہ وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد الحمید ایس وی درازندہ دیرہ اسماعیل خان .. ۱۹۷۲ء/۲/۲۵
 الجواب: پہ اولنی او آخرنی صورت کنبی د جمعہ پریخودل جائز دی (۱) فقط.

د اقتداء د صحیح والی دیارہ د امام رضامندی شرط نہ دہ

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ یو امام د خیلو مقتدیانو نہ د تنخواہ مطالبہ او کری او اووائی چہ خوک د تنخواہ ورکولو نہ انکاریان وی هغوی دی مایسہی مونخ نہ کوی. د شریعت پہ رنہا کنبی ددی خہ حکم دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: غنی الرحمن ارمرپایان نوشہرہ.

الجواب: د امامیت پہ عوض کنبی اجرت (تنخواہ) اخستل او ورکول جائز دی (۲). البتہ امام پسہ د اقتداء د صحیح والی دیارہ ددغی امام رضامندی شرط نہ دہ (۳). وهو الموفق.

کہ خان لہ نی د ہازیگر مونخ کری وی نو

پہ دویم خل بہ نی د جمعہ سرہ نہ کوی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ یو سہی خان لہ د

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: ولا علی من حال بینہ و بینہا مطر و طین و برد شدید وظلمة كذلك وریح لیلا لا نہارا وخوف علی مالہ او من غریم او ظالم او مدافعة احد الاخبیثین، قال ابن عابدین (قوله او ظالم) يخافه علی نفسه او ماله.

(الدر المختار مع ردالمحتار ص ۱۱۳ جلد ۱ باب الامامة)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: ویفتی الیوم بصحتها لتعلیم القرآن والفقة والامامة والاذان.

(الدر المختار علی ہامش ردالمحتار ص ۳۸ جلد ۵ باب الاجارة الفاسدة)

﴿۳﴾ قال الحصکفی: والامام ینوی صلاتہ فقط ولا یشرط لصحة الاقتداء نية امامة المقتدی بل لنیل الثواب عند اقتداء احده قبلہ كما بحثہ فی الاشباہ.

(الدر المختار علی ہامش ردالمحتار ص ۳۱۲ جلد ۱ مبحث النية باب شروط الصلاة)

مازیگر مونخ اوکری، او هغه ته د جمعې کیدلو یا نه کیدلو تعلق هېڅ معلومات نه وی اوس داسې په یو جماعت تیریری چه هغوی د مازیگر مونخ کوی نودی ورسره په دویم ځل باندې مونخ کولې شی یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: سعد الله خان فیروز سنزلیبار تیریز نو شهره..... ۲۳/ربیع الثانی ۱۴۰۳ هـ

الجواب: کوم کس چه د مازیگر مونخ یو ځل اوکری که ځان له وی او که جمعې سر وی په دویم ځل د مازیگر مونخ نشی کولې. (۱). (شامی). وهوالموفق.

په مسجد حرام او مسجد نبوی کښې د حنفيانو شوافعو پسي اقتداء

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه مونږ خلق په خپل کلی کښې د یوې نوې خبرې ښکار شوي یو، دلته یو مشر دې هغه فرمائي چه زمونږ حنفي المسلك مسلمانانو مونږ په بیت الله شریف او حرم نبوی ﷺ کښې دهغې امام پسي چه شافعي المسلك وی نه کیږی. او حال دا چه مونږ ټولو هغوی پسي مونږ څونه کړي دی. سره د سند نه زر ته زره فتوی غوښتونکی یم؟ بینوا توجروا.

المستفتی: الحاج حافظ محمد اسماعیل..... ۱۵/۲/۱۹۷۳.

الجواب: که د امام نه چه په فروغو کښې مخالف وی، د مونږ فساد متحقق شوي نه وی. نو دهغه پسي مونږ مکروه نه دي.

بدل عليه ما في رد المحتار ص ۵۲۶ جلد ۱ وفي حاشية الاشباه للخير الرملي الذي يميل اليه خاطري القول بعدم الكراهة اذا لم يتحقق منه مفسد انتهى (۲) يقول العبد الضعيف ان قول الرملي يؤيده ما تعامله السلف لا نهم اقتدوا

(۱) قال الحصكفي: وان صلى ثلاثا منها اي الرباعية اتم منفرداً ثم اقتدى بالامام متفلاً ويدرك بذلك فضيلة الجماعة حاوي الا في العصر فلا يقتدى لكراهة النفل بعده. (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۵۲۷ جلد ۱ باب ادراك الفريضة)

(۲) (رد المحتار ص ۴۱۶ جلد ۱ مطلب في الاقتداء بشافعي ونحوه هل يكره ام لا، باب الامامة)

بعضهم ببعض مع الاختلاف في الفروع (۱). وهوالموفق

د ملازمت د خطري په وجه حنفيت پريخودل

اود نورو مذهبونو په طريقي سره مونخ كول

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه امام حنفي المسلك د ملازمت په وجه باندې خپل د حنفي مونږ طريقه پريږدي او د نورو مذهبونو په طريقه باندې مونږ ورکوی. تردې چه وتر هم په دوه سلامونو باندې کوی. آیا چرته یو حنفي دپاره په دې طريقې سره امامت کول جائز دی که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: جهان نثار بشام سوات..... ز ۵/۸/۱۹۹۰.

الجواب: که دا امام ډیر مجبور نه وی نو دا ضمیر فروشی جائز نه ده (۲) کښې نو د مجبوري په حالت کښې سخت منکرات هم جائز کیږی. (۳). وهوالموفق

د شرافتني نه بچ کیدلو د پاره دویم جماعت "امون البیتین" دي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه (۱). زمونږ د جماعت چه کوم امام تیر شوي دې هغه د موجوده امام استاذ دي. او اوس هغه استاد دده نه ناراضه دي. (۲). امام صاحب د مولانا یوسف قریشی صاحب هم شاگرد دي.

(۱) قال العلامة ابراهيم الحلبي: ولهذا ذكر في المحيط انه لو صلى خلف فاسق او مبتدع احرز ثواب الجماعة لكن لا يحرز ثواب المصلي خلف تقى كيف وقد صلى الصحابة والتابعون خلف الحجاج وفسقه ما لا يخفى..... وعليه يحمل عمل الصحابة والتابعين في الاقتداء بالحجاج. (غنية المستملی شرح منية المصلي ص ۴۷۵ فصل في الامامة)

(۲) في الهنديه: حنفي ارتحل الى مذهب الشافعي يعزر اي اذا كان ارتحاله لا لغرض الاخلاطى، قال الصحيح قوله ارتحل الى مذهب الشافعي يعزر اي اذا كان ارتحاله لا لغرض محمود شرعا. (فتاوى عالمگیریه ص ۱۶۹ جلد ۲ فصل في التعزير)

(۳) قال الله تعالى: انما حرم عليكم الميتة والدم ولحم الخنزير وما اهل به لغير الله فمن اضطر غير باغ ولا عاد فلا اثم عليه ان الله غفور رحيم.

(سورة البقرة آيت: ۷۳ ا پاره: ۲ رکوع: ۵)

ہغہ ترینہ ہم ناراضہ دی. (۳). ددی امام نہ ٲولی محلّی والا ہم خفہ دی آیا دده اقتدا صحیح ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: گل جنان ولد حاکم خان ..... ۲۸/ جنوری ۱۹۷۵ء.

الجواب: چه په کومو وجوهاتو باندې دا ٲول خلق خفہ دی دهغې د وضاحت نه مخکښې مونږ د جواب ورکولو نه معذور یو. و هو الموفق.

په دویم ځل ٲیوس

سوال: تفصیل او وجوهات داسې دی چه زمونږ په محله کښې د دریو رونیو بچی دی. د دوه رونیو بچی وائی چه د جمات دپاره متفقه طور امام ساتل پکار دی لیکن د دریم رور اولاد وائی چه دامو جوده امام به ساتلې کیږی. لیکن د خلقو اکثریت په دې باندې متفق دی چه موجوده امام د امامت نه لرې کړیښی او بل امام په متفقه طور سره مقرر کړیښی او دا دویم امام د دغې کلی دې او همیشه د تره ځامنو سره په زمکه وغیره جهگړې کوی. لیکن موجوده امام هم د خپل امامت نه نه لرې کیږی. او وائی چه هر څنگه وی څه به امامت کوم. نو د دې وجې نه په یو جمات کښې په یو وخت باندې دوه امامان مونږ ادا کوی. آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: گل جنان ضلع بنون ..... ۲۴/ فروری ۱۹۷۵ء.

الجواب: محترم بغیر څه وجې نه امام معزول کول جائز نه دی. او په یو وخت کښې دوه جماعتونه کول مکروه دی. (۱). البته د جنگ جهگړې او شر او فتنې په نسبت سره اهون البلیتین دی. (۲). نو تکرار او تعدد څه دې. خو تلوار او تعصب شر دی. و هو الموفق.

(۱) قال العلامة حصکفی: ویکره تکرار الجماعة باذان واقامة فی مسجد محلة لا فی مسجد طریق او مسجد لا امام له ولا مؤذن. (الدرا المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۰۸ جلد ۱ مطلب فی تکرار الجماعة فی المسجد)

(۲) قال العلامة عبد القادر الرافعی: (قوله الا لفتنة) ای الا اذا خيف حصول فتنة من عزله بسبب فسقه فلا يسعى فی عزله لان ضرر الفتنة فوق ضرر خلعه. (تقریرات الرافعی حاشیه ابن عابدین ص ۶۹ جلد ۷ باب الامامة)

په ستیت بینک کښې امامت کول

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په ستیت بینک کښې ملازمت یا امامت کول صحیح دی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: سراج الاسلام جامع مسجد کوچی بازار محمد علی جوهر پینور ۳/ صفر ۱۴۰۴ هـ
الجواب: د بینک ملازمت تعاون علی المعصیت دې چه دا ممنوع دی. (۱). او

دا امامت بذات خود جائز دې البته د سود منافع یو امام یا ملازم ته د عوض (بدلې) په طور ورکول جائز نه دی. (۲). و هو الموفق.

په سرتور سر د امامت کولو حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه آیا امام په سرتور سر باندې امامت کولې شی؟ او حال دا چه امام سره کپړه هم شته خو هغه کیږدی

(۱) عن جابر قال لعن رسول الله ﷺ اكل الربوا و موكله و كاتبه و شاهديه و قال هم سواء رواه مسلم. (مشکواة المصابيح ص ۲۴۲ جلد ۱ الفصل الاول باب الربوا)

(۲) وفي المنهاج: ان التصديق من الحرام كفران كان على رجاء الثواب لان فيه استحلال المعصية وهو كفر اذا ثبت كونها معصية بدليل قطعي سواء كان حراماً لهينه او لغيره وهو الراجح فالاصل فيه ان يرد الى المالك او ورثته فان لم يمكن الرد فسيبيله التصديق على الفقراء كما في الهداية وغيرها ولكن لا على وجه رجاء الثواب من هذا المال نفسه بل ينوي فراغ الذمة او ايصال الثواب الى المالك فيشبه الله تعالى بامثال امر الشريعة كما صرح به ابن القيم وفي شرح الاشباه انه جاز اخذ الحرام كالربا للفقير، ويدل على جواز التصديق على الفقراء وعلى جواز اخذهم حديث عاصم بن كليب أخرجه ابو داود في سننه في باب اجتناب الشبهات من كتاب البيوع من حديث اجابة النبي ﷺ داعي امرأة وفي آخره اطعميه الاسارى.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۳۴ جلد ۱ مبحث التصديق من الحرام)

وائی چه داهم سنت رسول دی نوآیا په سرتور سر مونخ ورکول جائز دی؟

بینوا توجروا

المستفتی: صوفی گل رحمن پیپلز کالونی فیصل آباد ۷۰۰۰ رمضان ۱۴۰۳ هـ
الجواب: د احرام په حالت کښې او د تواضع (عاجزی) په صورت کښې سرتور سر مونخ کول جائز دی البته په تواضع او تصنع (خان بنودلو) کښې فرق کول ضروری دی. او د توی تهذیب والو د پاره د دلیل نیولو محل جوړیدل لویه فتنه ده. (۱). وهو الموفق.

د زنا نو د پاره جومات ته مونخ د پاره تلل صحیح نه دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی! (۱). آیا زنا نه اوسې (غیر محرم) په جومات کښې د جمعې مونخ کولې شی چه په جومات کښې د پردې انتظام هم نه وی. او یو بل ښه وینی او حال دا چه مونږ ورته څو څو ځلې وئیلې دی چه زنا نه دې په کورونو کښې مونخونه کوی ځکه چه مکه مکرمه کښې هم داسې کیږي. د مسئلې وضاحت او کړی؟ (۲). په دې ښځو کښې څو زنا نه په نیم بریده لباس کښې هم جومات ته راځی او د جومات په احاطه (حدود) کښې یوه کمره (کوټه) ده چه په هغې کښې جامې بدلې کړي او مونخ کوی او د جامې هم داسې وی چه مونږ ورته په پاکستان کښې ټیډی جامې وایو نو آیا د دوی په دې کښې مونخ کیږي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد اسحاق هانگ کانگ ..... ۱۱/۲/۹۷۴ هـ

الجواب: محترم المقام دامت برکاتکم، د السلام علیکم نه پس دې دا خبره واضح وی چه کله سړی او زنا نه یو امام پسې مونخ کوی نو د برابر والی

(۱) قال العلامة الحصکفی: وصلاته حاسرا ای کاشف رأسه للتکاسل ولا بأس به للتذلّل اما للامانة بها فکفر فی ردالمحتار قال فيه اشارة الى ان الاولى ان لا يفعله وان يتذلّل ويخشع بقلبه فانهما من افعال القلب. (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۳۷۴ جلد ۱ مطلب فی الخشوع باب ما یفسد الصلاة وما یکره فیها)

په صورت کښې د سړي مونخ فاسد یري، د محاذات نه مراد دا دي چه زنا نه ښي يا کس طرفته د سړي سره بغير د څه رکاوټ نه او دريږي يا د سړي نه مخکښي او دريږي اگر که سړي ترينه لري وي. (۱) په حرم شريف کښې د محاذات نه د حفاظت ډير اهتمام کولې شي ليکن دعوامو د بدنظمي په وجه باندې انتظام کونکي عاجزه شي. (۲). د ښځې د پاره نیم بریده کیدل حرام دی لیکن د عورت، پتولو په صورت کښې که ټیډی لباس هم وی مونخ ئې صحیح دي (۳). وهو الموفق

بغير ټيکي او بغير ټوپي نه مونخ ورکول

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په سعودی عرب کښې اکثر امامان بغير ټيکي او بغير ټوپي نه او دريږي او مونخ ورکوی او مونږ د مجبوري نه هغوی پسې خامخامونخ کوو نو آیا دې خلکو پسې مونخ کیږي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد اسماعیل وزارة الدفاع والطيران ریاض سعودیه ..... ۱۸/۴/۱۹۸۸ هـ
الجواب: بغير ټيکي يا بغير ټوپي نه مونخ کول يا ورکول د سنتو نه خلاف دی (۳)

(۱) قال ابن عابدين: وقد صرحوا بان المرأة الواحدة تفسد صلاة ثلاثة اذا وقفت في الصف من عن يمينها ومن عن يسارها ومن خلفها فالتفسير الصحيح للمحاذاة ما في المجتبى المحاذاة المفسدة ان تقوم بجانب الرجل من غير حائل او قدامه واجاب في النهر بان المرأة انما تفسد صلاة من خلفها اذا كان مخاضيا لها.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۲۳ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) وفي فتاوى الهنديه: بدن الحرة عورة الا وجهها وكفيها وقدميها كذا في المتن. (فتاوى عالمگیریه ص ۵۸ جلد ۱ الفصل الاول في الطهارة وستر العورة)

(۳) في منهاج السنن: اعلم انه تستحب الصلوة في ثلاثة اثواب الرداء والازار والعمامة او القميص والسراويل والعمامة صرح به في البحر وغيره، ولا تكره في ثوب واحد اذا اشتمل به جميع بدنه كازار الميت كما صرح به في الشرح الكبير، ولعل مراده نفى كراهة التحريم فلا يرد ما ذكر في الغرائب رجل صلى مع قلنسوة وليس فوقها عمامة او شيء آخر يكره وما ذكره الفردوس الديلمی عن جابر ركعتان بعمامة ..... (بقیه حاشیه په راوانه صفحه)

لیکن دداسی مونخ را اگر حول شرعی مطلوب نہ دی دغہ شان دیریری
خربونکی پسے مونخ کول مکروہ تحریمی دی لیکن واجب الاعادہ نہ دی
لان السلف الصالحین قد صلوا خلف ائمة الجور ولم ترو عنهم الاعادة ﴿۱﴾ ولان
الاقتداء خلف الفاسق اولی من الانفراد ولان هذه الكراهة لامر خارج عن ماهية الصلاة
﴿۲﴾ فافهم . وهو الموفق

کہ امام پہ جمات کنبی وی اوبعضی مقتدیان

پہ تہہ خانہ کنبی وی نو اقتداء صحیح دہ

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ داسی جمات وی چہ
لانڈی ترینہ تہہ خانہ ہم وی امام پہ جمات کنبی اودریری او دباران یابل خہ
(بقیہ حاشیہ) خیر من سبعین رکعة بلا عمامة، وبالجملة ان ترک العمامة ترک الاولی نعم
جاز ترک ما لا یكون مطلوباً شرعاً عند مصلحة العوام. (منهاج السنن شرح جامع السنن
ص ۲۲۵ جلد ۲ باب ماجاء فی الصلوة فی الثوب الواحد)

﴿۱﴾ قال العلامة حلبی: ولهذا ذکر فی المحيط انه لو صلى خلف فاسق او مبتدع احرز
ثواب الجماعة لكن لا یحرز ثواب المصلي خلف تقی کیف وقد صلى الصحابة والتابعون
خلف الحجاج وفسقه ما لا ینفی ..... وعليه ما یحمل عمل الصحابة والتابعین فی الاقتداء
بالحجاج. (غنیة المستملی شرح المنیة المصلی ص ۲۷۵ فصل فی الامامة)

﴿۲﴾ وفي منهاج السنن: (قوله رجل ام قوما وهم له كارهون) قال ابن الملك لبدعته او فسقه
او جهله اما اذا كان بينه وبينهم كراهة عداوة بسبب امر دنیوی فلا یكون له هذا الحكم، وقال
القطب الجندی جملة الامر انه لو كان فيه ما یوجب كراهته شرعاً اعتبرت كراهة وان لم
یکرहे احد، وان لم یکن فيه ذلك شرعاً لم یعتبر فيه كراهة من کرهه وان کرهه الكل واما اذا
لم یکن امره ظاهراً شرعاً فالمعتبر راي غالب من خلفه، قال القاری اما اذا کرهه البعض فالعبرة
بالعالم ولو انفرد، وقيل العبرة بالاكثر ورجحه ابن حجر ولعله محمول على اکثر العلماء اذا
وجدوا والا فلا عبرة بكثرة الجاهلین وجزم صاحب الحلیة بكون هذه الكراهة كراهة تحریم
كما قاله ابن عابدين وذاكر ارباب الفتاوى ان كراهة الاقتداء بمثل هذا الامام اذا كان فی القوم
افضل منه والا فلا كراهة وذكروا ایضاً ان الاقتداء بمثله اولی من الانفراد.
(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۳۰ جلد ۲ باب ماجاء من ام قوما وهم له كارهون)

اجتماع پہ وجہ خائی نہ وی او مقتدیان پہ تہہ خانہ کنبی اودریری نوآیا
لانڈی مونخ کیری؟ بینوا توجروا.
المستفتی: عبد المنان ..... ۱۹۷۴ء/۳/۱۹.

الجواب: دا اقتداء یعنی چہ کله امام اوچت وی او قوم پہ تہہ خانہ کنبی وی.
جائز دہ خوچہ خہ اشتباه پکنبی نہ وی. کما صرح به فی الہندیہ وردا مختار فی باب
الامامة (۱). وهو الموفق.

دویم جمعہ حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ خہ فرمائی دی چہ پہ جمات کنبی دویم
جماعت کول خنگہ دی جائز دی کہ ناجائز؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حاجی گل عظیم خان احسان کارپوریشن بت خیلہ سوات ..... ۱۹۷۹ء/۹/۱۷.
الجواب: دویم جمات نہ مطلقاً مکروہ دی اونه مطلقاً مشروع، کما لا ینفی علی
من راجع الی باب امامة ردالمحتار و بوادر النوادر، د اذان او اقامت نہ کولو او
خائی بدلولو پہ صورت کنبی انکار کول پخیلہ یونا جائز کار دی.

کما فی ردالمحتار ص ۵۵۳ جلد ۱ ولو کرر اھلہ بدونھما او کان مسجد طریق جاز
اجماعاً (وقال بعده) عن ابی یوسف انه اذا لم تکن الجماعة علی الهيئة الاولی لا تکره
والا تکره وهو الصحيح ﴿۲﴾. وفي الہندیہ ص ۷۳ جلد ۱ وفي الاصل للصدر الشہید
اما اذا صلوا الجماعة بغير اذان واقامة فی

﴿۱﴾ وفي الہندیہ: ولو قام علی سطح المسجد واقتدى بامام فی المسجد ان کان للسطح
باب فی المسجد ولا یشتبه علیہ حال الامام یصح الاقتداء. (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۸۸ جلد ۱
الفصل الرابع فی بیان ما یمنع صحة الاقتداء وما لا یمنع) (وہکذا فی ردالمحتار ص ۳۳۵
جلد ۱ قبیل مطلب فی رفع المبلغ صوتہ زیادة علی الحاجة)

﴿۲﴾ (ردالمحتار ص ۴۰۸، ۴۰۹ جلد ۱ مطلب فی تکرار الجماعة فی المسجد باب الامامة)

ناحية المسجد لا يكره ﴿١﴾ وفي المقام تفصيل ﴿٢﴾. وهو الموفق

چه کسان دَخلورو نه زیات نه وی نو دَجمات

په یو طرف کښې دویم جمات کولې شی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه زمونږ د کلي په جمات کښې امام شته دې اومونځ او کړی لیکن څه کسان پاتې شی اودویم جمات او کړی نوآیا دا هغوی دا جماعت یعنی دویم جماعت صحیح دې؟ بینوا توجروا المستفتی: حبیب الله خان گمبیلالکی مروت..... ۱۴۰۱/۷/۴ هـ.

الجواب: دجمات په یو طرف کښې د اذان او اقامت نه بغیر دویم جمات کول جائز دی. او خاص کر چه کله دا کسان دخلورونه زیات نه وی.

کما فی الهندیه ص ۸۳ جلد ۱ وفي الاصل للصدر الشهيد اما اذا صلوا بجماعة بغیر اذان واقامة فی ناحية المسجد لا یکره، وقال شمس الائمة الحلوانی ان کان سوی الامام ثلاثة لا یکره بالاتفاق ﴿٣﴾. وهو الموفق

﴿١﴾ (فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۳ جلد ۱ الفصل الاول فی الجماعة)

﴿٢﴾ اثر علی تسمانوی رحمہ اللہ فرمائی: دقتھی روایتونو نه څه صورتونه اودهغې احکامات معلومیږي. اولنې صورت: دمحلې په جمات کښې غیر اهل مونځ کړې وی. دویم صورت: دمحلې په جمات کښې اهل کس بغیر د اعلان اذان نه یا بغیر د اذان نه په درجه اولی سره مونځ کړې وی. دریم صورت: دغه جمات په لاره باندې وی. څلورم صورت: په دې جمات کښې امام اومؤذن معین نه وی. پنځم صورت: دمحلې جمات وی یعنی دهغه جمات مونځ کونکی او امام معین وی او هغوی پکښې د اذان د اعلان په صورت کښې مونځ کړې وی. پس څلورم او اولنې صورت کښې بالاتفاق جماعت ثانیه جائز بلکه افضل دې لکه څنگه چه د افضلیت تصریح موجود ده. نو په پنځم صورت کښې که دویم جمات بهیشت الاولی وی بیا خوب بالاتفاق مکروه تحریمی دې لکه چه په ردالمحتار کښې دتحریمی کیدلو تصریح ده او که په هیئت اولی نه وی نو دا د کلام محل دې د امام ابویوسف په نزد مکروه نه دې او د امام صاحب په نزد مکروه دې لکه چه په "ظهیریہ" کښې ددې ظاهر الروایة کیدل ښکاره دی. البته یو روایت د امام صاحب نه دا دې چه که دریو نه زیات وی نومکروه دې گڼي مکروه نه دې دا د روایتونو د ظاهري مدلول خلاصه شوه الخ. امداد الفتاوی ص ۲۴۲ جلد ۱ باب الامامة والجماعة.

﴿٣﴾ (فتاویٰ هنديه ص ۸۳ جلد ۱ الفصل الاول فی الجماعة الباب الخامس فی الامامة)

د باندو په جماتونو کښې د دویم جماعت حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دباندو په جماتونو کښې دحنفی مذهب په بناءباندې دویم جماعت جائز دې که نه؟ بینوا توجروا المستفتی: محمد عمران نوشهره.

الجواب: دویم جماعت نه مطلقاً ممنوع دې اونه مطلقاً مشروع دې. دامام ابویوسف قول "اوسع المذاهب" دې. وهوانه اذالم تكن الجماعة على الهيئة الاولى لا تکره والاکره وهو الصحيح کما فی ردالمحتار ص ۵۵۲ جلد ۱ ﴿١﴾. وهو الموفق.

په ائیرپورټ (دجهازونو میدان) کښې دویم جماعت مکروه نه دې.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دتعرې امارات په ائیرپورټ کښې یو جمات دې پنځه وخته مونځونو دپاره ئې امام هم مقرر دې چه باقاعده امامت کوی لیکن مسئله داده چه په ماسپینین کښې دوه جمعی کیږي چه په یو شان باندې کیږي هم په هغه مصلی او د اقامت سره او دواړو جماعتونو دپاره باقاعده وختونه هم لیکلې شی آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الرشید اندرون هشتنگری گیت پینور..... ۲/ربیع الاول ۱۴۰۲ هـ.

الجواب: ظاهري طور سره دجماعتونو په دې تکرار کښې څه کراهت نشته ځکه چه د ائیرپورټ او سټیشن وغیره جماتونه محلې نه لری.

(ماخوذا ز ردالمحتار ص ۵۱۶ جلد ۱ باب الامامة) ﴿٢﴾. وهو الموفق.

﴿١﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۰۹ جلد ۱ مطلب فی تکرار الجماعة فی المسجد)

﴿٢﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: او كان مسجد طريق جاز اجتماعا كما فی مسجد ليس له امام ولا مؤذن ويصلي الناس فيه فوجا فوجا فان الافضل ان يصلي كل فريق باذان واقامة على حدة كما فی امالي قاضيخان..... واما مسجد الشارع فالناس فيه سواء لا اختصاص له بفريق دون طريق. (ردالمحتار ص ۴۰۸ جلد ۱ مطلب فی تکرار الجماعة فی المسجد باب الامامة)

د سوہ خور امام د وجہی نہ بل جمات تہ تل بہتر دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ آیا سود خور امام پسی مونخ کول جائز دی؟ چہ خواتہ بل جمات کنبی ہم د جمعہ مونخ کیری؟ بینوا توجروا.

المستفتی: میان احسان اللہ اسماعیل نو شہرہ ..... ۳۰ جولائی ۱۹۷۳ء.
الجواب: پہ دی صورت کنبی بل جمات تہ تل جائز دی بلکہ بہتر دی فی الشرح الکبیر ص ۵۶۹ فی فتاویٰ قاضی خان اذاکان امام الحی زانیہ واکل ربواً لہ ان یتحول الی مسجد آخر (۱). وهو الموفق.

د فرض مونخ راگر خونکی پسی د نوی فرض والا د اقتداء حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د کراہت تحریمی پہ وجہ بانڈی د فرض مونخ راگر خونکی امام پسی د نوی فرض کونکی اقتداء صحیح دہ یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: شیخ الحدیث مولانا فضل الہی شاہ منصوری دارالعلوم حقانیہ ۱۴/۱۰/۱۹۹۰ء.
الجواب: ددی اقتداء د صحت یا عدم صحت متعلق پہ صراحت سرہ خہ جزئیہ ملاؤ نہ شوہ او اکابرین پہ دی کنبی مختلف دی. مولانا اشرف علی تہانوی رحمہ اللہ صحت طرفتہ مائل دی او مفتی عزیز الرحمن صاحب رحمہ اللہ د عدم صحت قائل دی. چہ راجح قول د حضرت حکیم الامت رحمہ اللہ دی ان شاء اللہ حکمہ چہ د اعادی تعریف دا دی.

ہی فعل ما فعل او لامع ضرب من الدخل ثانیاً وقیل هو اتيان المثل الاول علی وجہ الکمال کما فی منحة الخالق علی هامش البحر ص ۷۸ جلد ۲ (۲)، وفی ردالمحتار ص ۶۷۷ جلد ۱ عن المیزان یؤخذ من لفظ الاعادة ومن تعريفها بما مر انه ينوی بالثانية الفرض

(۱) (غنية المستملی شرح منية المصلی ص ۵۲۵ فصل فی احکام المسجد)

(۲) (منحة الخالق علی هامش البحر الرائق ص ۷۸ جلد ۲ باب قضاء الفوائت)

لان ما فعل او لا هو الفرض فاعادته فعله ثانياً اما علی القول بان الفرض يسقط بالثانية فظاهر، واما علی القول الاخر فلان المقصود من تكرارها ثانياً جبر نقصان الاولى فالاول فرض ناقص والثانية فرض كامل، انتهى ما فی ردالمحتار (۱)، وفی جنائز ردالمحتار ص ۸۲۶ جلد ۱ فاذا اعادها وقعت فرضاً مكملًا للفرض الاول نظیر اعادة الصلوة المؤداة بکراهة فان كلا منهما فرض كما حققناه فی محله انتهى ما فی ردالمحتار (۲). خلاصہ داچہ صلاة معاده فرض دی اود ابن الہمام رحمہ اللہ کلام ہم دی طرف تہ اشارہ کوی.

کما فی ردالمحتار ص ۴۲۶ جلد ۱ قوله والمختار انه جابر للاول لان الفرض لا يتكرر ای الفعل الثاني جابر للاول بمنزلة الجبر بسجود السهو وبالاول يخرج عن العهدة..... ومقابله ما نقلوه عن ابی اليسر من ان الفرض هو الثاني، واختار ابن الہمام الاول کما قال لان الفرض لا يتكرر وجعله الثاني يقتضي عدم سقوطه بالاول اذ هو لازم ترک الرکن لا الواجب الا ان يقال المراد ان ذلك امتنان من الله تعالى اذ يحتسب الكامل وان تاخر عن الفرض لما علم سبحانه انه سيقعه، انتهى (۳).

خلاصہ داچہ د اعادی پہ صورت کنبی معلومہ شی چہ دا راگر خولی شوی مونخ فرض دی نو ددی نوی راتلونکی اقتداء بہ صحیح وی. وهو الموفق.

د مکئی والو د پارہ پہ جمات کنبی دویم جماعت کول مکروہ دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ پہ یو جمات کنبی

(۱) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۳۶ جلد ۱ باب قضاء الفوائت)

(۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۶۵۲ جلد ۱ مطلب فی کراهة صلاة الجنابة فی المسجد باب صلاة الجنائز)

(۳) (ردالمحتار مع الدر المختار ص ۳۳۷ جلد ۱ مطلب کل صلاة اديت مع کراهة تحریم تجب اعادتها)

مونخ شوې وی او دهغې نه پس ددغې محلي نور خلق بیا په دویم حل جماعت کوی، نو آیا شرعی دا دویم جماعت بجائز دي که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالولی افغانی متعلم دارالعلوم حقانیه... ۱۹۸۲/۱۲/۳۱.

الجواب: د کومې محلي د جماعت امام چه مقرر وی او هغه باقاعده په جماعت سره مونخ کړې وی. نو دهغې نه پس دویم جماعت مکروه دي.

اما اذا صلوا بجماعة بغير اذان واقامة في ناحية المسجد لا يكره وقال شمس الائمة الحلواني ان كان سوى الامام ثلاثة لا يكره اتفاقا كذا في الاصل لصدر الشهيد (عالمگیری ص ۸۲ جلد ۱ باب الامامة ۱). وهو الموفق.

بدعتی پسي مونخ کول پکار دی که خان له؟

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه دبدعتی په اقتداء کښې مونخ کول څنگه دی او که اقتداء ورپسې او نکړې نوبيا خان له مونخ څنگه دي؟ حکم ئې بيان کړئ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۲۹/شوال ۱۴۰۳ هـ.

الجواب: د خان له مونخ نه او ویشته درجې افضل دي. (۲). (بحر، شامي، فتح القدیر، هنديه وغيره). (۳). وهو الموفق.

(۱) (فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۳ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) عن ابن عمر قال قال رسول الله ﷺ صلوة الجماعة تفضل على صلوة الرجل وحده بسبع وعشرين درجة. (سنن الترمذی ص ۳۰ جلد ۱ باب ماجاء في فضل الجماعة)

(۳) وفي الهندية: تجوز الصلاة خلف صاحب هوى وبدعة..... ولو صلى خلف مبتدع او فاسق فهو محرز ثواب الجماعة لكن لا ينال مثل ما ينال خلف تقى كذا في الخلاصة. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۳ جلد ۱ الفصل الثالث في بيان من يصلح اماما لغيره)

امام ته د تنخواه ورکولو د ویرې نه د جماعت پریخودونکی حکم

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه کوم مقتدی امام ته د فطرائې او تنخواه ورکولو د ویرې نه مونخ کول پریږدی دهغه څه حکم دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۲۳/ذی قعده ۱۳۹۲ هـ.

الجواب: د جماعت پریخودونکې فاسق دي (۱) اگر که په امام کښې فسق، بدعت، حرام خوری وغیره عیبونه ولې موجود نه وی. (۲). (ماخوذ من رد المحتار والپحروالهنديه). وهو الموفق.

چه د محلي والا نه وی د هغوی دویم جماعت او اذان او اقامت

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه په یو جماعت کښې مونخ شوې وی او ملیمانه دویم جماعت کوی نو دا جائز دی که نه؟ دغه شان د اذان او اقامت به څه حکم وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نورالحق باره پيښور..... ۲/صفر ۱۴۰۳ هـ.

الجواب: کوم جماعت سره چه محله وی او امام او مؤذن ئې مقرر وی نو د محلي والا د جماعت نه پس بل جماعت مکروه دي البته که درې څلور کسان د جماعت په یو گوټ کښې بغير د اقامت نه دویم جماعت او کړی نو څه د

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله قال في البحر الخ) وقال في النهر هو اعدل الاقوال واقواها ولذا قال في الاجناس لا تقبل شهادته اذا تركها استخفافا ومجانة اما سهوا او بتاويل ككون الامام من اهل الاهواء او لا يراعى مذهب المقتدى فتقبل.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۱۰ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: (قوله وكره امامة العبد والاعرابي والفاسق والمبتدع والاعمى وولد الزنا) بيان للشئين الصحة والكراهة اما الصحة فمبينة على وجود الاهلية للصلاة مع اداء الاركان وهما موجودان من غير نقص في الشرائط والاركان ومن السنة حديث صلوا خلف كل بر وفاجر وفي صحيح البخاري ان ابن عمر كان يصلي خلف الحجاج وكفى به فاسقا كما قال الشافعي وقال المصنف انه افسق اهل زمانه.

(البحر الرائق ص ۳۵۸ جلد ۱ باب الامامة)

اعترض خبرہ نہ دہ خود عام سری دجماعت بہ داحکم نہ وی فلیراجع الی البدائع والشرح الكبير (۱). وهو الموفق.

د محلی والا دجماعت نہ مخکنی دمسافرو جماعت کول جائز دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دمحلی والو دجماعت نہ مخکنی دمسافرو دپارہ دہغوی پہ جماعت کنبی خان لہ جماعت کول صحیح دی کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: زاهد حسین بت خیلہ سوات

الجواب: مسافر خلق دمحلی والو نہ مخکنی جماعت کولی شی پہ دی کنبی ہیخ کراہت نشته دی. (عینی شرح ہدایہ، شامی ص ۳۷۱ جلد ۱ (۲). وهو الموفق.

د حنفی امام شوافعو دپارہ د شوافعو پہ طریقہ مونخ ورکول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ امام حنفی دی او

(۱) قال الحلبي: واذا لم يكن للمسجد امام وموذن راتب فلا يكره تكرار الجماعة فيه باذان واقامة بل هو الافضل ذكره قاضي خان اما لو كان له امام وموذن معلوم فيكره تكرار الجماعة فيه باذان واقامة عندنا وعن ابي حنيفة رحمه الله لو كانت الجماعة الثانية اكثر من ثلاثة يكره التكرار والا فلا وعن ابي يوسف رحمه الله اذا لم تكن على هيئة الاولى لا يكره والا يكره وهو الصحيح وبالعدل عن المحراب تختلف الهيئة كذا في فتاوى البزازي. (غنية المستملی ص ۵۶۶، ۵۶۷ فصل فی احکام المسجد)

(ومثله في بدائع الصنائع ص ۳۷۸ جلد ۱ تکرار الجماعة فی المسجد)

(۲) قال الحصكفي: وكره تركهما معا لمسافر ولو منفردا وكذا تركها لا تركه لحضور الرفقة بخلاف مصل ولو بجماعة في بيته بمصر او قرية لها مسجد اى فيه اذان واقامة والا فحكمه كالمسافر فلا يكره تركهما اذا اذان الحي يكفيه او مصل في مسجد بعده صلاة جماعة فيه بل يكره فعلهما. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۹۱ جلد ۱ مطلب فی کراہة تکرار الجماعة فی المسجد)

مقتديان دبل امام تابعی دی شوافع دی یا مالکیان وغیرہ. آیا دا حنفی امام دبل مذهب مقتدیانو دپارہ دہغوی پہ طریقہ مونخ ورکولی شی؟ لکہ قنوت فی الفجر تسمیہ بالجہر وغیرہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل اکبر حقانی حالاً مقيم متحده عرب امارات... ۱۴۰۱/۷/۹ھ. الجواب: امام بہ متبوع وی دہغہ پہ تابع کیدلو کنبی دتوہین اوبدنظمی پیدا کیدلو پشان مصیبتونہ موجود دی. (۱). وهو الموفق.

د غلا د خطري د وجہ نہ جماعت پریخودل جائز دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ خہ پہ زرعی تربیتی ادارہ پیپور کنبی د"انسٹریکٹر" پہ حیثیت متعین یم طالب علمانوتہ د خودنی نہ علاوہ دثوکیدارانو نگرانی ہم زما پہ ذمہ دہ مسئلہ دادہ چہ زمونہ اکثر ثوکیداران ددیوتی پہ وخت کنبی جماعت دجمعی د مونخ دپارہ حی اوس (خدائی دی نہ کری) کہ دی دوران کنبی خہ غلا وغیرہ اوشی نومتعلقہ ثوکیدار او ورسره بہ زہ ہم دنگران پہ حیثیت سرہ ذمہ وار یم، نو سوال دا دی چہ آیا ثوکیدار دپارہ ددیوتی پہ دوران کنبی دجمعی مونخ کول ضروری دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: کشمیر خان پیپور یونیورسٹی... ۲۲/شوال ۱۴۰۴ھ.

الجواب: مناسب دادہ چہ دا ثوکیداران حضرات وغیرہ ددیوتی پہ دوران کنبی پہ یومناسب حائی کنبی جماعت سرہ مونخ ادا کری اگرچہ د غلا د خطري پہ وجہ ترک جماعت ہم جائز دی. (کما فی ردالمحتار ص ۵۱۹ جلد ۱ (۲). وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن عابدين: لو ان رجلاً برئ من مذهبه باجتهاد وضح له كان محمودا ماجورا اما انتقال غيره من غير دليل بل لما يرغب من غرض الدنيا وشهوتها فهو المذموم الآثم المستوجب للتأديب والتعزير لا ارتكابه المنكر في الدين واستخفافه بدينه ومذهبه.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۰۹ جلد ۳ مطلب فيما اذا ارتحل الى غير مذهبه باب التعزير)

(۲) قال العلامة الحصكفي: ولا على من حال بينه وبينها..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

بہ صلاحت نہ موجود ہو پہ صورت کنبی بخہ خاوند جماعت کوئی شی
 سوال: علمائے دین نے فرمایا کہ کنبی خہ فرمائی جہ یو سری دخیلی بنی
 بر سر کہ کنبی دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری
 دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری
 کنبی دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری دسری
 المستفتی فضل مولی عرف تنگی استاد پیرانک چارسدہ ۱۲ صفر ۱۳۹۲ھ

الجواب: داجہ انت بغیر شک شبہی نہ جائز دی البتہ نسخہ بہ خامخا و جواباً
 شاتہ اودروی.

لان المحاذاة مفسد عندنا ﴿۱﴾ وروی الطبرانی فی الکبیر والایوسط ان رسول
 اللہ ﷺ اقبل من نواحی المدينة یرید الصلوة فوجد الناس قد صلوا فمال الی منزله
 فجمع اهلہ فصلی بهم (بحوالہ بواد ص ۱۳۱ جلد ۱) ﴿۲﴾. وهو الموفق

د امام دیارہ د مقتدیانو نہ خان لہ دجمات د

مال پہ دروازہ کنبی اودریدل مکروه دی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دجمات امام صاحب

(بقیہ حاشیہ) مطروطين وبرد شديد وظلمة كذلك وريح ليلالا نهرا وأخوف علي ماله، قال
 ابن عابدين اي من لس ونحوه اذا لم يمكنه غلق الدكان او البيت مثلاً ومنه خوفه على تلف
 طعام في قدر..... والظاهر علمه لان له قطع الصلاة له ولا سيما ان كان امانة عنده كوديعة او
 غارية او رهن مما يجب عليه حفظه.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۴۱۱ جلد ۱ قبیل مطلب البدعة خمسة قسام باب الامامة)

﴿۱﴾ قال الحصكفي: واذا حادثه ولو بعضو واحد..... امرأة..... ولا حائل بينهما في
 صلاة..... فسدت صلاته. (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۴۲۳ جلد ۱ قبیل مطلب
 الواجب كفاية هل يسقط بفعل الصبي)

﴿۲﴾ (بوادر النواذر ص ۱۳۱ جلد ۱ تفصيل كراحت جماعة ثانيه)

همیشه د مال (کمری) پہ دروازہ کنبی اودریزی او مقتدیان دجمات پہ صحن
 کنبی دی نوآیا دا اقتدا مسیح دہ؟ بینوا توجروا.
 المستفتی نعلیہ ۱۹۹۰

الجواب: دا اقتدا مسیح دہ لکن مکروه دہ
 اما الاول لكون المسجد مكاناً واحداً واما الثاني فتحقیق الامام بالمكن وثيقه بين
 الاسطواناتين (ماخوذ از رد المحتار ﴿۱﴾). وهو الموفق

د زنانو د جماعت شرعی ثبوت شتہ دی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دبنده کور والا بنده
 پہ نفلو کنبی کلام پاک اوروں او د زنانو امامت کوی اوس بعضی خلق
 وائی چہ دبنخو دجماعت شہ ثبوت دی؟ نوآیا واقعی دبنخو دجماعت شہ
 شرعی ثبوت نشتہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل الہی خطیب جامع مسجد فاروقیہ اسلام آباد ۱۹۷۲ء ۲۴/۹

الجواب: دتحقیق مطابق دبنخو جماعت مشروع دی نہ منسوخ دی او نہ
 مخصوص دی.

لان النبی ﷺ جعل لام ورقة مؤذنا وامرها ان تؤم اهل دارها (رواہ ابو داؤد ص ۹۵
 جلد ۱) ﴿۲﴾ ولا وجه لنسخه ولا دليل على الخصوصية كيف وقدرى ابن ابي شيبة
 ان ام سلمة وعائشة رضی اللہ عنہما امتا فی التراویح والقرص ﴿۳﴾ قال العلامة
 اللکهنوی فی عمدة الرعاية على هامش شرح الرقايہ ص ۱۷۶ جلد ۱ قوله كجماعة

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: تنبيه في معراج الدراية من باب الامامة الاصح ما روى عن ابي
 حنيفة انه قال كره للامام ان يقوم بين الساريتين او زاوية او ناحية المسجد او الى سارية لانه
 بخلاف عمل الامة.

(رد المحتار هامش الدر المختار ص ۴۷۸ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

﴿۲﴾ (سنن ابي داؤد ص ۹۵ جلد ۱ باب امامة النساء)

﴿۳﴾ (مصنف ابن ابي شيبة ص ۵۳۶ جلد ۱ باب المرأة تؤم النساء)

النساء وحملهن علوه بانها لا تخلو عن ارتكاب ممنوع وهو قيام الامام وسط الصف ولا يخفى ضعفه بل ضعف جميع ما وجهوا به الكراهة كما حققناه في تحفة النبلاء في مسألة جماعة النساء وذكرنا هناك ان الحق عدم الكراهة كيف لا وقد امت بهن ام سلمة وعائشة رضي الله عنهما في التراويح وفي الفرض كما اخرج ابن ابي شيبة وغيره وامت ام ورقة في عهد النبي ﷺ بامرهم كما اخرج ابو داود ، انتهى (۱) قلت وقال الامام الاثمة اذا صح الحديث فهو مذهبي (۲) اولعل المراد من الكراهة تنزيهه كما يشير اليه كلام صاحب الخلاصة وصلوتهن فرادى افضل (۳) نعم صرح في شرح التنوير بالتحريم لا كن لا وجه له (۴) فافهم. وهو الموفق

د زنانو جماعت د بعضی فقهاؤ په نزد جائز

او د بعضو په نزد مکروه دي

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه (۱) يوه حافظه په

(۱) (عمدة الرعاية على هامش شرح الوقاية ص ۱۷۶ جلد ۱ فصل في الجماعة)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: ونظيره هذا ما نقله العلامة بيري في اول شرحه على الاشباه عن شرح الهداية لابن الشحنة ونصه اذا صح الحديث وكان على خلاف المذهب عمل بالحديث ويكون ذلك مذهبه ولا يخرج مقلده عن كونه حنفيا بالعمل به فقد صح عنه انه قال اذا صح الحديث فهو مذهبي وقد حكى ذلك ابن عبد البر عن ابي حنيفة وغيره من الاثمة. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۰ جلد ۱ مطلب صح عن الامام انه اذا صح الحديث فهو مذهبي)

(۳) قال العلامة طاهر بن عبد الرشيد البخاري: وامامة المرأة للنساء جائزة الا ان صلوتهن فرادى افضل. (خلاصة الفتاوى ص ۱۴۷ جلد ۱ فصل في الامامة والاقتداء)

(۴) قال العلامة حصكفي: ويكره تحريما جماعة النساء ولو في التراويح..... فان فعلن تقف الامام وسطهن..... كالعراة فيتوسطهم امامهم ويكره جماعتهم تحريما فتح.

(الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۱۸ جلد ۱ قبيل مطلب هل الاساءة دون الكراهة الخ)

تراويح کښې ښځوته امامت کوي چه دهغي دپاره نور ښځوته دعوت هم ورکولې کيږي. آيا په دي کښې څه کراهت شته؟ (۲). يوه مشر د ښځه په چارسده کښې د جمعې په ورځ نوري ښځې را جمع کوي او د جمعې مونځ ورته کوي نو آيا د دي ښځو د زمي نه د ماسپښين مونځ ساقط کيږي؟ بينوا توجروا. المستفتي: مفتي عبد الله شاه محله عزيز خيل چارسده..... ۱۹۹۱ء ۱/۴.

الجواب: (۱) فقهائي کرامو د ښځو جماعت ته او د جماعت دپاره دکورونو نه وتلو ته مکروه ليکلي دي. کما في امامة الدر المختار مع ردالمختار. (۱) او مولانا عبدالحی په "عمدة الرعاية على شرح الوقاية ص ۱۷۶ جلد ۱ کښې جواز ته راجح وئيلي دي. (۲). ځکه چه پيغمبر ﷺ ام ورقه ﷺ ته دامامت کولو اجازت ورکړې وو. کما في سنن ابي داود ص ۹۵ جلد ۱ باب امامة النساء (۳).

(۱) قال العلامة حصكفي: ويكره تحريما جماعة النساء ولو في التراويح في غير صلاة جنازة فان فعلن تقف الامام وسطهن..... ويكره جماعتهم تحريما فتح ويكره حضورهن الجماعة ولو لجمعة وعيد ووعظ مطلقاً ولو عجوز اليل على المذهب المفتي به لفساد الزمان. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۱۸ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) قال العلامة عبد الحى اللكهنوى: قوله كجماعة اى كما يكره جماعة النساء وحملهن سواء كان فى الفرض او النفل وعلوه بانها لا تخلو عن ارتكاب ممنوع وهو قيام الامام وسط الصف ولا يخفى ضعفه بل ضعف جميع ما وجهوا به الكراهة كما حققناه في تحفة النبلاء فناها في مسألة جماعة النساء وذكرنا هناك ان الحق عدم الكراهة كيف لا وقد امت بهن ام سلمة وعائشة في التراويح وفي الفرض كما اخرج ابن ابي شيبة وغيره امت ام ورقة في عهد النبي ﷺ بامرهم كما اخرج ابو داود.

(عمدة الرعاية على هامش شرح الوقاية ص ۱۷۶ جلد ۱ فصل في الجماعة)

(۳) عن ام ورقة بنت عبد الله بن الحارث بهذا الحديث والاول اتم وكان رسول الله ﷺ يزورها في بيتها وجعل لها مؤذنا يؤذن لها وامرها ان يؤم اهل دارها قال عبد الرحمن فانا رأيت مؤذنها شيخا كبيرا. (سنن ابي داود ص ۹۵ جلد ۱ باب امامة النساء)

او دینغیر علیہ السلام دو فوات نہ پسر حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا او ام سلمہ رضی اللہ عنہا ہم یہ تراویح کنبی امامت کری و کما فی مصنف ابن ابی شیبہ وغیرہ (۱) نو معلومہ شوه چه دام ورقه رضی اللہ عنہا امامت نہ مخصوص دی اونه منسوخ دی بهر حال دفتہانی کرامو حکم اوفتوی دفتنی په مخ نیوی باندي محمول ده (۲) چه کله ذکورت د وجوب دپاره شرط دی توبخه نسخوته د جمعې امام کیدلې شی لیکن بهر حال دمکرو هاتو نه دا جماعت دک دی اود انفراس نه ډیر مفضل دی. وهو الموفق.

په دنیاوی معاملاتو کنبی د امام او مقتدی په

اختلاف سره د مقتدی په مونخ څه اثر نه پریوخی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه دامام او مقتدی په مینځ کنبی په دنیاوی معاملاتو کنبی اختلاف پیدا شو امام مقتدی ته او وئیل چه مایسې ستا مونخونه مخکنبی هم نه دی شوي اونه اوس کیږی. نو آیا دامام په دې قول سره دمقتدی دامونخونه شوي دی که نه؟ او مونخ کول ورپسې جائز دی که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۰/۴/۱۹۷۴.

الجواب: دامام دا دواړه خبرې چه ستامونخونه نه دی شوي او مایسې اقتداء مه کوه دا دپښتو خبرې دی کتابی او شرعی خبرې نه دی. وهو الموفق.

د تیوشن د پاره لري تللو وخت کنبی د جمات په ځاني حجره کنبی مونخ ورکول سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه زید دخپل کور نه یو یانیم میل فاصله باندي د عمرو "کورتہ ځی او هلته ماشومانوته د دینی سبق تیوشن کوی او امامت هم کوی لیکن هلته جمات نشته د عمرو په کور یا حجره کنبی مونخ ورکوی نو آیا د زید داسې کار کول شرعاً جائز دی که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل احمد ضلع کوهاټ.

(۱) ان ام سلمة وعائشة رضي الله عنهما اماتا في التراويح والفرص. (مصنف ابن ابی شيبه ص ۵۳۶ جلد ۱ باب المرأة تؤم النساء)

الجواب: داسې تارک الجماعت نه دی خو تارک المسجد والا خبره بیا هم د غور قابله ده. وهو الموفق.

په کوم جمات کنبی چه مقتدیان وی د

هغوی عارضی امام په کوم ځاني مونخ کوی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه په یو ښار کنبی څو جماتونه دی او په هر جمات کنبی د جمعې مونخ کیږی، د ښار نه بهر مختلف سرکاری د اوسیدلو کورونه دی دهغوی مشترکه یو ورکوټې جمات دی. دهغې د خاص امام او مؤذن مقرر نه دی. بلکه یو ملازم (نوکر) هلته کنبی مونخ ورکوی. اوس که څو ورځې دا جمات غیر آباد پاتې شی او څوک ورته رانشی نو دا عارضی امام به په دغه ورځو کنبی د ښار چرته بل جمات ته د مونخ دپاره ځی که په خپل جمات کنبی به مونخ کوی. او چه د ښار جمات ته لارشی نو د مقتدی په حیثیت باندي مونخ کول به د ثواب ذریعه وی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالجمید ایس وی درازنده ایف آر ډی آئی خان. ۲۲/۱۱/۱۹۷۲.

الجواب: که په دې جمات کنبی نور مونخ گذارنه وی نو دې عارضی امام دپاره بهتر داده چه دې محلي والا جمات کنبی اذان او مونخ کوی. (فلیراجع الی ردالمحتار ۵۱۹ جلد ۱). وهو الموفق.

د جمات امام صاحب باندي لعنت کولو والا پخپله ملعون دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه یو سړی خپل د جمات امام ته بدري ردې وائی او بیا بیا ورته وائی چه په تادي د خدائي لعنت وی نو ددې سړی څه حکم دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی فیض محمد... ۲۳/۱۱/۱۹۷۴.

(۱) قال العلامة ابن عابدين: قلت لکن فی الخانیة وان لم یکن لمسجد منزله مؤذن فانه یذهب الیه ویؤذن فیہ ویصلی وان کان واحدا لان المسجد منزله حقا علیه فیودی حقه مؤذن مسجد لا یحضر مسجده احد قالوا هو یؤذن ویقیم ویصلی وحده وذاک احب من یصلی فی مسجد آخر. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۱۰ جلد ۱ قبیل مطلب البدعة خمسة اقسام).

الجواب: کہ داد کلی امام صاحب د لعنت مستحق نہ وی نو دالعنت کونکې به ملعون وی او دتغزیر لائق به وی.

لقول النبي ﷺ ان العبد اذا لعن شيئاً صعدت اللعنة الى السماء فتغلق ابواب السماء دونها ثم تهبط الى الارض فتغلق ابوابها دونها ثم تاخذ يميناً وشمالاً فاذا لم تجد مساعداً رجعت الى الذي لعن فان كان لذلك اهلاً والاربعاء الى قائمها (رواه ابو داود بحواله مشكوة ص ۲۱۳ جلد ۱) ﴿۱﴾. وهو الموفق

د جهات امام پسي اقتداء نه كول د نافرمان كيدلو باعث نه دي

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كښې څه فرمائي چه يو هسې په نوم امام دي علم وغيره ئې نه دي حاصل كړي او په اخلاقي جرمونو كښې هم اخته دي نو په وجه يومقتدي هغه پسي مونځ نه كوي حال دا چه استاد ورته نه دي وئيلي چه ما پسي مونځ مه كوه اونه يې دا وئيلي دي چه ته زما نه عاق ئې او مقتدي ورسره هم كينه نه ساتي. نو آيا دامقتدي د اقتداء نه كولو په وجه باندې "عاق" دي؟ بينوا توجروا.

المستفتي: راضي الرحمن ارمرپايان پيښور.... ۱۹۷۴ء/۱۱/۵.

الجواب: دامام پسي اقتداء نه كول د "عاق" كيدلو باعث نه دي البته په ټولو فتاوو كښې د اليكلي شوي دي چه د ځان له مونځ نه فاسق پسي اقتداء كول افضل دي. ﴿۲﴾. وهو الموفق.

د شهواني وسوسو په وجه باندې به جماعت نه پريخودلي كيږي

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كښې څه فرمائي چه زه كله د جمعې په مونځ

﴿۱﴾ (مشكوة المصابيح ص ۲۱۳ جلد ۲ باب حفظ اللسان والغيبة والشتيم)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: وفي النهر عن المحيط صلى خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة، قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله نال فضل الجماعة) افاد ان الصلاة خلفهما اولي من الانفراد.

(ردالمحتار مع الدر المختار ص ۲۱۵ جلد ۱ مطلب في امامة الامر دباب الامامة)

كښې شريك شم نو د نورو مونځ گزارو په باره كښې شهواني وسوسې پيدا كيدل شروع شي يعنې په شهواني قوت كښې تحريك پيداشي برابره خبره ده چه هغه بوډا ولي نه وي دي مرض د مالي خوليا "يامكمل شيطاني او فاسدو خيالونو صورت اختيار كړي دي. نو په دي صورت حال كښې د جمعې مونځ كووم كه جماعت پريږدم؟ بينوا توجروا.

المستفتي: شيرين جان شهباز خيل بنو... ۱۹۷۲ء/۱۰/۴.

الجواب: خبرشه چه ستاد مرض جائز علاج شته نو د ناجائز علاج (جماعت پريخودلو) څه ضرورت دي؟ جائز علاج دادې چه ته په مونځ كښې دا خيال كوه چه الله تعالى ماويني اوزمادزړه خبرې هم پيژني نو په قلاړه قلاړه به ستادا فاسد خيالونه ختم شي. ﴿۱﴾. وهو الموفق.

د دويمې جمعې حكم؟ او قصداً د دويمې

جمعې د پاره د اولني جماعت پريخودلو حكم

سوال: ﴿۱﴾ د دويم جماعت څه حكم دي چه جمات د سر ك په غاړه باندې واقع دي؟
﴿۲﴾ كه يو سړي يو يا دوه ركعتونه دامام سره كولي شي خو قصداً نور خلقو ته د دويم جماعت كولو د پاره اولني جماعت پريږدي د دي څه حكم دي؟ بينوا توجروا
المستفتي: محمد نظيف وزيرستاني

الجواب: چونكه ظاهري طور سره د اجمات د لاري جمات دي نو په دي كښې

﴿۱﴾ عن عثمان بن ابي العاص قال قلت يا رسول الله ان الشيطان قد حال بيني وبين صلوتي وبين قراءتي يلتبسها علي فقال رسول الله ﷺ ذاك شيطان يقال له خنزب فاذا احسسته فتعوذ بالله منه واتفل على يسارك ثلثا ففعلت ذاك فاذهب الله عنه رواه مسلم. وعن القاسم بن محمد ان رجلاً سأل فقال اني اهم في صلوتي فيكثر ذلك علي فقال له امض في صلوتك فانه لن يذهب ذلك عنك حتى تنصرف وانت تقول ما اتممت صلوتي رواه مالك. (مشكوة المصابيح ص ۱۹ جلد ۱ باب في الوسوسة الفصل الثالث)

دویم جماعت جائز دی خاص طور سرہ چہ اذان او اقامت ددویم جماعت دبارہ پریردی او محراب ہم پریردی. (یدل علیہ مافی الدر المختار وردالمختار ص ۵۱۶ جلد ۱). (۱). (۲). داسرې پھ غلطی دی حکم چہ اولنی جماعت بغیر خہ شک شبہی نہ جائز دی او پھ دویم جماعت کسبی اختلاف دی نود مشکوک دبارہ یقینی خیز پریرخودل نہ دی پکار. وھوالموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: ویکرہ تکرار الجماعة باذان واقامة فی مسجد محلہ لافى مسجد طریق وقال ابن عابدين: اجمع مماننا ونصبها یکرہ تکرار الجماعة فی مسجد محلہ باذان واقامة الا اذا صلی بهما فیہ او لا غیر اھلہ لکن بمخافتة الاذان ولو کرر اھلہ بدون ہما او کان مسجد طریق جاز اجماعا الخ. (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۴۰۸ جلد ۱ مطلب فی تکرار الجماعة فی المسجد باب الامامة)

فصل فی الاحق بالامامة

د عالم پھ موجودگنی کسبی د غیر عالم امامت

سوال: علمائی دین دی مسئلې بارہ کسبی خہ فرمائی چہ پھ یوہ محلہ کسبی فارغ التحصیل عالم دین موجود دی او دجمعی مونخ تہ ہم حاضریری. لیکن دکورنی معاملاتو پھ وجہ باندي ددی عالم والدہ صاحبہ دہ تہ دامامت اجازت نہ ورکوی. اونہ دی پخپلہ امامت کوی او یو ورکوٹی رورٹی دی چہ پھ اتم جماعت کسبی سبق وائی هغه ئی امام جوړ کړي دی نوآیا ددی عالم مونخ پھ خپل ورکوٹی رور پسي کیری؟ بینوا توجروا.

المستفتی: ملک عزیزخان لنډا.

الجواب: ددی عالم داطریقہ خلاف اولی دہ. کما فی شرح التنویر والاحق بالامامة تقدیمابل نصباجمع الاھل، الا علم باحکام الصلوة الخ (ھامش ردالمحتار ص ۵۲۰ جلد ۱). (۱). وھوالموفق.

عالم او صحیح ویونکی امام جوړول پکار دی صرف بنائتہ آواز والا نہ

سوال: علمائی دین دی مسئلې بارہ کسبی خہ فرمائی چہ یو عالم دین پھ یو جمات کسبی پخوانی امام دی لیکن آواز ئی ټسکلی نہ دی اوس بعضی خلق صرف پھ دی وجہ چہ دی خوش آوازہ نہ دی دامامت نہ لري کول غواړی او ددہ پھ خائي بل کس چہ عالم نہ دی صرف خوش آوازہ دی امام جوړول غواړی آیا دشریعت پھ رنړا کسبی ددوی داموقف صحیح دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد القدوس ساھیوال.

﴿۱﴾ (الدر المختار ھامش ردالمحتار ص ۴۱۲ جلد ۱ باب الامامة)

فتاویٰ فریدیہ
دویم جلد
الجواب: دجنت مقررہ امام دی مونخ کوی اگر کہ دویم ترینہ ڊیرغت عالم وی
دخل المسجد من هو اولی بالامامة من امام المحلة فامام المحلة اولی، فتاویٰ
عالمگیری ص ۸۲ جلد ۱ (۱) و امام المسجد احق بالامامة من غیره وان كان الغير
افقه واقرب واورع و افضل الخ ص ۱۷۸ جلد ۱ مراقی الفلاح (۲)
خوش آوازی بنه خیز دی خود آحقربہ نزد خوش آوازه امام جوړول بهتر نه دی
بلکه صحیح ویونکی امام جوړول پکار دی. لکه په فتاویٰ عالمگیری
ص ۱۱۵ جلد ۱ یوولسمه (۱۱) کرنبه کنبی دی لاینبی للقوم ان یقدموا فی
التراویح الخو شخو ان. (۳).

المجيب: فضل الهی خالق داد ضلع ساهيوال.

دا جواب صحیح دی
مفتی جماعه اسلامیه
عربیه رشیدیه ساهی وال
دا جواب درست دی
محمد فرید عفی عنه

فاسق امام به باقاعده طور معزول کولې شی

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه زمونږ په امام کنبی یو
خو خبرې دی چه دهغې په وجه باندې دهغه شخصیت د امامت قابل نه دی
هغه سنیما کنبی دبی هوده فلمونو کتلو شوقین دی. بلکه باقاعده کتلو
دپاره ځی غیر شادی شده وو اوس ئې واده شوي دی. په سنیما کنبی لیدلو
باندې په سترگو لیدونکی گواهان موجود دی. جمات کنبی د خلقو په مینځ
کنبی منافقت کوی. ډیره ئې دیوانچ نه هم کمه ده. اکثر مقتدیان ترینه خفه
دی. نو داسې کس د امامت نه معزول کول څنگه دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مسعود صدیقی محله موچی پوره علاقه کابلی گیت پېښور یکم شعبان ۱۴۱۱ هـ

- (۱) فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۳ جلد ۱ الفصل الثاني فی بیان من هو احق بالامامة
- (۲) حاشیه الطحطاوی علی مراقی الفلاح ص ۲۹۹ جلد ۱ فصل فی بیان الاحق بالامامة
- (۳) فتاویٰ عالمگیریه ص ۱۱۶ جلد ۱ فصل فی التراویح

فتاویٰ فریدیہ
دویم جلد
الجواب: بشرط صدق وثبوت که دی امام کنبی داعیونده وی نویه هغه باندې
ضروری ده چه ددی ازاله او کړی او که هغه ضد کوی نو ده پسي د نیکانو
خلکو مونخ مکروه تحریمی دی (۱) دعوامونه. په ښه و کنبی یوې سترګې
والا بادشاه وی. (۲) او چه کوم امام فاسق وی هغه پخپله نه معزوله کیرې
بلکه هغه باقاعده د معزوله کولو لائق وی شامی بحر (۳) وهو الموفق

د امام په موجودګۍ کنبی د بل کس امامت مکروه دی.

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه دیو جمات امام
ژوندي دي او د خلویښتو پنځوسو کالو راسې امام را روان دي لیکن د جمعی
په ورځ یو بل کس د امام د اجازت نه بغیر د خپل ځان د امام کیدلو اعلان
او کړو حال دا چه هغه ته چاهم اجازت نه وو کړې آیا بل څوک داسې امام
مقرر کیدلې شی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: رسول شاه عمر زئی چارسده..... ۱۹۷۳/۲/۱۴.

الجواب: که دغه مخکښې امام معزول شوي نه وی یا د مونخ په وخت کنبی
غائب نه وی نو بغیر د اجازت نه د بل امام امامت مکروه دی.

قال رسول الله ﷺ لا يؤمن الرجل في سلطانه (۴) وفي الدر المختار في هامش

(۱) قال ابن عابدين: (ويكره امامة عبد واعرابي وفاسق) من الفسق وهو الخروج عن الاستقامة
ولعل المراد به من يرتكب الكبائر كشارب الخمر والزاني واكل الربا ونحو ذلك.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۱۴ جلد ۱ مطلب البلعة خمسة اقسام باب الامامة)

(۲) قال العلامة ابن نجيم: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم
والا فلا كراهة كما لا يخفى. (البحر الرائق ص ۳۳۹ جلد ۱ باب الامامة)

(۳) قال العلامة ابن عابدين: (قوله ويعزل به) اي بالفسق لو طرأ عليه والمراد انه يستحق
العزل كما علمت آنفا. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۰۵ جلد ۱ باب الامامة)

(۴) (مشكوة المصابيح ص ۱۰۰ جلد ۱ باب الامامة الفصل الاول)

ردا مختار ص ۵۲۲ جلد ۱ اعلم ان صاحب البيت ومثله امام المسجد الراتب اولی بالامامة من غيره مطلقاً (۱). وهو الموفق.

امام دپارہ کم نہ کم د اودس اود مونخ مسئلو علم ضروری دی

موال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ امام دپارہ خومره علم ضروری دی او د خومره صفاتو ورته ضرورت دی؟ اود کوم علم سند دہغه سرہ کیدل پکاردی؟ اود امام دپارہ زکوٰۃ، فدیہ، صدقہ او د قربانی خرمنی اخستل جائز دی کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۳ء ۱۲/۲.

الجواب: امام دپارہ کم نہ کم د اودس اود مونخ مسئلو نہ خبریدل ضروری دی (۲) اوچہ کلہ امام غریب وی نوہغه تہ زکوٰۃ، فدیہ، فطرانہ وغیرہ ورکول جائز دی. خوچہ دآجرت (تنخواہ) نیت پکنبی نہ وی (۳) اود قربانی خرمنی مالدار امام تہ ہم ورکول جائز دی خوچہ دآجرت نیت پکنبی نہ وی (۴) وهو الموفق.

(۱) الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۱۳ جلد ۱ باب الامامة

(۲) قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: والاحق بالامامة تقدیما بل نصبا مجمع الانهر لا ینصم بکاء الصلاة. (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۱۲ جلد ۱ قبیل مطلب فی تکرار الجماعة فی المسجد باب الامامة)

(۳) وفي الهندیه ولو نوى الزكاة بما يرفع المعلم الى الخليفة ولم يستأجره ان كان الخليفة بحال لو لم يدفعه يعلم الصبيان ايضا اجزاه والا فلا وكذا ما يدفعه الى الخدم من الرجال والنساء في الاعياد وغيرها بنية الزكاة كذا في معراج الدراية.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۹۰ جلد ۱ الفصل السابع فی المصارف)

(۴) وفي الهندیه: ولو ادخل جلد الاضحیہ فی قرطالة او جعله جرابا ان استعمل الجراب فی اعمال منزله جاز ولو اجر لا يجوز وعليه ان يتصدق بالاجر واما القرطالة ان استعملها فی منزله او اعار جاز الخ.

(فتاویٰ ہندیہ ص ۳۰۱ جلد ۵ الباب السادس فی ما يستحب فی الاضحیة والانتفاع بها)

د جمات امام تہ کنخلی کول او د "یوم ندعوا کل اناس بامامهم" مطلب

موال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسری دپلارنیکہ د وختونہ پہ یو جمات کنبی امام راروان دی اویوکس ورپسی مونخ کوی او دیر خراب خراب کنخل ورته ہم کوی. نو ددی سری پہ شریعت کنبی خہ حکم دی؟ حال داچہ پیش امام صاحب در رسول اللہ ﷺ د مصلی وارث وی. دغہ شان "یوم ندعوا کل اناس بامامهم" د قیامت پہ ورخ بہ اللہ تعالی دہرقوم امام او سردار راوغواری. ددی آیت پہ رنرا کنبی ددی سری خہ حکم دی؟ بینوا توجروا المستفتی: مولوی عبدالرؤف.

الجواب: واضحہ دی وی چہ د صحیح احادیثو پہ بناء باندی دمسلمان اکرام ضروری دی (۱). او خاص طور سرہ چہ امام وی. د امام پہ بی احترامی سرہ فساد اوبدنظمی پیدا کیزی. اوپہ قرآن مجید کنبی د "بامامهم" نہ د کلی امام مراد نہ دی (۲).

(۱) عن ابن عمر ان رسول الله ﷺ قال المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه ومن كان في حاجة اخيه كان الله في حاجته ومن فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة متفق عليه.

(مشکوٰۃ المصابیح ص ۴۲۲ جلد ۱ باب الشفقة والرحمة علی الخلق)

عن ابی ہریرۃ ان النبی ﷺ قال اذا عاد المسلم اخاه او زاره قال الله تعالی طبت وطاب ممشاک وتبوات من الجنة منزلا رواه الترمذی.

(مشکوٰۃ المصابیح ص ۴۲۶ جلد ۱ باب الحب فی اللہ ومن اللہ)

(۲) قال الحافظ عماد الدین ابن کثیر: ینخر تبارک وتعالی عن يوم القيامة انه يحاسب کل امت بامامهم وقد اختلفوا فی ذلك فقال مجاهد وقتاده بنیہم وهذا کقوله تعالی (ولکل امة رسول فاذا جاء رسولهم قضی بینہم بالقسط الاية) وقال بعض السلف هذا اکبر شرف لاصحاب الحديث لان امامهم النبی ﷺ وقال ابن زید لکتابہم الذی انزل علی نبیہم من التشريع واختاره ابن جریر وروی عن ابن ابی نجیح عن..... (بقیہ حاشیہ پہ راوانہ صفحہ)

دیو جہل امام دپره تعبیر کون کفر ته دعوت ور کول دی (۳) وهو الموفق
 پہ اجرت باندی ہ مونغ کولو والا امام او مقتدیانو مونغ صحیح دی
 سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کسبے خہ فرمائی چہ متاخرین فقہاء و دموذن
 یا امام د وخت دپاندی او مستقل تللو راتللو دپارہ خہ معاوضہ جائز کری
 دہ چہ داجرت دجواز دپارہ یو سبب دی کہ دیوموذن یا امام پہ نیت کسبے دا
 دجواز سبب نہ وی او معاوضہ د اذان او امامت معاوضہ گنری نوآیا دھغری
 اذان، مونغ دغه شان دمقتدیانو مونغ به صحیح وی کہ نہ؟ بینوا توجروا.
 المستفتی: اکرام الحق راولپندی..... ۲/ محرم ۱۳۹۲ھ

الجواب: مونغ دمقدمینوا و متاخرینو پہ نزد صحیح دی اختلاف داجرت پہ
 جائز کیدلو اونا جائز کیدلو کسبے دی نعم هو محروم من الثواب عند عدم
 الاحتساب. (۲) فقط.

(بقیہ حاشیہ) مجاہد انه قال: بکتبهم فیحتمل ان یكون اراد هذا وان یكون اراد ما رواه
 العوفی عن ابن عباس فی قوله (یوم ندعوا کل اناس بامامهم) ای بکتاب اعمالهم وکذا قال
 ابو العالیة والحسن والضحاك وهذا القول هو الارجح لقوله تعالى وکل شی احصیناه فی
 امام مبین الخ. (تفسیر ابن کثیر ص ۷۳ جلد ۳ سورة بنی اسرائیل آیت ۷۱)
 ﴿۱﴾ عن ابن عباس قال قال رسول الله ﷺ من قال فی القرآن برأیه فلیتبوأ مقعده من النار
 وفی رواية من قال فی القرآن بغير علم فلیتبوأ مقعده من النار رواه الترمذی وعن جندب قال
 قال رسول الله ﷺ من قال فی القرآن برأیه فاصاب فقد اخطأ رواه الترمذی وابدأؤد.
 (مشکوٰۃ المصابیح ص ۳۵ جلد ۱ کتاب العلم الفصل الثانی)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدین: (قوله ولا لاجل الطاعات) الاصل ان کل طاعة یختص بها المسلم
 لا یجوز الاستنجار علیها عندنا لقوله علیه السلام اقروا القرآن ولا تاكلوا به وفی آخر ما عهد
 رسول الله ﷺ الی عمرو بن العاص وان اتخذت مودنا فلا تأخذ علی الاذان اجرا ولان القرية
 متى حصلت وقعت عن العامل وهذا تعین اهلیته فلا یجوز له اخذا لاجرة من غیره کما فی الصوم
 والصلاة هدیة (قوله ویفتی الیوم بصحتها لتعلم القرآن)..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

چہ امام موجود نہ وی نوبل کس دی د

امام د اجازت نہ بغیر امامت اوکری

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کسبے خہ فرمائی چہ دجمعی وخت برابر
 شوے دی او امام صاحب موجود نہ دی نو د امام صاحب د اجازت نہ بغیر
 مونہ خلق جماعت کولی شو کہ نہ؟ بینوا توجروا.
 المستفتی: علی اکبر پتین کلان آزاد کشمیر.

الجواب: چہ کله امام موجود نہ وی نوبل سرے دی امامت اوکری. (۱) اگر کہ
 د امام د اجازت نہ بغیر وی پہ حدیث اوفقه دواړو کسبے دا حکم راغلی دی
 وهو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) قال فی الهدایة وبعض مشایخنا رحمهم الله تعالى استحسنوا الاستنجار علی تعلیم القرآن
 لظهور التوانی فی الامور الدینیة ففی الامتناع تضییع حفظ القرآن وعلیه القوی، وقد اقتصر علی
 استثناء تعلیم القرآن ایضا فی متن الکتز و متن مواهب الرحمن و کثیر من الکتب وزاد فی مختصر
 الوقایة و متن الاصلاح تعلیم الفقه وزاد فی متن المجمع الامامة ومثله فی متن الملتقی ودرر البحار وزاد
 بعضهم الاذان والاقامة والوعظ وذكر المصنف معظمها ولكن الذی فی اکثر الکتب الاقتصار علی ما
 فی الهدایة فهذا مجموع ما ائتی به المتأخرون من مشایخنا وهم البلخیون علی خلاف فی بعضه
 مخالفین ما ذهب الیه الامام وصاحباه وقد اتفقت کلماتهم جمیعاً فی الشروح والفتاویٰ علی التعلیل
 بالضرورة وهی خشية ضیاع القرآن کما فی الهدایة وقد نقلت لک ما فی مشہیر معون الملهب
 الموضوع للفتویٰ فلاحاجة الی نقل ما فی الشروح والفتاویٰ وقد اتفقت کلماتهم جمیعاً علی
 التصریح باصل الملهب من عدم الجواز ثم استثوا بعده ما علمته فهنا قاطع وبرهان ساطع علی ان
 المفتی به لیس هو جواز الاستنجار علی کل طاعة بل علی ما ذکره فقط.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۸ جلد ۱ مطلب فی الاستنجار علی الطاعات کتاب الاجارة)
 ﴿۱﴾ قال الحصکفی واعلم ان صاحب البيت ومثله امام المسجد الراتب اولی بالامامة من
 غیره مطلقاً وقال ابن عابدین ای وان کان غیره من الحاضرين من هو اعلم واقرا منه وفی
 التارخایة جماعة اضياف فی دار یرید ان یقدم احدهم ینبغی ان یقدم المالک فان قلم
 واحدا منهم لعلمه وکبره فهو افضل واذا تقدم احدهم جاز لان الظاهر ان المالک یاذن
 لضیفه اکراماً له. (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۳۱۳ جلد ۱ باب الامامة)

الجواب: مظلوم پسې اقتداء کول مکروه نه دی البته ظالم پسې اقتداء کول مکروه دی. (۱) لکونه فاسقاً فاجراً (۲) بل یکفر عند الاستحلال (۳) وهو الموفق.

په جمات او امامت کې د غلط قرات والا دعوی کونکي امامت

سوال: د یو جمات امام دې چه د حروفو مخارج او صفات بالکل نه پیژنی حال داچه په دې جمات کېنې ئې مخکېنې پلار امام وو چه کله ئې پلار مړ شو نو ده په مصلي قبضه او کړه او محلي والو باقاعده امام نه دې جوړ کړي لیکن د محلي اکثریت ده پسې مونځ کوی لیکن بعضي خلق ئې مخالفت کوی امام صاحب وائی دامصلي او امامت زمونږ وارثت دې او سیرئ (زمکه) هم زمونږ ده چونکه دا جمات دهغوی په جائیداد کېنې جوړ شوي دې او دسوونو (۱۰۰) کالونه مخکېنې موجود دې لهذا ددې امام څه حکم دې؟ بینوا تو جوړوا.

المستفتی: نامعلوم ..... ۳ ربيع الاول ۱۴۰۳ هـ

﴿۱﴾ عن ابی هريرة قال قال رسول الله ﷺ المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يخذله ولا يحقره ..... كل المسلم على المسلم حرام دمه وماله وعرضه رواه مسلم.
(مشکوٰۃ المصابيح ص ۲۲۲ جلد ۲ باب الشفقة والرحمة على الخلق)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: ويكره امامة عبد وفاسق قال ابن عابدين: تكره امامته بكل حال بل مشي في شرح المنية على ان كراهة تقديمه كراهة تحریم.

(ردالمحتار مع الدر المختار ص ۴۱۴ جلد ۱ مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين: لكن في شرح العقائد النسفية استحلال المعصية كفر اذا ثبت كونها معصية بدليل قطعي وعلى هذا تفرع ما ذكر في الفتاوى من انه اذا اعتقد الحرام حلالا فان كان حرمة لعينه وقد ثبت بدليل قطعي يكفر والا فلا بان تكون حرمة لغيره او ثبت بدليل ظني وبعضهم لم يفرق بين الحرام لعينه ولغيره وقال من استحلال حراما قد علم في دين النبي عليه السلام تحریمه كنكاح المحارم فكافر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۹ جلد ۲ مطلب استحلال المعصية القطعية كفر)

الجواب: په جمات او امامت کېنې د میراث حصې نه جاری کیږي البته که د مخکېنې دامام ځوئي غلط خوان نه وي نو د مصلحت او حوصله افزائي دپاره دې هغه امام جوړ کړی شي (۱) او د غلط خوان کیدلو په صورت کېنې ددې تعمیر کونکي یا وقف کونکي د ځوئي په راني سره دې بل امام مقرر کړي شي (۲) (ماخوذ از کبیری. خلاصه الفتاوی والشامیه) وهو الموفق.

په خطابت او امامت کېنې میراث نه جاری کیږي

سوال: علمائي دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائي چه یو جامع مسجد د اوقاف بورډ په قبضه کېنې دې هغوی پکېنې زید په تنخواه سره خطیب مقرر کړو څو کاله پس زید مړ شو نو دې بورډ پکېنې بل خطیب عمر صاحب مقرر کړو چه هغه د دیوبند او د ابهیل نه فاضل دې او د دې اسلامی مدرسو مهتمم دې او دغه شان پوخ عمر والا مقرر او مدرس عالم دې اوس د زید ځوان ځوئي دې بکر چه عالم نه دې بلکه په یوه مقامی مدرسه کېنې ناظم وو هغه وائی چه دې جامع مسجد کېنې زما پلار خطیب وو نو په دې وجه دا زما حق دې او ماته دې په میراث کېنې را کړی شي او زما په ژوند کېنې دا اوقافو بورډ بل څوک خطیب نشي مقرر کولی آیا واقعی په امامت او خطابت کېنې وراثت جاری

کیدي شي؟ او بکر او عمر کېنې څوک ډیر مستحق دې؟ بینوا تو جوړوا.

المستفتی: سید احمد شاه چارسده ۱۹۷۲ء ۱۱ ۲۸

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: واذا مات احد من اهلها توجه على ولده فان لم يخرج على طريقة والده يعزل وتوجه للاهل.

(ردالمحتار ۳۰۸ جلد ۳ مطلب تحقيق مهم في توجيه الوظائف للابن فصل في الجزية)

﴿۲﴾ قال العلامة الحلبي: رجل بنى مسجدا وجعله لله فهو احق بممرته وعمارته وبسط البواري والحصير والقناديل والاذان والاقامة والامامة فيه ان كان اهلا لذلك وان لم يكن فالرائي في ذلك اليه وكذا ولد الباني وعشيرته من بعده اولي من غيرهم.

(غنية المستملی شرح الكبير ص ۵۶۷ فصلی في احكام المسجد)

(ومثله في خلاصة الفتاوى ص ۴۲۱ جلد ۴ الفصل الرابع في المسجد واوقافه ومسائله)

الجواب: کہ دخطیب خوئی ددی منصب د ادا کولو اهل (حقدار) وی (۱) او دده په نائب جوړولو کښې ددین دخدمت امید وی نو دتعاون او حوصله افزایی په طور به دې نائب جوړولې شی او که دا خوئی ئې نا اهل وی او دده ذات نه ددینی خدمت امید نه وی نو دې به نائب نه شی جوړولې. (فلیراجع الی ردالمحتار ص ۳۸۸ جلد ۳). وهو الموفق.

امام ته کنځلې کول او په سپک نظر سره دکتلو حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو امام دې او قوم ورته په سپک نظر سره گوری بلکه کله کله ورته کنځلې او سختې سپورې ستغې خبرې هم کوی. او پیش امام ته ددې ټولو څیزونو معلومات شته لیکن هغه ددنیاوی مفادو دپاره چشم پوشی کوی. او بنسپې ئې بنځې کړې دی. مصلې پریخودلو ته تیار نه دې. نو سوال دادې چه دداسې قوم مونځونه دې امام پسې چه په سپک نظر ورته هم گوری شرعاً صحیح دی که نه؟ او دداسې امام دپاره امامت نه پریخودل صحیح دی که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حاجی عبد الجبار لاهور خور د..... ۱۳۹۲/۱۲ هـ

(۱) قال العلامة ابن عابدين: نعم قال الحموي في رسالته وقد ذكر علماء نا انه يفرض لاولادهم تبعاً ولا يسقط بموت الاصل ترغيباً وذكر العلامة المقدسي ان اعطاءهم بالاولى لشدة احتياجهم سيما اذا كانوا يجتهدون في سلوك طريق آبائهم..... اذا مات من له وظيفة في بيت المال لحق الشرع واعزاز الاسلام كاجر الامامة والتأذين وغير ذلك مما فيه صلاح الاسلام والمسلمين وللميت ابنا يرعون ويقيمون حق الشرع واعزاز الاسلام كما يراعى ويقيم الاب فللامام ان يعطى وظيفة الاب لابناء الميت لا لغيرهم لحصول مقصود الشرع وانجبار كسر قلوبهم..... واذا مات احد من اهلها توجه على ولده فان لم يخرج على طريقة والده يعزل عنها وتوجه للاهل. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۰۷، ۳۰۸ جلد ۳ مطلب من له وظيفة توجه لولد من بعده فصل في الجزية)

الجواب: مسلمان او بالخصوص پیش امام ته کنځل کول فسق او فجور دې. الحديث رواه مسلم سباب المسلم فسوق (۱) دغه شان په عرف کښې هم ناجائز او د ملامتیا باعث دی لیکن ددې سره سره ددې قوم اقتداء په دې امام پسې صحیح ده. لوجود شرائط الاقتداء وعدم الموانع (۲). او که دا امام مجبور او محتاج نه وی نو دده دپاره دا امامت پریخودل بهتر دی. ځکه چه خپل ځان ذلیل کول او ذلت ته ورکول شرعی طور سره مذموم دی. وهو الموفق

په سوال کښې لیکلې شوی صفتونو والا سړی امام مقرر کول

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو سړی دا قسم صفتونه او عقیده لری. مثلاً (۱). وائی چه څوک د امام په اقتداء کښې فاتحه نه وائی هغه گمراه (بې لارې) دې. د هغه مونځ صحیح نه دې. (۲). د زکوة اخستو والا دپاره تقوی او دیو کلی نمبردار کیدل ضروری دی. (۳). خوئی چه دخپل پلار نه جدا شی نو زکوة ورکولې شی. (۴). دخپلې محلې دجمات متعلق وائی چه دامحراب او جمات زما د پلار ذاتی ملکیت دې. (۵). سود او دگانې نه فائده اخستل جائز گنړی.

آیا داسې کس امام مقرر کول جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد العزيز اوگی مانسهره.

(۱) (الصحيح المسلم ص ۵۸ جلد ۱ باب بيان قول النبي ﷺ سباب المسلم فسوق وقتاله كفر كتاب الايمان)

(۲) وفي منهاج: (قوله رجل ام قوما وهم له كارهون) قال ابن الملك لبدعته او فسقه او جهله اما اذا كان بينه وبينهم كراهة عداوة بسبب امر دنيوي فلا يكون له هذا الحكم، وقال القطب الجنجوهي جملة الامرانه لو كان فيه ما يوجب كراهة شرعا اعتبرت كراهة وان لم يكرهه احد، وان لم يكن فيه ذلك شرعا لم يعتبر فيه كراهة من كرهه وان كرهه الكل. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۴۰ جلد ۲ باب ما جاء من ام قوماً وهم له كارهون)

الجواب: داسی دسلفیانو دہلی نہ معلوم میری دی داحنافو امام مقرر کول دفساد اوفتنی باعث دی داسی کس دپارہ ضروری ده چه دسلفیانو امام جویشی (۱) وهوالموفق

د اوقافو محکمہ دی د دیوتی نہ معذورو ملازمینو

تہ د وخت تیرولو د پارہ مراعات ورکری

موال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چه زمونہ محلہ دجمات پیش امام او خطیب صاحب دیر بوداشوی دی چه د خومیاشتو نہ په بسترہ پروت دی او جمعه دہغہ خوئی ورکوی اوبعضی مونخو نہ ہم کوی آیا دی امام دپارہ چه دیوتی نہ غیر حاضر دی دمحکمہ اوقاف نہ تنخواہ اخستل جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد علی نوشہرہ صدر ۱۲/ نومبر ۱۹۸۷ء.

الجواب: دمحکمہ اوقاف دپارہ ضروری ده چه مذکورہ زور امام تہ مراعات ورکری اود داسی امام پہ اہل اولاد کنبی یو نوي امام منتخب کری چه دقوم ذریعہ معاد (باجماعت مونخ) تہ د چا د ذریعہ معاش دخطرہ پہ وجہ نقصان اونہ رسیری (۲) وهوالموفق.

(۱) قال ابن عابدین: ومما يزيد ذلك وضوحا صرحوا به في كتبهم متونا وشروحا من قولهم ولا تقبل شهادة من يظهر سب السلف..... وقال ابن ملك في شرح المجمع وترد شهادة من يظهر سب السلف لانه يكون ظاهر الفسق..... وقال الزيلعي او يظهر سب السلف يعني الصالحين منهم وهم الصحابة والتابعون لان هذه الاشياء تدل على قصور عقله وقلة مرواته.

(والمختار هامش الدر المختار ص ۳۲۱ جلد ۲ مطلب مهم في حكم سب الشيعين)

(۲) قال ابن عابدین: اذا مات من له وظيفة في بيت المال لحق الشرع واعزاز الاسلام كاجر الامامة والتأذين وغير ذلك مما فيه صلاح الاسلام والمسلمين وللميت ابناء يرعون ويقيمون حق الشرع واعزاز الاسلام كما يراعى ويقيم الاب للامام ان يعطى وظيفة الاب لابناء الميت لا لغيرهم لحصول مقصود الشرع وانجبار كسر قلوبهم..... واذا مات احد من اهلها توجه على ولده فان لم تخرج على طريقة والده يعزل عنها وتوجه للاهل.

المختار هامش الدر المختار ص ۳۰۸، ۳۰۷ جلد ۳ فصل في الجزية

د امامت پہ حاصلاتو کنبی د حصی غوخلو پہ وجہ باندي

د مور خوئی لره عاق کول د امامت دپارہ ضرر رسان نہ دی

موال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چه دیوسری والد صاحب مرشوی دی او مور دود خویندی او دري خوریننه دده په ذمه کنبی پاتی شوی دی دی سری مور او خویندوتہ په جائیداد کنبی حصہ ہم ورکری ده او چه دامامت کوم حاصلات دی په هغی کنبی ئی خہ حصہ جوړیږی که نه؟ سره ددیننه چه د کلی معزینو اوممبرانو په دی سری باندي دری نیم زره روپي ایخي دی چه خپلې مورته به ورکوی اوس ددی سری خور او خوریننه مور رااوچتوی چه خپل خوئی عاق کړه. اوداهم ورته اوواید چه خہ تاته پی نه بخم. نوآیا په دی الفاظو سره داسی عاق کیږی یا نه؟ اوس عوام هم خراب شوی دی چه دی مور عاق کړی دی لهذا ده پسې اقتداء صحیح نه ده آیا واقعی دده اقتداء صحیح نه ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: سیدروخان شکرپوره پینور ۲۹ ذی الحجہ ۱۴۰۹ھ

الجواب: دامامت منصب خہ جائیداد نہ دی اونہ میراث دی چه د مور حصہ پکنبی وی داخوصرف خلافت دی البتہ ددی سری پلار تہ خہ ملکانه د ملکیت په طور ورکری شوی وی نوپه هغی کنبی به د وارثانو حصہ وی او که دا ملکانه کنبی ئی ورته د ملکیت په طور نہ وی ورکری اود اوقافو دجمات وی نوپه دی دامام نہ علاوه دنورو خلقو (دامام مور او خویندو) هیچ حق نشته

ملاحظه: د اولنی صورت په تقدیر باندي د مور خفگان په خائی دی اوپه دویم صورت کنبی بی خایه دی اودا خوئی عاق نہ دی وهوالموفق

(۱) قال العلامة ملا علی قاری: (قوله عقوق الوالدین) ای قطع صلتهم ما حوذا من الحق وهو الشق والقطع والمراد عقوق احدهما قيل هو ابناء لا يتحمل مثله من الولد عادة وقيل عقوقهما مخالفة امرهما فيما لم يكن معصية.

(هامش مرقاة على المشكوة المصابيح ص ۷۱ جلد ۱ باب الکفار وعلامات النفاق)

وفي منهاج السنن: (قوله عقوق الوالدین) ای قطع صلتهم (بقیه حاشیہ په بله صفحه)

د مقسود الزوجه امام پسی مونخ کول صحیح دی

سوال: داسې امام چه مقسود الزوجه وی هغه پسی مونخ کول صحیح دی یا نه؟
 بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۲۷/۲/۱۹۷۲.

الجواب: د مقسود الزوجه امام پسی مونخ کول (یعنی اقتداء کول) د یو امام په نزد هم ممنوع نه دی. (۱). وهو الموفق.

په واده کښې غیر شرعی رسمونه او عهد شکنی

والا امام معزول کول مناسب دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په پتیمال علاقه کښې ټولو خلقو یو بل نه قسمونه اخستې دی چه په واده به غیر شرعی رسمونه مثلاً ډهول غږول سندري وغيره او گډیدل دابه نه کیږی. او که څوک ددې وعدې خلاف ورزی او کړی دهغه سره به ناسته پاسته او خوراک څښاک پریخودلې کیږی. تقریباً پنځه کالو پورې ټول خلق په دې وعدې باندې پابند وو لیکن زمونږ دجماعت امام صاحب دا وعده ماته کړه او سندري ئې پکښې او کړی. چه دائي اولیدل نو په یو بل واده کښې هم داسې او شو او د ډهول وغيره سره ئې سندري والا بنځې هم را او غوښتلې او دټولو په مخکښې وگډولې شوي او دې (بقیه حاشیه) وایدها هما وملخصه ارتکاب امر یو ذیهما ولا یتحمل مثله من الولد، والعقود حرام الا اذا کان فی طاعتها معصية الخالق او کان فیها تغير الشرع، والعاق فاسق فیجری علیه ما یجری علی الفاسق.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۳ جلد ۲ باب ماجاء فی التغلیظ فی الکذب والزور)
 (۱) وفي منهاج السنن: (قوله رجل ام قوما وهم له كارهون) قال ابن الملك لبدعته او فسقه او جهله اما اذا كان بينه وبينهم كراهة عداوة بسبب امر دنيوی فلا يكون له هذا الحكم وقال القطب الجنبجوهی جملة الامر انه لو كان فيه ما يوجب كراهته شرعا اعتبرت كراهة وان لم يكن يكرهه احد، وان لم يكن فيه ذلك شرعا لم يعتبر فيه كراهة من كرهه وان كرهه الكل.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۴۰ جلد ۲ باب ماجاء من ام قوما وهم له كارهون)

امام صاحب دهغه بائیکات هم اونکړو. اونکاح دپاره ورله لارلو اوس ددې امام څه حکم دې. چه دده امامت جائز دې که نه؟ بینوا توجروا.
 المستفتی: نامعلوم..... مانسهره.

الجواب: که عام خلق د امام تعاون کونکی او د امام مدافعت کونکی نه وی او امام یواځې پریخودونکې وی نو داسې بې غیرته او عهد شکن امام معزول کول مناسب دی. (۱). وهو الموفق.

د مودودی گروپ والو د امامت په لحاظ سره قسمونه

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې چه د مودودی عقیدې والا پسی مونخ جائز دې که نه؟ که یو سړې دجماعت اسلامی او مودودی صاحب کتابونو اورسالي تقسیموی او خلقوته دعوت ورکوی چه په دې پارټی کښې شامل شی لیکن هغه دا کار صرف دضدنه کوی او د مودودی عقیدې نه منی نو دهغه څه حکم دې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: شیرعلی خان پینسور..... ۱۴/۱۰/۱۹۸۴.

الجواب: دجماعت اسلامی (مودودی گروپ) کسان په درې قسمه دی. اول هغه خلق چه د مودودی صاحب تفرداتو ته حق وائی دویم هغه دی چه دې تفرداتو ته حق نه وائی لیکن ددوی طرف ته د غلط نسبت کونکو مدافعت کوي. دریم هغه چه صرف په سیاسي کارونو کښې ورسره شریک وی دمدافعت اومداهنت نه پاک دی. دا اولنی قسم پسی مونخ نه کیږی. دویم قسم پسی اقتداء مکروه ده. او دریم قسم پسی اقتداء د نورو غیر اسلامی (سیکولر) پارټو پشان (لکه مسلم لیگ، نیشنل وغیره) حکم لری. وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن عابدين: وعند الحنفية ليست العدالة شرطاً للصحة فيصح تقليد الفاسق الإمامة مع الكراهة وإذا قلد عدلاً ثم جار وفسق لا ينزل ولكن يستحب العزل ان لم يستلزم فتنه..... وينزل به أي بالفسق لو طرأ عليه والمراد أنه يستحق العزل كما علمت آنفاً ولذا لم يقل ينزل. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۰۵ جلد ۱ باب الإمامة)

د جماعت امام بغیر خہ وجہ نہ معزول کول

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زید پہ یو کلی کنبی اتہ (۸)، اندہ (۹)، کالونہ پیش امام وو، دَعذر شرعی نہ بغیر دکلی خلقو پہ زور معزول کرو او دده پہ خانی ئی عمرو چہ دکلی د مَلک صاحب رشتہ دار دے پیش امام جوړ کرو. نو سوال دادی چہ په دے صورت کنبی د عمرو امامت جائز دے کہ نه؟ او ددی کال فصل به د عمرو وی که د زید؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل ر حمن پیش امام باجوړ.

الجواب: (الف) امام بغیر د خہ وجہ نہ معزول کول اگر چه گناه ده لیکن نافذ به وی چه د اهل حل وعقد د طرفنه وی. نظیره العزل عن الامامة الکبری بالتغليب (من الاشباه والنظائر ص ۴۰۲) ان الامام ليس له ان يخرج شیاً من ید الایمق ثابت معروف. فافهم.

(ب): دکوم امام چه سالانه (کلنی) اجرت مقرر کړې شوې وی نو د کال په دوران کنبی د معزول کولو په صورت کنبی به د عمل مطابق د اجرت مستحق وی نظیره مافی رد المختار ص ۵۷۷ جلد ۳ ان المدرس لومات او عزل فی اثناء السنة قبل مجئى الغلة وظهورها من الارض يعطى بقدر ما باشر ويصير ميراثا عنه كالا جیر اذا مات فی اثناء المدة. (۱). وهو الموفق.

د تنسیخ نکاح د مسئلې نه د منکر امامت جائز دے.

سوال: علمائے دین دے مسئلې باره کنبی خہ فرمائی چہ یو سړی خپله بڼه د عدالت په بیایا تنبیها توباندې آباءه نه کړه او کیس له هم نه راخی آخر کار عدالت د تنسیخ نکاح د کړی جاری کړه بنده د دیوبند، سهارنپور، دهلی.

(۱) (رد المختار هامش الدر المختار ص ۴۵۷ جلد ۳ مطلب فیما لومات المدرس او عزل قبل مجئى الغلة كتاب الوقف)

کراچی ملتان، اکوړه خټک وغیره نه فتوی او غوښتلې چه په دې صورت کنبی شرعاً طلاق شوې که نه نو ټولو لیکلې دی چه طلاق شوې دې او د عدت نه پس ورته بل خانی کنبی نکاح جائز ده نو بنده په دویم خانی کنبی په نکاح ورکړه اوس زمونږ د جماعت امام صاحب وائی چه تنسیخ نکاح زمونږ په مذهب کنبی نشته لهذا دادویمه نکاح حرامه ده نو اوس تپوس دادې چه کله مفتیانو فتوی ورکړه او د عدت نه پس چه ئی جائز او گنرله نو نکاح ئی او کړه نو دیته حرام ویونکې پسې شرعاً موندل مکره دې یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم.

الجواب: که د ډیر سخت ضرورت (مثلاً د عزت ویره یا د خرجې انتظام نه وی) په بناء باندې د افسخ شوې وی نو د افسخ او د حاکم طلاق ورکول صحیح دی او د عدت نه پس نکاح جائز ده. (۱). او دیته غلط ویونکې مولوی صاحب په غلطی باندې دې هغه پسې په اقتداء کولو کنبی هیڅ نقصان نشته ځکه چه دامولوی صاحب د اصلی مذهب په بناء باندې په حقه دې. اگر چه دیولو ئی جماعت په فتوی باندې د بې اعتمادی په وجه په غلطی دې. وهو الموفق.

په شریعت کنبی د امام او خطیب د پاره د ریتائرنټ یعنی د معزول تعین علمائے دین دے مسئلې باره کنبی خہ فرمائی چه دیو امام دین د پاره د درس و تدریس امامت او خطابت په سلسله کنبی شرعاً د عمر قید څومره دې؟ آیا شریعت خه قید مقرر کړې دې چه د فلانکی عمر پورې د دیني فرائضو پوره کولو نه پس دې ورته ریتائرنټ ورکړې شی. مثلاً داسې علمائې کرام چه د اوقافو ملازمین دی شرعاً د څومره عمر پورې د کار لائق پاتې کیږی که شرعاً د عمر خه قید وی هغه واضح کړی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حمید الرحمن عابد قادری انور الاسلام بهگوان بازار لاهور ۱۲/ صفر ۱۳۹۲ هـ

الجواب: د قواعد و په بنیاد د خطیبانو او امامانو معزول کول صحیح نه دی تر څو

(۱) (حیله ناجزه للشيخ اشرف على التهانوی ص ۲۹ جز دوم تفريق الزوجين بحکم حاکم)

پوری چہ فرائض پوری کولی شی لیکن دَعَجَز او شرطونو وخت کنبی معزول کول صحیح دی لعمرون عند شروطهم او کما قال (الحديث). (۱). وهو الموفق.

دَجمات امام ته کنخل کول فسق دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو سری دَشیرو کالو پوری یو امام پسې مونخ او کرو بیایہ پارتی کنبی دَشامل کیدلو پیه وجه باندی ئی دَشیرو کالونه مونخ پریخی دی او بنکاره پیه بنکاره دَامام متعلق دئی چہ ددی امام پسې مونخ کول داسی دی لکه یو خرپسې مونخ کول بلکه دئی نه هم خراب دی. ددی سری دیاره دَشریعت محمدی ﷺ پیه رنرا کنبی خہ حکم دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی امیرزمان قلندر آباد هزاره..... ۱۹۷۲ء/۱۱/۱۲.

الجواب: کہ تپوس والا ربتینی وی نو دا سری فاسق او دَتعزیر لائق دی. قال رسول الله ﷺ سباب المسلم فسوق. (۲). (رواه مسلم) (والتفصیل فی ردالمحتار ص ۲۰۲ جلد ۳) (۳). وهو الموفق.

(۱) قال ابن سيرين اذا قال بعه بكذا وكذا فما كان من ربح فهو لك او بيني وبينك فلا بأس به وقال النبي ﷺ المسلمون عند شروطهم.

(الجامع الصحيح للبخاری ص ۳۰۳ جلد ۱ باب اجرا السمسرة كتاب الاجارة)

(۲) (الصحيح المسلم ص ۵۸ جلد ۱ باب بيان قول النبي ﷺ سباب المسلم فسوق وقتاله كفر كتاب الايمان)

(۳) قال العلامة الحصكفی رحمه الله: لا يعذر بياحمار یا خنزیر یا كلب یا تيس یا قرد یا ثور یا بقریا حية واستحسن فی الهدایة التعزیر لو المخاطب من الاشراف وتبعه الزيلعی وغيره. (الدر المختار هامش ردالمحتار ص ۲۰۲ جلد ۳ مطلب فی الجرح المجرد باب التعزیر)

د غلط قرات کولو والا امامت مکروه دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو امام صاحب پیه قرات کنبی لاندینی غلطیانی کوی دهغه اقتدا، مکروده کده نه؟ (۱). صراط المستقیم" پیه صادزیر وائی (۲). پیه غیر المغضوب" کنبی پیه راء باندی دَزیر پیه خائی زبر وائی (۳). د سمع الله پیه خائی "سمیع الله" وائی (۴). پیه سورة الملك کنبی دَ "فمن یاتیکم" پیه خائی "یاتکم" یعنی بغیر یاء نه ئی وائی (۵). پیه سورة الفلق او سورة الناس کنبی "رب فلق" یعنی بغیر لام نه اوپه سورة الناس کنبی "اعوذ برب ناس" یعنی شد" پکینبی پریزیدی (۶). او فی تضلیل "پیه خائی فی تضل" وائی (۸). فویل للذین" پیه خائی فویل ایلذین" یعنی پیه لام باندی زیر وائی. او للذین" ته ایلذین" وائی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اہالیان موضع صریح چار سده..... ۱۹۷۲ء/۹/۱۹.

الجواب: کہ دا خبره او تپوس ربتیا وی نو داسی امام پسې مونخ کول مکروه دی. (۱). دی باقاعدہ امام جوړول او امام ساتل، دَمونخ ضائع کول. دی امام باندی ضروری ده چہ پیه مشق سره ددی غلطیانو ازاله او کړی گنې نو استعفی دی ورکړی. وهو الموفق.

(۱) قال العلامة الحصكفی رحمه الله: ولا غیر الا لثغ به ای بالالغ علی الاصح کما فی البحر عن المجتبی وحرر الحلبي وابن الشحنة انه بعد بذل جهده دائما کلامی فلا یؤم الامثله ولا تصح صلاته اذا امکنه الاقتداء بمن یحسنه او ترک جهده او وجد قدر الفرض مما لا لثغ فیہ هذا هو الصحيح المختار فی حکم الالغ وکذا من لا یقدر علی التلفظ بحرف من الحروف او لا یقدر علی اخراج الفاء الا بتکرار واعلم انه اذا فسد الاقتداء بای وجه کان لا یصح شروعه فی صلاة نفسه.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۳۰ جلد ۱ مطلب فی الالغ باب الامامة)

بی یریری ہلک پسے اقتداء کول مکروہ تنزیہی دی.

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کوم ہلک بالغ بنکلی مخ والا او مشتہی ہم وی او پہ مخ او خنی باندی ئی یریری دیو وینستہ اثرہم نہ وی مخ ئی دشیشی پشان صفا او مزیدار وی او یر بنائستہ وی نو آیا داسے ہلک پسے مونخ صحیح دی؟

بعضی خلق وائی چہ دا امامت مکروہ تنزیہی دی نو کہ دکراہیت تنزیہی هروخت خوک ارتکاب کوی نو دالاصرار علی الصغیرۃ کبیرۃ پہ بناء باندی بہ داتحریمی جو یریری کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمدایاز بنون

الجواب: بی یریری (آمر د) ہلک چہ بنکلی مخ والا وی اقتداء ورپسے صحیح دہ لیکن مکروہ تنزیہی دہ.

فی ردالمحتار ص ۵۲۵ جلد ۱ ﴿۱﴾ قوله وكذا تكره خلف امرد الظاهر انها تنزيهية والظاهر ايضا كما قال الرحمتي ان المراد به صبيح الوجه لانه محل الفتنة، مكروه تنزيهی نہ پہ گناہ صغیرہ کنبی داخل دی اونه پہ کبیرہ کنبی بسدلیل صدوره عن الانبياء عليهم السلام ﴿۲﴾. لهذا پہ دی باندی اصرار کول بہ نہ گناہ وی اونه بہ گناہ کبیرہ وی. لهذا داسے کس امام جو پول بہتر نہ دی گنی نو دکراہیت تحریمی نہ بغیر ورپسے اقتداء صحیح دہ. وهو الموفق.

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۵ جلد ۱ مطلب فی امامة الامر د باب الامامة)

﴿۲﴾ قال الامام ابو حنيفة رحمه الله: والانبياء عليهم الصلوة والسلام كلهم منزّهون عن الصفات والكبائر والكفر والقبايح وقد كانت منهم زلات وخطيئات، قال الملا علی قاری فی شرحه عن ابن الهمام والمختار ای عند جمهور اهل السنة العصمة عنها ای عن الكبائر لا الصفات غیر المنفردة خطأ او سهواً ومن اهل السنة من منع السهو عليه، والاصح جواز السهو فی الافعال، والحال ان احداً من اهل السنة لم يجوز ارتكاب المنهى منهم عن قصد ولكن بطريق السهو والنسيان ويسمى ذلك زلة.

(شرح لفقہ الاکبر لملا علی قاری ص ۵۶، ۵۹ الانبياء منزّهون عن الكبائر والصفات)

چہ پیدائشی شل لاس دتکبیر پہ وخت کنبی د

نر نہ اوچت خنی دداسے امام د امامت حکم

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیوکس لاس پیدائشی ورکوئی او شل دی دتکبیر تحریمہ یعنی لاس اوچتولو وخت کنبی دسرنہ اوچت خنی نو آیا داسے کس امامت کولی شی؟ بینوا توجروا.

المستفتی حضرت اللہ چونگی نمبر ۵ مردان ملاکنڈ روڈ ۱۲/ جمادی الثانی ۱۳۹۷ھ

الجواب: کہ خلق ورتہ دتفرت پہ نظر گوری نوددہ امامت بہتر نہ دی.

(۱). خود اہم ہلہ چہ پہ قوم کنبی ددہ نہ بنہ سرے موجود وی او کہ نہ وی نو

ہیخ کراہت نشتہ ویدل علی المسطور مافی البحر ص ۳۴۹ جلد ۱ یعنی وینبغی ان

یکون محل کراہة الاقتداء بهم عند وجود غیرہم. (۲). وهو الموفق.

د یریرہ خریونکی شافعی مالکی حنبلی.

شیعہ جعفری اوغیر جعفری د امامت حکم

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی کہ چرتہ شافعی یا حنبلی او یا مالکی امام وی او یریرہ خرنی لکہ عربو ملکونو کنبی اکثر ددی مذہبونو امامان یریری خرنی. نو هغوی پسے د اقتداء خہ حکم دی؟

دغہ شان شیعہ گان ہم پہ دوه قسمہ دی جعفری اوغیر جعفری آیا

جعفری شیعہ گانو پسے مونخ جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۴/ شوال ۱۴۰۳ھ.

الجواب: کہ دیو حنفی متشرع کس پسے د اقتداء نہ تہ عاجزہ ئی نو د شافعی،

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين الشامي: قوله ومفلوج وابصر شاع برصه) وكذلك اخرج

يقوم ببعض قدمه فالأقتداء بغيره أولى..... وكذا من له يد واحدة فتاوى صوفيه عن التحفة

والظاهر ان العلة النفرة. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۶ جلد ۱ قبيل مطلب في

الاقتداء بشافعي ونحوه باب الامامة)

﴿۲﴾ (البحر الرائق ص ۳۳۹ جلد ۱ باب الامامة)

د محتاط نابینا حافظ قرآن امامت جائز غیر مکروه دی

سوال: محترم جناب حضرت شیخ الحدیث مولانا عبدالحق صاحب رحمہ اللہ اکورہ خٹک دمسنون سلام نہ پس عرض دا دی چہ زمونہ پہ علاقہ کنبی د کافی بحث مباحثی نہ پس بعضی علماء وائی چہ نابینا انسان پسی مونخ کول مکروه دی او بعضی ورته غیر مکروه وائی او س سوال دادی چہ داسی نابینا چہ قاری ہم وی او حافظ قرآن ہم وی او تریسو حده پوری تفسیر او ترجمہ قرآن باندی ہم پوہی پی او دودہ خادمان ئی ہم وی او طالبانو تہ دکنز الدقائق پوری پہ یادو باندی فقہ ہم بنائی او مشکوٰۃ ئی وئیلی دی او خلور جو ری جامی ورسره ہم وی چہ وخت پہ وخت ئی بدلوی نوآیا داسی نابینا پسی مونخ مکروه دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ گل سعادت خان

مدرسہ عربیہ معراج العلوم بنوں ۷/ ذی قعدہ ۱۳۸۹ھ

الجواب: داسی محتاط حافظ، روند کس امامت دعوام الناس دپارہ بغیر شک شبہی نہ جائز غیر مکروه دی لیکن کہ پہ روغو (سترگو والا) خلقو کنبی ددنه بہتر یعنی زیات پوہہ، کس موجود وی نو بیا ددہ امامت مکروه (تنزیہی) دی.

فی الشرح الكبير ص ۴۳۹ وذكر في المحيط لا بأس بان يؤم الاعمى والبصير اولي وفي الانفع ذكر الامام المعروف بخواهر زاده في مبسوطه انما يكره تقديم الاعمى اذا كان غيره افضل منه وقد ثبت ان النبي عليه السلام استخلف ابن ام مكتوم يؤم الناس وهو اعمى رواه ابو داود انتهى ما في شرح الكبير ۱. وهو الموفق شيخ الحديث مفتي اعظم مولانا مفتي (محمد فريد عفی عنه) مد ظله جامعہ دارالعلوم حقانہ اکورہ خٹک.

د امام حقوق د امامت پہ اجرت سرہ نہ ختمیری

سوال: علمائی کرام دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیو جمات امام تہ

۱. (غنیۃ المستملی شرح منیۃ المصلی ص ۲۷۶ فصل فی الامامۃ)

مقتدیان وائی چہ مونہ تاتہ دامامت پہ عوض کنبی غلہ یا تنخواہ درکوو. لہذا ستاپہ مونہ باندی ہیخ حق نشته. نوآیا ددی نہ علاوہ دامام نور خہ حقوق شتہ کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: احسان اللہ ہزارہ ..... ۱۸/ دسمبر ۱۹۷۴ء.

الجواب: پہ امامت باندی اجرت اخستل جائز دی. (۱) او دا اجرت د وخت د پابندی پہ عوض کنبی دی د امامت نہ دی. لہذا دامام حقوق پہ دی سرہ نہ زائل کیزی. وهو الموفق.

د حرام خور او سود خور اقتداء او پہ مونخ کنبی د شریک کیدلو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی (۱) چہ د حرام خور او سود خور د اقتداء خہ حکم دی؟ دارنگی دہغہ عبادتو نہ صحیح دی کہ

نہ؟ (۲) د سود خور سرہ یو خائی مونخ کول جائز دی کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: مثل خان خلیل تھکال پشاور ..... ۱۳۹۱/۷/۷ھ.

الجواب: (۱) د حرام خور عبادت صحیح دی گناہ نیکی تہ نقصان نہ رسوی. (۲)

۱. قال العلامة الحصكفي رحمه الله: ويفتي اليوم بصحتها لتعليم القرآن والفقه والامامة والاذان. (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۳۸ جلد ۵ باب الاجارة الفاسدة مطلب في الاستجار على الطاعات)

۲. قال الامام اعظم ابو حنيفة: من عمل حسنة بشرائطها خالية عن العيوب المفسدة والمعاني المبطله ولم يطلها حتى خرج من الدنيا فان الله تعالى لا يضيعها بل يقبلها منه ويشبه عليها، قال الملا على قارى: وذلك لقوله تعالى ان الله لا يضيع اجر المحسنين وفي آية اخرى ان الله لا يضيع اجر المؤمنين بل يقبلها منه اي بفضله وكرمه الخ.

(شرح فقه الاكبر لملا على قارى ص ۷۸ الطاعات بشروطها مقبولة).

وقال الحافظ عماد الدين ابن كثير: يقول تعالى مخبراً: انه لا يظلم احداً من خلقه يوم القيامة مثقال حبة خردل ولا مثقال ذرة بل يؤ فيها له ويضاعفها له ان كانت حسنة، ان الله لا يظلم مثقال ذرة وان تك حسنة يضاعفها ويؤت من لدنه اجرا عظيماً.

(تفسير ابن كثير ص ۴۵۰ جلد ۱ سورة النساء آيت: ۴۰)

البتہ اقتداء وریسی کول مکروه دی. (۱). (۲). جائز دی. وهو الموفق.

دری امامانو کیدلوپہ صورت کنبی لس لس

ورخی تراویح اوپہ لاؤدسپیکر د مونغ مسئلہ

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی (۱). چہ پہ یو جمات کنبی دری امامان وی نوآیا شرعاً ہریو امام لس لس ورخی تراویح کولی شی. (۲). د مونغ گزارو شمیر دشلو خواؤشاوی نوآیا امام پہ لاؤدسپیکر کنبی مونغ ورکولی شی. (۳). پہ باندو کنبی پہ دوه نزدی نزدی جماتونو کنبی د لاؤدسپیکر خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: علی اکبر ازاد کشمیر.

الجواب: (۱) بالکل کولی شی. (۲) پہ لاؤدسپیکر کنبی مونغ کول ممنوع نہ دی خوبغیر ضرورت نہ نہ کول بہتردی. (۳) نہ ممنوع دی اونه مطلوب البتہ د آواز د تکرار او اشتباہ پہ صورت کنبی ممنوع دی. وهو الموفق.

د بیرہ خرنیلی د امامت او اذان کیدلو یا نہ

کیدلو نہ د بی علمن پہ صورت کنبی مونغ

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی (۱). چہ دپینبور یونیورسٹی پہ جمات کنبی طالبان (ستودنتان) پہ امامت سرہ مونغ کوی. دلته خوک امام نشته عام طور سرہ بیرہ والا طالب علم مونغ ورکوی، خوچہ کلہ ہغہ نہ وی نو بیرہ خرنیلی امامت کوی. دغہ شان کہ د بیرہ والا پہ نسبت

(۱) قال ابن نجيم رحمه الله: قوله وكره امامة العبد والاعرابي والفاسق والمبتدع والاعمى وولد الزنا بيان للشئيين الصحة والكراهة اما الصحة فمبينة على وجود الاهلية للصلاة مع اداء الاركان وهما موجودان من غير نقص في الشرائط والاركان ومن السنة حديث صلوا خلف كل بر وفاجر وفي صحيح البخاري ان ابن عمر كما يصلي خلف الحجاج وكفى به فاسقا كما قال الشافعي وقال المصنف ان افسق اهل زمانه.

(البحر الرائق ص ۳۳۸ جلد ۱ باب الامامة)

سرہ بی بیرہ ڀرپوهه وی او ډیرې مسئلې ورته یادی وی او ډیرې والا کم علمه وی نو زیات حقدار د امامت خوک دی؟ (۲). که دی صورت کنبی مونغ شروع وی او یو عالم دین په مینخ کنبی راشی نو هغه به خه کوی؟ دهغوی سره به مونغ کوی که خان له به کوی؟ (۳). که د اذان علم نه وی چه شوی یا نه او جماعت اوشی نو ددی خه حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: شفیق الرحمن پشاور یونیورسٹی ..... ۵/ اگست ۱۹۷۹ء.

الجواب: (۱). که ډیره خربونکی ډیرې والا نه ډیرپوهه وی د مونغ په مسئلو باندې نوهم هغه د امامت حقدار دی (۱). (الدر المختار مع رد المحتار). (۲). د خان له مونغ نه اقتداء بالفاسق افضل ده. (۲). (البحر، هندیه، رد المحتار). (۳). دامونغ د خلاف سنت کیدلو باوجودهم صحیح دی. (۳). فقط.

امامت ته ذلیلہ پیشہ" و نیلو والا امامت

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چه زید وائی امامت ذلیلہ پیشہ ده، او ډیر ذلت دی او بیارو ستودغه زید امامت هم کولو. نوآیا دده امامت صحیح دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاری محمد فرید مدرسہ معارف القرآن حنفیه مرکزی جامع مسجد مانسهره

(۱) قال الحصكفي: والاحق بالامامة تقديم بل نصبا الاعلم باحكام الصلاة فقط صحة وفسادا بشرط اجتنابه للفواحش الظاهرة وحفظه قد وفرض وقيل واجب وقيل سنة، قال ابن عابدين: وعبارة الكافي وغيره الاعلم بالسنة اولي الا ان يطعن عليه في دينه لا الناس لا يرغبون في الاقتداء به. (الدر المختار مع رد المحتار ص ۴۱۲ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) قال العلامة الحصكفي: صلى خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة، قال العلامة ابن عابدين: افاد ان الصلاة خلفهما اولي من الانفراد.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبيل مطلب البدعة في امامة الامرد)

(۳) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: اذا صلى في مسجد المحلة جماعة بغير اذان حيث يساح اجماعا. (رد المختار على الدر المختار ص ۴۰۸ جلد ۱ باب الامامة مطلب في تكرار الجماعة في المسجد)

الجواب: اکثر فیصلہ بہ منظور کولی شی فی الدر المختار و الخیار الی القوم فسان
اختلفوا اعتبر اکثرهم (هامش الدرص ۵۲۲ جلد ۱). (۱). وهو الموفق.

د شرعی ثبوت نہ بغیر صرف د الزام پہ وجہ

د کراہت اقتداء حکم نہ شی ورکولی

موال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ مونہ د شرعی فیصلے
بارہ مسی فلان او فلانکے مولوی صاحب سکنہ بیگو خیل شرعی ثالثان
دریم کری مقرر کرل د دواړو دلونہ بیان اخستلو نہ پس ئی فیصلہ واورولہ
نو بوی دئی تہ د فیصلہ ناجائزہ معلومہ شوه نو ثالثانو تہ ئی اووئیل
او فیصلہ ئی واپس کرہ لیکن ثالثانو اووئیل کہ زمونہ د فیصلے خلاف تاسو
د غلطی خہ ثبوت پیش کرو نومونہ بہ ئی او منو، بیا مونہ د اکورہ ختہک نہ
فتویٰ نمبر ۵۹۹۲ او غوبنتلہ نوپہ ہغی کنبے د هغوی د فیصلے خلاف ثبوت
پیش شو مونہ ہغہ فتویٰ پیش کری نو هغوی انکار او کرو اوپہ خیلہ غلطہ
فیصلہ باندي کلک شول لیکن مونہ تہ یقین دے چہ دوی پہ دے فیصلہ
کنبے رشوت اخستی دے او کوم کس چہ بہ زمونہ مینخ کنبے گر خیدلو هغہ
مونہ تہ پہ یقین سرہ اووئیل چہ دوی رشوت اخستلے دے آیا داسی ثالثانو
پسے اقتداء جائز دہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اجمل خان سکنہ بیگو خیل لکی مروت: ..... ۱۹۷۲/۲/۲.

الجواب: محترم! خبرشہ چہ د شرعی ثبوت نہ بغیر مونہ صرف د دے الزام پہ
وجہ د کراہت اقتداء فتویٰ نہ شو ورکولی.

قال الله تعالى يا ايها الذين آمنوا اجتنبوا كثير من الظن ان بعض الظن اثم (الاية) (۲). وهو الموفق
(۱) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۱۳ جلد ۱ قبیل مطلب البدعة خمسة

اقسام باب الامامة)

(۲) (سورة الحجرات پاره: ۲۶ آیت: ۲۲ رکو ع ۱۴)

د غلط ویونکی پسے د صحیح ویونکی اقتداء صحیح نہ دہ

موال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ کوم کس صحیح
طریقے سرہ قرآن شریف نہ شی لوستلے مثلاً د الفراش المبتوث" پہ خائی
الفراخ المبتوث" وائی. دہ پسے مونخ جائز دے یا نہ؟ دہ تہ د امامت حق شتہ یا
نہ؟ باوجود د دے چہ نور جید عالمان ہم موجود وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: د "الفراش" پہ خائی "الفراخ" ویونکی پسے د صحیح لوستلو والا
اقتداء صحیح نہ دہ.

كما في الدر المختار ولا غير الالغ به ای بالالغ علی الاصح و کذا من لا يقدر علی
التلفظ بحرف من الحروف (هامش الرد ص ۵۴۴، ۵۴۵ جلد ۱). (۱). وهو الموفق

(۱) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۴۳۰ جلد ۱ مطلب فی الالغ باب الامامة)

فصل فی من تصح امامتہ ومن لا تصح

یورکعت وتر کولو والا او د مصحف نہ لوستلو والا پسې مونخ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د و ترو یورکعت کولو والا د اقتداء خہ حکم دے؟ دغہ شان دمصحف نہ ویونکی امام اقتداء کول جائز دی کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: تختہ خان سعودی عرب ..... ۲/ ذیقعدہ ۱۴۰۲ھ.

الجواب: وتر یورکعت کولو والا امامانوسپی اقتداء مہ کوئی (۱) او دمصحف نہ ویونکی امام پسې اقتداء کول ہم د احتیاط نہ خلاف دی (۲) وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن نجيم: وصحح الشارح الزيلعي انه لا يجوز اقتداء الحنفي بمن يسلم من الركعتين في الوتر وجوزه ابوبكر الرازي ويصلي معه بقية الوتر ..... ويخالفه ما ذكر في الارشاد من انه لا يجوز الاقتداء في الوتر بالشافعي باجماع اصحابنا لانه اقتداء المفترض بالمتنفل فانه يفيد عدم الصحة فصل او وصل ..... في فتح القدير بما ذكره في التجنيس وغيره من ان الفرض لا يتأدى بنية النفل ويجوز عكسه فعلى هذا ينبغي ان لا يجوز وتر الحنفي اقتداء بوتر الشافعي بناء على انه لم يصح شروعه في الوتر لانه بنيته اياه انما نوى النفل الذي هو الوتر فلا يتأدى الواجب بنية الواجب الخ.

(البحر الرائق ص ۳۹ جلد ۲ باب الوتر والنوافل)

(۲) وفي الهنديه: ويفسدها قراءته من مصحف عند ابي حنيفة رحمه الله تعالى وقالوا يفسده ان حمل المصحف وتقليب الاوراق والنظر فيه عمل كثير وللصلاة عنه بدو على هذا لو كان موضوعا بين يديه على رجل وهو لا يحمل ولا يقلب او قرأ المكتوب في المحراب لا تفسد ولان التلقن من المصحف تعلم ليس من اعمال الصلاة وهذا يوجب التسوية بين المحمول وغيره فتفسد بكل حال وهو الصحيح هكذا في الكافي. (فتاوى عالمگیریه ص ۱۰۱ جلد ۱ الفصل الاول فيما يفسدها الباب السابع فيما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

د چيلم او سيگریت خكلو والا د اقتداء حكم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کوم امام چيلم یا سيگریت خکی نو دغہ امامت صحيح دے؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عابد محمود حمیدی اټک ..... ۱۹۸۴/۱۰/۳۰.

الجواب: دپیازو، اوگي او تمباکوانو خورلو والا یوشان حکم دے ددې خیزونو خورلو والا پسې اقتداء کولو کنبی خہ کراحت نشته دے، خود و مرده دے چہ دبدبویي په حالت کنبی مونخ کول مکروه تحریمی دی لکه چہ بدبویي والا سړی دپاره جمات ته تلل مکروه تحریمی دی (۱) وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله واكل نحو ثوم) اي كبصل ونحوه مما له رائحة كريهة للحديث الصحيح في النهي عن قربان آكل الثوم والبصل المسجد قال الامام العيني في شرحه على صحيح البخاري قلت علت النهي اذى الملائكة واذى المسلمين ولا يختص بمسجده عليه الصلاة والسلام بل الكل سواء لرواية مساجدنا بالجمع خلافا لمن شذ ويلحق بما نص عليه في الحديث كل ماله رائحة كريهة ما كولا وغيره وانما خص الثوم هنا بالذكر وفي غيره ايضا بالبصل والكرات لكثرة اكلهم لها وكذلك الحق بعضهم بذلك من بفيه بخر اوبه جرح له رائحة وكذلك القصاب والسماك والمجدوم والابرص اولى بالا لحاق وقال سحنون لا ارى الجمعة عليهما واحتج بالحديث والحق بالحديث كل من اذى الناس بلسانه وبه افتي ابن عمر وهو اصل في نفى كل من يتأذى به ولا يعذر ان يعذر المعذور باكل ماله ريح كريهة لما في صحيح ابن حبان عن المغيرة بن شعبه قال انتهيت الى رسول الله ﷺ فوجد مني ريح الثوم فقال من اكل الثوم فاخذت يده فادخلتها فوجد صلري معضوبا فقال ان لك علرا وفي رواية الطبراني في الاوسط اشتكيت صلري فاكلته وفيه فلم يعنفه ﷺ وقوله ﷺ وليقعد في بيته صريح في ان اكل هذه الاشياء عذر في التخلف عن الجماعة وايضا هنا علتان اذى المسلمين واذى الملائكة فبالنظر الى الاولى يعذر في ترك الجماعة وحضور المسجد وبالنظر الى الثانية يعذر ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

دَ جَمَات دِیَوَال نہ دَ "یا محمد" ورائونکی امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دَ جَمَات پے دیوال باندے دَمونخ دوختونو بورے لگیدلے دے چہ دَ غے پے بنی طرف باندے ئی نیالہ اوپہ کس طرف باندے "یا محمد" لیکلے شوی دی یوسری دَ کس طرف "یا محمد" اوسوزولو او وران ئی کرو آیا داسرے دَ سپکوالی مرتکب خونہ شو؟ آیا داسرے امامت کولے شی؟ آیا دہ سرہ پے صف کنبی اودریدل جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حبیب الرحمن..... ۱۱/۲/۱۹۷۵.

الجواب: دَ پیغمبر ﷺ نوم دیرزیات قابل احترام او واجب الاحترام دے. ولہذا لایجوز لف شی فی الکواغذ الی فیہا اسم اللہ تعالیٰ او اسم النبی ﷺ (کما فی الہندیہ ص ۳۵۷ ج ۵). (۱). اود اہل بدعاتو خاص نبی ورائول جہاد موجب دثواب دے، ولہذا قطع الصحابة رضی اللہ عنہم بعض الاشجار (۲) پس کہ ہغہ دا لفظ مبارک پے دے وجہ سوزولے وی چہ

(بقیہ حاشیہ) فی ترک حضور المسجد ولو کان وحده، ملخصاً اقول کونہ یعذر بذلک ینفی تقييد بما اذا اكل ذلك بعذر او اكل ناسيا قرب دخول وقت الصلاة لئلا يكون مباشرا لما يقطعه عن الجماعة بصنعه. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۸۹ جلد ۱ قبیل باب الوتر والنوافل) (۱) وفی الہندیہ: ولا يجوز لف شی فی کاغذ فیہ مکتوب من الفقہ وفی الکلام الاولی ان لا یفعل وفی کتب الطب یجوز ولو کان فیہ اسم اللہ تعالیٰ او اسم النبی ﷺ یجوز محوہ لیل فیہ شی کذا فی القنیۃ. (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۳۲۲ جلد ۵ الباب الخامس فی اداب المسجد والقبلة والمصحف وما یتبع الخ)

(۲) حضرت علامہ محمد ادیس کاندھلوی فرمائی: دَ بعضی روایتونو اوتاریخی نقولونہ دانسکاری پے چہ خلقو دَ غے اونے (اذیباعون تحت الشجرة) تعظیم اوتکریم کولو، ہلتہ بہ راتل او نفلونہ بہ ئی کول، حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ تہ چہ کلہ دا خبرہ معلومہ شہوہ نوہغہ دَ دے اونے دَ پریکولو حکم او کپرو (تفسیر معارف القرآن ص ۴۲۹ جلد ۷ سورة الفتح ایت ۱۸).

عوام دَ عقیدے دَ خرابوالی نہ بیج شی نو دَ دہ دا جذبہ صحیح دہ لیکن داعمل ئی غلط او بی ادبی دہ، دا دَ نجدیت کار دے دَ حنفیت کار نہ دے بہر حال داسرے بی ادبہ باایمان دے کہ پنبیمانہ نہ وی نو اقتداء ورپسے مہ کوی البتہ دَمونخ او جماعت نہ بہ نشی منع کولے. وھوالموفق.

دَ اغواکار، زناکار او پے دروغہ قسمونو خوړلو والا امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زَمونرپہ جمات کنبی دوه کسان دی پے ہغوی کنبی یوکس دَمونخ روڑے پابند دے خوپہ بل کس دا خرابی موندلے کیڑی. (۱). خلق تختول او پے بل چاتختول، (۲). زناکول او نورو تہ پے کولو کنبی مدد ورکول. (۳). دنکاح دیاسہ نکاح تړل، (۴). پے دروغہ گواہی کول، (۵). پے دروغہ قسمونہ خوړل، (۶). کبار یعنی زیاتی خیزونہ دَ جمات نہ غائب کول، چہ کلہ رمضان شروع شی نو جمات تہ راخی باقی ټول کال مونخ نہ کوی. پے رمضان کنبی راشی پے جمات قبضہ کوی خلق ورته وائی چہ زَمونر تاپسے مونخ نہ کیڑی لیکن پے ضد کنبی دے نونتیجہ داچہ خلق دَ مجبورئ نہ پے کورونو کنبی مونخونہ کوی نوآیا دے امام پسے مونخ کیڑی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: جاوید اقبال کوٹ دھمیک جھلم

الجواب: کہ دا خبرہ ربتیا وی او ثابت وی نو دے خراب امام پسے اقتداء مکروہ تحریمی دہ، کما فی شرح الکبیر (ص ۴۳۸) ان کراهة تقديمه کراهة تحريم، (۱). البتہ دَ خان لہ مونخ نہ فاسق پسے اقتداء کول بہتر دی. کما فی ردالمحتار ص ۵۲۵ جلد ۱ قوله فضل الجماعة افاد ان الصلوة خلفهما اولی من الانفراد (۲). وھوالموفق.

(۱) قال العلامة الحلبي: کذا فی فتاویٰ الحجة وفيه اشارة الى انهم قدموا فاسقا ياثمون بناء على ان کراهة تقديمه کراهة تحريم. (الشرح الکبیر ص ۴۷۵ فصل فی الامامة) (۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۱۵ جلد ۱ باب الامامة قبیل مطلب فی امامة الامر)

د نکاح د پاسه د نکاح ترلو والا کس امامت

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې زید د جماعت امام او خطیب دې د نکاح د پاسه ئې نکاح ترلې. دده د امامت څه حکم دې؟ بینوا توجروا المستفتی: محمد یوسف خان..... ۱۹۷۴/۱۱/۳۰.

الجواب: که رښتیاوی او دې خطیب قصداً داسې کار کړې وې نو دې به د تعاون علی المعصية په وجه سخت گنهگار وی او د نیکانو خلقو د اقتداء لائق به نه وی. (۲). وهو الموفق.

د مونځ د صحت او فساد د مسئلو نه د ناخبره کس امامت او نورې مسئلې

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې یو داسې امام چې د مونځ د صحت او فساد د مسئلو نه بې خبره وی او دهغه ښځه او ځوانې لونه بې پرده په پټو کښې دکیاگانو د پاره گرځي او لونه بغیر نکاح نه په کور کښې ساتي چې لکه ځناور خرڅولو پشان ترینه په نکاح کښې ډیرې پیسې حاصلې کړي. آیا ددې امام امامت جائز دې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حسین احمد.

الجواب: که ددې امام مقتدیان هم په دې جرمونو کښې مبتلا وی نو بیا د مونځ کراهیت نشته او که په مقتدیانو کښې دده نه بهتر کس موجود وی نو بیا د پیسې اقتداء مکروه دی.

یدل علیه مافی البحر ص ۳۴۹ جلد ۱ فالحاصل انه یکره لهؤلاء التقدم ویکره الاقتداء بهم کراهة تنزیه (الی ان قال) ویبغی ان یكون محل کراهة الاقتداء بهم عند وجود غیرهم والا فلا کراهة (۳). فقط

(۱) قال الله تعالى: ولا تعاونوا علی الائم والعدوان. (سورة المائدة پاره: ۶ رکوع ۱ آیت: ۲)

(۲) قال الحصکفی رحمه الله: ویکره امامة عبد وفاسق. (درمختار ص ۴۱۴ باب الامامة)

(۳) (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

د بدکرداره او مفعول د امامت حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې یو سړې د جماعت امام جوړ شوي دې چې ظاهري طور سره یعنی ښکاره په ښکاره مفعول دې او په دې بدکردارې کښې مشهور دې. او په حدیث شریف کښې راغلې دی چې د اووه کسانو مونځ نه قبلېږي په هغوی کښې یو فاعل او بل مفعول هم دی دا حدیث شریف د تنبیہ الغافلین په "باب حق الجار" کښې موجود دې نو آیا د داسې کس امامت جائز دې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عزیز الرحمن بازارگي صوابی..... ۱۹۸۷/۹/۱۶.

الجواب: که دا خبره رښتیا وی او ثابت وی نو دې امام پسې اقتداء کول مکروه تحریمی دی. (۱). لکونه فاسقا ولا تجب الاعادة. (۲). خو بهر حال د التائب من الذنب کمن لا ذنب له. (۳). خیال ساتل هم ضروري دی. وهو الموفق.

په مړهونه (گانړه شوي څیز) باندې فائدي اختلو والا اقتداء

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې کوم امام د گانړه شوي څیز نه فائده اخلي دهغه اقتداء جائز ده که نه؟ بینوا توجروا. المستفتی: محمد جان مقام مسجهور مانسهره.

(۱) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: ویکره امامة عبد واعرابي وفاسق واعمى ومبتدع. قال ابن

عابدين: (قوله ای غیر الفاسق)..... تکره امامته بكل حال بل مشی فی شرح المنية علی ان کراهة تقلیدیه

کراهة تحریم. (ردالمحتار مع الدر المختار ص ۴۱۴ جلد ۱ مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

(۲) قال فی ردالمحتار فيكره لهم التقدم ویکره الاقتداء بهم تنزیهاً فان امکن الصلاة خلف

غيرهم فهو الفضل والا فالأقتداء أولى من الانفراد.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۳ جلد ۱ قبیل مطب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

(۳) عن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله ﷺ التائب من الذنب کمن لا ذنب له رواه ابن

ماجه والبيهقي فی شعب الايمان الخ. (مشکواة المصابيح ص ۲۰۶ جلد ۱ باب الاستغفار والتوبة)

الجواب: دمرہونی نہ فائدہ اخستل ناجائز اوسود دی لان کل قرض جرتفعاً فهو ربوا، هو لفظ الحديث، وكذا حاصل الحديث، (۱) لهذا دداسی امام اقتداء كوله جنازه وغيره كنبی، مكروه تحريمی ده. (۲) خويه دي شرط چه دقوم حال دده نه زيات خراب وی گني نوپه رندو كنبی يوسترگي والا بادشاه وی. يثيراليه كلام البحر وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود

غيرهم (ص ۳۴۹ جلد ۱). وهو الموفق

(۱) عن علي رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ كل قرض جر منفعة فهو رباً رواه الحارث بن ابي اسامة واسناده ساقط وله شاهد ضعيف عن فضالة بن عبيد عند البيهقي وآخر موقوف عن عبد الله بن سلام عند البخاري. (بلوغ المرام من ادلة الاحكام ص ۲۸۲ رقم حديث: ۸۱۲)

ورواه ابن ابي شيبة في مصنفه حدثنا خالد الاحمر عن حجاج عن عطاء قال كانوا يكرهون كل قرض جر منفعة. (فتح القدير ص ۳۵۶ جلد ۶ قبيل كتاب ادب القاضي)

وفي امداد الفتاوى رساله كشف الدجى: ومما يدل على علم حل القرض الذي يجر الى المقرض نفعا ما اخرجه البيهقي في المعرفة عن فضالة بن عبيد موقوفاً بلفظ كل قرض جر منفعة فهو وجه من وجوه الربا ورواه في السنن الكبرى عن ابن مسعود وابي بن كعب وعبد الله بن سلام وابن عباس موقوفاً عليهم (ص ۹۹) وايضا قال في (ص ۲۱۵) وقال ﷺ كل قرض جر منفعة فهو ربا وهو حديث حسن لغيره صرح به العزیزی فی شرح الجامع الصغير (ص ۷۸۳ جلد ۳).

(امداد الفتاوى ص ۲۱۵، ۲۷۰ جلد ۳ كشف الدجى عن وجه الربوا)

(۲) قال الشامي: قوله (ويكره امامة عبيد..... وفاسق) من الفسق وهو الخروج عن الاستقامه ولعل المراد به من يرتكب الكبائر كشارب الخمر والزاني واكل الربا ونحو ذلك كذا في البرجندی.

(رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۱۳ جلد ۱ قبيل مطلب البدعة خمسة اقسام)

(۳) (البحر الرائق ص ۳۳۹ جلد ۱ باب الامامة)

د مومتی نہ کمہ پیرہ ساتلو والا سری امامت

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چه دپیری خرئیلو خہ حکم دی؟ او یوموتی ساتل واجب دی کہ سنت؟ او خوک چه دموتی نہ کمہ پیرہ ساتی دهغه اقتداء جائز ده کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ عبدالرشید جھنگ..... ۱۳۹۷/۲/۳۱ھ

الجواب: یوموتی پیرہ ساتل واجب دی البتہ ددی واجب کیدل پیرہ سنت او

حديث سره ثابت دی. كما صرح به شيخ عبدالحق محدث الدهلوی (۱).

ددی خرئیلو والا فاسق دی او کمولو یعنی کت کولو والا ئی هم فاسق دی چه همیشه داسی کوی. كما فی تنقیح الفتاوی (۲). او د فاسق اقتداء کول مکروه دی خود و مره ده چه د خان له مونخ نه افضل ده. وهو الموفق.

(۱) (اشعة للمعات شرح مشکواة باب التزجل الفصل الاول)

وقال الملا علی قاری: وقد اختلفوا فيما طال من اللحية فقیل ان قبض الرجل علی لحيته واخذ ماتحت القبضة ولا بأس به وقد فعله ابن عمر رضي الله عنه وجماعة من التابعين واستحسنه الشعبي وابن سيرين وكره الحسن وقتادة ومن تبعها وقالوا تركها عافية احب منه لكن الظاهر هو الاول. (نفع قوت المغتدی علی هامش سنن ترمذی ص ۱۰۰ جلد ۲) (وهكذا فی مرقاة المفاتیح ص ۲۹۸ جلد ۸ باب التزجل الفصل الاول)

(۲) قال العلامة محمد امين: ان الاخذ من اللحية وهي دون القبضة كما يفعله بعض المغاربة ومخنة الرجال لم يبحه احد واخذ كلها فعل اليهود الهند ومجوس الاعاجم.

(تنقیح الفتاوی الحاملیه ص ۳۵۱ جلد ۱ لایباح الاخذ من اللحية وهي دون القبضة)

(۳) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: فان امكن الصلاة خلف غيرهم فهو افضل والا فالاعتداء اولی من الانفراد. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۱۳ جلد ۱ قبيل مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

دَس کُنْی ماثوم امامت باطل دے

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کُنْی خہ فرمائی چہ یولس کُنْی ہلک دے پنخہ سیپاروپوری ئی قرآن شریف لوستلے دے ہغہ پسے دآقتداء خہ حکم دے؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: رئیس خان شاہ کوٹ پیسی نوشہرہ..... یکم ذی قعدہ ۱۴۰۲ھ۔
الجواب: تہولو فقہاؤ تصریح کرے دہ چہ نابالغ امام پسے دبالغ اقتداء باطل دہ (۱)۔ لحدیث امام ضامن (۲) و لحدیث انما جعل الامام لیؤتم بہ (۳)۔ وهو الموفق۔

دے یرے خریونکی حافظ قرآن دے اقتداء حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کُنْی خہ فرمائی چہ یو حافظ قرآن یرے خرنی یائی ورہ کوی او مسنون یرے نہ ساتی ہغہ پسے دآقتداء خہ حکم دے؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۷ء/۹/۲۳۔

(۱) قال العلامة حصکفی: ولا یصح اقتداء رجل بامرأة وخنثی وصبی مطلقا ولو فی جنازة ونفل علی الاصح. (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۲۷ جلد ۱ مطلب الواجب کفایة هل یسقط بفعل الصبی)

(۲) عن ابی ہریرة قال قال رسول اللہ ﷺ الامام ضامن والمؤذن مؤتمن اللهم ارشد الائمة واغفر للمؤذنین۔

(جامع ترمذی ص ۲۹ جلد ۱ باب ماجاء ان الامام ضامن والمؤذن مؤتمن)

(۳) عن عائشة ام المومنین انها قالت صلی رسول اللہ ﷺ فی بیتہ وهو شاک فصلی جالسا وصلی وراءہ قوم قیاما فاشار الیہم ان اجلسوا فلما انصرف قال انما جعل الامام لیؤتم بہ فاذا رکع فارکعوا الخ۔

(الصحيح البخاری ص ۹۵ جلد ۱ باب انما جعل الامام لیؤتم بہ الخ، کتاب الاذان)

الجواب: مسنون یرے نہ ساتونکی امام پسے دنیکو خلقو پہ موجودگی کُنْی اقتداء مکروہ تحریمی دہ۔

لکونه فاسقا کما فی تنقیح الفتاویٰ ص ۳۵۱ جلد ۱ ان الاخذ من اللحية وهی دون القبضة کما یفعله بعض المغاربة ومخنثة الرجال لم یحبه احلواخذ کلها فعل اليهود والهنود ومجوس الاعاجم اه فحیث اذمن علی فعل هذا المحرم یفسق (۱) وفی شرح الکبیر ص ۳۷۹ کراهة تقدیمه کراهة تحریم (۲) وفی البحر ص ۳۲۹ جلد ۱ ینبغی ان یکون محل کراهة الاقتداء بهم عند وجود غیرهم والا فلا کراهة (۳)

مختصر دچہ داسے حافظ دے امام جوہر نکرے شی داسے اقتداء دختم القرآن نہ کولو نہ ہم بدترہ دہ۔ وهو الموفق۔

یرے دے موتی نہ کمولو والا کس امامت مکروہ تحریمی دے

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کُنْی خہ فرمائی چہ دے بیوتری، ہری پور، نومے کلی پیش امام صاحب یرے ساتلے دہ لیکن دومرہ ئی ورہ کوی چہ ہسے دنوم یرے دہ لکہ چہ شپہ (۲) اووہ (۷) ورخے ئی حجامت نہ وی کرے نو آیا داسے امام چہ دے یرے تقدس او دسنت رسول ﷺ احترام ورسرہ نہ وی نو آیا داسے امام پسے مونخ کیڑے؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: قاضی میرا کبر ہری پور..... ۱۸/ شوال ۱۴۰۱ ہجری

الجواب: داسے امام پسے اقتداء کول مکروہ تحریمی دی۔

لان الاخذ مادون القبضة حرام ومفسق کما فی تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ ص ۳۵۱ جلد ۱ ان الاخذ من اللحية وهی دون القبضة کما یفعله البعض المغاربة ومخنثة الرجال لم یحبه

(۱) تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ ص ۲۵۱ جلد ۱ لا یباح الاخذ من اللحية وهی دون القبضة

(۲) غنیة المستملی شرح منیة المضلی ص ۲۷۵ فصل فی الامامة

(۳) (البحر الرائق ص ۳۲۹ جلد ۱ باب الامامة)

احد واخذ كلها فعل يهود الهند ومجوس الاعاجهم فحيث اد من على فعل هذا المحرم
بنفسه (۱). وهو الموفق

سنت ربيده نه مائلو والاوده عيسيانو په مشرئ كنبې ملازمت كولو والا امامت
سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبې څه فرمائي چه يو امام دمدرسه فتح
پوري دهلي نه فارغ التحصيل دي ليكن دهغه ربيده دسنت موافق نه ده اوده
۴۵ كالو نه په عيسائي مشرئ كنبې دتنخواه دار ملازم (نوكر) په حيثيت
سره كار كوي او مقتديانو سره بداخلاقي هم كوي دديني شعائرو خيال نه
ساتي. داسي امام پسي اقتداء كول جائز دي يا نه؟ بينوا توجروا.

المستفتي: عبدالرحيم حمام گلي صدر روه پيښور... ۱۲/ ذى قعدة ۱۴۰۲ هـ
الجواب: كه دا خبره رښتيا وي او ثابته وي نو داسي امام پسي اقتداء كول
مكروه تحريمي دي. لفسقه كمافي شهادات تنقيح الفتاوى الحامديه، (۲). څوكه
چرته دقوم حالات دده نه هم خراب وي نو بيا دا امام په رڼدو كنبې بادشاه دي
نوهيڅ كراهت نشته. كمافي البحر ص ۳۴۹ جلد ۱ وينغي ان يكون محل كراهة
الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة (۳). وهو الموفق.

په جمات كنبې د تصويرونو جوړولو نه د نه منع كونكي امامت

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبې څه فرمائي چه په جمات كنبې دنكاح
په وخت تصوير اخستل څنگه دي؟ دغه شان ددي امام دامامت به څه حكم
وي چه په مجلس كنبې دحاضریدلو باوجود هم منع نه كوي نو آيا دده امامت
صحيح دي؟ بينوا توجروا.

المستفتي: سراج الدين حقاني خطيب دوميل ضلع جهلم... ۱۹۸۲/ ۸/ ۱۰.

(۱) تنقيح الفتاوى الحامديه ص ۳۵۱ جلد ۱ لا يباح الاخذ من اللحية وهي دون القبضة
(۲) قال العلامة محمد امين: ان الاخذ من اللحية وهي دون القبضة كما يفعله بعض
المغاربة ومنه الرجال لم يباح احد واخذ كلها فعل اليهود الهند ومجوس الاعاجم.

(تنقيح الفتاوى الحامديه ص ۳۵۱ جلد ۱ لا يباح الاخذ من اللحية وهي دون القبضة)

(۳) (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

الجواب: جماتونه او بازارونه دمنكراتونه ډك شوي دي او دا خلق په تقوى
داروباندي غالب دي لهذا امام به مجبور وي خوييها هم دتهی عن المنكر
فريضه په خپل ځاني لازم ده. دتصوير حراموالي عامو مسلمانانو ته هم معلوم
دي. (۱). اوده دي امام اقتداء صحيح ده. (بحر الرائق). (۲). وهو الموفق.

دلالچ د وجي نه د غلطي فيصلې كولو والا امامت

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبې څه فرمائي چه زمونږ دكلي
بلندپوره خطيب صاحب د دوه ډلو په مينځ كنبې فيصلې والا مقرر شو
دلالچ په وجه ئي دشرعي فيصلې په ځاني غير شرعي فيصله او كړه او خلقو ته
ئې خودل چه دا شرعي فيصله ده. او حال دا هغه دوكه او فراه و. چه كله دا
فيصله قاضي غلام سرور صاحب دبدئي ته پيش كړې شوه نو دا دريم گړي
دخپلي دوکې او فراه دوجي نه دحاضریدلو نه انكاري شو او حاضري ئې
اونكړه آيا داسي امام پسي مونځ كول جائز دي؟ بينوا توجروا.

المستفتي: حاجي سفيد گل سربلند پوره پيښور... ۲۱/ ذى الحجة ۱۴۰۲ هـ.

الجواب: دي متنازع فيها (جهگړي والا) مسئلي كنبې شرعي حصي معلومي
او يقيني دي. او په فائل كنبې ليكلي شوي دي نو كه دي خطيب صاحب د
دواړو ډلو درضا مندي نه بغير دافصله كړې وي نو دافصله نامنظوره
اودنشت برابر (كالعدم) ده. اوده فراه كولو په صورت كنبې ورپسي دنيكو
خلقو مونځ كول مكروه تحريمي دي. (۳). وهو الموفق.

(۱) عن عبد الله بن مسعود قال سمعت رسول الله ﷺ يقول اشد الناس عذابا عند الله

المصورون. (مشکواة المصابيح ص ۳۸۵ جلد ۲ باب التصاوير الفصل الاول)

(۲) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود
غيرهم والا فلا كراهة كما لا يخفى.

(البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

(۳) قال العلامة الحلبي: كذا في فتاوى الحجة وفيه اشارة الى انهم قلموا فاسقا ياثمون بناء

على ان كراهة تقديمه كراهة تحريم. (الشرح الكبير ص ۴۷۵ فصل في الامامة)

د غضب زمکه په زمینداری اختلو والا د کس امامت

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې زمونږ په کلی کښې یو د جایداد خاوند د ډیرې زمانې نه فالج وهلې دې کلي ټي پریڅي او د کور والا (بخې، قبر) درشته دارانوسره اوسېږي دهغه په جائیداد باندې مشري ځوئی قبضه کړې پلار په دې سخت خفه دې او وائی چې دده ځوئی او ټول زمینداران به دده (ځوی) په نگرانی کښې زما په زمکه کښې هیڅ تصرف نه کوي پلار ټي احتجاجاً د ډیرې مودې نه د زمکې پیداوارا اخستلونه هم انکار کړې دې او سرکار سره ټي مقدمه هم اچولې ده. په دې زمیندارانو کښې یو مولوی صاحب هم زمکه په زمینداری اختلې ده. په هغه باندې یو مقتدی اعتراض کوي چې دې د خان صاحب د مرضی نه بغیر د قابض ځوئی په نگرانی کښې چې کوم کرونده کیږي داد شریعت په رنرا کښې ناجائز ده. او د دې جرم مرتکب د مونځ ور کولو اهل نه دې. نو سوال دا دې چې آیا واقعی دې امام صاحب پسې مونځ کول صحیح نه دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد شفیق حقانی لیکچر فیډرل گورنمنټ بوائز کالج پېښور ۱۹۸۴/۷/۳۱
الجواب: که دا خبره رښتیا او ثابته وی نو په دې زمکه کښې بغیر اجازت نه تصرف کولو والا د غضب او ظلم مرتکب دی. قال رسول الله ﷺ لا یحل مال امرئ الا بطیب نفس منه رواه البیهقی فی شعب الایمان (۱). وفی شرح المجله ص ۶۱ جلد ۶ لا یجوز لا حدان یتصرف فی ملک غیره الا باذنه، یاد ساتی چې د کوم امام دینی حالت د مقتدیانو نه خراب وی نو هغه پسې مونځ کول مکروه دی ګڼې په ړندو کښې یو سترګي والا بادشاه وی یدل علیه مافی امامة البحر، (۲). وهو الموافق.

(۱) (مشکوٰۃ المصابیح ص ۲۵۵ جلد ۱ باب الغصب والعاریة الفصل الثانی)

(۲) قال العلامة ابن نجیم رحمه الله: وینبغی ان یکون محل کراهة الاقتداء بهم عند جود غیرهم والا فلا کراهة کما لا یخفی.

البحر الرائق ص ۳۲۹ جلد ۱ باب الامامة

په حضرت تهمانوی صاحب باندې د بهتان لګونکي دې اقتداء اونگریښي

سوال: محترم مفتی صاحب دارالعلوم حقانیه اکوړه خټک السلام علیکم عرض دادې چې زمونږ په کلی کښې یو نوې امام صاحب راغلې دې چې خبرو خبرو کښې هغه او وئیل چې د (مولانا) اشرف علی (تهمانوی) یو کتاب دې "ملفوظات یومیة" په هغې کښې ټي لیکلې دی چې یو سړی تیوس او کړو چې د مور سره زنا کول څنگه دی؟ نو هغه په جواب کښې او وئیل، چې سړی خوتول په مور کښې دننه وی نو که دهغه لږه غوډې حصه ورننه شی نو څه خبره ده؟ نو ماد مولوی صاحب نه په دې خبره باندې احتجاج او کړو نو مولوی صاحب او وئیل چې دې ګنجر خود حضور ﷺ هم توهین کړې دې نو دهغه په ګنجر وئیلو سره ماته غصه راغله او ما ورته او وئیل چې تامولانا اشرف علی صاحب ته ګنجر او وې نوته پخپله هم داسې ټي. مولوی صاحب وائی چې څه به کتاب اولیکل تاته او بنسایم خوتر اوسه ټي نه دې خودلې نو آیا دې مولوی صاحب پسې زما مونځ کیږي او آیا دې امام ساتل جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فیض بیروت راولپنډی..... رمضان المبارک ۱۳۸۹ هـ

الجواب: مونږ به د مولوی صاحب ډیر شکر گزار شو که هغه دا کتاب او حواله اوبښودله. او دهغې نه پس به مونږ په تحقیقی جواب لیکلو باندې وس اولرو ددې نه مخکښې مونږ صرف دو مړه وئیلې شو چې "سبحانک هذا بهتان عظیم" (۱). اویا به دا او وایو چې د حضرت ملفوظاتو او مواعظو کښې داسې مضمونونه چې په هغې کښې د عقل دعوی کوکو نا اشنا واقعی او دهغې تردید شوې وی نو کیدیشی چې مولوی صاحب تحریف کړې وی او خپل ځان ټي په خطر کښې اچولې دې ددې مثال داسې دې لکه یو سړی او وائی چې الله تعالی فرمائی لا تسمعوا لهذا القرآن والغوا فيه (۲). او دغه شان نور هم نو دا صحیح ده چې د الله

(۱) (سورة النور پاره: ۱۸ رکوع: ۸ آیت: ۱۶)

(۲) (سورة حم سجده پاره: ۲۳ رکوع: ۱۸ آیت: ۲۶)

تعالیٰ کلام دے لیکن دَاللہ تعالیٰ مقصد دانہ دے بہر حال داسی خبیث پسی اقتداء مہ کوئی، (۱) یوصحیح العقیدہ امام پسی اقتداء او کروی او تاجہ کوم جواب ور کپی دے داد بغض فی اللہ دوجی نہ دے بلکہ کہ معاملہ ہم داسی وی نوییاداسی امام دکرے کولو او دبی عزتہ کولو قابل دے (۲) وهوالموفق

چہ د کوم امام بالغی لونہ پہ کوخو کنبی گرخی د ہغہ د امامت حکم سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیو امام دوه بالغی لونہ دی چہ پہ لسم او شپرم کنبی تعلیم حاصلوی پہ کوخو کنبی گرخی او د شریعت مسئلہ دہ چہ دجینکو دپارہ دنکاح پیغام راشی نو پہ نکاح ئی ور کوئی لیکن دے امام یو پیغام واپس ہم کرلو آیا دداسی امام اقتداء بہ کولی شی کہ خان خان تہ بہ مونخ کوی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: حسین احمد سرگودھا..... ۱۹۷۸ء/۷/۳۰

الجواب: دجان لہ مونخ کولونہ فاسق پسی اقتداء کول افضل دی خاص طور سرہ چہ د امام دینی حالت دقوم نہ بنہ وی۔

کما فی شرح التنویر صلی خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة وفي ردالمحتار ص ۲۵۲ جلد ۱ افاد ان الصلوة خلفها اولی من الانفراد ولكن لا ینال کما ینال خلف تقي (۳) وهوالموفق

(۱) عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ سباب المسلم فسوق وقتاله كفر. (الجامع الصحيح للمسلم ص ۵۸ جلد ۱ کتاب الايمان)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: واما الفاسق فقد عللوا كراهة تقديمه بانه لا يهتم لامر دينه وبان في تقديمه للامامة تعظيمه وقد وجب عليهم امانته شرعاً ولا يخفى انه اذا كان اعلم من غيره لا تزول العلة فانه لا يؤمن ان يصلى بهم بغير طهارة فهو كالمبتدع تكره امامته بكل حال بل مشى في شرح المنية على ان كراهة تقديمه كراهة تحريم لما ذكرنا قال ولذا لم تجز الصلاة خلفه اصلاً عند مالك ورواية عن احمد. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۴ جلد ۱ قبيل مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

(۳) (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبيل مطلب في امامة الامر باب الامامة)

د حیات النبی ﷺ نہ منلو والا او د درود

والا روايتونوتہ ضعیف ونیلو والا امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کوم امام دحیات النبی ﷺ پہ مسئلہ کنبی اختلاف کوی او درود شریف والا روايتونوتہ ضعیف وائی ہغہ روايتونہ چہ پہ ہغی کنبی پیغمبر ﷺ پوری دصلوة او سلام رسیدلو ذکر دے داسی امام مقرر کول دشریعت پہ رنرا کنبی خہ حکم لری؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: حاجی عبدالمنان چیف کمیست منگورہ سوات۔

الجواب: ظاہری طور سرہ داسی سلفی اونجدی معلومی پری نو کہ دا حقیقت وی بیاداسی کس باقاعدہ امام مقررول مکروہ دی (۱)۔

لکونہ مبتدعا خارجاً علی المسلمین رحیماً علی الکفار میحاً لقتل اهل الاسلام وتار کاً لقتل اهل الاوثان وفق قول الصادق المصدوق ﷺ (رواه البخاری) وهوالموفق

عاق شوی پسی مونخ کول

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو مولوی صاحب دے زمونہ امام دے دخیل پلاسره ئی جگرہ او کرہ پلار ئی پہ یو وخت درے طلاقہ او غورخول چہ داخوی زمانہ عاق دے نوآیا اوس د عاق شوی امام صاحب پسی مونخ کول صحیح دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: داکتر ظہور محمد واری ضلع دیز..... ۱۹۸۳ء/۸/۳۱

(۱) ویکرہ امامة..... مبتدع ای صاحب بدعة وهی اعتقاد خلاف المعروف عن الرسول لا بمعانسة بل بنوع شبهة وکل من کان من قبلنا لا یکفر بها حتی الخوارج الذین يستحلون نساءنا واما النخ.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۱۴ جلد ۱ مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

الجواب: عاق پسې اقتداء مکروه ده (۱). لیکن هغه پسې اقتداء کول دځان له مونځ نه افضل دی. (شامی وغیره). (۲). وهوالموفق.

بریلیانو پسې د اقتداء حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه څه په کومه علاقه کښې او سپړم هلته دبریلیانو جمات دې سره دکوشش نه بعضې دجماعت مونځونه پاتې کیږي. ځکه چه زمونږ دخپل مسلک جمات لږ لري دې دبریلیانو غلطې عقیدې دچانه پتې نه دی آیا مونږ هغوی پسې اقتداء کولي شو؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مجیدالحسن اسلام آباد..... ۱۹۹۰/۹/۲۶.

الجواب: دځان له مونځ نه دفاسق اوبدعتی په اقتداء کښې مونځ کول بهتر دی. (ردالمحتار). (۳). وهوالموفق.

د بریلوی فرقې په اقتداء کښې بل سوال

سوال: جواب ملاؤ شو خویوه خدشه بیا هم پاتې شوه هغه داچه که عقیدې مشرکانه وی مثلاً غیرالله عالم الغیب، حاضرناظر، حاجتونه پوره کولو والا

(۱) لان العقوق من الکبائر وفي الحديث عن عبد الله بن عمر و قال قال رسول الله ﷺ الکبائر الاشراک بالله وعقوق الوالدین الخ.

(مشکوة المصابیح ص ۱۷ جلد ۱ باب الکبائر الفصل الاول)

(۲) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: دملی خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة قال ابن عابدين (قوله نال فضل الجماعة) افاد ان الصلاة خلفهما اولی من الانفراد. (الدرالمختار مع ردالمختار ص ۲۱۵ جلد ۱ مطلب فی امامة الامرد باب الامامة)

(۳) قال ابن عابدين: افاد ان الصلاة خلفهما اولی من الانفراد.

(ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۲۱۵ جلد ۱ مطلب فی امامة الامرد)

او مشکلاتو ختمولو والا گنډی نوییابه څه کیږي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مجیدالحسن اسلام آباد

الجواب: ددې خاص فرقې واعظین او مقررین په شرک کښې اخته کیږي او عوام په شرک کښې اخته کوی لیکن ددې فرقې علماء غالب طور سره تاویل کونکي وی مثلاً دامنې چه پیغمبر ﷺ بشردې لیکن هغه ته بشر نه وائی بلکه نور دې او وائی چه دعلم کلی نه کله استغراق حقیقی وی نو هغه دالله تعالی سره خاص دې او دپیغمبر ﷺ دپاره هغه علم کلی ثابت دې چه په هغې کښې استغراق عرفی موجود دې. کما فی قوله تعالی اوتیت من کل شی (۱) واتینه من کل شی سببا (۲) وفي قوله ﷺ فتجلی لی کل شی ای قدر یلیق بالملک والرسول. او حاضرناظر مهمل گرځوی نه مخصوصه للاحتیاط والتنزه. وهوالموفق

د کنځلو کولو او بدو ردو وئیلو والا امامت

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو امام دې غریب هم دې او ناواده کړې هم دې کنځلي اوبدو ردو وئیلو والا هم دې، هغه پسې مونځ کول جائز دی که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: غلام محی الدین مانسهره..... ۱۹۷۸/۱۰/۱۲.

الجواب: چه کله دامام حالت دقوم په نسبت سره ښه وی نو دهغه په امامت کښې کراهت نشته ځکه چه په ږندو کښې یو سترگي والا راجا وی. کما یشر الیه کلام البحر ص ۳۴۹ جلد ۱ وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم (۳). وهوالموفق

(۱) (پاره ۱۹ سورة النمل: آیت: ۲۳)

(۲) (پاره ۱۶ سورة الكهف آیت: ۸۴)

(۳) (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

د نشو عادت سری اقتداء کول مکروه تحریمی ده

سوال: علمائے دین دے مسئلے باره کنبی څه فرمائی چه یوسری د نشو عادت دے دچرسو وغیره نشه کوی اوداسری د سنت عملونو نه هم لری دے نو دداسی کس د اقتداء څه حکم دے؟ بینوا توجروا.
المستفتی محمد یعقوب... ۱۹۷۴ء ۳/۳

الجواب: دداسی امام اقتداء کول مکروه تحریمی ده اگرچه د ځان له مونځ نه داسی پسې مونځ کول افضل دی. (۱)

کما فی منحة الخالق ذکر الحلبي فی شرح منية المصلي ان کراهة تقليد الفاسق والمبتدع کراهة التحريم (هامش البحر ص ۳۲۶ جلد ۱) (۲). وهو الموفق

د زوجیت حقوق نه ادا کونکی او مقتدیانو کنبی د انتشار خورونکی والا امامت

سوال: علمائے دین دے مسئلے باره کنبی څه فرمائی چه دیوسری په نکاح کنبی دوه بنځي دی یوه زړه دویمه نوي یعنی اوسنئ حال دا دې چه دا نوي بنځه ورسره خوشحاله ده او دهغي حقوق د زوجیت هم ټول ادا کوی او پخوانی بنځه ئې پلار کره تلې ده او د زوجیت حقوق ئې هم نه ادا کوی او په مینځ کنبی اویزان ده. د دې نه علاوه دا امام صاحب په مقتدیانو کنبی انتشار هم پیدا کوی چه دهغي په وجه ډیرو کسانو هغه پسې مونځ کول هم پریځودلو. نو د تپوس والا مسئله داده چه کوم سري حقوق العباد باندې خپې ږدی او د اتفاق او اتحاد په ځانې انتشار پیدا کوی ده پسې مونځ کول جائز دی که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: غلام محمد، تاج محمد متی آباد راولپنډی... ۲۲/شوال ۱۳۸۹هـ

۱) قال العلامة ابن عابدين: فان امکن الصلوة خلف غیرهم فهو افضل والا فالافتاء اولی من الانفراد.

(ردالمحتار ص ۴۱۳ جلد ۱ قبیل مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

(۲) (منحة الخالق علی هامش البحر الرائق ص ۳۲۹ جلد ۱ باب الامامة)

الجواب: که پخوانی بنځه پلار کره په خپله خوښه تلې وی او دا انتشار د حق بیانولو په وجه باندې وی نو د دې امام په اقتداء کنبی هیش کراحت نشته او که دا پخوانی بنځه ده په ظالمانه انداز کنبی د کورنه ویستلې وی او دغه شان دا انتشار هم د خپلې خوښې قائمو لو باندې وی نو په دې صورت کنبی ورپسې د نیکانو اقتداء مکروه ده. بیا هم د ځان له مونځ نه بهتر ده.

یدل علی جمیع ما ذکرته قوله تعالی فان خفتم الا تعدلوا فواحدة (۱) وقال رسول الله ﷺ اذا كانت عند الرجل امرأتان فلم يعدل بينهما جاء يوم القيامة وشقه ساقط اخرجه اصحاب السنن الرابع عن ابی هريرة رضی الله عنه مرفوعاً (۲) وفي الهدایه وغيرها واذا كان لرجل امرأتان حرتان فعليه ان يعدل بينهما فی القسم (۳)، وفي الدر المختار ولو ام قوما وهم له کارهون ان كانت الکراهية لفساد فيه او لانهم احق بالامامة منه کره ذلك تحريماً لحديث ابو داود لا يقبل الله صلاة من تقدم قوما وهم له کارهون وان هو احق لا والکراهية عليهم، انتهى ما فی الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۵۲۲ جلد ۱ (۴) وفي الشرح الصغير علی هامش الكبير ص ۴۳۸ ويكره تقليد الفاسق کراهة تحريم (۵)، فقط. وهو الموفق

په ناسته باندې رکوع سجده کونکی امام پسې اقتداء کول جائز دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے باره کنبی څه فرمائی چه دیو مستند حافظ قران عالم دین د ایکسیدنت په وجه بنی پندې (کونډی) ماته شوه نو هسپتال والو

۱) (سورة النساء پاره: ۴ رکوع: ۱۲ آیت: ۳)

۲) (مشکواة المصابيح ص ۲۷۹ جلد ۱ باب القسم الفصل الثاني)

۳) (هدایه ص ۳۲۸ جلد ۲ باب القسم کتاب النکاح)

۴) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۱۳ جلد ۱ مطلب فی تکرار الجماعة فی المسجد باب الامامة)

۵) (غنية المستملی المعروف بالکبیری ص ۴۷۵ فصل فی الامامة)

دہ تولی بنی نہ پلستر پیتی، تاؤ کړې چه په رمضان کښې قبلې طرفته نیغه خپه کیږدی نو په ناسته پاندي د تراویح مونځ ورکولې شی که نه؟ او د فرض مونځ متعلق هم اولیکې چه زمونږ دپاره ورپسې په ولاړه باندي اقتداء جائز ده که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ شیر محمد کوئته..... ۱۹۷۸/۷/۳

الجواب: که دا امام په ناستې سره رکوع او سجدي باندي قادر وی نو ده پسي په فرضو او غیر فرضو کښې اقتداء جائز ده. کما فی شرح التنویر وقائم بقاعد یرکع ویسجد لانه علیه السلام آخر صلاته قاعداً وهم قیام وایوبکر یبلغهم تکبیر (۱). وهو الموفق

د تقلید شخصی نه د منکر امامت جائز نه دي

سوال: یک ملا از وهابیه میگوید در کتاب خود نیز تحریر میکند که تقلید یکی از چهار مذاهب و عمل بران کردن شرک است، و صاحبان مذاهب اربعه را مشرکان میگوید، پس به معامله دنیاوی و دیگر کار و بار و غیره در او جائز است مرمسلمان رایانه، و نیز امامت کردن این قسم وهابیه مرمسلمان را جائز است یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی فضل صمدانی باندہ ضلع چارسده... ۲۹/۲/۱۴۰۲ هـ

الجواب: تقلید شخصی مشروع است و مشروعیت او از قرآن و احادیث و تعامل سلف و خلف ثابت است. (۲) البته تقلید شرکی حرام و شرک است (۳). چنانچه در قرآن مجید مصرح است، پس کدام شخص که تقلید شخصی را شرک قرار کند

(۱) الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۴۳۵ جلد ۱ قبیل مطلب فی رفع المبلغ صوته زیادة علی الحاجة باب الامامة

(۲) قال الله تعالى: فاسئلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون (النحل) وقال الله تعالى: ولو رده الى الرسول والى اولى الامر منهم لعلمه الذين يستنبطونه منهم (النساء) وقال رسول الله ﷺ اصحابی کالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم، بیهقی، وقال البیہقی حدیث مسلم یؤدی بعض معناه وقال ابن حجر صدق البیہقی (مرقات ص ۲۸ جلد ۱۱، ۱۲) وهكذا قلدوا اهل المدينة لزيد بن ثابت كما فی البخاری حیث سأل اهل المدينة..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

و مقلدین را مشرکین قرار مے گردانند محرف قرآن و منحرف از سبیل مؤمنین است. اقتدائے او در نماز ناجائز است. (۱). و ترک موالات با او واجب هست. وهو الموفق.

د خیانت کونکی امام اقتداء مکروه تحریمی ده

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دیو امام صاحب خواته پیسې امانت راځی او هغه دغه امانت ادا نه کړو بلکه پخپله ئې خوړلو څکلو. چه په هغې مکمل ثبوت شته دي چه دا امام خیانت کړدي نو دي امام پسي مونځ کیږی که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالحمید، عبدالرحمن مین بازاره ری پور هزاره... ۱۹۷۷/۲/۷

الجواب: د خیانت ثابتیدلو په شرط ده پسي اقتداء مکروه تحریمی ده (۲)

(بقیه حاشیه) عن ابن عباس فی حق حائضة اذا صارت حائضة بعد طواف الزيارة فتظروا ترجع الی وطنها؟ فقال ابن عباس ترجع الی وطنها فقال اهل المدينة لا نأخذ بقولک وندع قول زید بن ثابت کما فی البخاری باب اذا حاضت المرأة بعد ما افاضت، وهكذا التعامل علی تقلید شخصی سلفاً خلفاً الی الآن ثابت وذاک حسن لحديث ماراه المؤمنون حسناً فهو عند الله حسن رواه المحدثون موقوفاً علی ابن مسعود وجعله الامام محمد مرفوعاً فی بلاغاته. (از مرتب)

(۳) قال الله تعالى: واذا قيل لهم اتبعوا ما انزل الله قالوا بل نتبع ما الفينا عليه اباءنا او لو كان آباءهم لا يعقلون شيئاً ولا يهتدون. (البقره پاره: ۲ رکوع: ۵ آیت: ۱۷۰)

(۱) قال الحصكفي: ويكره امامة..... مبتدع اي صاحب بدعة وهي اعتقاد خلاف المعروف عن الرسول لا بمعانلة بل بنوع شبهة وكل من كان من قبلتنا لا يكفر بها. (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۱۲ جلد ۱ مطلب البدعة خمسة اقسام)

(۲) قال الحلبي: وفيه اشارة الى انهم قدموا فاسقاً ياثمون بناء على ان كراهة تقديمه كراهة تحریم. (الشرح الكبير ص ۲۸۵ فصل فی الامامة)

لان الخيانة حرام (۱) والاقتداء بالفاسق مکروه تحریماً صرح به الامام الحلبي في الشرح الكبير، البتة وانفراد نه اقتدا بهترة ده. (۲) وهو الموفق

دَ خَنَشِي مَشْکَل دَ اِمَامَتِ حَکَم

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ خنشی مشکل پسے اقتداء او هغه امام جو رول صحیح دی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: ارشاد الله زیارت کا کا صاحب..... ۴/رمضان ۱۴۰۵ھ.

الجواب: کہ دَ خَنَشِي نه مراد عنین یعنی نامرده کس وی نو دَ هغه امامت صحیح دی او کہ دَ خَنَشِي نه مراد هغه کس وی چہ دَ هغه سرو والا او زنانو والا دواړه اندامونه وی او په دواړو باندې په یو وخت متیازی کوی نو دَ هغه امامت د سرو دپاره صحیح نه دی. کما فی الهندیه ص ۸۵ جلد ۱ و امامة الخنشی المشکل للنساء جائزة..... وللرجل والخنشی مثله لا يجوز. (۳). وهو الموفق.

په تراویح کنبی د نابالغه د امامت مسئله.

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ په رمضان شریف کنبی نابالغه حافظ پسے د تراویح کولو خہ حکم دی؟ او په کلی کنبی غیر حافظ بل امام هم شته دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالرؤف ریام لوره ایبې آباد.

(۱) عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله ﷺ اربع من كن فيه كان منافقا خالصاً ومن كانت فيه خصلة منهن كانت فيه خصلة من النفاق حتى يدعها اذا اؤتمن خان واذا حدث كذب واذا عاهد غدر واذا خاصم فجر. متفق عليه.

(مشکواة المصابيح ص ۱۷ جلد ۱ باب الكبائر وعلامات النفاق)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: ما دان الصلاة خلفهما أولى من الانفراد.

(رد المحتار ص ۳۱۵ جلد ۱ مطلب فی امامة الامرد باب الامامة)

(۳) (فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۵ جلد ۱ الفصل الثالث فی بیان من يصلح اماماً لغيره)

الجواب: نابالغه پسے د تراویح مونخ کولو سره ذمه نه فارغ کیری کما فی الدر المختار ص ۵۴۱ جلد ۱، (۱). لهذا بالغ امام پسے به اقتداء کولی شی او په اهورن البیتین "باندې به عمل کیری. وهو الموفق.

د بیعی مؤجل کولو والا امام صاحب امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونږ امام صاحب د غلې موجوده قیمت مثلاً په شل روپې یومن غنم دی او دغه امام صاحب ئې خلقو ته په دیرش (۳۰) یا پنځه دیرش (۳۵) روپې یومن غنم په قرضو ورکوی او خلق ئې اخلی کال پس ورته پیسې ورکوی امام صاحب ورته بیع سلم وائی او حال دا چہ داخو سود دی، نو دې امام پسې مونخ کول جائز دی؟ بینوا توجروا المستفتی: بنده محمد عبدالحمید عفی عنه..... ۱۹۷۳/۱۱/۲۵.

الجواب: دابیعی سلم نه ده بلکه بیع مؤجل ده. او دازیاتوالې د قرض په وجې سره دې د قرض په عوض کنبی نه دی نو دابیعی جائزه ده. صرح به مولانا اللکهنوی فی مجموعة الفتاویٰ ناقلاً عن شرح النقایه والبحر والنهر فلیراجع. (۲). وهو الموفق.

(۱) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: ولا يصح اقتداء رجل بامرأة وخنشی وصبی مطلقاً ولو فی جنازة ونفل علی الاصح. (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۲۷ جلد ۱ مطلب الراجب کفایه هل یسقط بفعل الصبی وحده باب الامامة)

(۲) علامه عبدالحق الکهنوی صاحب فرمائی: د ثمن زیاتوالې د تبتې دپاره بغیر شبهي نه صحیح دی. ددې ثبوت د هدايه د کتاب المراهجه د عبارت نه به معلومیری په هدايه کنبی دی. لاسری انه یزاد فی الثمن لاجل الاجل آیا تاته د معلومه نه ده چہ دمودې په وجې سره قیمت کنبی زیاتوالې کولی شی. او دغه شان عبارتونه نورو ډیرو کتابونو کنبی هم موجود دی. فصیح الدین هروی د شرح وقایه په کتاب المراهجه کنبی لیکلی فی النسیئة یزاد الثمن لاجل الاجل نسیه کنبی دمودې په وجې سره په قیمت کنبی زیاتې کیدی شی. او په "فرائق شرح کنز الدقائق کنبی دی لاسری انه یزاد فی الثمن لاجله آیا تاته دانه ده معلومه چہ د معلومې مودې په وجې سره په قیمت کنبی زیاتوالې کولی شی. او په "بحر الرائق شرح کنز الدقائق" کنبی دی..... (باقی حاشیه په بل مخ)

د بی مروتہ او بی غیرتہ سری امامت مکروہ دی

سوال: علمائی کرام دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیو کلی خلقو تحریراً کاغذ کنبی لیکلو سرد دا وعدہ او اقرار او کرو چہ و دونو کنبی بہ حرام رسمونہ، ډول گډیدل، باجی وغیرہ هیچرې نہ استعمالوی. کہ چا داسی او کرل نوسل (۱۰۰) روپی بہ جرمانہ وی. پھ دی تقریباً ۲۵ کالونہ عمل راروان وو، اتفاقاً پھ کلی کنبی یو سری دځوی پھ واده کنبی ډول او وھلو او بد کاری بازاری بنځی ئی راوستلی او دگھا پروگرام ئی جوړ کړو. او د کلی خو کسان ورسره ہم ملاؤ شول دجمات امام صاحب ددوی پھ دی خلاف ورزی کولو باندی دتنبیہ پھ طور

(بقیہ حاشیہ) لان للاجل شہابالمیبع الاثری انه یزاد فی الثمن لاجل الاجل ځکه چہ داجل دبیع سرہ مشابہت وی آیاتاتہ دانہ معلومہ چہ دمودی پھ وجی سرہ پھ قیمت کنبی زیاتوالی کولی شی. او پھ دی کتاب کنبی ئی یو کربنی پس لیکلی دی "الاجل فی نفسہ لیس بمال ولا یقابله شی من الثمن حقیقہ اذالم بشرط زیادۃ الثمن بمقابلہ قصدا ویزاد فی الثمن لاجلہ اذا ذکر الاجل بمقابلہ زیادۃ الثمن قصدا پخپلہ مودہ خوځہ مال نہ دی او نہ ددی پھ مقابلہ کنبی ځہ ثمن شتہ، چہ قصدا ئی ددی پھ مقابلہ کنبی دقیمت زیاتولو تصریح نہ وی کړې البتہ ددی پھ وجہ پھ ثمن کنبی زیاتوالی کیدیشی. چہ کله دزیاتوالی پھ مقابلہ کنبی مودہ ذکر کړیشی. دی عبارتونو سرہ د معلول پھ معاملی جواز بنہ طریقې سرہ معلوم شو. او داسی دقہھی پھ ډیرو کتابونو کنبی دی. او دھدا یہ عبارت ہم دمخکنبی عبارت سرہ مخالف نہ دی. دھدایي پوره عبارت دا دی "لو کانت له الف مؤجلۃ فصالحه علی خمس مائۃ حالۃ لم یزلا ن المعجل خیر من المؤجل وهو غیر مستحق بالعقد فیکون بازاء ما حظه عنه وذلك اعتیاض عن الاجل وهو حرام، کہ دیو څیز قیمت زر (۱۰۰۰) درهمه وی او قیمت پھ قلاړه ورکوی او مشتری پھ پنځہ سود باندی روغہ او کره چہ اوس بہ درکړم نو دابہ جائز نہ وی، ځکه چہ تادی دتاخیر نہ بہتر دی. لیکن دبیع منعقد کیدو پورې ددی کمی حق حاصل نہ وونو اوس بہ دقیمت کمیدل دتادی پھ بدلہ کنبی وی. او د ادمودی نہ فائده اخستل شول کوم چہ حرام دی. ځکه چہ دمودی نہ فائده اخستل یو څیز دی او دمودی حق ثابت وو او پھ پنځہ سوه باندی صلح کول اوس واقع شو، نو دمودی نہ فائده اخستل لازم شو چہ هغه مال نہ دی. نو پھ دی وجہ دحرمت حکم او کړې شو. او دقیمت زیاتوالی پھ صورت کنبی دمودی دپارہ حق اجل دمخکنبی نہ ثابت نہ دی بلکه د اول نہ دنیټې هومره قیمت زیات شو. نو ددی پھ جائز کیدلو. هیڅ کلام نہ وی. (مجموعۃ الفتاوی ص ۱۲۴ جلد ۲ کتاب البیع)

دمصلحت پھ امید ددوی نہ جدا والی اختیار کړو، دغې کسانو یو جاهل هم خیال سړی امام مقرر کړو. چہ دھغه پھ وجی سرہ پھ کلی کنبی ډیر پریشانی جوړه شوه. اوس سوال دادی چہ ددی کسانو دا کار دشریعت پھ رنډا کنبی جائز دی کہ نہ؟ او کوم کس چہ دا ولنی امام دا جازت نہ بغیر مقرر شوی دی نو داسی بدعت غوښتونکی او بی تعلیمہ امام اقتدا صحیح ده کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: پیر سکندر شاه سوہلن هزارد ۱۹۷۴ء، ۹۱۲

الجواب: ددی کسانو دا حرکت بالکل حرام دی. (۱). لانہم خالفوا الشرع واخلفوا الوعد نعم التعزیر باخذ المال منسوخ. (۲). او دی بی مروتہ او بی غیرتہ امام پسې اقتداء کول مکروہ دی. (۳). وھو الموفق

(۱) قال العلامة ابن البزار الكردي: استماع صوت الملاحی كالضرب بالقضيب ونحوه حرام لقوله عليه السلام استماع الملاحی متصية والجلوس عليها فسق والتلذذ بها كفر ای بالنعمۃ. (فتاویٰ بزازیه علی هامش الہندیہ ص ۳۵۹ جلد ۶ الباب الثالث فیما یعلق بالمناہی)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: وفي المجتبى لم يذكر كيفية الاخذ واری ان یاخذھا فیمسکھا فان ايس من توبته یصرفھا الی ما یری وفي شرح الآثار التعزیر بالمال کان فی ابتداء الاسلام ثم نسخ والحاصل ان المذهب عدم التعزیر باخذ المال.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۹۶ جلد ۳ مطلب فی التعزیر باخذ المال)

(۳) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: ويكره امامة عبد و فاسق. (الدر المختار علی هامش)

(ردالمحتار ص ۴۱۳، ۴۱۴ جلد ۱ مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

د منکرانہ نہ رک "دعوت ولیمہ" کنبی شریک کیدونکی امام اقتداء

موال غنائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوخل دجمعہ مونخ نہ
پس د کلی والو خلقو اتفاق اوکرو چہ کوم سرے پہ وادہ کنبی گانی بجانی
راولی بدکاری بنجی دانس دیارہ راولی نو دہغہ پہ دعوت ولیمہ کنبی بہ
شرکت نشی کولی بیارو ستو یوسری داسی اوکرل چہ پہ هغی کنبی دیر خلق
شریک نہ شول لیکن بعضی خلق پکنبی شامل شول او دہغوی پہ وجہ امام
صاحب ہم دعوت ولیمہ کنبی شریک شو، اوس خلق دی امام پسے مونخ نہ
کوی نو دداسی کس دامامت خہ حکم دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: مولوی گل زمان راولپنڈی ..... ۱۹۷۸ء۔

الجواب: دی امام کنبی دینی حمیت او غیرت نشته او چاچہ شرکت نہ دی کرے
پہ هغوی کنبی دینی حمیت او غیرت شته دی (۱)۔ کہ دا امام پہ دی خیل کار
باندي پنبیمانه وی (۲) نو خلقو باندي ضروری ده چہ مونخ ورپسے کوی
او خیل خان دی دامامت او جماعت دثواب نہ نه محرومه کوی (۳)
وهوالموفق

﴿۱﴾ قال العلامة حصکفی: دعی الی ولیمہ وثمة لعب او غناء قعدوا کل لو المنکر فی
المنزل فلو علی المائدة لا ینبغی ان یقعد بل یرج معروضاً لقوله تعالیٰ فلا تقعد بعد الذکر
مع القوم الظالمین فان قدر علی المنع فعل والا یقلر صبر ان لم یکن ممن یقتدی به فان کان
مقتدی ولم یقدر علی المنع خرج ولم یقعد لانه فیہ شین الدین الخ۔

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۴۵ جلد ۵ کتاب الحظر والاباحه)

﴿۲﴾ عن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله ﷺ التائب من الذنب کمن لا ذنب له رواه
ابن ماجه والبيهقی فی شعب الايمان ..... وفي شرح السنة روي عنه موقوفا قال الندم توبة
والتائب کمن لا ذنب له۔

(مشکوٰۃ المصابیح ص ۲۰۶ جلد ۱ باب الاستغفار)

﴿۳﴾ عن ابن عمر قال قال رسول الله ﷺ صلوة الجماعة تفضل صلوة الفذ بسبع وعشرين
درجة مثق علیه۔ (مشکوٰۃ المصابیح ص ۹۵ جلد ۱ باب الجماعة وفضلها)

د سحر جادوگر او شرکی عقیدو ساتلو والا دامامت حکم

سوال: علمائی دین لاندینو مسئلو بارہ کنبی خہ فرمائی (۱)۔ د کوم سرے چہ
عقیدہ صحیح نہ وی جادوگری پہ بعضی کارونو کنبی دالله تعالیٰ سرہ
شریک ہم جوړوی دہغہ دامامت خہ حکم دی؟ (۲)۔ کہ یو مولوی صاحب د
ستورو پہ ذریعے سرہ دغیبو خبری کوی جادوهم کوی نو آیادہغہ امامت صحیح
دی؟ (۳)۔ یو امام صاحب دیو خاندان دماشومانو جنازه او کرہ خوچہ کله ددغی
جینکو نیکه مړشو نو دپارتی بازی پہ غصه کنبی راغی او جنازه ئی
اونکره آیادہغہ دمتعصبانه رویے پہ وجہ دده امامت صحیح دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: لیاقت علی راولپنڈی۔

الجواب: (۱) د مشرک او جادوگر امام پسے اقتداء کول باطل او کالعدم ده (۱)۔
البتہ صرف تهمت چہ ثابت نہ وی دا وریدلو قابل نہ دی (قواعد فقہ) (۲)۔ سحر
او جادو چہ ترخوپوری کفرته نہ وی رسیدلی نو دہغی حکم پہ اولی جواب
کنبی لیکلی شوی دی (۲) او چہ کوم جادو د کفر حدته رسیدلی وی نو ددی
عامل امام پسے اقتداء کول مکروه تحریمی دی (کیبری) (۳) (۳) مولوی صاحب
د کومو وجوہاتوپه بنا باندي د جنازی مونخ نہ دی کرے دہغی وضاحت ضروری

﴿۱﴾ قال العلامة حصکفی: وان انکر بعض ما علم من الدین ضرورة کفر بها کقوله ان الله
تعالیٰ جسم کالاجسام وانکاره صحبة الصديق فلا یصح الاقتداء به اصلاً فلیحفظ۔

(الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبیل مطلب فی امامة الامرد)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: فهذه انواع السحر الثلاثة قد تقع بما هو کفر من لفظ او
اعتقاد او فعل وقد تقع بغيره کوضع الاحجار وللسحر فصول كثيرة فی کتبهم فلیس کل ما
یسمى سحراً کفراً اذ لیس التكفير به لما یرتب علیه من الضرر بل لما یقع به مما هو کفر
کاعتقاد انفراد الکواکب بالربوبية او اهانة قرآن او کلام مکفر ونحو ذلك ملخصاً۔

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۴ جلد ۱ مطلب السحر انواع)

﴿۳﴾ قال العلامة الحلبي: کذا فی فتاوی الحجة وفيه اشارة الى انهم قدموا فاسقاً یاثمون
بناء علی ان کراهة تقديمه کراهة تحریم۔ (الشرح الكبير ص ۴۷۵ فصل فی الامامة)

دې چه مونږ په فتوی ورکولو بللې قادر شو. وهو الموفق.

د توبې کولو نه پس د فاسق په اقتداء کېنې څه حرج نشته

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائی چه په دروغه قسم خوړلو والا پسي مونږ کیږي یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: رحمت دین سنگ جانی راولپنډی..... ۱۸/۹/۱۹۷۲

الجواب: په دروغه قسم خوړلو والا سخت گناهگار دې. (۱) لیکن د توبې کولو نه پس ورپسې اقتداء کولو کېنې څه حرج نشته. وهو الموفق.

په دروغه قسم کولو نه توبه ویتلو نه پس امامت مکروه نه دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائی چه یو سړي په دروغه قسم او خوړلو بیا هغه سړي توبه هم او کړه او کفار ه ئې هم ادا کړه نو د توبې او کفارې نه پس ئې امامت جائز دي که مکروه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: سید غلام حیدر شاه سورجال راولپنډی..... ۲۷/۱۱/۱۹۲۹

الجواب: یمین غموس گناه کبیره ده. (۳) داسې چه کله توبه او کړي نواقتداء

(۱) عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله ﷺ الكبائر الاشرار بالله وعقوق الوالدين وقتل النفس واليمين الغموس رواه البخاري وفي رواية انس وشهادة الزور بدل اليمين الغموس متفق عليه. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۱ جلد ۱ باب الكبائر وعلامات النفاق)

(۲) وعن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله ﷺ التائب من الذنب كمن لا ذنب له. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۲۰۶ جلد ۱ باب الاستغفار والتوبة الفصل الثالث)

(۳) عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله ﷺ الكبائر الاشرار بالله وعقوق الوالدين وقتل النفس واليمين الغموس رواه البخاري وفي رواية انس وشهادة الزور بدل اليمين الغموس، متفق عليه. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۱ جلد ۱ باب الكبائر وعلامات النفاق)

ورپسې مکروه نه ده (۱) په دې شرط چه د فاسق نور کارونه پکېنې نه وي. وهو الموفق

د مودودي جماعت سره تعلق ساتلو والا پسي د اقتداء حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کېنې څه فرمائی چه کوم سړي پیامولوي صاحب د مودودي جماعت حمایت کونکي وي هغه پسي اقتداء جائز ده که نه؟ اولرې کول ئې پکار دي که نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فیض محمد جامعه اسلامیه اکوړه خټک..... ۱۰/جون ۱۹۷۰ء.

الجواب: (۱) چونکه د مودودي صاحب په نزد په گنده معاشره کېنې حدود جاری کول ظلم دي او مودودي صاحب د قرآن د اطلاق مقید کول په خپلې رائې سره کړي دي. او په کومو امورو سره چه د ظلم انسداد کیږي هغې ته ئې ظلم وئيلي (۲). دغه شان د بعضي پیغمبرانو علیهم السلام او بعضي صحابه کرام رضی الله عنهم اجمعین او اکثر علمائې کرامو متعلق ئې گستاخانه خبرې کړي دي. (۳). خصوصاً د خلافت و ملوکیت په بعضي بابونو کېنې ئې بې سند تاریخي واقعاتو ته داسې ترتیب ورکړي چه د هغې تاثیر په صحابه کرام باندې بد گمانه کیدل دي.

لطیفه: مودودي صاحب د گنده معاشرې د وجې نه اصلاحی عمل یعنی حدود جاری کولو ته ظلم وئیل جائز وائی او د خلافت و ملوکیت د گنده ترتیب گنده تاثیر په وجه د دې کتاب مطالعې او خوړولو ته ظلم نه وائی په دې بې انصافئ باندې تعجب دي؟

(۴). تراوسه پورې د مودودي صاحب مسلک هم متعین نه دي او نه د هغه په نزد د کفر مدار متعین دي د دې وجه نه کله کله هغه کفارو ته چه د دین د ضروریاتو نه منکروی د کفر او اسلام په مینځ معلق وائی. او کله لکه د خوارجو پشان د حج پریخودونکي باره کېنې د کافر کیدلو عقیده ساتی.

(۱) عن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله ﷺ التائب من الذنب كمن لا ذنب له رواه ابن ماجه والبيهقي في شعب الايمان..... وفي شرح السنة روى عنه موقوفا قال الندم توبة والتائب كمن لا ذنب له. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۲۰۶ جلد ۱ باب الاستغفار والتوبة)

ددی وجوہاتو بہ بناء پہ مودودی باندی د کفر خطرہ دہ لہذا ہغہ پسی
 افسانہ کول ضروری دی اود جماعت اسلامی پہ افرادو کنبی چہ خوگ
 مودودی بہ رنگ کنبی رنگ دی دہغوی ہم د احکم دی او کوم کسان چہ
 مودودی صاحب سرہ پہ سیاسی امور و کنبی شریک وی او پہ مداخلت کنبی
 مبلاوی یعنی نہ مودودی صاحب نہ انکار کوی او نہ تر نہ جدا کیڑی بلکہ
 مودودی صاحب پسی خبری کونکی سرہ پہ جنگ کیڑی نوہغوی پسی
 اقتداء نہ کول ضرور دی. اوچہ کوم افراد داسی نہ دی نوہغوی حکم
 آسان دی خوداسی کسان تراوسہ زماپہ علم کنبی نہ دی راغلی.

قال رسول الله ﷺ من قال في القرآن برأيه فليتبوأ مقعده من النار، رواه الترمذي
 ﴿١﴾ وقال رسول الله ﷺ من قرء صاحب بدعة فقد أعان على هدم الإسلام رواه
 البيهقي ﴿٢﴾ وقال رسول الله ﷺ لتبعن سنن من قبلكم شبراً بشبر وذراعاً
 بذراع ﴿٣﴾ قلت ومن سننهم علم اجراء الحدود لمصالح دنيوية، وقال الله تعالى ولا
 تركزوا الى الذين ظلموا ﴿٤﴾ وقال عليه السلام من تشبه بقوم فهو منهم ﴿٥﴾ وقال
 الله تعالى ودوا لولمهن فيلهنون ﴿٦﴾ وقال عليه الصلاة والسلام مثل المدهن في
 حدود الله والواقع فيها مثل قوم استهموا سفينة الحديث رواه البخاري ﴿٧﴾ وقال
 الفقهاء والمتكلمون ويعزل به (الفسق) الالفتنة ﴿٨﴾ قلت فامام الحبي يعزل باولي
 فافهم وللتفصيل موضع آخر. وهو الموفق

﴿١﴾ (مشکوٰۃ المصابيح ص ۳۵ جلد ۱ کتاب العلم الفصل الثاني)

﴿٢﴾ (مشکوٰۃ المصابيح ص ۳۱ جلد ۱ باب الاعتصام بالكتاب والسنة الفصل الثالث)

﴿٣﴾ (مشکوٰۃ المصابيح ص ۲۵۸ جلد ۲ باب تغير الناس الفصل الاول)

﴿٤﴾ (سورة هود پاره: ۱۲ رکوع: ۱۰ آیت ۱۱۳)

﴿٥﴾ (مشکوٰۃ المصابيح ص ۳۷۵ جلد ۲ کتاب اللباس الفصل الثاني)

﴿٦﴾ (سورة القلم پاره: ۲۹ رکوع: ۳ آیت: ۹)

﴿٧﴾ (الجامع الصحيح للبخاري ص ۳۶۹ جلد ۱ باب القرعة في المشكلات کتاب الشهادات)

﴿٨﴾ (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۴۰۵ جلد ۱ باب الامامة)

د درود شریف پہ خوشی آوازی سرہ د وئیلو

تشبیہ راگ سرہ دور کونکی سری امامت

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو مولوی صاحب
 وائی چہ صلوة وسلام دراگ پہ شکل کنبی وئیل حرام دی راگ خوپہ پول
 وغیرہ سرہ کیڑی او صلوة وسلام خوپہ ولا پرہ یا ناستہ پہ سریلی آواز کنبی
 وئیلی کیڑی. نو داسی الفاظ ویونکی مولوی صاحب دیارہ خہ حکم دی؟ آیا
 ہغہ پسی مونخ کول صحیح دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: صوفی محمد فیروز خان کوه مری بودریا..... ۱۵/دسمبر ۱۹۷۹ء.
 الجواب: ددی مولوی صاحب الفاظ صحیح دی البتہ دکومی مادی او مثال
 متعلق چہ ئی دا الفاظ وئیلی دی پہ ہغی باندی دا الفاظ منطبق نہ دی. نو دا
 مولوی صاحب دامامت لائق دی اود ملامت لائق دی خولائق د عزل عن
 الامامت نہ دی. وهو الموفق.

د فاسق د کور نہ د خوراک والا امامت

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو امام صاحب
 دداسی سری د کور نہ خوراک کوی چہ ہمیشہ مونخ نہ کوی، بد معاش
 او ظالم دی پہ ہر ناجائز کار کنبی مخکبنی و ی نو ددی خورونکی
 امام امامت صحیح دی یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: یو مسلمان رور د کوهات..... ۱۹۷۸ء/۷/۲۹.

الجواب: حرام خوراک د فاسق باعث دی. ﴿۱﴾ لیکن دکافریا فاسق دکور نہ

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين: (قوله وفاسق) من الفسق وهو الخروج عن الاستقامة ولعل

المراد به من يرتكب الكبائر كشارب الخمر والزاني واكل الربا ونحو ذلك.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۴ جلد ۱ قبیل مطلب البدعة خمسة اقسام)

خوراک کول فاسق کونکي نه دي. لان النبي ﷺ اجاب دعوة يهود خير (۱).
وكان يوسف عليه السلام ياكل من بيت العزيز (۲). وهو الموفق.

(۲)..... الجواب: دآمامت صحيح والى دپاره دمونخ پابندی کونکي سړی
خوراک شرط نه دي. هيخ يو امام هم داشرط نه دي مقرر کړي. وهو الموفق.
۱۹۷۸/۷/۱۹

د غل سړی د آمامت مسئله.

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه ديوجمات امام صاحب
دغلا کولو عادی دي او ددي خپل خراب کارنه منع کيږي هم نه، ډير پوهه کړي شو
ليکن سميرې نه، دغه شان خپلي جامې هم نه وينځي خپي ابله خپوسره گرځي،
او دغه شان جمات ته داخل شي او مونخ ورکوي، چه دهغي په وجه دمقتديانو
نثرت کيږي. آيا داسې کس دآمامت نه معزول کول جائز دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: وحيد هيئر کتنگ..... ۱۹۷۳/۵/۷.

الجواب: که دا امام صاحب توبه گار کيږي نه او دده نه بهتر امام موندلي
کيږي، نو دقوم مشرانو دپاره دده معزول کول جائز دي. ونظيره الامام الا كبر
(۳). وهو الموفق.

(۱) عن جابر ان يهودية من اهل خيبر سمت شاة مصلية ثم اهدتها لرسول الله ﷺ
فاخذ رسول الله ﷺ الاراع فاكل منها واكل رهط من اصحابه معه فقال رسول الله ﷺ
ارفعوا ايديكم وارسل الى اليهودية فدعاهما فقال سمت هذه الشاة الخ رواه ابو داود
والدارمي. (مشكوة المصابيح ص ۵۴۱ جلد ۲ باب في المعجزات)

(۲) قال الله تعالى: وقال الذي شتره من مصر لا امرأته اكرمي مثواه عسى ان ينفعنا او
نتخذه ولداً، وكذلك مكنا ليوسف في الارض ولنعلمه من تأويل الاحاديث والله غالب على
امره ولكن اكثر الناس لا يعلمون. (سورة يوسف پاره ۱۲، ركوع ۱۳ آيت: ۲۱).

(۳) قال ابن عابدين الشامي: وعند الحنفية ليست العدالة شرطاً للصحة فيصح تقليد
الفاسق الامامة مع الكراهة واذا قلد عدلاً ثم جار وفسق..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د علماؤ خلاف چغل خوری کولو والا کس آمامت

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه ځمونږ ځائي کښې
يو امام صاحب دي هغه د پيپلز پارټي يو وزير ته خط اوليکلو چه څه ستاسو
حمایت کونکي يم او دلته دوه مولوی صاحبان دي هغوی د بي نظير بهتو
خلاف تقريرونه کوي دوی ضلع بدرکړه. او حال دادي چه دي دواړو مولوی
صاحبانو دا کار بالکل نه دي کړي آيا دي چغل خور مولوی صاحب پسي
اقتداء کول جائز دي؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد رحمان معرفت عثمان تریډنگ کمپنی بت خيله

الجواب: صرف دخط په وجه باندي څوک متهم کول دقانون نه خلاف قاعده
قدم اوچتول دي (۱)، الا عند البينة او الاعتراف، بيا کوم مولوی يا خلق چه
بنکاره په بنکاره د پيپلز پارټي او نیشنل پارټي وغيره حمایت کونکي دي
نوهغوی ته کومه سزا ورکړي شوه؟ فافهم. وهو الموفق

د سوشلزم امام د اقتداء حکم

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه د سوشلزم عقيدې
ساتلو والا امام پسي د مونخ څه حکم دي؟ بينوا توجروا
المستفتي: محمد اقبال تاروتنگي چارسده

الجواب: چاچه سره د پوهې نه ددي نظريې امداد کړي وي نوهغه

(بقية حاشيه) لا ينعزل ولكن يستحب العزل ان لم يستلزم فتنه..... (قوله ويعزل به) اي
بالفسق لو طرأ عليه والمراد انه يستحق العزل كما علمت آنفاً ولذا لم يقل ينعزل.
(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۰۵ جلد ۱ باب الامامة)

(۱) عن ابی هريرة قال قال رسول الله ﷺ اياكم والظن فان الظن اكذب الحديث الخ.
(مشكوة المصابيح ف ۲۲۷ جلد ۲ باب ما ينهي عنه من التهاجر والتقاطع)

[illegible][illegible]

دعا پہ قسم د اعتمادہ کوئی اوجھہ تہ کنخلی کوئی سری امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو دیندارہ اوپہ شرع برابر سری د قرآن شریف تلاوت کولو چہ د جمات امام صاحب راغی اوجھہ تہ ئی خہ اووئیل نوہجہ سری قرآن شریف بند کرو او جواب ئی ورکرو چہ گورہ خما پہ لاسو نو کنبی کلام اللہ شریف دے خہ قسم خورم چہ نہ ما دا خبرہ کری اوندہ ما دا کار کری دے نو امام ورته جواب کنبی اوو چہ تہ کافر ئی، منافق ئی، ابلیس ئی، ستاپہ دے خبرہ ہم خما اعتماد نشته، نو ددی امام مذکورہ خہ حکم دے؟ د امامت قابل دے یا نہ؟ د اسلام د کرہی نہ بھر دے یا نہ؟ بینوا توجروا المستفتی: عبد المنان چمیالی هزارہ..... ۱۳ نومر ۱۹۷۴ھ

الجواب: ددی امام د مخکنی سری پہ قسم اعتماد نشته اوپہ کلام اللہ شریف باندی باقاعدہ اعتماد لری لهذا دا امام کافر شوی نہ دے البتہ دکنخلو پہ وجہ فاسق شوی دے. قال رسول الله ﷺ سباب المسلم فسوق (رواه مسلم) (۱) ده پسی د نیکانو خلقو اقتداء مکروہ ده. كما صرح به في امامة البحر (۲) وهو الصواب

د والی بال او کبی کولو والا امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د یو امام خوئی د نورلسو (۱۹) کالو دے، د مونخ روژی پابند دے صورت او سیرت ئی د شریعت او سنت موافق دے. کله کله امامت ہم کوی لیکن دے هلک کنبی دا عیب دے چہ همزولو سره والی بال او کبی کوی او هغوی سره د مہیانو بنکار هم کوی.

(۱) (الصحيح المسلم ص ۵۸ جلد ۱ باب قول النبي ﷺ سباب المسلم فوق وقتاله كفر)

(۲) قال العلامة ابن نجيم: فالاحاصل انه يكره لهؤلاء التقدم ويكره الاقتداء بهم كراهة

تنزيهية فان امكن الصلاة خلف غيرهم فهو الفضل والا فالأقتداء أولى من الانفراد.

(البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

اوس بعضی شریپسند او غیر متشرع کسان دے دریو وارو لو بوتہ ناجائز او حرام وائی نو آیا ددی هلک امامت جائز دے؟ دغه شان کله کله دغه خلق ددی هلک بی عزتی او توهین هم کوی نو آیا ددی هلک بی عزتی او توهین د امام بی عزتی او توهین نہ دے؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد العظیم..... ۱۹۷۴ء ۱۰۱۴

الجواب: (۱) دا خبرہ دے واضحه وی چہ بنکار کول مباح دی. كما يدل عليه القرآن (۱) والاحادیث (۲) وصرح به الفقهاء الكرام (۳) اوپہ کبی کولو کنبی هم خہ باک نشته کله چہ د کشف عورت نہ خالی وی. البتہ والی بال لوبہ کول مکروہ ده خکہ چہ دا دانگریزانو ایجاد شوی لوبہ ده. اوپہ دے کنبی چہ کوم منفعت دے هجہ پہ نور و ذریعہ سره هم حاصلیری، او کشف عورت وغیرہ ددی دعنام لوازماتو نہ دی. لهذا ددی نہ اجتناب بنه دے. بهر حال د اقتداء د صحت نہ مانع نہ دے. (۲) دهرمسلمان بی عزتی او توهین ناجائز دی خصوصاً چہ کله حقدار وی یا د حقدار اولاد وی.

لحديث: المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يخذله ولا يحقره بحسب امرأ من الشران يحقر اخاه المسلم، وكل المسلم على المسلم حرام دمه وماله وعرضه رواه مسلم (۳). وهو الموفق

بغير اجرت نه هرو ته غسل ورکولو والا امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیو لوئی جمات پیش امام دے نیک او متقی انسان دے لیکن د امامت سره سره د بنار مروتہ غسل

(۱) قال الله تعالى: احل لكم صيد البحر وطعامه متعا لكم وللسيارة وحرم عليكم صيد البر ما دمتم حرما واتقوا الله الذي اليه تحشرون. (سورة المائدة پاره: ۷ آیت: ۹۶ رکوع: ۳)

(۲) (مشکواة المصابيح ص ۳۵۷ جلد ۲ کتاب الصيد والذبائح)

(۳) قال الحصكفي الصيد هو مباح..... الا لمحرّم في غير الحرم او للتلهي الخ.

(الدرا المختار على هامش رد المحتار ص ۳۲۸ جلد ۵ کتاب الصيد)

(۴) (الصحيح المسلم ص ۳۱۷ جلد ۲ باب تحريم ظلم المسلم الخ)

هم ورکوی لیکن داکار د پیشی په طور په اجرت او مزدوری باندې نه کوی
آیا دده په اقتداء کښې کراهت شته؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی نواب خان باره مارکیټ نوشهره..... ۱۹۸۷ء ۱۰ ۲۱۱۱

الجواب: کوم امام چه د مرو لامبول د معاش ذریعه جوړه کړی نو هغه پسي
اقتداء بغیر دڅه کراهت نه جائز ده. ځکه چه دې امام کښې اگر چه خلاف
مروت یو کار موجود دې لیکن قوم اکثر طور سره په فسق او فجور وکښې
مبتلاوی او امام هغه د معاش ذریعه نه جوړوی نو ده پسي به اقتداء په
طریقه اولی مکروه نه وی. (۱) وهو الموفق

نسواری امام پسي اقتداء

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه کوم امام د نسوارو
عادتی وی آیا هغه پسي اقتداء صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: شاه مست دره آدم خیل..... ۱۹۸۰ مارچ ۱۹۷۵ء

الجواب: د تمباکو استعمال مباح دې نو د هغې استعمال د امامت سره ټکراؤ
نه خوری.

كما في ردالمحتار ص ۴۰۶ جلد ۵ فانه لم يثبت اسكارة ولا تفتيره ولا اضراره بل ثبت
له منافع فهو داخل تحت قاعدة الاصل في الاشياء الاباحية (۲). وهو الموفق

د حرامی امامت خلاف اولی دې

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه کوم کس د بل چا په
بنځې قبضه او کړی او ناجائز تعلقات ورسره اوساتی او بیا ترینه بچي پيدا
(۱) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود
غيرهم والا فلا كراهة كما لا يخفى.

(البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۲۶ جلد ۵ كتاب الاشربة)

شی او هغه غټ شی او امام جوړ کړی شی نو آیا د هغه اقتداء جائز ده؟ بینوا توجروا
المستفتی: فضل معبود پنج پیر صوابی..... ۱۹۷۲ء ۱۰ ۹۱۷۸

الجواب: که دا امام د قوم په نسبت سره پوهه وو نو دده په امام جوړولو کښې
هیڅ حرج نشته گڼې نو خلاف اولی دې.

في الدر المختار ويكره تنزيها امامة عبد وولد الزنا هذا ان وجد غيرهم (ای من هو احق
بالامامة منهم شامي) والا فلا كراهة (هامش ردالمحتار ص ۵۲۵ جلد ۱) (۱) وهو الموفق

د ضروریات دین نه د منکر امامت صحیح نه دې

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د یوسړی عقیده ده چه
نبی کریم ﷺ حاضر او ناظر دې، مختار کل او غیب دان دې، بشرنه دې بلکه
نوردې، او اولیاء الله نفع او نقصان رسولې شی، دهغوی په نوم نذر او
منختې، دهغوی نه مدد غوښتل، او دڅه حاجت دپاره ئې په مزار باندې دیگ
پخول صحیح دی آیا داسې کس پسي مونځ کول صحیح دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبد الغفور غورغشتی کیملیپور..... ۱۹۷۲ء ۱۰ ۱۷۸۸

الجواب: بشرط صدق مستفتی دا سړي د ضروریات دین نه د انکار په وجه
کافر دې په ده پسي اقتداء صحیح نه ده. (۲) وللتفصیل موضع آخر. وهو
الموفق

(۱) (ردالمحتار مع الدر المختار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبیل مطلب فی امامة الامر د باب الامامة)

(۲) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: وان انكر بعض ما علم من الدين ضرورة كفر بها
كقوله ان الله تعالى جسم كالا جسم وانكاره صحبة الصديق فلا يصح الاقتداء به اصلا.
(الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ مطلب فی امامة الامر د باب الامامة)

ہفتہ شافعی امام چہ د وینی وتلو نہ اودس کوی

د ہفتہ پسی د حنفی مقتدی مونخ صحیح دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ کوم شافعی مسلک امام د وینی وتلو نہ اودس نہ کوی آیا د حنفی کس ہفتہ پسی مونخ صحیح دی خکہ چہ دھغوی پد وینی وتلو سرہ اودس نہ ماتیری؟ بینوا توجروا المستفتی: حمید گل مہندی فاضل حقانیہ... ۱۱۶ جمادی الثانی ۱۴۰۲ھ

الجواب: کوم شافعی المذہب امام چہ د فرضو خیال ساتی مثلاً د پوزی نہ وینی وتلو نہ پس اودس کوی (۱) نوہفتہ پسی اقتداء صحیح دہ.

ما فی رد المحتار ص ۵۲۷ جلد ۱ والذی یمیل الیہ القلب عدم کراهة الاقتداء بالمخالف ما لم یکن غیر مراعاة فی الفرائض لان کثیراً من الصحابة والتابعین كانوا ائمة مجتہدین وهم یصلون خلف امام واحد مع تبائن مذاهبهم انتهى (۲). قلت فعلى التفحص والتجسس لا نهم تعاملوا به. وهو الموفق

د خونى بواسیرو بیماری والا د امامت حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ یوسری د خونى بواسیرو ناجورہ دی د علاج نہ پس ئی وینہ راتلل بندشو لیکن کلہ کلہ اوبہ شان راخی خو داسی نہ چہ پد جامو باندي اولگی، نوداسی کس امامت کولی شی کہ نہ؟ آیا ددہ اقتداء صحیح دہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حافظ محمد عمر چھوتی روڈ کیملیور ۱۱۷ جمادی الثانی ۱۳۸۹ھ

الجواب: چہ کلہ د مونخ د ابتداء نہ د مونخ ختمیدلو پوری خہ پلیتی وینہ.

(۱) قال العلامة ابن عابدين: والمعنى انه يجوز فى المراعى بلا كراهة وفى غيره معها الموضع المهمة للمراعاة ان يتوضا من القصد والحجامة والقنى والرعاف ونحو ذلك. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۶ جلد ۱ مطلب فى الاقتداء بشافعى.....)

(۲) (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۷ جلد ۱ مطلب اذا صلى الشافعى قبل الحنفى هل الافضل الصلاة مع الشافعى ام لا باب الامامة)

اوبہ بپرشوی نہ وی نودی سری دیارہ امامت صحیح دی. (یدل علیہ مافی الدر المختار ص ۲۷۲ جلد ۱) (۱) وهو الموفق

د صراط.. پد خائی صراط.. وتلو او د جینی

پد وادہ باندي د پیو اختووالا امامت

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ (۱) د صراط المستقیم.. پد خائی د.. صراط المستقیم.. وتیلو والا د اقتداء خہ حکم دی؟ (۲) کوم امام چہ د خیلے لورپہ وادہ باندي د خاوند دکوروالا نہ پیسی اخی دھغہ د اقتداء خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبداللہ پیو..... ۱۳۹۸/۲/۳ھ

الجواب: (۱) پد دی صورت کنبے اقتداء صحیح دہ خومشق ورتہ ضروری دی. (۲) چونکہ امام د قوم پد نسبت سرہ بہتر دی لہذا پد رندو کنبے یو سترگی والا بادشاہ کیدو پد وجی سرہ دہ پسی اقتداء صحیح دہ. (۳) وهو الموفق

د قاتل د امامت حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ پلار خیل خوئی پد گولی سرہ زخمی کرو پد زخمی حالت کنبے خوئی بیان ورکرو چہ خہ خیل

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: ولا ظاهر بمعذور هذا ان قارن الوضوء الحدث او طرا عليه بعده وصح لو توضا على الانقطاع وصلى كذلك كاقْتداء بمقتصد امن خروج الدم. (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۴۲۸ جلد ۱ قبيل مطلب فى الاثغ باب الامامة)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله الا ما يشق) قال فى الخانية والخلاصة الاصل فيما اذا ذكر حرفا مكان حرف وغير المعنى ان امكن الفصل بينهما بلا مشقة تفسد والا يمكن الا بمشقة كالظاء مع الصاد المعجمتين والصاد مع السين المهملتين والطاء مع التاء قال اكثرهم لا تفسد. (رد المحتار ص ۴۶۸ جلد ۱ مطلب اذا قرأ تعالى جد بدون الف لا تفسد باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۳) قال العلامة ابن نجيم: وينبى ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم

والا فلا كراهة. (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

خیل پلار زخمی کری یم لیکن د قتل دعوی پرې نه کوم. خوارلس ورځې پس هلک مړ شو. دهلک مور دغه ملزم پلار په عدالت کښې اوبخلو. اوس دغه سړي د جمات امام جوړ شو نو آیا د قاتل امامت جائز دي؟ بینوا توجروا المستفتی احمد خان تحصیل بازار چارسده..... ۱۹۸۴ء ۲۱۵۱

الجواب: په ناجائز قتل کولو والا باقاعده امام جوړول مکروه تحریمی دی. (۱) خو که یو قوم کښې دده نسبت په ړندو کښې د یو سترګې والا وی یعنی د قوم نه پوهه دي نوڅه کراهت نشته. (بحر) (۲) وهوالموفق

د پیغمبر ﷺ حاضر ناظر، نذر لغير الله او د

عبدالقادر جیلانی د امداد گویانه سړی امامت

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه د کوم سړي دا عقیده وی چه پیغمبر ﷺ حاضر ناظر او عالم الغیب دي د نذر لغير الله عقیده ساتی، او د عبدالقادر جیلانی د امداد قائل وی. او د داسې عقیدو تشهیر کوی نو آیا ده پسي اقتداء صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا عبدالرحمن تجوری لکی مروت..... ۱۹۷۲ء ۲۱۱۱

الجواب: بشرط صدق مستفتی دا سړي د کفر په وجه ناقابل امامت دي.

یدل علیه ما فی البزازیة من قال ارواح المشائخ حاضرة يعلم الغیب تعلم یکفر (۲) وفي شرح الفقه الاکبر ذکر الحنفية تصریحاً بالتکفیر باعتقاد ان النبی ﷺ يعلم

(۱) عن ابی هريرة قال قال رسول الله ﷺ اجتنبوا السبع الموبقات قالوا یا رسول الله وماهن قال الشرك بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله الا بالحق..... متفق علیه. (مشکوٰۃ المصابیح ص ۷۱ جلد ۱ باب الكبائر وعلامات النفاق)

(۲) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة كما لا يخفى. البحر الرائق ص ۳۲۹ جلد ۱ باب الامامة

(۳) قال الحصكفي: وان انكر بعض ما علم من الدين ضرورة كفر بها..... فلا يصح الاقتداء به اصلاً فليحفظ. (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۲۱۵ جلد ۱ قبيل مطلب في امامة الامرد)

(۴) (فتاویٰ بزازیة علی هامش الهندیه ص ۳۲۶ جلد ۲ الباب الثاني فيما يتعلق بالله تعالى)

الغیب لمعارضة قوله تعالى قل لا يعلم من في السموات والارض الغیب الا الله (۱) وفي الخانية تصريح بكفر من تزوج امرأة بشهادة الله ورسوله (۲). وهوالموفق
سره د پوهې نه د جوارې د مال اخستلو والا اقتداء مکروه ده

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه زمونږ کلی کښې یو مولوی پیش امام دي دهغه رور په بمبي کښې اوسیدي او هغه جوارې کوی، او ټول کاروبار ئې په جوارې باندي روان دي او دا جوارگر دي مولوی صاحب ته پیسې رالیری، اوس ځمونږ په کلی کښې دا مولوی صاحب مالدار ترین سړي دي او رور ئې کروړ پتی دي او دا مولوی صاحب لاکه پتی دي او پخپله هم اقرار کوی چه د پردی مال څوکیدار یم، او د جوارې هم اقرار کوی نو دي امام پسي د جمعي مونځ کول جائز دی که نه؟ بینوا توجروا المستفتی: حیات خان ستینو دفتر دویژنل انسپکتر آف سکولر پشاور ۱۱۹ جمادی الثاني ۱۳۸۹ء
الجواب: د مولوی صاحب رور فاسق دي (د جوارې په وجه) او دي مولوی صاحب دپاره سره د پوهې نه داسې مال اخستل جائز نه دی، ځکه چه دي غنی دي (۳) او په داسې امام پسي (چه سره د مالداري نه د جوارې مال خوری،

(۱) (شرح فقه الاکبر ص ۱۵۱ حکم تصدیق الکاهن بما یخبر به من الغیب)

(۲) قال العلامة فخر الدین حسن بن منصور المعروف بقاضی خان: رجل تزوج امرأة غیر شهود فقال الرجل والمرأة خدائے راویغامبر مرا گواه کر دیم قالوا یكون کفرا لانه اعتقد ان رسول الله ﷺ يعلم الغیب وهو ما كان يعلم الغیب حين كان في الاحياء فكيف بعد الموت. (فتاویٰ قاضی

خان موضوع علی هامش الهندیه ص ۵۷۶ جلد ۳ مایکون کفرا من المسلم وما لا یكون)

(۳) علامه عبدالحی لکهنوی فرمائي چه: دچا سره حرام مال دي، حلال هم ورسره دي او هغه د حرامو په نسبت ډیر دي نو دهغه نذر قبول او دهغه دعوت خور دهغه صدقه او تحفه اخستل، او د کور کرایه یا د علاج اجرت اخستل صحیح دی..

(باقی حاشیه په راروان مخ)

اقتداء مکروه ده لیکن د خان له مونځ نه افضل ده. (۱) (منقول از فتاویٰ مولانا لکهنوی وغیره، وهو الموفق)

د دووټ امامت مکروه تحریمی دې

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د یو واده کړی سړی د ملازمت په سلسله کښې چرته بدلی او شوه هلته ئې د یو سړی سره ملاقات او شو او دوستانه تعلقات ئې قائم کړل، دهغې نه روستو ئې کورته راوستلو او بنځې ته ئې اووئیل چه دا ددې کورسړې دې، دده نه به پرده نه کوي، هروخت راتللې شی، څه موده پس ئې ددغه سړی واده دخپل ښینې سره اوکړو لیکن د ناکامۍ په بنیاد باندې ئې څه موده پس طلاق ورکړو، د طلاق نه پس هم دا سړی په کور کښې اوسیدو، او هغه پخپله دیوتی ته ځی، دده ښځه هم ددغې سړی تابع ده، آیا ددې بې غیرته سړی امامت صحیح دې؟ بینوا توجروا المستفتی: نیو اتحاد هارډ وئیر ستور دی آئی خان..... ۱۹۸۶ء ۲۸۸

الجواب: بشرط صدق وثبوت دا سړی بې غیرته دې (۲) ده پسي اقتداء کول (بقیه حاشیه) په دې شرط چه دا معلومه نه وی چه کوم مال ده را کړو داعین حرام مال دې او که دا معلومه وی یا دا چه حرام مال غالب وی نو بیا هیڅ هم صحیح نه دی. په اشباه والنظائر کښې دی.

اذا كان غالب مال المهدى حلالا فلا بأس لقبول هديته واكل ماله مالم يتبين انه من حرام وان كان غالب ماله الحرام لا يقبلها ولا يأكل الا اذا قال انه حلال ورثه او استقرضه. (مجموعه الفتاوى ص ۱۹۳ جلد ۲ کتاب الحظر والاباحه)

(۱) قال العلامة ابن عابدين: فان امكن الصلوة خلف غيرهم فهو افضل والا فلاقتداء اولي من الانفراد. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۳ جلد ۱ قبيل مطلب امامة الامرد)
(۲) قال الحصكفي: (قوله ديوت) هو من لا يغار على امراته او محرمه (يا قرطبان) مراد ديوت، قال ابن عابدين: هو الذي يرى مع امراته او محرمه رجلا فيدعه خاليا بها وقيل هو المتسبب للجمع بين اثنين لمعنى غير ممدوح وقيل هو الذي يبعث امراته مع غلام بالغ او مع مزارعه الى الضيعة او يأذن لهما بالدخول عليها في غيبته. (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۲۰۲ جلد ۳ قبيل مطلب فيما لو شتم رجلا بالفاظ متعددة باب التعزير)

مکروه تحریمی ده خوپه عوامو کښې د امام په نسبت سره زیات فسقونه موجود وی لهذا د عوامو اقتداء دې امام پسي مکروه نه ده. کما یشر الیه کلام البحر فی الامامة (۱).

نوت: پردې، لیور، او د نورو مجرمو کسانو حکم یوشان دې او د بې غیرتوب نه ډیر کم خلق محفوظ دی. وهو الموفق

د چرس څکلو والا امام اقتداء مکروه تحریمی ده

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو سړی باقاعده طریقې سره په ورځ کښې دوه ځلې چرس څکی، کله کله د هیروئن کش هم راکارې، په داسې امام پسي اقتداء صحیح ده یا نه؟ بینوا توجروا المستفتی: نور الحق صاحب باره بازار خیبر ایجنسی... ۱۹۸۸ء ۵۱۱

الجواب: چرس او هیروئن څکل مکروه تحریمی دی. الحدیث کل مسکر حرام (۲) و فی شرح التنویر ص ۴۰۴ ج ۵ یحرم اکل البنج والحشيشه هـی ورق العنب والافیون (۳) انتهى قلت والشرب فی حکم الاکل، پس په داسې امام پسي اقتداء کول مکروه تحریمی دی. وهو فی حکم الفاسق کما فی شرح الکبیر (۴) البته واجب الاعاده نه دې، وهو حکم الاقتداء بکال فاسق کما صرحوا به (۵). وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن نجيم: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة كما لا يخفى. (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)
(۲) عن بريدة ان رسول الله ﷺ قال نهيتكم عن الظروف فان ظرفا لا يحل شينا ولا يحرمه وكل مسكر حرام..... رواه مسلم. (مشکواة المصابيح ص ۳۷۲ جلد ۲ باب النقيع والانبذة)
(۳) الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۳۲۵ جلد ۵ كتاب الاشربة
(۴) في فتاوى الحجة وفيه اشارة الى انهم قدموا فاسقا ياثمون بناء على ان كراهة تقديمه كراهة تحريم. (الشرح الكبير ص ۴۷۵ فصل في الامامة)
(۵) قال العلامة ابن عابدين: فان امكن الصلوة خلف غيرهم فهو افضل والا فلاقتداء اولي من الانفراد وفي الدر المختار هذا ان وجد غيرهم والا فلا كراهة بحر بحثا وفي النهر عن المحيط صلى خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة. (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۴۱۳، ۴۱۵ جلد ۱ مطلب في امامة الامرد باب الامامة)

د بد اخلاق او غیبت کولو والا امام اقتداء

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د بد اخلاق او غیبت کولو امام پہ اقتداء کنبی مونخ کول جائز دی یانہ؟ بینوا توجروا المستفتی: محمد فاضل فاروقی واه کینت... ۱۳۰ ذی قعدہ ۱۴۰۴ھ

الجواب: پہ داسی امام پسی د نیکانو خلقو مونخ مکروه دی. (۱) کنبی نو پہ رندو کنبی یو سترگی والا بادشاه وی (بحر الرائق) (۲) وهو الموفق

د سلس البول د مریض اقتداء باطل ده

سوال: (۱) د سلس البول تعریف خہ دی؟ (۲) کہ پہ یو کلی کنبی مستند عالم موجود وی او پہ دی کلی کنبی بل خوک عالم نہ وی او دغہ اولنی عالم پہ سلس البول بیمارئ کنبی اختہ دی نو آیا پہ دی سلس البول مریض عالم پسی اقتداء صحیح ده یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد ابراهیم ضمیئہ تیمرگرہ ملاکنڈہ دویتن... ۱۲۵ شوال ۱۳۸۹ھ

﴿۱﴾ قال العلامة شرنبلالی: وروی محمد عن ابی حنیفة وابی یوسف ان الصلاة خلف اهل الاهواء لا تجوز والصحيح انها تجوز على الحكم الذي ذكرنا مع الكراهة خلف من لا تكفره بدعته لقوله عليه السلام صلوا خلف كل بر وفاجر، وصلوا على كل بر وفاجر وجاهدوا مع كل بر وفاجر رواه الدار قطنی كما فی البرهان واذا صلی خلف فاسق او مبتدع یكون محرزا ثواب الجماعة لكن لا ينال ثواب من یصلی خلف تقی، قال عليه السلام من صلی خلف عالم تقی فکانما صلی خلف نبی کذا فی مجمع الروایات والحديث الضعیف یعمل به فی فضائل الاعمال. (امداد الفتاح شرح نور الايضاح ص ۳۴۴ بیان من تکره امامتهم)

﴿۲﴾ قال ابن نجيم: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة كما لا يخفى. (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

الجواب: (۱) دا لفظ سلس البول دے سلسل البول، غلط دی او د سلس البول تعریف دادی (من به سلس البول هو من لا يقدر على امساكه، یعنی هغه مرض چہ پہ هغی کنبی بی اختیاره متیازی اوخی، هدایه مع العینی ص ۵ ج ۱)، (۲) کہ دا عالم معذور نہ وی یعنی دومره وقفه موندلی شی چہ پہ هغی کنبی اودس او کری او مونخ او کری نو دده اقتداء صحیح ده. (۲) او کہ دومره وقفه هم نہ مومی نو بیا ورپسی اقتداء باطل ده. (۳) (معتبرات الفقه) وهو الموفق

د استاذ نه د عاق امامت او مونخ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کوم سرپی دخیل استاذ او پیش امام چہ د پلار نیکه راسی پرله پسی د علم دین تعلیم ورکوی دی سرپی هم مونخ او قرآن شریف ددی استاذ نه زده کرپی دی، او استاذ د امامت پوره حقوق اداکوی، او د علم دین نه باخبره هم دی نو بغیر دخه شرعی قصورنه استاذ ته کنخل کول، ناجائز بکواس کول، پہ سپک نظر سره کتل، او دهغه خلاف پروپیگنده کول وغیره، نو عندالشرع ددی سرپی خہ حکم دی؟ استاذ دی عاق کرپی دی، آیا دده مونخ وغیره عبادتونه قبول دی یانہ؟ دده دامامت کولو خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم .....

﴿۱﴾ قال العلامة اکمل الدین البابر تی: ومن به سلس البول وهو من لا يقدر على امساكه.

(عنايه على هامش فتح القدير ص ۱۵۹ جلد ۱ فصل فی الاستحاضة)

﴿۲﴾ وفي الهندية: او مما يتصل بذلك احكام المعذور شرط ثبوت العذر ابتداء ان يستوعب استمراره وقت الصلوة كاملا وهو الاظهر الخ. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۴۰ جلد ۱)

﴿۳﴾ وفي الهندية: ولا یصلی الطاهر خلف من به سلس البول ولا الطاهرات خلف المستحاضة وهذا اذا قارن الوضوء الحدث او طرا علیه هكذا فی الذاهدی.

(فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۴ جلد ۱ الفصل الثالث فی بیان من یصلح اماما لغيره)

الجواب: بعضی فتاویٰ مثلاً د فتاویٰ نور الہدیٰ پہ صفحہ ۳۸۲ کنبی لیکلی شوی دی۔ چہ د استاذ نہ دعاق امامت او عبادت نامنظورہ دی او د دنیا نہ بہ بی ایمانہ خی۔

حيث قال وينبغي للمتعلم ان يعظم استاذه لان في تعظيمه بركة ومن لم يعظم او شتم فهو عاق ولا تقبل صلوته ولا امامته ويعزر ويشهر وعليه الفتوى في زماننا ثم قال بعد احرف وتسقط عدالته ولا يعتبر قوله ولا يعمل بفتواه لو كان مفتيا (وقال ايضا) لا يحل ذبيحة العاق ولا امامته لانه يصير مرتدا في الحال ومثواه في النار، انتهى

ليكن دا احكامات نه دڅه دليل شرعى نه ثابت دى اونه چرته د معتبر كتاب نه منقول دى، لهذا داسي احكامات (على تقدير الثبوت) په سد باب او تعزير باندې محمول كولې شى او حقيقت دادي چه عاق فاسق دى. په هغه پسي اقتداء مكروه ده. (۱) واجب التعزير دى او په عاق باندې ضرورى ده چه استاذ راضى كړى او د الله تعالى نه دې هم معافى او غواړي.

والدليل على التعزير مافى الدر المختار وللشباب العالم ان يتقدم الشيخ الجاهل وقال الرملى فالمتقدم ارتكب معصية فيعزر (ردالمحتار ص ۴۹۸ جلد ۵) (۲) خلاصه داده چه بشرط صدق وثبوت دا سړي فاسق او واجب التعزير دى. وهو الموفق.

(۱) قال ابن عابدين: واما الفاسق فقد عللوا كراهة تقديمه بانه لا يهتم لا مردينه وبان فى تقديمه للامامة تعظيمه وقد وجب عليهم امانته شرعا ولا يخفى انه اذا كان اعلم من غيره لا تزول العلة فانه لا يؤمن ان يصلى بهم بغير طهارة فهو كالمبتدع تكره امامته بكل حال بل مشى فى شرح المنية على ان كراهة تقديمه كراهة تحريم لما ذكرنا قال ولذا لم تجز الصلاة خلفه اصلا عند ماك ورواية عن احمد فلذا حاول الشارح فى عبارة المصنف وحمل الاستثناء على غير الفاسق والله اعلم

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۴ جلد ۱ قبيل مطلب البدعة خمسة اقسام)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله وللشباب العالم ان يتقدم) لانه افضل منه ولهذا يقدم فى الصلاة وهى احد اركان الاسلام وهى تالية..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د استقاط اخستونكى مالدار امامت

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كنبې څه فرمائي چه د يو پيش امام آمدنى د فصلونو د عشر نه علاوه د امامت تنخواه هم ده. او سالانه آمدنى ئې د گذاري نه زياته شى او غله دانې خرڅوى هم. دغه شان تيلر ماسترهم دې. آيا داسې امام دپاره د حيلة اسقاط په دائره كنبې كيناستل جائز دى؟ كه نه وى نو آيا ده پسي مونځ كول ښه دى او كه ځان له ښه دې؟ بينوا توجروا

المستفتى: محمد شفيق سورجال راولپنډى..... ۱۹۶۹، ۱۷۱۳، ۱۷۱۳

الجواب: كه امام غنى وى نو هغه دپاره په دائره اسقاط كنبې كيناستل جائز نه دى (۱) او د حيلې نه پس ورته اسقاط اخستل جائز دى. او كه سره د مالداري نه فديه اخلى. او په دائره اسقاط كنبې كينى نو په هغه پسي اقتداء مكروه تحريمى ده ليكن اقتداء د افراد نه ډيره افضل ده. (۲) وهو الموفق

(بقية حاشيه) الايمان زيلعى وصرح الرملى فى فتاواه بحرمة تقدم الجاهل على العالم حيث اشعر نزول درجته عند العامة لمخالفة لقوله تعالى يرفع الله الذين آمنوا منكم والذين اوتوا العلم درجات الى ان قال وهذا مجمع عليه فالمتقدم ارتكب معصية فيعزر.

(ردالمحتار ص ۵۳۳ جلد ۵ مسائل شتى قبيل كتاب الفرائض)

(۱) قال العلامة مرغينانى: ولا تدفع الى غنى لقوله ﷺ لا يحل الصدقة لغنى وهو باطلا حجة على الشافعى رحمه الله فى غنى الغزاة وكذا حديث معاذ رضى الله عنه على ما روينا، قال العلامة ابن الهمام: اخرج ابوداؤد والترمذى عن ابن عمر عنه عليه السلام لا تحل الصدقة لغنى ولا لذي مرة سوى حسنه الترمذى.

(هدايه مع فتح القدير ص ۲۰۸ جلد ۲ باب من يجوز دفع الصدقة اليه ومن لا يجوز)

(۲) قال الحصكفى: صلى خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة قال ابن عابدين افاد ان الصلاة خلفهما اولى من الانفراد.

(الدر المختار مع ردالمحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ باب الامامة)

د مودودی جماعت والو د اقتداء حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د مودودی د جماعت سرہ تعلق ساتلو والا د اقتداء خہ حکم دے؟ بینوا توجروا

المستفتی: روح الامین ایم ایس سی نفسیات پشاور یونیورسٹی ۱۳۰ ذی الحجہ ۱۴۰۲ھ
الجواب: ددے جماعت د کوم کس چہ هغه عقیدہ وی کومہ چہ د مودودی صاحب عقیدہ وه (۱) نوداسی کسانو پسے اقتداء مکروه ده (۲) وهوالموفق

په گیره خرنیلی پسې د گیرې والا مونځ

سوال: خہ فرمائی علماء کرام ددین ددے مسئلے بارہ کنبی چہ گیره خرنیلی دپاره مونځ ورکول جائز دی یا نه؟ او هغه پسې دیو بی علمه گیرې والا مونځ کول صحیح دی یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: داکتر خالد حسین انچارج سکاؤت هسپتال شمالی وزیرستان ۱۴ ربیع الثانی ۱۳۹۲ھ
الجواب: فاسق پسې اقتداء کول مکروه ده (۳) یعنی په موجودگی د صالحانو

(۱) علامه مفتی کفایت الله صاحب فرمائی: د مودودی جماعت افسر مولوی ابوالاعلیٰ خہ پیژنم هغه چرته د معتبر او معتمد علیه عالم شاگرد اوفیض یافته نه دے، اگرچه دهغه نظر دخپلې مطالعې د وسعت په لحاظ سره ډیر لوڼې دے، لیکن دینی رجحان ټی ضعیف او کمزورې دے، او اجتهدادی شان ټی ښکاره دے. هم ددې وجې نه دهغه په مضمونونو کنبی په لوڼې لوڼې علماء کرامو بلکه په صحابه کرامو باندي اعتراضونه دی. نوپه دې وجه مسلمانانو له ددې تحریک نه خائنه کیدل پکار دی، او ددوی سره میل جول او تعلق او اتحاد ساتل نه دی پکار... الخ. (کفایت المفتی ص ۳۲۹ ج ۱ فصل پنجم فرقه مودودی)

(۲) وفی شرح التنویر: ویکره امامه عبد..... وفاسق..... ومبتدع ای صاحب بدعة وهی اعتقاد خلاف المعروف عن الرسول.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۱۴ جلد ۱ مطلب البدعة خمسة اقسام)

(۳) وفی الهندیه: وتجوز امامه الاعرابی والاعمی والعبد وولد الزنا والفاسق الا انها تکره هکذا فی المتن. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۵ جلد ۱ الفصل الثالث فی بیان من یصلح اماما لغيره)

کنبی، لیکن د انفراد نه دا اقتداء بهتره ده. (۱) وهوالموفق

د ضروریات دین نه د منکراو بدعتی سرې اقتداء

سوال: علمائی دین دے مسئلے باره کنبی خہ فرمائی چہ په غور غشتر کنبی د مذهبې او دینې جماعتونو واره واره شاخونه موجود دی، مثلاً مفتی گروپ، هزاروی گروپ، نورانی گروپ، مودودی جماعت، تبلیغی جماعت، توحیدی جماعت وغیره وغیره. په دې جماعتونو کنبی ډیر کرته داسې واقعہ مخې ته راشی چہ یو بل پسې مونځ نه کوی آیا په دوی کنبی خه داسې جماعت شته چہ هغوی پسې زمونږ مونځ نه کیرې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عزیز البشر غور غشتری اټک ..... ۱۵ جنوری ۱۹۷۵ء

الجواب: ددې جماعتونو هغه افراد چہ د ضروریات دین نه منکردی هغوی پسې اقتداء کول صحیح نه دی. اگرکه هغه تاویل کونکی وی. (۲) او چہ کوم کسان د خه استحسان په وجه په بدعات سیئه کنبی ملوث وی نو دهغوی پسې اقتداء کول مکروه دی البته د انفراد نه اقتداء افضل ده. (۳) (ماخوذ از شامی، بحر، هندیه، وهوالموفق)

(۱) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: صلی خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة، قال ابن عابدين: افاد ان الصلاة خلفهما اولی من الانفراد.

(الدر المختار مع هامش ردالمحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ باب الامامة قبیل مطلب فی امامة الامرد)

(۲) قال الحصکفی: وان انکر بعض ما علم من الدین ضرورة کفر بها کفر له ان الله تعالى جسم کالاجسام وانکاره صحبة الصديق فلا یصح الاقتداء به اصلا.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبیل مطلب فی امامة الامرد)

(۳) قال ابن نجيم رحمه الله: فان قلت فما الا فضلية ان یصلی خلف هؤلاء او الانفراد قيل اما فی حق الفاسق فالصلاة خلفه اولی لما ذکر فی الفتاوی قلناه واما الآخرون فیمکن ان یکون الانفراد

اولی لجهلهم بشروط الصلاة ویمکن ان یکون علی قیاس الصلاة خلف الفاسق والافضل ان یصلی

خلف غیرهم فالحاصل انه یکره هؤلاء التقدم ویکره الاقتداء بهم کراهة تنزیهية فان امکن الصلاة

خلف غیرهم فهو الفضل والا فالأقتداء اولی من الانفراد. (البحر الرائق ص ۳۳۹ جلد ۱ باب الامامة)

دَ بَدْعَتی دَ اَقْتِدَاءِ حَکَم!

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ آیا دَ بَدْعَتی امامت جائز دے یا نہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: صوفی لعل خان ۱۹۷۰ء/۵/۲

الجواب: کہ بدعتی کافروں لکہ مرزائی او اکثر شیعہ گان نوہغوی پسے اَقْتِدَاءِ باطل او کالعدم دہ او کہ کافرنہ وی نو مکروہ تحریمی دہ (۱) و هو الموافق

دَ مَوْدُودِیتِ اعتراف او پرچار نہ کولو والا امامت ممنوع نہ دے

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ یوسری پہ ظاہرہ دَ مونخ پابند او پرہیزگار دے اوز مونزہ پیش امام دے، لیکن پہ ہغہ کبھی دوه غلطی دے، یودا چہ دَمودودی دَ تفسیر اولنی جلد ورسره موجود دے، او دویم دا چہ دَمودودی دَ رسالو وغیرہ مطالعہ کوی، نو پہ دے وجہ ورپسے مونزہ مونخ کول پریخی دے، امام وائی چہ مونخ کوی خکہ چہ دَمودودی عقیدہ خرابہ نہ دہ، دغہ شان ما مودودی لیدلے ہم نہ دے او نہ دَ ہغہ شاگردیم مونزہ پبستنو خاتہ بیل جماعت شروع کرے دے، تفصیلی جواب راؤلیری دیرہ مہربانی بہ وی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: حاجی عزیز الرحمن (دوبئی) ۱۹۷۲ء/۱۰/۱۳

الجواب: چونکہ د امام نہ دَمودودیت اعتراف کوی او نہ ئی پرچار کوی بلکہ

﴿۱﴾ وفي الهندية: تجوز الصلاة خلف صاحب هوى وبدعة ولا تجوز خلف الرافضي والجهمي والقدری والمشبّهة ومن يقول بخلق القرآن وحاصله ان كان هوى لا يكفر به صاحبه تجوز الصلاة خلفه مع الكراهة والا فلا هكذا في التبيين والخلاصه.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۸۳ جلد ۱ الفصل الثالث فی بیان من يصلح اماما لغيره)

بیزاری بنکارہ کوی، لہذا دہ پسے اَقْتِدَاءِ ممنوع نہ دہ، البتہ ددہ دَ وینانہ بیدار او سیدل ضروری دے و هو الموافق.

دَ کُہ اَقْتِدَاءِ مکروہ تنزیہی دہ.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ دَ کُہ دَ اَقْتِدَاءِ خہ حکم دے ہغہ پسے مونخ کیڑی یا نہ؟ او آیا ہغہ د امامت نہ لری کولی شی یا نہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: محمد دانش مندی بالاپشاور ۱۹۷۸ء/۱۱/۱

الجواب: کُہ پسے اَقْتِدَاءِ مکروہ تنزیہی دہ کما فی الہندیہ ص ۸۹ جلد ۱ ولو کان لقدم الامام عوج وقام علی بعضها یجوز وغیرہ اولی (۱) نو دَ دے عیب پہ وجہ دَ ہغہ لری کول یوبی قانونہ کاردے البتہ دَ ہغہ دپارہ پخیلہ مستعفی کیدل بہتردی و هو الموافق.

دَ سود خور امام اَقْتِدَاءِ مکروہ تحریمی دہ.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ دیوجمات امام مشہور سود خوردے او یو خائے کبھی نہ مختلفو خایونو کبھی بنکارہ پہ بنکارہ سود کوی دداسے امام اَقْتِدَاءِ یا پہ جمات کبھی ددہ امام جوړول خنگہ دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حجاب شاہ میاں خان مردان ۱۹۷۲ء/۲/۲

الجواب: مکروہ تحریمی دے (۲): و هو الموافق.

دَ کوم امام نسب چہ معلوم نہ وی دَ ہغہ دَ اَقْتِدَاءِ حکم.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی، بعضی خلق وائی چہ دَ

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۸۵ جلد ۱ الفصل الثالث فی بیان من يصلح اماما لغيره)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: و کذا تکرہ خلف امرء ..... و شارب الخمر و اکل

الربا. (الدرمختار علی هامش رد المحتار ص ۲۱۵ جلد ۱ مطلب فی امامة الامر)

کوم امام نسب معلوم نہ وی هغه پسي اقتداء صحيح نه ده. آيا دا صحيح خبره ده؟ بينوا توجروا.

المستفتی: بادشاه گل دھیری شبقدر چار سده ..... ۱۰۲۹/۱۱/۱۴.

الجواب: په اسلام کښې علم او تقویٰ لوي څيز دي (۱) نسب صرف په انتظامي کارونو کښې معتبر دي، په دي وجه دامستله بالکل صحيح نه ده. (۲) وهو الموفق

په يوې ځلې سره د معذور کس امامت

سوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي گډا امام چه د سجدې او قعدې (التحيات) په حالت کښې يوه خپه په سنت طريقه نشي کيښودلې. او په دغه کلي کښې صحيح وجود والا سړی هم موجود دی. دهغوی په موجودگي کښې د دي گډا امامت صحيح دي يانه؟ بينوا توجروا.

المستفتی: مولوی حاجی ایوب گلگت ..... ۸/ربيع الاول ۱۴۰۱ هـ

(۱) قال العلامة عماد الدين ابن كثير: (وقوله تعالى: ان اكرمكم عند الله اتقاكم) اي انما تتفاضلون عند الله تعالى بالتقوى لا بالاحساب وقد وردت الاحاديث بذلك عن رسول الله ﷺ قال البخاري: ..... عن ابي هريرة قال: سئل رسول الله ﷺ اي الناس اكرم؟ قال: اكرمهم عند الله اتقاهم قالوا: ليس عن هذا نسألك قال: فاکرم الناس يوسف نبي الله، ابن نبي الله، ابن نبي الله ابن خليل الله، قالوا: ليس عن هذا نسئلك قال: فعن معادن العرب تسألوني؟ قالوا: نعم قال، فخيركم في الجاهلية خيركم في الاسلام اذا فقهوا.

(تفسير ابن كثير ص ۲۷۵ جلد ۲ سورة الحجرات آيت: ۱۳)

(۲) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: والاحق بالامامة الا علم باحكام الصلاة فقط صحة وفسادا بشرط اجتنابه للفواحش.

(الدر المختار على هامش رد المختار ص ۳۱۲ جلد ۱ باب الامامة)

وقال العلامة طاهر بن عبد الرشيد: وفي الاصل لا يجوز للسيد الجاهل ان يتقدم على الفقيه لان شرف العلم فوق النسب.

(خلاصة الفتاوى ص ۳۲۳ جلد ۲ كتاب الكراهية جنس آخر)

الجواب: که دا گډا اعلم القوم نه وی نو ده پسي اقتداء افضل نه ده کماق رد المختار ص ۵۲۵ جلد ۱ و كذلك اعرج يقوم ببعض قدمه (۱) البته ددي عيب به وجه باندي واجب العزل نه دي وهو الموفق

والدين سره د گستاخی کونکي کس امامت مکروه دي

سوال: علمائي دين دي مسئلې باره کښې څه فرمائي چه زيد ديوي محلي امام دي د مور پلار گستاخی کوي، آيا دده امامت صحيح دي؟ خلقتو ته دده تبليغ او تعليم ورکول څه حکم لري؟ بينوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم ۵/جنوری ۱۹۷۵ء

الجواب: که د زيد مور پلار په حقه وی نو د عقوق (نافرمانی) په وجه زيد پسي اقتداء (دنيکو خلکو په موجودگي کښې) مکروه تحریمی ده.

لان العقوق من الكبائر كما في حديث متفق عليه (۲) والاقتداء خلف الفاسق مکروه تحریماً كما صرح به في شرح الكبير ص ۲۷۹ باب الامامة (۳) واما التقييد المذكور فلما في البحر ص ۳۳۹ جلد ۱ وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة (۴)

(۱) قال العلامة الشامي: وكذلك اعرج يقوم ببعض قدمه فلاقتداء بخيره اولي تاتر خانية. (رد المختار هامش الدر المختار قيل مطلب في الاقتداء بشافعي الخ باب الامامة ص ۳۱۶ جلد ۱) (۲) عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله ﷺ الكبائر الاشراك بالله وعقوق الوالدين وقتل النفس واليمين الغموس رواء البخاري وفي رواية انس وشهادة الزور بدل اليمين الغموس متفق عليه.

(مشکواة المصابيح ص ۱۷ جلد ۱ باب الكبائر وعلامات النفاق)

(۳) قال الحلبي: كذا في فتاوى الحجة وفيه اشارة الى انهم قدموا فاسقا ياثمون بناء على ان كراهة تقديمه كراهة تحریم. (الشرح الكبير ص ۲۷۵ فصل في الامامة)

(۴) (البحر الرائق ص ۳۳۹ جلد ۱ باب الامامة)

لیکن دَکَراہت باوجود دَخانلہ مونخ نہ اقتداء بہتر دہ. (۱) صرح بہ فی امامۃ البحر والفتح والہندیہ ورد المختار. اود داسی کس دیارہ پہ تعلیم ورکولو اوتبلیخ کولو کبھی ہیخ گناہ نشتہ. لان المنکر فی قوله تعالی اتامرون الناس بالبر وتنسون انفسکم هو المعطوف. (۲) فقط. وهو الموفق.

دَ اہور شرعیہ پابندی نہ کونکی اود دروغ ویونکی کس امامت!

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ زمونہ پہ امام کبھی لان دینی کمزوری دی. (۱) پہ رمضان کبھی ئی صرف درے روژے اونیولی. (۲) دمتیازونہ روستو اودس نہ اوچوی. (۳) دَمونخ ہیخ پابندی نہ کوی. (۴) بغیر دَ عذر نہ ہم کله کله مونخ نہ کوی. (۵) قرآن مجید کله دیو خائی نہ کله دبل خائی نہ وائی. (۶) ددروغو نہ خان نہ ساتی. آیا داسی کس پسے اقتداء صحیح دہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۴ء/۱۱/۲۱.

الجواب: بشرط صدق وثبوت داسی کس پسے دنیکانو خلقوا اقتداء مکروہ دہ. يدل عليه ما في البحر ص ۳۴۹ جلد ۱ وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم الفاسق والعبد وغيره عند وجود غيرهم والا فلا كراهة. (۳) وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: فالحاصل انه يكره لهؤلاء التقدم ويكره الاقتداء بهم كراهة تنزيهية فان امكن الصلاة خلف غيرهم فهو افضل والا فلا اقتداء اولى من الانفراد.

(البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) علامہ شبیر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی اودایت نہ مقصود دادی چہ واعظ تہ پخپل وعظ باندي ضرور عمل کول پکار دی دامطلب نہ دی چہ فاسق دی چاتہ نصیحت نہ کوی (تفسیر عثمانی پارہ: اول سورة البقرہ آیت: ۴۴ رکوع ۵)

(۳) (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

دَ خپل استاد عالم دین بی عزتی اوتوهین کونکی کس امامت!

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ یوسری دخیل استاد چہ عالم دین ہم دی، ددنیایوی لالچ پہ وجہ بی عزتی اوتوهین کوی، آیا داسری ددی فقہی جزئیہ لاندي داخل نہ دی؟ چہ من امان عالما بغیر سبب خیف علیہ الکفر، او پہ دی سلسلہ کبھی داشاگرد عاق دی اوکہ نہ؟ اوددہ امامت بہ جائز وی یانہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ هدايت الرحمن مانکی صوابی ۱۲/محرم الحرام ۱۴۰۳ھ
الجواب: دَعالم سرہ دَعلم دین پہ وجہ عداوت کول دَ کفر باعث دی، دذاتیاتوپہ وجہ سرہ عداوت کفر نہ دی. (۱) البتہ دَسباب المسلم فسوق (۲) پہ بناباندي دا سري فاسق دی، اوداسی کس پسے اقتداء مکروہ تحریمی دہ. (۳) چہ کله پہ قوم کبھی ددی سري نہ نیک خلق موجود وی، دَعاق ہم داحکم دی. (ماخوذ از شرح فقه الاکبر و بحر الرائق). وهو الموفق.

(۱) قاله الملا علی قاری: من ابغض عالما من غير سبب ظاهر خيف عليه الكفر قلت الظاهر انه يكفر لانه اذا ابغض العالم من غير سبب دنيوی او اخروی فيكون بغضه لعلم الشريعة ولا شك في كفر من انكره فضلا عن ابغضه.

(شرح فقه الاکبر لملا علی قاری ص ۱۷۳ فصل فی العلم والعلماء)

(۲) عن عبد الله بن مسعود قال قال رسول الله ﷺ سباب المسلم فسوق وقتاله كفر. (الصحيح المسلم ص ۵۸ جلد ۱ کتاب الايمان)

(۳) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: ويكره امامة عبد وفاسق واعمي، قال ابن عابدين: (قوله اي غير الفاسق) واما الفاسق فقد عللوا كراهة تقديمه بانه لا يهتم لامر دينه وبان في تقديمه للامامة تعظيمه وقد وجب عليهم اهانتة شرعا ولا يخفى انه اذا كان اعلم من غيره لا تنزل العلة فانه لا يؤمن ان يصلي بهم بغیر طهارة فهو كالمبتدع تکره امامته بكل حال بل مشی فی شرح المنية علی ان كراهة تقديمه كراهة تحریم.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۴۱۴ جلد ۱ مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

د پرده و خنثو کور ته بنځیر پردي نه د تللو راتللو والا کس امامت.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی اچہ یو سړي بالکل پردي اود علاقہ غیر اوسیدونکي وی اودلته ئي خوک رسته دار نه وی اونه ئي خوک پیژنی. اوداسې یو داسې کورته بي پردي خي راختی چه په دغې کنبي ډیرې پیغلې جینکي وی اوخه واده کړي شوي اوخه کونډي وی چه په دغه کور کنبي اوسیدي یعنی ټولې غیر محرم وی اودې په دغه کور کنبي خوری ټکی هم. په شریعت کنبي دداسې سړي د امامت خه حکم دي. جائز دي یا ناجائز؟ بینوا توجروا.

المستفتی عطاء الله جان مانکی صوابی ۱۹۷۱ء ۲۳/۱۲

الجواب: چونکه عوام هم په دې خراب کار کنبي اخته دی لهذا ددې امام پسي دعوامو اقتداء مکروه نه ده که په مقتدیانو کنبي غیر فاسق موجود وی نویا به ده پسي اقتداء مکروه وی یدل علیه مافی البحر ص ۳۴۹ جلد ۱ وینبغی ان یکون محل کراهة الاقتداء بهم عند وجود غیرهم والافلا کراهة لما لا یخفی (۱). وهو الموفق

زنا کار امام جوړول مکروه تحریمی دی.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبي خہ فرمائی چه دزنا کار امام جوړول جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: هیډ ماسټر پرائمری سکول ۱۹۷۲ء ۱۶/۱۱

الجواب: زنا کار پسي مونځ کول یا هغه باقاعدہ امام جوړول مکروه تحریمی دی (۲)

(۱) (البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) قال العلامة محمد امين ابن عابدين: (قوله وفاسق) من الفسق وهو الخروج عن الاستقامة ولعل المراد به من يرتكب الكبائر كشارب الخمر والزاني واكل الرباء ونحو ذلك. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۱۴ جلد ۱ قبيل مطلب البدعة خمسة اقسام)

کما فی شرح الکبیر کراهة تقديمه کراهة تحریم ص ۴۷۹ (۱) لیکن خاندله مونځ نه فاسق پسي اقتداء کول افضل دی.

کما فی شرح التنویر صلی خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة، وفي ردالمحتار ص ۵۲۵ جلد ۱ افاد ان الصلاة خلفهما اولی من الانفراد لکن لا ینال کما ینال خلف تقي وورع (۲). وهو الموفق

د پلار او استاد اهانت کونکي امامت

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبي خہ فرمائی چه زید. عمر او بکر درې روڼه دی، په دوی کنبي زید مستند عالم دین دي او واده شوي هم دي او بکر او عمر په کور کنبي نه وی بلکه دکارو بار په سلسله کنبي په سرباندي وی. بکر او عمر دزید سره دافیسله کړي وه چه د مور پلار خرچه به په شریکه ادا کوو. لیکن دزید اخلاق د مور پلار سره ډیر د سپکاوی ده اوزید دخپل پلار شاگرد هم دي. زید ضعیف عمرو الا مور پلار دکورنه او ویستل گوزارونه ئي ورته ورکړل اود چائي پیاله ئي هم پرې په زور سره واریوله. زید مور پلار ته په کور کنبي عزت سره روټی هم نه ورکوی. خپل پلار په هر خبره باندي زوری اوبدي ردي ورته وائی. نو سوال دادي چه دداسې سړي د اقتداء خه حکم دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا غلام حیدر لنډا احمد خیل بنون ..... ۱۲ صفر ۱۳۹۲ هـ

الجواب: بشرط صدق مستفتي زید عاق او فاجر دي. ده پسي اقتداء مکروه تحریمی ده. لحديث الكبائر ومنها عقوق الوالدين (۳). وفي منحة الخالق

(۱) (غنية المستملی المعروف بالكبرى ص ۴۷۵ فصل فی الامامة)

(۲) (ردالمحتار مع الدر المختار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبيل مطلب فی امامة الامرد باب الامامة)

(۳) عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله ﷺ الكبائر الاشراك بالله وعقوق الوالدين وقتل النفس واليمين الغموس رواه البخاري وفي رواية انس وشهادة الزور بدل اليمين الغموس متفق عليه. (مشکواة المصابيح ص ۷۷ جلد ۱ باب الكبائر وعلامات النفاق الفصل الاول)

قال الرملى ذكر الخلى ان تقديم الفاسق والمبتدع كراهية التحريم (هامش البحر ص ۴۹ جلد ۱). (۱).

نوٹ: کہ قوم ددہ نہ ہم خراب وی نواقنداء مکروه نہ دہ، (بحر) (۲). وهو الموفق

مشرک پسی اقتداء باطل دہ

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ مشرک پسی د اقتداء خہ حکم دے جائز دہ کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: احمد خان راولپنڈی..... ۱۹۸۳ء/۱۲/۱۹.

الجواب: مشرک پسی اقتداء باطل دہ کہ دھر مکتب فکر سرہ تعلق ساتی (۳). وهو الموفق

د بینک د ملازم د امامت حکم.

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زید دیوزمیندارہ بینک سیکرٹری دے چہ دا بینک د کو اپریٹو بینک یو شاخ دے، دابینک لس فیصدہ یازیات پہ سالانہ شرح سرہ قرضہ ور کوی د اصل رقم نہ علاوہ چہ کوم زیاتی رقم شرح جو پیری بینک د زید د پارہ تنخواہ د دغی شرح د رقم نہ مقرر کرے. او د بینک د اتول کاروبار زید کوی. اوس دلتہ زید د جماعت امام مقرر کولی شی خوبعضی کسان د زید امامت او اقتداء صحیح نہ گنری. د شریعت

(۱) (منحة الخالق على هامش البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

(۲) قال العلامة ابن نجيم: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة لما لا يخفى.

(البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

(۳) وفي الهنديه: ولا تجوز خلف الرافضی والجهمی والقدری والمشبهة ومن يقول بنخلق القرآن وحاصله ان كان هو لا يكفر به صاحبه تجوز الصلوة خلفه مع الكراهة والا فلا. (فتاوى عالمگیریه ص ۸۴ جلد ۱ الفصل الثالث في بيان من يصلح اماما لغيره)

رنرا کنبی ددہ د امامت خہ حکم دے؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد اکرم قریشی واہ کینت..... شوال ۱۳۸۹ھ

الجواب: زید د تعاون فی المعصیت پہ وجہ باندی د امامت لائق نہ دے، چرتہ یو نیک سرے دے امام جو کرے شی، قال الله تعالى ولا تعاونوا على الاثم والعدوان (۱) وايضا لعن رسول الله ﷺ كاتب الربوا فتكون ذنبا كثيرة (۲) واضحه دے وی چہ ربوا، سود او منافع یو خیزدی پہ صحیح احادیثو سرہ ثابت دے چہ پہ قرضی باندی منافع اخستل سود او حرام دی. (۳). وهو الموفق

د بادی بواسیرو والا امامت.

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو امام د بادی بواسیرو مریض دے دہغہ د اقتداء خہ حکم دے؟ بینوا توجروا.

المستفتی: میان محمد یاسین فضل آباد ملاکنڈ ایجنسی.

الجواب: کہ دا امام شرعی معذور نہ وی نو امامت کولی شی (شامی) (۴). وهو الموفق

(۱) (سورة مائدة پاره: ۲ آیت: ۲ رکوع ۱)

(۲) عن جابر قال لعن رسول الله ﷺ آكل الربوا وموكله وكتبه وشاهديه وقال هم سواء رواه مسلم. (مشکواة المصابيح ص ۲۴۴ جلد ۱ باب الربوا الفصل الاول)

(۳) وعن علي قال: قال رسول الله ﷺ كل قرض جر منفعة فهو ربا، رواه الحارث بن ابي اسامة واسناده ساقط وله شاهد ضعيف عن فضالة بن عبيد عند البيهقي وآخر موقوف عن عبد الله بن سلام عند البخاری. (بلوغ المرام للعسقلانی ص ۲۸۲ رقم حديث: ۸۱۲ قبيل باب التخليس والحج)

وقال الشيخ اشرف على التهانوي: اخرجه البيهقي في المعرفة عن فضالة بن عبيد موقوفا بلفظ كل قرض جر منفعة فهو وجه من وجوه الرباء ورواه في السنن الكبرى عن ابن مسعود وابي ابن كعب وعبد الله بن سلام وابن عباس موقوفا عليهم.

(امداد الفتاوى ص ۲۱۵ جلد ۳ رساله كشف الدجی عن وجه الربوا)

(۴) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: ولا طاهر بمعذور هذا..... (بقية حاشیه پہ بل منخ)

کینلو وانا اوخلو سکاوی کونکی کس امامت

خه حکم دی؟ بینوا توجروا.
المستفتی: مولوی عبدالاکبر مسجد خانان.

الجواب: که دا الزام مسلم یا مبرهن وی نوډی امام پسی اقتداء مکروه ده. (۱)
البته دانفرادنه اقتداء افضل ده. (شامی بحر، هندیه). وهو الموفق.

بنخه د خړچي نه محرومه کونکی په کوژدن کښي

ډول وهونکی او د غیر محرم د موندنې کس امامت

موال: علمائي دين دي مسئلې باره کښي څه فرمائي چه يو کس په آخری عمر
کښي دويم واده او کړي. او اولنئ بنخه د شرعی حقوقو او خړچي وغیره نه
محرومه کړي. او بچی هم محروم کړي. په دويم واده کښي په کوژدن کښي
ډمان راوغواړي او ډولونه اووهی. او پردي بنخي گډوي. او سندرې پکښي
او ويلي شوي، دغه شان غیر محرم بنخي په ښکاره مخ دموی وغیره وغیره.
آیا دده امامت جائز دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فقیر احمد شاه ډیره اسماعیل خان.

(بقه حاشیه) ان قارن الوضوء الحدث او طراً علیه بعده وضح لو توضاً علی الانقطاع و صلی
کذلک کافتداء بمقتصد امن خروج الدم.

(الدر المختار ص ۴۲۸ جلد ۱ باب الامامة قبیل مطلب فی الالغ)

قال العلامة الحصکفی: وفي النهر عن المحيط صلی خلف فاسق او مبتدع نال
فضل الجماعة، قال ابن عابدین: افاد ان الصلاة خلفهما اولی من الانفراد. (رد المختار
لامش الدر المختار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبیل مطلب فی امامة الامر باب الامامة)

الجواب: فاسق او مبتدع به شریعت مذکور د اکرام و احترام کس فاسق دی (۱) څه
دغه امتداء مکروه د خړچي ده. (۲) د محرمي د محرمي د محرمي د محرمي د محرمي
دغه فریضه ده چه هغوی دا امام لري کړي. (۳) لیکن که په څه د محرمي
پر وړاندې پسي نو بیاد انفراد نه اقتداء افضل ده. په درمختار کښي دی. من
صلی خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة (۴). وهو الموفق.

د افيمو نشه کونکی مروت ته د پيشي په طور

غسل ورکونکی او د جادو کرامام اقتداء

موال: علمائي دين دي مسئلې باره کښي څه فرمائي چه کوم کس هميشه د افيمو
په نشه کښي مست وي او مروت ته د پيشي په طور مستقل غسل ورکوي، سحر،
جادو منتر او غلط تعویذ ونه کوي، دده امامت صحیح دي یا نه؟ بینوا توجروا
المستفتی: شمس الرحمن کالتکس ضلع دیر..... ۱۹۷۳/۴/۵.

(۱) قال العلامة محمد بن البزاز الكردي: استماع صوت الملاحی كالضرب بالنقشب
ونحوه حرام لقوله عليه السلام استماع الملاحی معصية والجلوس عليها فسق والتلذذ بها
كفر ای بالنعمة.

(فتاویٰ بزازیة علی هامش الهندیه ص ۳۵۹ جلد ۲ الباب الثالث فيما يتعلق بالمناهی)

(۲) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: ويكره امامة عبد وفاسق واعمدى ومبتدع، قال ابن
عابدین: تکره امامته بكل حال بل مشی فی شرح المنية علی ان کراهة تقدیمه کراهة تحریم.
(رد المختار مع الدر المختار ص ۴۱۴ جلد ۱ قبیل مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

(۳) قال الحصکفی: ويكره تقليد الفاسق ويعزل به الا لثنية، قال ابن عابدین: ای بالفسق
لو طراً علیه والسراد انه يستحق العزل كما علمت آنفا ولذا لم يقل يعزل.

(الدر المختار مع رد المختار ص ۴۰۵ جلد ۱ باب الامامة)

(۴) (الدر المختار علی هامش رد المختار ص ۴۱۵ جلد ۱ قبیل مطلب فی امامة الامر باب الامامة)

سوال: واضحه دى وى چه افيم خكل حرام دى لما فى الدر المختار ويحرم اكل النجس
مستند به در رد المحتار ج ١ ص ١٠١ و ١٠٢ فى سائر كتب الدواعى حرام
كاركونكي فاسق دى. خاصه كچه على الدوام دوى او فاسق پسې اقتداء مكروه
تحريمى ده. صرح به فى الكبرى (٢) دغه شان پيشه ورمى لامبونكي دخلقو
په نظر كنبې سپك وى، چه د كراهيت اقتداء باعث دى، كمايدل عليه تعليل
الهداية حيث قال ولان فى تقديم هؤلاء تنفير الجماعة ص ١١٠ جلد ١ (٣) او
جادو وگرتوب دفسق يا كفر نه خالى نه وى، لهذا داسې امام پسې اقتداء نه دى
كول پكار. (٤) وهو الموفق.

په ناجائزه معامله كنبې د مور پلار نه د خفه خوئى اقتداء جائز ده.

سوال: علمائى دين دې مسئلې باره كنبې خه فرمائى چه يو پيش امام دخپلې
مورنه خفه دې هغه ته قوم وائى چه دمورنه راضى نامه واخله يا ترينه معافى
او غواړه ليكن هغه نه راضى نامه اخلى او نه معافى غواړى او دموربيان ئې
دادې. خبره داسې ده چه زما خوئى فلانكى خوئى د فلانكى قوم..... كلې.....
خفه شوي او دچا كورته تلې دې اوزما د خاوند اته (٨) كاله او شوچه مړ شوي په
دې اته (٨) كالو كنبې هغه زما هېڅ مدد نه دې كړې، پروسكال هغه كورته راغې

(١) (الدر المختار على هامش رد المحتار ص ٣٢٥ جلد ٥ كتاب الاشربة)

(٢) قال العلامة الحلبي فى شرح المنية: فى فتاوى الحجة وفيه اشارة الى انهم قدموا فاسقا
ياثمون بناء على ان كراهة تقديمه كراهة تحريم. (الشرح الكبير ص ٣٤٥ فصل فى الامامة)

(٣) (هدايه ص ١١٠ جلد ١ باب الامامة كتاب الصلوة)

(٤) قال الحصكفى: وحرام ومو علم الفلسفه والشعبدة والتنجيم والرمل وعلوم
الطبايعين والسحر، قال العلامة ابن عابدين: فهذه انواع السحر الثلاثة قد تقع بما هو كفر
من لفظ او اعتقاد او فعل وقد تقع بغيره كوضع الاحجار وللسحر فصول كثيرة فى كتبهم
فليس كل ما يسمى سحرا ككفر اذ ليس التكفير به لما يترتب عليه من الضرر بل لما يقع به
مما هو كفر كاعتقاد افراد الكواكب بالربوبية واهانة قرآن او كلام مكفر ونحو ذلك.

(رد المحتار هامش الدر المختار ص ٣٣ جلد ١ مطلب السحر انواع)

سوال: كه كينوله هغه ته مو او وئيل نودې خفه شو دېل چا كه...
واى چه خه به دمورنه خفه او... او كه...
غواړئ نو زما لوبسه پرييځي او پسته...
ددې جولا گنډې نه معافى اونه غواړم، په دې صورت كنبې د داسې خوئى
امامت جائز دې يانه؟ بينوا توجروا.

المستفتى: مولوى محمد غنى راولپنډى ١٩٢٩ء ١١/٢٢.

الجواب: تاخه تفصيل نه دې بنودلې چه دخفگان وجه خه ده، لهذا تعليقى
جواب دركولې شى، يعنى كه چرته دمور د جائز معاملې په وجه داخفگان وى
نو دفسق په وجه ده پسې اقتداء مكروه تحريمى ده، (١) او كه دمور په خه
ناجائزه معامله باندي داخفگان وى نو په ده باندي هېڅ خبره نشته. حديث
لا طاعة للمخلوق فى معصية الخالق. (٢) وهو الموفق.

د حضور ﷺ په باره كنبې د نازيبا كلماتو ويونكى د توبې نه پس د امامت حكم
سوال: علمائى دين دې مسئلې باره كنبې خه فرمائى چه زما په پلار مولانا امين
الحق صاحب باندي بعضې مخالفينو د ذاتى عناد په وجه دا الزام لگولې دې
چه ده دنن نه خلو يښت (٤٠) كاله مخكېني د آنحضرت فداه ابى وامى په باره
كنبې نازيبا كلمات استعمال كړي وو، چه دهغې په وجه دهغې وخت علماؤ
دې د امامت نه لرې كړي وو، حال دا چه زما والد صاحب په خپل ټول عمر كنبې
چرته دا قسم الفاظ نه دى وئيلې، زما والد صاحب د سلسله عاليه قادريه سره
منسلك دى، د اولياء الله منلو والا او معتقد دى. او د حضور ﷺ په ادنى امتى

(١) قال العلامة الحصكفى رحمه الله: ويكره امامة عبد واعرابى وفاسق واعمى ومبتدع، قال
ابن عابدين: تكره امامته بكل حال بل مشى فى شرح المنية على ان كراهة تقديم كراهة تحريم.

(رد المحتار مع الدر المختار ص ٣١٢ جلد ١ مطلب البدعة خمسة اقسام باب الامامة)

(٢) (مشكوة المصابيح ص ٣٢١ جلد ١ الفصل الثانى كتاب الامارة)

کیدلو باندې فخر کوی، خدای دې نکړی که چرته دبشریت په مقتضاء داقسه
لفظ ونیلې وی او ده توبه ویستلې وی او انابت الی الله شوی وی نو آیاده
پسې اقتداء صحیح ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی سیدالابرار منشی فاضل نوشهره ۱۹۶۹ء ۶۴

الجواب: په شرعی ثبوت سره پیغمبر ته کنخل کولو د ثابتیدلو نه پس د کنخل
کونکي توبه د قرآن، حدیث او فقهې په بنیاد صحیح ده، او امامت ئې هم
صحیح دي.

قال الله تعالى في شان المنافقين، ولقد قالوا كلمة الكفر وكفروا بعد اسلامهم وهموا
بما لم ينالوا الى ان قال فان يتوبوا يك خيرا لهم (الاية) ﴿١﴾ وجه الاستدلال ان
المنافقين كانوا مسلمين ظاهرا، ويجري عليهم احكام المسلمين وقال الله تعالى غافر
الذنب وقابل التوب ﴿٢﴾ من غير تقييد وتخصيص، وقال رسول الله ﷺ التائب من
الذنب كمن لا ذنب له ﴿٣﴾ وقال العلامة الشامي في ردالمحتار ص ۴۰۲ جلد ۳
فهذا صريح كلام القاضي عياض في الشفاء والسبكي وابن تيميه وائمه مذاهب على
ان مذهب الحنفية قبول التوبة بلا حكاية قول آخر عنهم وانما حكوا الخلاف في بقيه
المذاهب الخ ﴿٤﴾. وهو الموفق.

په گانړه باندې د نفع اختونکي اود پيشه ورامام د اقتداء حکم.

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه ﴿١﴾ يو پيش امام چاته
درې زره (۳۰۰۰) روپي ورکړي او زمکې ئې تر گانړه جوړه کړه، او د زمکې
د پيداوار نه مالک ته هيڅ هم نه ورکوي او ورکړي شوي رقم په دستور سره
ساتي. آيا د داسې قسم معامله کونکي اقتداء جائز ده؟ ﴿٢﴾. داسې کس چه

﴿١﴾ (سورة التوبة پاره: ۱۰ رکوع: ۱۶ آيت: ۷۴)

﴿٢﴾ (سورة المؤمن پاره: ۲۴ رکوع: ۱ آيت: ۳)

﴿٣﴾ (مشکواة المصابيح ص ۲۰۶ جلد ۱ باب الاستغفار والتوبة)

﴿٤﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۱۹ جلد ۳ مطلب مهم في حكم ساب الانبياء باب المرتد)

همیشه دپاره د امامت پيشه اختيار کړی. هغه پسې همیشه دپاره مونځ کول
څنگه دي. ﴿٣﴾. که داسې پيشه ورامام پسې اقتداء صحيح نه وي نو دې به
څنگه په صحيح لاره راوستلې شي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: شوکت علی ولد تاج ملوک خان طور و مردان ۱۹۶۹ء ۸۴

الجواب: ﴿١﴾. په مرهونه باندې نفع اخستل جائز نه ده، که مشروط وي او که
معروف وي، او زموږ په علاقه کښې معروف ده لهذا حرام ده، او د دې مرتکب
فاسق دي، ده پسې مونځ کول مکروه تحریمی دي. ﴿١﴾. لیکن دانفراد نه
اقتداء افضل ده.

عن ابی برده بن ابی موسی قال قدمت المدينة فلقيت عبد الله بن سلام فقال انك
بارض فيها الربوا فاش فاذا كان لك على رجل حق فاهدي اليك تبن او حمل شعير
او جبل قت فلا تاخذه فانه ربوا، رواه البخاري، وقال ابن عابدين: قلت والغالب من
احوال الناس انهم انما يريدون عند الدفع الانتفاع ولو لاه لما اعطاه الدراهم وهذا
بمنزلة الشرط لان المعروف بمنزلته كالمشروط وهذا مما يعين المنع ﴿٢﴾
(ردالمحتار ص ۴۲۷ جلد ۵) وفي منحة الخالق قال الرملي ذكر الحلبي في شرح
المنية ان كراهة تقديم الفاسق والمبتدع كراهة تحريم وفي البحر بعد عبارة والا
فالاقتداء بهم اولي من الانفراد (بحر ص ۳۴۹ جلد ۱) ﴿٣﴾.

﴿٢﴾، د امامت پيشه خو پخپله باندې يو مستحسن کار دي بيشکه چه کله
په اجرت کښې فرائض او واجبات اخلي يا د شرعی مالدار توب باوجود زکوة
او فطرائي اخلي نو داکار د پير قبيح دي په محلي والو باندې ضروري ده چه دده
دپاره تنخواه مقرر کړي او زکوة وغيره ورله په اجرت يعنی تنخواه کښې نه
ورکوي. وهو الموفق.

﴿١﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: صلى خلف فاسق او مبتدع نال فضل الجماعة

وكذا تكره خلف امرد، قال ابن عابدين: افاد ان الصلاة خلفهما اولي من الانفراد.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۴۱۵ جلد ۱ مطلب في امامة الامرد باب الامامة)

﴿٢﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۴۳ جلد ۵ كتاب الرهن)

﴿٣﴾ (منحة الخالق على هامش البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

ریہیوتی وی وغیرہ مرمت کونکی مستری پسې د اقتداء حکم

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د یومولوی صاحب ځوئ دریدیو او تی وی مستری دې نوایا دې مستری ځوئ پسې مونځ ادا کول جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: هدايت الله کانگره چارسده..... ۲۱/شعبان ۱۴۰۹ هـ

الجواب: فاسق پسې د فاسقانواقتداء بغير د څه کراحت نه جائز ده. (۱). (ماخوذ از بحر هندیه باب الامامة، وهو الموفق).

(۱) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: وينبغي ان يكون محل كراهة الاقتداء بهم عند وجود غيرهم والا فلا كراهة كما لا يخفى.

(البحر الرائق ص ۳۴۹ جلد ۱ باب الامامة)

باب القراءة في الصلوة

په لاله باندي وقف کول مونځ فاسدونکې نه دي.

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې یو سړې دکلمه توحید ذکر په دوران کښې یاد مونځ په دوران کښې په لاله، باندي وقف او کړی، اود وقف نه پس الا الله، او وائی اوداوقف کول قصدا یا په هیږه اویا د ناپوهی په وجې سره وی نو ددې څه حکم دي؟ مونځ به فاسد وی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا غلام جلیل صاحب مدرس مدرسه مفتاح العلوم هنگو ۱۹۸۲، ۷۱۰ هـ
الجواب: دمفتی به قول مطابق داوقف دمونځ فاسدونکې نه دي. (فلیراجع الی الهندیه ص ۸۵ جلد ۱ الفصل الخامس زلة القاری) (۱). وهو الموفق.

د دوه (۲) سورتونو په مینځ کښې ورکوتې سورت پریځودل مکروه دي.

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی که یو امام دوه (۲) سورتونه مثلاً اولنی رکعت کښې سورة الفیل اولولی، اودویم رکعت کښې سورة الماعون او وائی یا په اولنی رکعت کښې سورة العصر او وائی او په دویم رکعت کښې الم ترکیف او وائی نو دامکروه دی یا نه؟ ددې دواړو سورتونو څه حکم دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۴/۹/۱۹۸۲

(۱) قال فی الهندیه: وان تغير به المعنى تغيراً فاحشاً نحو ان يقرأ شهد الله انه لا اله ووقف ثم قال الا هو لا تفسد صلاته عند عامة علمائنا وعند البعض تفسد صلاته والفتوى على عدم الفساد بكل حال هكذا في المحيط. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۱ جلد ۱ الفصل الخامس فی زلة القاری)

الجواب: چہ کلہ یو امام پہ اولنی رکعت کنبی الم ترکیف اووائی او پہ دویم رکعت کنبی ارایت الذی اووائی نو دامکروہ دی. او چہ کلہ پہ اولنی رکعت کنبی والعصر اووائی او پہ دویم رکعت کنبی الم ترکیف الخ. اووائی نو دامکروہ نہ دی.

کما فی شرح التنویر مع رد المحتار قبیل باب الامامة ویکره الفصل بسورة قصيرة اما بسورة طويلة بحيث يلزمه منه اطالة الركعة الثانية اطالة كثيرة فلا يكره، شرح المنية (۱) وهو الموفق

پہ مونخ کنبی دوه سورتونو سره فصل کول جائز دی اوپہ یو ورکوٹی سورت سره فصل کول مکروہ دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسری پہ اولنی رکعت کنبی سورة الكافرون او پہ دویم رکعت کنبی سورة الاخلاص اووائی یا پہ اولنی رکعت کنبی سورة التین او پہ دویم کنبی سورة القدر اووائی نو آیا دا طریقہ مکروہ یا غیر مکروہ ده؟ مدلل او مبرهن جواب راؤ لیری؟ بینوا توجروا المستفتی: حکیم عبدالرؤف صاحب پایینی صوابی..... ۱۹۸۹ء/۹/۱۱

الجواب: کہ پہ دوه سورتونو سره فصل (جد او الی) وی نو مکروہ نہ دی او کہ پہ یو سورت سره وی نو مکروہ دی خو چہ دا فصل راوستونکی سورت ورکوٹی وی، او کہ بنکاره او برد سورت وی نو مکروہ نہ دی.

کما فی شرح التنویر ص ۵۱۰ جلد ۱ ویکره الفصل بسورة قصيرة، اما بسورة طويلة بحيث يلزم منه اطالة الركعة الثانية اطالة كثيرة فلا يكره (شرح المنية) كما اذا كانت سورة قصيرة (۲) وهو الموفق

یولوی آیت پہ دوه رکعتونو باندي تقسیم

سره لوستل جائز دی خود ستونہ خلاف دی

الجواب: محترمی و مکرمی جناب صدر دارالافتاء مفتی صاحب دارالعلوم حقانیہ

(۱) (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۴۰۴ جلد ۱ قبیل باب الامامة)

(۲) (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۴۰۴ جلد ۱ قبیل باب الامامة)

یوہ استفتاء خدمت کنبی وړاندي کوم. چہ پہ خواجراؤ باندي مشتمله ده جواب ئی را کړئ. (الف) --- په فرض جهري مونخ کنبی امام دپاره په یو رکعت کنبی دیو آیت کم نه کم خومره حصه لوستل ضروری ده؟

(ب) --- یو آیت خومره لوی وی (دقرآن کریم د بعضی لویو آیتونو حوالی را کړئ). چہ دهغی دیو جزء حصه لوستلو سره رکعت صحیح کیږی. او قرأت ادا کیږی. (ج) یو امام صاحب دفجریه دوه رکعتونو کنبی یو رکعت کنبی سورة الفتح د آخری آیت نمبر ۲۹ صرف آخرنی حصه یعنی سیمامه فی وجوههم نه اجرا عظیم پورې اولوستله او رکوع ئی او کړه آیا دامونخ به صحیح وی؟ بینوا توجروا المستفتی: حبیب الله چوک ابریشم گران پشاور..... ۱۹۸۸ء/۷/۲

الجواب: چہ کلہ مونخ گذار او برد آیت لکه آیت الكرسي یا د سورة الفتح آخری آیت پہ دوه رکعتونو باندي تقسیم کړی یا د سورة الكوثر په اندازه ترینه اووائی نو واجب قرأت ادا شو او مونخ صحیح شو البته د سنتونه خلاف دی. فلیراجع الی رد المحتار ص ۲۲۱ جلد ۱ بحث واجبات الصلوة (۱) وهو الموفق.

پہ العالمین او الرحمن کنبی وصل او وقف دواړه جائز دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونږ امام په الحمد لله رب العالمین، باندي وقف او کړو او الرحمن الرحیم ئی جدا اووی، په دی باندي یوسری اعتراض او کړو چہ دا غلط دی بلکه وصل کوه یعنی ن الرحمن الرحیم وایه، حکم چہ دا وقف غلط دی. خبره دی پورې راغله چہ امام صاحب

(۱) قال ابن عابدين: لو قرأ آية طويلة كآية الكرسي او المداينة البعض في ركعة والبعض في ركعة اختلفوا فيه على قول ابي حنيفة قيل لا يجوز لانه ماقرأ آية تامة في كل ركعة وعامتهم على انه يجوز لان بعض هذه الآيات يزيد على ثلاث فصار او يعد لها فلا تكون قراءته اقل من ثلاث آيات وهذا يفيد ان بعض الآية كآية في انه اذا بلغ قدر ثلاث آيات فصار يكفى. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۳۸ جلد ۱ مطلب واجبات الصلاة)

ورنہ او وکیل چہ دیر بنہ بنہ تعلیم یافتہ خلق مایسی مونخ کوی هغوی غلطی نه نیسی نوتہ بی تعلیمه زما غلطی خنکه نیسی، ستامونخ مایسی نه کیبری، تقریباً دوه میاشتی پس یو ور کوچی اشتهار (پوستی) خورشو په هغی کنبی ئی ددروغو گوته لگولی او فتوی ئی لگولی وه چه ددی امام شکل د کافرانو پشان دی، ده پسی مونخ نه کیبری. سوال دا دی چه ددی مونخ او ددی سړی خه حکم دی چه دامام خلاف ئی ددروغو اشتهار خور کړی دی؟ بینوا تو جروا. المستفتی: خان زمان دارتبان خانپور هزاره..... ۱۷ نومبر ۱۹۲۹ء

الجواب: وقف او وصل دواړه جائز دی رب العالمین الرحمن الرحیم هم جائز بلکه بهتر دی، لان الوقف بین الصفة والموصوف غیر مستحسن عند الفقهاء، وصرح به فی الخانیه علی هامش الهندیه ص ۱۴۳ جلد ۱ (۱). او الرحمن الرحیم (جدا) لوستل هم جائز دی، لحديث مرفوع رواه الترمذی (۲). (لاکنه منقطع) نو دی کنبی سختی کول نه دی پکار. اودروغ جوړول فسق دی لهذا دی سړی لره توبه ویستل او معافی غوښتل ضروری دی. فقط.

(۱) قال العلامة فخر الدين القاضي خان: او فصل بين الوصف والموصوف بان قرأ انه كان عبدا ووقف ثم ابتداء بقوله شكورا فمثل هذا لا يحسن ولا تفسد به الصلاة وكذا لو فصل بين قوله الا بدكر الله تطمئن القلوب لا تفسد الصلاة وان كان لا يحسن هذا الوقف لان مواضع الوصل والفصل لا يعرفها الا العلماء.

(فتاویٰ خانیه علی هامش الهندیه ص ۱۵۵ جلد ۱ فصل فی قرأه القرآن)

(۲) عن ام سلمة قالت كان رسول الله ﷺ يقطع قرأته يقرأ الحمد لله رب العالمين ثم يقف الرحمن الرحيم ثم يقف وكان يقرأها ملك يوم الدين هذا حديث غريب وبه يقرأ ابو عبيد ويختاره هكذا روى يحيى بن سعيد الاموى وغيره عن ابن جريج عن ابن ابى مليكة عن ام سلمة وليس اسنادها بم متصل لان الليث بن سعد روى هذا الحديث عن ابن ابى مليكة عن يعلى ابن مملوك عن ام سلمة انها وصفت قراءة النبي ﷺ حرفا وحديث الليث اصح وليس فى حديث الليث وكان يقرأ مالك يوم الدين.

(سنن الترمذی ص ۱۱۶ جلد ۲ ابواب القراءات عن رسول الله ﷺ)

د اختره مونخ په قرأت او هیئت کنبی غلطی ښه

سوال: محترم جناب مفتی صاحب دام مجدکم دارالعلوم حقانیہ کوڑه خنک! مسئلہ آن ست که مایاں نماز عید الفطر مے گزاردیم چوں در رکعت اول خطیب صاحب سورة الاعلی شروع کرد، پس گفت سبح اسم ربک الاعلی الذی خلق، پس گفت والذی قدر فهدی دوتم لغزش صادر شد، یکے وقف بر خلق، و دوم ترک فسوی، چوں رکعت دوم شروع کرد سورة غاشیه بخواند بمصیطر مع صادر بخواند، فاصله السین والصاد بدل عنه ولهذا ذکر المفسر فی تفسیر الجلالین بمصیطر والافعالته قراءة ابی عمرو فی المتن غالباً، بعده به تکبیرات زواندر رکعت دوم شروع کرد پس بجائے سه تکبیر پنج بگفت، چوں تکبیر چهارم گفت همه مردمان ماسوائے چند افراد که امام بنظر ایشان در مے آمد، بقیام ماندند، باقی همه اشخاص برکوع رفتند، چو تکبیر پنجم گفت، مردمان بقومه افتند و امام هنوز برکوع آمد، و آن کسان چند که امام در نظرشان بود آن هم برکوع افتند بمتابعت امام خود چوں سمع الله بعد از تکبیر پنجم بگفت مردمان بقومه رفتند متحیر شدند، که ایں چه مصیبت برپا شد بعض در گفتگوئے مفید نماز هم در آمدند، چوں از سلام فارغ شد، من بنده ناچیز عرض کردم که نماز را اعاده باید کرد، از آنکه متابعت کننده گان را نماز مکروه شده، و مخالفین رکوع را که امام را در اول و آخر رکوع قطعاً نیافتند، نماز فاسد شد، از آنکه شرکت با امام در رکعت شرط است برائے ادراک رکعت با امام و متابعت هم ضروریست۔ هر دو فوت شدند، مگر ایشان بجواب من گفتند که نماز صحیح است حالانکه در "مفتاح الصلاة" مے نویسند که اگر از مصلی فرض فوت شد اعاده نماز فرض است و اگر واجب فوت شد نماز را اعاده کردن واجب و اگر سنت فوت شد سنت و اگر مستحب فوت شد اعاده نماز مستحب است، چونکه شما را الله تعالی علم وسیع و جامع عطا فرموده لهذا حل ایں مشکل بکنید۔ والسلام

المستفتی: مولوی میر اکبر پیش امام مسجد مینا خیل لکی مروت..... ۱۹۶۹ء/۵/۱

الجواب: در صورت مذکورہ بالا نماز عید صحیح است هیچ مفسد از امام متحقق نہ شدہ است و گفتگو کنندگان نماز خود را از وجہ جہل فاسد کردہ اند، امام را درین هیچ گناہ نیست فقط۔

پہ مونخ کنبی دنا مکمل آیات لوستلو حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ مونخ کنبی صرف مسلمات قانات ثابت، لوستل خنگہ دی؟ دے عسی ان بیدلہ نہ لوستل ضروری دی یانہ؟ پہ وضاحت سرہ او فرمائی چہ مونخ فاسد شوی دے یانہ؟

الجواب: پہ مسئلہ صورت کنبی مونخ فاسد نہ دے خو مکروہ دے،

لان غایۃ الامر انہ قرء وسط الایۃ وترک اولہا، وقرء الصفۃ وترک الموصوف ولافساد فیہ بدلیل مافی ردالمحتار لو قرء آیۃ طویلہ کآیۃ الكرسی او الملائینۃ البعض فی رکعۃ

والبعض فی رکعۃ اختلفوا فیہ علی قول ابی حنیفۃ قیل لا یجوز لانہ ما قرء آیۃ تامۃ فی کل رکعۃ وعامتهم علی انہ یجوز لانہ بعض ہذہ الایات یزید علی ثلاث آیات قصار الخ ﴿۱﴾،

قلت فلو كانت القراءة من وسط الایۃ مفسدۃ لحکموا بالفساد وما قالوا قلت ومن قرء کراماً کاتبین یعلمون ما تفعلون بعد الفاتحۃ هل تصح صلواتہ اولا، فافہم، نعم الوقف بین

الصفۃ والموصوف غیر مستحسن کما فی فتاویٰ قاضی خان فلیراجع ﴿۲﴾۔ وهو الموفق

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۳۸ جلد ۱ مطلب واجبات الصلاة)

﴿۲﴾ قال العلامة فخر الدین المعروف بقاضی خان: وان وصل فی غیر موضعہ او فصل فی غیر موضعہ فقد ذکرنا نحوه ان لم یتغیر المعنی تغیرا فاحشا بان وقف علی الشرط وابتدا بالجزء فقرأ ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات ووقف وقفا تاما ثم ابتداء بالثکهم

خير البرية او قرأ من عمل صالحا من ذکر او انشی وهو ..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ ....)

پہ اولنی رکعت کنبی دے یوسورت حصہ او پہ

دویم کنبی پورہ سورت لوستل افضل نہ دی

سوال: کہ پہ اولنی رکعت کنبی دے یوسورت یود رکوع او پہ دویم رکعت کنبی

پورہ سورت او لوستلے شی نوآیا پہ دے سرہ مونخ کیڑی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد وصی الدین راو الپندی ..... ۱۹۷۵ء / ۱۱ / ۲۲

الجواب: داسی کول جائز دی دے اعتراض قابل نہ دے، البتہ افضل او بہتر نہ دی۔

كما فی ردالمحتار ص ۵۱۰ جلد ۱ وكذا لو قرء فی الاولی من وسط سورة او من سورة

اولها ثم قرء فی الثانية من وسط سورة اخرى او من اولها او سورة قصيرة الاصح انہ لا

یکره لاکن الاولی ان لا یفعل من غیر ضرورة ﴿۱﴾۔ وهو الموفق

کہ پہ قرأت کنبی تغیر فاحش نہ وی راغلی نومونخ نہ فاسد یردی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسرے پہ مونخ کنبی

قرآن پہ غلطی طریقے سرہ وائی لکہ دے، انا، پہ خائی، ان، دے، ارسلنا، پہ خائی،

ارسلن، دے کیف فعل، لام او برد کری فعلا، وائی او پہ سورة الم نشرح کنبی چہ

خومرہ دے ک، ضمیر ونہ دے خطاب دی هغی تولو کنبی آواز او برد کری او، کا، وائی

(بقیہ حاشیہ) مؤمن ووقف علیہ ثم ابتداء بقوله فلتحیینه حیة طیبة او فصل بین الوصف

والموصوف بان قرأ انہ کان عبداً ووقف ثم ابتداء بقوله شکرا فمثل هذا لا یحسن ولا یفسد

به الصلاة وكذا لو فصل بین قوله الا بذكر الله تطمئن القلوب لا تفسد الصلاة وان کان لا

یحسن هذ الوقف لان مواضع الوصل والفصل لا یعرفها الا العلماء۔

(فتاویٰ خانیه علی هامش الہندیہ ص ۵۵ جلد ۱ فصل فی قرأۃ القرآن)

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۰۴ جلد ۱ قبیل باب الامامة)

دغه شان دسورة کوثر په .ان، کښې آواز اوږد کړی نو، انا، وائی، نوپه دې سره مونځ فاسد یږي یانه؟ او که فاسد یږي نولوستونکې که چرته امام وی نو د مقتدیانو په څه حکم وی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد علی حسن خیل..... ۱۹۷۵/۷/۲۸.

الجواب: په دې امام باندې ضروری ده چه مشق او کړې او صحیح لوستونکې جوړشي البته دفاحش تغیر نشتوالی په وجه باندې به مونځ نه فاسد یږي (۱). وهو الموفق.

په قرآن کښې د وقف پریخودل د کفر موجب او د مونځ فسادونکې نه دی

موال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه، لست عليهم بمصیطر، الا من تولى وكفر، فيعذبه الله العذاب الاكبر، الآية، په باره کښې ئې په حاشیه سجاوندی کښې دي آیت باندې لیکلې دی چه په، کفر، باندې وقف کول نه دی پکار. که چا په قصد او کړو نو کافر به شي، او که سهواً ئې او کړو نو مونځ به ئې فاسد شي. نو د محشی د اقول صحیح دې او د قانون بالکل مطابق دې وجه ئې داده چه دلته، الا، مستثنی منقطع ده او ددې آیت معنی داده چه ته په دوی باندې نگران نه ئې او کوم کس چه مخ وړوي او کفر او کړې نو الله تعالی به هغه ته لوئې عذاب ورکړي، نو دې صورت کښې په، کفر، باندې

(۱) قال فی الهندیه: (ومنها) ذکر حرف مکان حرف، ان ذکر حرفاً مکان حرف ولم یغیر المعنی بان قرء ان المسلمون ان الظالمون وما اشبه ذلك لم تفسد صلاته وان غیر المعنی فان امکن الفصل بین الحرفین من غیر مشقة كالطاء مع الصاد فقرأ الطالحات مکان الصالحات تفسد صلاته عند الكل وان كان لا یمکن الفصل بین الحرفین الا بمشقة كالطاء مع الصاد والصاد مع السین والطاء مع التاء اختلف المشائخ قال اکثرهم لا تفسد صلاته هكذا فی فتاویٰ قاضی خان.

(فتاویٰ عالمگیریه ص ۸۹ جلد ۱ الفصل الخامس فی زلة القاری)

به تیوسلی صورت کښې دفاحش غلطی په وجه مونځ فاسد دې. (سیف الله حقانی)

وقف نه کیږي. او چه کله ئې په کفر، باندې وقف او کړو نو دامعنی به شي، ای پیغمبر ﷺ ته په دوی باندې نگران نه ئې مگر په هغه چا نگران ئې چه مخ ئې وړولو او کفر ئې او کړو. چه دا د الله تعالی د مرضی بالکل خلاف دی. او متصل به شي، په دې صورت کښې قصداً وقف کول کفر کیدل او سهواً مونځ فاسد کیدل پکار دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: سید لعل شاه بخاری خطیب واه کینت مدنی مسجد..... ۴ شعبان ۱۳۹۴ هـ

الجواب: دیو مسلمان واقف دافاسده معنی مراد نه وی نولهذا داوقف به نه مفسدوی اونه به مکفروی. (۱).

کما فی منحة الفکر ص ۶۲ وحاصل معنی البيت بکماله انه ليس فی القرآن وقف واجب یاثم القاری بترکه ولا وقف حرام یاثم بوقفه لانهما لا یدلان علي معنی فیختل بهما الا ان يكون لذلك سبب يستدعي تحريمه وموجب يقتضي تائيمه

(۱) قال الشيخ محمد امين ابن عابدين: (قوله او بوصل حرف بكلمة نحو ايا كنعبد او بوقف وابتداء لم تفسد وان غير المعنی به یفتی بزازیة) قال فی البزازیة الصحیح انه لا یفسد وفي المنية لا یفسد علی قول العامة وعلى قول البعض یفسد وبعضهم فصلوا بانه ان علم ان القرآن كيف هو الا انه جرى علی لسانه لا تفسد وان اعتقد ان القرآن كذلك تفسد قال فی شرحها والظاهر ان هذا الاختلاف انما هو عند السكت علی ایا ونحوها والا فلا ینبغي لعامل ان يتوهم فيه الفساد، واما قطع بعض الكلمة عن بعض فافتی الحلواني بانه مفسد وعامتهم قالوا لا یفسد لعموم البلوی فی انقطاع النفس والنسیان وعلى هذا لو فعله قصداً ینبغي ان یفسد وبعضهم قالوا ان كان ذکر الكلمة كلها مفسداً فذكر بعضها كذلك والا فلا قال قاضی خان وهو الصحیح والاولی الاخذ بهذا فی العمد وبقول العامة فی الضرورة وتماه فی شرح المنية (قوله او بوقف وابتداء) قال فی البزازیة الابتداء ان كان لا یغیر المعنی تفسداً فاحشاً لا یفسد نحو الوقف علی الشرط قبل الجزاء والابتداء بالجزاء وكذا بین الصفة والموصوف وان غیر المعنی نحو شهد الله انه لا اله الا الله ثم ابتداء بالاهو لا یفسد عند عامة المشائخ لان العوام لا یمیزون ولو وقف علی وقالت اليهود ثم ابتداء بما بعده لا تفسد بالا جماع وفي شرح المنية والصحیح عدم الفساد فی ذلك كله. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۲۶۷ جلد ۱ قبیل مطلب اذا قرأ تعالیٰ جد بدون الف لا تفسد)

كان يقصد الوقف على ما من الله، راني كفرت ونحوهما كما سبق من غير ضرورة اذ لا يقصد ذلك مسلم واقف على معناه واذالم يقصد فلا يحرم عليه الا الوصل ولا وقف في مبناه، واما غير واقفين على معناه ففي الامر سعة عليهم لا كن لا حسن مع عدم القصد ان يجتب الوقف على مثل ذلك مطلقا لاليهام على خلاف المرام لا سيما اذا كان مستمعا في ذلك المقام. وهو الموفق

پہ قرآن کبھی کتلوسرہ لوستل مونخ فاسدوی

او دعائی حفظ والا مونخ ثابت دی

الجواب: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کبھی شہ فرمائی چہ (۱) یوسری یعنی مونخ گزار پہ قرآن مجید کبھی کتلوسرہ مونخ کولی شی یانہ؟ (۲) دمنوخ یو کتاب دی (کتاب مکمل) پہ ہغی کبھی دی چہ دہفتی پہ شپہ یاد جمعہ پہ شپہ خلور رکعتہ نفل او کرہ یورکعت کبھی سورۃ دخان، دویم کبھی سورۃ یاسین دریم کبھی سجده او پہ خلورم کبھی سورۃ الملک اولولہ نو آیادی سورتونو تخصیص راغلی دی کہ نہ؟ او دا حدیث دی یانہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: فضل الرحمن عرفانی خطیب ملتیری کالج انجیرنگ رسالپور

الجواب: پہ مونخ کبھی دقرآن شریف نہ لوستل مونخ فاسدوی، (۱) ہدایہ وغیرہ) ہومذہب امام الائمہ وھومکروہ عند صاحبیہ وجائز عند الشافعی علیہ وغیرہ

(۱) واذا قرأ الامام من المصحف فسدت صلاته عند ابی حنیفۃ رحمہ اللہ وقالای تامة لانها عبادة انضافت الی عبادة اخرى الا انه یکرہ لانه تشبه بصنیع اهل الكتاب ولا بی حنیفۃ رحمہ اللہ ان حمل المصحف والنظر فیہ وتقلب الاوراق عمل کثیر ولانه تلقن من المصحف فصار کما اذا تلقن من غیرہ ..... اما فساد الصلاة فبالعمل الكثير.

(ہدایہ علی صدر فتح القدیر ص ۳۵۱ جلد ۱ باب ما یفسد الصلاة وما یکرہ فیہا)

دا حدیث پہ ترمذی شریف کبھی مروی دی (۱) او ددی سورتونو لوستل پہ یادو ضروری دی.

پہ مونخ کبھی دتا پریخودلو، درود شریف، دقاف

پہ خانی کاف اوہ الحمد پہ خانی دحمدونیلو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کبھی شہ فرمائی چہ زمونہ دجمات امام ہم پہ مونخ کبھی سبحانک اللہم... الخ پریپردی، دقاف پہ خانی کاف او دالحمد پہ خانی حمد (بغیر الف لام نہ) وائی مونخ دیرزر ختموی، تردی چہ کلہ کلہ درود شریف ہم نہ وائی نوداسی قراۃ کول یعنی غلط لوستل دمنوخ فاسدونکی دی یانہ؟ دغہ شان کہ زمونہ مونخ نہ کیڑی نوداسی امام معزول کول لازمی دی یانہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الطیف امان گڑھ

الجواب: فقہائی کرام ولیکلی دی چہ پہ سبحانک اللہم پریخودلو سرہ، الف لام پریخودلو سرہ، دقاف پہ خانی کاف وئیلوسرہ، او ددرود شریف پریخودلو سرہ مونخ خلاف سنت او مکروہ کیڑی، (۲) پس دی امام صاحب دیارہ ضروری دی چہ ددی شکایتونو ازالہ او کری یا پخپلہ مستعفی شی باقی دداسی

(۱) عن ابن عباس انه قال بينما نحن عند رسول الله ﷺ اذ جاءه علي ابن ابي طالب فقال بابي انت وامی تفلت هذا القرآن من صلری فما اجدنی اقدر علیه فقال له رسول الله ﷺ يا ابا الحسن افلا اعلمک کلمات ینفعک اللہ بہن ینفع بہن من علمتہ وینبت ماتعلمت فی صدرک قال اجل یا رسول اللہ فعلمنی قال اذا کان لیلۃ الجمعة فان استطعت ان تقوم فی ثلث اللیل الآخر فانها ساعة مشهودة والدعاء فیہا مستجاب وقد قال اخي یعقوب لبنیہ سوف استغفر لکم ربی یقول حتی تاتی لیلۃ الجمعة فان لم تستطع فقم فی وسطها فان لم تستطع فقم فی اولها فصل اربع رکعات تقرأ فی الركعة الاولى بفاتحة الكتاب وسورة یاسین وفی الركعة الثانية بفاتحة الكتاب وحَمَّ الدخان وفی الركعة الثالثة بفاتحة الكتاب والم تنزیل السجدة وفی الركعة الرابعة بفاتحة الكتاب وتبارک الملک المفصل الخ.

(جامع الترمذی ص ۱۹۶ جلد ۲ ابواب الدعوات باب فی دعاء الحفظ)

(۲) قال العلامة ابن عابدین: واما المتأخرون کابن مقاتل وابن سلام واسمعیل الزاهد وابی بکر البلخی والهندوانی وابن الفضل والحلوانی فاتفقوا..... (بقیہ حاشیہ پہ راروان مخ....)

جماعتونو امامان چہ دھغوی باقاعدہ مناسب تنخواہ مقرر نہ وی، معزول کول دَعاقبت اندیشی والا کار نہ دی. داسی جماعتونو تہ دَداسی امامانو نہ بغیر بل خوک رغبت نہ کوی. وهو الموفق

پہ سورۃ العصر کنبی و عملوا الصالحات

پریخودلو سرہ مونخ واجب الاعادہ نہ دی

ہوال علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ امام پید سورۃ العصر کنبی پورہ و عملوا الصالحات، پریخودو او مونخ ئی او کرو، ددی مونخ اعادہ واجب نہ یانہ؟ حکم چہ اندازہ دري وارہ آیتونہ یو خائی کول واجب دی. او ددی جملی دپریخودلو پید صورت کنبی اندازہ د دريو آیتونو نہ کم شوہ. نود اعادی پید صورت کنبی بہ باجماعت اعادہ کول غواری کہ خان لہ؟ بینوا توجروا المستفتی: حاجی محمد عارف، مولوی عبید اللہ دکی بلوچستان.... ۲۰/ جنوری ۱۹۷۵ء

الجواب: پید دی خد فسرہ فحش تغیر نہ لازمیری، او داباقی ہم د انا اعطینا ک کوثر (سورہ کوثر) نہ کم نہ دی، لہذا پید صورت مسئلہ کنبی بہ اعادہ نشی کولی. کما فی الدر المختار و کذالو کانت تعدل ثلثا قصاراً، (ہامش رد المحتار ص ۲۷، جلد ۱ و کذا الحروف الباقی تزیید علی ثلثین. ۱). فقط.

(بقیہ حاشیہ) علی ان الخفاء فی الاعراب لا یفسد مطلقاً ولو اعتقاده کفراً لان اکثر الناس لا یميزون بین وجوه الاعراب قال قاضی خان وما قاله المتأخرون اوسع وما قاله المتقدمون احوط وان کان الخطأ بابدال حرف بحرف فان امکن الفصل بينهما بلا کلفة كالصناد مع الطاء بان قرأ الطالحات مکان الصالحات فاتفقوا علی انه مفسد وان لم یمكن الا بمشقة كالطاء مع الضاد والصاد مع السين فاکثرهم یلی عدم الفساد لعموم البلوی. (رد المحتار ص ۲۶۶ جلد ۱ مطلب مسائل زلة القاری)

وقال الحمکفی: وستہا ترک السنۃ لا یوجب فساد او لا سہوا بل اساءة لو عامداً..... والشاء..... والصلاة علی النبی فی القعدة الاخيرة. (الدر المختار ص ۳۵۲ جلد ۱ مطلب سنن الصلوۃ)

﴿۱﴾ (الدر المختار علی ہامش رد المحتار ص ۳۳۸ جلد ۱ باب صفة الصلاة مطلب کل الة ادیت مع کراهة التحريم تجب اعادتها)

پہ سورۃ البقرہ کنبی د. من رسلہ. نہ پس والقدر خیرہ و شرہ الخ لوسل ہوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ چرتہ امام دسورت البقرہ پید قرأت کنبی د من رسلہ نہ پس پید غلطی سرہ والقدر خیرہ و شرہ من اللہ تعالیٰ والبعث بعد الموت ہم او وائی نو سجدہ سہو واجب نہ؟ بینوا توجروا المستفتی: اکرام الحق ای ۲۳۲ راوالپنڈی..... ۲/ محرم ۱۳۹۲ھ

الجواب: صریح جزئیہ ملاؤ نہ شوہ دقواعدو پید بنا باندی سجدہ سہو واجب نہ نہ. لعدم الموجبات وليس ههنا تاخير الفرض. فقط.

پہ مونخ کنبی د صراط پید خانی صراط (تحتی سرہ) او د

کذبوہ پید خانی کذبوہ او یغشاها پید خانی یغشی لوسل

ہوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زید پید مونخ کنبی صراط د کذبوہ پید کذبوہ او د یغشاها، پید خانی یغشی، وائی حال دا چہ زید پید خیل گمان کنبی صحیح لولی. نو پید دی سرہ مونخ فاسدیری یانہ؟ بینوا توجروا المستفتی: پیش امام مسجد قیام الدین بونیر سوات.... ۳۰/ جنوری ۱۹۷۵ء

الجواب: پید دی قول صورتونو کنبی نہ مونخ فاسدوی لعدم التغير الفاحش، اونہ مکروہ دی. لکونہ من الزلل التي لا یخلو منها احد من البشر ﴿۱﴾. وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال فی الخانیہ: اما الخطأ فی الاعراب اذا لم یغیر المعنی لا تفسد الصلاة عند الكل. (فتاویٰ الخانیہ علی ہامش الہندیہ ص ۱۳۹ جلد ۱ فصل فی قرأۃ القرآن)

وقال العلائی: ومنها زلة القاری فلو فی اعراب او تخفیف مشدد وعکسہ او بزیادۃ حرف فاکثر نحو الصراط الذین او بوصل حرف بکلمۃ نحو ایا کنعبد او بوقف او ابتداء لم تفسد وان غیر المعنی بہ یفتی بزازیہ.

(الدر المختار ص ۲۶۷ جلد ۱ مطلب مسائل زلة القاری)

ضاد دَ ظاء او دال دواړه سره مشابه لوستل جائز دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې، ضاد، دَ ظاء سره مشابه دې او که دال سره په مونځ کښې څنگه وئیل پکار دی، په کوم سره مونځ کیږي. او په کوم سره نه؟ خلق په دې کښې ډیر اختلاف ساتي؟

بینوا توجروا

المستفتی: رشید احمد هاشمی خطیب جامع مسجد عمر اوچ شریف

الجواب: دَ حرف ضاد، په مخرج یا دَصفا تویه تعین کښې هیڅ اختلاف نشته، البته دَ ادا کولو په وخت کښې مختلف آوازونه اوریدلې کیږي. دَ اکثریت میلان مشابه بالطاء طرفته دې او دَ بعضو میلان مشابه بالدال طرف ته دې. وهو المسموع من قراء الحرمين الشريفين وسائر العرب، وهو الموفق.

په "حرف ضاد" کښې تشدد کول نه دی پکار

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی که ضاد چرته دَ مخم

﴿۱﴾ قال فی امداد الفتاوى: ملا علی قاری در شرح مقدمه جزری گفته لیس فی الحروف ما یعسر علی اللسان مثله والسنة الناس فيه مختلفة فمنهم من یخرجه ظاء ومنهم من یخرجه دالا مهملة او معجمة ومنهم من یخرجه طاء مهملة ومنهم من یشبه دالا ومنهم من یشبه بالطاء المعجمة لكن لما کان تمیزه من الطاء مشکلا بالنسبة الی غیره امر الناظم بتمیزه لفظاً الخ، وفی رد المحتار مانصه وفی التاتارخانیة ..... الخطاء اذا دخل فی الحروف لا یفسد لان فیہ بلوی عامة الناس لا نهم لا یقیمون الحروف الا بمشقة اه وفیها اذا لم یکن بین الحرفین اتحاد المخرج ولا قرابة الا ان فیہ بلوی العامه کالدال مکان الضاد او الزای المحض مکان الدال والظا مکان الضاد لا تفسد عن بعض المشائخ اه قلت فینبغی علی هذا عدم الفساد فی ابدال الثاء سینا والقاف همزة کما هو لغة عوام زماننا فافهم لا یمیزون بینهما ویصعب علیهم جداً کالدال مع الزاء ولا سیما علی قول القاضی ابی عاصم وقول الصفار.

(امداد الفتاوى ص ۱۸۵ تا ۱۸۷ جلد ۱ فصل فی التجوید)

دال یا ظاء معجمه یا دَخالص دال یا دَ دال سره مشابه اولولې نو ددې حکم به په دې صورتونو کښې څه وی. کوم یو صحیح دې او کوم باندې به مونځ کښې فرق راځي؟ تفصیلاً اولیکئ ډیره مهربانی به وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اساتذہ دارالعلوم حنفیہ مظہر العلوم میران شاہ وزیرستان ۲۱/رمضان ۱۴۰۵ھ

الجواب: دَ ضاد" په صفاتو او مخرج کښې هیڅ اختلاف نشته البته په آواز کښې ئې اختلاف شته.

قال العلی القاری فی المنح الفکریه ص ۳۸ والسنة الناس فيه مختلفة فمنهم من یخرجه ظاء ومنهم من یخرجه دالا مهملة او معجمة، ومنهم من یخرجه طاء مهملة كالمصريين: ومنهم من یسمه ذالا ومنهم من یشیربها بالطاء المعجمة، انتهى،

په موجوده وخت کښې دَ دال مخم او مشابه بالطاء ډیر رائج دی. کوم خلق چه مشابه بالطاء ته ترجیح ورکوي، هم قراء الهندوا کثرا کابرنالیدیوبندیین. هغه دَ زلة القاری" د جزئیاتو نه دلیل نیسی. او دَ تجوید د کتابونو په دې عبارت لولا الاستطالة لكانت الضاد طاء باندې هم استدلال کوي. کښې نو دَائمه فن په کتابونو کښې دا عبارت نشته چه ان صوت الضاد كصوت الطاء او کوم خلق چه مشابه بالدال المخممه ته ترجیح ورکوي هغوی دَ اهل لسان عربویه اداسره دلیل نیسی.

ویؤیدهم ان القرآن متواتر وهو عبارة عن اللفظ الدال علی المعنی فلا جرم ان یكون صوت الضاد متواتراً ایضا کسائر الحروف فعلیک بالتمیز بین ما بقسر القاسر و بین غیره دغه شان دَ "سیرافى" دَ کلام نه هم معلومیری. چه ظاء او مشابه بالطاء دَ ضاد ضعیفه غیر فصیحه آواز دې.

کما فی الرضى ص ۳۷۸ شرح الشافیه، قوله الضاد الضعیفه قال السیرافى انها فی لغة قوم لغتهم ضاد (وهم العجم کلهم) فاذا احتاجوا الی التکلم بها فی العربیه اعتاصت علیهم فربما اخرجوها ظاء..... وربما تکلفوا اخرجها من مخرج الضاد فلم یأت لهم فخرجت بین الضاد والطاء فافهم،

پس بنا بر حدیث شریف اقرءوا فکل حسن رواه

ابوداؤد (۱) دې حرف کښې سختی کول نه دی پکار اومونځ دواړه قسم ویونکی پسې جائز دي (۲). کما فی الفتاویٰ الرشیدیه وفتاویٰ دارالعلوم دیوبند وامداد الفتاویٰ (۳).

نوټ: ائمه تجوید فرمائی لولا الاطباق لصارت الطاء دالا منح ص ۱۵، حال داچه دا دهیچا مذهب هم نه دي چه دطاء آواز د دال د آواز پشان دي. هو فکندا فی الضاد والطاء فافهم، وهو الموفق.

په حرف ضاد، کښې د علماؤ اختلاف او د تطبیق تفصیل.

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې فرمائی چه دضاد په باره کښې کوم یو صحیح دي او کوم یو راجح دي، یعنی مشابه بالطاء یا مشابه بالدال، دغه شان ددې خپل مستقل مخرج څه دي؟ آیا په مخرج به اکتفا کولې شی یا آواز وغیره به هم معتبر وي. دغه شان دمونځ دصحیح والی دارومدار په کوم قسم باندې دي هم ددې وجې دجماعت دپریخودلو څه حکم دي؟ هغه ته فاسق وئیلې کیدي شی یا نه؟ بینوا توجروا المستفتی: شمس العابدین هزاره.

(۱) مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۹۱ جلد ۱ کتاب فضائل القرآن الفصل الثالث

(۲) قال ابن عابدین: (قوله الا مایشق) قال فی الخانیة والخلاصة الاصل فیما اذا ذکر حرفا مکان حرف وغیر المعنی ان امکن الفصل بینهما بلا مشقة تفسد والا یمکن الا بمشقة كالطاء مع الضاد المعجمتین والصاد مع السین المهملتین والطاء مع التاء قال اکثرهم لا تفسد. (ردالمحتار ص ۳۶۸ جلد ۱ مطلب مسائل زلة القاری)

(۳) حضرت شیخ رشید احمد گنگوہی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د، د، ظ، ض، دجدا حرف کیدلو او جدا مخرج کیدلو په باره کښې خوشک نشته، لیکن چه څوک معذور وي اودالفظ دخپل مخرج نه نشي ادا کولې اودخپل طاقت مطابق کوشش هم کوي دهغوی مونځ صحیح دي. کوم کس چه ئې د دک دال په آواز کښې وائی هغه پسې مونځ کوي، فقط (فتاویٰ رشیدیه ص ۲۷۲ د حرف ضاد ادا کولو طریقه، باب القراءة).

شیخ اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: دضاد په ځانې دال وئیل غلط طاء وئیل هم غلط قصد اوئیل گناه ده لیکن دعموم بلوي په وجه د دواړو مونځ (باقی حاشیه په بل مخ)

الجواب: ضاد، طاء او دال جدا جدا حرفونه دي او دهریو جدا جدا مخرج دي. قال فی الشافیة وللضاد اول احدى حافتيه وما يليها من الاضراس وللطاء طرف اللسان وطرف الشنایا وللدال طرف اللسان واصول الشنایا العليا انتهى مختصا مع تقديم وتأخير فی العبارة، وهكذا فی كتب التجويد،

او دصفاتو په اعتبار سره هم دا حروف جدا دي. اگرچه ضاد او طاء صرف په صفت استطالت کښې جدا دي او ضاد او دال په اوو (۷) صفتونو کښې جدا

دي، (کما لا يخفى على من راجع الى كتب التجويد). دغه شان دعلماء فن نه

منقول دي چه ضاد دصفاتو په اعتبار سره طاء ته نزدې اودمخرج په

اعتبار سره دال ته نزدې. اوداهم منقول دي که په ضاد کښې اطباق نه وي نو

دال به شی لکه چه په ضاد کښې استطالت نه وي نو طاء به شی. کما صرح به

فی المفتاح الرحمانی فی علم القراءة، لولا الاطباق فیها لكان الصاد سینا والطاء ذالا

والضاد دالا، انتهى، ددې نه ثابت شوه چه دضاد دال سره "قرب تام" دي صرف

اطباق پکښې ممیز دي بلکه د مخرج په اعتبار سره ضاد، دال سره ډیر قرب لري.

صرح به فی امداد الفتاویٰ ص ۱۷۷ جلد ۱ وفي شرح الشاطبی ان هذا الثلث (الضاد، والطاء،

والدال) متشابهة فی السمع، والضاد لا تفرق من الطاء الا باختلاف المخرج وزيادة الاستعانة

فی الضاد ولولا هما لكانت احدهما عين الاخری (مجموعۃ الفتاویٰ ص ۲۶۹ جلد ۱)

(باقی حاشیه) نه فاسد ږیږي. دماهر تجوید نه مشق او کرې دصحیح وئیلو کوشش او کرې

که بیا هم غلطی کیږي نو معذوري ده (امداد الفتاویٰ ص ۱۸۰ جلد ۱).

شیخ عزیز الرحمن دیوبندی فرمائی: که ضاد دمفخم دال په صورت کښې د وئیلو په وجه

دمونځ نه کیدلو حکم اوشی نودتول عربودقاریانو او علماؤ او امامانو کښې به دهیچا

مونځ اونشی، اونه به چرته دیومقتدی مونځ اوشی، ځکه چه هغوی تول، دوالین، وائی نو

معلومه شوه چه دا حکم لگول غلط دي او په دې کښې حرج دي. (فتاویٰ دارالعلوم دیوبند

ص ۹۲ جلد ۴ باب زلة القاری).

ددي تمهيد نه پس واضحه شوه چه ضاد اگرچه دظاء او دال سره نزدی
دي لیکن دهغی په ادا کولو کښې السنة الناس مختلف دی.

قال فی المنح الفكرية ص ۳۸ و ليس فی الحروف ما يعسر على اللسان مثله والسنة الناس فيه
مختلفة فمنهم من يخرج ظاء ومنهم من يخرج دالا مهملة او معجمة ومنهم من يخرج ظاء
مهملة كالصريين ومنهم من يشبهه دالا ومنهم من يشبهه بها بالظاء المعجمة،

فقهاء او اکثر مجودين دمشابه بالظاء طرفته ډیر مائل دی. کمالا مخفی
على من راجع الى باب زلة القارى والى كتب التجويد، او بعضی ائمه مشابه
بالظاء ته قبیح او مستهجن وائی،

قال الرضى فی شرح الشافیه ص ۳۷۸ والضاد الضعيفة، قال السیرافی انها فی لغة قوم
ليس فی لغتهم ضاد فاذا احتاجوا الى التكلم بها فی العربیه اعتاصت علیه فرما اخرجها
ظاء لاخراجهم اياها من طرف اللسان واطراف الشيا وربما تكلفوا اخراجها من مخرج
الفساد فلم يات لهم فخرجت بين الضاد والظاء انتهى. وفي كتب اللغة ان هذا الحرف لم
يوجد فی غیر العربیه،

پس داخلاف باوجود دې حرف کښې سختی کول نه دی پکار بلکه
چه څوک ددې حرف په ادا کولو کښې دمخرج اوصفت خیال ساتی نوچه کوم
آواز هم اوځی هغې ته به غلط نه وئیلې کیږی، هغه پسي اقتداء صحیح
ده، اودا رائي دمحققینو علماؤ ده. مولانا گنګوہی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه اصل حرف
ضاد دې داداصل مخرج نه ادا کول واجب دی، که نشی کیدلې نو دمعذوري
په سبب ددک دال په آواز باندي هم مونځ کیږی. (فتاویٰ رشیدیہ ص ۲۷۲)
اوفرمائی چه دال یا ظاء خالص په قصد سره وائی هغه پسي مونځ مه کوئ،
لیکن چه څوک ئې ددک دال په آواز کښې وائی هغه پسي مونځ کوئ
ص ۲۷۴، وفي فتاویٰ دارالعلوم دیوبند (ص ۴۷ جلد ۱). وآنچه از قراء وعلماء
عرب وعلماء حرمین شریفین مسموع می شود. ضاد را شبه الصوت بالبدال

المهملة المعجمة می خواند. تغلیط آن همه علماء وقرائهم سهل نیست، حضرت
تهانوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی دضاد په ځای دال وئیل هم غلط دی ظاء وئیل هم غلط
دی. قصداً وئیل گناه ده، لیکن دعموم بلوی په وجه دواړو مونځ نه
فاسد بیږی دماهر تجوید نه مشق او کړی دصحیح وئیلو کوشش او کړی که
بیاهم غلط ادا کیږی نو معذوری ده. (امداد الفتاویٰ ص ۱۸۰ جلد ۱) ددې
تصريحاتو په بناء دې کښې سختی ښه نه ښکاری ځکه چه حقیقت دادې چه
دمشاقین قاریانو آوازونه هم مختلف وی. فقط

د"ضاد" په مسئله کښې دتوسع نه کار اخستل پکار دی.

سوال: مايقول العلماء والمفتين في مسئلة الضاد! وقع في قومنا اختلاف في جواز
الصلوة وعدم جواز الصلوة بقراءة "ض" المشابهة بالظاء مع انه قال الملا على القارى
وفى المحيط سئل الامام الفضلى عمن يقرأ الظاء المعجمة مكان الضاد المعجمة او
يقرأ اصحاب الجنة مكان اصحاب النار او على العكس، وان تعمد فى الصلوة فقد
كفر وان قرء سهواً فسدت صلواته (شرح فقه اكبر ص ۲۰۵) طبع كانهور، فالسؤال
هذا ان قراءة الظاء مكان الضاد جائز ام لا؟ بينوا توجروا

المستفتى: تقييب الله قريشى انوار العلوم كوجرانواله..... ۲۲/ نومبر ۱۹۸۴ء
الجواب: اعلم ان كل مصل وقارى يقصد قراءة الحرف الواقع بين الصاد والطاء ولا يقصد
احد منهم الظاء والبدال، فلا وجه لفساد الصلوة عند هذا الامر، نعم كلام السیرافی
المذكور فی شرح الشافیه صريح فی ان اخراج هذا الحرف بصوت الظاء او بالمشابه
بصوتها غير فصیح وكذا اداء اهل اللسان يؤيده ايضا، واما كلام قراء الهند في مخالفته فالاصل
ان يوسع فيه (۱) ويؤيده ما رواه ابو داود مرفوعا كل حسن (۲) حسن قراءة الاعجمي

(۱) محتاط ومحققين علماء واكابرین هند مثل مولانا مفتی عزیز الرحمن، واشرف علی
تهانوی وغيرهما اگر چه ترجیح می دهند به مشابه بالظاء لیکن فتویٰ به تحت نماز مخالف نیز می دهند. (از مرتب)

(۲) عن جابر قال خرج علينا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ونحن نقرأ القرآن وفيما الاعرابي والعجمي فقال
كل حسن رواه ابو داود. (مشکواة المصابيح ص ۱۹۱ جلد ۱ فضائل القرآن الفصل الثالث)

والعربی مع كون هذا الحرف من خواص لغة العرب وفي المقام كلام طويل. وهو الموفق

د مخرج او صفاتو خیال ساتلو باوجود چه

هرڅنگه آواز اوځی د اعتراض قابل به نه وی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه "حرف ضاد" دخپل صحیح مخرج نه او باسې او دټولو صفاتو خیال ئې هم اوساتې نو آواز به ئې دظاء آواز طرفته ډیر مائل وی که دال طرفته؟ بینوا توجروا.

المستفتی: قاری عبدالعزیز قریشی بجوړې گیت پشاور ۸/۱۹۸۴م

الجواب: د سیرافې د کلام نه معلومیږي کوم چه د رضی شرح شافیه په صفحه ۳۷۸ باندې لیکلې شوي چه دا حرف ظاء یا مشابه بالظاء دواړه وئیل قبیح او غیر فصیح دی. بهر حال د مخرج او صفاتو د خیال ساتلو نه پس چه هر آواز واوریدلې شی د اعتراض قابل نه دي، ځکه د مخرج او صفاتو د خیال ساتلو باوجود هم د بعضي قاریانو نه مشابه بالظاء اوریدلې شی. او د بعضي عربونه مشابه بالذال المفخم اوریدلې کیږي. (۱): لهذا مونږ د اجرات نه شو کولې چه دیوې ډلې مونږ فاسد او واجب الاعداده او ګرځوو. (۲): وهو الموفق.

(۱) عن جابر قال خرج علينا رسول الله ﷺ ونحن نقرأ القرآن وفيما الاعرابي والعجمي لقال كل حسن رواه ابو داود. (مشکواة المصابيح ص ۱۹۱ جلد ۱ فضائل القرآن الفصل الثالث)
(۲) قال العلامة ابن عابدين: وفي الخانية والخلاصة الاصل فيما اذا ذكر حرفا مكان حرف وغير المعنى ان امكن الفصل بينهما بلامشقة تفسد والا يمكن الا بمشقة كالظاء مع الضاد المعجمتين والصاد مع السين المهملتين والطاء مع التاء قال اكثرهم لا تفسد..... وان جرى على لسانه او لا يعرف التميز لا تفسد وهو المختار حلية وفي البرازيه وهو اعدل الاقاييل وهو المختار، وفي التارخانية..... الخطاء اذا دخل في الحروف لا يفسد لان فيه بلوى عامة الناس لانهم لا يقيمون الحروف الا بمشقة وفيها اذا لم يكن بين الحرفين اتحاد المخرج ولا قرينة الا ان فيه بلوى العامة كالذال مكان الصاد او الزاي المحض مكان الدال والظاء مكان الضاد لا تفسد عند بعض المشائخ، قلت فينبغي..... (بقية حاشية په راروان مخ...)

"ضاد" د ادا کولو په وخت کښې اول "غ" لکول یعنی "غضاد" وئیل.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه زمونږه پیش امام صاحب دضاد په ځای غضاد یا غضاد وائی او صرف په "غیرالمغضوب" کښې ضاد وائی هغه پسي مونږ صحیح دي یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: جان محمد وانا تانک دی آتی خان ۱۷۰ ربيع الثاني ۱۴۰۳ هـ
الجواب: دې پیش امام باندې ضروری ده چه دا حرف صحیح وائی او "اطباق" دې زده کړي، پخوانو پښتنو به هم د اطباق په وخت دا آواز پیدا کولو لکه طغې (ط) او ظغې (ظ) داسې امامانو پسي اقتدا کول یو مشتبه کار دي. (۱). وهو الموفق

د "ضاد" په باره کښې د علمائې دیوبند مسلک او فتوی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په مونږ کښې په ولا الضالین "کښې ضاد څنگه وئیل پکار دی. مشابه بالذال یا بالظاء. دغه شان د علمائې دیوبند مسلک او فتوی پکښې څه ده، شرعی حکم ئې بیان کړئ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: سيف الدين دكهيراتك ۱۹۸۳، ۱۲، ۲۴

(بقية حاشية) على هذا عدم الفساد في ابدال التاء سينا والقاف همزة كما هو لغة عوام زماننا فانهم لا يميزون بينهما ويصعب عليهم جداً كالدال مع الزاي.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۶۸ جلد ۱ مطلب اذا قرأ تعالى جد بدون الف لا تفسد)
(۱) قال الحصكفي رحمه الله: (و) لا (غير اللغ به) اي بالالغ (على الاصح) كما في البحر عن المجتبى وحرر الحلبي وابن الشخنة انه بعد بدل جهده دائما حتى كالامى فلا يوم الامثلة ولا تصح صلاته اذا امكنه الاقتداء بمن يحسنه. قال ابن عابدين رحمه الله: اللغ بالتحريك قال في المغرب هو الذي يتحول لسانه من السين..... (بقية حاشية په راروان مخ...)

الجواب: دیوبند اکابرین اگرچہ مشابہ بالظاء تہ ترجیح ورکوی لیکن ہغوی ہم پہ خپلو فتوؤ کنبی مشابہ بالذال ویونکی تہ فاسد نہ دی وئیلی. فلیراجع الی امداد الفتاوی. (۱): وفتاوی دارالعلوم دیوبند وفتاوی الرشیدیہ. (۲): خک کہ پہ مشابہ بالذال سرہ دمونخ دفساد حکم او کړې شی نوپه تمام عرب او حرمین شریفین کنبی به دھیچامونخ هم صحیح نه وی. او دا یرلوی جرأت دی وهو الموفق.

(بقیه حاشیہ) الی الثاء وقيل من الراء الی الغین او اللام او الیاء زاد فی القاموس او من حرف الی حرف..... الاحوط عدم الصحة.

(الدر المختار مع رد المختار ص ۳۳۰ جلد ۱ باب الامامة مطلب فی الالغ)

(۱) علامہ اشرف علی تھانوی رحمہ اللہ فرمائی دضاد پہ خائی دال وئیل ہم غلط، ظاء، وئیل ہم غلط قصداً وئیل گناہ ده لیکن دعموم بلوی پہ وجہ مونخ د دواړو نه فاسد یری. چرته د ماهر تجوید نه مشق او کړی او دصحیح وئیلو کوشش او کړی، که بیا هم غلط ادا کړی نو معذوری ده. (امداد الفتاوی ص ۱۹۲ جلد ۱ فصل فی التجوید).

(۲) مفتی عزیز الرحمن دیوبندی فرمائی کہ ضاد دال مفخم پہ آواز سرہ دمونخ دنه کیدلو حکم او کړې شی نو دتولو عربو قاریانو، علماؤ او امامانو مونخونو کنبی به دھیچا مونخ اونه شی. اونه به دیو مقتدی مونخ اوشی. خک کہ چه هغوی تول دوالین وائی. نو معلومه شوه چه دا حکم لگول غلط دی. اوپه دی کنبی حرج دی البتہ بنه خبره او بهتره داده چه دمرخ نه ادا کولو کنبی کوشش کوئی مه ظاء وائی اومه دال. او حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی قدس سرہ لیکلی دی (فتاوی رشیدیہ ص ۲۷۲ باب القراءة) چه ضاد دمفخم دال په صورت کنبی وئیل دال وئیل نه دی لکه چه، طاء، ت، نه ده وفس علیه، بلکه ناقص مخرج دی. دضاد چه داک دال مشابہ معلوم یری. (فتاوی دارالعلوم دیوبند ۹۲ جلد ۴ باب زلة القاری). حضرت مفتی اعظم هند فرمائی: ضاد ظاء وئیل غلط دی دغه شان دال وئیل هم غلط دی ضاد که دخپل مخرج نه صحیح طریقې سرہ اداشی نو ددهغی آواز به دظاء سرہ مشابہ وی چه مغی تہ دک دال وئیلی شی. هغه هم دضاد آواز دی او دضاد ادا کولو په نیت سرہ آواز ویستلی کړی. لهذا دواړه ډلې په یوبل باندې دا اعتراض کولو حق نه لری. (کفایت المفتی ص ۱۳۲ جلد ۲ باب ثالث مخارج حروف کتاب التفسیر والتجوید).

د ما بنام په مونخ کنبی اوږد قرأت جائز دی مگر افضل نه دی.

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چه دما بنام په مونخ کنبی اوږد قرأت جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حاجی سید اسماعیل شاه مرزا اټک..... ۱۸/ محرم ۱۴۰۴ هـ
الجواب: اوږد قرأت جائز دی لیکن افضل نه دی. (۱). وهو الموفق.

د وقف لازم نه مراد موکد دی واجب نه دی.

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چه په قرآن مجید کنبی کوم خائی کنبی (م) لیکلې شوی وی دهغی خه حکم دی، آیا دا وقف لازم او واجب دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق راو الپندی..... ۱۹۷۸، ۱۰، ۹۱۱

الجواب: د وقف لازم نه مراد موکد دی واجب نه دی نو پریخودونکې گناه کار نه دی خصوصاً چه په ترجمه کنبی مهارت نه لری.

کما فی المنح الفکریه ص ۲۲ وحاصل معنی البيت بحاله انه ليس فی القرآن وقف واجب یأثم به القاری بترکه ولا وقف حرام یأثم یوقفه لانهما لا یدلان علی معنی فیختل (۱) قال العلامة حصکفی رحمه الله: ویسن فی السفر مطلقاً ای حالة قرار او فرار..... الفاتحة وجوبا وای سورة شاء وفي الضرورة بقدر الحال ویسن فی الحضر لامام ومنفرد ذکره الحلبي والناس عنه غافلون طوال المفصل..... فی الفجر والظهر..... وواسطه فی العصر والعشاء وباقیه قصاره فی المغرب ای فی کل رکعة سورة لما ذکر ذکره الحلبي واختار فی البدائع عدم التقدير وانه یختلف بالوقت والقوم والامام، قال ابن عابدين: وفي البحر عن البدائع والجملة فيه انه ینبغی للامام ان یقرأ مقدار ما یخف علی القوم ولا یثقل علیهم بعد ان یکون علی التمام وهكذا فی الخلاصة. (الدر المختار مع رد المختار ص ۳۳۹، ۳۴۰ جلد ۱ مطلب السنة تكون سنة عین وكفاية فصل فی القراءة)

بہما الا ان يكون لذلك سبب (الی ان قال) واما غير الواقفين على معناه فمعنى الامر سعة عليهم الخ. وهو الموفق

د شونڊو خوزولو نه بغير په فكر سره د مونځ قرات

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائي چې يوسړې پاكلك صحيح اللسان ويونكي دې هغه بغير د شونډو خوزولو نه په زړه كښې قرات كوي ددې څه حكم دې؟ بينوا توجروا.

المستفتي: مولانا محمد اكرم دره آدم خيل..... ۱۹۷۵/۱۰/۹.

الجواب: داسړې په تفكر او قرات كښې فرق نشي كولې دې په تفكر كښې مبتلا دې دده مونځ صحيح نه دې. كما في شرح التنوير وادنى المخافة اسماع نفسه ويجرى ذلك فى كل ما يتعلق بالنطق (هامش رد المحتار ص ۳۵۹ جلد ۱). (۱). وهو الموفق.

د "صراط الدين" په ځاى "صراط الدين" د مونځ فاسدونكي نه دى.

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائي كه چاد "صراط الدين" په ځاى باندې "صراط الدين" يعنى د صاد په ځاى ئې سين اولوستلو دې سره مونځ فاسديږي يانه؟ بينوا توجروا.

المستفتي: فضل منان بى خيل پيى.

﴿۱﴾ قال العلامة الحصكفى رحمه الله: (و) ادنى (الجهر اسماع غيره (و) ادنى (المخافة اسماع نفسه)

قال ابن عابدين رحمه الله: اعلم انهم اختلفوا فى حد وجود القراءة على ثلاثة اقوال فشرط الهندوانى والفضلى لوجودها خروج صوت يصل الى اذنه وبه قال الشافعى وشرط بشر الميرسى واحمد خروج الصوت من القم وان لم يصل الى اذنه لكن بشرط كونه مسموعا فى الجملة حتى لو ادنى احد صماخه الى فيه يسمع ولم يشترط الكرخى وابوبكر البلخى السماع واكتفيا بتصحيح الحروف. (رد المحتار ص ۳۹۳ جلد ۱ فصل فى القراءة)

الجواب: د "صراط" په ځاى سراط يا سرات لوستلو سړد مونځ نه فاسديږي كما في شرح الكبير ص ۴۷۷ وان لم يكن الا بمشقه كالطاء مع الضاد والصاد مع السين والطاء مع التاء، فقد اختلفوا فاكثرهم على عدم الفساد لعموم البلوى. (۱). وهو الموفق

امام ته فتحه ورکولو د پاره الفاظ

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائي كه امام په آخرى قعده باندې د كيناستلو په ځاى قيام او كړى يا د قيام په ځاى قعده باندې كښې نودې صورت كښې مقتدى دفتحي ورکولو د پاره كوم الفاظ استعمال كړي؟ بينوا توجروا.

المستفتي: محمد عبد الرحيم عزيز مولې پور كبيرو الاضلع ملتان... ۱۹۲۹/۳/۱۹. الجواب: د عالم د پاره "سبحان الله" كافى دى او د ناواقفه د پاره التحيات يا الحمد لله سره خبرول ناجائز نه دى. (لانه كالتسبيح). (۲). وهو الموفق.

په هاسپيڅين او هازيگر كښې فاتحه خلف الامام

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائي چې د ظهر او عصر په مونځ كښې چې كله امام خاموش وي مقتدى لره فاتحه لوستل پكار دى يانه؟ بينوا توجروا.

المستفتي: ليفتيه محمد دين جده سعودى عرب..... ۳۰/شوال ۱۴۰۳ هـ

﴿۱﴾ (غنية المستملى المعروف بالكبرى ص ۲۲۳ فصل فى بيان احكام زلة القارى)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن الهمام: او يدفع بالتسبيح لما رويانا من قبل قوله لما رويانا من قبل يعنى

قول النبي ﷺ اذا نابت احدكم نائبة وهو فى الصلوة فليسبح.

(فتح القدير ص ۳۵۶ جلد ۱ قبيل فصل ويكره للمصلى الخ)

الجواب: زمونر حنفى مذهب كنبى مقتدى دياره فاتحه يابل خه صورت
لوستل جائز نه دى (١) وهو الموفق.

د"لا صلاة الابفاتحة الكتاب" حكم د مقتدى په حق كنبى نه دى

سوال: علمائى دين دى مسئلي باره كنبى خه فرمائى چه مونر په سعودي
عربيه كنبى ملازمان يو، په فاتحه خلف الامام باندي مونر ته دا حديث پيش
كولى شى "لا صلاة الابفاتحة الكتاب" نومونر دياره فاتحه خلف الامام لوستل
پكاردى يا ممنوع دى؟ بينوا توجروا.

المستفتى: افضل خان پوست بکس نمبر ٢٥٧ سعودي عربيه... ٢٣/٢٣ صفر ١٤٥٥ هـ.
الجواب: فاتحه خلف الامام ممنوع ده، قرآن (٢).

(١) قال الحصكفى رحمه الله: (والمؤتم لا يقرأ مطلقاً) ولا الفاتحة فى السرية اتفاقاً
وما نسب لمحمد ضعيف كما بسطه الكمال (فان قرأ كره تحريماً) ..... (بل يستمع) اذا
جهر (وينصت) اذا اسر لقول ابى هريره رضى الله عنه كنا نقرأ خلف الامام فنزل واذا
قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ٢٠٢ جلد ١ فصل فى القراءة)

(٢) وفى المنهاج: قوله تعالى: واذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا لعلكم ترحمون،
وجه الاحتجاج بالاية انها نزلت فى شان القراءة خلف الامام فقد اخرج ابن ابى حاتم وابن
مردويه والبيهقى فى كتاب القراءة عن عبد الله بن المغفل انه قال انما نزلت هذه الآية فى
القراءة خلف الامام واخرج سعيد بن المنصور وابن ابى حاتم والبيهقى عن محمد بن كعب
القرظى قال كان رسول الله ﷺ اذا قرء فى الصلوة اجابه من وراءه اذا قال بسم الله
الرحمن الرحيم قالوا مثل ما يقول حتى تنقضى فاتحة الكتاب والسورة فنزلت، واخرج عبد
بن حميد والبيهقى عن ابى العالى ان النبى ﷺ كان اذا صلى باصحابه فقرء قرءه
فنزلت واخرج البيهقى عن الامام احمد قال اجمع الناس على ان هذه الآية نزلت فى الصلوة.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ١٨٩ جلد ٢ باب فى القراءة خلف الامام)

احاديثو (١) او آثارو (٢) سره ئي ممنوعيت ثابت دى، او د"لا صلاة الابفاتحة
الكتاب" حديث ماسوائى مقتدى مراد دى (٣). وهو الموفق.

(١) عن ابى هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله ﷺ انما جعل الامام ليؤتم به فاذا
كبر فكبروا واذا قرأ فانصتوا رواه ابوداؤد والنسائى وابن ماجه.

(مشكوة المصابيح ص ٨١ جلد ١ باب القراءة فى الصلوة الفصل الثانى)

(٢) عن انس قال صلى رسول الله ﷺ ثم اقبل بوجهه فقال اتقرون والامام يقرأ فسكتوا
فسألهم ثلاثاً فقالوا انا لنفعل قال فلا تفعلوا قال على رضى الله عنه من قرأ خلف الامام فليس
على الفطرة، عن عبد الله بن دينار عن عبد الله بن عمر رضى الله قال يكفيك قراءة الامام
فهو لاء جماعة من اصحاب رسول الله ﷺ قد اجمعوا على ترك القراءة خلف الامام.
(شرح معانى الآثار للطحاوى ص ١٢٨، ١٢٩ جلد ١)

(٣) وفى منهاج السنن: والجواب عن حديث عبادة المختصر (لا صلاة لمن لم يقرأ بفاتحة
الكتاب) انه محمول على غير المقتدى لئلا يتخالف النصوص ويؤيد هذا لحمل ما روى
احمد والبخارى فى جزء القراءة عن ابى هريرة عن النبى ﷺ لا صلوة الا بقراءة الفاتحة وما
زاد، وما روى ابوداؤد وابويعللى وابن حبان باسناد صحيح عن ابى سعيد قال امرنا ان نقرأ
بفاتحة الكتاب وما تيسر، وما روى مسلم عبادة قال قال رسول الله ﷺ لا صلاة لمن لم
يقرأ بفاتحة الكتاب فصاعداً اى ان الحكم لم ينته بالمدكور قبله بل يرتقى ويزيد ويصعد
الى ان ينضم ما بعده الى ما قبله، وهو منصوب على الحال حذف عامله تخفيفاً لكثرة
استعماله اى فيزداد المقدار على الفاتحة صاعداً..... وكذا يؤيد هذا الحمل ما اخرجه ابوداؤد
ثم اقرء بام القرآن وبما شاء الله ان تقرأ وما روى احمد ثم اقرء بام القرآن ثم اقرء بما شئت
وما اخرج الطحاوى لا صلوة الا بفاتحة الكتاب فما فوق ذلك، وما اخرجه ابن عدى لا
تجزئ صلوة لا يقرأ فيها بفاتحة الكتاب وآيتين فصاعداً وفى رواية وثلاث آيات فصاعداً،
وما روى الترمذى فى باب تحريم الصلوة وتحليلها لا صلوة لمن لم يقرأ بالحمد وسورة
روجه التائيد ان السورة خلف الامام لا تقرأ عند من يعتد بقولهم.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ٩٢ جلد ٢ باب فى القراءة خلف الامام)

ہم مقتدی د پارہ فاتحہ خلف الامام لوستل د صحیح حدیث نہ مخالفت دی
حوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ بعضی خلق فاتحہ
خلف الامام لازمی گر خوی او وائی چہ ددی نہ بغیر مونخ نہ کیڑی او مونز
خوفاتحہ خلف الامام نہ وایو نو زمونزہ مونخ کیڑی یانہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: محمد اقبال خان کیری مراخان ضلع هزارہ..... ۱۹۲۹ء ۲/۷

الجواب: د مقتدی د پارہ فاتحہ لوستل د صحیح حدیث نہ مخالفت دی (۲)
حدیث دادی من کان له امام فقراءة الامام له قراءة (۲) او دقرآن نہ ہم مخالفت
کول دی خکہ چہ فاتحہ ہم قرآن دی۔

﴿۱﴾ قال الحصكفي رحمه الله: (والمؤتم لا يقرأ مطلقاً) ولا الفاتحة في السرية اتفاقاً وما
نسب لمحمد ضعيف كما بسطه الكمال (فان قرأ كره تحريماً) ..... (بل يستمع) اذا جهر
(وينصت) اذا اسر لقول ابي هريره رضي الله عنه كنا نقرأ خلف الامام فنزل واذا قرئ القرآن
فاستمعوا له وانصتوا. (الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ۳۰۲ جلد ۱ فصل في القراءة)
﴿۲﴾ وفي منهاج السنن: ولنا في السرية بل في مطلق الصلوة قوله عليه السلام من كان له امام
لقراءة الامام له قراءة، وهو حديث صحيح له طرق كثيرة وشواهد رواه ابو حنيفة وغيره
مسنداً مرفوعاً من حديث جابر بن عبد الله كما هو في كتاب الآثار لابي يوسف وكتاب الآثار
لمحمد بن الحسن والموطأ له والطحاوي واحمد بن منيع، قالوا جميع ما في الباب رواه من
الصحابه ثمانية واقواها حديث جابر واقرئ سنده عندهم طريق احمد بن منيع في مسنده
وقال الشيخ الانور اجل اسانيده واحسنها اسناد الطحاوي من طريق ابن وهب عن الليث بن
سعد عن ابي يوسف عن ابي حنيفة الخ، وهذا الحديث بعمومه يشمل الصلوة السرية
والجهرية والفتحة والسورة بعلها، واخرج محمد في موطأه عن اسرايل قال حدثني موسى
بن ابي عمشة عن عبد الله بن شداد قال ام رسول الله ﷺ في العصر فقرأ رجل خلفه لغزوه
الذي يليه فلما ان صلى قال لم غمزتنى قال كان رسول الله ﷺ قد امك فكرهت ان تقرأ
خلفه فسمعه النبي ﷺ فقال من كان له امام فان قرأته له قراءة، وهذه الرواية صريحة في ان
الفتحة كانت في السرية وان قوله عليه السلام..... (بقيه حاشيه په راروانه صفحه....)

او الله تعالى فرمائی: واذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا الآية (۱) او تر
اوسه پورې اهل حدیثو وغیرہ دا ثابتہ نہ کرہ چہ پیغمبر ﷺ تراخری وخته
پورې دفاتحہ وئیلو اجازت ورکړې او مونزہ بحمدہ تعالیٰ دا ثابتہ کرې ده چہ
پیغمبر ﷺ آخرہ کنبی دقرأة خلف الامام نہ منع کرې ده. وهو الموفق.

د فرض مونخ په دریم اوخلورم رکعت کنبی قرأت نہ کول ثابت دی.

حوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د فرض مونخونو په
روستنودو ورکعتونو کنبی د، قل هو الله احد نه لوستلو خہ حکم دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبدالرشید جہلم.

الجواب: هم داسې د پیغمبر ﷺ نہ ثابت دی (۲). وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) من کان له امام خرج فی تأیید مانع القراءة فيكون القراءة خلف الامام ممنوعة في
السرية وفي الجهرية بالطريق الاولى.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۹۱ جلد ۲ باب في القراءة خلف الامام)

وقال النيموي: لقوله عليه السلام من كان له امام فقراءة الامام له قراءة رواه الطحاوي والامام
محمد في موطأه واسناده صحيح.

(آثار السنن ص ۸۷ جلد ۱ باب في ترك القراءة خلف الامام)

وقال عليه السلام واذا قرأ فانصتوا الحديث رواه مسلم.

(مشکواة المصابيح ص ۸۹، ۸۱ جلد ۱ باب القراءة في الصلوة)

﴿۱﴾ (سورة الاعراف پارہ: ۹ رکوع: ۱۴ آیت: ۲۰۳)

﴿۲﴾ قال الحصكفي: (واكتفى) المفترض (فيما بعد الاولين ولتين بالفتحة) فانها سنة
على الظاهر ولو زاد لا بأس به (وهو مخير بين قراءة) الفاتحة وصحح العيني وجوبها.

قال ابن عابدين رحمه الله: (قوله ولو زاد لا بأس) اي لو ضم اليها سورة لا بأس به لان القراءة في
الاخرين مشروعة من غير تقدير والاقتصار على الفاتحة مسنون لا واجب فكان الضم خلاف
الاولى وذلك لا ينافي المشروعية والا باحة بمعنى عدم الاثم في الفعل والترك كما قدمناه.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۳۸۷ جلد ۱ باب صفة الصلاة)

دَ سورت فاتحه نہ مخکبی دَ "بسم الله" ونیلو حکم.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دفاتحی نہ مخکبی دَ بسم الله وئیل سنت دی یا مستحب دی یا واجب؟ دَ شامی پہ صفحہ ۴۵۱ جلد ۱ مصری نسخہ کنبی دوارہ قولونہ نقل دی. زیلعی صفحہ ۱۹۴ جلد ۱. برجندی ص ۱۰۴. بحر الرائق ص ۳۵۳ جلد ۱. کبیری ص ۳۵۱ جلد ۱. پہ دے کتابونو کنبی ئی وجوب صحیح او احوط لیکلی. پہ "ہندیہ" کنبی ئی سنت مؤکدہ لیکلی. پہ دے ٲولو کنبی مفتی بہ قول کوم یودی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: شمس الرحمن فاضل حقانیہ..... ۲۸/محرم ۱۴۰۱ھ.

الجواب: دامسئلہ مختلف فیہادہ، پہ سعایہ کنبی ددے مسئلے تفصیل موجود دے. بہر حال محققین دوجوب قائل دی. او جمهور علماء سنت کیدلو تہ ترجیح ورکوی. (۱). پس زیات احتیاط دا دے چہ دمقتدی نہ علاوہ نور مونخ گزار دھر رکعت پہ اول کنبی "بسم الله" وائی. وهوالموفق.

(۱) قال الحصکفی رحمہ اللہ: (سمی) غیر المؤتم بلفظ البسملة لا مطلق الذکر کما فی ذبیحة وصوء (سرافی) (لاول کل رکعة) ولو جهریة (لا) تسن (بین الفاتحة والسورة مطلقاً) ولو سریة ولا تکره اتفاقاً وما صححه الزاهدی من وجوبها ضعفه فی البحر. قال ابن عابدين رحمہ اللہ: وكذا صرح فی الذخيرة والمجتبیٰ بانه ان سمي بین الفاتحة والسورة المقروءة سرأ او جهرأ كان حسنا عند ابی حنیفة ورجحه المحقق ابن الهمام وتلميذه الحلبي لشبهة الاختلاف فی كونها آية من كل سورة بحر.

(الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۳۶۲ جلد ۱ باب صفة الصلاة)

وفی منهاج السنن: (ف) التسمية فی ابتداء كل ركعة سنة عند ابی حنیفة وفی رواية واجبة یلزم السهو بتركها وفی رواية الحسن یسمى فی الركعة الاولى لا غیر، وروی عن محمد استحب التسمية بین السورة والفاتحة، وعند ابی حنیفة وابی یوسف تجوز بلا كراهة ولا تسن، وصرح فی الذخيرة والمجتبیٰ بانه ان سمي بین الفاتحة والسورة كان حسنا ابی حنیفة سواء كانت تلك السورة مقروءة سرأ او جهرأ ورجح ابن الهمام وتلميذه الحلبي هذا القول.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۱۲۰ جلد ۲ باب فی ترك الجهر بسم الله الرحمن الرحيم)

دَ قرآن دَ بعضی آیاتونونہ پس دَ مستحب کلماتوپہ مونخ کنبی دَ ونیلو حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ بعضی حافظان تراویح کوی نوہلتہ بعضی خایونو کنبی مستحب کلمات ہم پہ جہر سرہ وائی لکہ دَ سورة الملك پہ آخر کنبی "الله یأتینا به وهرب العالمین، او دَ فبای حدیث بعدہ. یؤمنون نہ پس "آمن بالله" او دَ "ان الله وملائکته الخ، نہ پس درورد شریف او بعضی حافظان دَ سورة والضحی نہ والناس پوری دَ هرسورت پہ آخرہ کنبی الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله والله اکبر الله اکبر والله الحمد درے خلی وائی پہ دے الفاظو سرہ مونخ فاسد یرے یانہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ محمد زمین بنوی کمرہ نمبر ۷۸ حقانیہ... یکم مارچ ۱۹۷۵ء.

الجواب: ددے کلماتوزیادت دَ مونخ پہ دوران کنبی مکروه دی. البتہ دا زیادت دَ کلام الناس نہ کیدلو پہ وجہ مفسد نہ دی.

(کما فی المرقلة ص ۳۰۵ جلد ۲) وعند ابی حنیفة لا یجوز الا فی غیرها ای غیر الصلوة (۱) قلت وبعض الروایات تدل علی جوازها فی النوافل فی غیر الجماعة (۲). وهوالموفق

(۱) (مرقاة المفاتیح ص ۵۸۵ جلد ۲ باب القراءة فی الصلاة الفصل الثانی)

(۲) قال العلامة حصکفی: وليس بينهما ذکر مسنون وكذا ليس بعد رفعه من الركوع دعاء وكذا لا یأتی فی ركوعه ووسجوده بغیر التسییح علی المذهب وماورد محمول علی النفل. قال ابن عابدين: محمول علی النفل ای تهجد او غیره خزائن وكتب فی هامشه فی رد علی الزیلعی حیث خصه بالتهجد، ثم الحمل المذكور صرح به المشائخ فی الوارد فی الركوع والسجود وصرح به فی الحلیة فی الوارد فی القومة والجلسة وقال علی انه ان ثبت فی المكتوبة فلیکن فی حالة الانفراد او الجماعة والمامون محصورون لا یتشغلون بذلك كما نص علیه الشافعية ولا ضرر فی التزامه وان لم یصرح به مشائخنا فان القواعد الشرعية لا تنبوعنه کیف والصلاة والتسییح والتکبیر والقراءة کما ثبت بالسنة. (الدرالمختار مع هامش ردالمحتار ص ۳۷۳ جلد ۱ قبیل مطلب فی عقد الاصابع عند التشهد)

"الرحمن او الرحیم" کنبی د "راء" سره د واو آواز ویستل

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کنبې څه فرمائی چې بعضې حضرات د ښه وئیلو په وخت کنبې د واو آواز هم اوباسی. مثلاً اعوذ بالله من الشیطان الرجیم، بسم الله الرحمن الرحیم، الرحمن الرحیم "یعنی راء ساکن کړی او د راء نه پس د واو آواز اوباسی. آیا دې سره مونځ کیږي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حسین احمد گړهی کپوره..... ۲۹/جون ۱۹۷۵ء

الجواب: په هر مسلمان باندې ضروري ده چې مشق او کړی او صحیح ادائیگی کوی. البته په کومه غلطۍ کنبې چې عموم بلوي وی په هغې کنبې د مونځ د فساد فتوی نشی ورکیدلې. (۱). وهو الموفق.

الحمد لله الف لام نه بغیر "حمد لله" وئیل.

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کنبې څه فرمائی چې د "الحمد لله" په ځای "حمد لله" (یعنی بحذف الالف واللام. وئیلو سره مونځ فاسد کیږي یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالشکور بنون..... ۱۹۸۴ء/۸/۱۵.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: واما المتأخرون كابن مقاتل وابن سلام واسماعيل الزاهد وابى بكر البلخي والهندواني وابن الفضل والحلواني فاتفقوا على ان الخطاء في الاعراب لا يفسد مطلقا ولو اعتقاده كغير الان اكثر الناس لا يميزون بين وجوه الاعراب قال قاضي خان وما قاله المتأخرون اوسع ومافاله المتقدمون احوط وان كان الخطاء بابدال حرف بحرف فان امكن الفصل بينهما بلا كلفة كالصاد مع الطاء بان قرأ الطالحات مكان الصالحات فاتفقوا على انه مفسد وان لم يكن الا بمشقة كالطاء مع الضاد والصاد مع السين فاكثرهم على عدم الفساد لعموم البلوى.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۴۶۶ جلد ۱ مطلب مسائل زلة القارى)

الجواب: د آلف لام په حذف سره معنی غلطه فاحشه نه گرځي لهذا دامونځ نه فاسدوي. کما فی الشامیه ص ۵۹۱ جلد ۱ وان ترک کلمه من ایه فان لم یتغیر المعنی..... لا تفسد. (۱). وهو الموفق.

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۴۶۸ جلد ۱ مطلب اذا قرأ تعالى جد بدون الف لا تفسد باب ما یفسد الصلاة وما یکره فیها)

باب المدرک والمسبوق واللاحق

کہ مقتدی رکوع یا سجدہ دامام سرہ اونکرل نوہفہ بہ ۛہ کوی؟

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی ۛہ فرمائی ۛہ یوسری د اول نہ امام سرہ شریک دی۔ یہ مینخ کنبی ورته رکوع یا سجدہ دامام سرہ ملاؤ نہ شوہ۔ بیانی ہغہ وخت کنبی رکوع یا سجدہ ۛانتہ ادا کرہ نومونخ اوشویانہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: حافظ تعویذ گل نریاب ہنگو..... ۲۸/ربیع الاول ۱۴۰۴ھ
الجواب: داسری لاحق دی۔ دافوت شو ی رکوع وغیرہ بہ کوی او دامام سرہ بہ شریک شی۔ وهوالموفق۔

کہ امام د آخری قعدی نہ پس قیام اوکری نومسبوق بہ ۛہ کوی۔

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی ۛہ فرمائی ۛہ کلہ امام سہوا د آخری قعدی نہ اودریزی قیام اوکری نومسبوق بہ تابعداری کوی یانہ؟ دغہ شان دمسبوق مونخ پہ سہوا او قصدا دوارو صورتونو کنبی ۛہ حکم لری؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: عبد الحمید لدا دی آئی خان۔

الجواب: واضحہ دی وی ۛہ پہ صورت مسئلہ کنبی دفساد غلت پہ موضع الانفراد کنبی اقتداء" دہ۔

ۛۛۛ قال العلامة حلبی رحمہ اللہ: وامام اللاحق فقد یكون سبب ما فاتہ النوم اوسبق الحدث والاشتغال بالوضوء او زحمة بحيث لم یجد مکانا وحکمہ ان یقضی ما فاتہ او لائم یتابع امام. (غنیۃ المستملی المعروف بالکبیری ص ۲۳۹ فصل فی سجود السہو)

کما فی البحر ص ۹۶ جلد ۱ (۱). ورد المختار ص ۵۶۰ جلد ۱ (۲). اوداعلت عمدا اوسہوا دوارہ صورتونو کنبی متحقق دی اودادی ہم واضحہ وی ۛہ دفساد پہ صورت کنبی سلام گر ۛول یوبی کارہ حرکت دی۔ وهوالموفق۔

کہ امام د قعدہ اولی نہ قیام تہ لاریشی او

مقتدی تشہد نہ وی پورہ کری نو ۛہ بہ کوی؟

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی ۛہ فرمائی ۛہ مقتدی اولئی قعدہ دتشہد پوری پورہ کری نہ وی او امام دقیام دیارہ اودریدلو پہ مقتدی بانڈی

ۛۛۛ قال ابن نجیم رحمہ اللہ: وهو سہو لان کلامهم فيما اذا قام الى قضاء ما سبق به وهو فی هذه الحالة لا یصح الاقتداء به اصلا فلا استثناء ولو ظن الإمام ان علیہ سہو فسجد للسہو فتابعہ المسبوق فیہ ثم علم انه لیس علیہ سہو ففیہ روايتان والاشہر ان صلاة المسبوق تفسد لانه اقتدی فی موضع الانفراد قال الفقیہ ابو اللیث فی زماننا لا تفسد لانه الجهل فی القراء غالب کذا فی الظہیریہ ولو لم یعلم لم تفسد فی قولهم کذا فی الخانیۃ ولو قام الامام الى الخامسة فی صلاة الظهر فتابعہ المسبوق ان قعد الامام علی رأس الرابعة تفسد صلاة المسبوق وان لم یقعد لم تفسد حتی یقید الخامسة بالسجدة فاذا قیلها بالسجدة فسدت صلاة الكل لان الامام اذا قعد علی الرابعة تمت صلاتہ فی حق المسبوق فلا یجوز للمسبوق متابعتہ ولو نسی احد المسبوقین المتساویین کمية ما علیہ فقضى ملاحظا للآخر بلا اقتداء به صح. (البحر الرائق ص ۳۷۸ جلد ۱ باب الحدث فی صلاة)

ۛۛۛ قال العلامة ابن عابدين رحمہ اللہ: (قوله تفسد) ای صلاة المسبوق لانه اقتداء فی موضع الانفراد ولان اقتداء المسبوق بغیرہ مفسد کما مر (قوله والا) ای وان لم یقعد وتابعہ المسبوق لا تفسد صلاتہ لان ما قام الیہ الامام علی شرف الرض ولعدم تمام الصلاة فان قیلها بسجدة انقلبیت صلاتہ نفلا فان ضم الیہا سادسة ینبغی للمسبوق ان یتابعہ ثم یقضی ما سبق بہ وتكون له نافلة کالامام ولا قضاء علیہ لو افسده لانه لم یشرع فیہ قصدا رحمتی (قوله فلا شبه الفساد) وفی الفیض وقیل لا تفسدو بہ یفتی وفی البحر عن الظہیریۃ قال الفقیہ ابو اللیث فی زماننا لا تفسد لان الجهل فی القراء غالب۔

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۲۳۳ جلد ۱ قبیل باب الاستخلاف)

خواستنداء واجب ده نودی به اودریزی یا تشهد به پوره کوی. حکم چه دتشهد
به اندازه باندی کیناستل هم واجب دی. اوس به مقتدی خه کوی؟ بینوا توجروا
المستفتی: حاجی گل محمد سکندر آباد کالونی حیدر آباد..... ۱۹۷۲ء/۸/۵

الجواب: دی سری دیاره ضروری ده چه دتشهد پوره کولونه پس قیام اوکری
فی الهندیه ص ۹۳ جلد ۱ الامام اذا تشهد وقام من القعدة الاولى الى الثالثة فمضى
بعض من خلفه التشهد حتى قاموا جميعاً فعلى من لم يتشهد ان يعود ويتشهد ثم يتبع
امامه وان خاف ان تفوته الركعة، انتهى (۱) فافهم وتدبر وصرح به فی ردالمحتار
ص ۳۳۹ جلد ۱ (۲). وهو الموفق

د سحر مونخ شروع شو نو مقتدی به د فجر

سنت کوی شریک کیری به یا سنت به پیری دی؟

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کښې خه فرمائی چه امام د فجر مونخ
شروع کړې دی نو مقتدی خه وخت د امام سره شریک شی؟ چه هغه د فجر سنت
هم نه دی کړې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی فضل مولی گل دهیری مردان.

الجواب: فقهای کرام ولیکلې دی چه د آخرنی رکعت (یا قبل السلام علی قول
ابن الهمام) دموندلو امید وی نوسنت به کوی او شریک به شی گنې نوسنت
به پیری دی. (۳). وهو الموفق.

(۱) فتاویٰ عالمگیریه ص ۹۰ جلد ۱ الفصل السادس فیما یتابع الامام فیما لا یتابعه

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: والحاصل ان متابعة الامام في الفرائض والواجبات
من غير تأخير واجبة فان عارضها واجب لا ينبغي ان يفوته بل يأتي به ثم يتابع كما لو قام
الامام قبل ان يتم المقتدى التشهد فانه يتمه ثم يقوم.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۴۷ جلد ۱ مطلب مهم فی تحقیق متابعة الامام)

(۳) قال العلامة مرغینانی: ومن انتهى الى الامام في صلاة..... (بقیه حاشیه په راروان مخ ۰۰)

چه په خلور رکعتونو کښې یو رکعت

اومومی نو د باقی مونخ پوره کولو طریقه

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کښې خه فرمائی چه یو مونخ گزار دی په
خلور رکعتونو والا مونخ کښې د امام سره آخرنی رکعت لاندې کړې او درې
رکعتونه ترې نه شوې وی باقی مونخ به عندالاحناف په کومه طریقه پوره
کوی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل حق صاحب..... ۱۹۷۲ء/۸/۲.

الجواب: دامسبوق به د اودریدلونه پس په دوه رکعتونو کښې ضم دسورة
اوکړې. اوریه دریم رکعت کښې به صرف فاتحه وائی او دمفتی به قول په بناء
باندې به د اولنی رکعت نه پس تشهد وائی.

فی الدر المختار ویقضى اول صلوته فی حق قراءة وآخرها فی حق تشهد فمدرک
رکعة من غیر فجر یاتی برکعتین بفاتحة وسورة وتشهد بينهما وبرابعة الرباعی بفاتحة
(هامش ردالمحتار ص ۵۵۸ جلد ۱) (۱). فقط

د مسبوق د پاره د ما بنام باقی دوه رکعتونه د پوره کولو طریقه

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کښې خه فرمائی چه مقتدی د ما بنام په

(بقیه حاشیه) الفجر وهو لم يصل رکعتی الفجر ان خشی ان تفوته رکعة ویدرک الاخری
یصلی رکعتی الفجر عند باب المسجد ثم یدخل لانه امکنه الجمع بین الفضيلتين وان خشی
فوتهما دخل مع الامام لان ثواب الجماعة اعظم والوعید بالترك الزم بخلاف سنة
الظهر. وقال العلامة ابن الهمام: ولو كان یرجوا ادراکه فی التشهد قيل هو کادراک الركعة
وقال الخوارزمی فی الکفاية وحكى عن الفقيه ابی جعفر انه قال علی قول ابی حنیفة وابی
یوسف یصلی رکعتی الفجر لان ادراک التشهد عندهما کادراک الركعة.

(هدایه مع فتح القدير ص ۲۱۲ جلد ۱ باب ادراک الفريضة)

(۱) (الدر المختار ص ۲۳۱ جلد ۱ قبیل باب الاستخلاف)

الجواب: د اموقتدی به د سلام نه پس پاسی فاتحه او سورت به او وائی رکوع او سجده به او کړی او التحیات به او وائی، او دهغې نه پس به دویم رکعت کښې فاتحه او سورت او وائی او درکوع او سجده نه پس به کښې التحیات به او وائی او دریم رکعت ئې د امام سره ادا کړې دي. (١). وهو الموفق.

المستفتی: شیر بهادر د دویم کلی پیښور ۱۹۸۶/۱۲/۱

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی که مسبوق سهواً سلام او گرځوی اوبل مقتدی ده ته د مسبوقیت یادداشت او کړی، او مسبوق په هغې باندې د عمل کولو دپاره او درېږی نو داسې کول څنگه دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۸۴/۳/۴

الجواب: احتیاط دا دي چه د فتحې په وخت کښې سوچ او کړی او په هغې عمل او کړی. (١). وهو الموفق.

د لاحق د پاره قرأت ممنوع دي لیکن د سجده سهو موجب نه دي

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د لاحق دپاره په باقی مونځ کښې قرأت کول څنگه دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی حبیب الله کلي ملک شاهنواز کوهات..... ۱۹۸۴/۵/۲۴

(١) قال العلامة الحلبي: لو أدرك مع الإمام ركعة من المغرب فإنه يقرأ في الركعتين الفاتحة والسورة ويقعد في أولهما لأنها ثنائية ولو لم يقعد جاز استحساناً لا قياساً ولم يلزمه سجود السهو. (غنية المستملی شرح منية المصلی ص ۲۳۸ فصل في سجود السهو)

(٢) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: حتى لو أمثل..... (بقية حاشيه په راروان مخ.....)

الجواب: د لاحق دپاره قرأت ممنوع دي لیکن د سجده سهو موجب نه دي. (١). وهو الموفق.

المستفتی: بهادر د دویم کلی پیښور ۱۹۸۶/۱۲/۱

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو امام او مقتدی نزدې نزدې ولاړ وی دي وخت کښې دویم مقتدی راشی او او درېږی نو امام به مخکښې ځی یا مقتدی به روستو راځی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد الحمید..... ۱۹۷۴/۴/۲۳

الجواب: بهتره دا ده چه مقتدی روستو راشی قال العلامة الشامي وهوولى من تقدمه لانه متبوع (رد المختار ص ۵۳۱ جلد ۱). (١). او په ظاهر قدمونه او چتول او شاته کیدل پکار دی. خلوه عن التكلف ولم اجده صريحاً. وهو الموفق.

د لاسونو تر لونه بغیر تکبیر تحریمه ونیل او امام سره رکوع ته تلل.

سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو سړی راغې امام ئې

(بقیه حاشیه) امر غیره فقیل له تقدم فتقدم..... فسدت بل يمكث ساعة ثم يتقدم برأيه.

(الدر المختار على هامش رد المختار ص ۲۵۹ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(١) قال ابن عابدين رحمه الله: وبیانہ كما في شرح المنية وشرح المجمع انه لو سبق ركعة من ذوات الأربع ونام في ركعتين يصلي أولاً ما نام فيه ثم ما أدركه مع الإمام ثم ما سبق به فيصلي ركعة مما نام فيه مع الإمام ويقعد متابعه له لأنها ثانية امامه ثم يصلي الاخرى مما نام فيه ويقعد لأنها ثانيته ثم يصلي التي انتبه فيها ويقعد متابعه لامامه لأنها رابعة وكل ذلك بغیر قراءة لانه مقتد ثم يصلي الركعة التي سبق بها بقراءة الفاتحة وسورة والاصل ان اللاحق يصلي على ترتيب صلاة الإمام.

(رد المختار هامش الدر المختار ص ۲۳۰ جلد ۱ قبيل باب الاستخلاف)

(٢) (رد المختار هامش الدر المختار ص ۲۲۰ جلد ۱ باب الامامة)

پہ رکوع کنبی او مونڈ لونو پہ ولاڑہ ئی تکبیر تحریمہ اووی او دلاسونو تر لونہ بغیر پہ رکوع کنبی دامام سرہ شریک شو، اوس یوسری وائی چہ دده مونخ اوتہ شو نو لہذا اعادہ پری واجب دہ، حکہ چہ دتکبیر تحریمی نہ پس لاس پہ نہ نہ نیم منت او دریدل ضروری دی او وائی چہ دامسلہ پہ بہشتی زیور کنبی دہ. صحیح مسئلہ خہ دہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نیازمند حبیب اللہ..... ۷۴، ۳۰، ۳۰.

الجواب: پہ ولاڑہ تکبیر تحریمہ وئیلونہ پس متصل رکوع تہ دتلونکی مونخ صحیح دی.

کما فی الدر المختار ومنها القيام بحيث لو مد يديه لا ينال ركبتيه ومفروضه وواجبه ومسنونہ ومنذوبہ بقدر القراءة فيه فلو كبر قائماً فركع ولم يقف صح لان ما أتى به من القيام الى ان يبلغ الركوع يكفيه انتهى ﴿١﴾.

یعنی دحالت استوانہ واخلہ ترد لاسونود کوندو پوری رسیدونہ مخکنبی پوری قیام دی او حضرت تہانوی رحمۃ اللہ علیہ چہ دعدم صحت کوم حکم کری دی داغہ وخت دی چہ درکوع پہ حالت کنبی تحریمہ او کری. کما صرح بہ ﴿٢﴾ وهو الموفق

مسبوق بہ د سجدہ سہوی والا امام سرہ پہ سجدہ سہوہ کنبی شریک وی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ امام بانڈی سجدہ سہوہ لازمہ شوی وہ او مسبوق دامام سرہ پہ مونخ کنبی شریک شو نومسبوق بہ ہم دامام سرہ سجدہ سہوہ کوی یانہ دغہ شان دمسبوق سلام گر خولو سرہ

﴿١﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۳۲۸ جلد ۱ مبحث القيام باب صفة الصلاة)

﴿٢﴾ شیخ اشرف علی تہانوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی بعضی بی خبرہ چہ کلہ جمات تہ راشی او امام بہ رکوع کنبی وی نود تیزی پہ خیال سرہ راتلو سرہ تیستہ شی. او ہم پہ دغہ حالت کنبی تکبیر تحریمہ وائی، دہغوی مونخ نہ کیری حکہ چہ تکبیر تحریمہ دمونخ دصحیح والی شرط دی او دتکبیر تحریمہ دپارہ قیام شرط دی چہ کلہ ئی قیام اونکرو نوہغہ صحیح نہ شو او چہ کلہ ہغہ صحیح نہ شو نومونخ خنگہ صحیح کیدی شی.

(بہشتی گوہر بہشتی زیور) ص ۸۸۵ تکبیر تحریمہ کابیان

مونخ فاسدی پری یانہ؟ دامام سہوہ دمسبوق شریکید لونہ پس معتبر وی یا اول والا کہ دی کنبی خہ فرق وی نوبیا اونبائی؟ بینوا توجروا. المستفتی: حافظ تعویذ گل تر ناب پینور.

الجواب: دامسبوق بہ دامام سرہ پہ سجدہ سہوہ کنبی شریک وی سلام بد نہ گر خوی او کہ دیاد سرہ ئی سلام او گر خولو نومونخ بہ ئی فاسد شی

کما فی الدر المختار رابعها لو قام الى قضاء ما سبق به وعلى الامام سجدة سہو ولو قبل اقتداءه فعليه ان يعود (هامش ردالمحتار ص ۵۵۸ جلد ۱) ﴿١﴾ وفي الهنديہ ص ۱۳۶ جلد ۱ سہو الامام یوجب علیہ وعلی من خلفہ السجود کذا فی المحيط ولا یشرط ان یكون مقتديا به وقت السهو حتى لو ادرك الامام بعد ما سها يلزمه ان یسجد مع الامام تبعاً له ﴿٢﴾. وهو الموفق

مسبوق بہ پہ خیلو اولنو دود رکعتونو کنبی سورت ہم وائی.

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یومونخ گزار دی دامام سرہ دماسپخین دمونخ، آخری دود رکعتونہ ادا کرل اوس بہ دامونخ گزار پہ خیلو اولنودود رکعتونو کنبی سورت وائی کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل رازق مانکی صوابی..... ۱۹۶۹، ۱۷۴.

الجواب: عند الاحناف بہ داسری یعنی مسبوق دوارہ رکعتونو کنبی ضم دسورت کوی. حکہ چہ مسبوق دمونخ اول رکعتونہ ادا کوی

فی الدر المختار: ويقضى اول صلاته في حق قراءة و آخرها في حق تشهد، قال العلامة الشامي: هذا قول محمد وظاهر كلامهم اعتماد قول محمد وزفر

﴿١﴾ (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۲۲۲ جلد ۱ قبیل باب الاستخلاف)

﴿٢﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۲۸ جلد ۱ فصل سہو الامام یوجب علیہ وعلی من خلفہ السجود)

مختصراً (ص ۵۵۸ جلد ۱) ﴿۱﴾. وفي الهنديه ص ۹۶ جلد ۱ ولو ادرك ركعتين قضى ركعتين بقراءة ولو ترك في احدهما فسدت ﴿۲﴾. وهو الموفق

نه مدرک نه دموخ درکن پاتی کیدلوپیه صورت کنبی دموخ حکم.

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه په رمضان کنبی مقتدی په وترو کنبی دامام سره شریک وو مقتدی دعائی قنوت پوره کولو چه امام درکوع نه قومی ته لارلو. نو اوس به داسرې خپل مونخ څنگه ادا کوی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم ۱۹۸۲/۵/۲۵

الجواب: مقتدی دی فوراً رکوع او قومه او کړی او په سجده کنبی دی دامام سره شریک شی. اگرکه متابعت مقارنه یا متابعت متعاقبه ترې نه اونه شو، لیکن د متابعت بالتاخير په بنیاد به دده مونخ صحیح وی. لکه څنگه چه دلاحق دموخ دی. که رکوع او قومه پریردی او سمدستی دامام متابعت او کړی نو دامام د اوزگاریدو نه پس به یو رکعت مستقل او کړی مونخ به صحیح شی. او که بالکل رکعت ئې ادا نکړو نو مونخ به واپس راگرځوی.

في ردالمحتار ص ۴۷۱ جلد ۱ نعم تكون المتابعة فرضا بمعنى ان يأتي بالفرض مع امامه او بعده كما لو ركع امامه فركع معه مقارناً او معاقباً وشاركه فيه او بعد ما فرغ منه فلو لم يركع اصلاً او ركع ورفع قبل ان يركع مع امامه ولم يعد معه او بعده لبطلت صلاته الخ ﴿۳﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ (الدر المختار مع ردالمحتار ص ۴۴۱ جلد ۱ مطلب في احكام المسبوق والمدرک واللاحق باب الامامة)

﴿۲﴾ (فتاوى عالمگیریه ص ۹۱ جلد ۱ الفصل السابع في المسبوق واللاحق)

﴿۳﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۴۸ جلد ۱ مطلب المراد في المجتهد فيه)

په مسبوق باندي دامام سره دویم ركعت كنبی تشهد وئیل واجب دی

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه یوسرې په څلور رکعته مونخ کنبی دامام سره په دویم رکعت شامل شو اوس چه کله امام په دویم رکعت باندي کیناستلو نو مسبوق باندي هم داتشهد وئیل واجب دی یانه؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم ۱۹۸۰ء

الجواب: په مسبوق باندي داتشهد وئیل واجب دی.

في ردالمحتار ص ۵۵۱ جلد ۱ كمن ادرك الامام في القعدة الاولى فقعده معه فقام الامام قبل شروع المسبوق في التشهد فانه يتشهد تبعاً لشهد امامه ﴿۱﴾. وهو الموفق

دامام سره په آخری قعده کنبی مسبوق

د پاره د درود شریف او دعا وئیلو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه مسبوق (چانه چه یو یا دوه رکعتونه شوې وی) دامام سره شامل شی نو دامام سره به درود شریف او دعا گانې هم وائی یانه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: سعد الله جان هنگو ۱۹۸۳/۹/۲۲

الجواب: دامسبوق دامام په آخری قعده کنبی دوسط صلاة په حکم کنبی دی. دادرود شریف او دعابه نه وائی او که تشهد ئې زرختم کړو نو بیا بیا دی وائی

اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً عبده ورسوله وائی، وفي الهنديه ص ۹۱ جلد ۱ ومنها ان المسبوق ببعض الركعات يتابع الامام في التشهد الاخير واذا اتم التشهد لا يشغل بما بعده من الدعوات ثم ما ذا يفعل تكلموا فيه وعن ابن شجاع

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۵۱ جلد ۱ باب سجود السهو)

انه يكرر الشهداى قوله اشهد ان لا اله الا الله وهو المختار ﴿١﴾. وهو الموفق
مسبوق مقتدى دياره دثناء او تعوذ ويثلو حكم.

سوال: علمائى دين دى مسئلي باره كنبى خه فرمائى چه يوسرى دامام سره په
دويم يا دريم ركعت كنبى شامل شو. نو دهغه دپاره دثناء او دتعوذ خه حكم
دى وائى به كه نه؟ بينوا توجروا.

المستفتى: امير الله چترال.

الجواب: كه مسبوق امام په ركعت كنبى او موسى كوم كنبى چه قرأت كيږي
نو دامسبوق مقتدى به ثنائى بلكه قرأت به اورى. او چه كله دقضا شوى
ركعت دپاره او دريږي نو ثنائى وائى او دامام ابو يوسف په نزد باندې دامام
سره ملاويږي وخت كنبى تعوذ ويثل مستحب دى. او وروستو يعنى دامام
دقراعت نه پس به دقرأت نه مخكې تعوذ وائى.

وفى الخلاصة المسبوق اذا ادرك الامام فى القراءة التى يجهر فيها لا يأتى بالثناء فاذا
قام الى قضاء ما سبق يأتى بالثناء ويتعوذ للقراءة وعند ابى يوسف يتعوذ عند الدخول
وعند القراءة وهذا استحباب وفى صلاة المخافة يأتى بالثناء اذا ادركه قائماً،
انتهى ﴿٢﴾. وهو الموفق

(۱) غناوى عالمگيريه ص ۹۱ جلد ۱ الفصل السابع فى المسبوق واللاحق

(۲) خلاصة الفتاوى ص ۱۶۵ جلد ۱ مسائل المسبوق

باب مکروهات الصلوة

د مونځ ختميدلو وخت كنبى مقتدى دامام نه په سلام كنبى مخكې كيدل
سوال: علمائى دين دى مسئلي باره كنبى خه فرمائى چه امداد الفتاوى كنبى
ئې ليكلي دى چه كه مقتدى دمونځ ختميدلو وخت كنبى دامام نه مخكې
سلام ختم كړو، نو مكروه دى. (الف): دامكروه تحريمى دى يا تنزيهى؟

(ب): دويم سلام خه حكم دى؟ تحريمى دى يا تنزيهى؟ بينوا توجروا.

المستفتى: اكرام الحق راو لپندى ..... ۱۹۶۹/۳/۱۷.

الجواب: دمناسب تلاش نه پس هم تصريح ملاونه شوه، ليكن دقواعدو نه
معلوميږي چه دا كراهت په دواړو سلامونو كنبى تحريمى دى. ځكه چه
دصحيح حديث نه مخالفت دى چه په هغې كنبى په تقدم باندې وعيد راغلي
دى. ﴿١﴾. او وعيد په تحريماتو كنبى راځي.

دغه شان علامه شامى وغيره ليكلي دى چه كله كراهت بغير دڅه
قيده ذكر شى هغه به په تحريمى باندې محمول وي. ﴿٢﴾. وهو الموفق.

﴿١﴾ عن انس قال صلى بنا رسول الله ﷺ ذات يوم فلما قضى صلاته اقبل علينا بوجه فقال
ايها الناس انى امامكم فلا تسبقونى بالركوع ولا بالسجود ولا بالقيام ولا بالانصراف فأتى
اراكم امامى ومن خلفى رواه مسلم وعن ابى هريرة قال قال رسول الله ﷺ لا تبادروا الامام
اذا كبر فكبروا واذا قال ولا الضالين فقولوا آمين واذا ركع فاركعوا واذا قال سمع الله لمن
حمده فقولوا اللهم ربنا لك الحمد متفق عليه الا ان البخارى لم يذكر واذا قال ولا الضالين.
وعن ابى هريرة قال قال رسول الله ﷺ اما يخشى الذى يرفع رأسه قبل الامام ان يحول الله
رأسه رأس حمار مفتق عليه.

(مشكواة المصابيح ص ۱۰۱ جلد ۱ باب ما على المأموم من المتابعة وحكم المسبوق)

﴿٢﴾ قال ابن عابدين وفى البحر من مكروهات الصلاة..... (بقية حاشيه په راروان مخ...)

د سجدي او تشهد نه د اوچتيدلو وخت کښې په

زموږ لاسونه لگول مکروه تنزیهی دی

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه په مونځ کښې د سجدي يا تشهد نه د اوچتيدلو وخت کښې بغير د عذر نه په زمکه باندې لاس لگول او پاسيدل مکروه دی دا کراهت تحريمی دی يا تنزیهی؟ بينوا توجروا
المستفتی: اکرام الحق نشرآباد..... ۱۹۷۰/۴/۲۷.

الجواب: په زمکه باندې بغير د عذر نه لاس کيښودل او پاسيدل مکروه تنزیهی دی. في الدر المختار ولو فعل لا باس وفي رد المحتار ص ۴۷۳ جلد ۱ فيکړه فعله تريها لمن ليس به عذر. (۱). فقط.

د فرضو او ستوپه مينځ کښې د وظيفي وغيره ورد کول

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د فرضو او ستوپه مينځ کښې د اللهم انت السلام داندازې نه زياته وقفه کول مثلاً د وظيفي ورد کول څه حکم لري؟ بينوا توجروا.

المستفتی: عبدالحليم شاه متعلم دارالعلوم حقانيه... يکم ربيع الثاني ۱۴۰۲ هـ
الجواب: بهتر نه دی ليکن بعضي علماؤ د جواز حکم ورکړې دي. کما في الطحاوی وغيرهم. (۱). وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) المکروه فی هذا الباب نوعان احدهما ما کره تحریماً وهو المحمل عند اطلاقهم الکراهة وقال ابن عابدين فی الحظر والاباحة ای کراهة تحریم وهي المرادة عند الاطلاق کما فی الشرع. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۹۷ جلد ۱ مطلب فی تعريف المکروه ص ۲۳۷ جلد ۵ کتاب الحظر والاباحة)

(۱) (ردالمحتار علی هامش الدر المختار ص ۳۷۳ جلد ۱ مطلب فی اطالة الركوع للجائی باب صفة الصلوات)

(۲) قال الشربلالي: لا بأس بقراءة الاوراد بين الفريضة والسنة فالاولی تأخير الاوراد عن السنة لهذا ينفي الکراهة، وقال الطحاوی: وفي رواية عائشة رضي الله عنها قالت كان رسول الله ﷺ لا يقعد الا مقدار..... انه ليس المراد انه كان..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه...)

په مونځ کښې د جبي او بلوزر لستونو مسئله

سوال: مايقول العلماء الفهام في هذه المسئلة؟ ای ما حکم القرو اذا لم يخرج اليدين الاكمام واذا لم يدخلا؟ بينوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: چه کله په لستونو کښې لاسونه داخل نه وی نوپه پوستين کښې د مونځ حکم کراهت دي. او که لاسونه په لستونو کښې داخل وی نو کراهت نشته. الا اذا لم يزر از راره (چه کله ئې پټې (تړي) نه وی لگولي).

يدل عليه ما في الشرح الكبير ص ۳۰۵ وعن الفقيه ابي جعفر الهندواني انه كان يقول اذا صلى مع القباء وهو غير مشلود الوسط فهو مسيء، يعني ولو ادخل كفيه في يديه و ينبغي ان يقتدى بما اذا لم يزر از راره لانه يشبه السدل اما اذا زر الازرار فقد التحق من الثياب في اللبس فلا سدل فيه فلا يكره انتهى. قلت لا فرق بين القرو والقباء في الحكم لا شتر اكهما في العلة، وفيه ايضاً في تلك الصفحة في تعليل كراهة ارسال الكمين ولان فيه تشبيهاً باهل التكبر اذ لا تكاد تسمح نفوس المتكبرين بتركه وادخال اليد في الكم لا في الصلوة ولا خارجها على ما جرت من عادتهم، انتهى. قلت فيه دلالة على كراهة الصلوة عند اخراج اليدين لانه وضع المتكبرين، فافهم (۱). وهو الموفق

(بقیه حاشیه) يقول ذلك بعينه بل كان يقعد زماناً يسع ذلك المقدار ونحوه من القول تقريباً فلا ينا في ما في الصحيحين عن المغيرة انه ^{صلی الله علیه وسلم} كان يقول دبر كل صلاة مكتوبة لا اله الا الله..... وهذا لا ينا في ما في مسلم عن عبد الله ابن الزبير كان رسول الله ﷺ اذا فرغ من صلاته قال بضوته الا على لا اله الا الله..... لان المقدار المذكور من حيث التقريب دون التحديد قد يسع كل واحد من هذه الاذكار لعدم التفاوت الكثير بينها الخ.

(حاشية الطحاوی مع مراقی الفلاح ص ۳۱۱ فصل فی صفة الاذکار)

(۱) غنية المستملی ص ۳۳۶، ۳۳۷ فصل فی بیان ما الذي يكره فعله في الصلوة

د عربو پہ ډریس (رومال) کښې دمونځ حکم.

سوال: عربیان چه کوم ډریس (Dress) اغوندي یعنی رومال په سرباندي کيږدي او په یو ګول شان رسې باندې ټپي تړي. هغه رومال دسرنه په اوږو باندې راشي او سینې باندې زورېندوی چه هغې ته سدل وائی. په دې زورېند شوی رومال عرب ډریس کښې دمونځ کولوڅه حکم دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد نثار برطانیه..... یکم فروری ۱۹۷۵ء.

الجواب: په دې کښې هیڅ کراهت نشته. (۱). وهو الموفق.

په تیلې ګل شوي ټوپي کښې مونځ کول.

سوال: علمائي دین دې باره کښې څه فرمائي چه مروجہ دتیلې ټوپي چه دګلدوزي نه جوړه شوې وی په دې کښې مونځ کول او ددې استعمال څنگه دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: ګل حکیم محب باندې مردان..... ۲۱/۹/۱۹۷۵ء.

الجواب: که دا تیلہ دسرو سپینو زرو نه وی نو دې کښې حرج نشته. (۲) وهو الموفق

(۱) قال الحصکفی وکره..... سدل تحریماً للهنی ثوبه ای ارساله بلا لبس معتاد، قال ابن عابدین: قال فی شرح المنیة السدل هو الارسال من غیر لبس ضرورة ان ارسال ذیل القميص ونحوه لا یسمى سداً ودخل فی قوله ونحوه عذبة العمامة.

(الدرا المختار مع رد المختار ص ۲۷۲ جلد ۱ مطلب مکروهات الصلاة)

(۲) قال ابن عابدین: (قوله وكذا تکره القنسوة) ذکر ملا مسکین عند قول المصنف فی مسائل شتی اخر کتاب ولا بأس بلبس القلائس لفظ الجمع يشمل قنسوة الحریر والذهب والفضة والکرباس والسواد والحمرة..... وفي الفتاوی الهندیه یکره ان یلبس الذکور قنسوة من الحریر او الذهب او الفضة او الکرباس الذی خیط علیه ابریسم کثیراً او شی من الذهب او الفضة اکثر من قدر اربع اصابع.

(ردالمحتار هامش الدرا المختار ص ۲۴۹ جلد ۵ فصل فی اللبس کتاب الحظر والاباحه)

د سحر سنت قرأت اوریدلو صورت کښې په دویم صف

کښې کول او د "فاستمعواله وانصتوا" ایت حکم

سوال: علمائي دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه (۱). د سحر په مونځ کښې دامام دقرات اوریدلو باوجود په دویم صف کښې سنت ادا کول څنگه دي. (۲). ددې آیت قرأت "واذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا الاية، حکم د فرضیت دې یا داستحباب؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۸/۸/اگست ۱۹۸۳ء.

الجواب: (۱) جائز دی بهتر نه دی. (۱)

(۲) مشهور فرضیت دي او صاحب بحر داستحباب قول هم ذکر کړې دي. وهو الموفق

جماتونو کښې کښودلو شوو ټوپو سره مونځ کول

سوال: علمائي دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه په جماتونو کښې چه کومې ټوپي کښودل رواج دي آیا دې سره مونځ کول صحیح دي؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد نبی چهوتیا لاهور صوابی..... ۱۵/۱۲/۱۹۹۰ء.

(۱) قال العلامة ابن عابدین رحمه الله: والحاصل ان السنة فی سنة الفجر ان یأتی بها فی بته والافان کان عند باب المسجد مکان صلاها فيه والا صلاها فی الشوی او الصیفی ان کان للمسجد موضعان والافخلف الصفوف عند سارية لكن فیما اذا کان للمسجد موضعان والامام فی احدهما ذکر فی المحيط انه قیل لا یکره لعدم مخالفة القوم وقیل یکره لانهم کما کان واحد قال فاذا اختلف المشائخ فيه فالأفضل ان لا یفعل قال فی النهر وفيه افادة انها تنزیهية، لكن فی الحلیة قلت وعدم الکراهة اوجه للآثار التي ذکرناها.

(ردالمحتار هامش الدرا المختار ص ۵۳۰ جلد ۱ مطلب هل الإساءة دون الکراهة او افحش

ادراک الفریضة)

الجواب: ددی توپو پسرول ضروری دی حکہ چہ دابی باکہ خلق بہ پہ سرتور سر مونخ کول شروع کری۔ چہ ہغہ ددی نہ بدترین کار دی۔ (۱)۔ وھوالموفق۔

پہ گھری کنبی دانسان یا حیوان و پروکی تصویر پہ وجہ د مونخ حکم
سوال: علماء کرام د دین شرع متین خہ فرمائی پہ دی مسئلہ بارہ کنبی چہ پہ یو گھری کنبی دانسان یا حیوان و پروکی فوتو او تصویر وی۔ نودی سرد د مونخ خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: متعلم دارالعلوم حقانیہ۔ ۱۱۵ جمادی الثانی ۱۴۰۲ھ

الجواب: کہ دا فوتو و پروکی وی چہ دسجدی پہ خائی کنبی۔ خودلو پہ صورت کنبی نہ بنکاری نودی سرد مونخ مکروہ نہ دی

یدل علیہ مافی شرح التویر علی هامش ردالمحتار ص ۶۰ جلد ۱ او کانت صغيرة لا تبين تفاصيل اعضائها للناظر قائماً وهي على الارض ﴿۲﴾۔ وھوالموفق

(۱) پہ سرتور سر مونخ کول مکروہ دی۔ وصالہ حاسرا ای کاشفا راسہ للکاسل (درمختار) او کار والا جامو کنبی مونخ کولو تہ ئی ہم مکروہ تنزیہی لیکلی دی۔ بما یلبسہ فی بیتہ ولا یذهب الی الاکابر والظاهر ان الکراہۃ تریبہ، ردالمحتار۔ اوس سرتور سر مونخ کول یو مرض جوڑ شوی دی او عوام سر پتول خہ اہم کار نہ گھری او سر پتول بوج جوڑ شوی دی۔ چہ پہ مونخ کنبی د سستی د قبیلہ نہ دی۔ او پہ بعضی صورتونو کنبی مثلاً د۔ سپک گنرلو پہ صورت مفضی الی الکفر دی۔ فی ردالمحتار: قوله للکاسل ای لاجل الکسل بان استقل تغطيته ولم یرھا امرأ مهماتی الصلاة فترکھا لذلك وهذا معنی قولہم قانوا بالصلاة وليس معناه الاستخفاف بما والاحتقار لانه کفر (ص ۸۴ جلد ۱) لهذا دی صورتونو کنبی سرتورہ باندی مونخ کول چہ وجہ ئی بنکارہ دہ ناراستی دہ۔ دابہ مکروہ وی اود مونخ د عزت پہ وجہ پہ جماتونو کنبی پرتو توپو سرہ بہ مونخ کوی۔ اگرچہ د اہم مکروہ دی لیکن د سرتور سر پہ نسبت سرہ لہ۔ اسانہ معاملہ دہ۔ دغہ شان کہ دیوکس سرہ دکار والا جامونہ علاوہ نور پی جامی نہ وی نو دہغہ دپارہ پہ دغہ کار والا (ثیاب بذلہ) جامو کنبی مونخ کول ضروری دی۔ دغہ شان چہ بلہ توپی نہ وی نو پہ بذلہ توپی کنبی بہ مونخ کول وی۔ (از مرتب)

(۲) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۴۷۹ جلد ۱ باب ما یفسد الصلاة وما یکرہ فیہا)

پہ ملٹری کور کنبی تصویر والا بیج سرہ مونخ کول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ ملٹری کنبی د مجاہد کور د خوانانو پہ او گویاندی یو بیج لگیدلی وی چہ ستاسو پہ خدمت کنبی حاضر دی۔ دی سرد مونخ کول صحیح دی یا نہ؟ کہ پہ ناپوہی سرد موپہ دی بیج سرہ مونخونہ کری وی نو دہغی اعادہ لازم دہ یا نہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: عبدالقدیر راولپنڈی۔ ۱۹۷۳ء ۱۰/۴

الجواب: داتصویر لوئی دی لہذا دی سرد مونخ کول مکروہ تحریمی دی او واجب الاعادہ دی۔

فی فتح القدیر ولو لبس ثوباً فیہ تصاویر ویکرہ لانه یشبہ حامل الصنم والصلوۃ جائزہ فی جمیع ذلک لا ستجماع شرائطها وتعاد علی وجہ غیر مکروہ وھو الحکم فی کل صلوۃ ادیت مع الکراہۃ انتھی ﴿۱﴾۔ وھکذا فی جمیع کتب الفتاویٰ۔ وھوالموفق

اہام لہ د ضرورت نہ زیات جہر کول

سوال: چہ میفرماید علماء دین در پی مسئلہ کہ یک امام قرأت جہراً فوق الحاجت در امامت میخواید، ہنگار میشوید و نماز مکروہ شود یا نہ؟ وبشرط کراہت اعادہ واجب ست یا نہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: نامعلوم۔ ۷۹ء ۲۳۱۱

الجواب: نماز امامیکہ جہر فوق از حاجت می کند، واجب الاعادہ نیست، زیرا چہ مکروہ تحریمی نیست،

لمافی شرح التویر علی هامش ردالمحتار ص ۴۲۲ جلد ۱ قالوا الاساءۃ ادون من الکراہۃ وفی ردالمحتار ص ۵۵۱ جلد ۱ الاساءۃ دون الکراہۃ واما فی شرح

المنار فقال العلامة الشامی فی ردالمحتار ص ۴۲۲ جلد ۱ والمراد بها ما فی شرح

(۱) (فتح القدیر ص ۳۶۳، ۳۶۴ جلد ۱ باب ما یفسد الصلاة وما یکرہ فیہا فصل ویکرہ للمصلی)

المنار التنزیهية فهي دون المكروه تحريماً وفوق المكروه تنزيهاً انتهى ﴿١﴾، قلت والاعادة انما تجب في المكروه تحريماً ولا تخلوا الصلوة المعتاده عن المكروه تنزيهاً وقلت ايضاً لعل المراد ابن انجيم الاساءة ما يلزم ترك السنة المؤكدة. وهو الموفق
په نوب باندې د جناح تصوير سره مونځ کول.

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه په پاکستانی نوټونو باندې د جناح تصوير وی چه کله دانوت وغيره په جيب کښې وی نو دې سره مونځ کول جائز دی يانه؟ او که د تصوير سره لاس خپې هم وی او په جيب کښې وی نو دهغې څه حکم دي؟ مونځ کيږي يانه؟ بينوا توجروا.
 المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۳/۲/۱۲.

الجواب: که تصوير په لفافه وغيره کښې پټ وی نو مونځ مکروه نه دي گڼي نوبيا مکروه دي. ﴿١﴾.

في الدر المختار ومفاده كراهة المستبين لا المستتر بكيس او صرة او ثوب آخر (هامش ردالمحتار ص ۶۰۶، ۶۰۷، ۶۰۸ جلد ۱) ﴿٢﴾. وهو الموفق

د نسوارو او سگريو د بدبويي په حالت کښې

مونځ کول تلاوت کول او جمات ته تلل

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي که يوسړې نسوار واچوی يا سگريټ او څکي بيا د مونځ دپاره په جمات کښې شريک شی نو د دې خلکو جمات ته راتلل څه حکم لري؟ بينوا توجروا.

المستفتی: نور احمد بلوچستان..... ۲۳/ربيع الثاني ۱۴۰۲ هـ.

الجواب: د تمباکو بدبوي د پياز او ارگي پشان تکليف ورکونکې ده. لهذا د دې حديث په بناء "فان الملكة تتاذى مما يتاذى منه الانس" (رواه البخارى

﴿١﴾ (ردالمحتار مع هامش الدر المختار ص ۳۵۰ جلد ۱ مطلب سنن صلاة باب صفة الصلاة)

﴿٢﴾ الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۷۹ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

ومسلم عن جابر رضى الله عنه ﴿١﴾. داسې کس ته په دې حالت کښې مونځ کول، جمات ته تلل او قرآن شريف لوستل جائز نه دی. وصرح به في بشرح التوير وكذا كل مود (هامش ردالمحتار ص ۶۱۹ جلد ۱) ﴿٢﴾. وهو الموفق.

د جمات په ټوپو کښې مونځ کول

سوال: په جمات کښې چه کومې ټوپي وی دغه پسرکول او مونځ کول جائز دی يانه؟ بينوا توجروا.

المستفتی: يوسف شاه رسالپور کينټ..... ۲۷/رمضان ۱۴۱۰ هـ

الجواب: د هر مسلمان دپاره مناسب دی چه د قميص پرتوگ پشان ټوپي هم په سرکوي. ﴿٣﴾ او چه ټوپي ورسره نه وی نو سرتور سر دې مونځ نه کوي. ﴿٤﴾ بلکه هم دا جمات والا ټوپي دې په سر کيږدي اگر که خيرني پيرني وی. ﴿٥﴾. وهو الموفق

﴿١﴾ (مشکواة المصابيح ص ۶۸ جلد ۱ باب المساجد الفصل الاول)

﴿٢﴾ (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۸۹ جلد ۲ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

﴿٣﴾ وفي الهنديه والمستحب ان يصلى الرجل فى ثلاثة ائواب قميص وازار وعمامة اما لو صلى فى ثوب واحد متوشحاً به تجوز صلوته من غير كراهة. (فتاوى عالمگیریه ص ۵۹ جلد ۱ الباب الثالث فى شروط الصلاة)

﴿٤﴾ قال العلامة حضكفى رحمه الله: وصلاته حاسراً أى كاشفاً رأسه للتكاسل ولا بأس به للتدليل واما للاهانة بها فكفر قال ابن عابدين واصل الكسل ترك العمل لعدم الارادة فلو لعدم القدرة فهو لعجز (قوله ولا بأس به للتدليل) قال فى شرح المنية فيه اشارة الى ان الاولى ان لا يفعله وان يتدلل ويخشع بقلبه فانهما من افعال القلب.

(الدر المختار مع ردالمحتار ص ۴۷۴ جلد ۱ مطلب فى الخشوع باب مكروهات الصلاة)

﴿٥﴾ قال ابن عابدين: فى البحر وفسرها فى شرح الوقايه بما يلبسه فى بيته ولا يلهب به الى الاكابر والظاهر ان الكراهة تنزيهية. ايضاً

ددې عبارت نه په ثياب بذله کښې د مونځ مکروه تنزيهې کيدل ثابت دی ليکن سرتور سر مونځ کول هم مکروه دی او که عوام د دې ټوپونه منع کړيشی او د صحيح ټوپو حکم ورته هم اونه کړيشی نو عوام به په سرتور سر مونځ کولو. (باقی حاشيه په راروانه صفحه)

تبرونو ته نزدی مونخ کول مکروه دی.

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی اچې د قبرستان په زمکه کښې مونخ ادا کول څنگه دي؟ او د قبرونو نه څومره فاصله باندې مونخ ادا کول جائز دي؟ بڼوا توجروا.

المستفتی: میرا احمد مولیان کوهاله راو لپنډی..... ۱۹۷۰/۴/۴

الجواب: چه کله مخامخ یا بنی او گس طرف ته قبرونه وی نو مونخ مکروه دي. او چه کله لرې وی نو هیڅ حرج نشته. او دلرې والی انداز فقهای کراموپه گزونو او مسافت سره نه دی متعین کړي، البته د نظائرونه معلومیرې چه کم از کم دوسره لرې وی چه د سجده په ځای باندې نظر کولو وخت کښې په نظر نه راځي. (۱). وهو الموفق.

فوجی بوتانو سره مونخ کول.

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه آیا مجاهد فوجی د بوتانو سره مونخ ادا کولې شی یا نه؟ او جواز د مجبورې په حالت کښې دي یا په هر حالت کښې؟ بڼوا توجروا.

المستفتی: محمد ازرم پوست بکس نمبر ۲۲۰ سعودی عرب..... ۱۴۰۷/۷/۷هـ

بقیه حشیه باندې تکره شی دغه شن چه بله ټوپي نه وی نوبیابه په دې بذله ټوپو کښې مونخ جائز وی. ځکه چه کله چا سره جامې نه وی نو په ثياب بذله کښې به ادا کول ضروري وی. قال الخصکفی: وصلاته فی ثياب بذلة یلبسها فی بینه ومهنة ای خدمة ان له غيرها والا لا (ص ۴۷۴ جلد ۱). ددې نه معلومه شوه چه کله د ثياب بذله نه علاوه نورې جامې نه وی نو هم ددې اغوستل لازمی دی. وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال الطحطاوی: (تحت قوله تکره الصلاة فی المقبرة) قال حسن بن عمار بن علی الشرنبلالی وتکره الصلاة فی المقبرة الا ان یكون فیها موضع اعد للصلاة لا نجاسة فيه ولا قدر فيه، قال الحلبي لان الکراهة معللة بالتشبه وهو منتف حينئذ وفي القهستانی عن جنائز المضممرات لا تکره الصلاة الی جهة القبر الا اذا کان بین یدیه بحيث لو صلی صلاة الخاشعين وقع بصره علیه. (الطحطاوی حاشیه مرقی الفلاح ص ۱۹۶ فصل فی مکروهات الصلاة)

الجواب: په دې کښې اختلاف دي د قواعدو په رنرا کښې جواز راجح دي. (۱) وهو الموفق

د سحر او مازیگر مونخونو نه پس تلاوت

قرآن افضل نه دي څومکروه هم نه دي

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو صاحب وئیلې دي چه د سحر او مازیگر مونخونو نه پس تلاوت قرانی منع دي. او خاص طور سره سورت یسین وغیره لوستل آیا دا صحیح ده؟ او چرته حدیث وغیره نه ثابت دي؟ بڼوا توجروا.

المستفتی: مثل زاده ترلاندی صوابی..... ۱۹۲۹/۵/۱۲هـ

﴿۱﴾ وفي منهاج السنن: وملخص هذه الروايات ان النعال الغير الطاهرة تخلع او تلمس علي الارض، واما النعال الطاهرة من البدء او بالذلك فالصلوة فيها من الرخص دون المستحبات عند ابن دقيق العيد. وتعقبه البلر العيني بحديث شداد بن اوس عن ابيه ثم قال ويكون مستحبا من جهة قصد المخالفة لا سنة لان الصلوة في النعال ليست مقصودة باللات وذكر الحلبي في شرح المنية الكبير استحبابها مخالفة لليهود كالبلر العيني. قال مشايخنا اليوم لا يصلى بالنعال في المسجد لان دخول المساجد متعلا من سوء الادب في العرف الحادث ولان تلويث المسجد بها واقع لا محالة ولان علة التنعل قد انتهت لان اليهود والنصارى في زماننا يصلون في النعال لا يخلعونها (ف) اعلم ان النعال اذا لم تكن مانعة من توجيه رءوس الاصابع الى القبلة فجاز الصلوة فيها والا فلا كما يشير اليه كلام القاري في المرقاة، فالصلوة في المداس الرائج اليوم لا يجوز اذا كان مقدمه مرتفعاً واسعاً بحيث لا يمتلأ باصابع القدم فافهم.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۷۸ جلد ۲ باب ماجاء في الصلوة في النعال)

وقال العلامة ابن عابدين: (قوله وصلاته فيهما افتسل) في العل والخف الطاهرين افضل مخالفة لليهود تاتر خانیه وفي الحديث صلوا في نعالكم ولا تشبهوا باليهود رواه الطبراني..... واخذ منه جمع من الحنابلة انه سنة ولو كان يمشي بها في الشوارع لان النبي ﷺ وصحبه كانوا يمشون بها في طرق المدينة ثم يصلون بها فتسكن اذا خشي تلويث فرش المسجد بها ينبغي عدمه وان كانت طاهرة..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

الجواب: بعضی فقہاء لیکلے دی چہ دی وختونو کنبی قرآن مجید لوستل بہتر نہ دی لیکن مکروہ ہم نہ دی. (۱). (الدرالمختار علی هامش ردالمختار ص ۳۴۷ جلد ۵). وهو الموافق.

د گلو نو او بو تو شوی رنگدار خادریا جامو کنبی مونخ کول.

سوال: علمائی دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دمسلم شریف دحدیث مطابق پہ گلو نو او بو تو شوی خادریا جامو کنبی مونخ کول مکروہ دی. ددی کراہت نہ تنزیہی مراد دی او کہ تحریمی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق راو لپندی..... ۲/ القعدہ ۱۳۸۹ ھ.

الجواب: فقہائی کرامو پہ دی باندی تصریح نہ دہ کړی لیکن دی تہ نزدی او مناسب (یعنی دمحراب وغیرہ منقش کولو) باندی ئی تصریح کړیدہ. اود هغی متعلق ئی د کراہت تنزیہی حکم ورکړی دی. (شامی ص ۲۱۲ جلد ۱) فقط

(بقیہ حاشیہ) واما المسجد النبوی فقد کان مفروشا بالحصافی زمنه صلی اللہ علیہ وسلم بخلافه فی زماننا ولعل ذلک محمل ما فی عمدة المفتی من ان دخول المسجد متعلا من سوء الادب تأمل. (ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۳۸۶ جلد ۱ مطلب فی احکام المسجد)

﴿۱﴾ قال فی الدرالمختار: ذکر الله من طلوع الفجر الى طلوع الشمس اولى من قراءة القرآن وتستحب القراءة عند الطلوع او المغرب. قال ابن عابدين الشامي (قوله وتستحب الخ) كذا ذكر في المجتبى المسئلة الاولى ثم ذكر هذه رايه البعض المشايخ فالظاهر انهما قولان فان الاولى تفيد استحباب الذكر دون القراءة وهو الذي تقلم في كتاب الصلاة واقتصر عليه في القنية حيث قال الصلاة على النبي صلی اللہ علیہ وسلم والدعاء والتسبيح افضل من قراءة القرآن في الاوقات التي نهى عن الصلاة فيها.

(الدرالمختار مع ردالمختار ص ۳۰۰ جلد ۵ فصل فی البیع کتاب الحظر والاباحه)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله لانه يلهي المصلى) اى فيخل بخشوعه من نظر الى موضع سجوده ونحوه وقد صرح في البدائع في..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

د ستیلو چین والا گھری سرہ مونخ کول

سوال: علمائی دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ یو پیش امام دی دہغہ دگھری چین د ستیلو جوړ کړی شوې دی یو سړی او وئیل چہ ما دیو لوئې عالم نہ اوریدلې دی چہ د ستیلو د چین والا گھری سرہ مونخ مکروہ دی تاسو صاحبان مہربانی او کړی وضاحت او کړی، چہ داو لې مکروہ دی؟ ددی د خہ سرہ مشابہت دی؟ او چہ مکروہ تنزیہی دی یا تحریمی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: خلیل الرحمن بنوی..... ۱۹۷۳/۲/۱۹.

الجواب: واضحه دی وی چہ داوسپنی گوتمه اچول مکروہ دی، لحدیث ورد بذلک (۱). لیکن داوسپنی زنخیرچہ بذات خود زیور او کالی نہ دی دہغی اچول مکروہ نہ دی. داد بتن او میخ سرہ مشابہ دی. (۲). فقط.

تصویر. د تیلی توپی او د تیرون پہ جامو کنبی د مونخ حکم.

سوال: علمائی دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ (۱) دقوتو (تصویر)

(بقیہ حاشیہ) مستحبات الصلاة انه ينبغي الخشوع فيها ويكون منتهى بصره الى موضع سجوده. وكذا صرح في الاشياء ان الخشوع في الصلاة مستحب والظاهر من هذا ان الكراهة هنا تنزيهية فافهم.

(ردالمختار هامش الدرالمختار ص ۳۸۷ جلد ۱ مطلب فی احکام المسجد)

﴿۱﴾ وعن بريدة ان النبي صلی اللہ علیہ وسلم قال لرجل عليه خاتم من شبه مالى اجد منك ريح الاصنام فطرحه ثم جاء وعليه خاتم من حديد. مالى ارى عليك حلية اهل النار.

(مشکوٰۃ المصابيح ص ۳۷۸ جلد ۱ الفصل الثانی باب الخاتم)

﴿۲﴾ قال الحصكفي: وفي التارخانية عن السير الكبير لا بأس بازارار الدياج والذهب وفيها عن مختصر الطحاوي لا يكره علم الثوب من الفضة ويكره من الذهب، قالوا وهذا مشكل فقد رخص الشرع في الكفاف قد يكون من الذهب.

(الدرالمختار على هامش ردالمختار ص ۲۵۰ جلد ۵ فصل فی اللبس کتاب الحظر)

سرہ محبت کول څنگه دی؟ او که تصویر مکمل یانیم په جیب کښې وی نو د مونځ څه حکم دی؟

(۲) خالص دتیلې په ټوپی سره مونځ کیدیشی یانه؟

(۳) درېښمو دجامونه علاوه دتیترون وغیره سره مونځ کیدیشی

یانه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل جلال اسلامیہ کالج پشاور..... ۱۰/۹/۱۹۷۴

الجواب: محترم المقام دامت برکاتکم دالسلام علیکم نه پس دی دا خبره واضحه وی چه (۱) دتصویر سره محبت کول دخیفت عقل علامت دی او تصویر چه کله په پتوه وغیره کښې پټ وی نو مونځ نه مکروه کیږی. (شامی) (۱).

(۲) خالص دتیلې ټوپی چه دسرو یا سپینو زرو نه جوړه وی او په پلنو الی د خلور گوټونه (په یو ځای) زیات وی نو مطلقاً مکروه دی. په مونځ او غیرمونځ کښې فرق نشته. (شامی ص ۲۲۳ جلد ۵). (۲).

(۳) هیڅ کراهت نشته. وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله لا لمستتر بكيس او صرة) بان صلى ومعه صرة او كيس فيه دنائير او دراهم فيها صور صغار فلا تكره لاستتارها بحر ومقتضاه انها لو كانت مكشوفة تكره الصلاة مع ان الصغيره لا تكره الصلاة معها كما يأتى لكن يكره كراهة تنزيه جعل الصورة في البيت نهر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۷۹ جلد ۱ قبيل مطلب الكلام على اتخاذ المسبحة باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: وفي الفتاوى الهندية يكره ان يلبس الذكور قلنسوة من الحرير او الذهب او الفضة او الكرباس الذي خيدل عليه ابريسم كثير او شئ من الذهب او الفضة اكثر من قدر اربع اصابع. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۲۹ جلد ۵ فصل في اللبس)

باب ما يفسد الصلوة

اولئ قعدة نه کول او دریدل او واپس بیارانتلو سره مونځ نه فاسدیږی.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو مونځ کونکې اولئ قعدة اونه کړی او دریدړی او بیاورته یادشی واپس کینی نو آیا مونځ فاسد شو؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد الرحمن شهاب خیل لکی مروت.

الجواب: داسې کول مکروه دی خو د محققینو علماؤ په نزد مفسد صلوة نه دی کما فی شرح التنویر فلو عاد الی القعود وقیل لا تفسد لکنه یكون مسیئاً ویسجد لتاخیر الواجب وهو الاشبه كما حققته الکمال وهو الحق بحر (هامش ردالمحتار ص ۲۹۷ جلد ۱) (۱). وهو الموفق.

د فاتح په غلطه فتحه ورکولو سره مونځ نه فاسدیږی.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه امام په قرأت کښې سهو شو لیکن فاتح په دغه سورت کښې بل ځای کښې غلطه فتحه ورکړه او امام هم فتحه وانحستله آیا دفاتح مونځ فاسد شو؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل منان.

الجواب: دفاتح مونځ نه فاسدیږی. وهو الاصح قال في الدر المختار بخلاف فتحه في امامه فانه لا يفسد مطلقا لفاتح واخذ بكل حال. (۲). وهو الموفق.

(۱) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۵۵۰ جلد ۱ باب سجود السهو)

(۲) (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۶۰ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

دریو آیتونو لوستونہ پی فتحہ ورکول یا اخستل مفسد صلوة نہ دی.
سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ امام درے آیتونہ
اولولی بیا سہوشی اور کوع تہ لارنشی بلکہ مقتدی ورتہ فتحہ ورکرہ او
امام فتحہ واخستلہ نوپہ دے سرہ مونخ کیری یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی نامعلوم..... ۹ جون ۱۹۷۵ء

الجواب: دے صورت کنبی فتحہ اخستل یا ورکول مفسد صلوة نہ دی.

کما فی الدر المختار مع رد المحتار ص ۵۷۲ جلد ۱ بخلاف فتحہ علی امامہ فانہ لا یفسد
مطلقا ای سواء قرء الامام قدر ماتجوز بہ الصلوة ام لا انتقل الی ایه اخرى ام تکرر الفتح ام
لا (۱) . وهو الموفق

پہ مونخ کنبی بیا بیا یرے تہ د لاس لکولو حکم.

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو کس بی اختیارہ پہ مونخ
کنبی خیل لاس یرے سرہ لگوی آیا پہ دے سرہ مونخ فاسد یرے؟ بینوا توجروا
المستفتی: فیض محمد بلوچستانی.

الجواب: کہ یوسری پہ یو رکن کنبی پرلہ پسے درے خلے دا کار او کری نو مونخ
بہ ئے فاسد شی.

قال فی فیض الحک بید واحده فی رکن ثلاث مرات یفسد الصلوة ان رفع یدہ فی
کل مرة (رد المحتار ص ۵۹۹ جلد ۱) (۲) وبمعناہ فی الہدایہ ص ۱۰۹ جلد ۱ (۳)
قلت ولم یفرقوا بین العمد وغیرہ. وهو الموفق

(۱) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۲۶۰ جلد ۱ باب ما یفسد الصلوة وما یکرہ فیہا)
(۲) (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۲۷۳ جلد ۱ مطلب فی الکراہۃ التحریمی
والتنزیہی باب ما یفسد صلاۃ وما یکرہ فیہا)

(۳) قال المرغینانی: اما فساد الصلوة فبالعمل الكثير، قال ..... (بقیہ حاشیہ پہ بلہ صفحہ)

بعضی آیتونو یرینخودلو او نورو آیتونو

شروع کولو سرہ مونخ نہ فاسد یرے

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ امام صاحب مونخ کولو
او مثل الذین حملوا التوراة ثم لم يحملوها کمثل الحمار یحمل اسفارا (سورۃ جمعہ) ئے
لوستلو بیاد بنس مثل القوم الذین "نہ پس ئے د قل یا ایہا الذین ہادوا ان زعمتم
آیت پہ خائی یا ایہا الذین آمنوا اذا نودى للصلاة من یوم الجمعة الخ اولوستلو آیا
مونخ فاسد شو؟ کہ فاسد شوی وی نوپہ خہ وجی سرہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ سیاح ہوش سلیم خان صوابی..... ۱۳/ اپریل ۱۹۷۵ء

الجواب: پہ دے صورت کنبی د بعضی آیتونو یرینخودلو دی او انتقال دے دویم
آیت تہ نورخہ زیات تغیر پ کنبی نہ دے راغلی. لہذا د قانون مطابق بہ مونخ
فاسد نہ وی. (ماخوذ از کبری، ہندیہ). (۱) . وهو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) ابن الہمام: او تنف ثلاث شعرات بمرات او حک ثلاثا فی رکن یرفع یدہ کل
مرة..... تفسد. (ہدایہ مع فتح القدیر ص ۳۵۲ جلد ۱ باب ما یفسد الصلوة وما یکرہ فیہا)

(۱) قال العلامة الحلبي: وكذا لو انتقل الى آية اخرى من تلك السورة وترك بينهما
شيئا لان فيه اعراضا عما شرع فيه وايهام تفضيل غيره عليه واما اذا كان عذر كان حصر عما
بعد تلك الآية قبل ان يتم سنة القراءة فلا يكره الانتقال الى آية اخرى من تلك او من غيرها
هذا اذا انتقل قصدا فان انتقل من غير قصد ثم تذكر ينبغي ان يعود ذكره في القنية وان لم
يتذكر فلا كراهة ايضا لعدم القصد.

(غنیۃ المستملی المعروف بالشرح الکبری ص ۳۵۰ فصل فی بیان ما یکرہ فی الصلاۃ)
وفی الہندیہ: لو ذکر ایه مکان آیه ان وقف وقفاتا ثم ابتدأ بایۃ اخرى او ببعض آیه لا
تفسد..... اما اذا لم یقف ووصل ان لم یغیر المعنی..... لا تفسد اما اذا غیر المعنی..... تفسد
عند عامة علمائنا وهو الصحيح.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۱ جلد ۱ الفصل الخامس فی زلۃ القاری)

د شرعی ضرورت نہ بغیر مونخ ماتول حرام دی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کہ سرے پے کور کنبی مونخ کوی دی دوران کنبی دبهرنہ خوک آواز او کری او دی وخت کنبی پے کور کنبی شوک نشته یا زنانه شته لیکن دغیر محرم کیدوپه وجه ئی جواب ورکړو. دی صورت کنبی فرض مونخ کونکې خپل مونخ مات کړی جواب ورکړی یا مونخ پوره کړی روستو جواب ورکړی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالحمید ایس وی درازنده دی آئی خان..... ۱۹۷۳/۲/۱۴
الجواب: مونخ د شرعی ضرورت نه بغیر فاسدول حرام دی. (۱). قال الله تعالى لا تبطلوا اعمالکم الاية. (۲). وهو الموفق.

د مونخ په دوران کنبی زلزلي راتللو باندې به خه کوی؟

سوال: خلق په کمره (کوټه) کنبی ولاړ وی مونخ کوی، دی دوران کنبی زلزله راغله، نو د مونخ په دوران کنبی به د کوټې نه بهراوخی یا مونخ به پوره کوی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: گل فراز مصری باندېه نو شهره..... ۸/فروری ۱۹۷۵ء.

الجواب: که زلزله سخته وه چه دآبادی د غورزیدلو غالب گمان وی نو د مونخ ختمول (یعنی کت کول) ضروری دی. او که نه داسې نه وی نو صرف جائز دی. ونظيره قطع الصلوة خشية سقوط الاعمی (فلیراجع الی مراقی الفلاح علی هامش الطحطاوی ص ۳۲۳). وهو الموفق.

(۱) قال العلامة شرنبلالی: والاصل ان نقض العبادة قصداً بلا عنر حرام لقوله تعالى ولا تبطلوا اعمالکم. (امداد الفتاح ص ۲۹۵ باب ادراک الفريضة مع الامام وغيره)

(۲) (سورة محمد پاره: ۲۶ آیت: ۳۳ رکوع: ۸)

(۳) قال العلامة حسن بن عمار بن علی الشرنبلالی: (و) يجوز قطعها لخشية (خوف) من (ذنب) ونحوه (علی غنم) ونحوها (او خوف تردی) ای..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د مونخ په حالت کنبی په زوره باندې "حق الله" یا "هو الله" ونیل

سوال: علمائے دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چہ که یوکس د مونخ په دوران کنبی په اوچت آواز سره "حق الله" یا "هو الله" او وائی روستو داکس بیا وائی چه مادا کار د و جد په حالت کنبی مجبوراً کړې دی سره مونخ فاسد یږي یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالله مانسهره..... ۱۴۰۳هـ.

الجواب: که دی سرې دا الفاظ د هوش په حالت کنبی وئیلې وی نو مونخ ئی صحیح دی، (۱). او که د بې هوشی په حالت کنبی ئی وئیلې وی نو د بې هوشی په وجه دده اودس او مونخ دواړه فاسد دی. (۲). وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) سقوط (اعمی) او غیره مما لا علم عنده (فی بئر ونحوه) کحفيرة وسطح واذا غلب علی الظن سقوطه وجب قطع الصلاة ولو فرضاً.

(مراقی الفلاح علی هامش الطحطاوی ص ۲۰۳ قبیل باب الوتر واحکامه)

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله فبسمل) يشكل عليه ما في البحر لو لدغته عقرب او اصابه وجع فقال بسم الله قيل تفسد لانه كالانين وقيل لالانه ليس من كلام الناس وفي النصاب وعليه الفتوى وجزم به في الظهيرية وكذا لو قال يارب كما في الذخيرة. (ردالمحتار ص ۴۵۹ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: وينقضه اغماء ومنه الغشي وجنون وسكر (قوله وينقضه اغماء) هو كما في التحرير آفة في القلب او الدماغ تعطل القوى المدركة والمحركة عن افعالها مع بقاء العقل مغلو بانهر، (قوله ومنه الغشي) بالضم والسكون تعطل القوى المحركة والحساسة لضعف القلب من الجوع او غيره قهستاني زاد في شرح الوهبانية بفتح فسكون وبكسرتين مع تشديد الياء وكونه نوعاً من الاغماء موافق لما في القاموس وحدود المتكلمين قال في النهر الا ان الفقهاء يفرقون بينهما كالاطباء اي بانه ان كان ذلك التعطل لضعف القلب واجتماع الروح اليه بسبب..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

درود او دعا و نیلو وخت کنی د امام متابعت ضروری دی.

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې دالتحیات لوستلو نه پس مقتدی په درود یا دعا و نیلو کښې مشغول دې په دې کښې امام سلام گرځوي نو مقتدی د امام سره په سلام کښې متابعت او کړی یا درود او دعا پوره کړی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: خواجه عبدالسلام چترال..... ۱۹۸۲ء/۵/۲۰

الجواب: د امام متابعت ضروری دې. (۱). وهو الموفق.

د پنځم رکعت د پاره د امام په قیام باندې د

مسبوق دمونځ حکم او د زنانه دمحاذات مسئله.

سوال: په امداد الفتاوی کښې دی چې امام په څلورم رکعت باندې قعد او کړه یا قعدې کولو نه بغیر پنځم رکعت دپاره او دریدلې دی نو که امام په څلورم رکعت باندې ناست وی بیا ولاړ وی نو مسبوق به انتظار کوی. که دې را واپس شو نو د سلام پورې به ورسره وی گڼې نو خپل مونځ به پوره کړی، او که هغه په څلورم رکعت ناست نه وی نو بیا به هم انتظار کوی که دپنځم رکعت دسجدي نه مخکښې را واپس شو نو بیا به ورسره هم دسلام پورې وی، او که را واپس نه شو نو دټولو مونځ باطل دې. (امداد الفتاوی).

(الف). دپورتني عبارت نه معلومېږي که امام په څلورم رکعت باندې کيناستو يا دناستي نه بغیر پنځم رکعت دپاره ولاړ دې نو دواړو صورتونو کښې به مسبوق

(بقیه حاشیه) بخنقه فی داخله فلا یجد منفذا فهو الغشی وان لامتلاء بطون الدماغ من بلغم فهو الاغماء ثم لما كان سلب الاختيار فی الاغماء اشد من النوم كان ناقضاء علی ای هیئة کان بخلاف النوم اسمعیل.

(ردالمحتار هاشم الدر المختار ص ۱۰۶ جلد ۱ بعید مطلب نوم الانبیاء غیر ناقض)

(۱) وفي الهندية: ولو سلم الامام قبل ان يفرغ المقتدى من الدعاء الذي يكون بعد التشهد او قبل ان يصلي على النبي ﷺ فانه يسلم مع الامام.

(فتاویٰ هندیه ص ۹۰ جلد ۱ الفصل السادس فيما يتابع الامام وفيما لا يتابعه)

دهغه اتباع نه کوی، بلکه چپ به کینی که دا امام دسجدي نه مخکښې راستی نو دهغه سره دې سجده سهوه او کړی او، په آخری سلام شروع کیدلو باندې دې او درېږی. او خپل مونځ دې پوره کړی. آیا دا مطلب صحیح دې؟

(ب). چې کله مسبوق د امام نه جدا شی او خپل مونځ پوره کولې شی نو که دده د مونځ پوره کولو په دوران کښې یاروستو د امام هغه مونځ فاسد شی یا د فرضو په ځای نفل شی نو آیا دمسبوق هغه فرض مونځ به صحیح وی؟

(ج). که امام (د آخری قعدې کولو نه پس او دریدلو په صورت کښې) پنځم رکعت او کړی او سجده سهوه هم او کړی او مونځ ختم کړی. نو آیا د امام او دهغه دمسبوق فرض مونځ به صحیح شی؟ دپهشتی زیور په باب مفسدات کښې لیکلې دی که سجدي ته تللو وخت کښې دزنانه سر دسړی دڅپو سره برابر شی نو بیا هم مونځ ختم شو. لیکن په ډیرو فتاویو کښې دا خبره معلومېږي چې دزنانه او سړی دقدم نه علاوه دبل اندام په برابر کیدلو سره مونځ نه فاسدېږي. (دسړی اوزنانه دقدم څه حصه چې دبل دقدم سره برابر شی نو هله مونځ فاسدېږي) نو که زنانه دسړی دقدم نه لږه شاته شی او مونځ کښې شامله شی اگر که دزنانه بعضي اندامونه درکوع او سجدي په حالت کښې دسړی دقدم یا دبل اندام سره برابر شی نو په دې سره دهیچا مونځ هم نه فاسدېږي. (شامی)

(۲). (الف). دواړو کښې کوم یو قول راجح دې؟

(ب). که دجمعې مونځ کوی او دسړی دیواندام سره دزنانه څه اندام دیورکن په مقدار دلگیدلو په وجه شهوت پیدا شی نو مونځ به فاسد وی یا مکروه؟

(ج). او که درکن نه کم اولگی نو بیا څه حکم دې مکروه تحریمي دی یا تزیهي دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق محله قطب الدین راو لېنډی شهر ۱۹۷۲، ۲۱۱۰

الجواب: (۱) الف. دامطلب صحیح دی لیکن دمسبق سره خاص نه دی در مقتدی دیاره هم داحکم دی "کمالاتی علی من راجع الی ردالمحتار ص ۵۰۲ جلد ۱ باب السهولانهم عبروا بالقوم فافهم".

(ب) که مونخ دفرضو په خانی نفل شی نو دمسبق مونخ صحیح نه شو او که پنجم رکعت دسجده کولو نه مخکینی راو اپسن شو نو مونخ صحیح دی. (۱) او که په مونخ کنبی دقعدی نه پس مرتد شو نو مونخ صحیح دی. (۲) فلیراجع الی ردالمحتار ص ۴۹۷، ۴۹۸ جلد ۱ باب الامامة (ج) ددوی مونخ فاسد نه دی. (ردالمحتار جلد ۱) (۳).

(۲) الف: راجح قول دادی چه دزنانه قدم کله دسری دیواندام سره برابرشی.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله ان بعد القعود) ای قعود الامام القعدة الاخير (قوله والا) ای وان لم يقعد وتابعه المسبوق لا تفسد صلاته لان ما قام اليه الامام على شرف الرقص ولعدم تمام الصلاة فان قيدها يشجدة انقلب صلاته نفلا فان ضم اليها سادسة ينهني للمسبوق ان يتابعه ثم يقضى ما سبق به وتكون له نافلة كالامام

(ردالمحتار ص ۳۳۳ جلد ۱ قبيل باب الاستخلاف)

قال ابن نجيم: وان لم يقعد لم تفسد حتى يقيد الخامسة بالسجدة فاذا قيدها بالسجدة فسدت صلاة الكل. (البحر الرائق ص ۳۷۸ جلد ۱ باب الحدث في الصلوة)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين: ان صلاة الامام متضمنة لصلاة المقتدى ولذا اشترط عدم مغايرتهما فاذا صحت صلاة الامام صحت صلاة المقتدى الا لمانع آخر واذا فسدت صلاته فسدت صلاة المقتدى لانه متى فسد الشئ فسد ما في ضمنه..... (قوله او فاقد شرط) وقيدنا ظهور البطلان بفوات شرط او ركن اشارة الى انه لو طرأ المفسد لا يعيد المقتدى في صلاته كما لو ارتد الامام او سعى الى الجمعة بعد ما صلى الظهر بجماعة وسعى هو دولهم فسدت صلاته فقط..... ومثله لو سلم القوم قبل الامام بعد ما قعد قدر التشهد ثم عرض له واحد منها فانها تبطل صلاته وحده وكذا اذا سجد هو للسجود ولم يسجد القوم ثم عرض له ذلك كما في البحر فهذه جملة مسائل تفسد فيها صلاة الامام مع صحة صلاة المؤتم ولا تنقض القاعدة السابقة بذلك لان هذا الفساد طارئ على صلاة الامام بعد فراغ الامامة فلا امام ولا مؤتم في الحقيقة. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۳۸ جلد ۱ مطلب المواضع التي تفسد صلاة الامام دون المؤتم)

﴿۳﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله وخصه الزيلعي) حيث قال المعتبر في المحاذاة الساق والكعب في الاصح وبعضهم اعتبر القدم..... (بقية حاشية اگلے صفحہ پر)

نومونخ به فاسدوی. فلیراجع الی ردالمحتار ص ۳۸۵ جلد ۱ (۱)

(ب) صرف شهوت مفسد نه دی، ترخوچه باقاعده محاذات نه وی موجود شو. (۲) البته قصداً او ارادة شهوت پیدا کول مکروه دی. او دقواعدو نه کراحت تنزیهی معلومیبری (لانه من المبادی) که درکن مقدار وی یا کم فقط.

د جنک په حالت کنبی دسائرین په آواز باندي

مونخ یا خطبه پریخودل او خندق ته کوزیدل

موال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه که دفضائی حملې سائرین دمونخ په وخت کنبی اوشی نومونخ به پوره کوی یا دبچاؤ دپاره به خندق ته کوزیږی. دغه شان که امام دجمعی په ورځ وعظ کوی. او دخطري سائرین او وهلي شی نو وعظ به اوری یا به خندق کنبی کوزیږی؟ بینوا توجروا. المستفتی: عطاء محمد کلرک آفس دی انجنيئر ملاکنډ ایجنسی.

(بقیه حاشیه) فعل قول البعض لو تاخرت عن الرجل ببعض القدم تفسد وان كان ساقها وكعبها متأخرا عن ساقه وكعبه وعلى الاصح لا تفسد وان كان بعض قدمها محاذيا لبعض قدمه..... المحاذاة ان يحاذي عضو منها عضوا من الرجل حتى لو كانت المرأة على الظلة ورجل بحداتها اسفل منها ان كان يحاذي الرجل شيئا منها تفسد صلاته..... لان المراد بقوله ان يحاذي عضو منها هو قدم المرأة لا غير فان محاذاة غير قدمها لشي من الرجل لا يوجب فساد صلاته. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۲۳ جلد ۱ قبيل مطلب الواجب كفاية هل يسقط بفعل الصبي وحده)

﴿۱﴾ قال ابن عابدين: المحاذاة ان يحاذي عضو منها عضوا من الرجل حتى لو كانت المرأة على الظلة ورجل بحداتها اسفل منها ان كان يحاذي الرجل شيئا منها تفسد صلاته وانما عين هذه الصورة لتكون قدم المرأة محاذية للرجل.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۲۳ جلد ۱ قبيل مطلب الواجب كفاية هل يسقط الخ)

﴿۲﴾ قال ابن عابدين: (قوله لانه في المرأة غير معلول بالشهوة) اي ليست علة الفساد الشهوة ولذا افسدنا بالعجز والشهوة وبالمحرم كامه وبتة. واما عدم الفساد فيمن لم تبلغ حد الشهوة كبنت سبع فلقصورها عن درجة النساء فكان الامر بتأخيرهن غير شامل لها ظاهراً هذا ما ظهر لي فتامله. (ردالمحتار ص ۳۲۶ جلد ۱ مطلب الواجب كفاية هل يسقط بفعل الصبي)

الجواب: قال الله تعالى: لا تبطلوا اعمالكم (۱). ددینہ معلوم شو چه دَمونخ فاسدول (د ضرورت شرعی نه بغیر) حرام دی (۲). اود تجربی نه معلومه ده چه دسانرن وهلو سره چرته هم حمله نه کیږی او که حمله کیږی هم نو غالباً په اوده وغیره او سرکاری او فوجی ځایونو باندې کیږی. لهذا صرف د خطري او احتمال په وجه د مونخ اود خطبي نه تلل جائز نه دی. اود وعظ (کوم چه د خطبي نه مخکښي دی) په وخت کښي پاسیدل او خندق کښي سملاستل جائز دی ځکه چه وعظ اوریدل مستحب دی فقط وهو الموفق.

په مونخ کښي د غاري تازه کولو حکم

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښي څه فرمائي چه په مونخ کښي د غاري تازه کول څه حکم دي؟ بينوا توجروا.

المتستفي: از مدرسه اسلاميه منهاج العلوم ترناب.

الجواب: د کوم قسم غاري تازه کولو او توخی کولو نه چه الفاظ نه پيدا کیږی هغه مفسد نه دي. اود کوم نه چه حروف پيدا کیږی نو بغیر ضرورت نه هغه مفسد دي. او عند الضرورت مباح دي. کما فی فتح القدير (۳). وهو الموفق.

﴿۱﴾ (پاره: ۲۶ سورة محمد آیت: ۳۳ رکوع ۷)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن الهمام: (ضرورة صيانه) اي المؤدى يفيد ان الملاحظ لزومه او لاصيانة المؤدى الواقع قرينة عن البطالة لان مورد النص قال تعالى ولا تبطلوا اعمالكم وهو اعم من ابطالها قبل اتمامها بالافساد او بعده بفعل ما يحبطه ونحوه فلذلك لزم الاتمام بقى ان يقال ان لزوم الاتمام هل يستلزم شرعا القضاء بتقلير عدمه الخ. (فتح القدير ص ۳۹۶ جلد ۱ فصل فى القراءة) ﴿۳﴾ (وان تنحج بغير عذر) بان لم يكن مدفوعا اليه (وحصل به الحروف ينبغى ان يفسد عندهما وان كان بعذر فهو عفو كالعطاس). قال ابن الهمام: (قوله ينبغى) انما لم يجزم بالجواب لثبوت الخلاف فيما اذا لم يكن مدفوعا له بل فعله لتحسين الصوت فعند الفقيه اسمعيل الزاهد تفسد وعند غيره لا وهو الصحيح لان ما للقراءة ملحق بها وكذا لو تنحج للاعلام انه فى الصلاة ولو نفخ مسموعا فسدت واختلف فى معنى المسموع فالحلوانى وغيره ما يكون له حروف كاف تف تفسد والا فلا تفسد وبعضهم لا يشترط الحروف الا فى الفساد بعد كونه مسموعا واليه ذهب شيخ الاسلام وعلى هذا لو نغطائرا او دعاه بما هو مسموع.

(هدايه مع فتح القدير ص ۳۳۶، ۳۳۷ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

په کعبه کښي محاذات المرأة (د عالمگیری عبارت وضاحت)

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښي څه فرمائي چه په مونخ کښي هغه کوم صورت دي چه په هغې کښي زنانه نزدې ولاړه وي نو دسري مونخ ماتېږی. په هغې کښي د محاذات مفهوم يعنى مخامخ کيدل، مقابل کښي يو بل ته مخ کول يا د امام مخي ته د زنانه شا کول مراد دی. يا زنانه سره برابري يا بکس طرف ته او دریدل او مخکښي روستو نه. دلاندینی عبارت د مفهوم مطابق چه په کوم صورت کښي د امام مونخ ماتېږی دهغې محل څه دي؟ ولوقام الامام فى الكعبة وتحلق المقتدون حولها جاز اذا كان الباب مفتوحا كذا فى التبيين، وان وقفت امرأة بجذاء الامام ونوى الامام امامتها فان استقبلت الجهة التى استقبلها الامام فسدت صلوته وان استقبلت الجهة الاخرى لاتفسد، كذا فى الظهيرية، غالباً دي صورت کښي مخامخ کيدل يعنى يو بل ته مخ کولو والا مفهوم خو کيدلې شى چه د کعبې دروازه پرانستې ده ليکن نزدې او برابر نښي او بکس طرفته مفهوم نشي کيدلې، ځکه چه امام په کعبې کښي دننه دي او مقتدى بهر دي، ددې عبارت صحيح ترجمه او مطلب به څه وي؟ بينوا توجروا المستفتي: مجلس منتظمه اشاعت فتاوى هندیه سهگل ضلع جهلم ۱۹۷۰ء ۱۷/۵

الجواب: فاسدونکې محاذات درې صورتونو ته شامل دي. بنسې طرفته بلا فصل، بکس طرف ته بلا فصل، مخي ته يعنى بالمقابل (شامی). دا استقبال د اتحاد په وخت او په کعبه کښي دننه د جهت اختلاف شته، لهذا دا محاذات مفسد نه دي. (فليراجع الى رد المحتار ص ۵۳۸ جلد ۱) اودا حکم په کعبه کښي په درې صورتونو کښي دي ځکه چه زنانه هم په کعبه کښي دننه ده ليکن دهغې جهت مخالف دي. وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال ابن عابدين رحمه الله: (تنبيه) اعترض فى البحر تفسير المحاذاة بما ذكرهنا الزيلعى بانه قاصر لانه لا يشمل التقدم وقد صرحوا بان المرأة... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

فتاویٰ ترمذی
الجواب: قال الله تعالى: لا تبطلوا اعمالكم. (۱) ددینه معلوم شو چه دمنوخ فاسدول (د ضرورت شرعی نه بغیر) حرام دی. (۲) اود تجریدی نه معلومه ده چه دساترن وهلو سره چرته هم حمله نه کیږی او که حمله کیږی هم نو غالباً په اډه وغیره او سرکاری او فوجی ځایونو باندې کیږی. لهذا صرف د خطري او احتمال په وجه د منوخ اود خطبي نه تلل جائز نه دی. اود وعظ (کوم چه د خطبي نه مخکښې دی) په وخت کښې پاسیدل او خندق کښې سملاستل جائز دی ځکه چه وعظ اوریدل مستحب دی. فقط وهو الموفق.

په مונخ کښې د غاري تازه کولو حکم

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه په مونخ کښې د غاري تازه کول څه حکم دي؟ بينوا توجروا.

المتستفي: از مدرسه اسلاميه منهاج العلوم ترناب.

الجواب: د کوم قسم غاري تازه کولو او توخي کولو نه چه الفاظ نه پيدا کيږی هغه مفسد نه دي. اود کوم نه چه حروف پيدا کيږی نو بغیر ضرورت نه هغه مفسد دي. او عند الضرورت مباح دي. کما في فتح القدير. (۳) وهو الموفق.

﴿۱﴾ (پاره: ۲۶ سورة محمد آيت: ۳۳ رکوع ۷)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن الهمام: (ضرورة صيانتة) اي المؤدى يفيد ان الملاحظ لزومه او لاصيانة المؤدى الواقع قرينة عن البطالة لان مورد النص قال تعالى ولا تبطلوا اعمالكم وهو اعم من ابطالها قبل اتمامها بالافساد او بعده بفعل ما يحبطه ونحوه فلذلك لزم الاتمام بقى ان يقال ان لزوم الاتمام هل يستلزم شرعا القضاء بتقدير عدمه الخ. (فتح القدير ص ۳۹۶ جلد ۱ فصل فى القراءة) ﴿۳﴾ (وان تنحج بغير عذر) بان لم يكن مدفوعا اليه (وحصل به الحروف ينبغى ان يفسد عندهما وان كان بعذر فهو عفو كالعطاس). قال ابن الهمام: (قوله ينبغى) انما لم يجزم بالجواب لثبوت الخلاف فيما اذا لم يكن مدفوعا له بل فعله لتحسين الصوت فعند الفقيه اسمعيل الزاهد تفسد وعند غيره لا وهو الصحيح لان ما للقراءة ملحق بها وكذا لو تنحج للاعلام انه فى الصلاة ولو نفخ مسموعا فسدت واختلف فى معنى المسموع فالحلوانى وغيره ما يكون له حروف كاف تف تفسد والا فلا تفسد وبعضهم لا يشترط الحروف الا فى الفساد بعد كونه مسموعاً واليه ذهب شيخ الاسلام وعلى هذا لو نفرطائراً او دعاه بما هو مسموع. (هداياه مع فتح القدير ص ۳۴۶، ۳۴۷ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

په کعبه کښې محاذات المرأة (د عالمگیری عبارت وضا)
 سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښې څه فرمائي چه په مونخ کوم صورت دي چه په هغې کښې زنانه نزدې ولاړه وی نو د ماتیرې په هغې کښې د محاذات مفهوم یعنی مخامخ کیدل، مقبل بل ته مخ کول یا د امام مخې ته د زنانه شا کول مراد دی یا زنانه یا گس طرف ته اود ریدل او مخکښې روستون نه دلاندینی عبا مطابق چه په کوم صورت کښې د امام مونخ ماتیرې دهغې م ولوقام الامام فى الكعبة وتخلق المقتدون حولها جاز اذا كان الباب التبيين، وان وقفت امرأة بجزاء الامام ونوى الامام امامتها فان استقبلها الامام فسدت صلوته وان استقبلت الجهة الاخرى لا الظهريه، غالباً دي صورت کښې مخامخ کیدل یعنی یوبل ته د مفهوم خو کیدلې شی چه د کعبې دروازه پرانستې ده لیکن نزدې او گس طرفته مفهوم نشی کیدلې، ځکه چه امام په کعبې کښې مقتدی بهر دي، د دي عبارت صحیح ترجمه او مطلب به څه وی المستفتی: مجلس منتظمه اشاعت فتاویٰ هنديه سهگل ضلع جهلم.

الجواب: فاسد ونکې محاذات درې صورتونو ته شامل دي بلا فصل، گس طرف ته بلا فصل، مخې ته یعنی بالمقابل (شام) اتحاد په وخت او په کعبه کښې دننه د جهت اختلاف شته، له مفسد نه دي. (فليراجع الى رد المختار ص ۵۳۸ جلد ۱) اود احکم په درې صورتونو کښې دي ځکه چه زنانه هم په کعبه کښې دهغې جهت مخالف دي. وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال ابن عابدين رحمه الله: (تنبيه) اعترض فى البحر تفسير الزيلعي بانه قاصر لانه لا يشمل التقدم وقد صرحوا بان المرأة.. (بقية حان)

پہ لاؤد سپیکر باندی مونخ او خطبہ او د "ایذاء"

پہ صورت کنبی د تلاوت وغیرہ حکم.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ لاؤد سپیکر باندی د جمعے مونخ او خطبہ او حافظانو بعضی وختونو کنبی تلاوت او ختم القرآن وغیرہ جائز دی یانہ؟ ہر کله چہ ضرورت ہم وی چہ دہغی نہ بغیر آواز نہ اوریدلے کیڑی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی عبدالغنی مردان..... ۱۲/ربیع الاول ۱۴۰۱ھ.

الجواب: پہ لاؤد سپیکر باندی مونخ او خطبہ ورکول بذات خود نہ ممنوع دی نہ مطلوب دی.

ولیس فیہ العلم من خارج الصلوة بل هذه الآلة واسطة ليعرف حال الامام ونظيره مارواه ابو داؤد وغيره من تعرف بعض الصحابة انقضاء صلاة النبي ﷺ بتكبير الصفوف الاول ﴿١﴾ البتہ د خارجی عوارضو مثلاً د آوازونو جنگیدل، چاتہ تکلیف ورکول وغیرہ وجوہاتو پہ بناء باندی بہ ممنوع وی.

یدل علیہ ما فی رد المحتار ص ۶۱۸ جلد ۱ قال اجمع العلماء سلفاً وخلفاً علی استحباب ذکر الجماعة فی المساجد وغیرہا الا ان يشوش جهرهم علی نائم او مصل او قاری فافهم ﴿٢﴾.

نوٹ: چہ کوم کس تہ دتیلی ویزن وغیرہ د آواز پہ نشر کولو باندی اعتراض نہ وی نو دہغہ اعتراض د اعتراض قابل دی. وهو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) الواحدة تفسد صلاة ثلاثة اذا وقعت في الصف من عن يمينها ومن عن يسارها ومن خلفها فالتفسير الصحيح للمحاذاة المفسدة ان تقوم بجانب الرجل من غير حائل او قدامة واجاب في النهر بان المرأة انما تفسد صلاة من خلفها اذا كان محاذيالها.

(رد المحتار ص ۲۲۳ جلد ۱ باب الامامة مطلب الواجب كفاية هل يسقط بفعل الصبي)

عن عبد الله بن عباس قال كان يعلم انقضاء صلوة رسول الله ﷺ بالتكبير.

داؤد ص ۱۵۰ جلد ۱ باب التكبير بعد الصلوة)

المحتار ص ۲۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر في المساجد)

پہ مونخ او خطبہ کنبی د لاؤد سپیکر استعمال جائز دی.

سوال: د جمعے او اخترونو پہ خطبہ کنبی د لاؤد سپیکر استعمال جائز دی یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ حبیب الرحمن قریشی پھگواری راولپنڈی ۲۷/دسمبر ۱۹۷۹ء
الجواب: پہ مونخ او خطبہ کنبی د لاؤد سپیکر استعمال بذات خود جائز دی برابرہ خبرہ دہ چہ پہ دی آلی سرہ د اصلی آواز او چتیدل حقیقی وی یا دہغی تصویر اوریدلے کیڑی. ﴿١﴾

اما علی التقدير الاول فالامر ظاهر واما علی التقدير الثاني فلانها واسطة لتعرف حالات الامام لا انها يؤتم به ونظيره مارواه ابو داؤد عن ابن عباس رضي الله عنهما انهم كانوا لا يعرفون انقضاء الصلوة الا بالذكر فافهم ﴿٢﴾
البتہ کہ د تصادم پہ وجہ د اشتباه خطرہ وی نو اجتناب ضروری دی. ﴿٣﴾. هو الموفق.

پہ جہادی میدان کنبی پہ سورلے باندی

د ادا کری شوی مونخ اعادہ بہ نشی کولی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ میدان جنگ او جہاد

﴿١﴾ د لاؤد سپیکر متعلق د سائنسدانانو تحقیق دادی چہ د لاؤد سپیکر آواز پخیلہ د خبری کونکے آواز وی چہ ددی آلی پہ ذریعے سرہ مضبوطی پہ عکس او صدائی بازگشت کنبی آواز او تنبیڑی نو پہ دویم حل اوریدلے کیڑی، او پہ لاؤد سپیکر کنبی ہم دغہ آواز د رو نہ تیزیڑی او پہ دی کنبی دوه آوازونہ نہ اوریدلے کیڑی.
(وللتفصيل فليطالع امداد الفتاوى ص ۵۸۲ تا ۶۰۸)..... (از مرتب)

﴿٢﴾ ان ابن عباس اخبره ان رفع الصوت للذكر حين ينصرف الناس من المكتوبة كان ذلك على عهد رسول الله ﷺ وان ابن عباس قال كنت اعلم اذا انصرفوا بذلك واسمعه.
(سنن ابی داؤد ص ۱۵۰ جلد ۱ باب التكبير بعد الصلوة)

﴿٣﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: اجمع العلماء سلفاً وخلفاً علی ذکر الجماعة فی المساجد وغیرہا الا ان يشوش جهرهم علی نائم او مصل او قاری.
(رد المحتار ص ۲۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر)

کنبی ددسن په مثابه کنبی چه دکوزیدلو سهولت نه وی، په سورلی باندي په ناستي ناستي مونخ کول صحيح دی. نو بیا ددي مونخ اعاده واجب ده یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق غفرله ای ۲۳۶ راو لپنډی..... ۲/محرم ۱۳۹۲ هـ.

الجواب: اعاده نشته (هنديہ ص ۱۶۵ جلد ۱). (۱). وهو الموفق.

په قالین باندي د صليب په شکل باندي مونخ کول

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کنبی چه فرمائي چه په کوم قالين يا دري باندي د صليب (x) شکل موجود وی په هغې باندي مونخ کول جائز دی يا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی زلمي خان ابو ظهبي الامارات العربية المتحدة ۱۴۰۱/۵/۳۰ هـ
الجواب: دا جوړ کړي شوي شکل د صليب دي ددي جوړول هر حالت کنبی مکروه دی، لیکن په دي او دریدل مونخ کول مکروه نه دی. البته په صليب او تصویر باندي سجده کول مکروه دی.

لما فی الهنديه وفي البساط روايتان والصحيح انه لا يكره على البساط اذا لم يسجد على التصاوير ﴿٢﴾ ص ۱۱۳ جلد ۱ وفي رد المحتار ص ۲۰۶ جلد ۱ والظاهر انه يلحق به الصليب وان لم يكن تمثال ذي روح ﴿٣﴾ قلت واليه ميلان الامام البخاري ﴿٣﴾. وهو الموفق

﴿١﴾ وفي الهنديه: فان اشتد الخوف صلوا ركباناً فرادى يومون بالركوع والسجود الى اى جهة شأوا اذا لم يقدر على التوجه الى القبلة كذا في الهدايه..... ولا يصلون بجماعة ركباناً الا ان يكون الامام والمقتدى على دابة فيصح اقتداء المقتدى به واذا صلى بالايماء لم تلزمه الاعادة. (فتاوى هندية ص ۱۵۶ جلد ۱ الباب العشرون في صلاة الخوف)

﴿٢﴾ (فتاوى هندية ص ۱۰۷ جلد ۱ الفصل الثاني فيما يكره الصلاة وما لا يكره)

﴿٣﴾ (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۲۷۹ جلد ۱ مطلب مكروهات الصلاة)

﴿٤﴾ محمد بن اسماعيل البخاري رحمه الله د صحيح بخاري ابواب او تراجم يو دقيق نظر سره مدون کړی دی هم په دي وجه وئيلي شي چه (ان فقه البخاري في تراجمه) يعنى دوى فقه اصول علم کلام وغيره مختلف علمونه په دي کنبی جمع کړی دی. مطلب دا چه فقهي حافظ سره دوى کوم مسائل اختيار کړی دی دهغي ابواب او باقى حاشيه په راروانه صفحه.

په مونخ کنبی بي اختياره د ژبي نه جل جلاله او صلى الله عليه وسلم وتل سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کنبی چه فرمائي چه په مونخ کنبی د چانه د الله نوم واورې نو جل جلاله يا د حضور ﷺ نوم واورې نو صلى الله عليه وسلم جواباً نه بلکه بي اختياره د ژبي نه اوځی نو دامکروه تحریمی دی يا مکروه تنزیهی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق ایف ۲۸۷ نشر آباد..... ۱۲/ذی الحجه ۱۳۸۹ هـ.

الجواب: چه کله جواباً نه وی نو مفسد نه دی. (۱). الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۱۸ جلد ۱. اود کراحت متعلق بتصريح ملاؤ نه شوه، لیکن د قواعده مغلومیري که اضطرار وی نو کراحت نشته او که اراده وی د تعظیم اراده نو کراحت تحریمی دي. (۲). (لکونه منویا للاستماع). فقط.

(بقیه حاشیه) تراجم نه ښکاره کيږي دغه شان په دغه مسائلو کنبی د صليب نشان د تصویر په حکم کنبی داخلول هم دی او په حدیث کنبی د صليب ذکر نشته. او په ترجمه الباب کنبی ئي ذکر کړي دي.

ولذا قال سيدى وشيخى المفتى اعظم مفتى محمد فريد دامت برکاتهم، واليه ميلان الامام البخارى حيث قال: باب ان صلى في ثوب مصلب او تصاوير هل تفسد صلاته وما ينهى من ذلك (صحيح البخارى ص ۵۴ جلد ۱ كتاب الصلوة)..... (از مرتب)

﴿١﴾ قال العلامة الحصكفى رحمه الله: سمع اسم الله تعالى فقال جل جلاله او النبى ﷺ فصلى عليه او قرأ الامام فقال صدق الله ورسوله تفسد ان قصد جوابه.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۲۵۹ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

﴿٢﴾ قال ابن عابدين: (قوله تفسد ان قصد جوابه) ذكر في البحر انه لو قال مثل ما قال

المؤذن ان اراد جوابه تفسد وكذا لو لم تكن له نية لان الظاهر انه اراد به الاجابة وكذلك اذا

سمع اسم النبى ﷺ فصلى عليه فهذا اجابة، ويشكل على هذا كله ما مر من التفصيل فيمن سمع

العاطس فقال الحمد لله تامل واستفيد انه لو لم يقصد الجواب بل قصد الشاء والتعظيم لا تفسد

لان نفس تعظيم الله تعالى والصلاة على نبيه ﷺ لا ينافي الصلاة كما في شرح المنية.

(رد المحتار هامش الدر المختار ص ۲۵۹ جلد ۱ قيل مطلب في التشبه باهل الكتاب)

پہ مونخ کونکی باندی ناپاکہ مرغی یا ماشوم کیناستل

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کہ دَمونخ کونکی پہ بدن باندی یوہ مرغی یا ماشوم کینی آوپہ هغی باندی دَمونخ دفساد پہ مقدار پلیتی لگیدلے وی نو کم نہ کم خومره وخته پوری ناستی سره مونخ فاسدیبری خکہ چہ د کیناستلونه پس مرغی یا ماشوم لرے کیدلے هم شی؟ بینوا توجروا المستفتی: اکرام الحق نشترآباد راولپنڈی ۱۷/۹/۱۹۲۹

الجواب: دمرغی پہ کیناستلو سره خہ نقصان نہ کیبری. کہ ماکول اللحم وی اوکہ غیر ماکول اللحم، پاکہ وی اوکہ ناپاکہ وی او ماشوم چہ نیولو نہ بغیرهم نہ غورخیبری نویاداحکم دے اوکہ ورسره ماشوم وی چہ دنیولو نہ بغیر غورخیبری نوکہ دهغه بدن پاک وی خوداحکم دے اوکہ ناپاکہ وی نو درکن د مقدار نہ کم مضر نہ دے. او درکن پہ مقدار یا زیات مونخ فاسدونکی دے او گوری، (عالمگیری ص ۶۵ جلد ۱). (۱). ویدل علیه حدیث حمل امامة بنت زینب. (۲). فقط

د مونخ کونکی پہ بدن باندی د ناپاکہ سپی او ناپاکہ مرغی

پہ کیناستلو سره دَمونخ پہ فساد کنبی معمولی فرق

سوال: محترم حضرت مفتی صاحب السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته! آدابونه پس ستاسو د عزت والا جواب ملاؤ شو، د خوشحالی باعث شو. خو

﴿۱﴾ وفي الهنديه اذا وضع في حجر المصلي الصبي الغير المستمك وعليه نجاسة مانعة ان لم يمكث قلر ما امكنه اداء ركن لا تفسد صلاته وان مكث تفسد بخلاف ما لو استمسك وان طال مكثه وكذا الحمامة المستنجسة اذا جلست عليه هكذا في الخلاصه وفتح القدير. (فتاویٰ عالمگیری ص ۶۳ جلد ۱ قبیل استقبال القبلة)

﴿۲﴾ قال العلامة محمد امين ابن عابدين: قد ورد في الصحيحين وغيرهما عن ابي قتادة ان النبي ﷺ كان يصلي وهو حامل امامة بنت زينب بنت النبي ﷺ فاذا سجد وضعها واذا قام حملها، وقد اجيب عنه باجوبة منها ما ذكره الشارح انه منسوخ بما ذكره من الحديث وهو م. دود بان حديث ان في الصلاة لشغلا كان قبل الهجرة وقصة امامة بعدها ومنها ما في البدائع لم يكره منه ذلك لانه كان محتاجا اليه لعدم..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

اوس یوبل اشکال دے هغه داچه د حضرت تهنوی صاحب مدظلہ افاضاتو کنبی دے (پہ بهشتی زیور یا امداد الفتاویٰ کنبی. ماخوذ از شرح تنویر ورد المحتار) چہ کہ دَمونخ کونکی پہ بدن باندی سپی کینی او دهغه دخلي نه لارې نه اوخی نوپه هغی سره مونخ نه فاسدیبری دلته جناب لیکلې دے چہ کہ مرغی ناپاکه هم په مونخ کونکی باندی کینی نومونخ نه فاسدیبری (عالمگیری، اوس سوال دا دے چہ کله د سپی دخلي نه لارې اوخی یعنی په ناپاکه سپی سره چہ کله مونخ فاسدیبری نوپه ناپاکه مرغی سره ولې نه فاسدیبری جال دا چہ دوره خناوران دے؟ په مرغی اوسپی کنبی خہ فرق دے؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق مکتبه اسلامیه نشترآباد راولپنڈی.

الجواب: سپی بغیر د نیولونه په بدن باندی ټینګیدلې شی لهذا د مرغی اوسپی په حکم کنبی بل خہ فرق نشته دے صرف د افرق دے چہ سپی دخلي نه چہ کله لارې اوخی نو د مونخ کونکی بدن یا جامې خامخا پلټیبری نو هغه مونخ فاسدونکی دے. گنې نوک په سپی پاک وی اوک په ناپاک دهغه کیناستل ضرر رسونکې نه دے. (صرح به فی رد المحتار ص ۱۹۲ جلد ۱). (۱). فقط.

(بقیه حاشیه) من یحفظها او للتشیع بالفعل ان هذا غیر مفسد ومثله ایضا فی زماننا لا یکره لو احد منا فعله عند الحاجة اما بدونها فمکروه، وقد اطل المحقق بن امیر حاج فی الحیلة فی هذا المحل ثم قال ان کونه للتشیع بالفعل هو الصواب الذی لا یعدل عنه کما ذکره النوی لانه ذکر بعضهم انه بالفعل اقوی من القول ففعله ذلک لیان الجواز وان الادمی طاهر و ما فی جوفه من النجاسة معفو عنه لکونه فی معدته وان کباب الاطفال واجسادهم طاهرة حتی تحقق نجاستها وان الافعال اذا لم تکن متوالیه لا تبطل الصلاة فضلا عن الفعل القلیل الی غیر ذلک. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۲۸۳ جلد ۱ قبیل مطلب فی احکام المسجد)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله ولا صلاة حامله) قال فی البدائع قال مشایخنا من صلی وفی کمه جرو تجوز صلاته وقیده الفقیه ابو جعفر الهندواني بکونه مشدود الفم، وفی المحيط صلی ومعه جرو وکلب او مالا یجوز الرضوء بسؤره قیل لم یجز والاصح انه ان کان فمه مفتوحا لم یجز لان لعابه یسيل فی کمه..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

پہ مونخ کنبی بی اختیارہ د بعضی الفاظ د خلی نہ وتل او ژرل

سوال: حضرت شیخ الحدیث والفقیر حضرت مفتی صاحب السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته (۱) علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی جہ کوم د عشق او محبت پہ وجہ بی اختیارہ د خلی نہ دا الفاظ او باسی جہ "یا الہی تو میرا ہے" یا دا الفاظ او وائی "یا صرف میرے الله" دا الفاظ وئیل خنگہ دی؟ (۲) کہ یوسری پہ مونخ کنبی د ویری نہ او ژاری لیا د ژرا آواز او باسی یا د خلی نہ د یا الله آواز او باسی، نو آیا دے سرہ مونخ فاسدیری؟ بینوا توجروا

المستفتی: رحمت کریم د اک اسماعیل خیل نوشہرہ .. یکم ذالحجہ ۱۳۸۹ھ
الجواب: (۱) کہ دمکراو دھوکے دوجے نہ نہ وی نو دے کنبی ہیخ حرج نشته خکہ چہ پہ غیر اختیاری امور و کنبی نیول نہ وی. (۱) (۲) مونخ نہ فاسدیری. (۲) وهو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) فینجس لو اکثر من قدر الدرهم ولو مشدودا بحيث لا یصل لعابه الی ثوبه جاز لان ظاهر کل حیوان طاهر لا یتنجس الا بالموت ونجاسة باطنه فی معدته فلا یظهر حکمها کنجاسة باطن المصلی، والا شبه اطلاق الجواز عند امن سیلان القدر المانع قبل الفراغ من الصلاة كما هو ظاهر ما فی البدائع حلیہ و اشار شارح بقوله ولو کبیرا الی ان التقیید بالجبر واصحة التصویر بكونه فی کمه كما فی النهر وشرح المقدسی لا لما ظنه فی البحر من ان الکبیر ماواه النجاسات فلا تصح صلاة حامله فانه یرد علیه كما قال المقدسی ان الصغیر كذلك ثم الظاهر ان التقیید بالحمل فی الكم مثلا لا خراج ما لو جلس الکلب علی المصلی فانه لا یتقید بربط فمه لما صرح به فی الظهیریة من انه لو جلس علی حجره صبی ثوبه نجس وهو یستمسک بنفسه او وقف علی رأسه خمَام نجس جازت صلاته.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۳ جلد ۱ باب المیاء)

(۱) قال العلامة عماد الدین ابن کثیر: (قوله لا یتقید الله نفسا الا وسعها) ای لا یتقید احدا فوق طاقته، وهذا من لطفه تعالیٰ بخلقه ورافته بهم واحسانه الیهم وهذه هی النسخة المفعلة لما کان اشفق منه الصحابة فی قوله وان تبدوا ما فی..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

پہ مونخ کنبی غیر عربی ژبہ باندي دعا کول او د مغلوب الحال د مونخ حکم

سوال: بخدمت جناب حضرت مولانا مفتی صاحب دارالعلوم حقانید اکوړه خټک گزارش دے چہ پہ "ماہنامہ الحق" د فروری سنہ ۱۹۷۰ء پہ شمارہ کنبی د علوم و معارف "عنوان" لاندې "یوہ واقعہ اولوستلہ نوخہ غلط فہمی او شوه. هغه واقعہ د مولوی تجمل حسین صاحب دہ. چہ پہ هغې کنبی مولانا صاحب پہ مونخ کنبی پندنامہ وغیرہ لوستل شروع کړې وو، او حضرت عبدالرحمن جامی منع نہ کړلو او خنډل ئې، لیکن اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ لیکلې دی چہ مونخ نہ وو فاسد شوی خکہ چہ فقہاؤ لیکلې دی چہ پہ مونخ کنبی دعا کہ پہ غیر عربی ژبہ کنبی وی نو حرام دہ لیکن مفسد صلوٰۃ نہ دی او حرمت خکہ نہ وو چہ مغلوب الحال وو معذوروو، ټول عبارتونه چہ می اولوستل نو ذہن کنبی خہ سوالونه پیدا شوي دی، چہ لاندینی دی امید دے حہ نسلی بخش جواب را کړی.

(۱) آیا پہ مونخ کنبی پندنامہ یابل خہ دعا پہ غیر عربی ژبہ کنبی لوستلو سرہ واقعی مونخ نہ فاسدیری؟ (۲) کو موفقہاؤ د اصحیح گر خولی د هغوی نومونه سرہ دحوالو لیکي. (۳) کہ پہ مونخ کنبی غیر عربی ژبہ کنبی دعا لوستل حرام دی نوبیا مونخ ولې نہ فاسدیری؟ (۴) آیا د مغلوب الحال مونخ صحیح دے؟ (۵) آیا د مغلوب الحال دپارہ پہ مونخ کنبی غیر عربی ژبہ کنبی دعا غوښتل جائز دی؟ (۶) کہ دا ټول هر خہ جائز دی نوبیا د اکثر فضل الرحمن او نور

(بقیہ حاشیہ) انفسکم او تخفوه یحاسبکم به الله ای هو وان حاسب وسأل لكن لا یعذب الا بما یملک الشخص دفعه فاما ما لا یملک دفعه من وسوسة الشیطان عدینہا فهذا لا یتکلف به الانسان وکراهیة الوسوسة السيئة من الايمان.

(تفسیر ابن کثیر ص ۴۴۷ جلد ۱ سورة البقرہ آیت نمبر: ۲۸۶)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله لا لذكر الجنة او نار) لان الاتین ونحوہ اذا کان یذكرهما صار كأنه قال اللهم انی اسألك الجنة واعوذیک من النار ولو صرح به لا تفسد صلاته وان کان من وجع او مصیبة صار كأنه یقول انا مصاب فعزونی ولو صرح به تفسد کذا فی الکافی درر. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۸ جلد ۱ باب ما یفسد الصلاة وما یکره فیها)

حضرات چہ مونخ پہ اردو کنبی جائز وائی دھغوی ولې مخالفت کیدلې شی
تسلې را کړئ. ددواړو جهتونو ثواب حاصل کړئ؟ بینوا توجروا.
المستفتی: حافظ عبدالستار ریل بازار صادق آباد.

الجواب: (۱، ۲) د عربی ژبی نه علاوه نور ژبو کنبی دعا کولو ته مصنف
درمختار حرام وئیلې دی. "حيث قال دعا بالعربية وحرم غيرها (هامش ردالمحتار ص
۸۶ جلد ۱). لیکن د ردالمحتار نه معلومېږي چہ کله ددې مدلول معلوم وی
یعنی دعا کولو والا ددې په مطلب پوهیږي نو جائز دی. لیکن دا د قرامتی
بمالکی قول دې اود والوالجیه د تعلیل نه ددې خلاف اولی معلومېږي. صرح به
العلامة الشامي في صفحة السابقة، اودمونخ عدم فسادهم په دې صفحه کنبی
مستور دی. حیث قال واما صحة الشروع بالفارسية وكذا جميع اذكار الصلوة فهي
على الخلاف عنده تصح الصلاة بها مطلقا خلافا لهما والظاهر ان الصحة عنده لا تنفي
الكرهية. (۱)

(۳). ددې اصل د مونخ سره منافی نه دې ځکه چہ دعا فی نفسه د مونخ د
افعالو نه ده. (۲). (۴، ۵). مغلوب الحال چہ کله خپل اقوال او افعال باقاعده
ادا کولې شی نو صرف د بعضو کیفیاتو د غالب کیدلو په وجې سره مونخ ته

(۱) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۸۵ جلد ۱ مطلب فی الدعاء بغير العربية)

(۲) قال ابن عابدين رحمه الله: لكن المنقول عندنا الكراهية فقد قال في غرر الافكار شرح
درر البحار في هذا المحل وكره الدعاء بالعجمية لان عمر نهى عن رطانة الاعاجم، والرطانة
كما في القاموس الكلام بالا عجمية ورأيت في الولوالجية في بحث التكبير بالفارسية ان
التكبير عبادة الله تعالى والله تعالى لا يحب غير العربية ولهذا كان الدعاء بالعربية اقرب الى
الاجابة فلا يقع غيرها من الالسن في الرضاء والمحبة لها موقع كلام العرب، وظاهر التعليل
ان الدعاء بغير العربية خلاف الاولى وان الكراهية فيه تنزيهية هذا.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۸۵ جلد ۱ مطلب فی الدعاء بغير العربية)

څه نقصان نه رسی ځکه چہ دا کمال حضور او استغراق دې چہ په عبادتونو
کنبی مطلوب دې. (۱)

(۲) قرآن په غیر عربی ژبه کنبی لوستل په اجماع سره ناجائز دې. امام صاحب
هم د جواز نه رجوع کړې ده، ټولو فقهاؤ په رجوع باندې تصریح کړې
ده. فليراجع الى ردالمحتار والبحر والفتح القدير وشروح الهداية.

دغه شان د ترجمو په اجازت کنبی هغه خطري موجودې دی چہ د هغې
په وجه د لغت حجازی نه علاوه نور لغتونه بند کړي دي. (۲). فقط.

په مونخ کنبی د عمل کثیر مطلب

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کنبی څه فرمائي چہ په مونخ کنبی د عمل
کثیر پوره مطلب او تعريف څه دې؟ واضح ئې کړئ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد القيوم ناظم مدرسه سراج العلوم ټيکسلا پندې ۳۰/ ذی الحجه ۱۴۰۲ هـ
الجواب: د محققینو (ابن الهمام وغيره) په نزد عمل کثیر هغه دې چہ د هغې
کولو والا مونخ کونکې نه ښکاره کيږي. (فتح القدیر). (۳). وهو الموفق.

(۱) قال العلامة فلو اعجبته قراءة الامام فجعل يبكي ويقول بلى او نعم او آرى لا تفسد
سراجيه لدلالته على الخشوع. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۵۸ جلد ۱ بعد
مطلب المواضع التي لا يجب فيها رد السلام)

(۲) قال العلامة محمد امين ابن عابدين الشامي: (قوله وتجاوز الخ) في الفتح عن الكافي ان
اعتاد القراءة بالفارسية او اراد ان يكتب مصحفا بها يمنع وان فعل في آية او آيتين لافان كتب
القرآن وتفسير كل حرف وترجمته جاز.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۵۹ جلد ۱ مطلب فی حکم القراءة بالفارسية)

(۳) (قوله اما فساد الصلاة فبالعمل الكثير) واختلفوا في حده فقل ما يحمل بيد واحدة
قليل وبیدین کثیر وقيل لو كان بحال لورآه انسان ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

د خارجي عوارضو په وجه لاؤډ سپیکر نه استعمالول احوط دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی. چه په دې زمانه کښې د لاؤډ سپیکر کومه آله ایجاد شوې ده، په دې باندې خلق مونځ کوی کله بېلې هم لاره شی چه هغې سره په مونځ کښې انتشار پیدا کیږي. او حال داچه دا آواز اصلی هم نه دې نو آیا ددې په ذریعې سره مونځ کول جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالسلام ایچ ۲ عارف بازار بوري والا ضلع وهاري.

الجواب: جائز دی اگرچه ددې آلي په ذریعې سره د امام اصل آواز نه رسی بلکه د صدائې بازگشت پشان وی ځکه چه دمقتدی د اقتداء د صحت دپاره د امام اصل آواز اوریدل ضروری نه دی. (۱). البته د خارجي عوارضو په بناء باندې ددې آلي استعمالول احوط دی. (۲). وهو الموفق.

که د مفاسدو اندېښنه نه وی نو په لاؤډ سپیکر سره مونځ جایز دي.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د لاؤډ سپیکر په ذریعې (بقیه حاشیه) من بعيد تیقن انه ليس في الصلاة فهو كثير وان كان يشك انه فيها اولم يشك انه فيها فقليل وهو اختيار العامة وقيل يفوض الى رأى المصلى ان استكره فكثير مفسد والا لا قال الحلواني هذا اقرب الى مذهب ابى حنيفة.

(فتح القدير ص ۳۵۱ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۱) كما يدل عليه حديث ابن عباس: قال كان يعلم انقضاء صلوة رسول الله ﷺ بالتكبير، رواه ابو داؤد. وايضاً ان ابن عباس اخبره ان رفع الصوت للذكر حين ينصرف الناس من المكتوبة كان ذلك على عهد رسول الله ﷺ وابن عباس قال كنت اعلم اذا انصرفوا بذلك واسمعه. (سنن ابى داؤد ص ۵۰ جلد ۱ باب التكبير بعد الصلوة)

(۲) قال ابن عابدين رحمه الله: اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصل او قارئ.

(رد المحتار ص ۲۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر)

سره مونځ کول جائز دی یا نه؟ بعضې خلق وائی چه مولانا مفتی محمد شفیع د فساد حکم ورکړې دي. او علمائې دیوبند مخکښې د فساد یا د کراهیت حکم ورکړې وو، د تحقیق نه پس ئې رجوع کړې ده تاسو مونږ د خپلې رائې نه خبر کړئ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی عبدالصمد بنون ..... ۲۷ / نومبر ۱۹۷۴ء.

الجواب: په لاؤډ سپیکر سره مونځ جائز دي چه کله د مفاسدو اندېښنه نه وی.

«اما اذا كان يوصل به اصل الصوت فظاهر، واما اذا كان يوصل به عكس الصوت فايضاً جائز لان الركن هو القراءة (۱) وقد وجدت دون سماع القوم والمراد من المفاسد تصادم الاصوات واقتداء العوام من خارج المسجد وغيره. وهو الموفق

که په لاؤډ سپیکر کښې اصلی آواز وی

او که عکس وی مونځ صحیح دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په لاؤډ سپیکر سره مونځ کول صحیح دی یا نه؟ دلته دوه ډلې په دې کښې بحث کوی چه دا آواز اصل نه دي وغيره، نو جواب را کړئ ډیر مشکور به یو؟ بینوا توجروا.

المستفتی: دلاور خان تمیرگره ضلع دیر ..... ۱۹۷۵ء ۱۰ / ۱۲

جواب: اختلفوا في ان مكبر الصوت يبلغ به اصل الصوت او عكسه والظاهر الثاني لعدم المنفذ. لكن اهل الفن قالوا بالاصل فيكون عليه الاعتماد فعلى هذا الاشكال في صحة الصلوة به وكذا تصح الصلوة على الثاني ايضاً لان المدار على القراءة وقد وجدت دون سماع الموتى ولا يرد ان فيه تعالماً من الخارج لان جعل الخارج

(۱) قال العلامة حصكفي: ومنها القراءة لقادر عليها كما سيجي وهو ركن زائد عند الاكثر لسقوطه بالاقتداء بلا خلف.

(الدر المختار على هامش رد المحتار ص ۳۲۹ جلد ۱ مبحث القراءة)

ذریعة لمعرفة حال الامام لا يضر كما يدل عليه حديث ابي داود عن ابن عباس كان يعلم انقضاء صلاة رسول الله ﷺ بالتكبير (۱) وجه الدلالة ان الماخزين بنوا خروجهم من الصلوة والسلام على تكبير المتقدمين وقد خرجوا (اي المتقدمين) عن الصلوة، وفي المقام تفصيل. وهو الموفق

په لاؤه سپيکر سره مونځ کول مباح دی؟

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره کښي څه فرمايي څه دلاؤه سپيکر په ذريعي سره مونځ کيږي يا نه؟ بينوا توجروا.

المستفتي: مولانا فضل مولا صاحب دليوري مدرس دارالعلوم حقانيه اکوړه خټک
الجواب: خبر شئ څه په لاؤه سپيکر کښي مونځ کول پخپله نه مطلوب دی اونه ممنوع دی بلکه مباح دی. لحديث ابي داود وما سكت عنه فهو عفو. (۲). وصرح ابن الهمام وغيره ان الاصل في الاشياء الاباحة. (۳). البته بعضي وخت يوم مباح امر د خارجي عوارضو په وجه ممنوع گرځولي شي مثلاً ايذاء، اشتباه وغيره. (۴). نو ددې عوارضو نه دخالي والي په وخت کښي به ددې آلي استعمال جائز وي او څه مبلغين مقرر کړي (ددې آلي نه بغير) نو مونځ کول به اوفق بالسنة وي. (۵). وهو الموفق.

(۱) (سنن ابي داود ص ۱۵۰ جلد ۱ باب التكبير بعد الصلاة كتاب الصلاة)

(۲) (سنن ابي داود ص ۱۸۳ جلد ۲ باب ما لم يذكر تحريمه)

(۳) قال الحصكفي: المباح بناء على ما هو المنصور من ان الاصل في الاشياء التوقف الا ان الفقهاء كثيراً ما يلهجون بان الاصل الاباحة فالتعريف بناء عليه.

(الدر المختار ص ۷۸ جلد ۱ مطلب المختار ان الاصل في الاشياء الاباحة)

(۴) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصلي او قارئ. (رد المحتار ص ۳۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر)

(۵) عن عائشة رضي الله عنها قالت لما نقل رسول الله ﷺ.. (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

هوائی اوبحری دواړه جهازونه د نفس په حکم کښي دي

علمائي دين دي مسئلي باره کښي څه فرمايي څه په هوائی جهاز اوبحری جهاز کښي مونځ صحيح کيږي يا نه؟ څکه د دواړه د زمکي نه اوچت وي؟ بينوا توجروا.

المستفتي: محمد اسلام حقاني اکوړه خټک..... ۲۲ جمادى الاول ۱۴۰۸ هـ

الجواب: په دې دواړه قسمو جهازونو کښي مونځ کول جائز دی په دواړو کښي د تندي لگيدل (استقرار) موجود وي او دواړه د کشتي په حکم کښي دي. (۱). وهو الموفق.

(بقية حاشيه) جاء بلال يؤذنه بالصلوة فقال مروا ابا بکر ان يصلي بالناس فصلى ابو بکر تلك الايام ثم ان النبي ﷺ وجد في نفسه خفة فقام يهادي بين رجلين ورجلاه تخطان في الارض حتى دخل المسجد فلما سمع ابو بکر حسه ذهب يتاخر فاومى اليه رسول الله ﷺ ان لا يتاخر فجاء حتى جلس عن يسار ابي بکر فكان ابو بکر يصلي قائماً وكان رسول الله ﷺ يصلي قاعداً يقتدى ابو بکر بصلوة رسول الله ﷺ والناس يقتدون بصلوة ابي بکر متفق عليه وفي رواية لهما يسمع ابو بکر الناس التكبير. وفي هامش المشكوة (قوله يسمع ابو بکر الناس التكبير) اي تكبير النبي ﷺ يعني كان ابو بکر مكبراً لا اماماً قال ابن الهمام وبه يعرف جواز رفع المؤذنين اصواتهم في الجمعة والعيدين وغيرها انتهى اقول مقصوده خصوص الرفع الكائن في زماننا بل اصل الرفع لا بلاغات الانتقالات الخ.

(مشكوة المصابيح مع هامشه ص ۱۰۲ جلد ۱ باب ما على المأموم الفصل الاول)

(۱) قال المرغيناني: (ومن صلى في السفينة قاعداً من غير علة اجزاه عند ابي حنيفة رحمه الله والقيام افضل وقال لا يجزئه الا من عذر) لان القيام مقدور عليه فلا يترك الالعة وله ان الغالب فيها دوران الرأس وهو كالمحقق الا ان القيام افضل لانه ابعد عن شبهة الخلاف والخروج افضل ان امكنه لانه اسكن لقلبه والخلاف في غير المربوطة والمربوطة كالشط وهو الصحيح. (الهداية على صدر فتح القدير ص ۲۲۲ جلد ۱ باب صلاة المريض)

وفي منهاج السفن: واما الصلوة في الطيارات فلعل حكمها كحكم الصلوة في السفينة السائرة، فان قيل ان السجدة لا بد ان تكون على الارض او..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

پہ ہوائی او سمندری جہاز کنبی د مونخ حکم

سوال: چہ مے فرمایند مفتیان دین درې مسئلہ کہ نماز بہ ہوائی جہاز و سمندری جہاز و کشتی وغیرہ کہ ادا کردہ شود آیا اعادہ لازم است یا نہ؟ ذمہ فارغ مے شود یا نہ؟ بعض اشخاص حکم کروند کہ اعادہ لازم است، لہذا حکم آن چہ طور است؟ جواب در عربی دہد؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: مولوی عبد الغنی حال کیمپ مهاجر افغانستان پشاور۔

۲۳ / صفر المظفر ۱۴۰۱ھ

جواب: اعلم ان الصلوة فی السفینة السائرة جائزة كما فی البدائع ص ۱۰۹ جلد ۱ وان كانت سائرة فان امكنه الخروج الى الشط يستحب له الخروج اليه ..... فان لم يخرج وصلى فيها قائماً بركوع وسجود اجزاء لما روى عن ابن سيرين انه قال صلى بنا انس رضى الله عنه فى السفينة قعوداً ولو شئنا لخرجنا الى الحد ولان السفينة بمنزلة الارض لان سيرها غير مضاف اليه فلا يكون منافياً للصلوة بخلاف الدابة فان سيرها مضاف اليه ..... واما اذا صلى فيه قاعداً بركوع وسجود فان كان عاجزاً عن القيام فيجزئه بالاتفاق الخ ﴿۱﴾. قلت واثر انس وكذا وجه عدم اضافة

(بقية حاشية) على ما قام مقام الارض والمعلق فى الجو والفضاء ليس هكذا قلنا كما ان الماء جسم فاصل بين السفينة والارض لا يعتد بفصله فكذلك الريح جسم فاصل بين الطائرة والارض لا يعتد بفصلها وكما ان السماء جسم ليس بارض ولا قام مقامها، وتصح الصلوة فيها لقوله تعالى 'واوصانى بالصلوة والزكوة مادمت حيا ولا استقرار الجبهة عليها فكذلك الطائرة تصح الصلوة والسجدة فيها، وكذلك يقال فى الصلوة فى القمر والمريخ وغيرهما، ولو وجدت الآثار فى صلوة سليمان عليه السلام على عرشه لكان الامر سهلاً هذا ما عندى ولعل عند غيرى احسن منه. (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۳۴ جلد ۲ باب ما جاء فى الصلوة على الدابة حيث ما توجهت به)

﴿۱﴾ (بدائع الصنائع ص ۱۰۹ جلد ۱ فصل فى اركان الصلاة)

سير غير الحيوان الى الراكب يدل عليه جواز الصلوة فى السيارة البرية وكذا القضاء فافهم ﴿۱﴾. وهو الموفق

دویم سجدی پاتی کیدلو پہ صورت کنبی د مونخ اعادہ ضروری ده.

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چہ د جمعې په مازځه کنبی دڅه ویرې دوجې نه دویمه سجده اونه کړې شی او سجده سهو اوشی نو آیا دا صحیح ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم مظفرگره ..... ۲۱ / ذی قعدہ ۱۳۹۲ھ.

الجواب: په مونخ کنبی دواړه سجدې فرض دی. په هغې کنبی د یوې پریخودول بغیر د نه راگرځولو نه د مونخ فاسد ونکې دې بهر حال د دې مونخ اعادہ ضروری ده. ﴿۲﴾. لیکن د وخت تیریدلو په وجه باندې به د ماسپڅین مونخ ادا کولې شی. (شامی). ﴿۳﴾. وهو الموفق.

﴿۱﴾ وفى منهاج السنن: واما الصلوة فى الطائرات فاعل حكمها كحكم الصلوة فى السفينة السائرة، فان قيل ان السجدة لابد ان تكون على الارض او على ما قام مقام الارض والمعلق فى الجو والفضاء ليس هكذا، قلنا كما ان الماء جسم فاصل بين السفينة والارض لا يعتد بفصله فكذلك الريح جسم فاصل بين الطائرة والارض لا يعتد بفصلها وكما ان السماء جسم ليس بارض ولا قام مقامها، وتصح الصلوة فيها لقوله تعالى 'واوصانى بالصلوة والزكوة مادمت حيا، ولا استقرار الجبهة عليها فكذلك الطائرة تصح الصلوة والسجدة فيها، وكذلك يقال فى الصلوة فى القمر والمريخ وغيرهما ولو وجدت الآثار فى صلوة سليمان عليه السلام على عرشه لكان الامر سهلاً.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۳۴ جلد ۲ باب الصلوة على الدابة حيث ما توجهت به) ﴿۲﴾ وفى الهندية الاصل فى هذا ان المتروك ثلاثة انواع فرض وسنة وواجب ففى الاول ان امكنه التدارك بالقضاء يقضى والافسدت صلاته وفى الثانى لا تفسد لان قيامها باركانها وقد وجدت ولا يجبر بسجدة السهو وفى الثالث ان ترك ساهيا يجبر بسجدة السهو وان ترك عامداً لا كذا فى التارخانية. (فتاوى عالمگیری ص ۱۲۶ جلد ۱ الباب الثانى عشر فى سجود السهو)

﴿۳﴾ قال الحصكفى: والثالث وقت الظهر فتبطل الجمعة بخروجه مطلقاً ولو لاحقاً بعذر نوم او زحمة على المذهب لان الوقت شرط ..... (بقية حاشية به راورانه صفحه)

پہ ناستہ مونخ کنبی پہ سجده کنبی نہ زمکی نہ کوناتی اوچتول

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسری پہ ناستہ باندی نفلی یا مطلق مونخ کوی نو دسجدي پہ وخت کنبی بہ کوناتی دخیو نہ اوچتول جایز وی یا نہ؟ پہ بعضی کتابونو کنبی ئی لیکلې دی چہ "الیتیه قائمان مقام القدمین فلو رفع الیتین عن القدمین فسدت صلاته". نو دفساد حکم ایل فیصله ده دمعتبر کتابونو د عبارتونو پہ حوالې سره قلمی جواب اوکړئ او راولپنځی؟ "فاجر کم ایها الصدیق علی الله تبارک وتعالی".

المستفتی: قیس نعمانی مقام مرهتی نوشهره.

الجواب: کوناتی دخیونه نه اوچتول مرجوح قول دې دمستلې تفصیل په بوادرنواد کنبی لیکلې شوي. (۱) که تاسره نه وی نو په دویم حل مراجعت اوکړئ. وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) الاداء لا شرط الافتتاح، وقال ابن عابدين: وشرطه للجمعة ليست كشرطه لغيرها فانه بخروج الوقت لا مسحة للجمعة لا اداء ولا قضاء بخلاف غيرها سعدیه (قوله مطلقا) ای ولو بعد القعود فسر التشهد كما في طلوع الشمس في صلاة الفجر. (الدر المختار مع رد المحتار ص ۵۹۷ جلد ۱ مطلب في نية آخر ظهر بعد صلاة الجمعة باب الجمعة)

(۱) حضرت مولانا اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: پہ دې قول باندی هیخ صحیح دلیل نشته. فقہی کتابونو عبارتونو پہ هغې کنبی اولنې عبارت من صلی قاعدا او دویم عبارت والاصل الخ. هغه په مذکورہ دعوی باندې منطبق کیږی نه، ځکه که دا د سجدې د حالت بیان وی نو په دلیل کنبی به د واذا رفع قدمیه فی صلاة القائم په حائې رفع قدمیه فی السجود مفسد نه وی. او په صلاة القائم کنبی به وی حال دا چہ د دلیلونو اطلاق مبطل تفاوت دې د دینہ غالب گمان دا کیږی چہ په دې عبارت کنبی فسجد د ناقل یا کاتب غلطۍ ده. او ددې عبارت مطلب دا دې چہ په حکمی حالت قیام کنبی به رفع الیتین نه کی...

«باقی حاشیه په راروانه صفحه»

(بقیه حاشیه) کنبی نو هغه به داسې وی لکه چہ په قایم تحقیق کنبی څوک رفع قدمین اوکړی، چہ مفسد صلاة دې په دې بیان سره دا ددې بحث نه هم خارج دې. او په دویم عبارت کنبی خود لا یرفع الیتیه سره د فنی السجدة قید هم نشته ددې نه به هم دغه مراد وی. لا یرفع الیتیه فی القیام الحکمی او مخکنبی چہ دمستبد به سره فنی السجدة مذکور وی. نو د هغې احتمال شته چہ صرف د لا یرفع رجلیه سره متعلق وی او تشبه به صرف په فساد کنبی وی که دا احتمال متعین هم نه وی نویا هم مستدل ته خومضردی "لانه اذا جاء الاحتمال بطل الاستدلال". دریم په متون او شروح او مشهورو فتاوی کنبی چہ ئی مطلقا د سرو د سجدې هیئت لیکلې دې هغه ددې خلاف دې او د رسم المفتی په قاعدې سره هغه مقدم دې. نویس که د مذکورہ عبارتونو صحت نقل او دلالت دواړه مسلم وی هم نویا به هم دمشهور روایتونو د تعارض په وجه غیر مقبول او غیر معمول بها وی. او آخرنې عبارت یعنی والمختار به هم د نه موجودیدلو په وجه د غینې سره منطبق کیدلې نه شی. غالباً ددې په نقل کنبی به هم څه غلطی پاتې شوې وی. الخ.

(بوادرنواد ص ۱۲۹ پانچوی حکمت تحقیق رفع الیتین در سجده مصلی قاعدا)

باب احکام المساجد

بغیر ضرورت نہ دجمات پہ چنت باندی جماعت کول

سوال: جناب مفتی صاحب پہ امداد الفتاویٰ کسبی لیکلے دی چہ بغیر ضرورت دجمات پہ چہت باندی جماعت کول مکروہ دی، نو سوال دا دی چہ دا مکروہ تحریمی دی یا مکروہ تنزیہی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: اکرام الحق راولپنڈی..... ۲۲ ذی الحجہ ۱۳۸۸ھ۔

الجواب: تنزیہی دی۔ "یدل علیہ مافی الطحطاوی ص ۲۵۰" (۱)۔ وهو الموفق۔

پہ بعضی طریقوں سرہ دقبلے سمت معلومول اود قدیم مجدد قبلے سمت حکم سوال: علمائی دین دی مسئلے بارہ کسبی خہ فرمائی چہ زمونہ د محلی دجمات دقبلے سمت خہ لب شمال طرف تہ معلومیری نوپہ یواخبار کسبی می اولوستل چہ پہ ۱۲ جولائی باندی پہ ہوارہ زمکہ یو نیغ دکے عموداً بنخ کرے، او تھیک پہ دوه بجے ۲۲ منٹہ چہ د سوری مخ کوم طرف تہ وی کعبہ بہ نیغہ ہغی طرف تہ وی خک کہ چہ دغہ وخت کسبی نمرپہ کعبہ مبارکہ باندی عموداً ولاز وی۔ مونہ پہ دی عمل او کرو نو معلومہ شوہ چہ زمونہ دجمات مخ دکعبی نہ شمال طرف تہ دی۔ لہذا اوس خوسوالونہ دی (۱)۔ آیا پہ دی طریقہ باندی دقبلے سمت معلومول جائز دی؟ (۲)۔ پہ دی طریقے سرہ معلوم شوی سمت اوزمونہ دجمات پہ سمت کسبی ۲۰ درجے فرق دی آیا مونہ صحیح سمت تہ مونہ شروع کرو؟ (۳)۔ مایہ یوخائی کسبی وئیلی وو چہ ہر مسلمان چہ خومرہ کیدیشی دقبلے پہ صحیح سمت معلومولو باندی مکلف دی اود علم باوجود بل طرف تہ مونہ کول گناہ دہ بلکہ شرک دی آیا دا خبرہ صحیح دہ؟ (۴)۔ زمونہ سمت کافی پخوانی دی۔ اوس دنوی تعمیر کولو ارادہ دہ نوپہ اخباری

(۱) قال العلامة الشرنبلالی: (لکنہ مکروہ) لہ الصلاة فوقها (لا ساءة الادب باستعلائہ) (۲) و ترک تعظیمہا۔ قال الطحطاوی: قوله لاساءة الادب يفيد ان الكراهة للتنزيه۔ حاشية الطحطاوی علی مراقی الفلاح ص ۳۱۷ باب صلاة فی الکعبہ

طریقہ باندی دکعبی سمت معلوم کرو او بنیاد کیردو یا نہ؟ بینوا توجروا۔ المستفتی: اسلامی کتب خانہ قصہ خوانی پشاور ۱۳ ربیع الثانی ۱۴۰۱ھ

الجواب: (۱)۔ پہ دی مخصوص طریقے سرہ سمت معلومول جائز دی (۱)۔

ماخوذ از جواہر الفقہ (۲)۔ ددی فرق پہ وجہ باندی پخوانی سمت پریخودل او ددی اخباری سمت اہتمام د فقہی د تصریحاتونہ مخالف دی (۲)۔

(۳)۔ دامستلہ صحیح دہ لیکن ددی مقصد دا نہ دی چہ دیو مظنون کار پہ وجہ دتول خلق پہ شکونو او شبہاتو کسبی اختہ کرے شی (۳)۔ (۴)۔ کہ نوپ تعمیر کول وی نو پہ اخباری طریقے سرہ بنیاد کینودل پکار دی۔ وهو الموفق

جمات سرہ نزدی چہوتہ کسبی مونہ کول

سوال: زمونہ چرات علاقہ کسبی دنہر پہ غارہ یوجمات دی اوبل طرف تہ تقریباً

(۱) قال العلامة محمد امین: (قوله كالقطب)..... فينبغي الاعتماد في اوقات الصلاة وفي القبلة على ما ذكره العلماء الثقات في كتب المواقيت وعلى ما وضعوه لها من الآلات كالربع والاصطرلاب فانها ان لم تفد اليقين تفد غلبة الظن للعالم بها وغلبة الظن كافية في ذلك. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۱۷ جلد ۱ مبحث في استقبال القبلة)

(۲) قال ابن ابن عابدين: (قوله محاريب الصحابة والتابعين) فلا يجوز التحري معها زيلعي بل علينا اتباعهم خانيه ولا يعتمد على قول الفلكي العالم البصير الثقة ان فيها انحرافاً..... وكل خير في اتباع من سلف..... والظاهر ان الخلاف في عدم اعتبارها انما هو عند

وجود المحاريب القديمة اذ لا يجوز التحري معها لئلا يلزم تخطئة السلف الصالح وجماهير المسلمين. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۱۷ جلد ۱ مبحث في استقبال القبلة)

(۳) قال العلامة الشامي: (قوله بخلاف الخ) اي لو وقع تحريه على جهة وصلى الى غيرها لانه يستأنف مطلقا اي سواء علم انه اصاب او اخطأ في الصلاة او بعدها ولم يظهر شيء وعن ابی حنیفہ انہ یخشی علیہ الکفر الخ۔

(حاشیہ الشامی علی الشرح التنویر ص ۳۲۱ جلد ۱ قبل فروع فی النیة)

۵۵ گزدہ فصلہ کنبی یوہ عرضی چبوترہ دہ زمونہ پہ علاقہ کنبی لہر شان دینج پیرینوا کثرب دی داکسن پہ دغہ چبوترہ کنبی یو برائی نام مولوی مخکنبی کوی دی طرف تہ اہل السنۃ والجماعت دغہ جمات کنبی جماعت سرہ مونخ کوی چہ دیوبل قرات ہم پہ آسانئ سرہ اوری دامونخ صحیح دی یا نہ؟ بینوا توجروا المستفتی: حاجی چمن خان پبی چرات ۱۹۷۷ء/۹/۲۳

الجواب: چہ کلہ یو جمات پہ دودہ حصو کنبی تقسیم کریشی اوپہ ہرہ حصہ کنبی جدا جدا امام مونخ ادا کوی نو دی کنبی کراہت نشتہ (۱) اوچہ پہ دودہ خایونو کنبی د ۵۵ گزدہ فاصلہ وی نو بیاخوبہ پہ طریقہ اولی کراہت نہ وی البتہ پہ چبوترہ کنبی مونخ کونکی بہ دجمات دفضیلت نہ محروم وی وھوالموفق

جمات کنبی د مونخ پہ انتظار کنبی ناستو خلقو تہ سلام کول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی چہ دسحر او ظہر پہ مونخونو کنبی کلہ خلق سنت او کری او دمونخ پہ انتظار کنبی ناست وی نوپہ ہغوی باندی سلام اچول خنگہ دی؟ او بعضی خلق پہ وعلینکم السلام سرہ جواب ورکول نہ خوبوی نوآیا دستو او فرضو پہ مینخ کنبی سلام اچول او جواب ورکول ممنوع دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: رسالدار ریتاردی محمد نادر خان نوشہرہ خورد ۱۹۹۰ء/۵/۲۰

الجواب: بعضی فقہاؤ لیکلی دی چہ د فرضو او سنتو پہ مینخ کنبی داسی کارونو تہ اجتناب کول پکار دی چہ دہغی د مونخ پہ مینخ کنبی مفسد بیدل ثابت دی (۲) وھوالموفق۔

(۱) وفی الہندیہ: اہل محلۃ قسموا المسجد وضربوا فیہ حائطاً ولکل منہم امام علی حدۃ وموذنہم واحد لا بأس بہ والاولی ان یكون لكل طائفة موذن. (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۳۲۰ جلد ۵ الباب الخامس فی آداب المسجد والقبلة والمصحف الخ)

(۲) قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: (ولو تکلم بین السنۃ والفرض لا یسقطها ولكن ینقض ثوابها) وقیل تسقط وكذا کل عمل ینافی التحریمة علی الاصح۔ (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۰۳ جلد ۱ باب الوتر والنوافل)

د جمات پہ چمت باندی مونخ مکروہ دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی چہ فرمائی چہ د یخنی پہ موسم کنبی د یخنی د وجہ نہ دجمات پہ چمت باندی د ظہر او عصر مونخ ادا کول خہ حکم لری؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: باچا استاد زیدہ صوابی ۱۹۹۰ء/۱۲/۲۳

الجواب: مکروہ دی (ہندیہ) (۱) وھوالموفق

کعبی مکرمی طرف تہ خپی غزول مکروہ تنزیہی دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی چہ فرمائی چہ یو سری پہ قصد باندی خپی قبلی طرف تہ غزوی دچاید منع کولو باندی ہغہ شان تینگی وی او لایعنی دلیلونوپیش کوی حال داچہ داسری غیر معذور دی نو داسی کول گناہ صغیرہ دہ یا کبیرہ؟ اوپہ کونایو باندی کیناستل چہ خپی نی ولاری وی کعبی تہ مخ کول خہ حکم لری؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: محمد دین سرائی صالح ہری پور ۱۹۷۵ء/۸/۲۲

الجواب: قبلی طرف تہ خپی غزول مکروہ تنزیہی دی کدافی الدر المختار لکراہۃ مد الرجلین الی القبلة وفی رد المحتار ص ۷۵۱ جلد ۱ ہی کراہۃ تنزیہیہ (۲) وھوالموفق۔

(۱) وفی الہندیہ: الصعود علی سطح کل مسجد مکروہ ولہذا اذا اشتد الحر یکرہ ان یصلوا بالجماعۃ فوقہ الا اذا ضاق المسجد فحینئذ لا یکرہ الصعود علی سطحہ للضرورة کذا فی الغرائب۔

(فتاویٰ عالمگیریہ الباب الخامس فی آداب المسجد والقبلة والمصحف)

وقال ابن عابدین ثم رثیت الشہستانی نقل عن الشیخہ کونۃ الصعود علی سطح المسجد و یکرہ کراہۃ الصلوۃ ایضاً فوقہ (شامیہ ص ۶۱۳ جلد ۱)

(۲) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۶۲ جلد ۱ باب صلاة المریض)

دَجَمَاتِ پِه مَحْرَابِ کِنَبِی اَوَدَ اِمَام دَجَمَاتِ پِه مینَخ کِنَبِی د اودریدلو تحقیق
 سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دَسختی گرمی یا
 یخنئ دوجی نہ کہ یو قوم دَجَمَاتِ پِه انگنر (غولی، صحن) کنبی راجمع شی
 او باجماعت مونخ ادا کری نو دَهغوی مونخ بہ مکمل وی یا مکروہ؟ خکہ چہ
 عام طور سرہ دَجَمَاتِ پِه صحن کنبی محراب نہ وی۔ دغہ شان دَمحراب نہ
 علاوہ باجماعت مونخ کول خنگہ دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: مولوی فضل معبود مسجد زیارت شیخ جنید بابا پشاور۔ ۱۹۷۲ء/۲/۲۸
الجواب: دَپیغمبر ﷺ او خلفائی راشدینو پہ زمانہ کنبی پہ جماتونو کنبی
 محرابونہ نہ وو۔ دَمحرابونو ابتداء دَعمربن عبد العزیز رضی اللہ عنہ دَزمانی نہ شوی
 قال الامام السيوطي في كتاب الوسائل لمعرفة الاوائل اول من احدث المحراب
 المجوف عمر بن عبد العزيز حين بنى المسجد النبوي ذكره الواقدي عن محمد بن
 هلال (مجموعه الفتاوى ص ۲۲۰ جلد ۱) وقال ايضا في رسالة اعلام الاريب بحدوث
 بدعة المحاريب ان قوماً خفي عليهم كون المحراب في المساجد بدعة وظنوا انه كان
 في مسجد النبي صلی اللہ علیہ وسلم في زمنه ولم يكن قط في زمانه ولا في زمان الخلفاء فمن بعدهم الى
 المائة الاولى وانما حدث في اول المائة الثانية مع ورود الحديث بالنهي عن اتخاذه وانه من
 شان الكنائس وان اتخاذه في المسجد من اشراط الساعة (مجموعه الفتاوى ص ۲۲۰
 جلد ۱) **(۱)** قلت وما في الفتح انها بنيت من لدن زمان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فمعناه القرب فالهم،
 البتہ پیغمبر ﷺ فرمائیلى: وسطوا الامام الحديث. **(۲)** نو سنت پہ حقیقت
 کنبی توسط دی او محراب غالباً دَجَمَاتِ پِه مینَخ کنبی وی۔ نو پہ هغی کنبی
 بہ دَ امام اودریدل مسنون لذاته نہ وی بلکه لغيره بہ وی۔ ویشیر الیہ فی رد المختار

(۱) (مجموعه الفتاوى ص ۲۲۰ جلد ۱) محراب کی د امام اودریدل.. الخ کتاب الصلاة)
(۲) عن ابی هريرة قال قال رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم توسطوا الامام وسدوا الخلل رواه ابو داود.
 (مشکوٰۃ المصابيح ص ۹۹ جلد ۱ باب تسوية الصف الفصل الثالث)

ص ۵۳۱ جلد ۱. و نو کان المسجد الصیفی بجنب الشتوی و امتلا المسجد یقسم
 الامام فی حنب الحائط لیستوی القوم من جانبیه (۱). و فی المقام تفصیل
 لایلیق ذکرہ فی مقام الافتاء فقط۔

پہ محراب کنبی مونخ اودَ جَمَاتِ پِه صحن کنبی د محراب جوړولو حکم
 سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی (۱). دَجَمَاتِ پِه صحن
 کنبی محراب جوړول خنگہ دی؟ **(۲)**. آیا دَمحراب نہ بغیر مونخ کول جائز
 دی؟ یو صاحب محراب جوړول فرض وائی او پہ هغی کنبی مونخ کول سنت
 او محراب تہ مخامخ د امام اودریدلو تہ واجب وائی؟ بینوا توجروا۔
 المستفتی: عبد الخلیل اباخیل نوشهرہ..... ۱۹۷۲ء/۹/۵۔

الجواب: (۱) تعدد دمحراب نہ مطلوب دی نہ ممنوع دی۔ البتہ پہ صحن کنبی
 محراب جوړول د معمول نہ خلاف دی۔ **(۲)** دَپیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم او خلفائی راشدینو پہ
 زمانہ کنبی محرابونہ پہ جماتونو کنبی داخل کری شوی نہ وو۔ د حضرت عمر بن
 عبد العزیز رضی اللہ عنہ پہ زمانہ کنبی محرابونہ پہ جماتونو کنبی داخل کری شوی دی۔
 کما فی مجموعه الفتاوى **(۲)** و اما ما فی فتح القدير شرح الهدایہ **(۳)** لانها بنيت
 من لدن رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم (بالمعنی) فمعناه الثوب اليه كما لا يخفى نعم التوسط مسنون

(۱) (ردالمحتار ص ۴۲۰ جلد ۱ مطلب فی کراهة قيام الامام فی غير المحراب باب الامامة)
(۲) (اول من احدث المحراب المجوف عمر بن عبد العزيز حين بنى المسجد النبوي
 ذكره الواقدي عن محمد بن هلال. (مجموعه الفتاوى ص ۲۲۰ جلد ۱ کتاب الصلاة)
(۳) قال العلامة ابن الهمام: بنى في المساجد المحاريب من لدن رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ولو لم
 تبس كانت السنة ان يتقدم في محاذاة ذلك المكان لانه يحاذي وسط الصف وهو المطلوب
 اذ قيامه في غير محاذاته مكروه وغايته اتفاق الملتين في بعض الاحكام ولا بدع فيه على ان
 اهل الكتاب انما يخصصون الامام بالمكان المرتفع على ما قبل فلا تشبه.
 (فتح القدير ص ۳۶۰ جلد ۱ فصل ويكره للمصلي)

لحديث ابی داؤد توسطوا الامام (۱) فالمحارب هی الوسائل لتحصيل سنة التوسط

ولست بمقاصد، نو کوموفنهاو حه قیام فی المجراب ته سنت وئیلی دی نوهغه

در حقیقت توسط دی په معنی ظاهری سره نه لعدم صحته.

په لونی جمات کښې دموخ کونکې مخې ته تیریدل

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په لوښې جمات کښې کله دموخ گزار دپاره سترده نه وی نو په جمات کښې دننه څومره فاصلې سره دهغه مخې ته تیریدل جائز ی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل رارق سار جنت مین پی ای ایف کوهات

الجواب: په داسې جمات کښې (عدا سحرور) مخې ته دتیریدلو اجازت نشته. (۲) وهو الموفق.

د جمات د زانده خیزونو اخستل خرخول

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دجمات جائې نماز (مصلی) یابل څیز اخستل یا خرخول جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد عمر پیش امام وزیر آباد مردان ..... ۴ / رمضان ۱۴۰۹ هـ. الجواب: کوم جائې نماز وغیره چه دجمات د حاجت نه زیاتنی وی او د ضائع

(۱) عن ابی هريرة قال قال رسول الله ﷺ وسطوا الامام وسدوا الخل.

(سنن ابی داؤد ص ۱۰۶ جلد ۱ باب مقام الامام من الصف)

(۲) قال العلامة ابن الهمام: فاما في المسجد فالحد هو المسجد الا ان يكون بينه وبين المار استوانة او غيرها يعني انه مالم يكن بينهما حائل فالكرهية ثابتة الا ان يخرج من حد المسجد فيمر فيما ليس بمسجد وفي جوامع الفقه في المسجد يكره وان كان بعيدا وفي الخلاصة ان كان في المسجد لا ينبغي لاحد ان يمر بينه وبين حائط القبلة الخ.

(فتح القدير شرح الهداية ص ۳۵۴ جلد ۱ قبيل فصل ويكره للمصلي الخ)

کیدلو خطرته ئې دی نود هغې اخستل خرخول جائز دی. هله چه دا رقم دجمات په فنډ کښې جمع شی (۱) وهو الموفق.

په جماتونو کښې د "براق اوبښ" وغیره تصویرونه اویزان کول حرام دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه نن صبا بازارونو کښې د براق وغیره تصویرونه خرڅیږی. چه دهغې سر دښځو اوباقی بدن داسپووی دغه شان دمکه مکرمه یا مدینه منوره په نقشو کښې د اوبښ وغیره تصویرونه وی، ددې نقشو په جماتونو کښې کیښودل ممنوع دی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: معتبر شاه کوتکی ..... ۱۹۷۳ / ۲ / ۱۴

الجواب: حرام دی. (۲) وهو الموفق.

(۱) وفي الهندية: وذكر ابو الليث في نوازل حصار المسجد اذا صار خلقا واستغنى اهل المسجد عنه وقد طرحه انسان ان كان الطارح حيا فهو له وان كان ميتا ولم يدع له وارثا ارجو ان لا بأس بان يدفع اهل المسجد الى فقير او يتفقوا به في شراء حصار اخر للمسجد والمختار انه لا يجوز لهم ان يفعلوا ذلك بغير امر القاضي كذا في محيط السرخسي. (فتاویٰ عالمگیریه ص ۴۵۸ جلد ۱ الباب الحادی عشر فی المسجد وما يتعلق به)

وقال ابن عابدين: سئل عن شيخ الاسلام عن اهل قرية رحلوا وتداعى مسجد لها الى الخراب وبعض المتغلبة يستولون على خشبه وينقلونه الى دورهم هل لواحد لاهل المحلة ان يبيع الخشب بامر القاضي ويمسك الثمن ليصرفه الى بعض المساجد او الى هذا المسجد قال نعم الخ. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۰۷ جلد ۳ مطلب فيما لو

خرب المسجد كتاب الوقف)

(۲) قال علي بن سلطان محمد: قال اصحابنا وغيرهم من العلماء تصوير صورة الحيوان حرام شديد التحريم وهو من الكبائر لانه متوعد عليه بهذا الوعيد الشديد المذكور في الاحاديث سواء صنعه في ثوب او بساط او درهم او دينار او غير ذلك الخ.

(مرقاة المفاتيح شرح المشكوة ص ۲۲۲ جلد ۸ باب التصاوير)

پہ جماتونو کنبی د هارن والا گھرو حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ پہ جمات کنبی جاپانی گھری دی چہ پنخلس منته پس الارم وھی، او یوہ گھنتہ پس الارم وھی نوچہ خومرہ گینتے شوی وی هغه خومرہ تنگار کوی یو صاحب او وئیل چہ دے گھرو دیو تنگ سرہ سل شیطانان پیدا کیڑی خکھ چہ دا ساز دی او د ساز دیو تنگ سرہ سل شیطانان پیدا کیڑی پہ دے وجہ دا گھری دجماتونو نہ لری کری آیا دا مسئلہ صحیح ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد امین نسوزی ضلع اٹک ۸/۱/۱۹۹۱

الجواب: دا آواز سرود نہ دے نہ عرفاً او نہ قناً. لہذا داسی گھری دجماتونو نہ ویستل ضروری نہ دی. (۱). وهوالموفق.

پہ جمات کنبی محراب جوړول یو نہ کار دے

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ جمات کنبی محراب جوړول سنت دی یا مستحب یا واجب؟ یو سری جمات جوړ کرو او قصدائی محراب جوړ نہ کرلو آیا پہ دے سرہ مونخ باندی خہ اثر پریوخی؟ د محراب ابتداء د کله نہ شوی ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد عظیم خان قوم رنگین خیل کوهاٹ ۲۰/۷/۱۹۷۴

(۱) حضرت شیخ اشرف علی تھانوی رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی: پہ جمات کنبی دننہ گینتہ داری گھری دوخت معلومولو پہ غرض جائز دی. او دبعضی خلقو نظر کم وی او بعضی نمبری نہ پیژنی او کله کله رنرا کمہ وی پہ دے وجہ ضرورت وی د آواز والا گھری نوپہ دے مصلحت سرہ دا د ممنوع جرس نہ مستثنی ده لکہ عالمگیری کنبی بعضی فروعات ددی قسم لیکلی شتہ، او پہ حدیث کنبی دتصفیق اجازت خالص پہ مونخ کنبی د مصلحت دپارہ بنکارہ دلیل دی. د مشروعیت صورت چہ هغی کنبی متقارین لمصلحة الاعلام المتعلق بالصلاة (امداد الفتاوی ص ۷۱۹ جلد ۲ باب احکام المساجد)

الجواب: پہ جماتونو کنبی محراب جوړول مستحسن کار دی ددی ابتداء د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمۃ اللہ علیہ د خلافت د زمانی نہ شوی ده. (۱). او د محراب نہ مقصود د وسط تعیین دی. لہذا ددی پہ نہ کیدلو کنبی پہ ثواب باندی خہ فرق نہ پریوخی. چہ کله امام دجمات پہ مینخ کنبی ولاړوی. (۲). والتفصیل فی مجموعه الفتاوی. وهوالموفق.

د اهل سنت پہ جماتونو کنبی د شیعہ گانو مونخ کول

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ منگلا ډیم کنبی یو جمات دے هلته شیعہ گان هم کافی تعداد کنبی موجود دی. د امام بارگاہ جوړولو دپارہ ئی درخواست هم ورکړی وو. لیکن مسترد شو. دغی جمات کنبی امام سنی دی. آیا شیعہ گان پہ دے جمات کنبی خان خان له مونخ کولې شی؟ پہ قلاړه د آذان کولو نہ پس خان له دجماعت کولو حق لری یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اہالیان سنی مسلک منگلا ډیم کالوی ۱۰/۱۱/۱۹۷۴

الجواب: د اهل سنت والجماعت دجمات نہ مخکنبی یا روستو دا شیعہ گان خلق مونخ کولې شی. کہ خانله وی کہ پہ جماعت سرہ پہ یو وخت باندی کولو کنبی د اهل حق او اکثریت کسرشان موجود دی. وهوالموفق.

(۱) قال العلامة عبد الحئی اللمکنوی رحمہ اللہ: اول من احدث المحراب المجوف عمر بن عبد العزيز حين بنى المسجد النبوی ذکره الواقدي عن محمد بن هلال.

(مجموعه الفتاوی ص ۲۲۰ جلد ۱ کتاب الصلاة)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله ويقف وسطاً) قال في المعراج وفي مبسوط بكر السنة ان يقوم في المحراب ليعتدل الطرفان ولو قام في احد جانبي الصف يكره ولو كان المسجد الصفي بجنب الشئوي وامتلا المسجد يقوم الامام في جانب الحائط ليستوي القوم من جانبيه والاصح ما روى عن ابي حنيفة انه قال اكره ان يقوم بين السارين او في ناحية المسجد او الى سارية لانه خلاف عمل الامة قال عليه السلام توسطوا الامام وسدوا الخلل ومتى استوى جانباه يقوم عن يمين الامام ان امكنه الخ. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۲۲۰ جلد ۱ مطلب في كراهة قيام الامام في غير المحراب)

دَ جَمَات پِه چَہَت باندی مونخ کول

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دَجمات دَ تنگ کیدلو پِه وجہ دَجماعت مونخ کول دَ پیری گرمی پِه وجہ دَ تکلیف باعث وی نوک دَجماعت مونخ دَجمات پِه چَہَت باندی ادا کری نو جائز دی یا نہ؟ پِه فتاویٰ عالمگیری کنبی ئی دا صورت مکروہ لیکلی؟ بینوا توجروا۔
المستفتی: نامعلوم..... ۱۲/ جون ۱۹۷۵ء

الجواب: کہ دَ ضرورت پِه وخت مثلاً چہ کلہ مونخ گزار پِه لاندینی حصہ کنبی نہ راحی اوبعضی خلق پِه چَہَت باندی اودریزی نودی کنبی ہیخ حرج نشته اوصرف دَخواخوری یا گرمی دَوجی نہ پِه چَہَت باندی جماعت کول کہ امام لاندی وی یا چَہَت باندی نو دَ بغير ضرورتہ کیدلو پِه وجہ مکروہ دے۔

کما فی الہندیہ ص ۳۵۶ جلد ۵ الصعود علی سطح کل مسجد مکروہ ولہذا اذا اشتد الحر یکرہ ان یصلوا بالجماعۃ فوقہ اذا صاق المسجد فحینئذ لا یکرہ الصعود علی سطحہ للضرورة کذا فی الغرائب (۱)۔ وهو الموفق

پِه جَمَات کنبی کت کنبی پِه ناستہ تلاوت کول

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ جَمَات تقریباً سل فٹہ اوپرد دے کہ مختلف کسان دَجمات پِه یوگوٹ کنبی کت کنبی کینی او تلاوت ہم کوی اوبعضی خلق محراب تہ نزدی تلاوت کوی پِه زمکہ باندی ناست وی پِه کت کنبی دَناست کس خہ حکم دے؟ دا حرام دی یا خلاف اولی دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: محمد بنظیف وزیرستان۔

الجواب: پِه عُرَف کنبی بی حرمتی شمار لی کیری لہذا ددینہ احتراز اولی دے وهو الموفق۔

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۳۲۲ جلد ۵ الباب الخامس فی آداب المسجد والمصحف)

پِه جَمَات کنبی دَ اور لگیدلو پِه صورت کنبی
دَ جنب کس پِه جَمَات کنبی داخلیدل

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پِه جَمَات کنبی اور لگیدلی وی آیا ددی دمر کولو دپارہ جنبی سرے پِه حالت دَجنابت کنبی جَمَات کنبی داخلیدلی شی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: مولوی الطاف الرحمن پوتیال ہزارہ..... ۱۰/ محرم ۱۳۹۲ھ۔

الجواب: چہ کلہ سرے مسافر وی یا پِه کور وغیرہ کنبی (دبیماری یا نقصان پِه وجہ سرہ) دگرمواوبو انتظام نہ شی کیدلی نو دَہغہ دپارہ دتیمم نہ پس جَمَات کنبی داخلیدل جائز دی۔ بدل علیہ مافی ردالمختار مسافر مرمسجد فیہ عین ماء وهو جنب ولا یجد غیر فانه یتیمم لدخول المسجد عندنا (ص ۱۵۹ جلد ۱)۔ (۱)
نود اور لگیدلو پِه صورت کنبی بہ دَجنب داخلیدل پِه طریق اولی مرخص وی فافہم وتدبر۔ وهو الموفق۔

کہ پیر شرارتی نہ وی نو یو مونخ کونکی دَجمات نہ منع کول جائز نہ دی سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیو جَمَات نہ شوک مسلمان ویستل چہ دلتہ بہ تہ مونخ نہ کوی دامن کول جائز دی یا ناجائز؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: گل خان دوکاندار۔

الجواب: مسلمان دَجمات نہ منع کول حرام دی کہ پیر شرارتی نہ وی قال اللہ تعالیٰ ومن اظلم ممن منع مساجد اللہ ان یدکر فیہا اسمہ۔ (۲)۔ وفي الدر المختار وكذا كل مودولو بلسانہ۔ (۳)۔ (هامش الردص ۶۱۹ جلد ۱)۔ وهو الموفق۔

(۱) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۱۲۶ جلد ۱ کتاب الطہارت)

(۲) (سورة البقرة پارہ: ۱ آیت: ۱۱۳ ارکوع: ۱۴)

(۳) (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۳۸۹ جلد ۱ قبیل باب الوتر والنوافل)

د جہات پہ حصہ کنبی غسل خانہ وغیرہ جوہرول جائز نہ دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ جہات کنبی یو طرف تہ کوہی. سیبل او غسل خانہ دی. اوس ہغہ پہ جہات کنبی داخلول غوارو. او د جہات دویم طرف چہ د جہات دننہ والا حصہ دہ. پہ ہغی کنبی ئی جوہرول غوارو. حکہ چہ دے سرہ بہ پہ جہات کنبی فراخی راشی، نو آیا د شریعت پہ رنہا کنبی داسی کول جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حاجی امیر محمد ہاتھیان ..... ۱۹۷۵ء/۵/۷.

الجواب: د جہات پہ حصہ کنبی غسل خانہ وغیرہ جوہرول جائز نہ دی. کما فی الہندیہ ص ۱۱۶ جلد ۱ وتکرہ المضمضة والوضوء فی المسجد الا ان یکون ثمة موضع اعد لذلك. (۱) فافہم کہ ممکن وی نو د پخوانو غسل خانو وغیرہ د پاسہ کنکریٹ او کپڑی (فرش جوہر کپڑی) او د چہت د پاسہ داودس او غسل انتظام او کپڑی. او لاندی خائی دے پہ جہات کنبی داخل کپڑی شی. (۲) وهوالموفق.

پہ جہات کنبی پرائمری (مکتب) سکول جوہرول او چلول جائز نہ دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ جہاتونو کنبی چہ حکومت کوم پرائمری سکولونہ کھلاؤ کپڑی دی چہ پہ ہغی کنبی یو یادوہ استاذان مقرر شوے وی. او بچوتہ پرائمری بنودلی کیڑی. آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: حبیب خان ..... ۱۹۷۴ء/۳/۲۵.

(۱) فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۱۰ جلد ۱ فصل کرہ غلق باب المسجد)

(۲) وفي الہندیہ: ومن جعل مسجداً تحتہ سرداب او فوقہ بیت..... ولو كان السرداب لمصالح المسجد جاز كما فی مسجد بیت المقدس کذا فی الہدایہ.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۴۵۵ جلد ۲ الباب الحادی عشر فی المسجد)

الجواب: د جہات نہ د پرائمری سکول کار اخستل جائز نہ دی. حکہ چہ جہاتونہ د دے کار د پارہ نہ دی جوہر شوے. دغہ شان پہ اجرت سرہ ماشومانو تہ بنودل پہ جہات کنبی ممنوع دی. دغہ شان د صنعت د پارہ (چہ پہ ہغی کنبی کتابت داخل دے) پہ جہات کنبی کیناستل ممنوع دی او د پھارو پہ وخت کنبی آواز او چتول ضروری دی کوم چہ پہ جہات کنبی ممنوع دی. (۱) دغہ شان پرائمری سکول چہ خنگہ د ماشومانو پہ وجہ گندہ او خرابیڑی دغہ شان بہ جہاتونہ ہم گندہ شی. لہذا بہترہ دا دہ چہ د خانانو وغیرہ د حجرو اوبیتکونو نہ دامقصد پورہ کپڑی شی. وهوالموفق.

د فساد ختمولو پہ وجہ دویم جہات جوہرول "مسجد ضرار" نہ دی

سوال: مونہ داوگئی بازار تہول مسلمانان درخواست کوؤ مونہ کنبی اختلاف دومرہ سخت شوے دے چہ دیو جہات د تعمیر پہ مقابلہ کنبی مو د دویم جہات تعمیر شروع کپڑی دے. بلکہ اوس اولنی جہات تہ د نقصان رسولو پہ کوشش کنبی یو، مونہ د خپلی پوہی مطابق چہ خومرہ کوششونہ او منتونہ او کپڑل خو نا کامہ شو، پہ دے وجہ مونہ انتخاب او کپڑو چہ مولانا عبد المنان صاحب او مولانا سید الرحمن صاحب چہ پہ وادی آگرور کنبی جید علماء دی. ہغوی بہ فیصلہ او کپڑی. لیکن د پارتی بازی پہ وجہ ہغہ خلق انکاریان شول. نو اوس مونہ تقریباً سل قدمہ فاصلی بانڈی د دویم جہات تعمیر شروع کپڑی دے. شرعاً دا جائز دی یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد یوسف، محمد عثمان بازار اوگئی مانسہرہ ۱۹۷۵ء/۵/۱۹

الجواب: دا دویم جہات پہ ضحیح غرض یعنی د شر او فتنی نہ د بیج کیدلو پہ وجہ جوہرولی شی. (۲) لہذا دا بہ مسجد ضرار نہ وی. وهوالموفق.

(۱) وفي الہندیہ: ويكره كل عمل من عمل الدنيا في المسجد ولو جلس المعلم في المسجد والوراق يكتب فان كان المعلم يعلم للحسبة والوراق يكتب لنفسه فلا بأس لانه قربة وان كان بالاجرة يكره الا ان يقع لهما الضرورة كذا في محيط السرخسي..... والسادس ان لا يرفع فيه الصوت من غير ذكر الله تعالى.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۳۲۱ جلد ۵ الباب الخامس فی آداب المسجد والقبلة والمصحف)

(۲) قال العلامة ابن نجيم: واذا قسم المحلة المسجد..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

پہ حرام مال سرہ دے جوڑ شوی جہات حکم

سوال: علمائے دین مسئلے بارہ کنبی شہ فرمائی چہ دیو جہات تعمیر پہ حلال او حرام دواړو مالونو سره اوشی نو دې کنبی مونځ کول صحیح دی یا نه؟
بینوا توجروا.

المستفتی فضل و هاب ۱۹۷۴ء ۳/۲۷.

جواب: اعلم ان مدار المسجد على الساحة دون البناء فلذا تصير الساحة وحدها مسجداً كما في الهندية (۴۴۳ جلد ۲) رجل له ساحة لآبناء فيها امر قوما ان يصلوا فيها بجماعة فهذا على ثلاثة اوجه احدها اما ان امرهم بالصلاة فيها ابداً نصابان قال صلوا فيها ابداً او امرهم بالصلاة مطلقاً ونوى الابد ففي هذين الوجهين صارت الساحة مسجداً (۱) انتهى بقدر الضرورة ففي الصورة المسئلة ان كانت الساحة حلالاً فلا ضير، وان كان حراماً مغضوباً فلا خير وان كانت مشترأة بمال حرام فلا يضير ايضاً لان المعروف في ديارنا الشراء بالمطلق ثم يدفع من الحرام وهو حلال عند الكرخي وعليه الفتوى كما في ردالمحتار ص ۲۱۹ جلد ۴ باب المتفرقات (۲) واما البناء من الخشب والاجر وغيرهما ان اشترت بالمال الحرام فحكمها الحل والا فالحرمة لكن حرمة البناء لا تضر المسجدية كما مر. وهو الموفق

(بقية حاشية) وضربوا فيه حائطاً ولكل منهم امام على جدة ومؤذنين واحداً لا بأس به.

(البحر الرائق ص ۳۵ جلد ۲ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۱) فتاوى عالمگیریه ص ۴۵۵ جلد ۲ الباب الحادی عشر فی المسجد وما يتعلق به

(۲) قال ابن عابدين الشامي: توضيح المسئلة ما في التارخانية حيث قال رجل اكتسب مالا من حرام ثم اشترى فهذا على خمسة اوجه اما ان دفع تلك الدراهم الى البائع اولاً ثم اشترى منه بها او اشترى قبل الدفع بها ودفعها او اشترى قبل الدفع بها ودفع غيرها او اشترى مطلقاً ودفع تلك الدراهم او اشترى ..... (بقية حاشية په راروانه صفحه)

پہ جہات کنبی غسل خانې وغیرہ جوړول

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کنبې شہ فرمائی چہ دجہات یوحصہ دغسل خانو دپاره استعمالولې شی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا فضل غنی فاضل دیوبند میان خان مردان.

الجواب: کومه زمکه چہ دمنونخ دپاره وقف شوې نه وی نوبه هغې کنبې غسل خانې وغیرہ جوړول ممنوع نه دی. (۱) نوکه دمنونخ دحصې نشاندهی نه وی شوې نو دا تصرف پکنبې کول جائز دی. (۲) وهو الموفق

(بقیه حاشیه) بلراهم اخرودفع تلك الدراهم ..... وقال الكرخي في الوجه الاول والثاني لا يطيب وفي الثالث الاخيرة يطيب وقال ابو بكر لا يطيب في الكل لكن الفتوى الآن على قول الكرخي دفعاً للخرج عن الناس ..... ودفعاً للخرج لكثرة الحرام. (ردالمحتار دامش الدرالمختار ص ۲۴۴ جلد ۳ مطلب اذا اكتسب حرام ثم اشترى باب المتفرقات) (۱) قال العلامة ابن نجيم: وفي الخلاصة وغيرها ويكره الوضوء والمضمضة في المسجد الا ان يكون موضع فيه اتخذ للوضوء ولا يصلى فيه.

(البحر الرائق ص ۳۴ جلد ۲ فصل مما فرغ من بيان الكراهة في الصلاة)

(۲) قال الحصكفي: ولو بنى فوقه بيتاً للامام لا يضر لانه من المصالح اما لو تمت

المسجدية اي بالقول المفتي به اى بالصلاة فيه على قولهما، ثم اراد البناء منع.

(الدرالمختار على هامش ردالمحتار ص ۴۰۶ جلد ۳ قبيل مطلب فيما لو خرب المسجد)

باب الوتر والقنوت

باجمات وتر کول مباح او ہمیشوالی پری کول مکروه دی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ خائی کنبی یوہ مسئلہ باندی علماؤ کنبی لوئی اختلاف موندلی کیری۔ دقول فیصل دیارہ مونہ مراجعت کوو۔ مسئلہ داده چہ کله عید الفطر پہ شک کنبی وی او تراویح اوشی بیامعلومہ شی چہ عید الفطر دی نو دشیپ چہ کوم وتر پہ جماعت سرہ شوی وی دہغی قضابہ کیری یا نہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: قاضی عبدالمطلب کندي ناصر پبی نوشهره ..... ۱۳/۱/۱۹۶۹۔

الجواب: د رمضان نہ علاوہ نورو میاشتو کنبی باجماعت وتر کول مباح دی کہ پہ بعضی وختونو کنبی وی اوپہ ہمیشوالی سرہ کول مکروه دی۔

قال العلامة الشامي ص ۲۶۳ جلد ۱ ثم قال ويمكن ان يقال الظاهر ان الجماعة فيه (ای الوتر) غير مستحبة ثم ان كان ذلك احيانا كما فعل عمر كان مباحا غير مكروه وان كان على سبيل المواظبة كان بدعة مكروهة۔

نودی خلقو و تربا جمات هغه وخت کری دی چہ داختر ثبوت شرعی متحقق نہ وو لهذا دہغوی جماعت بہ مسنون وی مباح او مکروه نہ۔ وهو الموفق۔

بہ وترو کنبی مقتدی نہ دعائی قنوت پاتی کیدلو

صورت کنبی نہ وترو اعادہ واجب نہ ده

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د وترو پہ مونخ کنبی

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۲۳ جلد ۱: مطلب فی کراهة الاقتداء فی النفل

على سبيل التداعي صلاة التراويح)

مقتدی نہ دعائی قنوت پاتی شو، آیا اوس بہ پہ دویم خل وتر ادا کوی یا خہ بہ کوی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: شفیع اکبر گدون صوابی ۲۰ رمضان ۱۴۱۰ ھ۔

الجواب: دکوم مقتدی نہ چہ دعائی قنوت پاتی شو هغه باندی د مونخ اعادہ واجب نہ ده۔

یدل علیه مافی الشرح الكبير ص ۳۶۳ واما المقتدی فهو مخیر بین ثلاثة اشیاء قد اختلف فیها ان شاء قنت وهو مختار صاحب المحيط واكثر المحققين وان شاء امن وان شاء سکت ﴿۱﴾ انتهى بقدر الضرورة وصحة القول الاول لا يقتضى وجوب القراءة. وهو الموفق۔

پہ وترو کنبی دعائی قنوت سهواً پریخودلو

باندی سجده سهو واجب ده گنبی اعادہ بہ کوی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی کہ پہ وترو کنبی بالکل دعائی قنوت هیرشی نو آیا سجده سهو بہ کوی؟ او کہ بالکل هیرشی او سلام نہ پس ورته یاد شی نو آیا د وترو اعادہ بہ کوی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: حافظ محمد حنیف سهارنپوری خانپور هزاره ۲۷/۸/۱۹۷۵۔

الجواب: چونکہ دعائی قنوت واجب دی لهذا پہ تارک سهواً باندی بہ سجده سهو واجب وی گنبی اعادہ بہ واجب وی (ماخوذ از شامی) ﴿۲﴾۔ وهو الموفق۔

﴿۱﴾ (غنية المستملی ص ۲۰۳ قبیل الفروع فصل فی الوتر)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله يجب له) أي للسهو الاتي بيانه في قوله

بترك واجب سهوا. وذكر في المحيط عن القدوري انه سنة وظاهر الرواية الوجوب

وصححه في الهداية وغيره لانه لجبر نقصان تمكن في الصلاة فيجب كالدعاء في الحج و

يشهد له الامر به في الاحاديث الصحيحة والمواظبة عليه و ظاهر كلامهم أنه لو لم يسجد يائمه

بترك الواجب ولترك سجود السهو بحر وفيه نظر بل يائمه لترك الجابر فقط اذ لا يائمه على

الساهي نعم هو في صورة العمد ظاهر وينبغي أن ير تفع هذا الاثم باعادتها نهر۔

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۲۵ جلد ۱: باب سجود السهو)

وقال: الظاهر انه يشمل نحو مدافعة الاخشين مما لم يوجب..... (بقية حاشية په راروانه صفحه)

دَ ماسخوتن دَ فرضو فاسد کیدلو په صورت کښې د وټرو د قضا حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د ادا والا وخت تیریدلو نه پس معلومه شوه چې د ماسخوتن په مونځ کښې صرف فرض مونځ فاسد شوي وو. اوس به د قضاء په صورت کښې صرف د ماسخوتن فرض کوی او که د وټرو مونځ اعاده به هم کوی؟ دغه شان د سنتوبه څه کیږي؟ یعنی

د وټرو سره به په دویم ځل کوی یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق راولپنډی ..... ۱۹۶۹/۱/۱۹.

الجواب: دامام صاحب په نزد صرف د فرضو اعاده ضروری ده او د صاحبینو په نزد د وټرو اعاده هم ضروری ده. (۱) او د سنتو قضا د هیچا مذهب هم نه دي. فی الهندیه ص ۵۳ جلد اول یقلم الوتر علی العشاء لوجوب الترتیب لالان وقت الوتر لم یدخل حتی لو صلی الوتر قبل

(بقیه حاشیه) سجوداً اصلاً وان النقص اذا دخل فی صلاة الامام ولم یجبر وجبت الاعادة علی المقتدی ایضا وانه یستثنی منه الجمعة والعید اذا ادیت مع کراهة التحريم الا اذا اعادها الامام والقوم جميعاً فلیراجع.

(ردالمحتار ص ۳۳۷ جلد ۱ مطلب کل صلاة ادیت مع کراهة التحريم تجب اعادتها)

(۱) قال الامام الکاسانی ان من صلی العشاء علی غیر وضوء وهو لا یعلم ثم توضأ فوتر ثم تذکر اعاد صلوة العشاء بالاتفاق ولا یعید الوتر فی قول ابی حنیفة وعندهما یعید ووجه البناء علی هذا الاصل انه لما کان واجبا عند ابی حنیفة کان اصلاً بنفسه فی حق الوقت لا تبعاً للعشاء..... الا ان تقدیم احدهما علی الآخر بحال التذکر فعند النسیان یسقط. (بدائع الصنائع ص ۲۷۲ جلد ۱ باب الوتر)

وقال العلامة ابن نجیم قوله والعشاء والوتر منه الی الصبح ای وقتهم من غروب الشفق علی الخلاف فیہ وکون وقتهم واحداً مذهب الامام وعندهما وقت الوتر بعد صلاة العشاء له حدیث ابی داود ان الله امدکم بصلاة هی خیر لکم من حمر النعم وهی الوتر فجعلها لکم فیما بین العشاء الی طلوع الفجر ولهما ما فی بعض طرقه فجعلها لکم فیما بین صلاة العشاء. الخ (البحر الرائق ص ۲۴۶ جلد ۱ کتاب الصلاة)

العشاء ناسياً او صلاهما فظهر فساد العشاء دون الوتر فانه یصح الوتر وبعید العشاء وحدهما عند ابی حنیفة لان الترتیب یسقط بمثل هذا العذر (۱). وهو الموفق

د قنوت نازلہ طریقہ او علت

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې قنوت نازلہ دیو مصیبت سره خاص ده یا هروخت به وئیلې کیږي؟ دغه شان مقتدی به آمین په پټه وائی که په ښکاره؟ او لاس به په نامه ږدي یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد جلندر دارالعلوم حقانیہ

جواب: صرح صاحب البحر وردالمحتار فی باب الوتر بمشروعية القنوت فی الفجر بعد رکوع رکعة الثانية وبتأمین المقتدی ای سراً كما هو الاصل عندنا. وهو مختص عندنا بنزلة وبلیة عامة کا لطاعون والحروب كما صرحوا به ایضاً فلیراجع الی ردالمحتار ص ۲۲۸ جلد ۱. (۲) والا صل عند ابی حنیفة الوضع تحت السرة لکونه ذکراً طویلاً (۳) ولكن اختار بعض

(۱) فتاویٰ عالمگیریه ص ۵۱ جلد ۱ المواقیت وما یصل بها وفیه

(۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۹۶ جلد ۱ مطلب فی القنوت للنزلة)

(۳) وفی المنهاج (قوله الالنزلة) وبه ناخذ ذکره فقهاء نا عن الامام الطحاوی قالوا قال

الحافظ ابو جعفر الطحاوی انما لا یقنت عندنا فی صلوة الفجر من غیر بلیة فاذا وقت فتنه

او بلیة فلا بأس به فعلمه رسول الله ﷺ..... یقنت لنزلة فی صلوة الفجر فقط كما فی الاشباه

عن الغایه ویؤیده ما فی شرح المنیة وقیل فی سائر الجهریة وقیل فی کل الصلوات وصرح

الشرنبلالی انه بعد الركوع وهو الاظهر واستظهر الحموی انه قبله. قالوا ان المقتدی یتابع امامه

الا اذا جهر فیؤمن ولم یصرحوا بوضع الیدین وبالارسال لكن الاصل یرجع الوضع وهو ان

الوضع سنة قیام له قرار فیہ ذکر مسنون فی ظاهر المذهب..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

العلماء الارسال رفعاً للاشتباه فليراجع الى بواذر النوادر ﴿١﴾ وهو الموفق

د قنوت نازلہ فی الفجر مسئلہ

سوال: مايقول العلماء في القنوت في الفجر بعد الركوع في الركعة الثانية. أمختص بالفجر ام لا؟ وما كفيته وطريقته؟ بينوا توجروا

المستفتي: محمد حامد حقاني المتعلم بجامعة الحقانيه الكوثره خٲك..... ١٣٠٣هـ

جواب: اعلم ان مشله القنوت النازلة في الفجر طويلة الذيل لاهمة لنا لاستقصاء ما فلنكتف بقول واحد من اقوال الفقهاء. وهو انه مختص بالفجر كما في الشاميه ص ٢٤١ جلد ١ عن الاشباه عن الغابة وشرح المنية. وصرح الشرنبلالي انه بعد الركوع. والمقتدى يتابع امامه الا اذا جهر الامام فيؤمن المقتدى ﴿٢﴾ (ردالمحتار) ولم يصرح حوا بوضع اليدين والارسال. والقواعد تقتضي الوضع عند ابى حنيفة لكونه ذكراً طويلاً. والارسال عند صاحبيه لعدم قراءة القرآن ﴿٣﴾ وهو الموفق

(بقية حاشيه) وسنة قراءة في رواية عن محمد. واختار بعض الاكابر قول محمد رفعاً للاشتباه وصونا عن تكرار الركوع. (منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذي ص ٢٤٩ جلد ٢ باب ما جاء في القنوت في صلاة الفجر)

﴿١﴾ (بواذر النوادر ص ٤٣٣ نوني وان نادره تحقيق ارسال يا وضع يدين در قنوت نازلہ)

﴿٢﴾ (ردالمحتار هاشم الدر المختار ص ٢٩٦ جلد ١: مطلب في القنوت للنازلة)

﴿٣﴾ وفي منهاج السنن: قالوا ان المقتدى يتابع امامه الا اذا جهر فيؤمن ولم يصرح حوا بوضع اليدين وبالارسال لكن الاصل يرجح الوضع هو ان الوضع سنة قيام له قرار فيه ذكر مسنون في ظاهر المذهب وسنة قراءة في رواية عن محمد، واختار بعض الاكابر قول محمد رفعاً للاشتباه وصونا عن تكرار الركوع.

(منهاج السنن ص ٢٤٩ جلد ٢ باب ما جاء في القنوت في صلاة الفجر)

.....

قنوت نازلہ بہ د سحر پہ دویم رکعت کنبی د رکوع نہ پس وئیلی کیری

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبی خه فرمائي چه د فجر د مونخ په دویم ركعت كنبی به قنوت نازلہ دركوع نه مخكنبی وئیلی کیری یا دركوع نه پس؟ او آیا صرف د سحر په مونخ كنبی به وئیلی کیری؟ بینوا توجروا.

المستفتي: مولانا حسين احمد عباسيه لخي مروت ٢٠ صفر المظفر ١٤٠٢هـ

جواب: دمفتي به قول په بناء باندي قنوت نازلہ صرف د سحر په مونخ كنبی د دویم ركعت دركوع نه پس وئیلی کیری. لما في ردالمحتار ص ٢٢٨ جلد ١ وهو صريح في ان قنوت النازلہ عندنا مختص بصلاة الفجر دون غيرها من الصلوات الجهرية والسرية. ﴿١﴾. امام به جهر كوي او مقتديان به په دعائيه كلماتو باندي په پته (سراً) آمين وائي. ﴿٢﴾. (شامی ص ٢٢٨ جلد ١). وهو الموفق.

دوترو په ركعتونو كنبی دتک په صورت كنبی دوترو د مونخ كولو طريقه

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كنبی خه فرمائي چه ماوتر كول كول، په دویم

﴿١﴾ (ردالمحتار هاشم الدر المختار ص ٢٩٦ جلد ١: مطلب في القنوت للنازلة)

﴿٢﴾ قال ابن عابد بن الشامي: والذي يظهر لي ان المقتدى يتابع امامه اذا جهر فيؤمن وانه يفت

بعد الركوع لاقبله. (ردالمحتار هاشم الدر المختار ص ٢٩٦ جلد ١: مطلب في القنوت للنازلة)

﴿٢﴾ كه دعائي قنوت مقتديانوته ياد وي خوبهتره ده چه امام به په قلا ره وايي او تول

مقتديان به هم په قلا ره وائي او كه مقتديانوته ياد نه وي لكه اكثر تجربه ددي شاهد ده

نوبهتر داده چه امام په زوره وايي او تول مقتديان په قلا ره قلا ره آمين وايي.

(كفايت المفتي ص ٢٢٨ جلد ٣ بيسوان باب قنوت نازلہ)

وقال الشرنبلالي: والمؤتم يقرأ القنوت كالامام على الاصح ويخفي الامام والقوم هو

الصحيح لكن استحباب للامام الجهرية في بلاد العجم ليتعلموه الخ.

(مراقي الفلاح ص ٣٨٢ باب الوتر واحكامه)

رکعت کنبی می شک را غی چہ دا دویم رکعت دی یا دریم رکعت دی؟ داسی صورت کنبی بہ مونخ کونکی خہ کوی؟ آیا پہ دویم خل بہ وتر کوی؟ بینوا توجروا المستفتی نامعلوم

الجواب: پہ کوم رکعت کنبی چہ ئی شک را غلی وی پہ ہغہ رکعت کنبی بہ دعائی قنوت وائی او پہ ہغہ رکعت کنبی بہ کینی قعدہ بہ کوی او پہ دریم رکعت کنبی بہ پہ دویم خل دعائی قنوت وائی او رکعت بہ پورہ کوی او پہ آخرہ کنبی بہ سجدہ سہو کوی (۱) (بحر، شامی، ہندیہ، خلاصۃ الفتاوی) وهو الموفق

د مقتدی د پارہ د دعائی قنوت د پورہ کولو

نہ بغیر پہ رکوع کنبی د تلو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ رمضان کنبی کہ مقتدی پہ و ترو کنبی خہ دعائی قنوت وئیلی دی او خہ باقی دی یا دغلط کیدلو نہ پس ئی پہ دویم خل وئیلو چہ امام رکوع تہ لارو او س بہ مقتدی قنوت پورہ کوی یا رکوع تہ بہ خی؟ او کہ د امام نہ قنوت پاتی شو او رکوع تہ لارو نو مقتدی بہ خہ کوی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: کہ مقتدی تہ درکوع دفوت کیدلو خطرہ وی نورکوع تہ دی لارشی او د امام متابعت دی او کپی او کہ درکوع ملاویدلو امکان وی نو دومرہ

(۱) وفي الهندية: لو شك احد في الوتر انه في الاولى او الثانية او الثالثة فانه يقنت في الركعة التي هو فيها ثم يقعد ثم يقوم فيصلي ركعتين بقعدتين ويقنت فيهما احتياطاً وفي قول آخر لا يقنت في الكل اصلاً والاوّل اصح لان القنوت واجب وما تردد بين الواجب والبدعة يأتي به احتياطاً كذا في المحيط.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۱۱ جلد ۱ باب الوتر)

(وہکذا فی البحر الرائق ص ۴۱ جلد ۲ باب الوتر والنوافل)

دعائی قنوت دی او وائی او رکوع تہ دی لارشی چہ د دوارو اعمالو رعایت (لحاظ) او ساتلی شئی (۱) (شامی) (۲) وهو الموفق۔

د و ترو آخری رکعت موندونکی پارہ د دعائی قنوت وئیلو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی

(۱) چہ یوسری د و ترو پہ دریم رکعت کنبی د امام سرہ شریک شو او دعائی قنوت ئی د امام سرہ او وی نو او س بہ پہ باقی مونخ کنبی دعائی قنوت وائی کہ نہ؟ (۲) مقتدی د و ترو د دریم رکعت پہ رکوع کنبی امام او موندلو او دہ دعائی قنوت نہ دی وئیلی نو دہ پارہ پہ دویم خل د قنوت لوستلو خہ حکم دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: عبد اللہ مردان۔

الجواب: پہ دوارو صورتونو کنبی دی مسبوق باندی قنوت لوستل ضروری نہ دی پہ اولنی صورت کنبی دعائی قنوت حقیقتاً او پہ دویم صورت کنبی حکماً ادا شو۔ (کما فی الشامی ص ۱۰ جلد ۲) (۲) وهو الموفق۔

(۱) قال الامام طاهر البخاري: فلو ركع الامام في الوتر قبل ان يفرغ المقتدي من القنوت فانه يتابع الامام ولو ركع الامام ولم يقرأ القنوت، يقرأ المقتدي من القنوت شيئاً ان خاف الركوع فانه يركع وان كان لا يخاف يقنت ثم يركع. (خلاصة الفتاوى ص ۱۲۰ جلد ۱ النوع من يتابع الامام)

(۲) قال ابن عابدين: (قوله قطعه وتابعه) لان المراد بالقنوت هنا الدعاء الصادق على القليل والكثير وما اتى به منه كاف في سقوط الواجب وتكميله مندوب والمتابعة واجب فيترك المندوب للواجب (قوله ولو لم يقرأ) اي لو ركع الامام ولم يقرأ المقتدي شيئاً من القنوت ان خاف فوت الركوع يركع والا يقنت ثم يركع الخ. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۵ جلد ۱ قبيل مطلب في القنوت للنازلة)

(۳) قال الحصكفي: واما المسبوق فيقنت مع امامه فقط ويصير مدركا بادراك ركوع الثالثة، قال ابن عابدين: لانه آخر صلاته وما يقضيه اولها حكما في حق القراءة وما اشبهها وهو القنوت واذا وقع قنوته في موضعه بيقين لا يكرر لان تكراره غير مشروع شرح المنية. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۹۶ جلد ۱ قبيل مطلب في القنوت للنازلة)

باب السنن والنوافل

سنت غیر موکدہ نی د مازیگر پہ مونخ کنبی شریک کیدلو

پہ وجہ مات کرل روستو کول نی مکروه تحریمی دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ د مازیگر دمانخہ نہ مخکنبی دغیرموکدہ سنتونیت ترلی وو د مازیگر جماعت شروع کیدلو پہ وجہ نی مونخ مات کرو. اوس خویری دا واجب شوی دی نو کہ د مازیگر دجماعت نہ پس دامونخ ادا کرو نومکروه تحریمی دی یا تنزیہی دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق دی ۵۵۲ راولپنڈی..... ۱۹۶۹ء/۱۱/۱۹

الجواب: چونکہ پہ دہ باندي اعادہ واجب لغیرہ دہ، واجب اصلی نہ دہ، لہذا ددی مونخ ادا کول د مازیگر نہ پس مکروه تحریمی دی. (۱)

قال فی الدر المختار وکره نفل وکل ماکان واجباً لا لعینه بل لغیره کمندور والذی شرع فیہ فی وقت مستحب او مکروه ثم افسده ولوسنة الفجر بعد صلوة الفجر وصلوة العصر انتهى مختصراً وقال العلامة الشامي فی ردالمحتار ص ۲۵۱ جلد ۱ والکراهة ههنا تحريمية ايضاً كما صرح به فی الحلیة (۲). وهو الموفق

(۱) قال فی الہندیہ: لو افتتح صلوة النفل فی وقت مستحب ثم افسدها لقضائها بعد صلوة العصر قبل مغیب الشمس لا یجزیہ ہکذا فی محیط السرخسی.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۵۳ جلد ۱ بیان الاوقات التي لا تجوز فیہا الصلاة وتکرہ فیہا)

(۲) الدر المختار مع ردالمحتار ص ۲۷۶ جلد ۱ کتاب الصلاة

فرض مونخ ادا کولو نہ پس پہ دویم خل

فرض مونخ کنبی شرکت خالص نفل دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسری دماسپینین فرض مونخ اوکری او پہ دویم خل دماسپینین پہ مونخ کنبی شرکت کوی نوپہ دویم خل باندي دی مونخ کنبی شرکت کول بہ دنفل پہ حیثیت سرہ وی یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق دی نمبر ۵۵۲ راولپنڈی..... ۳۰/محرم ۱۳۸۸ھ

الجواب: پہ دویم خل کول خالص نفل دی. (۱). وهو الموفق.

د ملازمت د وجی نہ مونخ قضا کول پہ دویم جماعت

کنبی اقامت او د تہجدو پہ نیت کنبی د مونخ تعین

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی. (۱) چہ پہ فیکٹری کنبی دکافر سرہ ملازمت دی دمونخ دیارہ وخت نہ ملاویری کتلو کتلو کنبی مونخونہ قضا کیری. جمعہ ہم متواتر (پرلہ پس) قضا وی. داملازمت کول خنگہ دی؟ (۲) پہ دویم جماعت کنبی اقامت شتہ یا نہ؟ (۳) د تہجدو پہ مونخ کنبی بہ پہ نیت کنبی سنت یا نفل یا تہجد کوم لفظ استعمالوی؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا فخرالدین برمنگھم انگلینڈ..... ۱۹۷۲ء/۸/۱۵

الجواب: (۱) کومہ نوکری کنبی چہ دمونخ اجازت نہ وی ہغہ نوکری حرامہ دہ. (۲) پہ جماعت کنبی اقامت کول نہ دی پکار او پہ غیرجماعت کنبی کول پکار دی. (۳)

(۱) رشى الہندیہ: فان كان قد صلى مرة في الشاء وانظروا لا بأس بالخروج (من المسجد) ما لم يأخذ المؤذن في الاقامة فان اخذ في الاقامة لم يخرج حتى قضاهاما تطوعا.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۲۰ جلد ۱ باب ادراك الفريضة)

(۲) وعن النواص بن سميان قال قال رسول الله ﷺ لا طاعة لمخلوق في معصية الخالق رواه في شرح السنة. (مشکوٰۃ المصابيح ص ۳۲۱ جلد ۱ کتاب الامارة والقضاء الفصل الثاني)

(۳) قال ابن عابدين: ويكره تكرار الجماعة في مسجد محلة باذان واقامة الا اذا صلى جهمما فيه او لا غير اهله او اهله لكن بمخالفة الاذان ولو كرره..... (بقية حاشية په راروانه صفحہ)

(۳) تہجد سنتو، صلوٰۃ اللیل یا نفل، دتہجدو مونخ پہ تولو نیتونو سرہ کول جائز دی، وهو الموفق.

د جمعہ اتہ (۸) رکعتونہ سنت موکدہ او دوه رکعتونہ مستحب دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دجمعہ دورخے لس (۱۰) رکعتونہ سنت موکدہ دی یا غیر موکدہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: منصف شاہ گدر مردان..... ۵/ دسمبر ۱۹۷۴ء.

الجواب: دآمام ابوحنیفہ رحمہ اللہ پہ نزد اتہ (۸) رکعتہ سنت موکدہ دی اوباقی دوه رکعتہ مستحب دی. (۱) خو کول ئی بہتر دی، صرح بہ فی جمیع کتب الفتاوی. (۲) وهو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) اہلہ بدونہما او کان مسجد طریق جاز اجماعاً کما فی مسجد لیس لہ امام ولا مؤذن ویصلی الناس فیہ فوجاً فوجاً فان الافضل ان یصلی کل فریق باذان واقامۃ علی حلۃ کما فی امالی قاضی خان.

(ردالمحتار ہامش الدرالمختار ص ۲۰۸ جلد ۱ مطلب فی تکرار الجماعۃ فی المسجد باب الامامۃ)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن نجیم رحمہ اللہ: والدلیل علی استئان الاربع قبل الجمعة مارواه مسلم مرفوعاً من کان مصلياً قبل الجمعة فليصل اربعاً مع مارواه ابن ماجه عن ابن عباس قال كان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم يركع من قبل الجمعة اربعاً لا يفصل فی شی منہن وعلی استئان الاربع بعدها ما فی صحیح مسلم عن ابی ہریرۃ مرفوعاً اذا صلی احدکم الجمعة فليصل بعلمها اربعاً وفي رواية اذا صليتم بعد الجمعة فصلوا اربعاً وذكر فی البدائع انه ظاهر الرواية وعن ابی یوسف انه ينبغي ان یصلی اربعاً ثم رکعتین.

(البحر الرائق ص ۴۹ جلد ۲ باب الوتر والنوافل)

﴿۲﴾ قال العلامة ابراهيم الحلبي: والافضل ان یصلی اربعاً ثم رکعتین للخروج عن الخلاف. (غنیۃ المستملی ص ۳۷۳ فصل فی النوافل)

د ماسپینین خلور رکعتہ چہ پاتی شی نو

دوه رکعتونہ ئی پس کول راجح دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دظہر اولنی خلور رکعتہ سنت پاتی شی نو دقرضو نہ فوراپس یا دوه رکعتونہ پس بہ ئی ادا کوی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: منصف شاہ گدر مردان..... ۲/ ذی قعدہ ۱۳۹۴ھ.

الجواب: دے مسئلہ کنبی توسع دہ. محققینو علماؤ ابن الہمام وغیرہ دحدیث پہ وجہ د دوه رکعتونو مخکس کولو تہ ترجیح ورکری. (۱) والحدیث رواہ الترمذی وابن ماجہ. (۲) وهو الموفق.

د فجر پہ مونخ کنبی بہ د امام د قرأت

اوریدلو پہ وجہ سنت نہ پریخودلی کیری

الجواب: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ پہ جمات کنبی د فجر د مونخ قرأت کیری نو دجمات پہ حدود کنبی (یعنی جمات کنبی دنتہ) سنت کول پہ جماعت کنبی دشریک کیدلو نہ افضل دی یا سنت پریخودل او امام پس جماعت کنبی شاملیدل افضل دی؟ جمات د حدود نہ مراد دجمات ہغہ علاقہ چہ عام طور سرہ پہ ہغی کنبی مونخ کیری؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد جان نوشہرہ کلان..... ۱۹۸۵ء/ ۱۰/ ۲۲.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن الہمام: (قوله وانما الخلاف) فعند ابی یوسف بعد الركعتین وهو قول ابی حنیفۃ وعلی قول محمد قبلہما وقیل الخلاف علی عکسہ والاولی تقدیم الركعتین لان الاربع فالت عن الموضوع المسنون فلا تفوت الركعتان ایضاً عن موضعہما قصداً بلا ضرورة. (فتح القدیر ص ۴۱۵ جلد ۱ باب ادراک الفریضۃ)

﴿۲﴾ عن عائشة ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا لم یصل اربعاً قبل الظهر صلاہن بعدها (ترمذی) وفي منهاج السنن: ای بعد الظهر وبعد الركعتین، قئی رواية ابن ماجہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا فاتتہ

الاربع قبل الظهر صلاہن بعد الركعتین بعد الظهر وهو قول ابی یوسف ونسب الی ابی حنیفۃ وفي فتاوی العتابی ی انه المختار وفي مبسوط شيخ الاسلام انه الاصح ورجحه ابن الہمام.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۹۳ جلد ۲ باب ماجاء فی الركعتین بعد الظهر)

الجواب: فقہائے کرامو پہ جمات کنبی دَجر سنت (دجماعت دَقیام پہ دوران کنبی، مکروہ لیکلے دی لیکن دا ئی نہ دی لیکلے چہ سنت مہ کوئی بلکہ دا ئی لیکلے دی چہ حائل وغیرہ وی نو کوئی ئی. دا "اهون البلیتین" دی او دَترکی (او مخالطت) پہ نسبت افضل دی. (۱) وهو الموفق.

دَمازیگر دَخلور رکعتونو سنت وخت

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دَمازیگر دَخلور رکعتونو چہ کوم فضیلت دی دا قبل وقت العصر دی یا بعد وقت العصر؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد جمال c/o محمد اقبال جی پی اوپشارو ۲ شعبان ۱۳۹۷ھ
الجواب: پہ مشکوٰۃ شریف کنبی دی ۱۰۰ رحمہ اللہ امرء صلی قبل العصر اربعاً.. (رواہ احمد والترمذی وابوداؤد). (۲) بہر حال دَدی وخت دَ فرضونہ مخکنبی او دَعصر دَ وخت دا خلیدو نہ پس دی. وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله والتركها) قال في الفتح وعلى هذا اي على كراهة صلاتها في المسجد ينبغي ان لا يصلى فيه اذا لم يكن عند بابه مكان لان ترك المكروه مقدم على فعل السنة غير ان الكراهة تتفاوت فان كان الامام في الصفي فصلاحه ايها في الشئ اخف من صلاتها في الصفي وعكسه واشد ما يكون كراهة ان يصليها مخالطاً للصف كما يفعله كثير من الجهلة، والحاصل ان السنة في سنة الفجر ان يأتى بها في بيته والا فان كان عند باب المسجد مكان صلاها فيه والا صلاها في الشئ او الصفي ان كان للمسجد موضعان والا فخلف الصفوف عند سارية لكن فيما اذا كان للمسجد موضعان والامام في احدهما ذكر في المحيط انه قيل لا يكره لعدم مخالفة القوم وقيل يكره لانهما كمكان واحد قالوا اذا اختلف المشايخ فيه فالأفضل ان لا يفعل قال في النهر وفيه افادة انها تنزيهية، لكن في الحلية قلت وعدم الكراهة اوجه للآثار التي ذكرناها ثم هذا كله اذا كان الامام في الصلاة اما قبل الشروع فيأتى بها في اي موضع شاء.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۳۰ جلد ۱ باب ادراك الفريضة)

(۲) (مشکوٰۃ المصابيح ص ۱۰۳ جلد ۱ باب السنن وفضائلها الفصل الثاني)

دَمونخ نہ پس صرف سجدہ کول مکروہ دی

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ بعضی خلق دَمونخ نہ پس صرف سجدہ کوی آیا دا جائز دی یا نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: بہادر زیب چکدرہ دیرستیت..... ۱۷ جولائی ۱۹۷۹ء.

الجواب: دَمونخ نہ پس سجدہ مناجات کول مکروہ دی.

کما فی شرح الکبیر وما يفعل عقيب الصلوة لمكروه لان الجهال يعتقدونها سنة او راجحة (۱). وهو الموفق.

دَماسپینین دَدوہ (۲) سنتو سرہ دوہ نفل یو خانی کول

سوال: علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زید دَماسپینین آخرنی دوہ رکعتونہ کول پہ آخرنی قعدہ کنبی دَتشہد وئیلو نہ مخکنبی پاسیدلو او دوہ رکعتہ نفل ئی ورسرہ یو خانی کرل نو آیا دا طریقہ صحیح دہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: خیر البشر مدینہ مایسنزنو شہرہ..... ۱۹۸۷ء ۹/۳.

الجواب: دَماسپینین یا ماسخوتن وغیرہ پہ سنتو باندی دَنفل بنا کول صحیح دی. کما فی ردالمختار ص ۴۷۲ جلد ۱ وغیرہ، فلیراجع. (۲) والله اعلم.

(۱) (غنیة المستملی المعروف بالکبیری ص ۵۲۹ فصل فی مسائل شتی)

(۲) قال ابن عابدين: (قوله لان كل شفع منه صلاة) لتمكنه من الخروج على رأس الركعتين فاذا قام الى شفع آخر كان بانيا صلاة على تحريمه صلاة ومن ثم صرحوا بانه لو نوى اربعاً لا يجب عليه بتحريماتها سوى الركعتين في المشهور عن اصحابنا وان القيام الى الثالثة بمنزلة مبتدأة حتى ان فساد الشفع الثاني لا يوجب فساد الشفع الاول الخ.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۳۹ جلد ۱ مطلب كل شفع من النفل صلاة)

سنت قبل الظهر او فرضیہ مینخ کنبی

نفل کول او د مونخ گزارو مخی ته تیریدل

سوال: محترم المقام حضرت مفتی صاحب مد ظلہ العالی عرض دا دی (۱) چه یوخل ما د حقانی پیه جمات کنبی قبل الظهر سنت ادا کرل او د جماعت پیه انتظار کنبی کیناستم دی دوران کنبی ماتاسو صاحبان اولیدلئ چه تاسو تیزئ سره اولنی صف ته راغلئ او دوه رکعتہ مو او کرل نو پیه دی دوه رکعتونو سره حیران شوم او زړه کنبی می وئیل چه دا دوه رکعتہ سنت ظهر دی یا سنت ئی مخکنبی خپل کور کنبی کری دی او دا دوه رکعتہ نفل دی بهر حال سوال دا دی که دا دوه رکعتہ نفل دی نو پیه کوم حدیث سره د سنت قبل الظهر او فرضیو پیه مینخ کنبی دنفلو جواز معلومیږی. دا رنگی که یو سړی امام وی نو هغه دپاره دا جائز دی چه سنت قبل الظهر ادا نه کری او خلقو ته امامت او کری. اگر چه پیه وخت کنبی تنگی هم نه وی.

بین لنا بیانا شافیا کی یعد التردد من قلبی بارک الله فی الدنيا والاخرة وانتم مقتدی الناس فی الاحادیث فی هذا الزمان. (۲) وهکله رأیت فی مسجد الحقایه الطلبة الکرام یمرون امام المصلین ایجوز هذا ام لا. بینوا توجروا

المستفتی: عبد الله نو شهره..... ۲۷/اگست ۱۹۸۴ء.

جواب: (۱) اصلى سنة الظهر القبلية فى البيت واصلی فی المسجد تحية المسجد ولم يمنع احد من الفقهاء من التطوع فى هذا الوقت وورد فى رواية انه صلی الله علیه وسلم صلها على توجیهه (۲). والمرور بين يدي المصلى ممنوع الا فى المسجد الكبير (۱) قال العلامة ابن الهمام: فالاولى الاستدلال بمجموع حديثين حديث ابن عمر حفظت من رسول الله صلی الله علیه وسلم عشر ركعات ركعتين قبل الظهر وركعتين بعدها وركعتين بعد المغرب فى بيته وركعتين بعد العشاء وركعتين قبل صلاة الصبح وحديث عائشه انه صلی الله علیه وسلم كان لا بدع اربعا قبل الظهر وركعتين قبل الغداة بناء على الجمع بينهما اما بان الاربع كان يصلها فى بيته فاتفق عدم علم ابن عمر بهن وان علم غيرها مما صلى فى بيته لانه صلی الله علیه وسلم كان يصل الكلى البيت ثم كان يصل ركعتين تحية المسجد. (فتح القدیر ص ۳۸۶ جلد ۱ باب النوال)

كما صرحوا فانه يجوز المرور فيه فى ما وراء موضع السجود (۱). وهو الموفق

د حفظ القرن والا مونخ ثابت دی

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه دیو کتاب پیه صفحه ۱۴۲ نه ۱۴۴ پورې د حفظ القرآن مونخ لیکلې شوی دی. د نمونې دپاره دوه پاڼې درلیرم. چه دهغې پیه سند کنبی د حصن حصین حواله ورکړې شوی ده، لیکن پیه ترجمه د حصن حصین کنبی ماته دا حواله ملاؤنه شوه. آیا چرته پیه بل کتاب کنبی ددې ثبوت شته دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق غفرله.....

الجواب: دا حدیث په ترمذی جلد ثانی ص ۵۱۳ باندې لیکلې شوی دی (۲) فقط

(۱) قال العلامة الحصكفی رحمه الله: وان كره مرور مار فى الصحراء اوفى مسجد كبير بموضع سجوده فى الاصح او مروره بين يديه الى حائط القبلة فى بيت ومسجد صغير فانه كبقة واحدة مطلقا. (الر المختار على هامش ردالمحتار ۲۶۹ جلد ۱ باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

(۲) عن ابن عباس انه قال بينما نحن عند رسول الله صلی الله علیه وسلم اذ جاءه على ابن ابى طالب فقال بابى انت وامى تغلت هذا القرآن من صبرى فما اجدنى اقدر عليه فقال له رسول الله صلی الله علیه وسلم يا ابا الحسن افلا اعلمك كلمات ينفعك الله بهن وينفع بهن من علمته ويثبت ما تعلمت فى صدرك قال اجل يا رسول الله فعلمنى قال اذا كان ليلة الجمعة فان استطعت ان تقوم فى ثلث الليل الآخر فانها ساعة مشهودة والدعاء فيها مستجاب وقد قال اخى يعقوب لبنيه سوف استغفر لكم ربى يقول حتى تاتى ليلة الجمعة فان لم تستطع فقم فى وسطها فان لم تستطع فقم فى اولها فصل اربع ركعات تقرأ فى الركعة الاولى بفاتحة الكتاب وسورة يس وفى الركعة الثانية بفاتحة الكتاب وحم الدخان وفى الركعة الثالثة بفاتحة الكتاب والم تنزيل السجدة وفى الركعة الرابعة بفاتحة الكتاب وتبارك الملك المفصل فاذا فرغت من التشهد فاحمد الله واحسن الثناء على الله وصل على واحسن وعلى سائر النبيين الخ.

(منن ترمذی ص ۱۹۶ جلد ۲ ابواب الدعوات باب فى دعاء الحفظ)

”صلاة معكوس“ مونځ نه دي بلكه يوه مجاهده او معالجه ده

سوال: صلاة معكوس جائز دي يا نه؟ او د صلاة معكوس طريقه څه ده؟ بينوا توجروا
المسئله: رحمت كريمه! اگ اسعما عيل خپل نو شهره يكم ذالحجه ۱۳۸۰
الجواب: د صلاة معكوس متعلق په امداد الفتاوى ص ۲۸۹ جلد سېرا كېښي
دى چه دي ته صلاة مجازاً وتيلي كيد شى. يه اصل كښي دا يوه مجاهده او
يوه معالجه ده. او د معالجه د پاره منقول او ماثور كيدل ضرورى نه دي.
اگرچه منهي عنه نه كيدل ورته ضرورى دى. (۱).

نوبت: د دې تذكره په القول الجميل كښي موجود ده. (۲). وهو الموفق.

د خبر د ستونزو قضا افضل ده

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كښي څه فرمائي چه په راواپنډي كښي
يو صاحب د تقرير دوران كښي دا او وئيل چه كه چرته د سحر د فرضو د وجې
نه سنت پاتې شى نو هغه بعد الفرض كول پكار دى او بعضي علماؤ نه
اوريدلي شوي دي چه د دې بالكل اعاده نشته نو د دې شرعى حكم څه دي؟
بينوا توجروا

المستفتي: اكرم خان هنگو ضلع كوهاټ ..... ۵/۹/۱۹۸۷.

الجواب: بهتر داده چه داسنت د نمرختلونه پس قضا او كړې شى. او پاتې شوي
سنت قبل طلوع الشمس ادا كول مكروه دي. وهو قول محمد و مالك واحمد و

(۱) امداد الفتاوى ص ۳۱۰ قبيل فصل فى التراويح

(۲) قال الامام ولى الله الدهلوى وللجشية صلوة تسمى صلوة المعكوس لم نجد من
السنة ولا اقوال الفقهاء ما نشدها به فلذلك حذفناها والعلم عند الله.

(القول الجميل مع شفاء العليل ص ۷۲ الفصل الخامس)

الشافعى فى قوله القديم ولا تقضى عند ابى حنيفة والتفصيل فى الفقه (۱) وشروح
الاحاديث. (۲) والموفق

د ماسپنين مخكنى سنت به د دوه ركعتو نه پس ادا كولې شى

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كښي څه فرمائي چه ديو سړى نه د
ماسپنين سنن قبله پاتې شى نو د جماعت نه پس به دا سنت د دوه ركعتونو
نه پس ادا كولې شى يا مخكښي. وقد ذكروا فى كتب الفقه الاختلاف فى تقديمها
وتاخيرها؟ بينوا توجروا.

المستفتي: محمد سرور افغانى ..... ۳۱/مئى ۱۹۷۵.

الجواب: په دې تقديم او تاخير كښي توسع ده البته د محققينو په نزد به دوه
ركعتو مخكښي ادا كولې شى.

كما فى الدر المختار مع رد المختار ص ۶۷۳ جلد ۱ ثم يأتى بها على انها سنة فى وقته
الظهر قبل شفعه عند محمد وبه يفتى، قال العلامة الشامى اقول وعليه المتون
(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله ولا يقضيها الا بطريق التبعية) اى لا يقضى
سنة الفجر الا اذا فاتت مع الفجر فيقضيها تبعا لقضائه لو قبل الزوال واما اذا فاتت وحدها فلا
تقضى قبل طلوع الشمس بالاجماع لكراهة النفل بعد الصبح واما بعد طلوع الشمس
فكذلك عندهما وقال محمد احب الى ان يقضيها الى الزوال كما فى الدرر.

(رد المختار هامش الدر المختار ص ۵۳۰ جلد ۱ باب ادراك الفريضة)

(۲) وفى المنهاج: اتفق ابو حنيفة وصاحبا على انه لا يصلى ركعتي الفجر قبل طلوع
الشمس، واختلفوا هل يصليهما بعد طلوع الشمس ام لا، فقال محمد نعم وهو مذهب
مالك واحمد وقال به الشافعى فى قوله القديم وقال فى الجديد يصليهما بعد صلوة الصبح
قبل طلوع الشمس واحتج بحديث الباب، ولنا احاديث النهى عن الصلوة بعد الصبح
والعصر وهى احاديث صحيحة مشهورة بل متواترة وكذا هى محرمة من قبيل التشريع العام
بخلاف حديث الباب فانه منقطع لم يسمع محمد بن ابراهيم عن قيس جده سعد بن سعيد.
(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۲۹۲ جلد ۲ باب فيمن زفوته الركعتان قبل الفجر)

لاکن رجح فی الفتح تقدیم الركعتین قال فی الامداد وفي فتاویٰ العتابی انه المختار
وفي مسبوط شیخ الاسلام انه الاصح لحديث عائشة رضی الله عنها انه علیه السلام
كان اذا فاتته الاربع قبل الظهر یصلیهن بعد الركعتین وهو قول ابی حنیفة وكذا فی
جامع قاضی خان، والحديث قال الترمذی حسن غریب انتهى ﴿ ۱ ﴾ قلت فاذا ورد فيه
انه قول الامام وكذا ورد فی الحديث لفظ كان فالاول هو العمل علیه. وهو الموفق

پہ ناستہ نفل کول سنن رواتب پریخودل او

د ضرورت پہ وخت کنبی مونخ ماتول

سوال: علمائی دین لاندینو مسئلو بارہ کنبی خہ فرمائی!

(۱) نفل پہ ناستہ کول صحیح دی یا پہ ولاہ باندي؟

(۲) عام طور چہ دمونخ نہ مخکنبی یا روستو کوم سنت وی موکده یا غیر

موکده یا نفل کہ دا اونه کړې شی نو آیا مونخ ته خہ نقضان رسیږي؟

(۳) سنت او فرض پہ کوم حالت کنبی ماتول جائز دی. کہ والدین آواز او کړي

نوسنت یا فرض ماتول به جائز وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: میران شان ختیک..... ۱۹۷۹ء/۵/۴.

الجواب: (۱) پہ ناستہ نفل کول جائز دی البتہ دولاړي پہ نسبت نیم ثواب لري

کما فی حدیث صحیح رواه ابوداؤد وغيره. ﴿ ۲ ﴾.

﴿ ۱ ﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۵۳۱ جلد ۱ قبیل باب قضاء الفوائت)

﴿ ۲ ﴾ عن عمران ابن حصین انه سأل النبی ﷺ عن صلوة الرجل قاعداً فقال صلوته قائما
الفضل من صلوته قاعداً وصلوته قاعداً على النصف من صلوته قائما وصلوته قائما على
النصف من صلوته قاعداً.

(سنن ابی داؤد ص ۱۴۲ جلد ۱ باب فی صلوة القاعد)

(۲) سنت کول دثواب باعث دی په نه کولو کنبی ئې عتاب دي بلکه عتاب
دي (شامی)، ﴿ ۱ ﴾. (۳) که والدین یا اجداد (نیکونه) صرف آواز او کړي نونفل
ماتول جائز دی او فرض ماتول جائز نه دی البتہ که مدد طلب کول غواړي
نوماتول (د فرضو) جائز دی. (شامی جلد ۱) وهو الموفق.

د ډیوتی په دوران کنبی نفل ادا کول

سوال: علمائی دین دي مسئلې باره کنبی خه فرمائی چه ملازمین د ډیوتی په
دوران کنبی د فرض مونخ نه علاوه نفل مونخ یا تلاوت قرآن مجید کولې شی
یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: جی ایم خلیل الرحمن پریمیئر توپی کواند ستریز جهانگیره ۱۹۸۷ء/۱۱/۱۵

﴿ ۱ ﴾ قال العلائی: (قوله وحكمها ما يوجر على فعله ويلازم على تركه) اي يعاتب بالناء لا
يعاقب كما افاده في البحر والنهر لكن في التلويح ترك السنة المؤكدة قريب من الحرام
يستحق حرمان الشفاعة لقوله عليه السلام من ترك سنتي لم ينل شفاعتي، وفي التحرير ان
تاركها يستوجب التضليل واللوم والمراد الترك بلا عذر على سبيل الاصرار كما في شرح
التحرير لابن امير حاج..... وفي البحر من باب صفة الصلاة الذي يظهر من كلام اهل
المذهب ان الاسم منوط بترك الواجب او السنة المؤكدة على الصحيح لتصريحهم بان من
ترك سنن الصلوات الخمس قيل لا ياثم والصحيح انه ياثم ذكره في فتح القدير وتصريحهم
بالاثم لمن ترك الجماعة مع انها سنة مؤكدة على الصحيح وكذا في نظائره الخ.
(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۷۷ جلد ۱ قبیل مطلب ان الاصل في الاشياء الاباحة)

﴿ ۲ ﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: ولو دعاه احد ابويه في الفرض لا يجيبه الا ان
يستغيث به وفي النفل ان علم انه في الصلاة فدعاه لا يجيبه والا اجابه، قال ابن عابدين رحمه
الله: (قوله الا ان يستغيث به) اي يطلب منه الفوت والاعانة وظاهره ولو في امر غيره مهلك
واستغاثه غير الابوين كذلك والحاصل ان المصلي متى سمع احدا يستغيث وان لم يقصده
بالنداء او كان اجنبيا وان لم ماحل به او علم وكان له قدرة على اعانته وتخليصه وجب عليه
اعانته وقطع الصلاة فرضا كانت او غيره. (الدرالمختار مع هامش ردالمحتار ص ۵۲۶ جلد ۱
مطلب قطع الصلاة يكون حراما ومباحا ومستحبا وواجبا باب ادراك الفريضة)

الجواب: دے بیوتی پہ دوران کنبی نفل کول او تلاوت کول ممنوع دی.

قال فی الشامیہ ص ۵۹ جلد ۵ تحت قوله (ولیس للخاص ان يعمل لغيره) بل ولا ان یصلی النافلة قال فی التارخانیہ وفی فتاویٰ الفضلی واذا استاجر رجلاً یوماً یعمل کذا فعليه ان یمکن ذلك العمل الی تمام المدة ولا یشغل بشئ آخر سوى المكتوبة وفی فتاویٰ سمرقندیہ وقد قال بعض مشائخنا له ان یؤدی السنة ایضاً وتفقدوا انه لا یؤدی نفلًا (۱) وهو الموفق.

پہ ورخ شپہ دواړو کنبی نفل ثابت دی بدعت نه دی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه په اسلام کنبی نوافل په ورځ کنبی هم دی یا صرف د شپې په وخت کنبی دی؟ او څوک په نوافل، سنهار ته بدعت وائی او کونکو ته ئې ریاکار وائی آیا دهغوی دا قول صحیح دی؟ بیتوا توجروا.

المستفتی نامعلوم.....

الجواب: د فقهاؤ په کتابونو کنبی په "ابواب الوترو والنوافل" کنبی او د احادیثو په کتابونو کنبی په "باب السنن" کنبی د نوافل النهار تفصیل موجود دی (۲) دیته بدعت وئیلو والا جاهل دی او ریا خو په فرض مونځ کنبی هم حرامه ده. وهو الموفق.

(۱) ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۴۸ جلد ۵ مطلب لیس للاجیر الخاص ان یصلی النافلة مبحث الاجیر الخاص

(۲) قال العلامة شرنبلالی: وندب رکعتان بعد الوضوء قبل جفاه لقوله عليه السلام: ما من مسلم يتوضأ فيحسن وضوءه ثم يقوم فيصلي ركعتين يقبل عليها بقلبه الا وجبت له الجنة رواه مسلم كذا البرهان وندب صلاة الضحى على الراجح وهي اربع ركعات لما رويناها قريبا عن عائشة رضي الله عنها وانه عليه السلام كان يصلي الضحى اربعا ولا يفصل بينهما بسلام، ولما في صحيح مسلم عن عائشة رضي الله عنها انه..... (بقية حاشيه به راروانه صفحا)

د مانام د سنتو سره دوه رکعتہ نفل کول

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه زمونږ ځانې کنبی د بعضې خلکو دا معمول دی چه د مانام دوه رکعتہ سنتو نیت او ترې او څلور رکعتہ او کړی او نیت د دوه رکعتونو وی او په دې څلور رکعتونو کنبی آخرنی دوه رکعتہ په ناسته باندې کوی آیا داسې کول صحیح دی؟ بیتوا توجروا.

المستفتی: شاد محمد خان سردهیری چارسده ۱۹۸۶ء ۵۷

الجواب: د قواعدو په رنړا کنبی دا جائز دی لیکن افضل نه دی افضل دا دی چه نفل په ولاړه او کړی. (شامی ص ۴۸۹ جلد ۱). وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) علیه السلام کان یصلی الضحی اربع رکعات ویزید مایشاء فلذا قلنا: ندب اربع فصاعداً الی اثنتی عشره رکعة لما روی الطبرانی فی الکبیر عن ابی الدرداء قال قال رسول الله ﷺ من صلی الضحی رکعتین لم یکتب من الغافلین ومن صلی ستا کفی ذلك اليوم ومن صلی ثمانية کتبه الله من القانتین ومن صلی اثنتی عشرة رکعة بنی الله له بیتا فی الجنة..... وندب صلاة اللیل خصوصاً آخره الخ.

(امداد الفتاح شرح نور الايضاح ص ۲۳۸ فصل فی صلاة الضحی واحیاء اللیالی)

(۱) قال العلامة الحصکفی رحمه الله: ويتنفل مع قدرته على القيام قاعدا لا مضطجعا الا بعذر ابتداء وكذا بناء بعد الشروع بلا كراهة فی الاصح كعكسه. (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۵۱۵ جلد ۱ باب الوترو والنوافل)

فصل فى التهجد وصلاة التسبيح

په تهجد كې طول قیام افضل دې يا د ركعتونو شمير؟

سوال: علمائى دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائى چه دتهجد و په موزع كښې طول قیام افضل دې يا د ركعتونو شمير؟ بينوا توجروا.

المستفتى: حاجى محمد..... ۱۹۷۴/۲/۴.

الجواب: طول قیام افضل دې (۱). ليكن په دوه ركعت تهجد باندې اكتفاء كول فعل رسول الله صلى الله عليه وسلم هم دې (۲). وهو الموفق.

(۱) قال العلامة ابن عابدين: اختلف النقل عن محمد فى هذه المسئلة فنقل الطحاوى عنه فى شرح الآثار ان طول القيام احب ونقل فى المجتبى عنه العكس ونقل عن ابى يوسف انه فصل فقال اذا كان له ورد من الليل بقراءة من القرآن فلا فضل ان يكثر عدد الركعات والافطول القيام افضل لان القيام فى الاول لا يختلف ويضم اليه زيادة الركوع والسجود..... قال اصحابنا طول القيام الفضل وقاضى الشافعى كثرة الصلاة الفضل والصحيح قولنا ثم قال وروى عن ابى يوسف انه قال الى اخر ما مروه ظاهر كلامه ان هذا قول ائمتنا الثلاثة حيث لم يتعرض الا لخلاف الشافعى ويؤيده ما مر عن الطحاوى. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۰۱ جلد ۱ قيل مطلب قولهم كل شفع من النفل صلاة الخ)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله وأقلها على ما فى الجوهرية ثمان) قيد بقوله على ما فى الجوهرية لانه فى الحاوى القدسى قال يصلى ماسهل عليه ولور كعتين والسنة فيها ثمان ركعات باربع تسليمات. والتقييد باربع تسليمات مبنى على قول صاحبين وأما على قول الامام فلا كما ذكره فى الحلية وقال فيها أيضا وهذا بناء على أن أقل تهجد ه صلى الله عليه وسلم كان ركعتين وأن منتهاه ثمانى ركعات أخذ مما فى مبسوط السرخسى ثم ساق لبعاً لشيخه المحقق ابن الهمام الاحاديث الدالة على ما عينه فى (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د نفل او تهجد لغوى معنى

سوال: علمائى دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائى چه دنفلو او تهجدو لغوى معنى څه ده؟ واضحه ئې كړئ! بينوا توجروا.

المستفتى: حافظ حجاج ولى دوسلى كيمپ بنون..... ۱۹۸۸/۲/۱۱

الجواب: نفل زيادت ته وائى (۱). او تهجد دخوب پريخودلو ته وائى (۲). وهو الموفق.

په نفلو كښې د تهجدو ډير فضيلت دې

سوال: دتهجدو فضيلت بيان كړئ. چه په نفلو كښې ددې څه درجه ده؟ بينوا توجروا

المستفتى: ابن شير محمد ترلاندى صوابى مردان..... ۱۳۸۹/۲۴/صفر ۱۳۸۹هـ

(بقية حاشيه) المبسوط من منتهاه وحديث ابى داود الدال على ان أقل تهجد ه صلى الله عليه وسلم أربع سوى ثلاث الوتر وتماثل ذلك فيها فراجعها لكن ذكر آخر اعنه صلى الله عليه وسلم من استيقظ من الليل وايقظ اهله فصليا ركعتين كتبنا من الذاكرين الله كثيرا والذاكرات رواه النسائي وابن ماجه وابن حبان فى صحيحه والحاكم وقال المنبرى صحيح على شرط الشيخين.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۰۶ جلد ۱: مطلب فى صلاة الليل: باب الوتر والنوافل)

(۱) قال العلامة شرنبلالى: النفل فى اللغة عبارة عن الزيادة ومنه سميت الغنيمة نفلا لانها زائفة على ما وضع له الجهاد وهو اعلاء كلمة الله تعالى ومنه قول لبيد من الرمل: ان تقوى ربنا خير نفل. وسمى ولد الزنا نافلة لهذا. (امداد الفتاح ص ۳۲۳ فصل فى النوافل)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: ان صلاة الليل المحثوث عليها تهجد وقد ذكر القاضى حسين من الشافعية انه فى الاصطلاح التطوع بعد النوم وايد بمافى معجم الطبرانى من حديث الحجاج بن عمرو رضى الله عنه يحسب احدكم اذا قام من الليل يصلى حتى يصبح انه قد تهجد انما التهجد المرء يصلى الصلاة بعد رقدته..... ولان التهجد ازالة النوم بتكلف مثل تأثم اى تحفظ عن الاثم الخ. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۰۶ جلد ۱: مطلب فى صلاة الليل)

الجواب: پہ نفلو کنبی دا ډیر بهترین مونځ دی. (۱) فقط.

نعمت او راحت او خوشحالی په حاصلیدلو باندې د شکر مونځ ادا کول
موال: علمائې دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی. چه د قرآن پاک د آیت "لن
شکرتم لازیدنکم" نه یو صاحب استنباط کولو بیان ئې کولو. چه د یو نعمت
راحت او خوشحالی په راتللو باندې دوه رکعتنه د شکر مونځ ادا کول هم
مستحب دی. چه اصحابه کرامو رضی الله عنہم او اولیائې کرامو معمول پاتې شوې
دې. آیا دا قول صحیح دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق دی. ۵۵۲ راولپنډی..... ۱۹۶۹/۵/۱۴.

الجواب: د امام ابو حنیفه رحمته الله د مسلک په بناباندې دا استنباط صحیح دی ځکه
چه ترمذی کنبی راغلي دی.

کان رسول الله صلی الله علیه و آله اذا جاءه امر سروراً او یسر به خر ساجداً شاکراً لله تعالى (۲) و فی
اللمعات وهم (ابو حنیفه و مالک) یقولون ان المراد بالسجدة الواقعة فی تلك الاحادیث
والاثار الصلاة عبر عنها بالسجدة وهو كثير اطلاقاً للجزء علی الكل (۳). وهو الموفق

(۱) قال ابن عابدين: (قوله وصلاة الليل) أقول هي أفضل من صلاة النهار كما في الجمهرة
ونور الايضاح وقد صرحت الآيات والاحادیث بفضلها والحث عليها قال فی البحر لمنها
ما فی صحیح مسلم مرفوعاً أفضل الصلاة بعد الفريضة صلاة الليل وروی الطبرانی مرفوعاً لا
بد من صلاة ليل ولو حلب شاة وما كان بعد صلاة العشاء فهو من الليل وهذا يفيد ان هذه
السنة تحصل بالتنفل بعد صلاة العشاء قبل النوم..... ولانه المفهوم من اطلاق الآيات
والاحادیث ولان التهجد ازالة النوم بتكلف مثل تأثم أي تحفظ عن الاثم نعم صلاة الليل
وقيام الليل اعم من التهجد وبه يجاب عما أورد علی قول الامام أحمد هذا ما ظهر لي والله
أعلم. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۰۶ جلد ۱ مطلب فی صلاة الليل)

(۲) (مشکواة المصابيح ص ۱۳۱ جلد ۱: باب فی سجود الشکر)

(۳) وفي الهنديه وسجدة الشکر لا عبرة لها عند ابی..... (بقیه حاشیه په راورانه صفحه)

د صلوٰۃ تسبیح افضل وخت

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی چه د صلوٰۃ تسبیح
بهترین وخت کوم یو دی؟ صرف د وخت متعلق اولیکئ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد زاهد میډیم رجمت ایل ای ډی..... ۱۷/محرم ۱۳۹۲ هـ

الجواب: د ماسپښین د مانځه نه مخکښې کول پکار دی. (شامی). (۱).
وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) حنیفه رحمه الله تعالى وهی مکروهه عند ه لا یناب علیها وتر کها اولی.

(فتاویٰ عالمگیریه ص ۱۳۵ جلد ۱ مسائل سجده الشکر)

وقال العلی القاری: سجدة الشکر..... سنة عند الشافعی وليست بسنة عند ابی

حنیفة خلافاً لصاحبيه..... فقالوا المراد بالسجود الصلاة وحجتهم فی هذا التأویل ما ورد فی

الحديث ان النبي صلی الله علیه و آله لما أتى برأس ابی جهل خر ساجداً وقد روى عبد الله بن ابی او فی

رأيتہ صلی الله علیه و آله صلى بالضحي ركعتين حين بشر بالفتح او برأس ابی جهل الخ. (مراقبة المفاتيح

شرح مشکوٰۃ ص ۶۰۲ جلد ۳ باب فی سجود الشکر)

(۱) قال ابن عابدين رحمه الله: وقال المعلى يصليها قبل الظهر.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۰۸ جلد ۱: مطلب فی صلاة التسبیح)

باب التراويح

بيغمبر ﷺ به په رمضان كښې هره شپه تراويح كولې

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائي چه پيغمبر ﷺ د تراويحو څو ركعتونه كړي دي او څو شپې ئې كړي دي؟ بينوا توجروا.

المستفتي: عبد الله لندي كوتل ۱۹۷۵/۱۱/۲۵

الجواب: پيغمبر ﷺ به په رمضان كښې هره شپه تراويح كولې البته په لوڼې جماعت سره ئې درې شپې ادا كړي دي. (۱) او جماعت كبرى على طريقه الدوام د خليفه ثاني د زماني نه شروع شوي. (۲) او په دغه زمانه او حضرت عثمان غني رضي الله عنه او حضرت علي رضي الله عنه په زمانه كښې به شل (۲۰) ركعتونه تراويح كيدلې. (۳) او د يو څيز شمير په رائي او قياس سره نه معلومېږي لهذا د قواعدو په رنړا كښې به دا د شلو شمير مرفوع وي.

(۱) عن عائشة ام المؤمنين ان رسول الله صلی الله علیه و آله صلى ذات ليلة في المسجد فصلى بصلاته ناس ثم صلى من القابلة فكثر الناس ثم اجتمعوا من الليلة الثالثة او الرابعة فلم يخرج اليهم رسول الله صلی الله علیه و آله فلما اصبحت قال قد رأيت الذي صنعتم ولم يمنعني من الخروج اليكم الا اني خشيت ان يفرض عليكم وذلك في رمضان. (صحيح البخاري ص ۱۵۲ جلد ۱ باب تحريض النبي صلی الله علیه و آله على قيام الليل والنوافل من غير اجاب)

(۲) عن سائب بن يزيد قال: كانوا يقومون على عهد عمر بن الخطاب في شهر رمضان بعشرين ركعة الحديث وقال الشعراني في كشف الغم، وكانوا يصلونها في اول زمان عمر بثلاث عشرة ركعة..... وكان امامهم ابي بن كعب وتميما الداري ثم ان عمر..... امر بفضلا ثلاثا وعشرين ركعة ثلث منها وترا واستقر الامر على ذلك في الامصار.

(التعليق الحسن على اثار السنن ص ۲۰۳ باب في التراويح بعشرين ركعة)

(۳) عن عبد الرحمن بن عبد القاري قال خرجت ..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

دغه شان د "عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين" (۱). حديث په بناء باندې به سنت نبوي وي. داخوناممكن ده چه د شرالقرون اهل حديث د خيرالقرون د خلفاؤ نه زيات متبع سنت وي.

واما حديث لايزيد في رمضان ولا في غيره على احد عشر ركعة فمحمول على التهجد بدليل ولا في غير رمضان وكذا محمول على الغالب (۲) فافهم وللتفصيل مقام آخر. وهو الموفق

په تراويح كښې جماعت د رسول الله صلی الله علیه و آله او خلفاؤ د زماني نه معمول دي

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره كښې څه فرمائي چه يو سړې وائي چه تراويح په جماعت سره د رسول الله صلی الله علیه و آله او خليفه اول په زماني كښې نه دي شوي او د دويم خليفه په حكم سره باجماعت كړي شوي وي. ليكن دا حكم څلورم خليفه منسوخ كړي دي. آيا ددې سړي دا خبره صحيح ده؟ بينوا توجروا.

المستفتي: نذير احمد چيف گدز كلرك ريلوي گودام مردان ۱۹۷۰/۱۰/۱۳

(بقية حاشيه) مع عمر بن الخطاب ليلة الى المسجد فاذا الناس اوزاع متفرقون يصلي الرجل لنفسه ويصلي الرجل فيصلي بصلاته الرهط فقال عمر اني لو جمعت هؤلاء على قاري واحد لكان امثل ثم عزم فجمعهم على ابي بن كعب قال ثم خرجت معه ليلة اخرى والناس يصلون بصلاة قارئهم قال عمر نعمت البدعة هذه والتي تنامون عنها افضل من التي تقومون يريد آخر الليل وكان الناس يقومون اوله، رواه البخاري. (مشكوة المصابيح ص ۱۱۵ جلد ۱ باب قيام شهر رمضان الفصل الثالث)

(۱) (مشكوة المصابيح ص ۳۰ جلد ۱ باب الاعتصام بالكتاب والسنة)

(۲) قال الشيخ محمد ذكرى الكاندهلوي: قال شيخ مشائخنا مولانا الجنجوهي كان السائل ظن ان رسول الله صلی الله علیه و آله لعله كان يزيد في رمضان على ما تهجد في غيره فردته بقولها ما كان يزيد في رمضان ولا في غيره اي في غالب الاحوال والاقوات فالغرض الانكار على زيادة ركعات التهجد لخصوصيته رمضان فلاينا فيه ما كان يصليه في بعض الاحيان فوق احدى عشرة ركعة وكذا لا تعلق له بصلاته التراويح نفيا ولا اثباتا. (فتح الملهم شرح

الصحيح المسلم ص ۲۹۱ جلد ۲ باب صلاة الليل وقدر ركعات النبي صلی الله علیه و آله)

الجواب: پیغمبر ﷺ تراویح پہ جماعت سرہ دری شپہ کبریٰ دی ارواح البخاری، او باقی شیو کنبی ئی د (فرضیت دویری)، دَعذر پہ وجہ جماعت کبریٰ پریخودلی دی (۱). او کوم کارچہ دَعذر دَ وجہ نہ متروک شی هغه حکماً معسول شمار کیری پس گویا چہ پیغمبر ﷺ پہ جماعت کبریٰ باندی حکمی دوام کبریٰ دی (۲) او صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ددی کار متعلق خہ تغیر او تبدیلی اونه کرلہ. البتہ حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د پیغمبر ﷺ تمنا پورہ کرہ اوپہ جماعت کبریٰ باندی ئی دَحقیقی تمنا معمول جوړ کړو (۳)

(۱) عن عائشة أم المؤمنين أن رسول الله ﷺ صلى ذات ليلة في المسجد فصلى بصلاته ناس ثم صلى من القابلة فكثر الناس ثم اجتمعوا من الليلة الثالثة أو الرابعة فلم يخرج اليهم رسول الله ﷺ فلما أصبح قال قد رأيت الذي صنعتم ولم يمنعني من الخروج اليكم الا اني خشيت ان يفرض عليكم وذلك في رمضان. (الصحيح البخاری ص ۱۵۲ جلد ۱ باب تحريض النبي ﷺ على قيام الليل والنوافل من غير ايجاب)

(۲) وفي المنهاج: وفي رواية البخاری نعم البدعة هذه ليس المشار اليه قيام رمضان لانه سنة الرسول، ولا قيامه بالجماعة الصغرى لان النبي ﷺ لم ينكر على ابي بن كعب حين صلى بنسوة وكذا حين صلى بالناس في ناحية المسجد ولا الجماعة الكبرى لان النبي ﷺ فعلها ثلاث ليال، ولا الجماعة الكبرى على وجه الدوام لان النبي ﷺ تركها خشية الافتراض ولو لاهذه الخشية لما تركها فهذه مواظبة حكماً وارادة.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۸۲ جلد ۲ قبيل ابواب الحج عن رسول الله ﷺ)

(۳) عن عبد الرحمن بن عبد القاري: انه قال خرجت مع عمر بن الخطاب ليلة في رمضان الى المسجد فاذا الناس اوزاع متفرقون يصلي الرجل لنفسه ويصلي الرجل فيصلي بصلاته الرهط فقال عمر اني اري لو جمعت هؤلاء على قارئ واحد لكان امثل ثم عزم فجمعهم على ابي بن كعب ثم خرجت معه ليلة اخرى والناس يصلون بصلاة قارئهم قال عمر نعم البدعة هذه والتي ينامون عنها افضل من التي يقومون يريد آخر الليل وكان الناس يقومون اوله.

(صحيح البخاری رقم حديث: ۲۰۱۰ كتاب صلاة التراويح)

او خليفه ثالث او رابع او نورو امامانو په دي کنبی هېڅ تغیر او تبدیل نه دي کړي د آثارو نه ښکاره معلومیږي چہ حضرت علی رضی اللہ عنہ شل رکعتہ تراويح کړي دي (۱). وهو الموفق

چہ په دیرشمه شپہ د شوال احتمال وی نو تراويح به باقاعده ادا کولې شی
سوال: علمائې دین دي مسئلې باره کنبې خہ فرمائی چہ زمونږ په علاقه کنبې په دیرشم رمضان باندې شوال کیږي آیا په دي اندازې سره چہ نه خہ شهادت وی او نه مضبوط علامات وی د دیرشم رمضان په شپه باندې تراويح کول پکار دی یا نه؟ که کول غواړي نو په مقرر وخت باندې او که نه د شپې په آخرنئ حصه کنبې؟ آیا وتر به باجماعت کوی او که نه او که شهادت نه وی خو قوی علامت موجود وی نو بیا خہ حکم دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: سيف الله بنوى..... ۱۹۲۹/۱۰/۷.

الجواب: ددي شپې د شوال کیدلو احتمال همیشہ او هروخت وی. لهذا ترخو پورې چہ د شوال حکم نه وی شوي نو تراويح او وتر به باقاعده په جماعت سره ادا کولې شی او د وترو اعاده نه لازم ده او نه مستحب. او علامات لکه د ښار

(۱) قال البيهقي: وروينا عن شتير بن شكل وكان من اصحاب علي رضي الله عنه انه كان يؤمهم في شهر رمضان بعشرين ركعة ويوتر بثلاث وفي ذلك قوة لما اخبرنا ابو الحسن بن الفضل القطان ببغداد (بسند متصل) عن ابي عبد الرحمن السلمى عن علي رضي الله عنه قال دعا القراء في رمضان فامر منهم رجلا يصلي بالناس عشرين ركعة قال وكان علي رضي الله عنه يوتر بهم وروى ذلك من وجه آخر عن علي.

(السنن الكبرى للبيهقي ص ۲۹۹ جلد ۲ باب في عدد ركعات القيام في رمضان)

(۲) قال ابن نجيم: (قوله ويشت رمضان بروية هلاله او بعد شعبان ثلاثين يوماً) لحديث الصحيحين صوموا الرؤيته وافطروا الرؤيته فان غم عليكم فاكملوا عدة شعبان ثلاثين.

(البحر الرائق ص ۲۶۳ جلد ۲ كتاب الصوم)

نہ د عادت مطابق دہزو پہ آواز نو باندی اعتماد کول صحیح دی (۲) وهو الموفق.

جماعت پہ خانی پہ عام چوک کنبی د تراویح جماعت کول

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو پیش امام او دفہ سرہ یو خوشری پہ یو چوک کنبی پنخہ وختہ مونخ او تراویح کوی ملتہ صفائی ہم نہ وی دچیلیم سگریتو وغیرہ گندگی فی الحال موجود دہ او داچوک دجمات نہ خلویبنت گزہ لری دے او جمات تہ راتللو نہ خہ شرعی مانع ہم نہ دے موجود دے صرف دستتئ پہ وجہ جمات تہ نہ حاضریری او وائی چہ زمونہ جماعت پہ سنت طریقی سرہ ادا کیری آیا د دوی دا خبری صحیح دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: گل ولی پائی ضلع ٲانگ دارالعلوم ارشادیہ.

الجواب: دا کسان دجمات دفضیلت نہ محروم دی. لیکن دجماعت فضیلت ورته حاصل دے. لتحقق الجماعة. (۳) نعم تکره الصلوة ان کان فی الطريق او

﴿۱﴾ قال ابراهیم الحلبي: ولا یصلی الوتر بجماعة الا فی شهر رمضان ومعناه الکراهة دون عدم الجواز..... واما فی رمضان فلا خلاف فی نفی کراهة الجماعة فیه ولكن اختلفوا فی الافضل ففی فتاویٰ قاضی خان الصبحیح أن الجماعة افضل لانه لما جازت الجماعة کانت افضل اعتباراً بالمکتوبة. (غنیة المستملی شرح منیة المصلی ص ۳۰۱ بحث التراویح والتر) ﴿۲﴾ قال ابن عابدين: قلت والظاهر انه یلزم اهل القرئ الصوم بسماع المدافع اورؤية القنادیل من المصر لانه علامة ظاهرة تفید غلبة الظن وغلبة الظن حجة موجبة للعمل کما صرحوا به واحتمال کون ذلك لغير رمضان بعيد اذ لا یفعل مثل ذلك عادة فی لیلة الشک الا لثبوت رمضان.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۹۹ جلد ۱ مطلب الاعتماد علی قول الحساب مردود)

﴿۳﴾ قال العلامة حلبی رحمه الله: وان اقيمت التراویح فی المسجد بالجماعة وتخلف عنها رجل من افراد الناس وصلى فی بيته فقد ترک الفضيلة لا السنة..... وان صلى واحدا فی بيته بالجماعة حصل لهم ثوابها وادرکوا فضلها ولكن لم ینالوا افضل الجماعة التي تكون فی المسجد لزيادة فضيلة المسجد وتکثیر جماعته و اظهار شعائر الاسلام.

(غنیة المستملی المعروف بالکبیری ص ۳۸۳ فصل فی التوافل)

تحقق مایشغل باله صرح العلامة الشامی فی ردالمحتار ص ۲۹۳ جلد ۱ (۱) وهو الموفق

شل رکعتہ تراویح بغیر تعدیل نہ او اتہ (۸) پہ تعدیل سرہ دواہ پہ غلطی دی سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو امام شل رکعتہ سرہ د و ترو او فرضو پہ شل منتہ کنبی کوی چہ نہ پکنبی تسبیحات لوستلی کیری نہ پکنبی تعدیل الارکان وی پہ بل جمات کنبی اتہ رکعتہ تراویح سرہ د و ترو او فرضو پہ شل منتہ کنبی دتعدیل الارکان سرہ کیری پہ دے صورت کنبی دکوم امام اقتداء کول پکار دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد خالق عنایت کلے باجور..... ۱۷/۷/۱۹۸۴.

الجواب: دا دواہ دفضیلت دلاری نہ خالی دی او دواہ بدنصیبه دی (۲) وهو الموفق

یوخانی کنبی نی تراویح اوکری نو دویم امام پسی پہ تراویح کنبی اقتدا کول سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو امام خپل قوم تہ د مختصرو تراویح نہ پس دویم جمات تہ راخی حافظ صاحب پسی دقرآن اودریدلو دیارہ اقتداء کوی امام صاحب د جواز دیارہ د حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی رحمہ اللہ دملفوظاتو حوالہ ورکوی او دویم کس وائی چہ دا ناجائز دی حکہ چہ دا دتداعی الی التوافل بالجماعة صورت دے چہ هغه فقهاؤ منع کری دے اوس به خہ صورت وی جائز یا ناجائز؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ ارشاد الدین زیارت کا کا صاحب نوشهره ۱۹۷۶ء ۱۴/۱۰.

﴿۱﴾ قال الحصکفی: وكذا کل ما یشتغل باله عن افعالها ویخل بخشوعها..... وكذا تکره فی اما کن کفوق کعبه وفی طریق، قال ابن عابدين: وفی طریق لان فیه منع الناس من المرور وشغله بما لیس له لانها حق العامة للمرور. (الدرالمختار مع ردالمختار ص ۲۷۹ جلد ۱ قبیل مطلب تکره الصلاة فی الكنيسة)

﴿۲﴾ قال الحصکفی: ویجتنب المنکرات هنرمة القراءة وترک تعوذ وتسمیة وطمانیة وتسبیح واستراحة. (الدرالمختار علی هامش ردالمختار ص ۵۲۳ جلد ۱ قبیل باب ادراک الفریضة)

الجواب: دَ زید دا کار مکروه نہ دی.

کما فی شرح الکبیر ص ۳۵۲ ولو ام رجل فی التراویح ثم اقتداً بآخر فی تراویح تلك الليلة ایضاً لا یکره له ذاک کما لو صلی المكتوبة اماماً ثم اقتدی فیها متفلاً بامام آخر ﴿۱﴾. وهو الموفق

دَ ٲولی محلی والا ٲہ تراویح کنبی جماعت ٲریخوہل

او ٲہ کورونو کنبی دَ ادا کولو حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دیو کلی امام چہ دے کلی جمات ٲریز دی او دَ خو غٹانو خلقو دَ خوشحالو ٲہ ٲریقے سرہ دَ هغوی ٲہ بیتک کنبی دَ تراویح جماعت کوی او بل طرف تہ ددی کلی جمات بالکل شار دی ہلتہ یو خو غریبانان کسان خان خانلہ مونخ کوی او دَ جمات امام بل خائی تراویح ورکوی ددی خہ حکم دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۷۲ء/۱۰/۱۴.

الجواب: ددی محلی خلق "تارک السنۃ" دی.

لان الجماعة فیها سنة علی سبیل الکفایۃ حتی لو ترک اهل المحلة کلهم الجماعة وصلوا فی بیوتهم فقد ترکوا السنة، شرح الکبیر ص ۳۴۷ ﴿۲﴾
دآمام او غیر امام حکم یو شان دی. وهو الموفق.

دَ فاتح مقرر کولو نہ بغیر ہم تراویح ورکول صحیح دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو حافظ قرآن ٲہ رمضان شریف کنبی دَ تراویح ختم کوی او خیل خان ٲسے فاتح نہ مقرر کوی حال دا چہ بعضے خائی حافظ غلط کیدلے ہم شی چہ دَ هغے تدارک بغیر دَ فاتح نہ ناممکن دی دَ شریعت ٲہ رنرا کنبی دامونخ صحیح دی یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد المستعان کاتلنگ مردان..... ۱۹۷۲ء/۱۰/۱۲.

﴿۱﴾ (غنیۃ المستملی المعروف بالکبیری ص ۳۸۹ فصل فی النوافل)

﴿۲﴾ (غنیۃ المستملی المعروف بالکبیری ص ۳۸۴ فصل فی النوافل)

الجواب: چہ کلہ فرض مونخ بغیر فاتح نہ کول صحیح دی او مکروه نہ دی نو دَ تراویح کول بہ بغیر فاتح نہ ٲہ ٲریقہ اولی سرہ صحیح وی. وهو الموفق.

ٲہ عربو ملکونو کنبی دَ احنافو دٲارہ ٲہ

تراویح کنبی دَ حنفی امام اہتمام کول

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ مونز ٲہ عرب امارات کنبی مقیم یو. هغہ اهل حدیث خلق تراویح دولس رکعتہ او وتر یو رکعت یواخی کوی. مونز دلته شٲیتہ (۲۰)، اویا (۷۰)، ٲاکستانیان یو کہ مونز ٲہ رمضان کنبی حنفی امام اوساتو او ٲہ خیلہ دیرہ کنبی دَ تراویح اہتمام او کرو نو ددی خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم..... ۱۹۸۷ء/۲/۱۸.

الجواب: کہ قانونی خطرہ نہ وی نو دا ٲریقہ بہترہ دہ.

لان الافضل الاقتداء بمن یوافق فی الفروع کما فی ردالمحتار ص ۲۹۶ جلد ۱ فلیراجع ﴿۱﴾. وهو الموفق

کہ تراویح او وترو ٲہ مینخ کنبی قوم تہ

تکلیف وی نو ٲیر کیناسئل نہ دی ٲکار

الجواب: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی چہ مونز کنبی دوه درے کسان دَ تراویح نہ ٲس او دَ وترو نہ مخکنبی نفل کوی او عواموتہ ٲہ دی انتظار باندے تکلیف وی خکہ چہ ضعیف کسان ہم ٲہ مونخ کنبی وی نومولوی صاحب او فرمائیل چہ دَ تراویح نہ متصل ٲس وتر کوی او کہ دَ وترو نہ ٲس دَ چا زرہ خومرہ غواری هومرہ نفل دی کوی کولے شی. دامسلہ زید او بکر

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: ان الاقتداء بالمخالف المراعى فی الفرائض افضل من الانفراد اذ لم یجد غیره والا فالأقتداء بالموافق افضل.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۴۱۷ جلد ۱ مطلب اذا صلی الشافعی قبل الحنفی هل

الافضل الصلاة مع الشافعی ام لا باب الامامة)

اونه منله اودامام خلاف شول اودصف نه اووتل خانله نفل کوی په دې کښې مولوی صاحب کوم حد پورې صحیح دې؟ اوزید او بکر ترکوم حد پورې؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبد القدوس خان پښتون گهړی پشاور.

الجواب: که قوم ته کلیف وی نو ددې کسانو انتظار نه دی کول پکار.

(فی الہندیہ ص ۱۲۲ جلد ۱) ویستحب الجلوس بین الترویحتین قدر ترویحة وكذا بین الخامسة والوتر کذا فی الکافی وکذا فی الہدایہ ولو علم ان الجلوس بین الخامسة والوتر یثقل علی القوم لا یجلس کذا فی السراجیہ (۱). وهو الموفق

د تراویحو او وترو په مینځ کښې خانله نفل کول جائز دی

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه بعضې خلق د تراویحو نه پس او وترو نه مخکښې دوه رکعتہ نفل کوی آیا د اجاز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق اکوړه خټک..... ۱۹۸۷ء ۲۹۱۱.

الجواب: د تراویحو او وترو په مینځ کښې انفرادی طور سره نفل کول جائز دی کما فی شرح التنویر علی هامش ردالمحتار ص ۴۹۵، ۴۹۶ جلد ۱ وکذا بین الخامسة والوتر ویخیرون بین تسبیح وقرأه وسکوت وصلوة فرادی (۲). وهو الموفق

په غلطی سره د دوه رکعتونو په ځای خلور

رکعتہ تراویح د قعده اولی نه بغیر د کولو حکم

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه په تراویح کښې چرته د دوه رکعتونو په ځای خلور رکعتہ بغیر د قعده اولی نه او کړی نو دا تراویح

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۱۵ جلد ۱ فصل فی التراویح)

(۲) (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۵۲۲ جلد ۱ باب الوتر والنوافل)

صحیح شوي یا نه؟ که صحیح وی نو دوه رکعتہ به شمار کیږي یا خلور؟ او د ختم القرآن تلاوت به دوباره کیږي یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالرحمن حقانی وزیرستان ۱۹۷۹-۱۵۹.

الجواب: په دې صورت کښې به دویمه شفعه د قرات سره واپس راگرځولې شي کما فی الہندیہ ص ۱۱۸ جلد ۱ وعن ابی بکر الاسکاف انه سئل عن رجل قام الى الثالثة في التراويح ولم يقعد في الثانية قال ان تذكر في القيام ينبغي ان يعود ويقعد ويسلم وان تذكر بعد ما سجد للثالثة فان اضاف اليها ركعة اخرى كانت هذه الاربعة عن تسليم واحدة وفيها ايضا واذا فسد الشفع وقد قرأ فيه لا يعتد بما قرأ فيه ويعيد القراءة ليحصل له الختم في الصلوة الجائزه وقال بعضهم يعتد بها كذا في الجوهرية النيرة (۱). وهو الموفق

د تراویحونه علاوه په نوافلو کښې د قران پاک

اورولو د پاره د جماعت اهتمام کول

سوال: علمائي دين دې مسئلې باره کښې څه فرمائي چه د تراویح نه پس یا بل وخت کښې په نفلو کښې د جماعت په صورت سره د قران پاک منزل اورولي شم یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمدرمضان جلال پور جټان گجرات..... ۱۹۷۷ء ۲۵/۹.

الجواب: د شلو (۲۰) رکعتونه زیات قیام اللیل قیام رمضان نه دې لهذا د تراویح نه پس به نفل بلاجماعت ادا کولې شي. باجماعت کول به مکروه وی چه کله مقتدیان د دریو (۳) نه زیات وی

کما فی البدائع ان الجماعة فی التطوع لیست بسنة الا فی قیام رمضان (بحواله ردالمحتار ص ۴۷۶ جلد ۱) وفي شرح التنویر ولا یصلی الوتر ولا التطوع بجماعة

(۱) (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۱۸ جلد ۱ فصل فی التراویح)

خارج رمضان ای یکره ذلک لو علی سبیل التداعی بان یقتدی اربعة بواحد کما فی الدرر (۱) انتهى، والمراد من التطوع قیام رمضان بدلیل عبارة البدائع وبدلیل ما فی الہندیہ ص ۱۲۳ جلد ۱ ولو صلی التراویح ثم اراد ان یصلوا ثانیاً یصلون فرادی کذا فی التارخانہ (۲). وهو الموفق

پہ تراویح کنبی حافظ صاحب سرہ بل قوم تہ دوبارہ

ختم کول اختلافی دی لیکن نہ ترک سنت نہ اولی دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی چہ یو حافظ کہ پہ یو خانی کنبی پہ عشرہ اولی کنبی ختم القرآن پہ تراویح کنبی کری وی آیا پہ دویم خانی کنبی بیا وئیلہ شی؟ حال دا چہ پہ تراویح کنبی یو خل ختم قرآن سنت دی. او د حافظ سنت ادا شوی دی. اوس پہ دویم خل بہ ئی دا عمل مستحب وی او د مستحب ادا کونکی پسې د سنت مونخ ادا ئیگی خنگہ صحیح کیڑی؟ بینوا توجروا

المستفتی: سلطان خان ترناب فارم پینسور..... ۱۹/۹/۱۹۷۷

الجواب: کوم حافظ چہ پہ تراویح کنبی یو خل قرآن ختم کری نو پہ دوبارہ ختم کولو سرہ د دویم قوم سنت نہ ادا کیڑی. دامختار قول دی البتہ د الم ترکیف والا تراویح نہ بہتر دی. لان الاداء الاختلافی اولی من ترک السنة اصلاً، دغہ شان دا کہ حافظ دویم ختم پہ خان نذر کری نو د قوم سنت بہ ادا شی. (ماخوذ از مجموعه الفتاوی للکهنوی). (۲). وهو الموفق.

(۱) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۲۳ جلد ۱ مبحث صلاة التراویح)

(۲) (فتاوی عالمگیریہ ص ۱۱۶ جلد ۱ فصل فی التراویح)

(۳) علامہ عبدالحی لکھنوی رحمہ اللہ فرمائی: پہ سغنائی کنبی دی پہ یو امام یو قرآن شریف پہ تراویح کنبی دیو قوم سرہ ختم کرو. او دویم د دویم قوم سرہ. نو ددی دویم قوم د ذمی نہ بہ سنت نہ ساقطیڑی. خکہ چہ ددی امام پہ دویم خل ختم القرآن کول سنت نہ دی. نو دغہ دبارہ بہ د اہل دی نو مقتدی ان بہ د نفل و ثواب اودہ می. د تراویح بہ نہ دومی. او د حضرت مولانا صدر الدین حسام پہ رسالہ مسائل تراویح دی. دہ شک د... (باقی حاشیہ پہ بل مخ)

د حافظ صاحب یو خل ختم کولونہ پس پہ دویم خل نو ی قوم دبارہ ختم کول سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ یو حافظ پہ یو جمات کنبی ختم تراویح او کری او بیا پہ دویم جمات کنبی دویم ختم شروع کری نو آیا ددی حافظ صاحب او دعوامو مسنون ختم ادا کیدلی شی یا نہ؟ بینوا توجروا المستفتی: قاری حضرت گل ضلع بنوں..... ۱۹/۹/۱۹۷۸

الجواب: کوم حافظ چہ یو خل پہ تراویح کنبی ختم اورولی وی ہغہ بل قوم تہ پہ تراویح کنبی ختم قرآن اورولی شی پہ دی کنبی د چانقصان نشتہ. (وتمام البحث فی مجموعه الفتاوی ص ۲۶۷، ۲۶۸ جلد ۱) (۱) قلت قولہم ان الختم مرة سنة ومرتین فضیلة وثلاثاً افضل (۲) يدل علی ان هذا الامام اقوی حالاً من القوم لانه الادنی ونظيره ما اذا ام ذلک الحافظ فی التراویح ویقرأ الم ترکیف علی قول من قال لا یکره له ترک التراویح، فافهم، وقلت: ان قدروی بعض اهل العلم «بقیہ حاشیہ» یو امام بارہ کنبی سوال او کری چہ ہغہ یو قرآن شریف پہ تراویح کنبی ختم کرو او دویم ئی شروع کرو نو ددہ اقتداء ہغی خلقو دبارہ جائزہ چاہہ ختم نہ دی اوریدلی او کہ ہغہ خلق ئی اقتداء او کری نو دا ختم بہ حساییڑی یا نہ؟ خہ وایم چہ دامستلہ ددہلی د استاذانو پہ مجلس کنبی یو زمانہ پوری پنہ بحث کنبی پاتی شوی. چاوی چہ اقتداء صحیح نہ دہ خکہ پہ دی کنبی د قوی بنا پہ ضعیف باندی لازم راخی. خکہ چہ دمقتدی تراویح سنت موکدہ دی. او دامام سنت موکدہ نہ دی بلکہ نفل دی. او د نفلو نہ سنت زائد قوی دی. او ہغوی ددی صورت پہ ہغہ صورت باندی قیاس کری دی. چہ پہ ہغی کنبی فرض کونکی د نفلو کونکی پسې اقتداء او کری. او بعضی وائی چہ جائز دی. نو چہ ددہ پہ سقوط ختم او عدم سقوط کنبی اختلاف واقع شو نو امام لہ پکار دی چہ دویم ختم سرہ د تراویح نہ پہ خان باندی نذر کری او داسی او وائی "لہ علی ان اختم القرآن فی صلوۃ التراویح" چہ دامام ختم واجب او دمقتدی انو اقتداء صحیح شی.

وتفصیله فی خزائن الروایة. (مجموعۃ الفتاوی ص ۲۰۳، ۲۰۵ جلد ۱ کتاب الصلوۃ)

(۱) (مجموعۃ الفتاوی للکهنوی ص ۲۲۳ جلد ۱ کتاب الصلوۃ)

(۲) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۲۲ جلد ۱ مبحث صلاة التراویح)

عن كنز الفتاوى ام قوماً فى التراويح وختم فيها ثم ام قوماً آخرين له ثواب الفضيلة ولهم ثواب الختم انتهى ﴿١﴾ فهو الراجح لانه لا فرق بين الصلاتين فى الاركان والواجبات فكيف يكون اقتداء القوى بالضعيف والاعتبار للصلاة دون شيء آخر. فافهم حافظانو ته به ختم تراويح كنبى يسي وركول هديه وى اجرت نه

سوال: علمائى دين دى مسئلي باره كنبى خه فرمائى چه پد تراويح كنبى تلاوت دقران مجيد باندې اجرت اخستلو پد باره كنبى ستاسو صاحبانو رانې خه ده د بهار شريعت پد خلورمه حصه كنبى دى چه وئيلو اوريدلو والا ډير كسان دا اورائى چه نه اخلو اونه وركوو او بيا روستو واخلى. نو دې هيڅ خبره نشته آيا داصحيح ده؟ بينوا توجروا.

المستفتى: گل محمد خطيب مركزى جامع مسجد تهى

تله گنگ كيمل پور- ۱۹۲۹ء/۵/۱۱

الجواب: دچندې وركونكو طرفته مراجعت كولو نه معلوميرې چه داپيسي كومي چه حافظ ته وركولې كيږي دا دتحفي په طور باندې دى او دتحفي په اخستلو او وركولو كنبى كه هغه معروف وى يا مشروط وى هيڅ حرج نشته والخرج انما هو فى الاجرة سواء كانت مشروطة او معروفة وكلتا هما منتفیان لعدده عقد الاجارة بالقول ولا بالتعاطى فتدبر. دغه شان كه دا او منلي سى چه دا معروف اجرت دې بياهم په دې كنبى خه حرج نشته. ځكه چه حافظانو ته دارقه صرف د ختم القرآن په معاوضه كنبى نه وركولې كيږي. اونه صرف دامامت په معاوضه كنبى وركولې شى. بلكه حافظانو ته داپيسي هغه وخت وركولې شى چه كله امام جوړ شى په تراويح كنبى ټول قرآن ركن قرات جوړ كړى يعنى دا:

﴿١﴾ (مجموعه الفتاوى للكهنوى ص ۲۲۲ جلد ۱ كتاب الصلاة)

امامت خاصه معاوضه ده او په امامت باندې اجرت اخستل په مفتى به قول سره جائز دى. ﴿١﴾

كما لا يخفى على من راجع الى كتاب الاجارات، وما روى انه عليه الصلاة والسلام قال اقرءوا القرآن ولا تأكلوا به، فانما هو امر من الاقراء لا من القراءة لان الفقهاء انما استدلوا به لعدم جواز اخذ الاجرة على التعليم فالتقريب انما يتم على التقدير الاول فافهم وراجع الى العرف ومسئلة رزق القاضى. وهو الموفق

حافظ ته به ختم تراويح كنبى د خه وركولو

په باره كنبى د وركونكى نيت معتبر دى

سوال: علمائى دين دى مسئلي باره كنبى خه فرمائى كه په رمضان شريف كنبى يو حافظ د ختم قرآن دپاره مقرر كړې شى هغه خه غواړي نه ليكن خلق ورته خامخا خه وركوي. نو اوس ددې باره كنبى داطريقه ښه ده چه دچا زړه غواړي حافظ ته دې وركوي او كه نه داطريقه چه فلانكي فلانكي دومره دومره روپي وركوي. شرعى حكم خه دې؟ بينوا توجروا.

المستفتى: مولوى سمیع الحق اچینی پایان پشاور..... ۱۹۷۷ء/۹/۲۳

الجواب: د وركونكى نيت معتبر دى لهذا دا دواړه طريقې برابر دي. يعنى كه چرته وركونكى د شكراني او اكرام نيت كړې وي نو بغير اختلاف نه جائز دى. او كه دقيس يعنى (اجرت) نيت ئې كړې وي نو هغې كنبى اختلاف دى. مال اكثر الاكابر الى عدم الجواز لانها اجرة التلاوة ومال البعض الى الجواز لانها اجرة الامامة المقيدة بقراءة مخصوصة وهو الاقوى والاول احوط ﴿٢﴾. وهو الموفق

﴿١﴾ قال العلامة الحصكفى رحمه الله: ويفتى اليوم بصحتها لتعليم القرآن والفقه والامامة (الدرا المختار على هامش ردالمحتار ص ۳۸ جلد ۵ باب الاجارة الفاسدة)

﴿٢﴾ وقال فى المنهاج: وامام يعطى الحفاظ فى رمضان عند ختم القرآن فالحق انه جائز لانها هدية معروفة ليست باجرة ويشهد له حديث الترمذى عن انس رضى الله عنه ان رجلا من كلاب سأل النبى ﷺ عن عسب الفحل فنهاه فقال يا رسول الله انا نظرك الفحل فنكرم فرخص له فى الكرامة والاعتبار لنية الدافع دون الآخذ فافهم ولو سلم انه اجرة فلا حرج فيه ايضا لانها ليست عوض التلاوة البحتة ولا الامامة البحتة بل هى عوض الامامة المسنونة المخصوصة ولا ضير فى اخذ الاجرة على الامامة المقيدة... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

حافظ تہ خہ ورکول دصلي مکافات او اکرام

پہ طور معروف دی د اجرت پہ طور نہ

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دالمعروف کالمشروط" پہ طور سرہ چہ پہ رمضان شریف کنبی حافظ تہ کوم رقم ورکولے شی دا اجرت ورکول جائز دی یا نہ؟ مادی خلقو تہ خوخلی او وئیل چہ تاسو خامخاد حافظ صاحب خدمت کول غواری نومخکنبی ولی نہ ورکوی خاص د ختم قران پہ شپہ باندی ورکول صحیح نہ دی حکمہ اجرت مقررول او دقران لوستل حرام دی وغیرہ وغیرہ لہذا تاسو صاحبان دامسلہ اولیکئی؟ او راولیکئی چہ خلق ددی قبیح کار نہ بندشی؟ بینوا توجروا

المستفتی: محمد عزیز اللہ خطیب جامع مسجد ڊیرہ لال حید آباد سندھ

الجواب: حافظ تہ چہ کوم رقم ورکولے شی ہغہ غالباً صلہ مکافات او اکرام وی، اجرت مشروط یا معروف نہ وی حکمہ چہ نہ عقد اجارہ موجود دہ اونہ خہ اشتراط متحقق دی او نہ پہ یو خاص اجرت باندی عرف جاری دی اونہ حافظ دحاکم او قاضی سرہ مطالبہ کولے شی پہ خلاف دمزدور او اجیرچہ دہغہ اجرت پہ شرط یا عرف سرہ معلومیہی او ہغہ مرافعہ الی القاضی ہم کولے شی نو حافظ تہ دا پیسے ورکول جائز دی: یدل علیہ ما روی الترمذی عن انس بن مالک ان رجلاً من کلاب سال النبی ﷺ عن عسب الفحل فنہاء فقال انانطرق الفحل فنکرہ فرخص له فی الکرامة. (۱) ددینہ علاوہ خبرہ دادہ چہ دا رقم حافظ تہ صرف د ختم القران پہ وجہ نشی ورکولے لکہ چہ خنگہ ئی صرف دامامت پہ وجہ نشی ورکولے بلکہ دارقم پہ امامت مخصوصہ چہ دہغی دقرات رکن تہول قران دی، باندی ورکولے شی نو دی رقم تہ مونہ ناجائز نہ شو وئیلی و آراء الاکابر فیہ مختلفہ.

نوٹ: دا جواب زمونہ د علاقے پہ عرف باندی مبنی دی و هو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) بمکان اوزمان او قرأۃ سورۃ وسورہذا. (منہاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ص ۹۰ جلد ۲ باب کراہیۃ ان یاخذ المودن علی الاذان الاجر)

(۱) (سنن الترمذی ص ۱۵۳ جلد ۱ باب ماجاء فی کراہیۃ عسب الفحل)

پہ تراویح کنبی قرات تیزول او قومہ او

جلسہ پریخودل منکرات او مکروہات دی

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دتراویح پہ مونخ کنبی دومرہ تیزی کول چہ پہ قرأت، رکوع، سجدہ، قومہ او جلسہ وغیرہ کنبی دومرہ لنہوالی او کپی چہ دمونخ ہغہ اصلیت بالکل ختم شی آیا دغہ شان ڊیر زر تراویح کول جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد فرید عرف فریدی شہر مردان..... ۲۴/رمضان ۱۴۰۶ھ

الجواب: دجماتونو دامامانو پہ تراویح کنبی دا تیز قرأت، دقومی او جلسی پریخودل وغیرہ تہول پہ تہولہ منکرات او مکروہات دی.

کما فی شرح التتویر علی ہامش ردالمحتار ص ۲۷۵ جلد ۱ ویجتنب المنکرات ہذمۃ القراءہ وترک تعوذ وتسمیۃ وطمانینۃ وتسبیح واستراحة (۱) و هو الموفق

پہ لاؤد سپیکر باندی تراویح کول او پہ اوریدونکو

باندی دسجدہ تلاوت دلازم کیدلو مسئلہ

سوال: علمائی دین مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی (۱) پہ رمضان المبارک کنبی قرآن پاک ختم پہ لاؤد سپیکر سرہ پہ اوچت آواز وئیل جائز دی یا نہ؟

(۲) سجدہ تلاوت چہ کوم عام خلق آوری ہغہ اکثری اودسہ وی دہغوی پہ ذمہ سجدہ تلاوت واجبیہی یا نہ؟ (۳) دغہ دوران کنبی خلق پہ بازارونو حجرو او

کورونو کنبی گپ شپ لگوی آیا دا خلق پہ گناہ کنبی واقع کیہی یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولانا شمس العارفین عرف قریشی صاحب حق صاحب کانگرہ چارسدہ ۱۹۷۲ء/۱۴/۱۰

الجواب: (۱) پہ لاؤد سپیکر باندی تراویح کول (او ختم کول) بذات خود ممنوع نہ دی البتہ د تکلیف رسولو او د آوازونو د اشتباہ وغیرہ عوارضو پہ وجہ بہ ممنوع

وی (۲) (۲) اہل فن تہ دمراجعت کولو نہ پس معلومیہی چہ پہ دی آلی سرہ

(۱) (الدر المختار علی ہامش ردالمحتار ص ۵۲۳ جلد ۱ قبیل باب ادراک الفریضۃ)

(۲) قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: وفي حاشیہ الحموی عن الامام الشیرانی

العلماء سلفاً وخلفاً علی استحباب ذکر الجماعة فی المساجد..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ ۵)

اصلی آواز اوچت شی او اوریدلې کيږي نو ددې تحقیق په بناء باندې به په ټولو اوریدونکو باندې سجده تلاوت لازم وی. چه یو عبادت دې گناه نه ده والاسرار ادب لمن یقرا خارج الصلاة فافهم. (۱). (۳). داخل خلق پخپله دجرم ارتکاب کوی حافظ صاحب خوڅه جرم نه دې کړي. (۲).

نوټ: په مقامی بااثره مسلمانانو باندې ضروری دی چه په اوچت آواز سره ریډیو وغیره غږولو دتکلیف نه دیندار خلق اومونځ گذاره اوبیماران بچ کړی وهوالموفق.

په لاوه سپیکر د شینې د ختم حکم

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په لاوه سپیکر باندې د شینې ختم جائز دې یا نه؟ بیتوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم..... ۱۸/ جمادی الاول ۱۴۰۲ هـ.

الجواب: په لاوه سپیکر باندې تلاوت او ذکر کول بذات خود جائز دې البته د ایذاء په صورت کښې ناجائز دی.

کما یشر الیه ما رواه الحموی عن الامام الشعرانی اجمع العلماء سلفاً وخلفاً علی استحباب ذکر الجماعة فی المساجد وغیرها الا ان یشوش جهرهم علی نائم او

(بقیه حاشیه) وغیرها الا ان یشوش جهرهم علی نائم او مصل او قاری.

(ردالمحتار علی هامش الدرالمختار ص ۳۸۸ جلد ۱ مطلب فی رفع الصوت بالذکر باب ما یفسد الصلاة وما یکره فیها)

﴿۱﴾ قال ابن عابدین: (قوله واستحسن اخفاءها الخ) لانه لو جهر بها لصار موجبا علیهم شیئاً بما یتکاسلون عن ادائه فیقعون فی المعصية فان كانوا متهیئين جهر بها بحر عن البلاء قال فی المحيط بشرط ان یقع فی قلبه ان لا یشق علیهم اداء السجدة فان وقع اخفائها.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۵۷۶ جلد ۱ قبیل باب صلاة المسافر)

﴿۲﴾ وفي الهندیة: رفع الصوت عند سماع القرآن والوعظ مکروه.

(فتاویٰ عالمگیریه ص ۳۱۹ جلد ۵ الباب الرابع فی الصلاة والتسبیح وقرآ القرآن الخ)

مصل الخ (ردالمختار) ﴿۱﴾ لیکن چه کوم سرې په لاوه سپیکر سره ریکارډنگ باندې انکار نه کوی دهغه په شینې باندې انکار کول دالتفات قابل نه دې. وهوالموفق

د رمضان نه علاوه په درې شپو کښې د

رسوماتو نه پاک د شینې ختم جائز دې

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د رمضان نه علاوه د قران پاک داسې شینې چه د مروج رسوماتو نه پاک وی جائز ده یا نه؟ (۱). چه په هغې کښې په جماعت کښې د شرکت کولو دعوت نه وي ورکړې شوي مقتديان صرف دوه وی. (۲). د لاوه سپیکر آواز د جماعت نه بهرنه ځی. (۳). سامعین په جماعت کښې په ادب سره سماعت کوی. (۴). قاری صاحب په نوافلو کښې قران پاک په اوچت آواز سره وائی. (۵). آنحضرت ﷺ او دامت ټولو اکابرینو ته ایصال ثواب مقصود وی. (۶). شینې په درې شپو کښې وی؟ بیتوا توجروا المستفتی: نصرالله رحیمي مسجد زکریا فیصل آباد..... ۱۴۰۹ هـ.

الجواب: ظاهري طور سره داشینې جائز ده دقوهي دقواعدو سره متصادم نه ده، وهوالموفق.

اته رکعت تراویح کونکې په غلط فهمي کښې مبتلا دی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو سرې وائی اته (۸) رکعت تراویح دی او شل رکعت ثابت نه دی آیا دهغه دا خبره صحیح ده؟ بیتوا توجروا المستفتی: حافظ محمد یوسف سرکی اټک..... ۳۰/ ذی الحجه ۱۴۰۲ هـ.

الجواب: کوم خلق چه اته رکعت تراویح مني هغه په غلط فهمي کښې مبتلا دی هغوی نه په تراویح او تهجد وکښې فرق کوی اونه د حدیث په الفاظو فی رمضان وغیره کښې غور کوی، په غیر رمضان کښې تهجد کولې شی تراویح نه. د دین نه علاوه د نورو تصریحاتو نه هم سترگې پټوی. من کان فی هذه

﴿۱﴾ (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۸۸ جلد ۱ مطلب فی رفع الصوت بالذکر باب

ما یفسد الصلاة وما یکره فیها)

اعمیٰ فهو فی الآخرة اعمیٰ، وهو ما رواه البيهقي عن ابن عباس انه عليه السلام صلى في رمضان عشرين ركعة سوى الوتر ﴿١﴾ وقال البيهقي استقر الامر على عشرين وقال ايضاً كانوا يصلون عشرين ركعة في عهد عمر وعثمان وعلي وفي كنز العمال ان ابياً رضي الله عنه كان يصلي لهم عشرين ركعة، وروى مالك عن يزيد بن رومان مثله ﴿٢﴾ . وهو الموفق

تراويح شل ركعتہ دی پہ خیر القرون کنبی اتہ رکعتہ دہ چامذہب ہم نہ دی
سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د اہل حدیثو د طرفہ یو اشتہار شائع شوے دی پہ ہغی کنبی دی چہ شل رکعتہ ثابت نہ دی البتہ اتہ رکعتہ تراويح د احادیثو نہ ثابت دی. او شل کول مستحب دی خوشنت نہ دی. نو آیا تراويح واقعی شل رکعتہ ثابت نہ دی؟ او آیا واقعی اتہ رکعتہ ثابت دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: شیر احمد خطیب جامع مسجد جوہری.

الجواب: واضحہ دی وی چہ تراويح او تہجد جدا جدا مونخونہ دی تہجد تہجد کال زمونہ پہ نزد مسنون او مستحب دی او تراويح صرف پہ رمضان کنبی کول سنت موکدہ دی. درمضان نہ علاوہ پہ نورومیاشتو کنبی تراويح کول دچاہ نہ دہم مسنون نہ دی. لہذا دا حدیث (چہ اہل حدیث وغیرہ ئی پہ استدلال کنبی پیش کوی)، لایزید فی رمضان ولا فی غیرہ الحدیث پہ تہجد و بانہی محمول دی پہ تراويح نہ بدلیل ولا فی غیرہ، او پہ غالباً اوقاتو حمل دی پہ دوام نہ بثبوت الزیادۃ فی روایات: آخری، نو دی حدیث سرہ د تراويح پہ شمار استدلال کول دمنلو قابل نہ دی.

﴿١﴾ (السنن الكبرى للبيهقي ص ٢٩٨ جلد ٢ باب ما روى في عدد ركعات القيام في شهر رمضان)
﴿٢﴾ (السنن الكبرى للبيهقي ص ٢٩٩ جلد ٢ باب ما روى في عدد ركعات القيام في شهر رمضان)
﴿٣﴾ (السنن الكبرى للبيهقي ص ٢٩٨ جلد ٢ باب ما روى في عدد ركعات القيام في شهر رمضان)
﴿٤﴾ (مشکوٰۃ المصابيح ص ٣٠ جلد ١ الفصل الثاني باب الاعتصام بالكتاب والسنة)

نعم روى ابن خزيمة عن جابر رضى الله عنه عن النبي ﷺ ثمان ركعات ثم اوتر لاكنه فعل ليلة واحدة ليدل على نفى الزيادة في تلك الليلة ولا في غيرها ومع ذلك اتفق جمهور الصحابة والتابعين على عشرين في آخر الامر دون ثمان، قال البيهقي ثم استقر الامر على عشرين وقال ايضاً بالعناد صحيح انهم كانوا يقومون على عهد عمر بعشرين ركعة ﴿١﴾ وعلى عهد عثمان وعلي وفي كنز العمال ان ابياً رضي الله عنه صلى بهم عشرين ركعة وروى الامام مالك عن يزيد بن رومان كان الناس يقومون في زمن عمر بن الخطاب بثلاث وعشرين ركعة ﴿٢﴾ وماروى عن مالك ان عمر امر ابي بن كعب وتميماً الداري ان يقوموا للناس باحدى عشر ركعة ﴿٣﴾ فقال ابن عبد البر هذا وهم من مالك وقال البيهقي وابن حبيب المالكي انه في اول الامر ثم استقر الامر على عشرين قلت فالراجح هو العشرون دون الثمانية لانه معمول الخلفاء الراشدين وقال رسول الله ﷺ عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين المهديين ﴿٤﴾ ولان العدد لا يعرف بالعقل فهذا وان كان موقوفاً ظاهراً لاكنه مرفوع حكماً والقياس يورده لان السنن مكملات الفرائض وهي عشرون مع الوتر فافهم. ولا تكن من اهل البخاري وكن من اهل الحديث، هم داو جہ دہ چہ مونراو امام شافعی او اہل مکہ شلو تہ ترجیح ورکوو. او تعجب دادی چہ د خیر القرون پہ امامانو کنبی اتہ رکعتہ دہی چامذہب نہ دی. وهو الموفق

﴿١﴾ (السنن الكبرى للبيهقي ص ٢٩٩ جلد ٢ باب ما روى في عدد ركعات القيام في شهر رمضان)
﴿٢﴾ (السنن الكبرى للبيهقي ص ٢٩٩ جلد ٢ باب ما روى في عدد ركعات القيام في شهر رمضان)
﴿٣﴾ (السنن الكبرى للبيهقي ص ٢٩٨ جلد ٢ باب ما روى في عدد ركعات القيام في شهر رمضان)
﴿٤﴾ (مشکوٰۃ المصابيح ص ٣٠ جلد ١ الفصل الثاني باب الاعتصام بالكتاب والسنة)

المنهج الصحيح في ركعات التراويح

اهل ظاهر عام طور سره ڊا کوشش کوی چه عوام د خیر القرون د امامانو نه بد گمانه کړی او یو څو احادیث دعوامو مخې ته کیږدی چه امت په فروعی مسائلو کښې مبتلا کړی او تفرقه بازی کوی. دهغې نه یوه د تراویح د رکعتونو د شمار مسئله ده. چه ډیره په زور او شور سره پیش کولې شی. حضرت مفتی مدظلہ، د احادیثو او دلیلونو په رنرا کښې دهغوی په رد کښې دامقاله لیکلې وه چه په بعضو ماہنامو کښې شائع شوې وه، دې باب سره د تعلق لرلو په وجه فتاویٰ کښې شامل کولې شی چه استفاده کښې زیادت راشی. (از مرتب).

واضحہ دې وی چه په رمضان المبارک کښې د تراویح مونځ کول سنت مؤکده دی.

کما صرح به فی الہندیہ و شرح التویر و مراقی الفلاح و الجوہرۃ من کتب الحنفیۃ و فی الروضۃ و التوشیح من کتب الشافعیۃ و الشرح الکبیر من کتب المالکیۃ و الروض و نیل المآرب من کتب الحنبلیۃ.

البته د تراویح په شمار کښې اختلاف دې د امام ابو حنیفہ او امام شافعی رحمہما اللہ په نزد د دې مونځ د رکعتونو شمیر شل دې.

کما صرح به فی البدائع وغیرہ من کتب الحنفیۃ، و فی المجموع من کتب الشافعیۃ و ہی روایۃ عن مالک کما فی شرح المہذب، و اختار ابو عمر ابن عبد البر المالکی کما فی شرح التقریب و ذکرہ ابن رشد فی البدایۃ عن احمد و رواہ ابن قدامۃ فی المغنی عن احمد.

او ابن قاسم په مدونه کښې د امام مالک نه روایت کړې چه تراویح ۳۲ رکعتہ دی. او وتر درې (۳) رکعتہ دی. او امام ترمذی د امام احمد نه روایت کړې دې چه هغه دڅه خاص شمیر قائل نه دې. دهغه په نزد دې کښې تو سببع ده اته رکعتہ

شل رکعتہ او ۳۲ رکعتہ ټول جائز دی. او د احنافو په مشائخو کښې علامہ ابن الہمام رحمہ اللہ فرمائی چه اته رکعتہ د سنت رسول کیدلو په وجه مؤکده دی. او شل رکعتہ د سنت خلفائې راشدینو په وجه سنت زائده دی. بهر حال ائمه اربعہ او دهغوی په متبعینو کښې چاهم د اته رکعتونو نه زیات (مثلاً شل رکعتہ) ته بدعت یا مکروه نه دې وئیلې. البته بعضې غیر مقلدینو اته رکعتہ مسنون گرځولې دی او د دې په زیات تعداد باندې انکار کړې دې. او د مسئلہ ئې د درې طلاقه یو طلاق گرځولو مسئلې پشان د بې علمه او کم علمه خلکو د ښکار دام جوړ کړې دې. اعاذنا الله من شرور الفرق الشاذة المخالفة عن السواد الاعظم.

غیر مقلدین د حضرت سیدہ عائشہ رضی اللہ عنہا په دې حدیث سره تمسک کوی. وهو ما رواه البخاری ما کان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یزید فی رمضان ولا فی غیرہ علی احدی عشر رکعتۃ، یعنی رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به نه په رمضان کښې یوولسو (۱۱) رکعتونو باندې زیاتې کولو او نه په غیر رمضان کښې. (بخاری ص ۱۵۴ جلد ۱ کتاب التہجد)، دغه شان دا خلق د حضرت جابر رضی اللہ عنہ په دې حدیث سره دلیل نیسی. (وهو ما رواه ابن خزيمة و ابن حبان انه عليه السلام قام بهم فی رمضان فصلى ثمانی رکعات و وتر. یعنی حضور اقدس صلی اللہ علیہ وسلم د صحابہ کرامو رضی اللہ عنہم سره) په رمضان کښې قیام او کړو او اته رکعتہ مونځ ئې او کړو. او وتر ئې هم او کړل. قال النیموی مداره علی عیسیٰ بن جارية قال اللہبی قال ابن معین عنده منا کبر، وقال النسائی منکر الحدیث و عنہ ایضا متروک و قال ابو زرعة لا بأس به و قال فی الخلاصہ وثقه ابن حبان، و قال ابو داؤد منکر الحدیث انتهى.

دغه شان دا خلق د سائب بن یزید په حدیث سره تمسک کوی. وهو ما رواه مالک فی الموطا، انه قال امر عمر بن الخطاب ابی بکر بن کعب و تمیم الداری ان یقوم للناس باحدی عشر رکعة. جمهور د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ د دې حدیث نه استدلال کوی.

وهو مارواه ابن ابی شیبہ والطبرانی والبیہقی انه عليه الصلوة والسلام يصلي في رمضان عشرين ركعة سوى الوتر، یعنی حضور ﷺ به یہ رمضان المبارک کنبی د و ترو نہ علاوه شل رکعتہ مونخ کولو. قال الزیلعی هو معلول بابی شیبہ وهو متفق علی ضعفہ، ددی حدیث دمعلول کیدلو باوجود یہ دی سرہ استدلال صحیح دی حکہ چہ دا حدیث امت قبول کری دی او امام ابن قیم او امام سیوطی وغیرہما رضی اللہ تعالیٰ عنہما تصریح کری چہ کوم حدیث امت قبول کری نوہغہ بہ صحیح گر خولی شی. اگر کہ ہغہ حدیث دسندیہ لحاظ سرہ صحیح نہ وی دغہ شان دی حدیث تہ د خلفائی راشدینو پہ تعامل سرہ دیرلوئی تائید اوقوت حاصل شوی دی.

دغہ شان جمهور دامام بیہقی دسنن کبریٰ پہ حدیث سرہ استدلال کوی. وهو مارواه یزید بن خصیفہ عن السائب بن یزید قال کانوا یقومون علی عهد عمر بن الخطاب فی رمضان عشرين ركعة وفي عهد عثمان وعلي. ددی حدیث نہ پہ واضح انداز ثابتیری چہ د خلفائی راشدینو پہ زمانہ کنبی پہ شلو رکعتونو عمل راغلی. اودی باندي تعامل او توارث پاتی شوی دی. اود علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدين المهديين (رواہ ابن ماجہ وغیرہ) حدیث پہ بناء چہ خنگہ دسنت رسول اتباع ضروری دہ دغہ شان دسنت خلفائی راشدینو اتباع ہم ضروری دہ. اود دینہ اعراض یا پہ دی باندي اعتراض د حدیث رسول او قول رسول نہ اعراض او پہ ہغی اعتراض دی. اعاذنا اللہ تعالیٰ منہ

دغہ شان د خلفائی راشدینو داسنت داسی سنت دی چہ دہغی ادراک پہ عقل او اجتہاد سرہ نہ کیبری حکہ چہ دیوخیز شمیر او مقدار پہ فکر او رائی سرہ نشی متعین کیدلی. نو داسی سنت پہ حقیقت کنبی د رسول سنت وی واضحہ دی وی چہ اہل ظاہر دا حدیث سنداً او متناً معلول گر خولی دی حکہ چہ امام آجری دامام ابوداؤد نہ روایت کری چہ امام احمد یزید بن

الخصيفه تہ منکر الحدیث وئیلی دی. دغہ شان اہل ظاہر وائی چہ دا حدیث متناً مضطرب دی ددی پہ بعضی روایتونو کنبی یوولس رکعتہ کول ہم مروی دی. کمارواه المالک فی الموطا، دغہ شان دا حدیث د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا د حدیث سرہ معارض دی چہ ہغہ ددی حدیث نہ قوی دی.

جمهورو ددی اعتراضاتو اہل ظاہر تہ سخت سخت جوابات ورکری دی. اول داچہ ائمہ و ددی حدیث تلقی کری دہ او دائی اخستی دی او خطیب پہ خپل کتاب کتاب الفقہ والتفقہ کنبی او ابن قیم پہ اعلام الموقعین. کنبی او علامہ سیوطی پہ تدریب الراوی کنبی او ابن عبدالبر پہ استذکار کنبی او نورو فنونو والو پہ خپلو تالیفاتو کنبی دا قاعدہ لیکلی دہ چہ د کوم حدیث د اہل علم تلقی او کری نو دا تلقی ددی حدیث د صحت شہادت عادلہ دی. دویم داچہ یزید بن خصیفہ مشہور تابعی دی. ددہ تہ امام مالک، امام بخاری. او امام مسلم وغیرہم روایت نقل کری ابن حبان ہم دی ثقہ گر خولی دی. کما فی تہذیب التہذیب، وتہذیب الکمال للزمی، والہدی الساری، او حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہما پہ الہدی الساری کنبی دا آجری د روایت دا جواب ورکری دی چہ امام احمد بن حنبل د اثرم پہ روایت کنبی دہ تہ ثقہ وئیلی دی، اودائی وئیلی دی چہ امام احمد ہغہ راوی تہ منکر الحدیث، وائی چہ ہغہ پہ خپلو اقرانو کنبی دیو حدیث پہ روایت کولو کنبی متفرد وی، اودا مسلمہ قاعدہ، دہ چہ د ثقہ راوی تفرد مقبول وی. ترخوچہ پہ دلیل سرہ دہغی غلط کیدل ثابت شوی نہ وی، نو پس پہ دی بناء باندي بہ دیزید بن خصیفہ حدیث مقبول وی.

داضطراب د دعویٰ جواب دا دی چہ ابن عبدالبر او ابوبکر بن العربی د احادی عشر، والا روایت دامام مالک وہم گر خولی لیکن چونکہ عبدالعزیز بن محمد اویحیی بن سعید القطان دامام مالک متابع دی. کما لا یخفی علی من راجع الی سنن سعید بن منصور ومصنف ابن ابی شیبہ. لهذا دامام مالک پہ وہم کنبی پریوتل نا قابل تسلیم دی. حافظ ابن حجر رضی اللہ عنہ دا

اختلاف د اوقاتو پہ اختلاف باندی حمل کرے یعنی چہ کلمہ بہ ئی اور
قرأت کولو نو اتہ یادولس رکعتہ بہ ئی کول اوچہ مختصرقرأت بہ ئی کولو
نوشل رکعتہ بہ ئی کول

كما قال الشعراني في كشف الغمّة كانوا يصلونها في اول زمان عمر بثلاث عشر ركعة
ثم عمر امر بفعلها ثلاثا وعشرين ركعة ثلاث لها وتر، واستقر الامر على ذلك ..... قال
النيموي كما استقر الامر في خلافته على ضرب الثمانين في النخمر وكما استقر الامر
على النهي عن بيع امهات الاولاد وكما استقر الامر على اربع تكبيرات الجنائز وكما
استقر الامر على القراءة في خلافة عثمان رضي الله عنه كما في الاوجز،

اودا مسلمہ قاعدہ دہ چہ پہ ترجیح او تطبیق سرہ اعتراض ساقطی
د اہل ظاہر دا اعتراض چہ دیزید حدیث د حضرت عائشہ د حدیث
سرہ معارض دے چہ ہغہ اقوی دے جواب دا دے چہ دیزید او حضرت عائشہ
پہ حدیثونو کنبی ہیخ تعارض نشته. حکہ چہ د عائشہ پہ حدیث کنبی ددغی
رکعتونو نہ مراد د تہجد و مونخ دے قیام تراویح او قیام رمضان نہ، حکہ چہ
پہ غیر رمضان کنبی تراویح نشی کولی. او عند التحقیق تراویح او تہجد خان
خانلہ حقائق دی. او کہ دا او منلی شی چہ تہجد او تراویح خان خانلہ مونخونہ
نہ دی نو اہل ظاہر تہ وئیلی کیری چہ د حضرت عائشہ پہ حدیث کنبی ہم
اختلاف دے حکہ چہ امام بخاری پہ صحیح البخاری پہ باب ما یقرا فی رکعتی
الفجر، کنبی د حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا نہ دہ دیارلس رکعتونو حدیث
روایت کرے دی. ولفظہ کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یصلی باللیل ثلاث عشرة رکعة ثم
یصلی اذا سمع النداء بالصبح رکعتین، ددے اختلاف او تعارض اہل ظاہر خہ
جواب ورکوی؟ کہ اہل ظاہر دا جواب ورکوی چہ احدى عشر، والا روایت پہ
غالب حالاتو باندی حمل دے او زیادت پہ بعضی اوقاتو باندی حمل
دے. نو ددے اہل ظاہر پہ اتہ رکعتونو باندی جمود او کلک کیدل باطل شو
او پخیلہ تورہ باندی قتل شول او کہ اہل ظاہر ددے تطبیق نہ اعراض کوی

نو دا اختلاف پہ وجہ باندی د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا دوارہ روایتونہ ساقط شول
او دیزید بن خصیفہ حدیث بلا تعارض پاتی شو او واجب العمل شو. واضحہ
دے وی چہ د جمہورو مسلک د نظر او شواہدو پہ رنرا سرہ ہم قوی دے. حکہ
چہ پہ ورخ شپہ کنبی شل رکعتہ اعتقادی او عملی فرائض دی، نو مناسب
داده چہ تراویح ہم چہ د فرضو مکملات دی شل رکعتہ دی. لکہ چہ سنن
قبلیہ او بعدیہ ہم شل رکعتہ دی. د اہل ظاہر د دلائلو جوابونہ دا دی چہ
د حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا حدیث پہ تہجدو باندی محمول دے نہ دا چہ پہ تراویح
باندی. او پہ غالب باندی محمول دے نہ دا چہ پہ دائم باندی. گنہی نو د حضرت
عائشہ رضی اللہ عنہا روایتونہ بہ متعارض شی. بلکہ امام احمد پہ زیادات مسند کنبی
د حضرت علی رضی اللہ عنہ نہ پہ اسناد حسن سرہ روایت کرے دی چہ حضور
اکرم صلی اللہ علیہ وسلم بہ پہ شپہ کنبی شپارس رکعتہ نفل کول. دغہ شان د حضرت
عائشہ رضی اللہ عنہا دا حدیث پہ ابتداء باندی محمول دے ہغہ وخت چہ پہ شلو
رکعتونو باندی استقرار نہ وو شوے.

د حضرت جابر رضی اللہ عنہ د روایت نہ حافظ ابن حجر دا جواب کرے. لاکنہ فعل
جزئی فی لیلۃ واحدة لا یدل علی نفی الزیادۃ تلک اللیلۃ، او دویم جواب دا دے
چہ دا پہ ابتداء الامر باندی محمول دے. و قد مر سابقا جواب حدیث السائب.
اودا خبرہ دے واضحہ وی چہ د ابن الہمام سرہ نورو مشائخو اتفاق نہ
دے کرے حکہ چہ د ابن عباس رضی اللہ عنہ پہ روایت کنبی شل رکعتہ کول د فعل
رسول، نہ ثابت دی. دغہ شان پہ حدیث، علیکم بسنتی وسنة الخلفاء الراشدين
کنبی د علیکم لفظ سنت رسول او سنت خلفاء دوارو تہ یو شان متوجہی دے نو
پہ دوارو کنبی فرق کول دیوہی نہ او چتے خبری دی. داسنت د خلفاء اگرچہ
ظاہراً موقوف دے لیکن پہ حقیقت کنبی مرفوع دے.

لعدم کونہ مدرکاً بالرأی والقیاس وهو الموفق والهادی،
وصلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا خیر خلقہ محمد وآلہ واصحابہ واتباعہ اجمعین.

شبینہ بدعت نہ دی جائز ده

علمائے دین دی مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چه زمونہ پہ محلہ کنبی تقریباً دینخلس شل کالو راسی درمضان پہ آخری درې شیو کنبی شبینہ کولی شی سامعین ئی دیرپه شوق سره اوری دهغې دلیل دا دی چه هفته یوه نیمه هفته مخکنبی دپروگرام متعلق تپوس کوی په چاباندې هیخ قسم دباؤ (زور) نه وی اونه پکنبی خوګ مجبوراً شاملیږی. قاریان او حافظان هم په شوق سره لولی خه دنیا وی لالچ اودفاندې طمع ئی نه وی بعضې خلق په خپله خوشحالی په اقتداء کنبی نیت تری او اوری اوبعضې دغه شان په جمات کنبی ناست وی اوری دتیرو پنخلس شلو نه چاهیخ شکایت نه دی کړې لیکن تیر کال یو سړی اووئیل چه دا بدعت دی، په دی سره خلقو ته تکلیف رسیږی دشبینې اهتمام دشریعت په رنرا کنبی څنگه دی؟ بینوا تو جروا.

المستفتی: حافظ بشیر احمد حافظ آباد گوجرانواله..... ۳/نومبر ۱۹۷۴ء.

الجواب: دسلف صالحینو نه ورځ شپه کنبی یو ختم کول بلکه ددینه زیات ختمونه کول مروی لهذا دیته به بدعت نه وئیلې کیږی. البته افضل به نه وی. قال الامام السيوطی فی الاتقان ص ۱۰۳ جلد ۱ وقد كان للسلف فی قدر القراءة عادات فاكثر ماورد فی كثرة القراءة من كان یختم فی اليوم والليلة ثمان ختمات اربعا فی الليل واربعاً فی النهار ویلیه من كان یختم فی اليوم والليلة اربعاً الخ ﴿۱﴾. ولقد الف مولانا اللکهنوی فیہ الرسالة المسماة بالاكثر فی العبادة لیست ببدعة فلیراجع ﴿۲﴾ وهو الموفق

﴿۱﴾ (الاتقان فی علوم القرآن ص ۱۰۳ جلد ۱ النوع الخامس والثلاثون فی آداب تلاوته)
﴿۲﴾ البته په شبینہ کنبی دضرورت نه دزیات جهرا جازت نشته چه بیمار وغیره ته ضرر اوتکلیف نه وی اویوخل چه ختم شوې وی نوییا په شبینہ کنبی د عام مقتدیانو لحاظ ساتل پکار دی صرف د مخصوص مقتدیانو نه. (سیف الله حقانی)

د دوو ترویحو په مینځ کنبی ذکر بالجهر کول

سوال: علمائے دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چه کوم خلق په تراویح کنبی د دوو ترویحو په مینځ کنبی په ناسته باندې ذکر بالجهر په زرو سره د لا اله الا الله، وائی یو سړې وائی چه دا حرام اوبدعت دی. او دلائل پیش کوی ادعوا ربکم تضرعاً وخفیة دون الجهر، واذا سالک عبادی الخ، اود احادیثو نه هم حوالې ورکوی چه عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ ذاکرین بالجهر مبتدعین گرځولې وو او دجمات نه ئی بهرویستلې وو، او په زور سره ذکر کول ریاکاری، ځان بنودل حرام اومکروه دی دده په مقابله کنبی دویم کس وائی چه دمفتی به مسلک نه ته به خبره ئی په مذکوره آیتونو کنبی عندالمفسرین دعا دمونځ نه بهر یا قرأت دمونځ مراد دی. لکه چه علامه بغوی هو الصحيح وئیلو سره فیصله کړې. او عبداللہ بن مسعود خلق د ذکر بالجهر په وجه نه وو ویستلې بلکه په دی وجه چه دغه خلقو دامستقل عبادت گنړلو او کولو ئی، باقی که دفتاویٰ بزازیه پوره عبارت اولوستلې شی نو ذکر بالجهر ته به کله هم بدعت اونه وائی. بلکه صاحب دجاء الحق په ص ۳۵۷ کنبی دحضرت عبداللہ بن مسعود دخلقو لره دویستلو وجه دبعضې مونځ گذاوو او په جماعت اول کنبی خلل انداز کیدل ظاهر کړی دی. اوتول مفسرین اوفقهاء فرمائی چه که په جهر سره نزدې والا کس ته ضرر یا تشویش وی نو ممنوع دی. مثلاً په خوا کنبی مونځ گزار وی یا اوده وی کنبی ذکر بالجهر په مساجدو کنبی خارج از مساجد کول افضل اومستحب دی. اود تراویح په باره کنبی صاحب دمجالس الابرار په باب التراویح، کنبی فرمائی ان شاء واسبحوا وهللوا اوسکتوا وهم مخیرون، علامه ابن حجر په فتح الباری کنبی ذکر روستو دمونځ نه په عنوان سره دحضرت عبداللہ بن عباس رضی اللہ عنہ نه ددی روایت لاندې ان رفع الصوت بالذكر حين ينصرف الناس من المكتوبة كان علی عهد

النبي ﷺ وقال ابن عباس كنت اعلم اذا انصرفوا بذلك سمعته، نقل فرمائي
دي فيه دليل على جواز الجهر بالذكر عقب الصلاة، به رد المحتار كسبي
دي. اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها.
تفسير روح البيان، سباحة الفكر بحواله مرقاة شرح مشكواة او خزينة الاسرار.

كسبي مذکور دي كه ریاكاری نه وی نو په اوچت آواز سره ذكر كول جائز
دي، او مستحب دي چه خوب او غفلت لري شی او په طبیعت كسبي
خوشحالی وی. د دین عظمت وی. محلی، دكانونه، كورونه، اونې او ترخاوردو
پورې گواه جوړشی. شیخ محمد تهانوی رحمته الله علیه فرمائی چه حضور صلی الله علیه و آله به
دمونځ نه پس دخپلو صحابه كرام رضی الله عنهم سره په اوچت آواز سره تسبیح وتهلیل
او ذكر كولو. (دلائل اذكار ص ۷۶).

علامه گنگوہی په فتاویٰ رشیدیہ كسبي فرمائی ذكر جهر برابره خبره
ده چه هر ذكر وی دامام ابوحنیفه په نزد سیوا دهغي موقعونه چه جهری ثبوت
وی هلته مكروه دي. او صاحبین او نور فقهاؤ او محدثینو په نزد جائز دي.
او زمونږ د مشائخو مشرب د صاحبینو د مذهب اختیارول دي، د دې مسئلې
متعلق فیصله او كړئ او بیان ئې كړئ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمود شاه اوگی مانسهره هزاره..... ۱۳/۱۱/۱۹۷۴.

الجواب: الذكر الجهری جائز خلاف الاولى الا عند الايذاء فانه مكروه، (۱). الا اذا
كان مطلوباً بآشرف عافانه مشروع، وهو المصوب.

د فرضو كولو نه بغير تراويح كول

الجواب: علمائي دين دي مسئلي باره كسبي خه فرمائي چه كوم سري دعشاء د

(۱) قال العلامة ابن عابدين: عن الامام الشعراني اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على
استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيرها الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصل او
قارئ. (رد المحتار هامش الدر المختار ص ۳۸۸ جلد ۱ مطلب في رفع الصوت بالذكر
باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

مونځ فرض نه وی كړي او تراويح شروع كړي. نو آيا د فرض كولو نه بغير
داسري تراويح كولې شی يا نه؟ بینوا توجروا.
المستفتی: رياض الدين..... ۲۲/۹/۱۹۸۸.

الجواب: كوم امام چه فرض مونځ نه وی كړي نو هغي امام پسي اقتداء صحيح
نه ده او نه دهغه ذمه د تراويح نه فارغیږي. كما في الهنديه ص ۱۲۲ جلد ۱ لان
وقتها بعد اداء العشاء فيجب الاعادة اذا ادى قبل العشاء، (۱) وبمعناه في الشرح
الكبير ص ۳۸۵، (۲). هو الموفق.

د تراويح د مونځ نه پس د امام اجتماعي دعا غوښتل

سوال: علمائي دين دي مسئلي باره كسبي خه فرمائي چه زمونږ امام صاحب
د تراويح د مونځ نه پس اجتماعي طور سره دعا غواړي آيا دا صحيح دي؟
بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالرحمن اچهره لاهور بنار..... ۸/۹/۱۹۸۱.

الجواب: كه دا دعا غوښتل د التزام په طور سره نه وی نو مكروه نه ده. (۳).
وهو الموفق..

(۱) (فتاویٰ عالمگیریه ص ۱۱۵ جلد ۱ فصل في التراويح)

(۲) قال العلامة الحلبي: وقال القاضي الامام ابو علي النسفي الصحيح ان وقتها بعد العشاء
لا تجوز قبلها سواء كانت بعد الوتر او قبله وهو المختار لانها نافلة سنة بعد العشاء بفعل
وكذا المنقول من فعله عليه الصلوة والسلام فكانت تبعاً لها كسنتها وتقديم الصحابة لها على
الوتر. (غنية المستملی ص ۳۸۵ فصل في النوافل)

(۳) قال المفتي الاعظم المفتي كفايت الله رحمه الله تعالى: (د دعا بعد السنن والنوافل)

حكم دا دي چه كه په هغي كسبي خه قسم التزام نه وی او بهتر او افضل ئې نه گنږي او په
پريخودونكي باندې ملامتيانه كوي او د اجتماع اهتمام نه كوي او امام ورته پابندولي
نه شی نو كه د سنتونه روستو كوم خلق اتفاقي طور سره موجود وي او دعا او غواړي نو
جائز دي. (كفاية المفتی ص ۲۴۰ جلد ۳ سنن ونوافل نه پس د اجتماعي دعا ثبوت شته يا
نه، فصل اول، ..... (باقی حاشیه په راروانه صفحه)

د مخصوص شیعہ حکم

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ پے دے زمانہ کنبے دے شیعہ ختم پے لاؤد سپیکر باندے دتمود او نمائش دیارہ دومرہ زرزر کوی چہ پے دے کنبے دے زیر فرق نہ وی آیا داسی شیعہ پے صحابہ کرام و ائمہ او خیر القرون کنبے معمول وہ آیا پے دے طریقے سرہ شیعہ کول جائز دی؟ بینوا توجروا . . . . . المستفتی: عبدالرشید ۳۰/۲/۱۹۸۴

الجواب: بشرط صدق مستفتی دا شیعہ ناجائز او خلاف سنت ده، داسی شیعہ پے خیر القرون کنبے معمول نہ وه. (۱). وهوالموفق.

د تراویح او وترو پے مینخ کنبے نفل کول

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د تراویح او وترو پے مینخ کنبے نفل کول جائز دی یا ناجائز؟ بینوا توجروا . . . . . المستفتی: عبدالرزاق مردان ۲۰/۱۰/۱۹۷۱

(بقیہ حاشیہ) مفتی عزیز الرحمن صاحب فرمائی: د سنتو او نفلو نہ پس اجتماعی طور مقتدیان د دعا پابند کول نہ دی پکار. د فرضو نہ پس کہ مثلاً یو سرے کورته خئی او سنت کوی نو هغه ولی پابند کولی شی. او که شوک داسی او کپی هغه د ملامتہ کولو لائق نہ دی. او دا رواج چہ د سنتو او نفلو نہ پخپله هریو سرے کله فارغ شو دعا کوی او خئی یا فرضو نہ پس کورته خئی سنت کوی دے کنبے خہ تنگی نہ دی کول پکار.

(فتاویٰ دارالعلوم دیوبند ص ۲۱۲ جلد ۴ باب مسائل سنن مؤکده)

(۱) قال الحسکفی: ویجتنب المنکرات هذرمه القراءة وترک تعوذ و تسمیة و طمانینہ و تسبیح و استراحة. (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۲۳ جلد ۱ مبحث التراویح) و فی الہندیہ: و یکره الاسراع فی القراءة و فی اداء الارکان کذا فی السراجیة. (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۱۷ جلد ۱ فصل فی التراویح)

الجواب: دوترو او تراویح پے مینخ کنبے نوافل کول جائز دی.

کما فی شرح التنویر ویجلس ندبا بین کل اربعة قدرها و کذا بین الخامسة والوتر ویخیرون بین تسبیح و قرأة و سکوت و صلاة فرادی (۱). وهوالموفق

د نذر نفل کونکی پس تراویح کول

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ د نذر نفل کونکی پس سنت تراویح کول صحیح دی یا نہ؟ بینوا توجروا . . . . . المستفتی: حافظ تعویذ گل نریاب هنگو ۳/جنوری ۱۹۸۳

الجواب: دا اقتداء صحیح ده. هذابناء الادنی علی الاقوی (مجموعۃ الفتاوی) (۲). وهوالموفق.

د پیغمبر ﷺ نه اته (۸) رکعتہ تراویح ثابت نہ دی.

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ زمونړ یو ملگری وائی چہ پے رمضان المبارک کنبے اته رکعتہ تراویح کول پکار دی خکه چہ رسول الله ﷺ نه د دینه زیات نقل نہ دی.

(۱) (الدر المختار علی هامش رد المحتار ص ۵۲۲ جلد ۱ مبحث صلاه التراویح)

(۲) علامہ عبدالصالح لکهنوی فرمائی: پے اولنی اختلاف باندے یو ژور نظر اچولونه پس دا معلومیږی چہ تراویح او نور سنتونه او نفلونه پے مطلق نیت او د نفلو سره پوره کیږی لکه چہ ابن همام ددے تحقیق کړی دی. او پے دویم اختلاف باندے ژور نظر کولو سره دا معلومیږی چہ که تراویح کونکې نفل کونکی پس اقتداء او کړی نو تراویح به ئې ادا شی. لیکن د کراهت نه خالی نه دی خکه چہ دے کنبے د سلفو مخالفت دی. نو پے داسی صورت کنبې بهتر ده چہ امام خومره تراویح د بل جماعت سره کول غواړی دهغې نذر دے او منی او پے دے طریقې سره دے هغه پے خان واجب کړی نو د بناء القوی علی الضعیف والا شبهې نه به محفوظ شی. (مجموعۃ الفتاوی ص ۲۳۵ جلد ۱ کتاب الصلوة).

او کہ ددینہ زیات یعنی شل رکعتہ او کری نوپہ ہغی کنبی ثواب نیشتہ آیا
داسی خہ دلیل شتہ چہ دہغی نہ دا ثابتہ وی چہ تراویح اتہ رکعتہ دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: محمد نثار سدوخیل پیرانگ چار سده ..... ۱۸ صفر ۱۳۸۹ھ
الجواب: دپیغمبر ﷺ نہ اتہ رکعتہ تراویح ثابت نہ دی اونه دا دائمہ اربعہ
دمذهب دی. (۱). داد اهل حدیث مذهب دی چہ من حیث التحقيق پہ غلطی
باندی دی وهو الموفق

(۱) قال العلامة ابن عابدين: (قوله وهي عشرون ركعة) هو قول الجمهور وعليه عمل
الناس شرقا وغربا وعن مالك ست وثلاثون وذكر في الفتح مقتضى الدليل كون المسنون
منها ثمانية والباقي مستحبا وتامه في البحر وذكر جوابه فيما علقته عليه.
(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۲۱ جلد ۱ مبحث صلاة التراویح)

وقال العلامة حسن الشرنبلالی: التراویح سنة كما في الخلاصة وهي مؤكدة كما
في الاختيار وروى اسد بن عمر وعن ابي يوسف قال سالت ابا حنيفة عن التراویح
وما فعله عمر رضي الله عنه فقال التراویح سنة مؤكدة ولم يتخرصه عمر من تلقاء
نفسه ولم يكن فيه مبتدعا ولم يامر به الا عن اصل لديه وعهد من رسول الله ﷺ
..... ثبت سنيها بفعل النبي ﷺ وقوله قال عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين من
بعدي وقد اظب عليها عمر وعثمان وعلى رضي الله عنهم ..... وقول بعضهم سنة
عمر لان الصحيح انها سنة النبي ﷺ، قال العلامة طحطاوی وفي الفتاوی الهندیہ
عن الجواهر هي سنة رسول الله ﷺ وقيل هي سنة عمر رضي الله عنه والاول اصح
وفي حاشية السيد علي العلامة مسكين وما قيل يكفر من يقول انها سنة عمر رضي
الله عنه كما تقوله الروافض فممنوع فقد صرح في كثير من المتداولات بانها سنة
عمر يعني يعني بالنظر لكونها عشرين ركعة وللمواظبة عليها وذلك لا يمنع كونها
سنة رسول الله ﷺ ايضا لما ذكرنا.

(حاشية الطحطاوی علی المراقی الفلاح ص ۲۲۳ فصل فی صلاة التراویح)

پہ ختم القرآن اجرت اود پنخہ خلویت روپو نہ کم اجرت نہ اخستلوستلہ
سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دختم القرآن کولو نہ
پس پہ دی پیسی ورکول اخستل خہ حکم لری؟ دغہ شان داهم واضح کری
چہ واقعی پہ ختم القرآن باندی د۴۵ روپو نہ کم اجرت اخستل جائز نہ دی؟
بینوا توجروا.

المستفتی: حافظ حجاج ولی بنون ..... ۸۸/۴/۲.

الجواب: پہ ختم القرآن باندی اجرت اخستل جائز دی چہ کله ددنیوی مقصد
دیپارہ وی او کہ دایصال ثواب دیپارہ وی نو بیا اخستلو کنبی اختلاف دی. او
چہ کله تراویح کنبی وی نو دتحقیق پہ بناء باندی جائز دی. (۱). اود ۴۵
روپونہ کم نہ اخستلو والا مسئلہ فقہائی کراموضعیفہ او کمزوری گر خولی.
فلیراجع الی ردالمحتار ص ۲۸ جلد ۵ وما نقل عن بعض الهوامش وعزی لحاوی
الزاهدی من انه لا يجوز الاستیجار علی الختم باقل من خمسة واربعین درهما فخارج
عما اتفق علیه اهل الملہب (۲). وهو الموفق.

(۱) وفي المنهاج: واما اخذ الاجرة واعطاءها على ايصال ثواب التلاوة فانكر عليه اكثر
الفقهاء لكن كلام البحر في باب الوقف يدل على الجواز وعبارة السراج الوهاج صريح في
ان جواز اخذ هو القول الاصح اى عند تعين المكان فالاحوط هو الاجتناب، واما ما يعطى
الحفاظ في رمضان عند ختم القرآن فالحق انه جائز لانها هدية معروفة ليست باجرة ويشهد
له حديث الترمذی عن انس ان رجلا من كلاب سأل النبي ﷺ عن عسب الفحل فنهاه فقال
يا رسول الله انا نظرق الفحل فنكرم فرخص له في الكرامة والاعتبار لنية الدافع دون الآخذ
فافهم، ولو سلم انه اجرة فلا حرج فيه ايضا لانها ليست عوض التلاوة البحتة ولا الامامة
البحتة بل هي عوض الامامة المستنونة المخصوصة ولا ضير في اخذ الاجرة على الامامة
المقيدة بمكان او زمان او قراءة سورة او سور هذا.

(منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۹۰ جلد ۲ باب كرامة الاجر علی الاذان)

(۲) (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۹ جلد ۵ مطلب تحرير مهم في عدم جواز
الاستیجار علی التلاوة والتهليل باب الاجارة الفاسدة)

باب قضاء الفوائت

د نامعلومه پاتې شوو مونځونو د قضا کولو طریقه

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د څو کالو پاتې شوو څلور رکعتونو والا مونځ قضا به څنگه کیږي. د عام فرضو پشان یا د نفلو پشان دغه شان وتر او د مانېام مونځ به څنگه ادا کولې شی؟ او نیت به څنگه کول پکار وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: خواجه عبدالسلام ازارندرزوند و ضلع چترال... ۱۹۸۲/۵/۲۰

الجواب: د نامعلومه قضاء کولو په صورت کښې به فرائض د نفلو پشان کولې کیږي ټولو رکعتونو کښې به سورت یو ځای کولې شی او درې رکعتونو والا به هم څلور رکعتیز کولې کیږي. اود و ترو په دریم رکعت کښې به قنوت وئیلې کیږي. په څلورم کښې نه ځکه چې د انفل دی. (۱). اود نیت متعلق دې دا خبره واضحه وی چې د اول نه یا د آخر نه شروع کړي یعنی اولنې صبا یا آخرنې صبا وغیره داسې نیت به کوی. (۲). وهو الموفق.

﴿۱﴾ قال العلامة سيد احمد الطحطاوى ومن قضى صلاة عمره مع انه لم يفته شئ منها احتياطاً..... والافضل ان يقرأ فى الاخيرتين السورة مع الفاتحة لانها نوافل من وجه فلان يقرأ الفاتحة والسورة فى اربع الفرض..... ويقنت فى الوتر ويقعد قد والتشهد فى ثلثه ثم يصلى ركعة رابعة فان كان وترافقد اداه..... وكذا يصلى المغرب اربعا بثلاث قعدات.

(طحطاوى على المراقى الفلاح ص ۲۴۳ قبيل باب ادراك الفريضة)

﴿۲﴾ قال العلامة حسن بن عمار الشرنبلالى فاذا اراد تسهيل الامر عليه نوى اول ظهر (وقوله عليه) ادرك وقته ولم يصله فاذا نواه كذلك فيما يصله يصير او لا فيصح بمثل ذلك وهكذا او ان شاء نوى اخره فيقول اصلى اخر ظهر ادركته ولم اصله فاذا فعل كذلك فيما يليه يصير آخر بالنظر لما قبله فيحصل التعين.

(مراقى الفلاح على هامش حاشية الطحطاوى ص ۲۴۲ باب قضاء الفوائت)

د قضا مونځونو طریقه او چه قوم ته

بې اودسه مونځ او کړی نوڅه به کوی

سوال: علمائې دین شرع متین د لاندنیو مسئلو باره کښې څه فرمائی؟

(۱) د بلوغ نه پس که یو سړې تر ۳۵، ۴۰ کالو پورې مونځ او نکرې نو د هغې د قضا کولو طریقه څه ده؟ (۲) یو امام څو کسانوته د رمضان یو مونځ بې اودسه کړې دې نو خلقوته وئیل ضروری دی یا نه؟ (۳) څو کسانوته که د جنابت په حالت کښې مونځ او کړې شی نو څه کول پکار دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: دین محمد جنوبی وزیرستان... ۱۹۷۵/۸/۳۰

الجواب: (۱) داسې به روزانه یو څو مونځونه ادا کوی او د اول وخت (یعنی اولنې فجر یا اولنې ظهر، اولنې عصر، اولنې مغرب اولنې ماسخوتن) یا د آخری وخت نیت به کوی. کما فی الدر المختار قبیل سجود السهو، کثرت الفوائت نوى اول الظهر عليه او آخره. (۱). البته چه کوم مونځ یقینى طور سره قضا شوي نه وی نو احتیاطاً دې د نفلو پشان ادا کړې شی. (۲، ۳). که دا قوم معلوم او معین وی نو ضروری ده چې د خط وغیره په ذریعوسره هغوی خبر کړې شی. فى الدر المختار كما يلزم الاخبار القوم اذا اهمهم وهو محدث او جنب بالقدر الممكن بلسانه او بکتاب او رسول على الاصح (هامش ردالمحتار ص ۳۹۸ جلد ۱) ﴿۲﴾ قلت عند الفتنة جاز الاخفاء بالمنه بالمرجوح ﴿۳﴾. وهو الموفق

﴿۱﴾ (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۵۲۵ جلد ۱ قبيل سجود السهو)

﴿۲﴾ (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۴۳۸ جلد ۱ مطلب المواضع التى تفسد صلاة الامام دون المؤتم)

﴿۳﴾ قال الحصكفى وصح فى مجمع الفتاوى عدم (اى اخبار القوم) مطلقا لكونه عن خطأ معفو عنه لكن الشروح مرجحة على الفتاوى، قال ابن عابدين قوله (لكونه عن خطأ معفو عنه) اى لانه لم يعتمد ذلك فصلاحة غير صحيحة ويلزمه فعلها ثانيا لعلمه بالمفسد واما صلاحهم فانها وان لم تصح ايضا لکن لا يلزمهم..... (بقية حاشيه په راروانه صفحه)

د پیغمبر ﷺ نه د قضا مونځونو ثبوت او

د نامعلومه قضا شوو مونځونو طریقه

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی که دیو انسان نه بې شمیره مونځونه پاتې شوي وی نو د هغې د ادا کولو طریقه به څه وی او په احادیثو کښې د پیغمبر ﷺ نه د مونځونو قضا کیدل او بیا ادا کول ثابت دی یا نه؟
بینوا توجروا.

المستفتی: حاجی مشیر خان زروبی صوابی ..... ۱۴۰۱/۲/۴ هـ

الجواب: حدیث لیلۃ التعریس (رواه مسلم و غیره) (۱) او حدیث غزوه خندق (رواه البخاری و غیره) (۲) کښې د پیغمبر ﷺ نه د مونځونو قضا کیدل او د هغې راگرځول ثابت دی. او د کوم کس نه چه بې شمیره مونځونه پاتې شوي وی

(بقیه حاشیه) اعادتها لعدم علمهم ولا يلزمه اخبارهم لعدم تعمد فافهم. وقال الشيخ عبد القادر الرافعي قوله (لانه لم يتعمد) قال السندی ما ملخصه ان عمر لما رأى الاحتلام في ثوبه اغتسل وغسل الاحتلام ولم يذكر انه اخبر الناس وعزا الاثر للموطا.

(الدر المختار مع رد المختار ص ۳۳۸ جلد ۱ و تقریرات الرافعی ص ۷۷)

﴿۱﴾ عن ابي هريرة ان رسول الله ﷺ حين قفل من غزوة خيبر سار ليلة حتى اذا ادركه الكرى عرس وقال لبلال اكلا لنا الليل فصلى بلال ما قدر له ونام رسول الله ﷺ واصحابه فلما تقارب الفجر استسند بلال الى راحلته فواجه الفجر فغلبت بلال عيناه وهو مستند الى راحلته فلم يستيقظ رسول الله ﷺ ولا بلال ولا احد من اصحابه حتى ضربتهم الشمس فكان رسول الله ﷺ استيقاظا ففزع رسول الله ﷺ فقال اي بلال فقال بلال اخذ بنفسى الذى اخذ بابى انت وامى يا رسول الله بنفسك قال اقتادوا فافتادوا وراحلهم شيئا ثم توضاء رسول الله ﷺ وامر بلال فاقام الصلوة فصلى بهم الصبح فلما قضى الصلوة قال من نسي الصلوة فليصلها اذا ذكرها فان الله تعالى قال اقم الصلوة لذكرى قال يونس وكان ابن شهاب يقرأها للذكرى.

(الصحيح المسلم ص ۲۳۸ جلد ۱ باب قضاء الصلوة الفائتة واستحباب تعجيل قضائها)

﴿۲﴾ عن جابر بن عبد الله ان عمر بن الخطاب جاء يوم الخندق بعد ما غربت الشمس جعل يسب كفار قريش وقال يا رسول الله ما كدت ان ..... (بقیه حاشیه په راروانه صفحه)

او د تمیز او تعین نه ئې بې بسه وی نو هغه به د اولنی قضاء مونځ نه یا آخرنی قضاء مونځ نه شروع کړی. مثلاً هر ورځ به د اولنی فجر، اولنی ظهر، او، اولنی عصر نیت کوی. او په هر رکعت کښې به سورت یو ځای کوی. او وتر او ماښام به هم څلور رکعت کوی. (په دویم دریم او څلورم رکعت باندې به قعده کوی). په کوم وختونو کښې چه نفل ممنوع دی هغه وختونو کښې به دا قضا نه کوی. (ماخوذ از رد المختار ص ۵۱۷ تا ۵۸۹ جلد ۱). (۱). وهو الموفق.

د چا په ذمه باندې چه فرض مونځونه وی نو

قضا مونځونه راگرځول د نفلو نه افضل دی.

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه دیو سړی په ذمه باندې فرض مونځونه باقی وی. او د قضا په ځای باندې نوافل کوی نو آیا ده د پیاره نوافل کول افضل دی یا قضا مونځونه کول؟ بینوا توجروا.

المستفتی: خیر محمد متوره بنون.

الجواب: د چا په ذمه چه فرض مونځونه باقی وی نو هغه د پیاره قضا مونځونه

(بقیه حاشیه) اصلی حتی کادت الشمس ان تغرب قال النبی ﷺ وانا والله ما صليتها فنزلنا مع النبی ﷺ بطحان فتوضأ للصلوة وتوضأنا لها فصلی العصر بعد ما غربت الشمس ثم صلى بعدها المغرب.

(صحيح البخارى ص ۵۹۰ جلد ۲ باب غزوة الخندق وهى الاحزاب كتاب المغازى)

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: انه كان يصلى المغرب والوتر اربع ركعات بثلاث قعدات كما نقله فى البحر عن مآل الفتاوى اى ويكون حينئذ اعادة الصلاة المجرد توهم الفساد غير مكروه ويكون النهى محمولا على غير هذا الوجه لكن لما كانت الصلاة على هذا محتملة لوقوعها نفلا ..... نقول انه كان يضم الى المغرب والوتر فعلى احتمال صحة ما كان صلاة او لا تقع هذه الصلاة نفلا وزيادة القعدة على رأس الثالثة لا تبطلها وعلى احتمال فساده تقع هذه فرضاً مقضياً وزيادة ركعة عليها لا تبطلها.

(رد المختار هامش الدر المختار ص ۵۱۶ جلد ۱ قبيل مطلب فى الصلاة على الدابة)

ادا کول دَنفل ادا کولو نه افضل دی.

کما فی الہندیہ ص ۱۳۲ جلد ۱ وفی الحجۃ والاشتغال بالفوائتہ اولیٰ و اہم من النوافل الا السنن المعروفة وصلوۃ الضحیٰ الخ ﴿۱﴾. و هو الموفق

پہ قضاء مونخونو کولو او نوافلو ادا کولو کنبی خہ منافات نشہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کوم مونخونہ دَغفلت پہ وجہ زمونہ نہ قضا شوے دی، اوس ہغہ ادا کول دی لیکن ما اوریدلے دی چہ دچاپہ ذمہ باندي فرض مونخونہ وی نو دہغہ نوافل غیر مقبول دی، دنوافلو پہ خائي قضاء مونخونہ کول پکار دی. سوال دادے چہ آیا خہ بہ نوافل تہجد وغیرہ نہ ادا کوم. او صرف قضاء ادا کریم؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالرؤف داتوال ضلع چکوال..... ۱۹۸۲ء/۱۱/۲۲

الجواب: تہ قضا ہم کوه او تہجد، او ایین وغیرہ نوافل ہم کوه. کما فی الہندیہ ص ۱۳۲ جلد ۱ باب قضاء الفوائت، ﴿۲﴾. دغہ شان د و ترو قضا ہم ضروری دہ. (شامی، بحر، ہندیہ وغیرہ، ﴿۳﴾. و هو الموفق.

﴿۱﴾ (فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۲۵ جلد ۱ الباب الحادی عشر فی قضاء الفوائت)

﴿۲﴾ قال فی الہندیہ: وفی الحجۃ والاشتغال بالفوائت اولیٰ و اہم من النوافل الا السنن المعروفة وصلوۃ الضحیٰ وصلوۃ التسیح والصلوات التی روت فی الاخبار فیہا سر معدودہ و اذکار معہودہ فتلک بنية النفل وغیرہا بنية القضاء کذا فی المضمرة.

(فتاویٰ عالمگیریہ ص ۱۲۵ جلد ۱ الباب الحادی عشر فی قضاء الفوائت)

﴿۳﴾ قال الحصکفی: الترتیب بین الفروض الخمسة والوتر اداء وقضاء لازم، قال ابن عابدین: الواو بمعنى او مانعة الخلو فی شمل ثلاث صور ما اذا کان الكل قضاء او البعض قضاء والبعض اداء او الكل اداء کالعشاء مع الوتر.

(الدر المختار مع رد المحتار ص ۵۳۶ جلد ۱ باب قضاء الفوائت)

دَخلور رکعتو تراویح نیت نی اوکرو پہ دریم

رکعت کنبی مونخ فاسد شو نو دَقضا خہ حکم دی؟

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی کہ چادخلور رکعتہ تراویح نیت او ترو بیایہ دریم یا خلورم رکعت کنبی نی سلام اوگرخولو یا پہ دویمہ شفعہ کنبی مونخ فاسد شو اوس بہ ہغہ صرف دوه رکعتو قضا کوی (دَنفلو پشان، یا دَخلورو رکعتونو؟ بینوا توجروا.

المستفتی: اکرام الحق راولپنڈی..... ۱۸/اگست ۱۹۷۳ء

الجواب: واضعہ دے وی چہ تراویح اگرچہ فی نفسہا سنت موکدہ دی لیکن خلورخلور رکعتہ کول سنت موکدہ نہ دی لہذا یہ مسئلہ صورت کنبی دوه رکعتہ قضا کول کافی دی.

کما فی الدر المختار وقضی رکعتین لونوی اربعا غیر المؤکدة علی اختیار الحلبي وغيره ونقض فی خلال الشفع الاول والثانی (ہامش الرد ص ۶۳۷ جلد ۱) ﴿۱﴾ اوداولنی شفعی اعادہ ہم ضروری دہ، کما فی ردالمحتار ص ۶۳۸ جلد ۱ لکن ینبغی وجوب اعادۃ الاول لترك واجب والسلام مع عدم انجبارہ بسجود سہو الخ ﴿۲﴾.

پس تول خلور وارہ رکعتونہ کول بہ ضروری وی اول دوه دَاعادی پہ طور او آخرنی دوه دَقضا پہ طور. و ہماشیان متقاربان، و هو الموفق.

دَ صاحب ترتیب نہ کیدلو پہ صورت کنبی دَترتیب خیال ساتل

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوسری صاحب ترتیب نہ وی لیکن ہغہ پہ قضا مونخونو کنبی دَترتیب خیال ساتی او یا کلہ پہ ترتیب سرہ او کلہ پہ غیر ترتیب سرہ قضا مونخونہ کوی. آیا داصحیح دہ، ددے خہ حکم دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: جلال احمد جلال طور و مردان..... ۱۹۷۵ء/۲۹

﴿۱﴾ (الدر المختار علی ہامش ردالمحتار ص ۵۱۱ جلد ۱ مبحث المسائل الستة عشریة)

﴿۲﴾ (ردالمحتار ہامش الدر المختار ص ۵۱۱ جلد ۱ مبحث المسائل الستة عشریة)

الجواب: کوم کس چه صاحب ترتیب نہ وی په هغه ترتیب واجب نہ دی. (۱)
او د ترتیب په خیال نه ساتلو باندې گنهگار نه دی. وهو الموفق.

د نامعلومه وتر د قضا په صورت کښې به په

خلورم رکعت کښې قنوت نه وئیلی کیږي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه قضا مونځ چه کوم معلوم نه وی د ادا کولو په وخت کښې د مابینام او وترو مونځ په دریو قعدو سره ادا کوی نو آیا د وترو چه کله په دویم رکعت کښې دعائې قنوت اولولی نو په خلورم رکعت کښې به هم قنوت لولی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالرؤف لوند خور مردان ..... ۲۸ / رمضان ۱۴۰۵ هـ.

الجواب: دا زیادت د نفل کیدلو د احتمال په وجه باندې احتیاطی دی لهذا په خلورم رکعت کښې د قنوت لوستلو څه جواز نشته دی.

بخلاف اذا شك في ثلثة الوتر انها ثانية او ثالثة فانها يضم اليها الرابعة ويقنت في كليهما احتياطاً ولم يصرحوا به وهو من الواضحات (۲) فافهم. وهو الموفق

د مونځ فديه به بعد الموت ورکولې شي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه کله د یوسړي په ذمه

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله او فاتت ست) يعني لا يلزم الترتيب بين الفائتة والوقية ولا بين الفوائت اذا كانت الفوائت ستا كذا في النهر. (ردالمحتار هامش

الدر المختار ص ۵۳۸ جلد اقبل مطلب في اسقاط الصلاة عن الميت باب قضاء الفوائت)

(۲) قال العلامة حسن بن عمار الشرنبلالي رحمه الله: ومن قضى صلاة عمره مع انه لم يقته شي منها احتياطاً قيل يكره ..... ويقنت في الوتر ويقعد قبل التشهد في ثالثة ثم يصلي ركعة رابعة فان كان وترأ فقد اداها وان لم يكن فقد صلى التطوع اربعاً ولا يضره القعود وكذا يصلي المغرب اربعاً بثلاث قعدات. (حاشية الطحطاوي على مراقي الفلاح ص ۴۴۷ باب قضاء الفوائت)

باندې مونځونه باقی وی نو آیا دا سړې د مرگ نه مخکښې فديه ورکولې شي؟ او آیا پخپله اسقاط، قبل الموت جائز ده؟ که نه وی جائز نو بیابنه دا د

جنازې نه مخکښې ورکولې شي یا روستو یا د دفن کولو نه پس؟ بینوا توجروا

المستفتی: کرامت الله چروړی چمله سوات ۴/۴/۱۹۷۰

الجواب: حيله اسقاط قبل الموت صحيح نه ده. او د مرگ نه پس هروخت صحيح ده
في الهنديه ص ۱۳۲ جلد ۱ سئل الحسن بن علي عن الفدية عن الصلوات في مرض الموت هل يجوز فقال لا (۱) وهو الموفق

د يو کتاب نه فتوی ورکول د هرچا کار نه دي

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه زمونږ ځائې کښې دوه طبقې جوړې شوې دي. يوه طبقه د مړي حيله اسقاط جائز وائی او دويمه طبقه ئې ناجائز وائی، او دواړه د یو بنديان دی او د یو قسم کتابونو نه حوالې پيش کوی. سوال دا دي چه آیا فتاوی رشیدییه او فتاوی دارالعلوم دیوبند قابل عمل مستند او د حنفی مذهب مطابق دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد کرم شاه بنون ..... یکم اپریل ۱۹۷۵ هـ.

الجواب: حيله اسقاط بذات خود جائز ده په قرآن (۱) او حدیث (۲) کښې

(۱) (فتاوی عالمگیریه ص ۱۲۵ جلد ۱ الباب الحادی عشر فی قضاء الفوائت)

(۲) قال الله تعالى: وخذ بيدك ضغثاً فاضرب به ولا تحنث.

(سورة ص پاره: ۲۳ رکوع: ۱۳ آیت: ۴۴)

(۳) عن ابی امامة انه اخبره بعض اصحاب رسول الله ﷺ من الانصار انه اشتكى رجل .....

وقالوا ما رايانا باحد من الناس من الضر مثل الذي هو به لو حملنا اليك لتفسخت عظامه ما

هو الا جلد على عظم فامر رسول الله ﷺ ان ياخذوا له مائة شمراخ فيضربوه ضربة واحدة.

(سنن ابی داؤد ص ۲۶۶ جلد ۲ باب في اقامة الحد على المريض)

ددې دپاره اصل موجود دې. البته مروجه حيله دمعتبرو شرطونو دنده خيال کولو په وجه باندې حيله داستحصال جوړه شوې ده، لهذا دمری دذمه فارغ کولو (۱) دپاره دامروجه حيله اسقاط بې کاره ده. فتاویٰ رشیدیہ (کنگوهی) او فتاویٰ دارالعلوم دیوبند زمونږ د اکابرو فتاویٰ دی. لیکن د یو کتاب نه فتویٰ ورکول د هر چا کار نه دې. وهوالموفق.

د حيله اسقاط په دائره کښې قرآن مجید کښودل

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د حيله اسقاط په دائره کښې قرآن مجید د نورو مالونو سره قبض کول راقبض کول او یو بل ته حواله کول لکه څنگه چې په حيله اسقاط کښې معمول دې آیا دا جائز دی؟ حال دا چې په فتاویٰ سمرقندیہ کښې دقرآن مجید تاو هلو ته هم جائز وئیلې شوې دی. آیا ددې نه منع کول جائز دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولانا اسماعیل گاؤن الوج سوات.

الجواب: فقیه ابو اللیث سمرقندی رحمه الله معتبر شخصیت دې. (۲). هغه چې کومه مسئله لیکلې ده هغه صحیح ده. هیڅ یو فقیه ددې تردید نه دې کړې. چونکه قرآن هم مال متقوم دې دا په فدیو کښې ورکول نه ممنوع دی او نه مطلوب دی. البته دموقوف (وقف شوی) یا مملوکه الغیر مصحف تملیک او تملک

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: ويجب ان يدفعها حقيقة لا تحيلا ملاحظا ان الفقير اذا ابى عن الهبة الى الوصى كان له ذلك ولا يجبر على الهبة. (منة الجليل ص ۲۲۵)

﴿۲﴾ قال الامام الفقيه محمد عبد الحى اللكهنوى: نصر بن محمد بن احمد بن ابراهيم ابوليث الفقيه السمرقندى المشهور بامام الهدى اخذ عن ابى جعفر الهندوانى عن ابى القاسم الصفار عن نصير بن يحيى عن محمد بن سماعة عن ابى يوسف وله تفسير القرآن، والنوازل، والعيون، والفتاوى، وخزانة الفقه، وبستان العارفين، وشرح الجامع الصغير، وتنبيه الغافلين وغير ذلك..... وقد طالعت من تصانيفه البستان وتنبيه الغافلين وخزانة الفقه وكلها مفيدة.

(الفوائد البهية فى تراجم الحنفية ص ۲۹۱ حرف النون رقم: ۳۸۵)

ممنوع دی. دغه شان دبازاری قیمت نه زیاتى قیمت مقرر کول عبث او بې قاعدې حيله در حيله ده. (۱). وهوالموفق.

امحاء الخطا عن مسئلة حيلة الاسقاط

حيله اسقاط فقهاؤ په خپلو کتابونو کښې باقاعده طور سره ذکر کړې ده. اود هغې دپاره ئې شرطونه او طريقه کار هم جوړ کړې دي. لیکن عوامو په دې کښې ډیر مفاسد او شرعى محظورات داخل کړل. په دې بناء باندې بعضې خلکو ددې په انکار کښې دومره سختی نه کار واخستلو چې د نفس حيله اسقاط نه منکر شول. تردې چې په کولو والا باندې ئې دکفر او بدعت فتوې اولگولې. اود اصحاب السبب په خپلو باندې ئې قیاس کړه او فقها ئې کرام هم ددوی دفتوؤ په ضد کښې راغلل. حضرت مفتی صاحب دامت برکاتهم د حيله اسقاط په حقیقت او مشروعیت باندې دامقاله شائع کړې وه. ددې باب سره د انتهای مناسبت په وجه په فتاویٰ کښې شامل کولې شی. (از مرتب).

﴿۱﴾ مفتی کفایت الله فرمائی (تنبيه) دا رسم په بعضې ځایونو کښې ادا کولې شی چې صرف یو قرآن پاک یو فقیر ته ورکوی داسې ورته وائی چې قرآن مجید چونکه دالله تعالی کلام دې نو ددې هلو څه قیمت نیشته یعنې ډیر قیمتی دې، او ددې په وجه دتولو مونځونو، روژو، او نورو واجباتو چې څومره اندازې کفاره دمری په ذمه وی. دهغې تولو په بدله کښې مونږ د قرآن درکړو. اوفقیړ ئې قبلوی. دا طریقه هم ناجائز ده. ځکه چې دا حضرات چې په فدیو کښې قرآن مجید بې قیمت وائی خو چې کله د فدیو دپاره اخستلو دپاره ځی نو دروپی په ځانې ئې په دولس آنې او دولس آنو په ځانې په لس آنې په جهگړو جهگړو واخلي. داخستلو په وخت ئې بې قیمت کیدل هیروی. اودا خوتقریباً محال دی چې که دوکاندار ددې قیمت یوه روپی او وائی نو دې دقرآن مجید قدر کولو په نظر سره دخپل طرفه دوه روپی ورکړی. بهر حال دا قرآن مجید چې په کاغذ لیکلې شوې یا چنپ شوې دې داشرعاً مال متقوم دې او په کفاراتو او معاوضاتو کښې به ددې د اصل قیمت اعتبار وی. په دې وجه به دا د دومره مونځونو فدیو جوړیږی. د څومره مونځونو د فدیو پورې چې ددې قیمت رسیږی.

(کفاية المفتی ص ۱۵۷ ج ۴ مجموعه دليل الخيرات في ترك المنكرات)

دیو عاقل بالغ مسلمان نه چه قصداً یا بلا قصد شه مونخونه او
روژی قضا شی نوپه هغه باندې د قضا ادا کول فرض دی. او د قضا نه کولو په
صورت کښې هغه گنهگار دی او کله چه د ژوند نه نا امیده شی نوپه هغه
باندې دا وصیت کول ضروری دی چه دده د منقوله او غیر منقوله مالونو د
میراث د ۱/۳ حصې نه به دهر مونخ او روژی په بدله کښې تقریباً دوه یا دوه
نیم کلو غنم یا ددې قیمت مسکینانو ته ورکولې شی. او که دا وصیت ئې
اونکړو نو گنهگار مړ شو. او که ددې سړی مال نه وو یا ۱/۳ حصه د ذمه فارغ
کولو دپاره کافی نه وو، یا ئې د فسق او جهل په وجه وصیت اونه کړو. نو
وارثان وغیره دده د طرفه باقاعده طور سره حيله اسقاط کولې شی. (ماخوذ
از ردالمحتار ص ۴۹۲ جلد ۱)، (۱).

حيله هر مباح کار او خبرې ته وئيلې شی. چه دهغي په ذریعې سره په
خفيه انداز کښې يو مقصد ته رسيدل اوشی. صاحب دمفردات فرمائی. الحيلة
مايتوصل به الى حالة مافی خفیه (ص ۱۳۸). او ابن حجر رحمه الله فرمائی هی
مايتوصل به الى مقصود بطريق خفی (فتح الباری ص ۲۷۴ جلد ۲)، او صاحب
دالاشباه والنظائر فرمائی! هی تقلیب المنکر حتی یهتدی الى المقصود (ص ۱۷)،
پوهه شه چه د حیلې ډیر قسمونه دی. په دې مقاله کښې صرف دوه
قسمونه ذکر کړی. اول حيله هغه ده چه د حرام د حلال والی او د شریعت د
حکم د باطل کولو او ختمولو دپاره وی لکه څنگه چه اصحاب السبب د
بنکار د حلالولو دپاره کړې وه. (القرآن).

(۱) قال الحصكفی: ولو مات وعليه صلوات فائتة واوصی بالكفارة يعطى لكل صلاة
نصف صاع من بر كالفطرة..... ولو لم يترك ما لا يستقرض وارثه نصف صاع مثلاً
ويدفعه لفقير ثم يدفعه الفقير ثم وثم حتى يتم. قال ابن عابدين: (قوله وعليه صلوات) ای
بان كان يقدر على ادائها ولو بالایماء فيلزمه الايصاء بها والا فلا يلزمه..... يعطى عنه وليه
ای من له ولاية التصرف في ماله بوصاية او وراثه فيلزمه ذلك من الثلث ان اوصى..... واما
اذا لم يوص فتطوع بها الوارث فقد قال محمد في الزيادات انه يجزیه ان شاء الله.....
نصف صاع من بر ای او من دقیقه او سويقه او صاع تمر الخ. (ردالمحتار هامش
الدرالمختار ص ۵۳۱، ۵۳۲ جلد ۱ مطلب فی اسقاط الصلاة عن الميت)

او بعضې يهوديانو داحيله د وازگي د حلالولو دپاره کړې وه. (بخاری). او د اقسام
حيله بغیر د شک نه حرامه ده. دویمه هغه حيله ده چه د حرامو نه د بچ کيدلو، د
ذمې د فارغ کيدلو او د واجباتو د اسقاط دپاره وی. لکه چه حضرت ايوب عليه السلام
کړې وه. قال الله تبارک وتعالى: وخذ بيدك ضغثاً فاضرب به ولا تخش (سورة
ص ۱) (۱) او پيغمبر عليه السلام ديو ناواده کړی سړی مريض دپاره د زنا د حد جاری
کولو دپاره کړې وه. قالوا مارئينا باحد من الناس من الضرمثل الذي هوبه لو حملنا
اليك لتفسخت عظامه، ما هو الا جلد على عظم، فامر رسول الله صلى الله عليه وسلم ان ياخذوا له مائة
شراخ فيضربوه بها ضربة واحدة، (رواه ابو داؤد)، (۲).

داحيله جائز ده، نه مخصوص ده نه منسوخ ده. او هم دا د حضرت عطاء او شعبي
نه مروی ده، او هم دا احنافو، شوافعو او حنابلو مختاره کړې ده، البته دموالکو
او سلفيانو په نزد مشروع نه ده. (فليراجع الى تفسير القرطبي ص ۲۱۳
جلد ۱ و شرح الاشباه للحموي ص ۱۸ و فتح الباری ص ۲۷۵ جلد ۱۲).

داحيله اسقاط چه لکه څنگه په اصل کښې ثابت ده دغه شان فقها ئې
کرامو هم ددې په مشروعيت باندې تصريح کړې ده. فليراجع الى ردالمحتار
ص ۶۸۷ جلد ۱، (۳). والطحاوی ص ۲۶۳ والشرح الكبير ص ۹۷ وخلاصة
الفتاوی ص ۱۵۳ جلد ۱ والبحر ص ۹۱ جلد ۲ والاشباه والنظائر ص ۱۸ و غیر
ذلک، البته ددې حیلې د مشروعيت دپاره څه شرائط دی چه دهغي خیال ساتل
ډیر زیات ضروری دی.

(۱) (سورة: ص پاره: ۲۳ آیت: ۴۴)

(۲) (سنن ابی داؤد ص ۲۶۶ جلد ۲ باب فی اقامة الحد علی المريض)

(۳) قال ابن عابدين: (قوله ولو لم يترك ما لا يستقرض الخ) فيستقرض قيمتها ويدفعها
للفقير ثم يستوهبها منه ويتسلمها منه لتتم الهبة ثم يدفعها لذلك الفقير او لفقير آخر وهكذا
فيسقط في كل مرة كفارة سنة وان استقرض اكثر من ذلك يسقط بقدره وبعد ذلك يعيد
الدور لكفارة الصيام ثم للاضحية الخ.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۵۳۲ جلد ۱ قبيل باب سجود السهو)

اول داچه دوصیت نه کیدلو په صورت کښې په وارثانو کښې نابالغه او غائب څوک نه وی ځکه چه د هغوی د مال نه تبرع جائز نه ده. دویم داچه په قطاریا دائره کښې به مسکینان وی. مالدار ته ورکولو سره ذمه نه فارغیږی. دریم داچه دغه مسکین به حقیقتاً مالک جوړ وی صرف زبانی تملیک به نه کوي. کما صرح به ابن عابدین فی منة الجلیل ص ۲۲۵ حیث قال ویجب ان یدفعها حقیقة لا تحیلأ ملاحظاً ان الفقیر اذا ابی عن الهبة الی الوسی کان له ذلک ولا یجبر علی الهبة، انتهى ﴿۱﴾

او که دا حیل په ا شهر حج یعنی د حج په میاشتو کښې او شوه نو په دغه ټولو قبض کونکو باندې به باقاعده حج فرض شی بل ته بخلو سره حج ددوی د ذمې نه نه ساقطیږی. نو په دې مروجو حیلو کښې ددې شرطونو او خاص طور سره دریم شرط خیال نه ساتلې کیږی. لهذا په دې مروجو حیلې سره د مړی ذمه نه فارغیږی. نوم ئې د حیلو اسقاط دې او په حقیقت حیلو د استحصال ده. په اهل علم باندې ضروری دی چه ددې مفسدو اصلاح او کړی یا ددې حیلې مخ نیوی او کړی چه عوام د خوش فهمی او خوش ظنی نه بچ شی. ﴿۲﴾. وهو الموفق.

په حیلو اسقاط کښې د قرآن تاو هل د قرآن په بې عزتی کښې نه راځی

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه زموږ په ښار کښې چه کومه حیلو اسقاط کیږی په هغې کښې قرآن پاک هم کیښودلې کیږی. ماددې نه منع کړل خو فریق مخالف وائی چه دا طریقه د حضرت عمر رضی الله عنه نه ثابت ده.

﴿۱﴾ (رسائل ابن عابدین ص ۲۲۵ جلد ۱ منة الجلیل لبيان اسقاط ما على اللمة من كثير وقيل)

﴿۲﴾ مثنی کتایت الله فرمائی او اضحیه دې وی چه د مذکوره عبارتونو نه ښکاره معلومه شوه چه دا فعل اسقاط د وارث په ذمه واجب او ضروری نه دی بلکه محض تبرع ده. او د مړی د ذمې فارغ کولو د پاره یوه حیل ده. که دا ضروری یا سنت او کړلې شی نو ناجائز او بدعت به وی لکه چه درسم نمبر ۳ په بیان کښې د خطا وی د عبارت نه صراحة معلومه شوي. دغه شان د اهم ضروری ده چه د مړی دوصیت نه کولو په صورت کښې چه تر څو ټول وارثان بالغ او حاضر نه وی دمیراث نه به څه مقدار په اسقاط کښې نه ورکولې کیږی. او د ثلث په وصیت کښې زائد علی الثلث او د ثلث نه په کم وصیت کښې زائد علی الوصیت به هم نشی ورکولې. که چرته ورکړی نو هغه به ئې ضامن وی. (کفایت المفتی ص ۱۵۶ جلد ۱ مجموعه دلیل الخیرات فی ترک المنکرات).

ماپه جواب کښې راه سنت، کتاب د حضرت ابو الزاهد سرفراز خان صفدر دامت برکاتهم پیش کړو لیکن هغوی وئیل چه مونږ د اردو کتابونه نه منو، نو که تاسو د عربی کتاب حواله را اولیږئ چه مخالف جماعت شکست او خوری نو څه به ډیر مشکوریم؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مقبول الرحمن ضلع هزاره.

الجواب: قرآن هم مال متقوم دې لهذا ددې اخستل خرڅول او ددې صدقه کول او هبه کول ټول هر څه جائز دی نه په دې کارونو کښې اهانت شته اونه اهانت د چا مقصود وی. لهذا د مصحف په ذریعې سره اسقاط کول منع نه دی. لکه څنگه چه ئې د اسقاط په مال کښې کیښودل هم ضروری نه دی. ﴿۱﴾. فقط.

د غریب مسکین مړی د طرفنه حیلو اسقاط جائز ده

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه یو غریب مسکین عاجزه مړ شو څه مال ئې نیشته او وارثان ئې هم فقیران دی او د مړی په ذمه باندې مونږ څو روژې هم دی چه دهغې د قدیې ادا کولو نه عاجزه دی. اوس بعضې علماؤ فرمائی چه دده د طرفنه دې حیلو اسقاط او کریشی او بعضې وائی چه دا جائز نه ده. تفیصلی جواب را کړئ چه خدشات لرې شی. واجرکم علی الله. المستفتی: فیض الله متعلم حقانیه..... ۷/ جون ۱۹۷۰ء.

الجواب: په مذکوره صورت کښې حیلو جائز ده خو چه د حیلې کولو په وخت کښې حقیقتاً تملیک مراد وی. حیلو مراد نه وی.

﴿۱﴾ د قرآن د اجزاء تاو هل هم د بعضې روایتونو نه ثابت دی او په دې سره توسل بالمصحف مقصود دی. او توسل بالمصحف ثابت دی قال علیه الصلاة والسلام اللهم ارحمنی بالقرآن العظیم، اولکه څنگه چه په فتاوی سمرقندیه کښې د حضرت عمر رضی الله عنه نه د قرآن د اجزاء دوران ثابت دی. نو دغه شان واقدي هم په فتوح الشام، کښې ذکر کړې دی. فقال اخبره ابو عاصم عن ابن جریج عن ابن شهاب عن ابی سلسة عن ابی موسی قال فعل عمر رضی الله عنه ای دوران اجزاء القرآن. (از مرتب).

اعلم ان للحیل انواعا منها ان تكون لتحلیل الحرام كحيلة اصحاب السبت وهي حرام البتة، ومنها ان تكون لدفع المضرة كحيلة يوسف عليه السلام لا بقاء اخيه لئلا يصيبه اخوته مضرة عند العود وهي جائزة لعدم الانكار عليها، ومنها ان تكون لتفريغ الذمة بلا حرج كحيلة ايوب عليه السلام وكذا حيلة النبي ﷺ للزاني الغير المحصن، وحيلة الاسقاط من قبيل الاخير لانه لم يمكنه الاداء لعجزه ولا الاسقاط لفقره فلا بد من الحيلة تعاوناً بالمسلم وصرح بجوازها الفقهاء ولم يصرح بعدم جوازه احد من الفقهاء والاحناف فليراجع الى رد المحتار ص ۲۸۶ جلد ۱ (۱) والهندي ص ۱۳۲ جلد ۱ (۲) والطحطاوي ص ۲۶۳ (۳) والبحر ص ۹۱ جلد ۲ (۴) وهكذا في غير واحد من كتب الفتاوى. فقط

(۱) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: فيستقرض قيمتها ويدفعها للفقير ثم يستوفيها ويتسلمها منه لتتم الهبة ثم يدفعها لذلك الفقير او لفقير اخر. (رد المحتار ص ۵۴۲ جلد ۱ مطلب في اسقاط الصلاة عن الميت باب قضاء الفوائت)

(۲) وفي الهنديه: اذا مات الرجل وعليه صلوات فائتة فاوصى بان تعطى كفارة صلواته يعطى لكل صلاة نصف صاع من بر وللوتر نصف صاع ولصوم يوم نصف صاع من ثلث ماله وان لم يترك مالا يستقرض ورثته نصف صاع ويدفع الى مسكين ثم يتصدق المسكين على بعض ورثته ثم يتصدق ثم وثم حتى يتم لكل صلاة ما ذكرنا كذا في الخلاصة. (فتاوى عالمگیریه ص ۱۲۵ جلد ۱ الباب الحادی عشر فی قضاء الفوائت)

(۳) قال العلامة الطحطاوي: وان لم يف ما اوصى به الميت عما عليه او لم يكف ثلث ماله او لم يوص بشئ واراد احد التبرع بقليل لا يكفي فحيلته لا براء ذمة الميت عن جميع ما عليه ان يدفع ذلك المقدار اليسير بعد تقديره لشي من صيام او صلاة او نحوه ويعطيه للفقير بقصد اسقاط ما يرد عن الميت فيسقط عن الميت بقلره ثم بعد قبضه يهبه الفقير للولي او للاجنبي ويقبضه لتتم الهبة وتملك ثم يدفعه الموهوب له للفقير ..... وهكذا يفعل مراراً حتى يسقط ما كان يظنه على الميت من صلاة وصيام ونحوهما مما ذكرناه من الواجبات. (الطحطاوي على المراقى الفلاح ص ۲۳۹ فصل في اسقاط الصلاة والصوم)

(۴) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: اذا مات الرجل ..... (بقية حاشیه په راروانه صفحه)

دھری د طرفنہ فدیہ او اسقاط باقاعدہ جائز دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د فدیہ او اسقاط پہ مینخ کنبی خہ فرق دی او دا دکوم آیت یا حدیث نہ ثابت دی؟ بینوا توجروا۔
المستفتی: حافظ نور محمد پیش امام مصری باندہ
نوشهرہ ۱۹۲۹ء ۵/۵

الجواب: د فدیہ او اسقاط مطلب دا دی چہ دھرمونخ اوھری روژي نہ بہ د صدقۃ الفطر پہ مقدار بدل ورکری. (۱) او د فدیہ د روژي متعلق عبارتہ او دھرمونخ متعلق دلالتہ ثابت دہ. او د حیلہ اسقاط نہ قرآن او حدیث ساکت دی. لیکن د قرآن او حدیث سرہ د منافی نہ کیدلو پہ وجہ باندہ فقہائی کرامو جائز کری دہ. خو چہ کلہ د قاعدی مطابق وی او عدم جواز دھیچا مذهب نہ دی. (۲) وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) وعليه صلوات فائتة او اوصى بان يعطى كفارة صلاته يعطى لكل صلاة نصف صاع من بر وللوتر نصف صاع ولصوم يوم نصف صاع وانما يعطى من ثلث ماله وان لم يترك مالا تستقرض ورثته نصف صاع ويدفع الى المسكين ثم يتصدق المسكين على بعض ورثته ثم يتصدق ثم وثم حتى يتم لكل صلاة ما ذكرنا. (البحر الرائق ص ۹۰، ۹۱ جلد ۲ باب قضاء الفوائت)

(۱) وفي الهنديه: اذا مات الرجل وعليه صلوات فائتة فاوصى بان تعطى كفارة صلواته يعطى لكل صلاة نصف صاع من بر وللوتر نصف صاع ولصوم يوم نصف صاع من ثلث ماله وان لم يترك مالا يستقرض ورثته نصف صاع ويدفع الى مسكين ثم يتصدق المسكين على بعض ورثته ثم يتصدق ثم وثم حتى يتم لكل صلاة ما ذكرنا كذا في الخلاصة. (فتاوى عالمگیریه ص ۱۲۵ جلد ۱ الباب الحادی عشر فی قضاء الفوائت)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: ثم اعلم انه اذا وصى بفدية الصوم يحكم بالجواز قطعاً لانه منصوص عليه واما اذا لم يوص متطوع بها الوارث فقد قال محمد في زيادات انه يجزيه ان شاء الله تعالى فعلق الاجزاء بالمشيئة لعدم النص وكذا علقه بالمشيئة فيما اذا اوصى بفدية الصلاة لانهم الحقوها بالصوم احتياطاً.

(رد المحتار ص ۵۴۱ جلد ۱ مطلب في اسقاط الصلاة عن الميت باب قضاء الفوائت)

۱۔ قبض نہ پس فقیر بال بچہ دار نہ ۲۔ فدیہ واپسی او قصدا ۳۔ قضا ثوو مونخونو فدیہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی (۱) کہ یو بال بچہ دار غریب سرے یا بندہ د غریب پے حالت کنبی مردہ شی او د مونخونو وغیرہ فدیہ فقیران قبولی کری او د قبلولو نہ پس ئی واپس کری نو آیا دا جائز دی یا نہ؟ (۲) یو مسلمان سرہ دیوہی قصداً عمداً د مونخ روڑی وغیرہ ادائیگی نہ کوی نو آیا د مرگ نہ پس دہغہ دیارہ فدیہ ورکول جائز دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: ماستر سمیع الرحمن گمبت مردان ۱۹۰۰ جمادی الثانی ۱۴۰۲ھ۔
الجواب: (۱) دا واپسی صحیح دہ (۱) (۲) د جمہورو پے نزد عمداً د قضا شوو مونخونو او روڑی فدیہ ورکول صحیح دی (۲) خلافاً لابن تیمیہ وغیرہ وهو الموفق

باقاعدہ طور سرہ حیلہ اسقاط مشروع دہ بدعت نہ دہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ خائی کنبی حیلہ اسقاط کیڑی چہ د مونخونو وغیرہ فدیہ وی ددی بارہ کنبی د فتاویٰ رشیدیہ او احسن الفتاویٰ وغیرہ نہ معلوم کیڑی چہ مذکورہ حیلہ پے خیر القرون کنبی نہ وہ ددینہ علاوہ د پاکستان د علماؤ کراچی و لاہور وغیرہ دیوبندیان، بریلیان، او اہل حدیث قبول اکثریہ رسالو او اشتہاراتو کنبی بیانونہ ورکوی۔ چہ ددی عمل د قران او حدیث عمل صحابہ او د قرون ثلاثہ نہ خہ ثبوت نیشتہ۔

﴿۱﴾ قال ابن شحنة: ويجوز الرجوع في الهبة عندنا وان كان مكروها اذا كان ذلك بتراضيهما او بحكم الحاكم لقوله عليه السلام الواهب احق بهبته ما لم يشب عنها اي ما لم يعرض..... وهب الموهوب له لاخر ثم رجع الواهب الاول له ان يرجع ايضاً (لسان الحكم في معرفة الاحكام) (معين الحكم ص ۳۷۳ نوع في الرجوع عن الهبة)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصكفي رحمه الله: ولو مات وعليه صلوات فائتة واوصى بالكفارة يعطى لكل صلاة نصف صاع من بر كالفطرة. قال ابن عابدين: (قوله يعطى) بالبناء للمجهول اي يعطى عنه وليه اي من له ولاية التصرف في ماله بوصاية او وراثه فيلزمه ذلك من الثلث اذا اوصى. (الدر المختار مع رد المحتار ص ۵۴۱ جلد ۱ باب قضاء الفوائت)

او د کوم عمل چہ ثبوت نہ وی نوہغہ ثواب کنرل او التزام کول بدعت او واجب الاجتناب وی لهذا بنده عرض کوی چہ تاسو ہم دے بارہ کنبی خہ اولیکئی او پے دے بی مثله اجر کنبی حصہ واخلی؟ ولا جوالآخرة اکبر۔

المستفتی: عبدالرزاق الہ دند دھیری ملاکنہ ایجنسی ۱۰ فروری ۱۹۷۵۔

الجواب: دا خبرہ دے واضحہ وی چہ بدعت دہغہ خیز نوم دے چہ پے خیر القرون کنبی نہ بنفسہ موجود وی اونہ باصلہ موجود وی او بیباہغہ دین کنرلی کیڑی۔ او چونکہ دا حیلہ خوباصلہ راغلی دہ۔ کما فی الاشباہ، لهذا حیلہ اسقاط بہ بدعت نہ وی۔ کما ورد فی القرآن فی حق ایوب عليه السلام وورد فی الترمذی فی حق الانصاری الغیر المحسن، ددی وجہی نہ تولو فقہائی کرامو دیتہ جائز وئیلی دی۔ فلیراجع الی باب قضاء الفوائت فی رد المحتار والبحر والاشباہ والنظائر وخلاصة الفتاویٰ والہندیہ وفتح القدير وغیرہ۔ خلافاً للطائفة السلفية النجدیة، البتہ ددی حیلے دیارہ خوشرائط ہم دی چہ دہغی رعایت اولحاظ کول ضروری دی۔

منها ما ذكره العلامة ابن عابدين في رسائله: ويجب الاحتراز من ان يلاحظ الوصي عند دفع الصرة للفقير الهزل او الحيلة بل يجب ان يدفعها حقيقة لا تحيلاً، ملاحظاً: ان الفقير اذا ابى عن الهبة الى الوصي كان له ذلك ولا يجبر على الهبة انتهى. مافي منة الجليل ص ۲۲۵ جلد ۱ چونکہ پے مروجہ حیلہ کنبی دا شرط مفقود دی لهذا دا حیلہ بہ دذمی د فارغ کیدلو دیارہ بی کارہ وی۔ فافہم، وهو الموفق۔

پے فدیو کنبی حیلہ مروجہ د مری د

ذمی فارغ کیدلو دیارہ کافی نہ دہ

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د حیلہ اسقاط خہ حکم دی چہ کوم مری مسکین وی او دہغہ دیارہ حیلہ او کریشی او د فدیہ مقدار برابر کریشی نو د شریعت پے دے کنبی خہ حکم دی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: مولانا عبد الحلیم تخت بهائی مردان ۱۹۸۹ء ۲۰۲

الجواب: حیلہ اسقاط بذات خود جائزہ دقران، حدیث اوفقہ حنفی نہ ددی مشروعیت درو بنانہ ورخ پشان ثابت دی البتہ ددی مشروعیت دیارہ خہ شرائط دی چہ دہغی لحاظ کول دیر زیات ضروری دی. منها التملیک الحقیقی للمسکین والاجتناب عن الهزل والتملیک اللسانی کما صرح به فی رسائل ابن عابدین (۲). خو چونکہ پہ مروجہ حیلہ کنبی دا شرائط مفقود دی، لہذا مروجہ حیلہ اسقاط دمری دذمی دفرغت دیارہ بی کارہ دہ پہ اہل علم باندی لازم دی. چہ ددی مفاسد و اصلاح او کری یا ددی حیلہ مخ نیوی او کری یعنی بغیر حیلہ دی فدیہ تقسیم کری. وهو الموفق.

د حیلہ اسقاط نہ پس دذبی دمال نہ د وارثانو خیرات کول

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ یو مری دزر روپو دخرچ کولو وصیت کری وی لیکن بالغ وارثان خیل مینخ کنبی مشورہ او کری چہ مونہ بہ دی مری دیارہ دری سوہ روپیہ پہ فدیہ کنبی ورکرو. دتدفین پہ ورخ دحیلہ مروجہ پہ بنیادیو خو کسان کیناستل چہ پہ ہغی کنبی اکثر مالداران وی او پہ مروجہ حیلہ کنبی تملیک حقیقی ہم مفقود معلومیری دمال دتاؤہلو پہ وخت کنبی دمال آخرنی قبض کونکی دمری وارث تہ او وائی چہ دامال تقسیم کرہ او صدقہ کرہ. دقابض خیال دی چہ دا خود آخرنی قابض ملک جو پیری او دذبی معاملہ ختمہ شوہ نو آیا وارثان ددینہ خیرات کولی شی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: حضرت مولانا فضل مولانا صاحب دلبوری

مدرس دارالعلوم حقانیہ ۲۷/ربیع الاول ۱۴۰۲ھ

الجواب: مروجہ حیلہ دشرط نہ موجود کیدلو پہ وجہ دذمی فارغ کیدلودیارہ

﴿۱﴾ قال العلامة ابن عابدین رحمه الله: فيستقرض قيمتها ويدفعها للفقير ثم يستوفيها منه ويتسلمها منه لتمام الهبة ثم يدفعها لذلك الفقير أو لفقير آخر.

(ردالمحتار ص ۵۲۲ جلد ۱ باب قضاء الفوائد)

﴿۲﴾ (رسائل ابن عابدین منہ الجلیل لیان اسقاط ما علی الذمہ من کثیر وقلیل ص ۲۲۵ جلد ۱)

بی کارہ دہ لیکن دا وارث ددی مخصوص مال بہر حال مالک دی. اما من ابتداء لعدم صحة تملیک للغير لاجل الهزل واما بتملیک القابض الاخير علی تقدیر الجسد. پس دا وارث ددی مخصوص مال پہ رسمی یا غیر رسمی طریقہ سرہ دخیرات کولو مجاز دی. وهو الموفق.

د اسقاط یا حیلہ اسقاط دیارہ قبرستان تہ خیزونہ

ورل نہ مطلوب دی او نہ ممنوع دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی کہ دحیلہ اسقاط دیارہ چرتہ قبرستان تہ اجناس یعنی (مختلف خیزونہ) یوسی یا ہلتہ تقسیم نہ شی آیا دا صحیح دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: مولوی عبدالعلی زیارت بلوچستان..... ۱۹۸۴ء/۱۰/۲۱

الجواب: باقاعدہ طور سرہ داسقاط یا حیلہ اسقاط دیارہ اجناس وغیرہ قبرستان تہ ورل اوہلتہ تقسیم کول نہ مطلوب شرعی دی او نہ ممنوع شرعی دی چہ کلہ د مفاسد و نہ خالی وی. او پہ مصلحتونو باندی مشتمل وی. مثلاً پہ مصارفو باندی پہ باعزت طریقہ سرہ پہ تقسیم کنبی آسانی وی نو پہ طریق اولی بہ ممنوع نہ وی. لانه اھون من اللھاب الی ارباب الاموال لحصول الاموال منهم للمدارس وغیرھا لخلوہ عن صورة السوال. وهو الموفق.

د قضائی عمری حدیث موضوعی او مردودہ دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ دقضائی عمری مونخ چہ ہغی تہ بعضی علماء بدعت وائی آیا ددی مونخ پہ شریعت کنبی خہ ثبوت شتہ یا نہ؟ او کوم حدیث چہ پہ دلیل کنبی پیش کوی ددی حدیث درجہ خہ دہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: سعید الرحمن مدرسہ عربیہ رائے ونہ ضلع لاہور.. ۱۹۸۸ء/۷/۲۰

الجواب: دامونخ چہ دمبتعدینو پہ نزد قضائی عمری سرہ نوم لری. مکروہ او بدعت قبیحہ دی نہ دقران پاک نہ ددی مشروعیت ثابت دی او نہ دحدیث نہ

واما حديث من قضى صلوة من الفرائض في آخر جمعه في شهر رمضان كان ذلك جابراً لكل صلوة فائتة الى سبعين فقال القارى في الموضوعات الكبير ص ٤٢ انه باطل قطعاً لانه مناقض للاجماع على ان شيئاً من العبادات لا يقوم مقام فائتة سنوات، ثم لا عبرة بنقل النهاية ولا بقية شراح الهداية فانهم ليسوا من المحدثين ولا اسندوا الحديث الى احد من المخرجين، انتهى (١) .
اونه دفتنه په كتابونو كنبې موجود دي.

واما روى عن ابى حنيفة انه قضى صلوة عمره فليس المراد منه هذا بل هو قضاء الفوائت على قدر الفوائت على الزعمية، وصرح الشامي في ردالمحتار ان هذه الرواية لم تصح عنه فليراجع الى ردالمحتار ص ٢٩٠ جلد ١ (٢) .
بلکه دمونخ دحنفيه دقواعدو نه هم مخالف دي.

من عدم اقتداء المفترض بالمتفل وبمفترض وقت آخر (٣) وعدم جواز الاذان عند ادائها في المساجد (٤) . وهو الموفق

د قضاء عمرى دمونخ هيخ ثبوت نشته

سوال: علمائى دين دي مسئلي باره كنبې څه فرمائى چه درمضان په آخرنى جمعه كنبې دقضاء عمرى مونخ په شريعت كنبې څه حيثيت لري. بعضي علماء دي باره كنبې پوره دليلونه بيانوي؟ بينوا توجروا.

المستفتى شمس الحق متعلم حقانيه ..... ٢٨ / نومبر ١٩٧٤ء.

(١) (الموضوعات الكبرى لملا على قارى ص ٢٢٢ رقم الحديث : ٩٥٣)

(٢) (ردالمحتار ص ٥١٦ جلد ١ قبيل مطلب في الصلاة على الدابة باب الترو والنوافل)

(٣) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: اي وفسد اقتداء المفترض بامام متفل او بامام

يصلى فرضاً غير فرض المقتدى الخ . (البحر الرائق ص ٣٦٠ جلد ١ باب الامامة)

(٤) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله فالاذان للفائتة في المسجد اولى بالمنع .

(البحر الرائق ص ٢٦٢ جلد ١ باب الاذان)

الجواب: دامونخ نه دفران او حديث نه ثابت دي اونه دفتنهائي كرامونه مروى دي والاحاديث الواردة فيها موضوعه كما صرح به العلى القارى (١) وغيره (٢) . وماروى ان الامام اباحنيفة قضى صلوة عمره فعلى تقدير الثبوت معناه قضاء صلوة جميع العمر احتياطاً لاما فهمه المتعبدون، بل هي مخالفة عن تصريحات الفقهاء لان فيها يؤذن للفوائت عند الاداء في المساجد وفيها عدم اتحاد صلوة الامام مع الماموم وايضا هي مخالفة عن حديث لا كفارة لها الا ذلك، ثم هي مهلكة للعوام لانهم يعتقدون كفايتها كما لا يخفى. وهو الموفق

(١) قال الملا على القارى رحمه الله: حديث من قضى صلاة من الفرائض في آخر جمعة من شهر رمضان كان ذلك جابراً لكل صلاة فائتة في عمره الى سبعين سنة، باطل قطعاً لانه مناقض للاجماع على ان شيئاً من العبادات لا يقوم مقام فائتة سنوات ثم لا عبرة بنقل النهاية ولا ببقية شراح الهداية فانهم ليسوا من المحدثين ولا اسندوا الحديث الى احد من المخرجين. (الموضوعات الكبرى ص ٢٢٢ رقم حديث: ٩٥٣)

(٢) قال العلامة عبد الحى الكهنوى: وذكره الشوكاني في الفوائد المجموعة في الاحاديث الموضوعية بلفظ من صلى في آخر جمعة من رمضان خمس الصلوات المفروضة في اليوم واللييلة قضت عنه ما اخل به من صلوات سنة، وقال هذا موضوع بلا شك ولم اجده في شئ من الكتب التي جمع مصنفوها فيها الاحاديث الموضوعية ولكن اشتهر عند جماعة من المتفقهة بمدينة صنعاء في عصرنا هذا وصار كثير منهم يفعلون ذلك ولا ادرى من وضع لهم فبح الله الكذا بين انتهى وقال العلامة الدهلوى في رسالة العجالة النافعة عند ذكر قرائن الوضع الخامس ان يكون مخالفاً لمقتضى العقل و تكذبه القواعد الشرعية مثل القضاء العمرى ونحو ذلك انتهى.

(مجموعه سبع رسائل ص ٥٣ الاثار المرفوعة في الاخبار الموضوعية)

وقال الشاه عبد العزيز المحدث الدهلوى: الخامس ان يكون الحديث مخالفاً لمقتضى العقل والنقل وتكذبه القواعد الشرعية مثل حديث قضاء العمرى ونحوه.

(العجالة النافعة ص ٣٠ بيان قرائن وضع الحديث)

في قضاي عمرى دلائل بي اصله او داحنافه اصولو خلاف دي

سوال: ما قولكم ايها العلماء الكرام في صلوة يصليها الناس في اخر جمعة من رمضان

على صورة قضاء خمس صلوات جماعة باذان واقامة لكل واحد منها ويسمونها

بالقضاء العمرى، فيبدءون بصلوة الفجر ثم بالظهر وهكذا الى العشاء ثم في آخرها

يصلون الوتر بجماعة ويعتقدون بان القضاء على هذه الهيئة تكون جابرة لمافات منهم

في العمر او في سبعين سنة من الصلوة، وانها جبيرة لكل ما نقص منهم في صلوة

العمر. هل لهذه الصلوة اصل في الشريعة ام هي بدعة مخترعة في الدين؟ وهل يصح

تمسكهم لجوازها بدلائل ذكروها في الرسائل؟ (١) الاول ماروى ان النبي ﷺ قال

من قضى خمس صلوة في آخر جمعة من رمضان باذان واقامة كان جابرا لما فاتته في

سبعين سنة، فان هذا الحديث قد نقله صاحب النهاية فيعلم منه انه ثابت فيصح

الاستدلال به وان كان ضعيفا، فان الضعيف من الاحاديث يحتج به في فضائل الاعمال

على ما هو المصرح في كتب الفن، (٢) والدليل الثانى انه لو سلم ان الحديث موضوع

لكن يصح الاحتجاج به لما فيه من الترغيب الى الصلوة والعمل بالموضوع جائز في

الترغيب وكذا الوضع على ما يعلم من ظاهر قوله عليه السلام من كذب على الخ فانه

كلمة على تشعر بالضرر فيعلم منه ان الممنوع هو الكذب الذى فيه ضرر على الدين

فانه كذب عليه عليه السلام لا مافيه نفع للدين فانه كذب له لا كذب عليه. (٣) الدليل

الثالث: ان كثيرا من الاحبار والرهبان الذين لهم زهد في الدنيا ورغبة في الآخرة

والتقوى والانابة الى الله قد فعلوها وواظبوا عليها فينبغى لنا ان نتبعهم فيها لقوله تعالى

واتبع سبيل من اتاب الخ (الاية). (٤) الدليل الرابع: ان النبي ﷺ كان شغل عن اربع

صلوات يوم الخندق فقضاهن مرتبة في وقت العشاء وفي حديث اخر صلوا كما

رأيتهموني اصلى رواه احمد وكذا ما وقع له عليه السلام في ليلة التعرليس يدل على

جواز هن فان فيها قد فاتت منه صلوة الفجر فقضاها بعد ما طلعت الشمس بالجماعة

باذان واقامة كما رواه مالك في موطاه مرسلأ. (٥) الدليل الخامس: ان هذه الصلوة

قد ذكرها الفقهاء في معتبرات كتب الفقه كالبحر والخلاصة والظهيرية وقاضى خان

والدرالمختار وحاشية ردالمحتار وفي فتاوى نورالهدى ايضا فيعلم منه ان لها اصلا في

الشريعة وثبوتها في المذهب لا سيما وقد ذكروا ان ابا حنيفة قد فعلها وقضى صلوات

عمره هل يصح التمسك بهذه الدلائل ام لا؟ بينوا توجروا

المستفتى: شمس الحق متعلم خقانيه ١٤٠٠٠ جنوري ١٩٧٥ء

جواب: (الف) لا اصل لهذه الصلوة بل هو مخالف عن الاصول المروية عن الاحناف

مثل عدم التأذين عند القضاء في المسجد كما في البحر (١) ولعدم صحة اقتداء

المفترض بالمتفل او المفترض لوقت آخر كما في البحر وغيره (٢). وعدم جواز

الاقتداء في النوافل على سبيل التداعى في غير التراويح والوتر انه مكروه بالمواظبة

(٣). (ب) ليس بهم دليل بل هو امر مخترع.

(١) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: فالاذان للفائتة في المسجد اولى بالمنع.

(البحر الرائق ص ٢٦٢ جلد ١ باب الاذان)

(٢) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: اى وفسد اقتداء المفترض بامام متفل او بامام

يصلى فرضا غير فرض المقتدى الخ. (البحر الرائق ص ٣٦٠ جلد ١ باب الامامة)

(٣) قال العلامة ابن نجيم رحمه الله: ولو صلوا الوتر..... (بقية حاشيه به راروانه صفحه)

(۲) بذام موضوع والموضوع لا یصح الاستدلال به لا فی الفضائل ولا فی غیرہ کما فی شرح النخبة وغیرہ ﴿۱﴾ والكذب والاختلاق حرام مطلقا لعموم المحرم، وقال رسول الله ﷺ من حدث عني بحديث يرى انه كذب فهو أحد الكاذبين (مسلم) ﴿۲﴾ وفي رواية من قال عن مالم اقله الحديث وهو لمام . (۳) ليس بدليل مالم ينقل ولم يقرر . (۴) دال على القضاء دون الصلوة المسماة بالقضاء العمرى . (۵) جاز قضاء صلوة جميع العمر احتياطا في رواية مرجوحة ولم يجز صلوة القضاء العمرى البتة.

والثابت عن العبارات الامر الاول دون الثاني وللتفصيل مقام آخر. وهو الموفق

(بقية حاشية) بجماعة في غير رمضان فهو صحيح مكروه كالتطوع في غير رمضان بجماعة وقيد في الكافي بان يكون على سبيل التداعي اما لو اقتدى واحد بواحد او اثنان بواحد لا يكره واذا اقتدى ثلاثة بواحد اختلفوا فيه وان اقتدى اربعة بواحد كره اتفاقا.

(البحر الرائق ص ۷۰ جلد ۲ باب الوتر والنوافل)

﴿۱﴾ قال العلامة للكهني: اعلم انه قد صرح الفقهاء والمحدثين باجمعهم في كتبهم بانه تحرم رواية الموضوع وذكره ونقله والعمل بمفاده مع اعتقاد ثبوته الا مع التنبيه على انه موضوع ويحرم التساهل فيه سواء كان في الاحكام او القصص او الترغيب والترهيب او غير ذلك ويحرم التقليد في ذكره ونقله الامقرونا ببيان وضعه بخلاف الحديث الضعيف الخ..... قلت قد ثبت من هذه الروايات ان الوضع على النبي ﷺ ونسبة مالم يقله اليه حرام مطلقا ومستوجب لعذاب النار سواء كان ذلك في الحلال او الحرام او ترغيب او ترهيب او غير ذلك فبطل ظن بعض الوضعيين الجهلة ان الكذب عليه ﷺ للترغيب والترهيب يجوز لانه كذب له لا عليه.

(مجموعه سبع رسائل للكهني ص ۹۰، تا ۹۸ الآثار المرفوعة في الاخبار الموضوعه)

﴿۲﴾ (الصحيح المسلم ص ۶ جلد ۱ باب وجوب الرواية عن الثقات وترك الكاذبين

والتحذير من الكذب على رسول الله ﷺ)

دَ بی اودسه ادا کری شو مونخونوباره کنبی

دَ مهزول امام اطلاع او دَ قضاء کولو حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ دجمات نہ یوامام معزول کری شو دہغہ پہ خائی بل امام جو کری شو نو دے معزول امام او وئیل چہ ماتاسو تہ دوه مونخونہ بغیر اودسه کری دی اوماتہ معلوم نہ دی چہ هغه کوم مونخونہ وو. اوس به مقتدیان حضرات خہ کوی اودکومو مونخونو ادا به کوی. حکم چہ خہ دخاص وخت دمونخونو یقین نیشتہ دے؟ بینوا توجروا.

المستفتی: متعلم جامعہ حقانیہ... ۱۹۸۷ء/۲/۱۴

جواب: جاز ان لا يعتمد على قول هذا الفاسق نعم اذا كان متورعا فجاز

الاعتماد كما في الهنديه ص ۹۱ جلد ۱ فليراجع، فالورع ان يقضى صلوة

يومين ﴿۱﴾ فافهم. وهو الموفق

﴿۱﴾ وفي الفتاوى الهنديه: لو قال صليت بكم المدة على غير وضوء وهو ما جن لا يقبل

قوله وان لم يكن كذلك واحتمل انه قال على وجه التورع والاحتياط اعادوا صلاتهم.

(فتاوى عالمگیریه ص ۸۷ جلد ۱ الفصل الثالث في بيان من يصلح اماما لغيره)

باب الاستسقاء

د باران د پاره سورت یسین و نیل اود اذان کولو طریقہ مباح ده مستحب نه ده
سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه د باران د پاره چه د
استسقاء کوم مونځ مشهور دې آیا د دینه علاوه نورې طریقې هم ثابت دي؟
زمونږ ځانې کښې د باران رحمت د پاره لاندینې طریقې اختیارولې شی هغه
دا چه د ماسخوتن د مانځه نه پس د جمات امام یا بل سرې سورت یسین د
اول نه شروع کړی د اولنی مبین پورې ئې تلاوت کړی دهغې نه پس یو سرې
د امام خوا کښې اودریږی اذان کوی، دهغې نه پس د جمات په جنوب مغرب
طرف کښې اذان کولې شی، بیا بعد اذان جنوب مشرق گوټ کښې اذان
کولې شی. دغه شان شمال مشرق او بیا شمال مغرب گوټ کښې اذان کولې
شی، ددې نه پس امام چه په دریم ځل سورت یسین ابتداء نه دویم مبین
پورې او وائی او په مذکوره طریقې سره پنځه کسان اذان کوی، دغه شان بیا
دریم مبین پورې غرض د سورت یسین تر آخرنی مبین پورې دا اذانونه
او تلاوت کیږی. دهغې نه پس دعا کولې شی، د تیوس لائق کار دادې چه آیا
مذکوره طریقې شرعاً صحیح او جائز ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: مولوی اورنگزیب کریلیان هری پور ایبټ آباد... ۱۹۸۴/۲/۷

الجواب: که دا عمل د عملیاتو په ارادې سره کوی نونه مطلوب دې اونه ممنوع
دې (۱) او که د مستحباتو نه د کیدلو په نیت ئې کوی نو بدعت دې (۲)

(۱) بدل علیه حدیث مسلم: عن عوف مالک الاشجعی قال لنا نرقی فی الجاهلیة فقلنا یا
رسول الله کیف تری فی ذلك فقال اعرضوا علی رقا کم لا بأس بالرقی ما لم یکن فیہ
شرک. (الصحيح المسلم ص ۲۲۲ جلد ۲ باب جواز اخذ الاجرة علی الرقية)

(۲) قال العلامة ابن نجيم: ولان ذكر الله تعالى اذا ..... (بقية حاشية به راروانه صفحه)

بهر حال د وسائل مشروعه باوجود نور خود ساخته وسائل په کار راوستل د
مسلمانانو شایان شان نه دی. وهو الموفق

صلوة استسقاء باجماعت کول د صاحبینو په نزد سنت مؤکده دې

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چه په مشکوة باب
الاستسقاء کښې د عبد الله بن زید رضی الله عنه نه روایت دې.

قال خرج رسول الله صلی الله علیه و آله بالناس الى المصلى يستقى فصلى بهم ركعتين جهر فيهما
بالقراءة واستقبل القبلة يدعوا ورفع يديه وحول رداءه حين استقبل القبلة متفق عليه
اوس سوال دادې چه د استسقاء مونځ به په جماعت سره ادا کولې شی یا ځان
ځانله؟ لهذا د فقه حنفی په رنډا کښې د استسقاء څه حکم دې؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبد الستار تخت بهائی ضلع مردان... ذیقعه ۱۴۰۲ هـ

الجواب: دامام ابو حنیفه رضی الله عنه په نزد باندې باجماعت مونځ کول سنت مؤکده نه دې.
کما اشار الیه صاحب الهدایه بقوله فعله مرة وتر که اخری. وصرح به ابن الهمام
وغيره (۱) اود صاحبینو په نزد سنت موکده دی: وهو مختار الطحاوی وقال الشيخ
عبد الحق الدهلوی وعليه الفتوی (۲) وهو الموفق.

(بقیه حاشیه) قصد به التخصیص بوقت دون وقت اوبشی دون شئی لم یکن مشروعا حیث
لم یرد الشرع به لانه خلاف المشروع. (البحر الرائق ص ۱۵۹ جلد ۱ باب العیدین)

(۱) قال العلامة مرغینانی: وقال یصلی الامام ركعتين لما روى ان النبي صلی الله علیه و آله صلی فیہ
ركعتين كصلاة العید رواه ابن عباس قلنا فعله مرة وتر که اخری فلم یکن سنة. قال ابن
الهمام: قوله ورسول الله صلی الله علیه و آله استسقى ولم ترو عنه الصلاة یعنی فی ذلك الاستسقاء فلا یرد
انه غیر صحیح كما قال الامام الزیلعی المخرج ولو تعدی بصره الی قدر سطر حتی رأى قوله
فی جوابهما قلنا فعله مرة وتر که اخری فلم یکن سننم یحمله علی النفی مطلقا وانما یكون
سنة ما واطب علیه الخ (هدایه فتح القدیر ص ۵۸ جلد ۲ باب الاستسقاء)

(۲) وفي المنهاج: اعلم ان الصلوة فیہ سنة مؤکدة ..... (بقیه حاشیه به راروانه صفحه)

پہ صلوٰۃ الاستسقاء کنبی مفتی بہ قول د صاحبینو دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د استسقاء پہ مونخ کنبی د جماعت پہ بارہ کنبی د امام ابو حنیفہ او صاحبینو (رحمہم اللہ) پہ مینخ کنبی اختلاف دی، پہ دی کنبی مفتی بہ قول کوم یو دی، د معتمد کتابونو پہ حوالی سرہ د مفتی بہ قول نشاندهی او کری؟ بینوا توجروا المستفتی: مولوی احمد صاحب بشام سوات..... ۱۹۷۷ء ۱۰ ۱۹۱۱

الجواب: امام طحاوی رحمہ اللہ پہ شرح معانی الآثار کنبی د صاحبینو مذهب غورہ کری دی. او شیخ عبد الحق محدث دہلوی رحمہ اللہ فرمائی:

على قولهما الفتوى عند الحنفية كما في حاشية المشكوة باب الاستسقاء. (۱) وفي ردالمحتار ص ۹۱ جلد ۱ واختار القدوري قول محمد لانه عليه السلام فعل ذلك نهر وعليه الفتوى كما في شرح درر البحار. (۲) فافهم. وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) عند مالک والشافعی واحمد وابی یوسف و محمد فیصلی الامام رکعتین بجماعة یجهر فیہما بالقراءة واختاره الطحاوی وقال الشیخ الدہلوی وعلیہ الفتوی والوجه فیہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم عند الخروج له لم یرجع بغير صلاة الجماعة. وقال ابو حنیفہ الصلوٰۃ فیہ لیست بمسنونة كما فی مختصر القدوری و مراده انها لیست بسنة موكدة بدلیل تعلیل الهدایہ حیث قال فعلہ مرة وترکہ اخرى فلم یکن سنة.

(منہاج السنن شرح جامع السنن ص ۸۸ جلد ۳ باب ماجاء فی صلوٰۃ الاستسقاء)

(۱) قال العلامة الشیخ زینة المحدثین مولانا نصیر الدین الغورغشتوی: ونحن لا نمعہ ولكن نقول اذا اجتمع الناس للاستسقاء وخرجوا الى المصلی فلا ینبغی لهم الرجوع بغير صلاة الجماعة..... ولهذا اختار الطحاوی قول صاحبین وقال الشیخ الدہلوی علی قولہما الفتوی عند الحنفیة.

(ہامش غورغشتوی علی مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۲۲ جلد ۱ باب الاستسقاء)

(۲) (ردالمحتار ہامش الدر المختار ص ۲۲۳ جلد ۱ قبیل هل يستجاب دعاء الکافر باب الاستسقاء)

د مسنون طریقہ استسقاء پہ موجودگی کنبی

د مشتبہ طریقہ نہ بچ کیدل پکاری دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ زمونہ د علاقہ پہ خلقو کنبی د استسقاء دپارہ دا اصول دی چہ تول خلق جمع شی او ذکر شروع کری، دغہ شان یو مولوی صاحب وعظ ہم کوی، اویا دا خلق پہ اجتماعی طریقہ سرہ دیو کلی نہ بل کلی تہ خی، او اعلان کوی چہ ددی کلی خلق ہم مونہ سرہ استسقاء او کری دی دوران کنبی خہ غیبت او بی کارہ مجلس نہ وی صرف ذالہ تعالیٰ ذکر کولی شی. اوس بعضی علماء فرمائی چہ دا بدعت دی، او بعضی وائی چہ ددی د بدعت کیدلو وجہ داده چہ د خلقو د خوراک انتظام کلی والا کوی او باران غوبستلو والا خو خوراک نہ غواپی، ددی شرعی حیثیت واضح کری؟ بینوا توجروا

المستفتی: ولی محمد خان زی کلی بلوچستان..... ۱۳۹۳ء ۱۲ ۱۲

الجواب: چہ کلہ د علماؤ پہ راہنمائی کنبی پہ مسنون طریقہ سرہ استسقاء کول ممکن وی (۱) نوپہ دی مشتبہ کار کنبی د پریوتلو ہیخ ضرورت نشته. نعم لا یقال انها بدعة مالم یدخلوها فی الدین لان البدعة الا حداث فی الدین. قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من احدث فی امرنا هذا مالیس منه فہورد او کما قال علیہ الصلاة والسلام (۲). وهو الموفق

پہ استسقاء کنبی دوه رکعتہ باجماعت کول مفتی بہ قول دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د صلوٰۃ الاستسقاء پہ

(۱) قال الحصکفی: ويستحب للامام ان یا مرهم بصیام ثلاثة ايام قبل الخروج وبالتوبة ثم ینخرج بهم فی الرابع مشاة فی ثياب غسيلة او مرقعة متذلّلین متواضعین خاشعین لله ناکسین رؤسهم ویقدمون الصدقة فی کل يوم قبل خروجهم ویجددون التوبة ویستغفرون للمسلمین ویستسقون بالضعفة. والشیوخ والعجائز والصبيان ویبعدون الاطفال عن امہاتہم النخ (ردالمحتار ہامش الدر المختار ص ۲۲۳ جلد ۱ باب الاستسقاء)

(۲) (مشکوٰۃ المصابیح ص ۲۷ جلد ۱ باب الاعتصام بالکتاب والسنة)

بارہ کنبی بعضی خلق وائی چہ خلور رکعتہ کول پکار دی۔ دوه رکعتہ اول
خاندلہ او بیا دوه رکعتہ باجماعت، حکہ چہ پہ دی کنبی احتیاط دی او
بعضی وائی چہ صرف دوه رکعتہ باجماعت ادا کول پکار دی۔ پہ دی کنبی
کوم یو قول صحیح دی؟ بینوا توجروا
المستفتی: نا معلوم .....

الجواب: چونکہ مفتی بہ قول د صاحبینو مذهب دی۔ لہذا دوه رکعتہ
باجماعت کول پکار دی۔

(فی الدر المختار مع رد المحتار ص ۷۹۱ جلد ۱) یوقالا تفعل کالعیاد: یصلی بهم
رکعتین بجماعة یجهر فیہما بالقراءة بلا اذان ولا اقامة ثم یخطب الخ (۱) وقال مولانا
(نصیر الدین الغرغشتوی) فی حاشیة مشکوٰۃ ولكن نقول اذا اجتمع الناس للاستسقاء
وخرجوا الى المصلی فلا ینبغی لهم الرجوع بغير صلاة الجماعة ولهذا اختار الطحاوی قول
صاحبین وقال الشیخ الدہلوی علی قولہما الفتوی عند الحنیفة (۲)۔ وهو الموفق۔

(۱) الدر المختار مع رد المحتار ص ۶۲۳ جلد ۱: مطلب هل يستجاب دعاء الكافر باب الاستسقاء
(۲) وفی منهاج السنن: اعلم ان الصلوة فیہ سنة مؤكدة عند مالک والشافعی واحمد
وابی یوسف و محمد فیصلی الامام رکعتین بجماعة یجهر فیہما بالقراءة واختاره
الطحاوی وقال الشیخ الدہلوی وعلیہ الفتوی والوجه فیہ ان النبی ﷺ عند الخروج له لم
یرجع بغير صلوة الجماعة. وقال ابو حنیفة الصلوة فیہ لیست بمسئنة كما فی مختصر
القدوری. ومراده انها لیست بسنة مؤكدة بدلیل تعلیل الهدایة حیث قال فعله مرة وتركه
اخری فلم یکن سنة. وصرح المحقق ابن امیر الحاج فی الحلیة وغیره ان ابا حنیفة قتل
بالجواز. وبالجملہ ان الاستسقاء عند ابی حنیفة هو الدعاء والاستغفار لقوله تعالیٰ فقلت
استغفروا ربکم انه کان غفارا یرسل السماء علیکم مدرارا. حیث علق نزول المطر بالاستغفار
دون الصلوة. فكان الاصل فیہ الدعاء والاستغفار دون الصلوة وللناس ان یصلوا جماعة
او وحدانا ویقتصروا علی الدعاء من غیر صلاة. ویؤیدہ مارواه سعید بن منصور فی سننه ان عمر
خرج یوما یستسقی فلم یزد علی الاستغفار فقالوا مارءیناک..... (بقیہ حاشیہ بہ راروانہ صفحہ)

پہ استسقاء کنبی باجماعت مونخ کول بدعت نہ دی مشروع دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ استسقاء کنبی
باجماعت مونخ ثابت دی یا نہ؟ او ائمہ دین د استسقاء باجماعت مونخ بارہ
کنبی خہ رائی لری؟ دلته یو مولوی صاحب باجماعت استسقاء تہ بدعت او
کولو والا تہ بدعتی وائی. تفصیل ئی اولیکی ډیره مہربانی بہ وی؟
واجزکم علی اللہ

المستفتی: نامعلوم .....

الجواب: مفتی بہ قول دادی چہ مونخ بہ باجماعت کولی شی (۱) او بیا
روستو بہ خطبہ وی او د خطبہ پہ ضمن کنبی بہ تحویل رداء (خادر اپول)
کیزی۔

قال مولانا فی حاشیة مشکوٰۃ وللصاحبین ومن وافقهما ان یقولوا ثبت فی هذه
الاحادیث الدعاء عن رسول ﷺ ونحن لانمنعه ولكن نقول اذا اجتمع الناس
للاستسقاء وخرجوا الى المصلی فلا ینبغی لهم الرجوع بغير صلوة الجماعة فانه لم
یثبت عن النبی ﷺ فی الصورة الرجوع بغير صلوة الجماعة لهذا اختار الطحاوی
قول صاحبین وقال الشیخ الدہلوی علی قولہما الفتوی عند الحنیفة (۲)۔
وهو الموفق

(بقیہ حاشیہ) استسقیق فقال طلبت الغیث بمجادیح السماء اللذی یستزل بہ المطر. والمجادیح
الانواء کما فی القاموس. وكذا يؤیدہ مارواه ابن ابی شیبہ عنه الا کتفاء بالاستغفار وقد احتج
البدر العینی بنحو ستة عشر حلثا بالمنع ابی حنیفة فی عدم سنية الصلوة فیہ.

(منهاج السنن شرح جامع السنن للترمذی ص ۸۸ جلد ۳ باب ماجاء فی صلوة الاستسقاء)
(۱) قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: وقال محمد یصلی الامام أو نائبه رکعتین کما فی
الجمعة ثم یخطب ای یسن له ذلك والاصح أن ابا یوسف مع محمد ینہز.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۶۲۳ جلد ۱: باب الاستسقاء)

(۲) حاشیہ غورغشتیہ علی مشکوٰۃ المصابیح ص ۱۳۳ جلد ۱ باب الاستسقاء)

د استسقاء د پاره یو عمل

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې مارتونګ مولانا صاحب د باران رحمت دپاره دا وظیفه بنائی چې د مونځ نه پس به ئې په سرتور سر دا لوستل. (وهو الذي يترل الغيث من بعد ما قنطوا وينشر رحمته، وهو الولي الحميد) او روستو خلقو به په جهر سره آمین وئیل، نو ما هم د مولانا صاحب د ارشاداتو مطابق دا وظیفه او کړه د باران د طلب دپاره، نو یو سړی راته او وئیل چې دا وظیفه په سرتور سر جمات کښې کول ممنوع دی او تکبر دې نو آیا واقعی دا وظیفه ممنوع ده او تکبر دې؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبد الحکیم شاه امام مسجد معیار مردان ۱۲۷۴/۱۹۷۴/۱۲۸۷

الجواب: که دا وظیفه بطور عمل او کړې شی نو د عدم ایذاء په شرط صحیح ده (۱) ولعل هذا هو مراد الشيخ الجامع. والشرط في جواز العمليات هو عدم التصادم بالسنة لا ثبوتها بخصوصها بالسنة والدليل عليه ما في حديث عوف بن مالك مرفوعا اعرضوا على رقاكم لا بأس بالرقى ما لم يكن فيه شرك (رواه مسلم بحواله مشكوة ص ۳۸۸ جلد ۱ كتاب الطب والرقى) (۲). وهو الموفق

د استسقاء د مونځ د پاره دریو ورځو نه زیات وتل ثابت نه دی

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د استسقاء د مونځ دپاره خلق درې ورځو پورې اوځی او وائی چې د دریو ورځو نه زیات وتل جائز نه دی، آیا دا صحیح ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

(۱) قال العلامة ابن عابدين: وفي حاشية الحموي عن الامام الشعراني اجمع العلماء سلفاً وخلفاً على استحباب ذكر الجماعة في المساجد وغيره الا ان يشوش جهرهم على نائم او مصل او قارئ الخ (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۳۸۸ جلد ۱ مطلب رفع الصوت بالذكر) (۲) (مشكوة المصابيح ص ۳۸۸ جلد ۱: كتاب الطب والرقى: الفصل الاول)

الجواب: درې ورځو پورې وتل د فقهاؤ نه منقول دی زیات نه (۱) وهو الموفق

د استسقاء په مونځ کښې د خادر الّته کولو حکم

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د استسقاء په مونځ کښې د خادر الّته کولو څه حکم دی؟ او صحیح طریقه ئې څه ده؟ بینوا توجروا المستفتی: سید عمر خان هنگو

الجواب: په استسقاء کښې خادر الّته کول صرف د امام دپاره مستحب دی. د مونځ نه پس قلب رداء داسې کوی چې د خادر او چته حصه لاندې راشی او لاندینئ حصه بره شی او چه بنی گس ته او گس بنی طرفته شی. کما فی ردالمحتار باب الاستسقاء (۲) وهو الموفق

د استسقاء په مونځ کښې اړولې لاسونو سره دعا غوښتلو حکم

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې زموږ کلی کښې زموږ امام صاحب د استسقاء دعا غوښتلو دوران کښې لاسونه الّته کړل او دعا ئې او غوښتله، آیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: نامعلوم.....

(۱) قال الحمكفی: ويخرجون ثلاثة ايام لانه لم ينقل اكثر منها متابعات. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۲۳ جلد ۱ باب الاستسقاء)

(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله خلافا لمحمد) فانه يقول يقلب الامام رداءه اذا مضى

صلى من خطبته فان كان مريعا جعل اعلاه اسفله واسفله اعلاه وان كان مندورا جعل الايمن على الايسر والايسر على الايمن وان كان قباء جعل البطانة خارجا والظاهرة داخلية وعن ابي يوسف روايتان واختار القدوري قول محمد لانه عليه الصلاة والسلام فعل ذلك نهر وعليه الفتوى كما في شرح درر البخار قال في النهر واما القوم فلا يقلبون اريدتهم عند كافة العلماء خلافا لمالك. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۲۳ جلد ۱ باب الاستسقاء)

الجواب: داهم جائز دی، رواد ابوداؤد (۱) وهو الموفق

د صلوۃ الاستسقاء د پاره صحرا ته وتل بهتر دی

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې د استسقاء مونځ کوم ځای کول پکار دی؟ آیا صحرا طرف ته وتل ضروری دی؟ بینوا توجروا المستفتی: سلطان علی خان بنون

الجواب: صحرا طرف ته وتل بهتر دی (شامی) (۲) وهو الموفق

(۱) عن انس ان النبي ﷺ كان يستسقي هكذا يعني ومد يديه وجعل بطونهما مماليك الارض حتى رايت بياض ابطيه. (سنن ابی داؤد ص ۷۲ جلد ۱ باب رفع اليدين في الاستسقاء)
(۲) قال العلامة ابن عابدين: (قوله وينخرجون) اي الى الصحراء كما في التنايع اسمعيل وهذا في غير اهل المساجد الثلاثة.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۲۲۴ جلد ۱ باب الاستسقاء)

...

باب سجود السهو

چې د اولنې رکعت نه پس امام په قعده کښي او

فتح اخستلو سره پاڅي نو د سجده سهو څه حکم دی؟

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې دوه یا څلور رکعتو فرض مونځ کښې امام د اولنې رکعت د دویمې سجده نه پس په قعده باندې کیناستلو او مقتدیان ټول او ذریدل او د مکبر په فتحه باندې امام د قعده نه قیام ته لاړلو، اوس به امام سجده سهو کوی یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: ماستر حزب الرحیم..... ۱۹۷۷-۱۹۹۱

الجواب: که دا قعده (د اولنې رکعت نه پس) اوږده وی د جلسه استراحت د مقدار نه زیاته وی سجده سهو لازم ده گنې لازم به نه وی.

کما فی ردالمحتار ص ۳۱۵ جلد ۱ او کذا القعدة فی آخر الركعة الاولى او الثالثة فيجب تركها ويلزم من فعلها ايضاً تأخير القيام الى الثانية او الرابعة عن محله وهذا اذا كانت القعدة طويلة اما الجلسة الخفيفة التي استحباها الشافعي فتركها غير واجب عندنا بل

هو الافضل (۱) فالهم. وهو الموفق

د مسبوق د پاره د مانام بقیه دوه رکعتونو په مینځ

کښي قعده نه کولوسره سجده سهو ضروری ده

سوال: علمائے دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائی چې یو سړي د مانام په مونځ کښې خاص په هغه وخت کښې شامل شو چې امام دوه رکعتو کړي وو. دا سړي به د صاحبینو د مذهب مطابق خپل باقی مونځ داسې پوره کوی چې د سلام نه پس مسبوق یو رکعت او کړي قعده به کوی. او د تشهد نه پس به دخپل باقی رکعت د پاره پاڅي او د امام اعظم عليه السلام په مذهب باندې به د باقی

(۱) (ردالمحتار ص ۳۴۷ جلد ۱ باب صفة الصلاة قبيل مطلب مهم في تحقيق متابعة الامام)

دو بارہ رکعتوں پر مبنی کنبی قعدہ نہ کوی، اوس سوال دادی کہ یو سہری
ہمیشہ دبارہ رکعتیں پر مذهب باندی عمل کوی لیکن چرتہ یو وخت
کنبی پہ اولی رکعت باندی سہو او دریدلو یعنی چہ قعدہ ئی ہیرہ شہ نو
دی صورت کنبی د سجدہ سہو خہ حکم دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: صاحبزادہ محمد صالح دودھیر صوابی... ۱۵۱۲۱ء ۱۹۸۴ء

الجواب: چونکہ علامہ شامی وغیرہ دامام محمد رحمہ اللہ قول صحیح گر خولی
دی کما فی ردالمحتار ص ۱۹۴ جلد ۱ (۱) اعتماد دامام محمد رحمہ اللہ پہ قول باندی
دی، نو پہ مذکورہ صورت کنبی بہ سجدہ سہو کول ضروری وی، وهو الموفق

د پنجم رکعت نہ چہ تشدد د پارہ واپس شی او

سجدہ سہو اونہ کری نومونخ واجب الاعادہ دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ د آخری تشہد پہ
خانی امام د پنجم رکعت د پارہ او دریری او مقتدی ورتہ فتحہ ورکری او امام
سمدستی د تشہد د پارہ واپس شی او سجدہ سہو ہم ہیرہ کری نوپہ دی
صورت کنبی مونخ کیری کہ نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: عبدالرؤف شین باغ خورد اٹک... ۵۱۹۱ء ۱۹۹۰ء

الجواب: دا مونخ واجب الاعادہ دی، پہ صورت مسئلہ کنبی سجدہ سہو
لازمیری ردالمحتار وغیرہ، (۲) وهو الموفق

(۱) قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: والمسبوق من سبقه الامام بها او ببعضها وهو
منفرد..... ويقضى اول صلاته في حق قراءة وآخرها في حق تشهد فمدرک رکعة من
غير فجر يأتي برکتين بفتحة وسورة وتشهد بينهما واربعة الرباعی بفتحة فقط ولا
يقعد قبلها. قال الشامی (تحت قوله ويقضى اول صلاته في حق قراءة) وفي الفيض عن
المستصفی لو ادرک فی رکعة الرباعی يقضى رکعتين بفتحة وسورة ثم يتشهد ثم يأتي
بالثلاثة بفتحة خاصة عند ابی حنيفة وقال رکعة بفتحة وسورة وتشهد ثم رکعتين
اولهما بفتحة وسورة وثانيتها بفتحة خاصة وظاهر كلامهم اعتماد قول محمد.

(فتاویٰ شامیہ ص ۳۳۱ جلد ۱ باب الامامة مطلب فی المسبوق والمدرک واللاحق)

(۲) قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: وتعاد وجوبا..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

پہ مونخ کنبی بغیر وجہ نہ قصد سجدہ سہو کولو سرہ مونخ کنبی نقصان نہ راضی
سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کہ یو سہری بغیر
ضرورتہ یعنی بغیر د سہو اونسیان نہ قصداً عمداً سجدہ سہو او کری نوآیا
مونخ بہ صحیح وی یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: حاجی محمد قاسم عزیز بٹھی رود نوشہرہ صدر... ۱۷۱۱۱ء ۱۹۹۰ء

الجواب: دا سہری بہ دسلام او ولوسرہ د مونخ نہ اوخی او مونخ بہ ئی پورہ شی
نوبی خایہ سجدہ سہو کولو سرہ ددہ مونخ تہ نقصان نہ رسیری، وهو الموفق

سجدہ سہو ہیرہ شی نو د مونخ اعادہ واجب

دہ اود مونخ دوارہ سجدی فرض دی

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ (۱) پہ یو مونخ گزار
باندی سجدہ سہو لازم شوی دہ لیکن سجدہ سہو ترے ہیرہ شہو سلام ئی
او گر خولو، دجنات نہ بھر او وتلو خبری اتری ئی او کری ناخاپہ ورتہ یاد شو
چہ سجدہ سہو ئی پریخی دہ، نو اوس د مونخ اعادہ واجب دہ کہ نہ؟

(۲) پہ مونخ کنبی یوہ سجدہ فرض دہ یا دوارہ فرض دی؟ بینوا توجروا

المستفتی: قاضی جبرائیل غورزئی پایان کوهات... ۱۲۴۰ شعبان ۱۴۰۹ھ

الجواب: (۱) پہ دہ باندی اعادہ واجب دہ فرض نہ دہ.

لانه ترک الواجب وهي سجدة السهو كما في ردالمحتار ص ۳۰۹ جلد ۱ باب
السهو، وهل تجب الاعادہ بشرک سجود السهو لعذر كما لو نسيه والذي يظهر
الوجوب كما هو مقتضى اطلاق الشارح لان النقصان لم ينجر بجابر

(بقیہ حاشیہ) فی العمد والسهو ان لم يسجد له وان لم يعدها يكون فاسقا آثما وكذا كل
صلاة اديت مع كراهة التحريم تجب اعادتها.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۳۳۶، ۳۳۷ جلد ۱ كل صلاة اديت مع كراهة

التحريم تجب اعادتها باب صفة الصلاة)

وان لم یأثم بترکہ فلیتأمل ﴿۱﴾
 ۲. یہ تولو معتبرات فقہ کنبی لیکلی دی چہ دواړه سجدي فرض دی. ﴿۲﴾
 فلیراجع. وهو الموفق

یہ نفل مونخ کنبی سجده سهو آخری قعدې نه د پاشیدلو
 او د نابالغه مونخ کونکی مخې ته د تیریدلو مسئلې

سوال: علمائی دین لاندینو مسئلو باره کنبی خه فرمائی:

۱. یہ نفل مونخ کنبی سجده سهو لازمیری یا نه؟
۲. چہ د مونخ په سنتو کنبی داسې الفاظ او وئیلې شی چہ دهغې په معنی کنبی تغیر فاحش واقع شی نو مونخ فاسدیری یا نه؟
۳. آخری قعدہ کنبی تشهد لوستلونه پس په هیره سره اودریدلو اود رکوع کولونه مخکنبی ورته یاد شی نو دوباره به په قعدہ کنبی تشهد لولی یا نه؟
۴. د نابالغه مونخ کونکی مخې ته تیریدل جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا

المستفتی: امان اللہ بده بیرپشاور... ۱۹۸۹ء ۱۳۸۰

الجواب: (۱) د سهوی او سجده سهوی حکم په فرض او نفل مونخ کنبی یوشان دی. ﴿۳﴾ (۲) د مونخ په مفسد اتو کنبی تفاوت نه وی. ﴿۴﴾ (۳) درود شریف نه به شروع کوی. ﴿۵﴾

﴿۱﴾ (ردالمحتار ص ۳۳۷ جلد ۱ باب صفة الصلاة مطلب واجبات الصلاة)

﴿۲﴾ وقال فی الهندیه: (ومنها السجود) السجود الثانی فرض کالاول باجماع الامة (فتاویٰ ہندیہ ص ۷۰ جلد ۱ الباب الرابع فی صفة الصلاة)

﴿۳﴾ قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: والسہو فی صلاة العید والجمعة والمکتوبة والتطوع سواء. (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۵۵۶ جلد ۱ باب سجود السہو)

﴿۴﴾ قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: السنة فی تسبیح الركوع سبحان ربی العظیم الا ان کان لا یحسن الظاء فیبدل بہ الکریم لتلا یجری علی لسانہ العزیم ففسد بہ الصلاة کذا فی شرح درر البحار فلیحفظ. (ردالمحتار ص ۳۶۵ جلد ۱ مطلب فی اطالة الركوع للجائی باب صفة الصلاة)

﴿۵﴾ قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: (قوله عادسلم) ای عاد للجلوس لما مر ان مادون الركعة محل للرفض وفيه اشارة الى انه لا یعيد التشهد وبه صرح فی البحر.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۵۵۳ جلد ۱ باب سجود السہو)

﴿۴﴾ ممنوع دی. ﴿۱﴾ وهو الموفق

کہ سجده پاتې شی او رکوع کنبی یاده شی نوخه به کوی؟

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چہ کہ د مونخ گذار نه یوه سجده پاتې شی او رکوع ته اورسیدو چہ ورته یاد شو، نوآیا هغه رکوع او کړی او قومه او کړی بیا درې سجدي او کړی اوپه آخره کنبی سجده سهو او کړی او یا ددی د ادا کولو خه طریقه ده؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق ای ۲۳۲۸ راولپنډی... ۱۹۷۲ء ۱۳۱۱

الجواب: کہ رکوع کنبی یاد زاتلوسره سجدي ته د رکوع نه لارشی نویا هم خه خرج نشته. (فی القول الاصح) (ردالمحتار ص ۴۳۱ جلد ۱) ﴿۲﴾ وهو الموفق

د سجده سهو کونکی امام د اولنی سلام سره

د مسبوق اودریدل د واجبو پریخودل دی

سوال: علمائی دین دی مسئلې باره کنبی خه فرمائی چہ مسبوق د امام د اولنی سلام شروع کولو سره اودریری (برابره خبره ده که د امام په سجده سهو کولو باندي واپس راشی اوپه ده باندي سجده سهو لازم نه وی نورانشی نو دده اولنی سلام گرځولوسره د باقی مونخ دپاره، اودریدل خلاف سنت دی یا خلاف واجب؟ بینوا توجروا

المستفتی: اکرام الحق محله قطب الدین راولپنډی... ۱۹۷۲ء ۱۳۱۱

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: وان اثم المار لحديث البزار لو يعلم المار ماذا عليه من الوزر لوقف اربعين خريفا في ذلك المروور. (الدرالمختار علی هامش ردالمحتار ص ۳۷۰ جلد ۱ لا تفسد باب ما يفسد الصلاة وما يكره فيها)

﴿۲﴾ قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: لو ترك سجدة من ركعة ثم تذكرها فيما بعدها من قيام او ركوع او سجود فانه يقضيها ولا يقضى ما فعله قبل قضائها مما هو بعد ركعتها من قيام او ركوع او سجود بل يلزمه سجود السهو فقط.

(ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۳۴۱ جلد ۱ باب صفة الصلاة)

الجواب: پہ ترک واجب کنبی مبتلا شوی دی (ردالمحتار ص ۵۵۹ جلد ۱) (۱) چہ کلمہ بغیر ضرورتہ وی زہر موفق

د اخترونو پہ مونخونو کنبی د کثرت جماعت

پہ وجہ د سجدہ سئو نہ کولو حکم

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ داخترونو پہ مونخ کنبی تکبیرات زوائد چہ واجب ہم دی. داپہ دویم رکعت کنبی اونہ وائی او رکوع تہ لاری شی. نو دی صورت کنبی سجدہ سہو واجب شوی دہ یا نہ؟ او کہ سجدہ سہو اونکری نو مونخ فاسد شو یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی قاری محمد افضل فاروقی واہ کینت ۱۱۲۰ گشت ۱۹۸۴ء

الجواب: پہ دی امام سجدہ سہو واجب وہ لیکن د اختر مونخ کیدلو پہ وجہ ساقطہ شامی (۲) وهوالموفق

پہ سجدہ سئو کنبی بہ یو طرف تہ سلام گرخوی یا دواړو طرفونو تہ؟

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کہ یوسوی د سجدہ سہو دپارہ دواړو طرفونو تہ سلام او گرخوی نو آیا مونخ بہ صحیح وی؟ حال داچہ مفتی اعظم هندوستان مفتی کفایت اللہ صاحب د عدم جواز او حضرت تھانوی صاحب د جواز قائل دی؟ بینوا توجروا

المستفتی محمد اسماعیل شریک موقوف علیہ دارالعلوم حقانیہ ۱۴ شوال ۱۴۰۵ھ

(۱) قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: (قوله وكره تحريما) ای قیامہ بعد قعود امامہ قدر التشهد لو جوب متابعتہ فی السلام. (ردالمحتار ص ۳۲۲ جلد ۱ مطلب فیما لو اتی بالركوع او السجود او بهما مع الامام او قبلہ او بعده باب الامامة)

(۲) قال العلامة حصکفی: والسہو فی صلوة العید والجمعة والمکتوبة والتطوع سواء والمختار عند المتأخرین علمہ فی الاولین لدفع الفتنة کما فی جمعة البحر وافرة المصنف وبہ جزم فی الدرر، قال ابن عابدین شامی: الظاهر ان الجمع الكثير فیما سواهما كذلك کما بحثہ بعضہم وکذا بحثہ الرحمثی الخ. (الدرالمختار مع ردالمحتار ص ۵۵۶ جلد ۱ باب سجود السهو)

الجواب: صاحب دہدایہ دواړو طرفونو تہ سلام گرخول مختار کړی دی. لیکن جمهور علماء صرف یو طرف تہ سلام گرخول مختار کړی دی (کما فی ردالمحتار ص ۵۱۸ جلد ۱ فلیراجع) (۱)

نویس: پہ دی حکم کنبی د مقتدی او منفرد وغیرہ فرق منقول نہ دی وهوالموفق

پہ وتر وکنبی د فاتحی نہ پس د قنوت د پارہ لاسونہ اوچت کړل نو سورت ونیل وریاد شو او سورت نہ اولوتلو نو سجدہ سئو واجب نہ دہ

سوال: علمائی دین دی مسئلہ بارہ کنبی خہ فرمائی چہ کہ وتر کونکي دریم رکعت کنبی سورت فاتحہ اولولی اوبیا لاسونہ اوچتوی چہ اللہ اکبر او وائی. بیا ورته ضم د سورت یکاد شی او سورت اولولی اوبیا لاسونہ اوچت کړی او قنوت شروع کړی نو دی صورت کنبی بہ سجدہ سہو واجب وی یا نہ؟ بینوا توجروا

المستفتی: تنگ اسلاف اصلاح الدین دی آئی خان. یکم ربیع الاول ۱۴۰۲ھ

(۱) قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: (قوله واحد) هذا قول الجمهور منهم شيخ الاسلام وفخر الاسلام وقال في الكافي انه الصواب وعليه الجمهور واليه اشار في الاصل الا ان مختار فخر الاسلام كونه تلقاء وجهه من غير انحراف وقيل يأتي بالتسليمين وهو اختيار شمس الانمة وصدر الاسلام اخي فخر الاسلام وصححه في الهداية والظهيرية والمفيد والنابع كذا في شرح المنية قال في البحر وعزاه اي الثاني وفي البدائع الى عامتهم فقد تعارض النقل عن الجمهور (قوله عن يمينه) احتراز عما اختاره فخر الاسلام من اصحاب القول الاول كما علمته وفي الحلية اختار الكرخي وفخر الاسلام وشيخ الاسلام وصاحب الايضاح ان يسلم تسليمه واحدة ونص في المحيط على انه الاصول وفي الكافي على انه الصواب قال فخر الاسلام وينبغي على هذا ان لا ينحرف في هذا السلام يعني فيكون سلامه مرة واحدة تلقاء وجهه وغيره من اهل هذا القول على انه يسلم مرة واحدة عن يمينه خاصة، والحاصل ان القائلين بالتسليمه الواحدة قائلون بانها عن اليمين الا فخر الاسلام منهم فانه يقول انها تلقاء وجهه وهو المصريح به في شروح الهداية ايضا كالمعراج والعناية والفتح. (ردالمحتار هامش الدرالمختار ص ۵۳۵ جلد ۱ باب سجود السهو)

الجواب: پہ صورت مسئلہ کنبی د قواعد و مطابق سجده سہو نہ واجب ہے۔ (۱) وهو الموفق

کہ پہ نظر او تراویح کنبی د دوه رکعتہ نیت اوکرو

اوخلورنی ادا کرل نو سجده سہو واجب نہ ده

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یوحافظ قرآن د دوه رکعتہ نیت اوکرو اوخلور رکعتہ ئی ادا کرل اوپہ آخر کنبی ئی سجده سہو اوکرو آیا دامونخ اوشو؟ دغہ شان د خلورو رکعتو نیت کولونہ بغیر خلور رکعتہ کول صحیح دی یانہ؟ او سجده سہو وغیرہ واجب ده یانہ؟ بینوا توجروا المستفتی: سبز علی باجور ایجنسی... ۱۵ شوال ۱۳۹۵ھ

الجواب: پہ نفلو او تراویح کنبی د دوه رکعتو اوخلور رکعتو دنیت حکم یوشان دے، دا مخالفت خہ نقصان ورکونکی مخالفت نہ دی۔ (فلیراجع الی شرح الکبیر ص ۳۴۰، ۳۴۱) (۲) وهو الموفق

(۱) سجده سہو پہ یو رکن کنبی پہ دومرہ تاخیر کولو سرہ واجب کیری چہ پہ هغی کنبی مسنون طریقہ سرہ دامونخ ورکوئی رکن مثلاً سجده یا رکوع اداشی اوپہ صورت مسئلہ کنبی صرف د، اللہ اکبر، پہ اندازے وئیلو وخت لگیدلے دی چہ پہ مسنون سجده یا رکوع باندي د خرچ کیدلو والا وخت نہ ډیر کم دی، لهذا پہ دی تقدیم او تاخیر کنبی سجده سہو واجب نہ ده.

قال العلامة سيد احمد الطحطاوى: ومن الواجب تقديم الفاتحة على السورة وان لا يؤخر السورة عنها بمقدار اداء ركن وقال في آخر الباب ولم يبنوا قدر الركن وعلى قياس ما تقدم ان يعتبر الركن مع سنته وهو مقدار ثلاث تسيحات.

(الطحطاوى على مراقى الفلاح ص ۳۶۰، ۳۷۳ باب سجود السهو)

(۲) قال العلامة ابراهيم الحلبي: وان شرع في الطوع بنية الاربع اى بنية ان يصلى اربع ركعات ثم قطع اى افسدها شرع فيه قبل اتمام شفع لا يلزمه الا شفع اى الا قضاء شفع عند ابي حنيفة ومحمد خلافاً لابي يوسف فان عنده يلزمه قضاء اربع في رواية والنما قيدنا بقبل اتمام شفع لانه لو افسد بعد اتمامه فان كان قبل القيام الى الثالثة يلزمه شفع واحد عنده وعندهما لا يلزم شئ وان كان بعد القيام اليها يلزمه قضاء شفع اتفاقاً والاصل ان كل ركعتين من النفل صلاة على حدة والقيام الى الثالثة كتحريمه مبتدأة اتفاقاً. (غنية المستملى المعروف بالكبرى ص ۳۷۷ فصل في النوافل)

چہ آخری قعدہ پر پردی او دوه (۲) رکعتہ ورسره

ختم کری نو سجده سہو کول ضروری دی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کنبی خہ فرمائی چہ یو سرے د خلور رکعتہ فرض مونخ نیت او تری بیا آخری قعدہ هیره کری او پاخی او بیا دوه رکعتہ نور ورسره یو خائی او مونخ پوره کری آیا داسی کول به صحیح وی؟ اود سجده سہو خہ حکم دی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد عظیم، عبد الخیلی لکی مروت... ۱۹/ مارچ ۱۹۸۴ء.

الجواب: دامونخ صحیح دی او سجده سہو کول ضروری دی. (۱) (ماخوذ از شرح کبیری ص ۳۷۸). اودا شپہ وارہ رکعتونہ تول پہ تولہ نفل دی. البتہ کہ دی سرے پہ خلورم رکعت باندي قعدہ قصداً پریخی وی نو سجده سہو پری واجب نہ ده. (۲) وهو الموفق.

(۱) قال العلامة الحلبي: وان سها عن القعدة الاخيرة في ذوات الاربع وقام الى الخامسة يعود الى القعدة مالم يسجد للخامسة لانها فرض فرفض لاجلها عند التمكن من اصلاحها ما هو محل السرفض وهو مادون الركعة ويتشهد ويسلم ويسجد للسهو لتاخير القعدة وان قيد الركعة الخامسة بالسجدة بطل فرضه وتحولت صلواته نفلاً عند ابي حنيفة وابي يوسف..... وعليه ان يضم اليها اى الى الخامسة ركعة سادسة عندهما خلافاً لمحمد ليصير متنفلاً بست ركعات لان التنفل بالوتر غير مشروع عندنا..... ويسجد للسهو وهو قول بعض المشائخ وفي النهاية والاصح انه لا يسجد وكذا قال ابن الهمام الصحيح انه لا يسجد لان النقصان بالفساد لا ينجبر بالسجود وقد يقال الفساد لصفة الفريضة لا لاصل الصلاة فينجبر النقصان الواقع في اصلها لترك الواجب سهواً بالسجود. (غنية المستملى المعروف بالكبرى ص ۳۳۳ فصل في سجود السهو)

(۲) قال العلامة شرنبلالي: ولا يسجد في الترك العمدة للسهو لان سجود السهو عرف جابراً للقاتل سہو او شرعاً والعمدة اقوى فلا يوجب سجود السهو عنه ولانه معتمد فيستحق التخليط بالاعادة ثم بين ضعف القول بالسجود لما ترك عمداً بصيغة التمريض بقولنا قيل..... سئل فخر الاسلام البليعي كيف يجب العمدة؟ قال ذلك سجود العذر لا سجود السهو كذا في شرح المقلسي عن الولوالجي. (امداد الفتاح شرح نور الايضاح ص ۵۱۱ مطلب في سجود العذر للعمدة في مواضع)

د مغرب او وترو قضا احتیاطاً خلور خلور رکعتہ

کولو صورت کنبی سجده سهو کول خلاف قاعده دی

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی څه بعضې خلق د نامعلومه مغرب او وترو مونځونو قضا کوی او د دریو په ځایي خلور رکعتہ ادا کوی نو آخره کنبی بعضې خلق سجده سهو کوی آیا دا سجده سهو صحیح ده؟ بینوا توجروا.

المستفتی: عبدالرحیم جلبی صوابی

الجواب: که دا سجده سهو چرته په معتمد کتاب باندې حمل نه وی نو را سجده دقصداً کیدلو په وجه خلاف قاعده ده. (۱) وهو الموفق.

(۱) قال العلامة الشرنبلالی: ولا یسجد فی الترتک العمد للسهو، لان سجود السهو عرف جابراً للفائت سهو او شرعاً والعمد اقوی فلا ینوب سجود السهو عنه ولانه متعمد فیستحق التغلیظ بالاعادة.

(امداد الفتاح شرح نورالایضاح ص ۱۱۵ مطلب فی سجود العذر للعمد)

باب صلوة المريض

د معذور د پاره د مخکښې اودس نه پس قطره نه وتلو

په صورت کنبی دغې اودس سره بل مونځ کول

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی څه د بند نه تللو راتللو وخت کنبی یا د څپوپه سر کیناستلو وخت کنبی دمتیازو قطري غورځیري، نو په دې وجه دهر مونځ دپاره نورې اودس کووم، لیکن کله کله داسې اوشی څه د یو مونځ نه بل مونځ پورې څه قطره نه اوځی. نوچه کله ماته دا یقین وی څه څه قطره نه ده. وتلې نو په دې اولنی اودس سره دبل وخت مونځ کولې شم یانه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فیض الوهاب کاکاخیل اضاخیل پایانو شهره... ۱۹۸۹/۲/۲۶.

الجواب: چه کله دا اودس کولونه پس قطره اونه اوځی نو په دې اودس سره بل مونځ کولې شي. (۱) او که ته یو نیم انچ پلنه او شپږ انچې اوږده کپړه دآله تناسل نه تاؤ کړې او یو درمیانی شان غوټه ورته ورکړې نو تاته به ډیر ارام ملاؤشی. وهو الموفق.

د بلااختیاره قهقهه کونکي امام اقتداء جائز نه ده

سوال: علمائی دین دې مسئلې باره کنبی څه فرمائی څه یو سرې د ډیر شو، خلویښتو کالونه د امامت فرائض ادا کوی. د څه مودې نه په مونځ کنبی بلا اختیاره اوبې وجه قهقهه یا ضحک راځی. نوآیادده امامت جائز دي؟ او دده د انفرادی مونځ څه حکم دي؟ بینوا توجروا.

المستفتی: جهانزیب خان گهاس منډی دی آئی خان..... ۷/شوال ۱۴۰۱ هـ.

(۱) وينقضه خروج كل خارج نجس بالفتح ويكسر منه اى من المتوضى الحى معتادا اولاً من السبيلين اولاً الى ما يظهر بالبناء للمفعول اى يلحقه ..... (بقية حاشيه به راروانه صفحه)

الجواب: بی اختیارہ قہقہہ یا ضحک کونکے معذورہ نہ دی (۱)۔ الا فی قول للشافعیہ لم یرتضی بہ الحافظ ابن حجر فی شرح البخاری (۲)۔ ددہ پسی اقتداء کول جائز نہ دی مناسب دا دی چہ داسی کس مختصر مونخ کوی چہ دشیطان غالب راتلونہ مخکبئی مخکبئی مونخ ختم وی۔ وهو الموفق.

پہ لاسو خپو د شل کس د مونخ طریقہ

سوال: علمائی دین دی مسئلے بارہ کبئی خہ فرمائی چہ دایکسیدنت پہ وجہ

(بقیہ حاشیہ) حکم التطهیر ثم المراد من السبیلین مجرد الظهور من اضافة الصفة الى الموصوف ای الظهور المجرد عن السیلان فلو نزل البول الى قصبة الذکر لا ینقض لعدم ظهوره. (ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۹۹، ۱۰۰ جلد ۱ مطلب نواقض الوضوء)

﴿۱﴾ قال العلامة عبد الرحمن الجزری: الحنفیة قالوا: القهقهة فی الصلاة تنقض الوضوء وقد وردت فی ذلك احادیث منها ما رواه الطبرانی عن ابی موسیٰ قال: بینما رسول الله ﷺ یصلی بالناس اذ دخل رجل فتردى فی حفرة كانت فی المسجد وکان فی بصره ضرر فضحک کثیر من القوم وهم فی الصلاة، فامر رسول الله ﷺ من ضحک ان یعید الوضوء وبعید الصلاة، والقهقهة هی ان یضحک بصوت یسمعه من بجواره فاذا وقع منه ذلك انتقض الوضوء ولو لم یطل زمن القهقهة، بخلاف ما اذا ضحک بصوت یسمعه هو وحده ولا یسمعه من بجواره فان وضوءه لا ینتقض بذلك بل تبطل به الصلاة وانما ینتقض الوضوء بالقهقهة اذا کان المصلی بالغاً ذکراً کان او امرأة عامداً کان او ناسياً الخ.

(الفقه علی المذاهب الاربعة ص ۸۴ جلد ۱ مبحث نواقض الوضوء)

﴿۲﴾ قال الحافظ بن حجر العسقلانی: قوله (وقال جابر) هذا التعليق وصله سعید بن منصور والدارقطنی وغيرهما وهو صحيح من قول جابر واخرجه الدارقطنی من طریق اخرى مرفوعاً لكن ضعفها والمخالف فی ذلك ابراهيم النخعی والاوزاعی والثوری وابو حنیفة واصحابه قالوا: ینقض الضحک اذا وقع داخل الصلاة لا خارجها قال ابن المنذر: اجمعوا علی انه لا ینقض خارج الصلاة، واختلفوا اذا وقع فیها فخالف من قال به القیاس الجلی وتمسکوا بحديث لا یصح وحاشا اصحاب..... (بقیہ حاشیہ پہ راروانہ صفحہ)

زما دا حال شوی چہ دنامہ نہ لاندی بالکل بی دمہ شوی یم۔ دہغہ وخت نہ دیائپ پہ ذریعی متیازی ویستلی کیڑی۔ دلاس پہ ذریعی دودی اوبہ پخپلہ خورلی خکلی نہ شم، پہ ددہ باندی ہم پخپلہ نہ شم اوریدلی۔ دمتیازو دنائی سرہ ۲۴ گھنٹی پائپ لگیدلی وی۔ او پائپ بیایہ بوتل کبئی پروت وی یو یو خاخکی سرہ بوتل کیڑی۔ نودی صورت کبئی بہ زما د مونخ خہ کیڑی۔ اوپہ کومی طریقے سرہ مونخ کووم۔ پہ وزن کبئی د والدینونہ دروند یم اوریدلو پہ وخت کبئی درے کسان لگیا وی، پہ بل چاسرہ استنجاء او اودس کول ہم دیرزیات گران کار دی تیمم ہم نہ شم کولی۔ اودا ہم وائی چہ قبلے طرف تہ دمنخ کولو بہ خہ کیڑی؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: سعید سلطان بام خیل صوابی ..... ۱۹۸۴ء/۲/۴.

الجواب: تہ بغیر اودسہ مونخ کولی شی (۱)۔ او کہ ممکن وی نو دکت خپی قبلے طرف تہ کری او یا قبلہ تہ پہ اشارے سرہ مونخ کوی (۲)۔ وهو الموفق.

(بقیہ حاشیہ) رسول الله ﷺ الذین هم خير القرون ان یضحکوا بین یدی الله تعالیٰ خلف رسول الله ﷺ انتهى، علی انهم لم یأخذوا بعموم الخبر المروی فی الضحک بل خصوه بالقهقهة. (فتح الباری شرح صحيح البخاری ص ۵۲۲ جلد ۱ باب من لم یرا الوضوء الا من المخرجین)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی: والمحصور فاقد الماء والتراب..... وكذا العاجز عنهما لمرض يؤخرها عنده وقالاً یتشبه بالمصلین وجوباً به یفتی والیه صح رجوعه ای الامام کما فی الفیض وفیه ایضاً مقطوع الیدین والرجلین اذا کان بوجهه جراحة یصلی بغیر طهارة ولا یتیمم ولا یعید علی الاصح. (الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۱۸۵ جلد ۱ مطلب فاقد الطهورین باب التیمم)

﴿۲﴾ قال العلامة الحصکفی: من تعذر علیه القيام ای کله لمرض حقیقی وحده ان یلحقه بالقیام ضرر به یفتی قبلها او فیها ای الفریضة او حکمی بان خاف زیادته او بطء برئه بقیامه او دوران رأسه او وجد لقیامه المأ شديداً او کان لو صلی قائماً سلس بوله، صلی قاعداً ولو مستنداً الی وسادة او انسان فانه یلزمه ذلك علی المختار کیف شاء علی المذهب لان المرض اسقط عنه الارکان فالهیئات اولی، وايضاً وان تعذر القعود ولو حکماً او ما مستلقياً علی ظهره ورجلاه نحو القبلة غیر انه ینصب ركبته لكرامة مد الرجل الى القبلة ويرفع رأسه یسیراً لیصیراً وجهه الیها.

(الدر المختار علی هامش ردالمحتار ص ۵۵۹، ۵۶۲ باب صلاة المريض)

باب سجود التلاوة

۱۔ لوئی کور به منقلو خصوصاً کبھی ۵ آیت ۵ تلاوت کولو حکم

سوال حضرت مولانا مفتی محمد رفیع صاحب صدر دارالافتاء دارالعلوم حقانیہ اکوڑہ خٹک السلام علیکم ورحمة اللہ وبرکاتہ! کہ یو سہری دجمن پہ دنتہ حصہ کبھی یو آیت سجده، تلاوت کری بیہم دغہ آیت دجمن پہ بھرنی یا پورتنی حصہ کبھی یا دجمن پہ صحن کبھی بیا او وائی نوپہ دہ باندی یوہ سجده تلاوت واجب دہ، لیکن چہ شرقاً غرباً خلویںستو لاسونہ یا دھغی نہ لویہ کمرہ وی یا دکشتی اوریل پہ دہہ کبھی (چلہ کلہ کشتی اود ریل دہہ خلویںست لاسونہ یا دھغی نہ زیات وی) هلته دغہ آیت سجده بار بار او وائی۔ نو دودہ سجده بہ واجب کیڑی آیا دا مسئلہ صحیح دہ؟ بینوا توجروا۔
المستفتی: اکرام الحق نشتر آباد راولپنڈی..... ۳/ جون ۱۹۷۰ء۔

الجواب: دام مسئلہ صحیح دہ۔ (صرح بہ العلامة الشامی ص ۷۲۷ و ۷۲۶، جلد ۱) لیکن دخلویںستو لاسونو حد مقرر کول دلتہ منصوص نہ دی۔ دامقدار دمنوخ کونکی مخی تہ دتیریدلو پہ مسئلہ کبھی مراد دی (۱)۔ ردالمحتار ص ۵۹۳ جلد ۱) پس پہ سجده تلاوت دور کوتی یا غت جمنات او کور فرق نشہ او کہ دیر زیات غت خانی وی لکہ شاہی مسجد نو هلته بہ متعددہ سجده واجب وی۔ (۲)۔ وهوالموفق۔

(۱) قل ابن عابدین: (قوله ومسجد صغير) هو اقل من ستين ذراعاً وقيل من اربعين ذراعاً المختار كما اشار اليه في الجواهر قهستانی۔

(ردالمختار هامش الدر المختار ص ۲۶۹ جلد ۱ باب ما يفتد الصلاة وما يكره فيها)

(۲) قال العلامة ابن عابدین رحمہ اللہ: (قوله بخلاف زوايا مسجد) ای ولو کبیر علی الاوجه وكذا البيت وفي الخانية والخلصة الا اذا كانت الدار كبيرة كدار السلطان۔

(ردالمختار هامش الدر المختار ص ۵۷۳ جلد ۱ باب سجود التلاوة)

چہ پہ تراویح کبھی آیت سجده اولولی اوسجده

اونکری نو آیا دا دمنوخ پہ سجده سرہ ادا کیڑی

سوال: علمانی دین دی مسئلہ بارہ کبھی خہ فرمائی چہ یو سہری پہ تراویح کبھی دسجده آیت اولولی اوسجده اونکری او وائی چہ درکعت دسجدو سرہ ادا شودہ نو آیا دا ادا صحیح دہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: فضل ربی بارہ شیخان..... ۱۳/ رمضان ۱۴۱۰ھ

الجواب: چہ کلہ دسجده تلاوت آیت لوستلونه پس متصل یا دودہ دری آیتونو لوستلونه پس تداخل او کری نو مشروع دی۔ (شامی، ۱)۔ وهوالموفق۔

بغیر اودسہ سجده تلاوت جائز نہ دہ

سوال: علماء دین دی مسئلہ بارہ کبھی خہ فرمائی چہ سجده تلاوت بغیر اودس نہ جائز دہ یا نہ؟ بینوا توجروا۔

المستفتی: مولوی عنایت اللہ خوارہ خیلہ سوات..... ۱۳۸۹ھ۔

(۱) وانسجدہ دی وی چہ سجده تلاوت صلا تہ دمنوخ نہ بھر لئی ادا کرلی ہم پہ منوخ کبھی بہ ادا کیڑی شی کہ منوخ گزارے مستفل سجده نہ کوی اویہ رکوع او سجده تلاوت کبھی تداخل کوی نو ہم جائز دی البتہ دی دہ نہ نیت ضروری دی دتیت نہ بغیر پہ رکوع کبھی سجده تلاوت جائز نہ وی۔ ردالمحتار کبھی دی۔ وتودی برکوع صلاة اذا كان الركوع على الفور من قراءة الحمد وان كان ركعتين (الدر المختار ص ۵۷۱ جلد ۱ باب سجود التلاوة) او ددی نہ دہم معلومہ شود چہ دآیت سجده لوستلونه پس رکوع کولو نہ دری آیتونو لوستلونه زیاتہ فاصلہ نہ وی گنی بیابہ رکوع کبھی نیت صحیح نہ دی

قال حسن بن عمار: ويجزى عنها أي عن سجدة التلاوة ركوع الصلاة ان نواها أي نوى ادائها فيه وفيه او انقطاعه بان يقرأ أكثر من آيتين بعد آية السجدة بالاجماع (مراقی الفلاح علی هامش الطحطاوی ص ۲۶۳ باب سجود التلاوة)

الجواب: سجده تلاوت بغیر اودسہ ناجائز دہ۔

قال في البدائع وأما شرائط المجواز فكل ما هو شرط جواز الصلوة من من طهارة الحدث وهي الرضوء والغسل وطهارة النجس وهي طهارة البدن والثوب ومكان السجود والقيام والقعود فهو شرط جواز السجدة لأنها جزء من اجزاء الصلوة فكانت معتبرة بسجدة الصلوة

انتهى (۱) (ص ۱۸۶ جلد ۱)

دغه شان دا شاذ مذهب دې چه دآبن عمر او امام شعبی رضی الله عنهما نه مروی دې لهذا په دې باندي عمل کول اولویه لار پریځودل نه د عقل تقاضا ده او نه د شریعت. قال العلامة العینی فی عمدة القای لم یوافق ابن عمر احد علی جواز السجود بغیر وضوء الا الشعبي ص ۵۰۹ جلد ۳، بلکه دآبن عمر رضی الله تعالی عنهما نه ددې قول معارض قول موجود دې چه هغې ته ترجیح ورکول مذهب منصور دې. قال البدر العینی فی العمدة ص ۵۰۹ جلد ۳ روی باسناد صحیح عن الیث عن نافع عن ابن عمر رضی الله عنهما قال لا یسجد الرجل الا وهو طاهر، په دې مسئله کښې د مودودی صاحب د قول هیڅ اعتبار نشته. فافهم.

ریډیو یا ټیلی ویژن په ذریعې سره د سجده تلاوت آیت اوریدل

سوال: علمائې دین دې مسئلې باره کښې څه فرمائې که یو سړې د ریډیو ټیلی ویژن په ذریعې سره د سجده آیت واورې نو په ده باندي سجده تلاوت واجب ده یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فقیر متعلم بهرت بنون رمضان المبارک ..... ۱۳۸۹ هـ.

الجواب: چونکه د ریډیو وغیره ذریعې سره عکس اوریدلې شی (۲) لهذا د

(۱) (بدائع الصنائع ص ۱۸۶ جلد ۱ فصل فی شرائط جواز السجدة)

(۲) د ریډیو ټی وی په ذریعې سره ریکارډ شوی تلاوت باندي د عدم وجوب سجده حکم اتفاقی دې البته په دې کښې اختلاف چه ددې په ذریعې سره اصل آواز اوریدلې کیږي یا عکس دې نو د اصل کیدلو په صورت کښې به پراړه راست تلاوت کیدلو په وجه به د بعضو په نزد سجده تلاوت واجب وی لیکن راجح داده چه دا اصل آواز نه دې (بقیه حاشیه به بل مخ)

ریډیو وغیره ذریعې سره د سجده تلاوت په اوریدلو سجده نه واجبیږي. بدل علیه مافی الدر المختار (۱) ولا تجب بسماعه من الصدی والطیر (هامش)

ردالمختار ص ۵۱۷ جلد ۱) وهو الموفق

په لاؤډ سپیکر د سجده آیت اوریدلو سره سجده کول پکار دی

سوال: څه فرمائې علمائې دین دې مسئلې باره کښې چه د لاؤډ سپیکر په ذریعې د سجده آیت اوریدلو سره سجده تلاوت کول پکار دی یا نه؟ ځکه چه دا آواز خود تلاوت کونکی آواز نه دې بلکه د لاؤډ سپیکر په ذریعې سره اوریدلې کیږي چه دا د آواز رسولو یوه آله ده؟ بینوا توجروا
المستفتی: عبد الله ..... ۲۴ اکتوبر ۱۹۸۳ هـ

الجواب: د لاؤډ سپیکر باره کښې اختلاف دې چه ددې په ذریعې سره اصلی آواز رسولې شی یا عکس. نو احوط سجده کول دی. (۲) البته دا اقتداء د صحت د پاره د مکان اتحاد یا اتصال د صفو نو شرط دې چه په دې مسئله صورت کښې نیشته دې. وهو الموفق.

(بقیه حاشیه د تیر مخ) د مولانا مفتی شفیع رحمته مرتب شوي رساله آلات جهیده کې شرعی احکام: کښې آله مکبر الصوت په باره کښې چه کوم تحقیقات شوي دی دهغې خلاصه داده چه د ژبې نه کیدلو والا تموج کښې په نورو ذریعو سره آواز پیدا کیدلې شی چه د څو واسطو نه تیریږي د ریډیو مشین په ذریعې (د برقی تیز رفتاری په وجه) په یو وخت اوریدلې کیږي او د نوي سائنس ماهران پخپله هم په دې کښې مختلف دی بعضې ورته اصلی آواز وائی او بعضې ورته مصنوعی وائی. بهر حال ددې تحقیقاتو په رنرا کښې راجح داده چه دا اصل آواز نه دې ځکه چه د وجوب سجده د پاره ضروری دی چه د تلاوت کولو والا ئې پخپله واورې او ژبه پرې متحرکه شی چه هغه د ریډیو او ټی وی په صورت کښې متحقق نه دې لهذا د ریډیو یا ټی وی په ذریعې سره به سجده تلاوت واجب نه وی البته دا اختلاف په وجه باندي احتیاط په سجده کولو کښې دې که تلاوت کونکې پراړه راست وی (از مرتب).

(۱) (الدر المختار علی هامش ردالمختار ص ۵۶۹ جلد ۱ باب سجود التلاوة)

(۲) د لاؤډ سپیکر په ذریعې سره چه کوم آواز کیږي په دې کښې راجح (بقیه حاشیه به بل مخ)

پہ لاؤ سپیکر باندی د سجدہ تلاوت آیت اوریدل

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ لاؤ سپیکر پہ ذریعے سرہ د سجدہ تلاوت آیت اوریدلو سرہ سجدہ واجب کیڑی یا نہ؟ بینوا توجروا المستفتی: عبد اللہ..... ۲۴/اکتوبر ۱۹۸۳ء

الجواب: پنه تولو اوریدونکو باندی به سجدہ واجب وی خکھ چہ دا بظاہر دم تکلم آواز دے خکھ چہ د آذان اوریدلو سرہ اجابت بالقدم واجب کیڑی وهو الموفق

سجدہ تلاوت آیت پہ قلا رہ وئیل بهتر دی

سوال: (۱) کہ یو سرے د سجدہ تلاوت آیت پہ اوچت آواز سرہ اووائی نویہ اوریدونکو باندی به سجدہ واجب کیڑی یا نہ؟ (۲) د سجدہ تلاوت آیت پہ اوچت آواز وئیل پکار دی یا پہ قلا رہ آواز؟ بینوا توجروا.

المستفتی: شاه اسماعیل مرزا ضلع اٹک..... ۱۵/جمادی الاول ۱۳۹۹ھ
الجواب: (۱) واجب ده. هدایه (۲) په دے کبھی توسع ده البتہ د مصلحت په طور سرہ په قلا رہ آواز وئیل بهتر دی. (۲) وهو الموفق.

(بقیه حاشیہ د تیرمخ) دامعلومیڑی چہ د ادم تکلم اصل آواز دے وجه داده چہ دے کبھی د آواز اوچتولو دپارہ ذریعے کمی استعمالیڑی او دقنی ماهرینوپه دے کبھی اختلاف دے چہ دا اصل آواز دے یا عکس لیکن اکثر ماهرینو رائے داده چہ دا بعینه دم تکلم هغه آواز دی کوه چہ دده د ربی نه اوخی د تفصیل دپارہ آلات جدیدہ کے شرعی احکام کتاب مولانا مفتی محمد شفیع صاحب اوکوری پس دے صورت کبھی سجدہ تلاوت لاؤ سپیکر په ذریعے سرہ اوریدلو سرہ واجب کیڑی (از مرتب)

(۱) قال المرغینانی: والسجدة واجبة في هذه المواضع على التالي والسماع سواء قصد سماع القرآن أو لم يقصد لقوله عليه السلام السجدة على من سمعها وعلى من تلاها وهي حقة ايجاب وهو غير مقيد بالقصد.

ایہ علی صلی فتح القدیر ص ۳۶۵، ۷۶۶ جلد ۱ باب سجود التلاوة

قال ابن عابدين الشامي: (قوله واستحسن اخفاؤها) .. (بقیه حاشیہ په راروانه صفحہ)

د عصر او فجر مونخ نہ پس سجدہ تلاوت جائز ده

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی چہ د صلاة العصر او صلاة الفجر نه پس سجدہ تلاوت جائز ده یا نه؟ بینوا توجروا.

المستفتی: محمد ازرم تبوک سعودیہ عربیہ..... ۱۷/۷/۱۴۰۱ھ
الجواب: جائز ده. (۱) وهو الموفق.

آیا په یو مجلس کبھی متعدد آیات سجدہ په

تلاوت سرہ به متعدد سجرات واجب کیڑی

سوال: علمائے دین دے مسئلے بارہ کبھی خہ فرمائی کہ یو کس په یو مجلس کبھی د سجدہ تلاوت مختلف آیتونه اولولی نویوه سجدہ به کول وی یا دهر آیت دپارہ به خان خاتنه سجدہ تلاوت ادا کول وی؟ بینوا توجروا.

المستفتی: فضل واحد پشه سالارزی باجور..... ۱۹۸۴ء/۷/۱۱
الجواب: آیتونوپه مقدار برابر سجدے کول ضروری دی. (۲) (شامی) بخلاف ما اذا كرز آية واحدة. وهو الموفق.

(بقیه حاشیہ د تیرمخ) لانه لوجهر بها لصار موجبا عليهم شيئا ربما يتكاسلون عن ادائه فيقعون في المعصية فان كانوا متهمين جهر بها بحر عن البدائع قال في المحيط بشرط ان يقع في قلبه ان لا يشق عليهم اداء السجدة فان وقع اخفاها وينبغي انه اذا لم يعلم بحالهم ان يخفيها نهر.
(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۷۶ جلد ۱ باب سجود التلاوة)

(۱) قال العلامة الحصكفي رحمه الله: لا يكره قضاء فاتة ولو وترا او سجدة تلاوة وقال ابن عابدين: (قوله وسجدة تلاوة) لوجوبها بايجابه تعالى لا يفعل العيد كما علمته فلم تكن في معنى النفل. (الدر المختار على هامش ردالمحتار ص ۲۷۶ جلد ۱ مطلب يشترط العلم بدخول الوقت)

(۲) قال العلامة ابن عابدين رحمه الله: (قوله ولو....) (بقیه حاشیہ په راروانه صفحہ)

دَ تَیِّبَ رِیْکَارِہَہ سَجْدَہ تِلَاوَت اودَ گَانُوجَانُو اوریْدَلُو حکم

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ دَ تَیِّبَ رِیْکَارِہَہ دَسَجْدَہ تِلَاوَت دَ آیت اوریْدَلُو خہ حکم دے؟ کہ پے دے سرہ سجدہ تلاوت نہ واجب کیری نو بیابگانی اوریْدَلُو لی ناجائز دی چہ داهم دہغی پے ذریعی سرہ وی کہ نہ؟ بینوا توجروا.

المستفتی: ماستر عبدالمطلب.

الجواب: دَ تَیِّبَ پے ذریعی سرہ پے تلاوت اوریْدَلُو سرہ سجدہ تلاوت نہ واجب کیری. لان المسموع عکس الصوت لا اصله. (۱). اودَ تَیِّبَ نہ گانی اوریْدَلُو جائز نہ دی. لتساوی العکس بالاصل فی المناط ویشیر الیہ حدیث کانه ینظر الیہا رواہ ابوداؤد (۲). وهو الموفق.

دَ سَجْدَہ تِلَاوَت دَ لازم کیدلو راز

سوال: علمائی دین دے مسئلے بارہ کنبے خہ فرمائی چہ پے قرآن مجید کنبے (بقیہ حاشیہ) کر رہا فی مجلسین تکررت) الاصل انه لا یتکرر الوجوب الا باحد امور ثلاثة اختلاف التلاوة او السماع او المجلس اما الاولان فالمراد بهما اختلاف المتلو والمسموع حتی لو تلا سجدات القرآن کلها او سمعها فی مجلس او مجالس وجبت کلها.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۷۳ جلد ۱ باب سجود التلاوة)

﴿۱﴾ قال العلامة الحصکفی رحمہ اللہ: لاتجب بسماعه من الصدی والطیر، قال العلامة ابن عابدين رحمہ اللہ: (قوله من الصدی) هو ما یجیبک مثل صوتک فی الجبال والصحاری ونحوهما کما فی الصحاح.

(ردالمحتار هامش الدر المختار ص ۵۶۹ باب سجود التلاوة)

﴿۲﴾ عن ابن مسعود قال قال رسول الله ﷺ لا تبأشر المرأة المرأة فتنتعها لزوجها کانه ینظر الیها متفق علیہ. (مشکوٰۃ المصابیح ۲۶۸ جلد ۱ باب النظر الی المخطوطة)

چہ دَسَجْدَہ دَ آیتونو دی پے مونخ کنبے یا دَمُونخ نہ بھر ددے پے وئیلو یا اوریْدَلُو سرہ سجدہ ولی لازمیری؟ بینوا توجروا.

المستفتی: نامعلوم.....

الجواب: پیغمبر ﷺ اوصحابہ کرامورضی اللہ عنہم اجمعین پے دے خایونو کنبے سجدہ کرے دے. نوپے دے خایونو کنبے سجدہ کول ضروری دی اودغہ شان دغی خایونو کنبے دمسلمانانو نہ عبارتاً یا اشارتاً دَسَجْدَہ کولو مطالبہ وی. (۱). فقط.

﴿۱﴾ قال العلامة ابن الهمام: ومما يدل على الوجوب ان الله تعالى وبخ من ترك السجود بقوله فما لهم لا يؤمنون واذا قرئ عليهم القرآن لا يسجدون والتوبخ لا يكون الا بترك الواجب ولان آيات السجدة كلها دالة على الوجوب السجدة اعتزل الشيطان يبكي يقول يا ويله امر ابن آدم بالسجود فسجد فله الجنة وامرت بالسجود فابيت فلي النار والاصل ان الحكيم اذا حكى عن غير الحكم كلاماً ولم يعقبه بالانكار كان دليل صحته فهذا ظاهر في الوجوب مع ان آي السجدة تفيدہ ايضاً لانه ثلاثة اقسام قسم فيه الامر الصريح به وقسم تضمن حكاية استنكاف الكفرة حيث امروا به وقسم فيه حكاية فعل الانبياء السجود وكل من الامثال والافتداء ومخالفة الكفرة واجب الا ان يدل دليل في معين على عدم لزومه لكن دلالتها فيه ظنية فكان الثابت الوجود لا الغرض والاتفاق على ان ثبوتها على المكلفين مقيد بالتلاوة لا مطلقاً فلزم كذلك.

(فتح القدير ص ۳۶۵، ۳۶۶ جلد ۱ باب سجود التلاوة)

مسائل شتی

په دې عنوان کښې هغه مسئلې جمع کړې شوې دي چه حضرت مفتي صاحب دامت برکاته ليکلي او په سه ماهي (درې مياشتي) الفريد کښې شائع شوې دي. د سه ماهي الفريد جلد ۴ شماره ۱، نه تر جلد ۵ شماره ۴ پورې مسئلې جمع کولې شي او د مسائل شتي په عنوان سره د فتاویٰ سره شامل کولې شي از مرتب

د مستوراتو په تبليغي جماعت کښې د معتبر شرطونو سره وتل مصلحت دي

سوال: د مستوراتو تبليغ سنت دي يا بدعت؟

الجواب: په موجوده زمانه کښې د مستوراتو تبليغ د پاره وتل بدعت دي، په خير القرون کښې دامعمول نه وو. په خير القرون کښې به مستورات صرف د جمات، حج او جهادي خدمت د پاره باقاعده وتلې. د تبليغ د پاره نه. البته په دې شر القرون کښې د مستوراتو باقاعده وتل بدعت سئيه نه دي بلکه مصلحت دي چه کله د اصلاح او دين تربيت اميد وي او د معتبرو شرطونو نه مخالف نه وي يعنې د خاوندانو يا محارمو رفاقت، د کورني حقوقو عدم تعطل د تعطر او زينت والا لباس نه اجتناب وي او سړو سره عدم اختلاط وي گڼې نوبيانا جائز دي. وهو الموفق.

د تبليغي جماعت د مصطلح گشت حکم

سوال: تبليغي خلق چه کوم مصطلح گشت کوي دي ته د صحابه کرام مرضي الله عنهم اجمعين کار وائي آيا دا صحيح دي؟ بينوا توجروا.

الجواب: دا گشت د تبليغي حضراتو اصطلاح ده مونږ ته د دې اباحت معلوم دي د دې د سنتيت يا استحباب اصل راته نه دي معلوم. وهو الموفق.

د يو نه زياتو بنحو په ربع يا ثمن کښې حصي

سوال: بنسخه د خاوند نه ربع (خلوزمه) يا ثمن (اتمه) حصه ميراث اخلي نو که د يوسړي دوه يا درې يا خلور بنسخي وي هغوی ته به خومره حصي ورکولې کيږي؟ بينوا توجروا.

الجواب: دا ربعي يا ثمن به په ټولو بنحو علي قدر الرؤس تقسيميږي.

كما في الهندية (ص ۲۵۰ جلد ۶) والزوجات والواحدة يشتركن في الربع والثلث وعليه الاجماع

(۱) وفي معين الحکام (ص ۲۲۳) واحدة او اكر يشتركن في ذلك (۲) وهو الموفق

د پير مونځ کول او د مريدورته شاته نه بيوزي وهل مکروه نه دي

سوال: يو پير صاحب مونځ کوي او مريد ورته د شاته نه لاس وړي پکې بيوزي وهي دا مکروه دي يا مشروع؟ بينوا توجروا.

الجواب: دا طريقه مکروه نه ده.

بدليل ما روى ابو داؤد في باب المحرم يظلل عن ام الحسن حلته قلت حججنا مع النبي ﷺ

حجة الوداع فرأيت اسامة وبلااً واحدهما اخذ بخطام ناقة النبي ﷺ والاخر رفع ثوبه يستره من

الحر حتى رمى جمرة العقبة. (۳)

(۱) (فتاویٰ عالمگيريه ص ۲۵۰ جلد ۱ الباب الثاني في ذوی الفروض قبيل الفروض

المقدرة في كتاب الله)

(۲) (لسان الحکام في معرفة الاحکام الملحة بمعين الحکام ص ۲۲۳ الفصل التاسع والعشرون)

(۳) (سنن ابی داؤد ص ۲۶۱ جلد ۱ باب في المحرم يظلل كتاب الحج)

د سجده سہونہ کیدلو پہ صورت کنبی دَمونخ اعادہ واجب دہ.

سوال: کہ یو مونخ گذارې سجده سہو اونکړی نو دَمونخ اعادہ واجب دہ یا نه؟
بینوا توجروا.

الجواب: په دې سړې باندې دَمونخ اعادہ واجب دہ. کما فی شرح التتویر علی هامش ردالمحتار ص ۳۰۶ جلد ۱ و تعداد وجوباً فی العمد والسہوان لم یسجدله وان لم یعدھا یكون فاسقاً آثمًا.

د ښځو علاج په خاوندانو باندې واجب شرعی نه دې

سوال: ښځو دپاره خوراک جامې او مکان ورکول واجب شرعی دی لیکن د هغوی علاجونه کول هم واجب شرعی دی یا نه؟ بینوا توجروا.

الجواب: په دې زمانه کنبې ښځې محبوبات جوړې شوې دی نو د هغوی دوائی کول مروت او عرفی واجب دی، واجب شرعی نه دی. په دې باندې دائمه اربعاً و اجماع دہ چه علاج واجب شرعی نه دې. کما فی الہندیہ ص ۳۵۵ جلد ۵، مرض اور مدفلم یعالج حتی مات لا یأثم کذا فی الملتقط خلافاً للمتجددین.

د مطلقه مغلظه غیر مدخول بہا بغیر دحلالي

نہ په دویم ځل د نکاح کولو عجیبہ مسئلہ

وفی المشكلات من طلق امرئته الغير المدخولة بها ثلاثاً فله ان يتزوج بها بلا تحليل واما قوله تعالى فان طلقها فلا تحل له من بعد حتى تنكح زوجاً غيره ففي حق المدخول بها (معين الحکام ص ۳۲۹) (۱) ویؤیدہ قوله تعالى الطلاق مرتان ای طلاق المرأة المدخول بها مرتان بدلیل قوله تعالى فامساک بمعروف او تسریح باحسان، لان الامساک بمعروف لا یمكن فی غیر المدخول بها، فقوله تعالى فان طلقها فلا تحل له

(۱) (لسان الحکام الملحقه بمعین الحکام ص ۳۲۹ نوع فی الخلع)

له من بعد فهو فی حق المدخول بها، لاکن ما فی المشكلات مخالف عن آثار الصحابة والتابعین رضی الله تعالیٰ عنہم.

په ختم تراویح کنبې حافظ ته رقم ورکول

سوال: حافظ چه کله په تراویح کنبې ختم اوکړی نو هغه ته پیسې ورکول جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا.

الجواب: چونکه دا رقم د تلاوت معاوضه نه دہ کوم چه ممنوع دہ، بلکه د امامت معاوضه اخستلې شي نو په ختم کنبې حافظ دپاره د پیسو اخستل ممنوع کیدل هندی مسئلہ دہ حنفی مسئلہ نه دہ.

په مونخ کنبې د سجده تلاوت آیت ونیل او په رکوع کنبې نې ادا کول

سوال: سجده تلاوت په رکوع کنبې ادا کولې شي یا نه؟ بینوا توجروا.

الجواب: سجده تلاوت دَمونخ په رکوع کنبې ادا کیدو دَمونخ نه بهر نه، وهو الرأجح کما فی البدائع (ص ۱۸۹ جلد ۱) الركوع خارج الصلاة لا یجزئه قیاساً واستحساناً لان الركوع خارج الصلاة لم یجعل قربة فلا ینوب مناب القربة.

د مسافر وطن اقامت نه هره هفتہ وطن اصلی ته دتللو مسئلہ

سوال: یو سړې چه کله دخپل ځانې نه سل کلومیتره لرې په یو ښار کنبې د علم یا ملازمت دپاره لاړ شی. اودیوې میاشتي اقامت کولو نه پس هر هفتہ خپل ځانې ته راځی نو داسې به په دې ښار کنبې قصر کوی که اتمام به کوی؟ بینوا توجروا.

الجواب: ددې سړې چه په دې ښار کنبې څومره مودې پورې رهائش وی اود پریخودلو اراده ئې نه وی نو داسې به اتمام کوی قصر به نه کوی. کما اشار الیه صاحب البحر (ص ۱۳۶ جلد ۲) بقوله بقاء الثقل، کوطن الإقامة یبقی بقاء الثقل وان اقام بموضع آخر و اشار الیه صاحب البدائع فی بیان انتقاض وطن

الاقامة بالسفر، انه اعرض عن التوطن به حيث قال (ص ۱۰۴ جلد ۱) فصار معرضاً عن التوطن به فصار ناقضاً له، او په مسئوله صورت کنبی دا اعراض موجود نه دی

د اخترونځ په اولنی رکعت کنبی چه تکبیرات هیرشی چرته به ادا کولې شی
سوال: چه کله دا اختر په اولنی رکعت تکبیرات هیرشی نو کوم ځای کنبی به ادا کولې شی؟ بینوا توجروا.

الجواب: که بعضی فاتحې یا ټولې فاتحې نه پس یادشول نو تکبیرات به او وائی او فاتحه به د اول نه اولولی او که د فاتحې او سورت نه پس یادشی نو هغه وخت به ئې تکبیرات اولولی او فاتحه دې (بیا) نه وائی
كما في الحلبي الكبير (۵۷۳) نسی التکبیر فی الاولی حتی قرء بعض الفاتحة او کلها ثم تذاکر یکبر ویعيد الفاتحة واذا تذاکر بعد ما قرء الفاتحة والسورة یکبر ولا یعيد القراءة لانها تمت وصحت بالكتاب والسنة.

پلار خوئی لره عاق کول دمیراث نه مانع نه دی

سوال: چه کله پلار دخپل ځوئی نه خفه شی او هغه عاق کړی د جائیداد نه ئې محروم کړی نو شرعاً دا ځوئی محروم کیږی یا نه؟ بینوا توجروا.

الجواب: دا ځوئی شرعاً نه محروم کیږی. دمیراث موانع څلور کارونه دی. رق، قتل، اختلاف دین او دار، او عقوق یعنی، نافرمانی د مانعاتو نه نه دی. ارث، ثابتول او ساقط کول زموږ په خوښه باندي مبنی نه ده بلکه دا جبری او غیر اختیاری څیز دی. قال الله تبارک وتعالی آباء کم وابناء کم لاتدرن ایهام اقرب لکم نفعا (۱). وقال صاحب تنقیح الفتاوی (ص ۵۴ جلد ۲) الارث جبری لایسقط بالاسقاط. که پلار خپل جائیداد خرج کوی یا ئې چاته هبه کړی نو دا عاق شوی (ځوئی) به پخپله محروم شی.

(۱) (سورة النساء پاره: ۲ رکوع: ۱۳ آیت: ۱۱)

آزاد سړي یا ښځه د تبتیدلو په صورت کنبی دمنوی قتل کول گناه کیږد ده
سوال: چه کله یو آزاد سړي او ښځه په رضامندی سره بل کلی ته او تبتی او د جینی اولیاء دوی لره قتل کړی نو شرعاً دا جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا.
الجواب: عرفاً دا غیرت دی لیکن شرعاً دا گناه کیږد ده. دا اولیاء دخپل مستحب حق تلفی په وجه باندي د حرام قطعې په جرم کنبی مبتلا کیږی. وهوالموفق.

په دشمن باندي د خود کش حملو حکم

سوال: یو مسلمان دخپل ځان پورې بم او ترې او په دشمن حمله او کړی چه د دشمن دیر زیاته تباهی اوشی. دا جائز دی یا ناجائز؟ بینوا توجروا.
الجواب: دا عرفاً جائز دی نفسانی جذبه ده خو شرعاً دا خود کشی ده. په خیر القرون کنبی دا اقدام نه دی واقع شوی. وهوالموفق.

د واده نه مخکښي د خاوند په مرکیدلو

باندي منکوحې ته ټول مهر ورکولې شی

سوال: چه کله د منکوحې خاوند د واده کولو نه مخکښي مړ شو نو منکوحې ته به څومره مهر ورکولې شی؟ بینوا توجروا.

الجواب: دې منکوحې ته به ټول مهر ورکولې شی

كما في الهندية ص ۳۰۳ جلد ۱ والمهر يتأكد باحد معان ثلاثة الدخول والخلوة الصحيحة وموت احد الزوجين، وفي الدرالمختار على صدر رد المحتار ص ۱۰۲ جلد ۲ باب المهر، ويتأكد عند وطئ او خلوة صحت من الزوج او موت احدهما.

د قربانی څرمن یا د هغې قیمت په جوماتونو یا مدرسو باندي لگول.

سوال: د قربانی څرمن یا د هغې قیمت په جوماتونو یا مدرسو باندي لگول جائز دی یا نه؟ بینوا توجروا.

الجواب: دالگول دھندی مشائحوپہ نیزد ناجائز دی۔ لسانی ہندیہ ص ۳۰۱ جلد ۵ ولایعہ بالدراہم لینفق علی نفسہ او عیالہ ولو باعہا بالدراہم یتصدق بما یعنی ددی تصدق دی او تصدق تملیک تہ وئیلی شی او دافغانی مشائخو پہ نیزدالگول جائز دی۔ کما فی الزیلعی ولو باعہا بالدراہم لیتصدق بما جاز لانہ قربۃ کالتصدق ، ہندیہ ص ۳۰۱ جلد ۵۔ یعنی دقیمت تقرب بہ کولی شی۔ او قربت دخیر کار تہ وئیلی شی اباحت وی کہ تملیک وی۔ ولم یقل لانہ تصدق ایضاً، اوجمات او مدرسہ تہ دقیم او مہتمم پہ وساطت سرہ تملیک صحیح دی۔ کما فی ہندیہ ص ۶۰ جلد ۲ ولوقال وھبت داری للمسجد واعطیتھا لہ صح ویكون تمليکاً فی شرط التسليم۔ دغہ شان حاجیان ہمیشہ پہ لاکونو ہذیبی ذبحہ کوی او پہ غوبنہ او خرمنو بانڈی اباحت کوی نہ تملیک وعلیہ التعامل۔

د جماعة النساء شرعی حیثیت او د احنافو مذهب۔

سوال: دمستوراتو جمات جائز دی یا ناجائز؟ چہ کلہ نسخہ امام وی او دصف پہ مینخ کنبی ولارہ وی؟ بینوا توجروا۔

الجواب: دمستوراتو دجماعت متعلق دحدیث ام ورقہ، حدیث عائشہ او حدیث ام سلمہ رضی اللہ عنہم نہ جواز ثابت دی۔ والیہ یمیل الشافعی واهل الحديث ومن دان دينهم خلافتنا ولما لک، اودی احادیثوتہ احنافو او موالک منسوخ وائی لیکن ناسخ ئی معلوم نہ دی۔ الا ان یراد بالنسخ ما یریدہ الامام الطحاوی فی شرح معانی الآثار ای متروک العمل، وهو وجه وجیہ، او اکثر محققین مشائخ فرمائی چہ اوس ددوی جماعت مکروہ تحریمی دی، یعنی دہغوی دظہور او کورونو دوتلو پہ وچی سرہ (چہ غالباً دمنکراتو نہ خالی نہ وی) واشیرالیہ فی حدیث عائشہ (رواد البخاری) لوادرک رسول اللہ ﷺ ما

احداث النساء لمنعهن (۱)۔ او بعضی متاخرین علماء دوقتی ضرورت پہ بناء بانڈی دمنکراتو انکار کوی لیکن دہغوی جماعت تہ جائز خلاف اولی وائی۔ ولنعم قول المشائخ المحققین۔

د مشتری بائع نہ پہ قرض کہ اضلل او بیا پہ بائع بانڈی د خرشولو مسئلہ
سوال: چہ کلہ یو مشتری دبائع نہ یو خیز پہ قرض بانڈی واخلی او دقیمت ادا کولو نہ مخکنی ئی پہ بائع بانڈی دمخکنی قیمت نہ پہ کم قیمت بانڈی خرش کری نوآیا دا جائز دی؟ بینوا توجروا۔

الجواب: دامعاملہ ناجائز دہ کما فی الہدایہ لاثراعائشہ رواہ احمد وعبدالرزاق والدارقطنی (۳۷)۔ وکما فی الہندیہ (ص ۱۲۲ جلد ۳)۔ او کہ دا اولنی مشتری ئی پہ دویم مشتری بانڈی خرش کری او دغہ مشتری ئی پہ بائع بانڈی پہ کم قیمت خرش کری نو دا جائز دی (ہندیہ ص ۱۳۲ جلد ۳) او کہ داخیزارزان شی او دآرزائی پہ و جہ ئی بائع دمخکنی قیمت نہ پہ کم سرہ واخلی نو دا ناجائز دی۔ (ہندیہ ص ۱۳۲ جلد ۳)۔

د اتقوا مواضع التهم حدیث سند

سوال: د اتقوا مواضع التهم حدیث دکوم خائی نہ ثابت دی او سند ئی خنکہ دی؟
الجواب: دا حدیث امام غزالی رحمہ اللہ پہ احیاء باب شرح عجائب القلب کنبی ذکر کری دی۔ حیث قال منع الشرع من التعرض للتهم فقال علیہ السلام اتقوا مواضع التهم، لیکن پہ تخریج عراقی کنبی دی لم اجدلہ الصلاً، اور امام سیوطی موضوعات کبیر ص ۱۶) بانڈی لیکی ہو قول عمر رضی اللہ عنہ من سلک مسلک التهم اقم۔ نو دا اثر دی مرفوع ثابت نہ دی (۲)۔

(۱) (صحیح البخاری ص ۱۲۰ جلد ۱ باب خروج النساء فی المساجد باللیل والغلس)

(۲) (روایضا رواہ الامام البخاری فی الادب المفرد فی النسخۃ القدیمۃ، وایضا رواہ صاحب

التشرف جلد ۱ ص ۹۲)

مسبوق لڑہ نہ تشہد نہ پس امام نہ سلام نہ مخکنی قیام کول

سوال: چہ کلمہ مسبوق امام سلام نہ مخکنی تشہد پورہ کولو نہ پس
نہم کوی دا جائز دی کہ ناجائز؟

الجواب: مسند ابورہ کولو نہ مخکنی قیام ناجائز دی او روستو جائز
دی کما فی المندیه (ص ۹۱ جلد ۱) وکذا اذا خاف المسبوق ان يمر الناس بين يديه
او انظر سلام الامام قام الى قضاء ما سبق قبل فراغه كذا في الوجيز للكردي، ولو
قام في غيرها (اي المواضع المارة) قدر التشهد صح ويكره تحريماً، وان قام قبل ان
يقعد قدر التشهد لم يجز.

امام دریم رکعت د پاره او دریدلو نہ پس د مقتدی تشہد پورہ کول

سوال: چہ کلمہ دمقتدی تشہد پورہ کولو نہ مخکنی امام دریم رکعت تہ
و دریم رکعت سلام و ابروی نو مقتدی بہ تشہد پورہ کوی یا نہ؟

الجواب: مقتدی بہ تشہد پورہ کوی او امام نہ کول ہم کافی دی. کما فی
المندیه (ص ۹۰ جلد ۱) فاختار ان يتم التشهد كذا في الغياثية وان لم يتم اجزاءه.

د فرانسو او سنتونه پس دعا کول د فعل رسول صلی اللہ علیہ وسلم نہ ثابت نہ دی
سوال: د کومو فرضونہ پس چہ سنت وی دہغی نہ پس یا مخکنی دعا کول د
فعل رسول صلی اللہ علیہ وسلم نہ ثابت دی یا نہ؟

الجواب: داسی مونخونو کنی چہ دہغی نہ پس سنت وی دعا کول د فعل
رسول نہ ثابت نہ دی نہ دستونہ پس او نہ دستونہ مخکنی. د احادیثو بیخ
تہ رسیدل د فقہاء مجتہدینو کار دی د اہل ظاہرو او دہغوی دہم مسلکو
کار نہ دی و هو الموفق

د یو کس چاتہ د ٲولو حقوقو معاف کولو

سرد د نامعلومہ حقوقو د معاف کولو مسئلہ

سوال: کہ یو سړی چاتہ او وائی چہ ماتہ تہ خپل ٲولو حقوق معاف کړي دی نو

پہ دی سرد داسی حقوق ہم معاف کیږی چہ دہغی دی سړی تہ علم نہ وی؟
الجواب: د امام ابو یوسف رحمہ اللہ پہ نیز داسی حقوق ہم معاف کیږی او ہم دا قول
مفتی بہ دی (شرح فقہ الاکبر ملا علی قاری ص ۱۲۷).

د مردای چرکي اکو انډی او د مرداری چیلن پښ حلال دی

سوال: د مرداری چرکی نہ چہ کومی انډی رااوخی او د مرداری چیلن نہ چہ
کوم پښ حاصل شوي وی ہغہ حلال دی یا حرام؟
الجواب: دا انډی او پښ حلال دی ہندیہ ص ۲۳۹ جلد ۵ (۱).

د ذکر پہ وخت کنی د اسم ذات تکرار مشروع دی

سوال: د اسم ذات تکرار مشروع دی یا مکروہ؟

الجواب: د اسم ذات تکرار مشروع دی بہ احادیثو کنی د اسم ذات
تکرار راغلی دی کما فی روایۃ البخاری (ص ۴۰۸ جلد ۱) قال من يمنع منی
فقال الله الله ثلاثا وکما فی روایۃ مسلم (ص ۸۴ جلد ۱) لا تقوم الساعة حتی
لا يقال فی الارض الله الله (مشکوٰۃ ص ۴۸۰) وکذا فی الطبرانی الصغير وغيره،
او د اہل لسان پہ نیز دا د حذف پہ وجہی سرد جملہ وی.

پہ طلب العلم فريضة علی کل مسلم حديث کنی د مسئلہ لفظ ثبوت

سوال: طلب العلم فريضة علی کل مسلم و مسئلہ د احديث د کوم خئي نہ ثابت دی؟

الجواب: د احديث نصیر بن محمد بن ابراهيم سمرقندی پہ بستان العارفين
ص ۳ کنی ذکر کړي دی

(۱) وفي المندیه المسئلة اذا خرجت من دوحه مية اکت وکذا البدن الخارج من ضرع لشاة

المندیه کد فی نسخہ

(فتاویٰ غلامگیريہ ص ۳۳۹ جلد ۵ الباب الحادی عشر فی الکراهة فی الاکل)

عن ابی روق عن علی بن ابی طالب ان النبی ﷺ قال لی طلب العلم فریضة
 علی کل مسلم ومسلمة وفی خبر آخر اطلبوا العلم ولو بالصین فان طلب العلم
 فریضة علی کل مسلم ومسلمة، اوپہ مرقات (ص ۲۸۴ جلد ۱)، کنہی
 دی ومسلمة کما فی روایة.

د یو شیخ نہ د بیعت پہ صورت کنہی دبل شیخ نہ بیعت کول

سوال: کہ یوسری دیو شیخ نہ بیعت او کری نو دبل شیخ نہ بیعت کولی شی یا نہ؟
 الجواب: کولی شی کما فی تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ (ص ۳۶۹ جلد ۲) رجل من
 الصوفیة اخذ العهد علی رجل ثم اختار الرجل شیخا آخر واخذ علیه العهد فهل
 العهد الاول لازم ام الثاني، الجواب: لا یلزمه العهد الاول ولا الثاني ولا اصل
 لذلك. اهل فن چه کوم قیدونه ذکر کری دی هغه دمصلحت پہ طور دی.

پہ دسترخوان باندي ټول قسمونه په یو ځای کینودل بهتر دی

سوال: په دسترخوان باندي ټول خیزونه دخوراک په یو ځای کینودې کیږی
 یا یوبل پسې؟
 الجواب: ټول هرڅه په یو ځای کینودل بهتر دی. دسلفو او عربوهم دا طریقہ وه
 او دیوبل پسې کینودل درو میانو معمول دی. کما فی تنقیح الفتاویٰ الحامدیہ
 (ص ۳۵۹ جلد ۲)، ۱.

د سرنه گیر چاپیره عمامه تاوول او د مینځ خالی پریخودلو حکم

سوال: که یو مونځ گذاري عمامه دسرنه گیر چاپیره او تری او مینځ خالی
 پریږدی نو په مونځ کنہی داسې جائز دی یا نه؟

(۱) قال العلامة محمد امین: كانت سنة السلف ان يقدموا جملة الالوان دفعة لياكل كل ما
 يشتهي، فثبت بهذا ان تقديم الالوان جملة من سنة السلف كما هو عادة العرب وما يفعله الاروام
 من تقديم الالوان واحداً بعد واحد الخ، (الفتاویٰ تنقیح الحامدیہ ص ۳۵۹ جلد ۲ مسائل شتی)

الجواب: دا اعتجاردی او د حدیث پہ بناء مکروه ده. کما فی الطحطاوی (ص
 ۲۸۴) فقلوه وترک وسطه مکشوفاً والمراد انه مکشوف عن العمامة
 لامشکوف اصلاً.

په پخوانی مقبره باندي د زراعت او تعمير حکم

سوال: په پخوانی مقبره باندي زراعت او تعمير جائز دی یا نه؟

الجواب: په پخوانی مقبره باندي زراعت او تعمير کول جائز دی. کما فی
 الدر المختار علی هامش رد المختار ص ۶۲ جلد ۱، کما جاز زرعه والبناء علیه اذ ابلی
 وصارت راباً.

په میراث کنہی د وارث مری طرفته په دوه نسبتونو سره کیدل

سوال: چه کله مری ته یو وارث په دوه نسبتو سره منسوب وی نو د هغې څه
 کیفیت دی؟

الجواب: که په دې نسبتونو کنہی یو دبل دپاره حاجب نه وی نو په دواړو
 نسبتونو سره به میراث اخلی گڼي نو صرف د حاجب په نسبت سره به میراث اخلی.
 کما فی البزازیہ علی هامش الهندیہ (ص ۴۷۲ جلد ۶) من یدلی الی المیت بنسب
 ان کان احدهما لا یحجب الاخر ورث بهما جميعاً وان کان یحجب ورث
 بالحاجب، قلت کما اذا تزوجت ببن عمها فانه یرث عنها النصف بالفرضية
 والباقي بالعصوبة.

د چیندخ د متیازو حکم

سوال: د چیندخ متیازي پاکي دی یا نه؟

الجواب: کوم چیندخ چه بحری دریایی وی د هغه متیازي بذات خود ناپاکي
 دی لیکن د مجبوری په وجه به دا اوبه ناپاکي نه وی او کوم چیندخ چه

داوچی وی ہفتہ بدھ نہ کی نہ وی لیکن کرم کنبی جہ وینہ وی ہفتہ بہ
نہ کی وی کما بدل علیہ مافی ردالمختار باب المیاء (۱).

د دریابی او اوچی د مار د پاکی او ناپاکی حکم

سوال: دریابی او اوچی والا مار چہ کله په اوبو کنبی مړ شی نو دا وبه پاکی
دی یا ناپاکی؟

الجواب: دریابی مار اوبه پاکی دی او داوچی والا کنبی که چرته وینہ وی نو
ناپاکی دی گنې نو پاکی دی (ردالمحتار)

په اوبو کنبی د چرمخکي په مړه کیدلو سره د اوبو حکم

سوال: که چرمخکي په اوبو کنبی مړه شی نو اوبه پاکی دی یا ناپاکی؟

الجواب: په چرمخکي کنبی چونکه وینہ نشته نو د قواعدو په رنرا کنبی دا
اوبه پاکی دی (۲).

د اختر د مونیخ نه پس د مصافحي حکم

سوال: د اختر د مونیخ نه پس مصافحه کول جائز دی یا ناجائز؟

الجواب: د اختر د مونیخ نه پس د مصافحي متعلق بعضي علماء فرمائی
چہ لا باس به او بعض وائی چہ جائز ده او بعضي فرمائی چہ مکروه ده،
او بعضي فرمائی:

(۱) قال ابن عابدين: (قوله فيفسد في الاصح) وعليه فما جزم به في الهداية من عدم الافساد
لصفدع البري وصححه في السراج محمول على ما لادم له سائل كما في البحر. (ردالمختار هامش
در المختار ص ۱۳۶ جلد ۱ باب المیاء مطلب حکم سائر المانعات کالماء في الاصح)

(۲) قال الحصكفي: وان مات فيه اى الماء غير دموى كزنبور وعقرب وبق اى بعوض، قال ابن
عابدين: (قوله غير دموى) المراد ما لادم له سائل لما في القمستان ان المعتبر عدم السيلان لا عدم
له حتى لو وجد حيوان له دم جامد لا ينجم القول وكذا دم القملة والبرغوث فانه غير سائل.

المختار هامش الدر المختار ص ۱۳۵ جلد ۱ باب المیاء

بدعة مكروهة كما في ردالمختار (ص ۵۵۷ جلد ۱) قوله والتهنئة وانما قال ذلك
لانه لم يحفظ فيها شئ عن ابي حنيفة واصحابه وذكر في القنية انه لم ينقل عن
اصحابنا كراهة وعن مالك انه كرهها وعن الاوزاعي انها بدعة وقال المحقق ابن
امير الحاج بل الاشبه انها جائزة مستحبة في الجملة ثم ساق آثارا باسانيد صحيحة
عن الصحابة في فعل ذلك ثم ذلك والمتعامل في البلاد الشامية والمصرية عيد
مبارك عليك ونحوه الخ،

نو ددي اختلاف په وجه په ديکنبی تشدد (سختی) مناسب نه ده.

د غاښ د کولو يا ورته د گور (تویي)

اچولو په صورت کنبی د غسل حکم

سوال: په غاښ د سوری کیدلو په وجه باندي دمصالحي نه ډک کړی یا ورته
گور واچوی نو د غسل په وخت به څه حکم وی؟

الجواب: د غسل په وخت کنبی دا ډکوالی او گور په لرې کولو کنبی ښکاره
حرج (گرانی) ده لهذا دا لرې کول معاف دی. ویویده ما رواه احمد في مسنده ان
عثمان بن عفان ضبب اسنانه بذهب (۱).

په یوه ورځ کنبی سحر او ماښام میاشت لیدل

سوال: آیا هم په یوه ورځ کنبی سحر او ماښام میاشت لیدلې کیدې شی؟

الجواب: (شریعت والو په نیز دا کیدلې شی. خلافاً للحکماء. او د شیخینو په
نیز دامیاشت د آئنده شپې وی.

كما في رد المختار ص ۳۹۲ جلد ۲ اما اذا رؤى يوم التاسع

(۱) قال الحصكفي: ولا يشد سند المتحرك بذهب بل بفضة وجوزها محمد. قال ابن عابدين: اى
جوز الذهب والفضة اى جوز الشد بمسا واما ابو يوسف فقبل معه وقيل مع الامام. (ردالمختار
مع رد المختار ص ۲۵۵ جلد ۱ كتاب الحظر والاباحة)

والعشرين قبل الشمس ثم روى ليلة الثلاثين بعد الغروب وشهدت بينة شرعية بذلك فان الحاكم يحكم برؤيته ليلا كما هو نص الحديث ولا يلتفت الى قول المنجمين انه لا تمكن رؤيته صباحا ثم مساء في يوم واحد (قبيل مطلب في اختلاف المطالع) وفي البدائع (ص ۸۲ جلد ۲) والاصل عندهما انه لا يعتبر في رؤية الهلال قبل الزوال ولا بعده وانما العبرة لرؤيته قبل غروب الشمس.

د پاکستانیانو د پاره د سعودی عرب په رویت هلال باندي اعتماد کول

سوال: که پاکستانی رویت هلال کمیته د سعودی عرب په رویت هلال کمیته اعتماد اوکړی او درمضان او اختر حکم په هغې ورکړی نو آیا دا جائز دی؟
الجواب: چونکه سعودی عرب د پاکستان نه بلد بعید دی نو د راجح قول په بناء باندي دا اعتماد صحیح نه دی.

قال صاحب البدائع ص ۸۳ جلد ۲ هذا (ای قضاء صوم يوم) اذا كانت المسافة بين البلدين قريبة لا تختلف فيها المطالع فاما اذا كانت بعيدة فلا يلزم حد البلدين حكم الآخر لان مطالع البلاد عند المسافة الفاحشة تختلف فيعتبر اهل كل بلد مطالع بلدهم دون البلد الآخر، قلت وعند العمل على موافقة عرب يلزم فوات التراويح في الليلة الاولى وارتكاب التراويح في ليلة العيد.

د حافظ یو خل ختم کولو نه پس دوباره ختم کول

چه کوم حافظ یو قوم ته په تراویح کښې ختم اوکړی نو بل قوم ته په ختم کولې شی یا نه؟

ب: ختم کولې شی روى بعض اهل العلم عن كثر الفتاوى رجل ام قوما تراويح وختم فيها ثم ام قوما آخرين له ثواب الفضيلة ولهم ثواب الختم.

عنه الفتاوى ص ۲۲۴ جلد ۱ عن خزانه الروايات

په سفر کښې به د ویرې په وخت کښې ستر راتبه

پریخودلې شی او د قرار په وخت کښې به ادا کولې شی

سوال: د تبلیغی جماعت یو حنفی سړې وائی چه په سفر کښې ستر راتبه نیشته، ایاداصحیح دی؟

الجواب: داسې د فقه حنفی او نورو حدیثونو نه بې خبره ده. په سفر کښې به د ویرې په وخت کښې سنت پریخودی کيږی او د قرار په وخت کښې به ادا کيږی. کما فی الهندیه: والمختار انه لا یاتی بها فی حال الخوف ویاتی بها فی حال القرار والامن هکذا فی الوجیز للکردری، (هنديہ ص ۱۳۹ جلد ۱)

او د ابوداؤد شریف په لیلة التعریس والا حدیث کښې دی. قال رسول الله ﷺ من كان منكم يركع ركعتي الفجر فليركعهما فقام من كان يركعهما ومن لم يركعهما فركعهما. (باب في من نام عن صلاة او نسيها ص ۷۰ جلد ۱)

او د ترمذی په ابواب السفر کښې دی عن ابن عمر صليت مع النبي ﷺ في الحضر والسفر فصليت معه في الحضر الظهر اربعاً وبعدها ركعتين وصليت معه في السفر الظهر ركعتين وبعدها ركعتين (ص ۷۲ جلد ۱)

په تبلیغی جماعت کښې چه کله عرب یا اهل حدیث حی نو د پرخلې داسې واقعات واقع کيږی. داعوام د فقهائې احناف نه بد گمانه کوی.

د مشتری د ثمن ورکولو نه مخکښې په باع

باندي په کم ثمن خرڅول جائز نه دی

سوال: چه کله یو سړې د دوکاندار نه یو خیز واخلي او بیایې په دغه دوکاندار په لږ قیمت خرڅ کړی دا جائز دی یا ناجائز دی؟

الجواب: د مشتری ئې د ثمن ورکولو نه مخکښې په کم ثمن باندي په دې باع نشی خرڅولې. کما فی الهدایه ص ۵۷ جلد ۳ ومن اشترى جارية بالف درهم حالة

اونسینہ فقبضتها ثم باعها من البائع بخمس مائة قبل ان ينقد الثمن لا يجوز البيع لقول عائشة لتلك المرأة وقد باعت بست مائة بعد ما اشترت بثمان مائة بئس ما شربت واشترت رواه احمد وعبد الرزاق والدارقطني، فليراجع الى الدراية والزيلعي، البته دشمن دقبض كولونه پس په کم ثمن سره خرخول جائز دی.
(کما فی المندیہ ص ۱۳۲ جلد ۳).

پکن (شوا بغیر آواز نه) چه بدبونی پکنی نه وی اودس ماتونکی ده یانه؟

سوال: یوسری وائی چه دکومی پسکی سره بدبونی نه وی نوهغه اودس ماتونکی نه ده دا دمعدی نه نه راخی. داددیر دحلقي پیداوار دی آیا دا صحیح ده؟

الجواب: په دی سره اودس ختمیری په حدیث کنبی دی. لا وضوء الامن صوت او ریح، رواه الترمذی ای حتی یثیق الحدث کما فی المعالم، وفي الخلاصة مناط النقض العلم بكونه من الاعلى فلا نقض مع الاشتباه، فمن كان اطروشا ای اصم او اخشم ای لا یجد الريح فینقض طهارته اذا تیقن وقوع الحدث منه.

د تعزیت د پاره د مستوراتو جمع کیدل او کیناستل ممنوع دی

سوال: دمیری دتعزیت دپاره سړی خو جمع کیږی خو آیا دتعزیت دپاره زنانه هم جمع کیدلې شی؟

الجواب: دزنانو دپاره تعزیت ته جمع کیدل او کیناستل منع دی. کما فی ردالمختار ص ۶۰۴ جلد ۱ الجلوس فی المصیة ثلاثة ايام للرجال جاءت الرخصة فيه لا تجلس النساء قطعا.

د علاج په ذریعه د حیض جاری کول یا بندول ممنوع نه دی

سوال: که مريضه (پی وړ کونکې بنځه) دعدت پوره کولو دپاره په علاج او دوائی سره حیض جاری کړی یا روژه داره او احرام والا زنانه د روژې او طواف دپاره حیض بند کړی نو دا جائز دی یا نه؟

الجواب: ردالمختار ص ۲۰۲ جلد ۲ باب العدة کنبی دی. قال فی السراج يستل بعض المشايخ عن المراجعة اذا لم ترحيضها فعالجته حتى ردت صفرة في ايام الحيض قال هو حيض تنقضي به العدة، چه كله حيض جاری کول په علاج او دوائی سره جائز دی نو بندول ئې هم ممنوع نه دی

د استمناء بالكف حکم

سوال: استمناء بالكف جائز دی یا ناجائز؟

الجواب: استمناء دتسکین شهوت یعنی شهوت دآرام ورکولو دپاره معاف دی او د استجلاب شهوت یعنی دشهوت راوستلو دپاره منع دی. کما فی ردالمختار ص ۳۹۹ جلد ۲.

د نابالغه په قتل عمد کنبی په نابالغه باندي قصاص نشته دیت واجب دي

سوال: که یو نابالغه یو نابالغ عمداً قتل کړی نو دیکنبی قصاص واجب دي یا نه؟

الجواب: په دي کنبی قصاص نشته دیت واجب دي. کما فی المندیہ ص ۳ جلد ۶ ولا قصاص فيما بين الصبيان وعمد الصبي وخطاه سواء عندنا حتى تجب الدية في الحالين في ماله في قتل العمد.

د معتوه یا لیونی والدینو لږه قتل کول د میراث نه مانع نه دی

سوال: چه معتوه یا مجنون پلار قتل کړی نو په دي کنبی د میراث نه محرومیدل شته یا نه؟

الجواب: په دي کنبی کفارده او د میراث نه محروم کیدل نشته کما فی نسویر الابصار علی ردالمختار ص ۵۸۶ جلد ۶ وعمد البصبي والمجنون خطا لا كفارة ولا حرمان ارث.

د شینل کمپنی د کاروبار شرعی حیثیت

سوال: د شینل کمپنی د کاروبار شرعی حیثیت څه دی؟ جائز دی یا ناجائز؟

الجواب: په دې کاروبار کېنې نه سود شته او نه رشوت. په دې کېنې تجارت دی او د تجارت زیاتولو کامیابه طریقه ده. البته په دې کېنې چه اخستونکي ته د قرضې ورکولو کوم رعایت ورکړې شوي دي په هغې کېنې نیټه نامعلومه ده چه دا فایسدونکې ده. (۱)

(۱) د شینل کمپنی د کاروبار په طریقه کارباندې مشتمله رساله مطالعه کولو نه پس د عدم جواز ټولې فتاوی مواملا حظه کړې نو معلومه شوه چه مستفتی حضراتو د خپل فهم مطابق سوالونه کړي دي او بیا هم په دغې بنیاد باندې عدم جواز فتوی ورکړې شوي دي. بهر حال د کمپنۍ د دستور العمل رسالې مطابق لاندېنې تحقیق پیش کولې شی او دا جواب به تر هغې وخته پورې وی ترڅو چه د کمپنۍ کاروبار د دې رسالې مطابق وی.

(۲) د کمپنۍ د طرف نه په شائع شوي دستور العمل باندې د غور کولو نه معلومېږي چه کمپنۍ مشین خرڅوي او بیع برابر کړي شی. بیا که یو کس د کمپنۍ د سټري بیوټر (تقسیم کولو والا ممبر) جوړیدل غواړي نو جوړیدلې شی. د دستور په صفحه ۳ باندې ئې لیکلې دي. (۱) د پروډکټ سامان اخستلو نه پس او د سټري بیوټر شپ کار د ملاویدلو نه پس یو سړي مخکېنې تللې شی. (۲) د سټري بیوټر صرف د کمپنۍ په مقرر شوي قیمت باندې سامان اخستلې شی. د مقرر قیمت نه کم یا زیات باندې ئې نشي اخستلې. (۳) که د سټري بیوټر او غواړي نو سامان د خرڅولو نه پس په اووه (۷) ورځو کېنې دننه به خپلې (Direct up line) مشورې او رضامندی سر کمپنۍ ته واپس کولې شی. (۴) د کمپنۍ ذمه داری ده. چه هغه پروډکټ په صحیح حالت کېنې او مکمل مهیا کړي او د خرڅولو نه پس ورته خدمات هم حاصل کړي.

د کمپنۍ د دې طریقه نه معلومه شوه که یو سړي مشین واخلی نو په هغه باندې دا لازم نه دی چه خامخابه بل خریدار هم راوړي. بلکه که یو سړي د سټري بیوټر جوړیدل غواړي او د کمپنۍ ممبر جوړ شي او کار کول غواړي نو هغه ته به بونس ملاویرې گنې نه به ملاویرې ورته نوچه کله دا شرطونه ضروري نه دي لکه چه د دې د عبارتونو نه واضحه ده او د کمال عقد نه پس د سټري بیوټر جوړیدلو په صورت کېنې شرائط هم کیښودلې شی نو دا بیع دپاره ضروروالا نه دی. قال التمراشي: ولا یبع بشرط لا یقتضیه (باقی حاشیه په راروانه صفحه)

(بقیه حاشیه) العقد ولا یلائمه وفيه نفع لاحدهما او المبیع (تنویر الابصار علی صدر رد المختار ص ۸۵ جلد ۵ باب بیع الفاسد) پس د دې بیع د عدم جواز هیڅ وجه نشته، وې هندیه: واما حکم المبیع فنبوت الملك فی المبیع للمشتري و فی الثمن للبائع اذا کان المبیع بائناً (هنديہ ص ۳ ج ۳)

(۲) هر کاروباري د خپل کاروبار دپاره یو طریقه کار او انتظامی امور جوړوي. ترڅو چه په هغې کېنې یوه خبره د شریعت خلاف نه وی نو په هغې کېنې به د عدم جواز فتوی نشي ورکولې ټولو ادارو ته اجازت دي چه خپل سامان په عام مارکیټ کېنې یا د ایجنټانو په ذریعه خرڅ کړي. په فقه السنه کېنې دي. لان للمالك ان ینصرف فی ملکه کیف یشاء مالم یستلزم ذالك التصرف محرماً مما ورد الشرع بتحريمه (فقه السنه ص ۲۹۰ جلد ۳) د البشري لاریاب الفتوی په فصل فی الافتاء فی الحوادث الجديده کېنې دي. وبالجملة ان الاصل فی تشریعها التخریج من النصوص ویکفی فی ابحاثها عدم تعارضها بالنصوص (البشري ص ۴۸) او امام شاه ولی الله په عقد الجید کېنې فرمائي: وفي عمدة الاحکام من کشف البزدوی يستحب للمفتی الاخذ بالرخص تیسراً علی العوام مثل التوضی بماء الحمام والصلاة فی الاماکن الطاهرة بدون المصلی.... وینبغي للمفتی ان یأخذ بالایسر فی حق غیره خصوصاً فی حق الضعفاء لقوله عليه السلام لابی موسی الاشعري ومعاذ حین بعثهما الی الیمن یسرا ولا تعسرا (عقد الجید ص ۷۳، ۷۴)

(۳) د کمپنۍ په دستور سره چه کوم خیزمخي ته راځي په هغې کېنې ظاهري طور سره د ناجائزه قرض څه صورت په نظر نه راځي. البته چه مشتری کوم لږ قیمت ورکوي او باقی د هغه په ذمه قرض وی نو دا یو صورت دي. لیکن زبانی طور سره د ایجنټانو نه معلوم شو او د دستور نه هم معلومېږي چه د کمپنۍ د طرف نه دا شرط نه دي چه خامخابه ته ممبران جوړوي. بلکه د سټري بیوټر جوړیدلو په صورت کېنې کمپنۍ خپل د اقرض په بونس کېنې پوره کوي. او بنده د بعضې ممبرانو نه زبانی طور د اهم معلومه کړه که بالفرض داممبر نور کار نه کوي او نور ممبران نه پیدا کوي نو بیا کمپنۍ د اقرض څنگه وصول کوي نو هغوی او وئیل چه د کمپنۍ د طرف نه یو کال پورې د اقرض دده په ذمه باندې وی او د کال تیریدلو نه پس کمپنۍ دا رقم معاف کوي. د بونس متعلق معلومات د پروډکټ اصل قیمت وغیره په دستور کېنې دي طریقه باندې بیان کړې شوي دي.

د پروډکټ ټول قیمت: ۹۹۸۰/۰۰ روپي، کسټم ډیوټي: ۱۹۸۰/۰۰ روپي

بنیادی د سټري بیوټر BDA رقم: ۸۰۰۰/۰۰ روپي لاگت او د کمپنۍ منافع: ۴۵ فیصد، د سټري بیوټر دپاره: ۵۵ فیصد. بس دلته چه د سټري بیوټر کوم (باقی حاشیه په راروانه صفحه)

(بقیہ حاشیہ) مشین خرخری نو کمپنی دہغہ دہونس نہ خپل قرض پوره کوی نوچه کوم اولنې بونس ملاویږی هغه په قرضه کښې حسابیږی او د قرضې ختمیدلو ته پس خپل بونس باقاعده طریقې وصول کوی لهذا دا نفع زائد علی القرض نه ده چه په کل قرض جرنفعاً کښې داخل شی بلکه باقاعده په قرضه کښې حسابیږی او د خد ماتو په صله کښې بونس ملاویږی.

(۴) د دستور نه دا معلومیږی چه نه په دې کښې رشوت شته اونه جواری د دستور په ص ۴ کښې دې چه که د ستری بیوټر غواری نو پرو د کټ د اخستلو نه پس په اوو (۷) ورځو کښې دننه د خپلې مشورې او رمضامندی (direct upline) سره کمپنی ته واپس کولې شی او بیا آئنده درې میاشتو پورې د ستری بیوټر نشی جوړیدلې د دینه علاوه د دستور نه د احم معلومه شوه چه د ستری بیوټر جوړیدل ددې مشتری خوښه ده که کار کول غواری نو بونس به ورته ملاویږی او کار کول نه غواری نو په دې باندې څه پابندی نشته او د دستور په ص ۳ کښې دی چه د ستری بیوټر صرف د کمپنی په مقرر شوي قیمت باندې پرو د کټ خرڅولې شی د مقرر قیمت نه کم یا په زیات باندې ئې نشی خرڅولې انتهی.

پس د پرو د کټ خپل مقرر قیمت دې اویع د مشتری اوبائع په خوښه باندې منعقد کیږی علامه ابن نجیم رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: (قوله هو مبادلة المال بالمال بالراضی) وفي فتح القدير بانه اذا فقد الرضا لا يسمى في اللغة بيعاً بل غصباً ولو اعطاه شيئاً آخر مكانه وعرفه في البدائع بانه مبادلة شيء مرغوب فيه بشئ مرغوب فيه وذلك قد يكون بالقول وقد يكون بالفعل فالاول الاجاب والقبول والشان التعاطي (بحر الرائق ص ۲۵۷ جلد ۵) د دینه علاوه خبره داده چه د امشین په عام بازار کښې ارزان ملاویږی او د بعضې استفتاگانو نه معلومیږی چه د امشین په عام بازارو نو کښې نه ملاویږی بهر حال کمپنی زیات قیمت اخلی نو په دې کښې هم څه قباحت نشته په فتاویٰ حقانیه کښې دی: ملخصاً، شریعت مقدسه په تجارت کښې د مال په منافعو کښې څه خاص حد نه دې مقرر کړی دا د دواړو عاقدینو خپل مینځنی معامله ده څنگه چه جوړه شوه هغه شان جائزه ده لانه مبادلة المال بالمال بالرضا (در الاحکام) (فتاویٰ حقانیه ص ۱۰۸ جلد ۶) نو د دې گران قیمت په وجه دې باندې د رشوت تعریف صادق نه راځی په منهاج السنن کښې دی:

رشوة الوصوله الى الحاجة بالمصانفة.... فالراشي من يعطى الذي يعينه على الباطل والمرتشى الاخذ والرائش الذي يسعى بينهما يستزید لهذا ويستقص لهذا الخ (منهاج السنن شرح جامع السنن ص ۷۰ جلد ۵) د جواری معنی هم په دې کښې نیشته ځکه چه کمپنی مخکښې د امشین په دغه معین ان قیمت باندې خرخری بیا که چرته مشتری د ستری (باقی حاشیه په راروانه صفحه)

(بقیہ حاشیه) بیوټر جوړیږی نو کمپنی د خپلو اصولو مطابق هغه ته بونس ورکوی او که د کمپنی سره کار نه کوی نو هغه ته هیڅ نه ملاویږی او هغه گران قیمت ددې مشین ثمن وو لهذا د رقم ضائع کیدلو د لته هډو څه خطر نه معلومیږی د دستور العمل په صفحه ۳ کښې دی د پرو د کټ اخستلو نه پس او د ستری بیوټر شپ کار د ملاویدلو نه پس یو سړی مخکښې ترقی کولې شی د ستری بیوټری د کمپنی پرو د کټ د نیت په ذریعې سره خرڅول نوې دوستانو د (Xl) کیږی نه متعارف کول او د بونس نه لطف اندوز کیدل دی.

(۵) د کمپنی د جوړ کړې شوو اصولو نه معلومیږی چه څوک ممبر جوړشی هغه به نور دوه کسان د مشین اخستلو دپاره تیار کړی بیا به مخکښې دا دوه کسان نور دوه تیار کړی او د اتول ممبران به د خپل نیت خورولو دپاره باقاعده کار کوی یعنی ا اولنې ممبر به هم په دې کښې اولگی چه د خپل ځان نه لاندې دوه ممبرانو دپاره به نور ممبران پیدا کړی گڼی نو دده بونس به په خپل ځانې ولاړ وی یعنی دا اولنې ممبر چه دې دې به په قلاړه نه کینی بلکه د خپلو دوه ممبرانو دپاره به نور دوه دوه ممبران پیدا کول وی گڼی که ددې اولنې ممبر په نیت کښې په دوه ممبرانو کښې یو ممبر داسې راغې چه د خپل ځان دپاره اخستونکی پیدا نه کړی نو بیا به ددې حد پورې دغې سابقه ممبرانو ته بونس ملاویږی چه د زیات بونس حقدار نه دی لهذا ده دپاره د خپل بیسک نیت د اؤن لائن پوره نگرانی او دهغې دپاره افراد تیارول مستقل ذمه داری ده لکه چه د دستور د ص ۱۲، ۱۳ نه ظاهر ده د ایدوانس د ستری بیوټر جوړیدلو نه پس به ته د خپل بیسک نیت د اؤن لائن ته قراموش کوی ته د خپل بیسک نیت په دوه مختلفو ځانله لائنو کښې دوه ایدوانس د ستری بیوټر ضرور جوړ کړه په دې وجه ضروری ده چه ته په خپل بیسک یونټ باندې پوره توجه اوساتی (مختصراً)

د کمپنی ددې اصولو نه چه تفصیلی دی معلومیږی چه دده نیت کښې څومره ممبران جوړیږی نو په دې کښې هر یو د بل دپاره د ممبر جوړولو او کمپنی دپاره د گهاک (خریدار) په جوړولو کښې معاون او کار کولو والا وی گڼی نو د ممبر نه جوړیدلو په صورت کښې به د بونس په شرح کښې ترقی نه کیږی نو گویا چه د اتول ممبران د کمپنی په کار کښې مستقل متحرک دی او د خریدار جوړیدلو دپاره ذریعه جوړیږی پس که کمپنی د خپل پیداوار ۵۵ فیصده د خپلو اصولو مطابق دې ممبرانو ته د بونس په شکل کښې ورکوی نو په دې کښې هیڅ قباحت نشته د دینه علاوه چه څوک ممبر جوړیږی نو د کمپنی کار دا دې چه مشین به اخلی او د ممبرانو کار دادې چه خریدار به جوړوی او کوم مال چه په منافع کښې پاتې شی نو د مشین لاگت (خرچه) او د کمپنی منافع ۴۵ فیصده (باقی حاشیه په راروانه صفحه)

که مختلف محلی او کورونه یوځای شمارلي

کیری نو دا قریه کبیره (لونی کلی) ده

سوال: په شمالی وزیرستان کښې د خشالی په نوم یوځای دې چه د ډیرو باندو او شاخونو په شکل کښې آباد دې چه په هغې کښې په سلگونو کورونه او زرگونو سړی او زنانه اوسېږي داځای د مصر شرعی (شرعی بنار) په حکم کښې دې یا واره واره څو کلی دی؟ په دې کښې د جمعې اقامت صحیح دې یا نه؟

الجواب: حدیث لاجعة ولا تشریق ولا فطر ولا اضحی الا فی مصر جامع. او نور صحیح حدیثونو په بناء باندې د جمعې د صحیح والی دپاره بنار یا لویه قصبه شرط دې. کما ین فی موضعه، لیکن د بنار د صحیح والی دپاره د کورونو اتصال شرط نه دې، کما صرح به ابن حزم فی حق منازل المدینة المنورة فی عهد النبی ﷺ.

(بقیه حاشیه) پاتې شی. او ۵۵ فیصد به په ممبرانو باندې د نیت په ترتیب سره تقسیمېږي او ظاهري طور سره د دستور نه معلومېږي چه ممبران دده په کاروبار کښې د شریک په حیثیت سره کار کوي. او په دې باندې د شرکت الوجوه تعریف صادق راځي په هندیه کښې دی. فهو ان یشرکا ولیس لهما مال لکن لهما وجاهة عند الناس فیقولوا اشترکنا علی ان نشترى بالنسیئة ونبيع بالنقد علی ان ما رزق الله سبحانه وتعالى من ربح فهو بیننا علی شرط کذا، کذا فی البدائع (هندیه ص ۳۲۷ جلد ۲).

(۲). د دستور نه معلومېږي چه د کمپنۍ د طرفنه انعامونه په نیت کښې یو خاص هدف ته درسیدلو په صورت کښې ملاوېږي. او دلته په انعام کښې عمل هم دې. او عوض هم معلوم دې. لهذا ددې خلاف شریعت کیدل نه معلومېږي. اکثر فقهاؤ د انعام د تعریف کړې دې. التزام عوض معلوم علی عمل معین او مجهول عسر عمله (معنی المحتاج، الفقه الاسلامی وادلته ص ۷۸۳ جلد ۴) او په تفسیر قرطبی کښې دی: الجمالة من العقود الجائزة التي يجوز ان یفسخه قبل الشروع وبعده اذا رضی باسقاط حقه ولیس للجاعل ان یفسخه اذا شرع المجهول له فی العمل (قرطبی ص ۲۳۲ جلد ۹) او د کمپنۍ د طرفنه د انعام ضامن او کفیل کیدل هم خلاف شریعت نه دی. ولن جاء به حمل بعیر، وهذا من باب الجمالة وانا به زعیم، وهذا من باب الضمان والكفالة (تفسیر ابن کثیر ص ۶۳۰ جلد ۲)

..... از مرتب .....

نو که ټول خشالی یوځای وی چه د هغې کورونه او محلی جدا جدا اوځانته وی نو دا بنار اولوئي کلی دې. په دې کښې د جمعې قائمول صحیح دی. او که خشالی د علاقې نوم وی چه د هغې باندې ځان ځانته دی نو په هغې کښې د جمعې قائمول ظاهري طور سره صحیح نه دی. او ظاهري د عرف نه شق اول معلومېږي.

په تحکیم باندې د اجرت ورکولو اخستلو حکم

سوال: که د تحکیم دپاره متعدد علماء را جمع وی نو هغوی ته اجرت ورکول جائز دی یا ناجائز؟

الجواب: زموږ په نزد تحکیم باندې اجرت اخستل جائز نه دی لیکن چه کله تحکیم مفت نشي کیدلې نو بعضي علماء فرمائي چه د خصمینو په رضامندی سره د محکمینو دپاره اجرت اخستل چه هغوی په کتابونو کښې کتلو سره راجح قول او بنائي او جگړه ختمه شي نو دا په تعلیم او تعلم باندې د اجرت اخستلو پشان ده دا ناجائز نه ده. فتاامل.

د مشترکه مال نه یو رور دپاره ویزه واخلی

نوهلته د کړې شوي مزدوري د سرمایې حکم

سوال: هر کله چه رور یو ورور ته د مشترکه مال نه ویزا واخلی او ابو ظهبي ته ئې اولیږي او هغه هلته مزدوري کوي مال جمع کړي نو د امالونه به د ټولو رورو وی یا به صرف ددې رور ملکیت وی؟

الجواب: چونکه ددې رورو په مینځ کښې نه شرکت املاک شته او نه شرکت عقود. بلکه عوامی او پتهانی (یعنی د پښتونولي) شرکت دې. نو د امالونه به صرف ددې رور وی مشترک به نه وی. البته په ویزا وغیره باندې خرچ شوي مال په حساب کښې وی.

د کاغذی نوٹونو یوبل باندی د خرخولو حکم

سوال: کہ یو کس د زرو (۱۰۰۰) روپو نوٹ د لس روپو په نوٹ باندی واخلی نو آیا دا جائز دی؟

الجواب: دا دواړه نوټونه د کاغذ دی نه د سپینو زرو دی نه د سرو زرو. نو د تبادلې کول شرعاً ناجائز او سود نه دی. او د ددې ذاتی قیمت معمولی دی او اعتباری او سرکاری قیمت ئې غیر معمولی دی نو د تبادلې به عرفی ممنوع وی شرعی ممنوع به نه وی. دغه شان د دالر، ویزه، ټکټ او کاغذی کرنسی تبادلې په تفاضل سره به ممنوع عرفی وی ممنوع شرعی به نه وی. (۱)

(۱) مفتی نظام الدین الاعظمی فرمائی:

نوټ (کاغذی) نه کیلی دی او نه وزنی بلکه عددی دی نو ځکه په کمی زیاتی سره ئې بدلول جائز دی فقط واللہ اعلم.

کتبه:

العبد نظام الدین عفی عنه

مفتی دارالعلوم دیوبند

الجواب صحیح

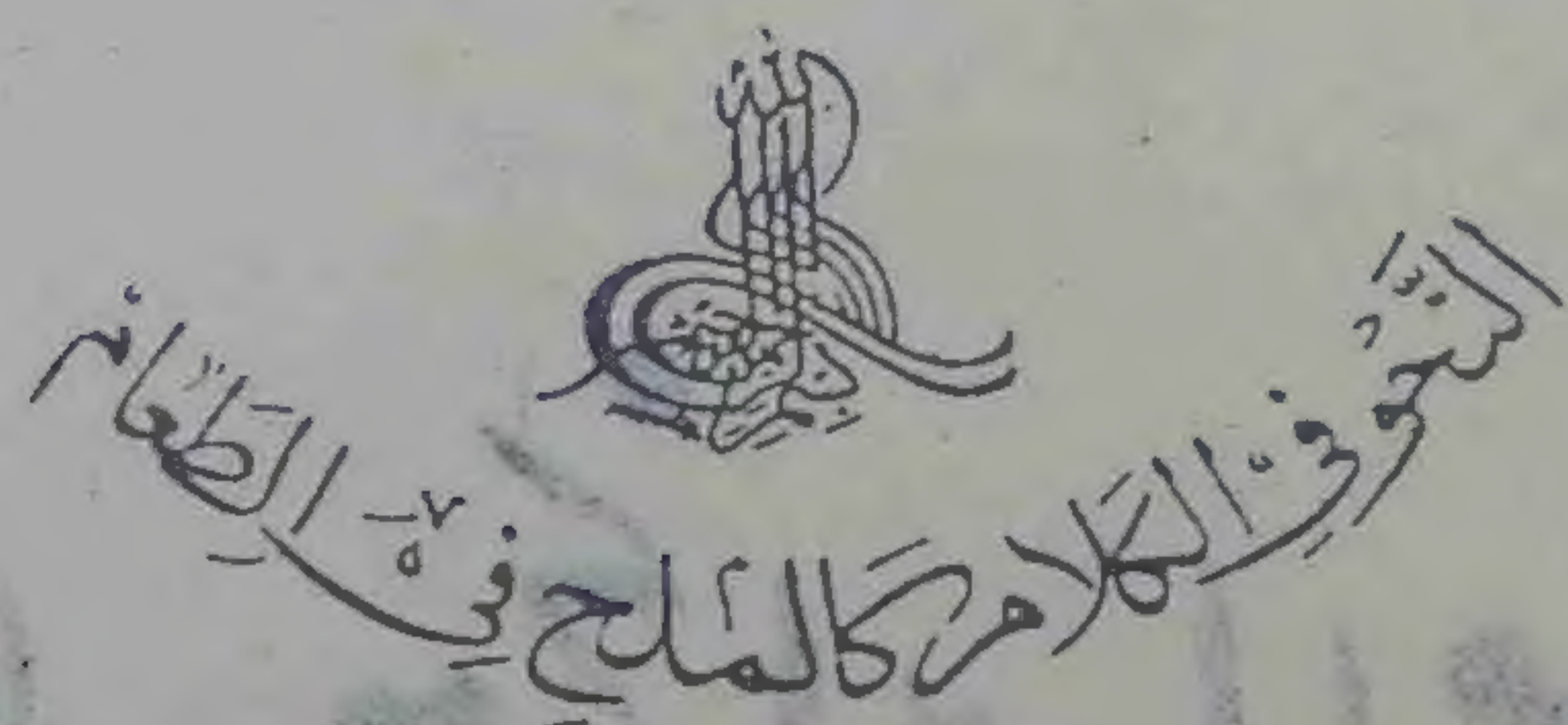
حبیب الرحمن عفا الله عنه

الجواب صحیح

محمد ظفیر الدین غفر له

کفیل الرحمن عثمانی

منتخبات نظام الفتاوی ص ۲۹۹ جلد ۱ کتاب المعاملات.

دروس الکافیہ

== پښتو شرح ==

کافیہ ابن حلیب

افادلات

حضرت العلامة مولانا حافظ محمد ابراهیم قرآنی مدظلہ العالی
مدرس دارالعلوم حقانیہ اکوړه خټک

مرتب: مولوی محمد سلیم سواتی
ناشر:

مکتبہ رشیدیہ

بی. بی. روڈ اکوړه خټک ضلع نوشهرو
0344-9084693